ગ્રંથમાળાના સર્વમાન્ય અપૂર્વ પુસ્તકો.

૧ યોગશાસ્ત્ર આ. ૪–પાકું પુઠું.	કીં. રૂા.	૨—૦—૦
૨ મલયસુંદરી આ. ૫– ,, ,,	,, ,,	૧—૪—૦
૩ બૃહદ્ જીવનપ્રભા તથા આત્મોન્નતિ વચનો.	,, ,,	૧—૮—૦
૪ યોગદૃષ્ટિ સમુચ્ચય ભાષાંતર.	,, ,,	૧—૪—૦
૫ રેખાદર્શન–હસ્તસંજીવન. ભા. ૧—૨—૩	,, ,,	૧—૪—૦
૬ આત્માનો વિકાસક્રમ–મોહપરાજય.	,, ,,	૧—૪—૦
૭ મહાવીરતત્ત્વપ્રકાશ સંસ્કૃત.	,, ,,	૨—૦—૦
૮ મહાવીર તત્ત્વપ્રકાશ ભાષાંતર.	,, ,,	૧—૦—૦
૯ દેવવિનોદ–(ધ્યાનસ્વરૂપ તથા સ્વરોદયાદિ પંચતત્ત્વ.)	,, ,,	૧—૦—૦
૧૦ સમ્યક્દર્શન બીજી આવૃત્તિ	,, ,,	૦—૧૨—૦
૧૧ શાંતિનો માર્ગ. આ. ૩–પાકું પુંઠું.	,, ,,	૦—૮—૦
૧૨ લઘુ જીવનપ્રભા તથા નીતિવચનો.	,, ,,	૦—૮—૦
૧૩ વિનયાભ્યુદયકાવ્ય ભાષાંતર તથા અનેક સવાદો.	,, ,,	૦—૮—૦
૧૪ દેવભક્તિમાળા–પાંચપ્રકારની ભક્તિ વિગેરે.	,, ,,	૧—૦—૦
૧૫ પ્રકરણપુષ્પમાળા નીગોદછત્રીસી વિ. ભાષાંતર.	,, ,,	૦—૮—૦
૧૬ અનુયોગદ્વારસૂત્ર સક્ષેપભાષાંતર.	,, ,,	૦—૮—૦
૧૭ પ્રભુના પથે જ્ઞાનપ્રકાશ.	,, ,,	૦—૫—૦
૧૮ આત્મજ્ઞાન પ્રવેશીકા આ. પાંચમી.	,, ,,	૦—૪—૦
૧૯ ધર્મોપદેશતત્ત્વજ્ઞાન.	,, ,,	૦—૧—૦
૨૦ શીશુશિક્ષા.	,, ,,	૦—૧—૬
૨૧ ૐકારનાપંથે.	,, ,,	૦—૧—૦

પુસ્તક મળવાનાં ઠેકાણાં.

શ્રી. વિજયકમલકેશર દેવસૂરિજ્ઞાનશાળા. રતનપોળમાં વાઘણપોળ અમદાવાદ.

શા. નાગરદાસ પ્રાગજી–દોશીવાડાની પોળ. અમદાવાદ.

શ્રી. જૈનધર્મ પ્રચારક સભા. ભાવનગર.

શ્રી. મેઘજી હીરજી જ્ઞા. ભંડાર. ગોડીજીની ચાલ મુંબઈ.

પાંચમી આવૃત્તિ સંબંધે બે બોલ.

જૈન કથા સાહિત્યમાં જે ચરિત્રો લખાયેલાં છે તે મોટા ભાગે 'રાસા'માં છે. જોકે આ શૈલી અનાદરણીય ન કહી શકાય; પરંતુ શાંતિથી બેસીને રાસાની ઢાળો સાંભળે અને અલંકારીક શૈલીના લંખાણને વિવિધ પ્રકારના રાગરાગણીઓમાં લલકારતાં જે આનંદ થાય તેનો આનંદ લે તેટલી શાંતિ કે વખત લોકોને મળતો નથી, એટલે આવાં ચરિત્રો નોવેલરૂપે વાંચવાનું લોકો વધારે પસંદ કરવા લાગ્યા છે. આ સમયની પરિસ્થિતિ સમજીને મલયસુંદરી જેવા પવિત્ર પાત્ર અને તેના જીવનમાં વિકસી રહેલો અપૂર્વ બોધ, તેનો લાભ જાહેર પ્રજાને મળી શકે તે માટે અધ્યાત્મ રસિક શ્રીમદ્ આચાર્ય મહારાજશ્રી વિજયકેશરસૂરીશ્વરજી મહારાજની વિદ્વત્તા ભરેલી કસાયેલી કલમથી આ ચરિત્રને નોવેલની ઢબમાં ઉતારવામાં જે ઉચ્ચ પ્રકારની લેખન શૈલી અને બુદ્ધિની પ્રતિભાનો ઉપયોગ કર્યો છે, તેની પ્રશંસા કરવી તે સોના ઉપર ઢોળ ચડાવવા જેવું છે.

આવા ઉચ્ચ કોટિના ચરિત્રોને સમયાનુકુળ પદ્ધતિમાં ઉતારવામાં તેમની પ્રખર શક્તિ, શાંત અને અધ્યાત્મિક જીવન તથા બહોળુ તત્ત્વજ્ઞાન સ્પષ્ટ જોવાય છે; કેમકે તેઓશ્રીના તત્ત્વજ્ઞાનની આ એકજ લહાણી નથી, પરંતુ યોગશાસ્ત્ર, રાજકુમારી સુદર્શના ગૃહસ્થ ધર્મ તથા નીતિમયજીવન મહાવીર તત્ત્વપ્રકાશ, સમ્યક્ દર્શન, ધ્યાનદીપીકા, નીતિવાક્યામૃત, શાંતિનોમાર્ગ, આત્માનો વિકાસક્રમ આનંદ અને પ્રભુમહાવીર આત્મજ્ઞાનપ્રવેશિકા, આદિ ઘણા ગ્રંથોની પ્રસાદિ તેઓશ્રીએ સમાજને અર્પણ કરી છે.

મલયસુંદરીની ચાર આવૃત્તિ આઠ હજાર બુકો ખલાસ થવાથી સુધારા વધારા સાથે આ પાંચમી આવૃત્તિ સચિત્ર કરવા ભાવના છે. કથા એટલી બધી રસીક છે કે હાથમાં લીધા પછી છોડવાનું મન થતું નથી સાથે ધાર્મિક સંસ્કાર પણ ઘણા સારા પાડે છે. દરેક જણ છુટથી લાભ લે તે ખાતર કાગળ વિગેરેની ઘણી મોંઘવારી છતાં પડતર જેવી કીંમત રાખવામાં આવી છે.

અમદાવાદ — લી. શ્રી કમળકેશર ગ્રંથમાળાના વ્યવસ્થાપકો.

સં. ૧૯૯૬ ભા. સુ. ૧૫

ॐ अर्हं नमः

प्रस्तावना.

જીવનચરિત્રો લખવાનો રીવાજ ઘણા લાંબા વખતથી ચાલ્યો આવે છે. જેના પ્રતાપથી આજે અસંખ્ય સમય ઉપર થઇ ગયેલા અનેક પ્રાતઃસ્મરણીય મહાત્મા–સ્ત્રી–પુરુષોનાં ચરિત્રો ઉપલબ્ધ થઈ શકે છે. હૈયાતી ભોગવે છે. લાભાલાભ, હેયોપાદેય કે ગુણદોષની પ્રબળ છાપ હૃદય પટ્ટપર પાડવામાં અને તેના દઢીકરણમાં સામાન્ય ઉપદેશ અને યુક્તિઓ જે કામ કરે છે તેના કરતાં શુભાશુભ કર્મવિપાકને પ્રગટ કરનારાં દષ્ટાંતો કે ચરિત્રો હજારો ગણું કામ કરે છે, તે નિર્વિવાદ છે. એટલું જ નહિં પણ આવાં દષ્ટાંતો કે ચરિત્રોની અસર ઘણી ઝડપથી અને વિશેષ વખત ટકી શકે તેવી મજબુત થાય છે.

પૂર્વાચાર્ય પ્રણીત અનેક ચરિત્રોમાં આ મલયસુંદરીનું ચરિત્ર પણ ખરેખર ઉત્તમ જીવનચરિત્રનો આરિસો છે. આ ચરિત્ર લખવાનો ઉદ્દેશ-હેતુ કે પ્રયોજન, મનુષ્યોને શુભાશુભ કર્મનાં સુખ–દુઃખ રૂપ વિપાકો બતાવી, પાપીઓને મલીનવૃત્તિ તથા નઠારાં આચરણોથી નિવૃત્તિ કરાવી–પાછા હઠાવી–રોકાવી ઉત્તમ વૃત્તિ અને પવિત્ર આચરણો તરફ પ્રવૃત્તિ કરાવવાનો છે, તેમજ કથાઓ વાંચવાના કે સાંભળવાના વ્યસનીઓને–રસીકોને ઉત્તમ કથાના રસમાં આસકત બનાવી, સત્કર્મના વ્યવહારમાં પ્રવૃત્તિ કરાવવાનો માર્ગ બતાવવાનો છે. વળી આપત્તિમાં આવી પડે અથવા પરાધીન સ્થીતિ પ્રાપ્ત થાય, ત્યારે જ સન્માર્ગે ચાલે, તેવી પ્રકૃતિ-વાળા–સ્વભાવવાળા જીવોને, ઉત્તમ ચરિત્રવાળી સન્મૂર્ત્તિઓના–ઉત્તમ જીવન ગાળનાર જીવોના શ્રેષ્ટ સુખ વૈભવના મોહમાં લલચાવીને સન્માર્ગે ગતિ કરાવવાને અવકાશ આપવાનો પણ હેતુ આ જીવન ચરિત્ર લખવાનો છે.

તેમજ અવકાશવાળા જીવોના અવકાશના વખતમાં વગર પ્રયોજને આમતેમ આડાઅવળાં અથડાતાં મન, વચન અને શરીરને અમુક વખત પર્યંત પણ નિયમમાં રાખવાનો હેતુ આ ચરિત્ર લખવાનો છે.

श्रीमद् आचार्य महाराज श्रीविजयदेवसूरीश्वरजी महाराज

प्रकरण पुष्पमाळा, अनुयोगद्वारसूत्रभा. देवभक्तिमाळा, देवविनोद.
रेखादर्शन योगदृष्टिभा. वि. ना कर्ता
जन्म सं. १९२६ पालीयाद दीक्षा सं, १९५६ पाटण गुजरात
पं. पद सं. १९७३ अमदावाद.
महो० पद सं. १९८३ भावनगर आचार्यपद सं. १९९२ नवागाम

આવી સતકથાઓ સન્મિત્ર, વ્હાલી માતા, પરોપકારી મહાત્મા કે સદ્દગુરૂઓની માફક હિતોપદેશ આપી મનુષ્યોને સન્માર્ગે દોરવે છે. આ કારણને લઇને પૂર્વાચાર્યો પોતાના અમૂલ્ય વખતનો સદુપયોગ આવા પરોપકારના માર્ગે કરતા આવ્યા છે. આ ચરિત્ર તેમના પરોપકારની નિશાની છે.

આ ચરિત્રમાં ચાલતી કથાથી વધારે પ્રક્ષેપ કથા આવી ન હોવાથી વાર્તાની સંકલનાનું ઐક્ય બરોબર સચવાઇ રહ્યું છે.

ઉન્નત સ્થીતિએ ચઢવાનો ક્રમ આ ચરિત્રના નાયક નાયિકા મહાબળ–મલયસુંદરીએ સ્વીકારેલ હોવાથી તેનું અનુકરણ હરકોઈ મુમુક્ષુ જીવ કરી શકે તેમ છે.

આ ચરિત્રનો વિષય જ્ઞાનરત્નને સમર્થન કરવાનો છે. મહાબળે, મલયસુંદરીને એક શ્લોક રત્ન આપ્યો હતો, તે શ્લોકનું તેણીએ ઘણીવાર વિચારપૂર્વક મનન અને નિદિધ્યાસન કર્યું હતું. તે શ્લોક રત્નના સત્યનો સાક્ષાત્કાર અનેક વિપત્તિઓના પ્રસંગમાં તેણીએ પગલે પગલે અનુભવ્યો છે અને મહાન્ વિપત્તિઓના વિકરાળ પંજામાં અનેકવાર સપડાવા છતાં તે શ્લોક રત્નની મદદથી ધીરતા પૂર્વક તે તેનો પાર પામી છે.

જ્ઞાનરત્નના સમર્થનની સાથે કર્મના સિદ્ધાંતનું સ્પષ્ટીકરણ પણ અનેક સ્થળે આ ચરિત્રમાં જોવામાં આવે છે, એટલે આ બન્ને વિષયોઆ ચરિત્રમાં છે એમ કહીએ તો પણ અડચણ જેવું નથી આ ચરિત્રમાં લોભસાર, લોભનંદી, કનકવતી, લોહખુરો, બળસાર અને કંદર્પરાજા ઇત્યાદિ પાત્રોનાં અશુદ્ધિ ભરેલાં ચરિત્રોનું અવલોકન કરવાથી; ગુણવર્મા, વિજયચંદ્ર, વેગવતી, ચંદ્રયશા, મહાબળ, મલયસુંદરી, શતબળ અને સહસ્રબળાદિની વિશુદ્ધિના ગૌરવોનું માપ સ્પષ્ટ રીતે થઈ શકે તેમ છે.

તેમજ વિશ્વાસઘાતથી થતા ગેરફાયદા, પિતૃભક્તિ, પરોપકાર, ઉપકારનો બદલો, પ્રજાપ્રેમ, ધર્મશ્રદ્ધાન; નિર્દોષપ્રેમ, સત્યપ્રતિજ્ઞા, કરૂણા, પ્રાર્થનાઅભંગ, અવિચારિત કર્તવ્યનાં માઠાં પરિણામ, એક પતિપત્નિવ્રત, સત્યપ્રેમ, ધર્મદેશના; હું કોણ? આ વિચિત્રતા શાની? તેનું કારણ શું? નિવૃત્તિનો માર્ગ, પૂર્વભવ વિગેરે વિષયો આ ચરિત્રમાં દર્શાવવામાં આવ્યા છે.

આ ચરિત્રમાંથી ચરિત્ર વાંચનારને, પોતાના ચારિત્રને સુધારવા માટે અનુકરણ કરવામાં ઘણાં ઉપમાનો મળી શકે છે.

ગુણાનુરાગી, સત્યશોધક જીવો આ ગ્રંથના અધિકારી છે. તેઓનેજ આ ગ્રંથમાંથી અનુકરણ કરવા લાયક કે સમજવા લાયક ઘણું મળી શકે તેમ છે.

આ ચરિત્ર બનાવટી–નોવેલ તરિકે લખાયું નથી એમ સંસ્કૃત ચરિત્ર લખનાર શ્રીમાન્ જયતિલકસૂરિશ્રીના લેખ પરથી સિદ્ધ થાય છે. તેઓશ્રી જણાવે છે કે "શ્રીમાન્ તીર્થાધીશ પાર્શ્વનાથ પ્રભુના નિર્વાણ પછી સો વર્ષે આ મલયસુંદરીની હૈયાતી આ ભારતવર્ષ ઉપર હતી. આ ચરિત્ર શ્રીમાન્ કેશીગણધરે જેમ શંખ રાજા આગળ કહ્યું હતું તેવી રીતે અહી પણ કહેવામાં આવ્યું છે." આ ચરિત્ર શ્રીમાન્ જયતિલકસૂરિએ માગધી ચરિત્ર ઉપરથી રચ્યું છે એમ તેઓશ્રીએ એક સ્થળે ઉલ્લેખ કર્યો છે.

આ ચરિત્ર, કર્મની વિચિત્રતા અને કરૂણારસ પ્રધાનવાળું હોવાથી મનુષ્યોનાં હૃદય જલદી પોતા તરફ આકર્ષે છે.

આ ચરિત્ર સંસ્કૃત ભાષામાં જ્યાં જ્યાં વાંચવામાં આવ્યું છે, ત્યાં ત્યાં તેટલુંજ આવકારદાયક અને માનનીય થઈ પડયું છે.

આ ચરિત્ર ઉપર પૂર્વે ઢાળબંધ ગુર્જર ભાષામાં એક રાસ પણ રચાયેલો છે. જે રા. ભીમસીંહ માણેકે છપાવેલો છે. મૂળ સસ્કૃત ચરિત્ર પણ શેઠ દેવચદલાલભાઇ પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ તરફથી છપાઇ બહાર પાડેલ છે.

આ ચરિત્ર ઉપર ઘણાં મનુષ્યોનાં મન આકર્ષાયેલાં હોવાથી હાલની પ્રચલિત ભાષામાં એટલે ગુજરાતી ભાષામાં મૂકી તેઓની ઇચ્છા પૂર્ણ કરવી એવી મારી મનોવૃત્તિ થઈ અને તે પ્રમાણે વિક્રમ સંવત ૧૯૬૪ના ઉનાળાના વખતમાં દક્ષિણ–પુનાની આજુબાજુના પ્રદેશોમાં વિચરતાં આ ચરિત્ર મેં ગુજરાતી ભાષામાં લખવું શરૂ કર્યું અને પુનામાં રા. ઝવેરી મોતીચંદ ભગવાનની ધર્મશાળામાં ચાતુર્માસ રહી પૂર્ણ કર્યું હતું.

આ ચરિત્ર પ્રથમ તો મેં અક્ષરાર્થ લખવા ધાર્યું હતું અને તે પ્રમાણે લખ્યું પણ હતું તથાપિ ચાલતા જમાનાના જીવોને અનુસરીને લખતાં નોવેલ

પ્રમુખમાં જે સુધારો લખવામાં કરવામાં આવે છે, તે સુધારો અત્યારના વાચક વર્ગને સન્માર્ગે દોરવાને મને યોગ્ય લાગ્યો અને તેમ કરવા માટે સંવત ૧૯૯૬નું આ ચાતુર્માસ ગુજરાત પેથાપુરમાં રહી પૂર્વે લખેલ લેખ ઉપરથી અક્ષરાર્થને નહિં વળગી રહેતાં જ્યાં યોગ્ય સુધારો વધારો કરવો મને ઠીક લાગ્યો ત્યાં તેવી રીતે કરીને આ ચરિત્ર ફરી લખવામાં આવ્યું છે, તેને લઇને મારે આ ઠેકાણે સ્પષ્ટ કહેવું જોઈએ કે આ ચરિત્ર મૂળ સંસ્કૃત ચરિત્રને આધારે લખવામાં આવ્યું છે, તથાપિ તે ચરિત્રમાં છે તેટલુંજ અને અક્ષરે અક્ષર લખવામાં નથી આવ્યું, તેમ કર્ત્તાના મૂળ આશયથી હું બીલકુલ વેગળો પણ ગયો નથી.

આમ કર્ત્તાના આશયને વળગીને છૂટથી સુધારો વધારો કરવાનો મૂળ આશય ચાલતા જમાનાના મનુષ્યોને તે વાંચવામાં વિશેષ પ્રીતિ થવા સાથે જૈનદર્શન સંબંધી જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય અને સહેલાઇથી ગ્રહણ કરવાનું બની શકે તેજ છે.

ગુણગ્રાહી મારા માનવ બંધુઓને આ પુસ્તક હું સમર્પણ કરૂં છું, તેઓ આ ચરિત્રમાંથી યથાયોગ્ય ગ્રહણ કરી લેખકને અને પોતાના આત્માને સંતોષ આપશે, એ લેખકની પરમ ઇચ્છા છે.

પેથાપુર.
વિ. સં. ૧૯૯૬ આશો શુદ ૧૦ } લી. આ. શ્રી વિજયકેશરસૂરિ

ભાષાંતર કર્તા શ્રીમદ્

આચાર્ય મ. શ્રી વિજયકેશરસૂરીશ્વરજીનું ટુંક જીવનચરિત્ર.

આ મલયસુંદરી, સુદર્શના ચરિત્ર, યોગશાસ્ત્ર, ધ્યાનદીપિકા, ગૃહસ્થધર્મ, સમ્યગ્દર્શન, નીતિમયજીવન, આત્માનો વિકાસક્રમ, આનંદ અને પ્રભુ મહાવીર, શાંતિનો માર્ગ, આત્મજ્ઞાનપ્રવેશિકા વિગેરે સંખ્યાબંધ ગ્રંથો લખી જૈન તથા જૈનેતર કોમ ઉપર મોટો ઉપકાર કરનાર, શાંતરસથી ભરપૂર, ધ્યાન પરાયણ શ્રીમદ્ આ. શ્રી વિજયકેશરસૂરીશ્વરજીનું ટુંક જીવન ચરિત્ર આ સ્થળે આપવામાં આવે તો આ મલયસુંદરી વાંચનારને તેના લેખકના સંબંધમાં થયેલી જીજ્ઞાસા કેટલેક અંશે તૃપ્ત થાય.

प्रणम्य श्रीमहावीरं सूरीशं केशराभिधम् ।
चरित्रं क्रियते तस्य किंचित् स्वस्मृतिहेतवे ॥ १ ॥

આ ચરિત્ર નાયકના શ્રીમદ્ આ. મ. શ્રી વિજયકેશરસૂરીશ્વરજીનું મૂળ નામ કેશવજી હતું, તેમનું નિવાસસ્થાન મૂળ પાળીયાદ અને પછી વઢવાણકાંપ હતું. તેમના પિતાશ્રીનું નામ માધવજી નાગજીભાઈ હતું અને માતાનું નામ લક્ષ્મીબાઈ હતું. તે જ્ઞાતે વિશાશ્રીમાળી હતા અને સ્થિતિ સામાન્ય છતાં તેઓ ધર્મપરાયણ હતા. ધર્મના પ્રતાપે એક યોગી મહાત્માએ માધવજીભાઈને ભવિષ્ય કહેલું કે તમારે ૭ પુત્ર થશે. સંવત ૧૯૩૦માં લક્ષ્મીબાઈએ એક પુત્રનો જન્મ આપ્યો. જેનું નામ ખોડીદાસ પાડવામાં આવ્યું. ૧૯૩૩ના પોશ શુદિ પૂર્ણિમાના દિવસે માતુશ્રી લક્ષ્મીબાઈએ બીજા પુત્રરત્નને પોતાના પિયર પાલીતાણામાં જન્મ આપ્યો. **જેમનું નામ કેશવજી રાખવામાં** આવ્યું. પુત્ર જન્મ પૂર્વે લક્ષ્મીબાઈને અભયદાન દેવાના તથા દેવગુરૂ પૂજન કરવાના દોહદો ઉત્પન્ન થયા હતા. ભાઈ કેશવજી બીજના ચંદ્રની માફક વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા. જ્યારે તેમની ઉમ્મર પાંચ વર્ષની થઇ, ત્યારે તેમને પાલીતાણામાં નિશાળે મૂકવામાં આવ્યા હતા. તેમજ મોટા ભાઈ ખોડીદાસ પણ સાથેજ હતા. બન્ને ભાઈઓ વચ્ચે રામ–લક્ષ્મણની માફક સારો બન્ધુપ્રેમ હતો અને ભણવામાં પણ બન્ને ઘણા કુશળ હતા, પાલીતાણામાં ગુજરાતી

એ ત્રણ ચોપડીઓનો અભ્યાસ કરી તેઓ વઢવાણ કાંપમાં આવ્યા, જ્યાં ગુજરાતી પાંચમા ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ કર્યો. માતુશ્રી લક્ષ્મીબાઈએ ત્યાર પછી અનુક્રમે હીરાચંદ, પ્રેમચંદ, વ્રજલાલ અને મગનલાલ એમ ચાર પુત્રોને જન્મ આપ્યો. આ રીતે તે યોગીમહાત્માના વચનાનુસારે તેમને ૭ પુત્રો થયા.

માધવજીભાઇ તથા તેમનાં ધર્મપત્ની લક્ષ્મીબાઈ પ્રભુદર્શન, ગુરૂવંદન, સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, વ્રત-પચ્ચખાણ વિગેરે ધર્મકરણી કરવામાં જરાપણ ચૂકતા નહિં. જેમણે ધર્મનો પ્રભાવ નજરે જોયો હોય તે ધર્મનો કેવી રીતે ત્યાગ કરી શકે, તેઓ કાયમ દશતિથિએ ઉપવાસ કરતા હતા અને પર્યુષણપર્વમાં ૬, ૮, ૧૦ અને ૧૬ ઉપવાસ સુધીની તપશ્ચર્યા પણ કરતા હતા. આ પ્રમાણે ભાઇ કેશવજીના માતાપિતા બન્ને પૂર્ણશ્રદ્ધાથી ધર્મનું આરાધન કરતા હતા. સંવત ૧૯૪૯ના અશાડ શુદ ૨ના દિવસે લક્ષ્મીબાઈ માત્ર બેથી ત્રણ દિવસ સુધીની સ્હેજ બીમારી ભોગવી પ્રભુસ્મરણ કરતાં આ ફાની દુનિયાનો ત્યાગ કરી ગયા. માધવજીભાઈ પણ તે બાદ ત્રણ દિવસને આંતરે અસાડ શુદ ૫ ને દિવસે સ્વર્ગવાસ પામ્યા, આથી આ આખા કુટુંબ ઊપર ભારે અણધારી આફત એકાએક આવી પડી, પણ જે દુઃખ આવે તે સહન કર્યા સિવાય છૂટકો નથી અને પૂર્વકૃતકર્મ એકવાર સમભાવે ભોગવવાથી ફરીથી ભોગવવું પડતું નથી. આવા વિચારો ધ્યાનમાં રાખી તે કુટુંબના મનુષ્યોએ નભાવવા માંડ્યું. સમય જતાં બધા ભાઈઓ મોટા થયા સૌથી નાનો ભાઈ મગનલાલ થોડા સમયમાં મરણ પામ્યો, ભાઈ કેશવજી પોતાના મોશાળ પાલીતાણે યાત્રાર્થે ગયા. ત્યાં તેઓ થોડો સમય રહ્યા, ત્યાં સાધુ મહાત્માઓના સમાગમમાં આવતા તથા માતપિતાના મરણના વિરહથી વૈરાગ્યવૃત્તિ જાગૃત થઈ પાલીતાણાથી તે વઢવાણકાંપમાં આવ્યા અને ત્યાં થોડો સમય રહ્યા. તેવામાં ત્યાંના શ્રાવક શા મુળજીભાઇ ખેચરદાસે ભાઈ કેશવજીને વડોદરે આ. મ. શ્રી વિજયકમલસૂરિ પાસે મોકલાવી દીધા. અહીં થોડો સમય રહી આવશ્યકાદિ ક્રિયા વિગેરેનો અભ્યાસ કર્યો અને સં. ૧૯૫૦ના માગશર વદ ૧૦ મે માત્ર ૧૭ વર્ષની વયે બાલબ્રહ્મચારી સ્થિતિમાં વડોદરા શહેરમાં દીક્ષા ગ્રહણ કરી. દીક્ષા વખતે ગાયકવાડ સરકાર તરફથી હોદ્દા

તથા રૂપાની અંબાડી સાથે ત્રણ હાથી આવ્યા હતા. દીક્ષાનો મહોત્સવ જોગીદાસ વિઠ્ઠલની પોળવાળા શેઠ કેશવલાલભાઈ તરફથી કરવામાં આવ્યો હતો. સંવત ૧૯૫૦ ના મહાશુદ ૨ ને દિવસે તેજ વડોદરા શહેરમાં વડી દીક્ષા ઘણી ધામધુમ સાથે આપવામાં આવી હતી. પછી ગુરૂ સાથે વિહાર કરતાં તેઓ શ્રી સુરત આવ્યા.

થોડા સમયમાં પ્રકરણાદિનો અભ્યાસ પૂર્ણ કરી વ્યાકરણ, કાવ્ય, ન્યાય વિગેરેનો અભ્યાસ શરૂ કર્યો. બુદ્ધિ ઘણી તીક્ષ્ણ હોવાથી પૂર્વના પરિચિત વિષયોની માફક વ્યાકરણાદિનો અભ્યાસ ઘણા થોડા સમયમાં પૂર્ણ કર્યો. ન્યાય તેમજ સૂત્ર–સિદ્ધાંતના અભ્યાસમાં પણ અલ્પ સમયમાં ઘણી સારી નિપુણતા તેમણે મેળવી. તેમની વ્યાખ્યાન કરવાની પદ્ધતિ એવી સરસ અને મધુર હતી કે તેઓ જ્યારે વ્યાખ્યાન કરવા બેસે ત્યારે ઉપાશ્રયમાં બેસવાની જગ્યા પણ મળે નહિ. મધુર કંઠ સાથે સમજણ પાડવાની તથા વિષયને સ્ફુટ કરવાની એવી શક્તિ તેમનામાં હતી કે જેની અસર શ્રોતા વર્ગ ઉપર પડ્યા વિના રહેજ નહિં. તેમનામાં શાંત, ગંભીર અને ઉદાર વૃત્તિ પ્રથમથીજ હતી અને સાધુજીવનમાં તો તે વિશેષ પ્રગટી નીકળે એમાં આશ્ચર્ય પણ શું ? અનેક સ્થળે વિચરી તેઓશ્રીનું સં. ૧૯૬૦ નું ચાતુર્માસ જામનગરમાં થયું. તેઓશ્રીના ઉપદેશથી શા. પ્રેમચંદ કેશવજી તથા શા કસ્તુરચંદ કુશલચંદ તથા ઝવેરી તારાચંદ પ્રાગજીભાઈ એ ત્રણે મળીને પાલીતાણા તથા જુનાગઢનો સંઘ કાઢ્યો હતો. પાલીતાણા પહોંચતાં સંઘમાં આશરે બે હજાર મનુષ્યો એકઠાં થયાં હતા અને સાધુસાધ્વીની સંખ્યા પણ લગભગ ત્રીસની હતી. ઘણા આનંદ અને ભક્તિપૂર્વક ગિરનાર તથા શત્રુંજય તીર્થની યાત્રા કરી શિહોર મુકામે પોતાના ગુરૂને આવી મળ્યા. શિહોરથી વિહાર કરી માર્ગમાં અનેક ભવ્યપુરૂષોને પ્રતિબોધ આપતાં અને તેમને ધર્મ માર્ગમાં જોડતાં તેઓશ્રી સુરત આવી પહોંચ્યા. સુરતના સંઘે તેમનો ઘણો સારો સત્કાર કર્યો. ગુરૂમહારાજશ્રી વિજયકમળસૂરીશ્વરજીએ પોતાની પાછળ સમુદાયનો નિર્વાહ કરવામાં સમર્થ તથા શાંત, ગંભીર અને ઉદાર શ્રી કેશરવિજયજીને જાણી વૈશાખ સુદ અગીઆરસે ભગવતી સૂત્રના યોગમાં તેમને પ્રવેશ કરાવ્યો

તે યોગોદ્વહનની ક્રિયા સાથે ભગવતીસૂત્રનું વાંચન પણ શરૂ કરાવ્યું. સંવત ૧૯૬૩ ના કાર્તિક વદ છઠ્ઠને દિવસે શ્રી કેશરવિજયજીને ગણિ પદવી મોટા આડંબરથી આપવામાં આવી. અઠ્ઠાઇ મહોત્સવ, શ્રીફળની પ્રભાવના, સ્વામીવાત્સલ્ય વિગેરે કાર્યોથી જૈન શાસનની શોભા સારી થઈ હતી. કાર્તિક વદ ૧૦ મે સુરતથી મુંબઇ તરફ વિહાર કર્યો. નવસારી, કાલીયાવાડી, બીલીમોરા વલસાડ, દેણું, વાનગાંવ, પાલગઢ થઇને તેઓ શ્રી અગાસી આવી પહોંચ્યા. રસ્તામાં મુંબઇથી સંખ્યાબંધ શ્રાવક શ્રાવિકાઓ મહારાજશ્રીના દર્શનનો લાભ લેવા આવતાં અને જતા હતા. અગાસીમાં ઝવેરી મંડળ તથા કચ્છીભાઇઓ મહારાજશ્રીના સત્કારાર્થે પધાર્યા હતા અને તેઓએ આંગી, પૂજા, સ્વામીવાત્સલ્ય કરી ગુરૂભક્તિ સારી રીતે બતાવી હતી. ત્યાંથી પછી માહિમ પધાર્યા. ત્યાંપણ અગ્રેસર શેઠીઆઓ તથા ભાવિક ભક્તો મળી લગભગ એક હજાર મનુષ્યો મહારાજશ્રીના વંદન તથા સત્કાર નિમિત્તે આવ્યા હતા. અત્રે પણ અગાશીની માફક આંગી, પૂજા, સ્વામીવાત્સલ્ય વિગેરે સારા રૂપમાં થયાં હતાં ત્યાંથી દાદર થઈ તેઓશ્રી ભાયખાલે પધાર્યા. ત્યાં ત્રણ દિવસ રહી માહ શુદ ૧ ને દિવસે મુંબઈમાં પ્રવેશ કર્યો, ત્યાંના સંઘે ઘણા મોટા આડંબરથી સામૈયું કરી ગોડીજીના ઉપાશ્રયે ગુરૂ મહારાજશ્રીને પધરાવ્યા. કચ્છીભાઇઓનો અતિ આગ્રહ હોવાથી ગુરૂમહારાજશ્રી વિજયકમળસૂરીશ્વરજીએ શ્રી કેશરવિજયજી મહારાજને કચ્છીદશાની વાડીએ મોકલ્યા. કચ્છીભાઈઓએ તેમનો ઘણો સારો સત્કાર કર્યો મહારાજશ્રીએ ધર્મનો તાત્વિક બોધ આપવો શરૂ કર્યો. તાત્વિક બોધની સાથે વૈરાગ્યમય દેશનાથી આખી કચ્છી કોમ તેમના વ્યાખ્યાન ઉપર ફીદા થઈ. વ્યાખ્યાનનો હોલ વિશાળ હોવા છતાં લોકોની ઠઠને લીધે તે હોલની જગ્યા સાંકડી બની ગઈ અને માણસોને ઉભા રહેવાની પણ જગ્યા મળવા ન લાગી. ચાતુર્માસ મુંબઇમાં જ કરવામાં આવ્યું તે સમયમાં અઠ્ઠાવીસ લબ્ધિનો તપ તથા ઉપધાનની ક્રિયા શરૂ કરવામાં આવી, આ ક્રિયામાં આગેવાન ભાગ લેનાર બાબુ રતનલાલ ચુનીલાલ હતા અને તેમાં શ્રાવકો તથા શ્રાવિકાઓ મળી ૧૧૬ વ્યક્તિઓએ ભાગ લીધો હતો. સંવત ૧૯૬૪ના માગશર શુદ પાંચમે માળનો મોટા વર-

ચોડો નીકળ્યો હતો અને સુદ ૭ મે માળ પહેરાવવાની ક્રિયા કરવામાં આવી હતી તેમજ મા. શ્રી. કેશરવિજયજીને માગશર શુદ ૧૦ મે પંન્યાસ પદવી મોટા આડંબરથી ગુરૂ મહારાજશ્રીએ આપી. બાબુ રતનલાલ ચુનીલાલ તરફથી શ્રીફળની પ્રભાવના નોકારસી તેમજ અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ, સમવ સરણની રચના, શાંતિસ્નાત્ર વિગેરે ધાર્મિક કૃત્યો કરવામાં આવ્યાં અને આ રીતે પોતાને મળેલી લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરી સારી રીતે ગુરૂભક્તિ બતાવી યોગ્યને યોગ્યમાન આપી મુંબઈના શ્રી સંઘે પોતાની ફરજ બજાવી છે. શ્રીમદ્ પન્યાસજી મહારાજશ્રી કેશરવિજયજી ગણિનું જીવન ચરિત્ર ઘણુંજ શાંત, વૈરાગ્યમય અને પરોપકારથી ભરપૂર છે. કોઈપણ પ્રકારના કલેશને ઉદીરણા કરી વધાર્યો હોય તેવો પ્રસંગ તેમના જીવનમાં એક પણ બન્યો નથી. તેઓ-શ્રી કલેશ–કંકાસથી સદા દૂર જ રહેતા અને જ્યાં એવો પ્રસંગ આવી પડે ત્યાં નમીને માર્ગ કરી દેતા.

સંવત ૧૯૬૦ના જામનગરમાં થયેલા ચોમાસામાં તેઓશ્રીએ સ્વ–પરના લાભ ખાતર દશવૈકાલિક સૂત્રનું ભાષાંતર લખ્યું તે પછી તેમણે પ્રબોધ ચિંતામણિ ગ્રંથનું ભાષાંતર સુરતમાં કર્યું. સંવત્ ૧૯૬૩ના મુંબઈમાં થયેલા ચતુર્માસમાં તેઓશ્રીએ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યકૃત યોગશાસ્ત્રનું ભાષાંતર કરી ઘણી જુજ કિંમતે બહાર પડાવ્યું. તે પછી ૧૯૬૪નું ચતુર્માસ પૂનામાં કરી. આ પ્રસ્તુત પુસ્તક મલયસુંદરી ચરિત્રનું ભાષાંતર કરી તેને નોવેલનું રૂપ આપ્યું. રાજકોટ, વાંકાનેર, ગોધાવી, પેથાપુર વિગેરે સ્થળોમાં તેમણે સુદર્શનાચરિત્ર નીતિ-વાક્યામૃત, નીતિમય જીવન, ગૃહસ્થધર્મ, સમ્યગ્દર્શન, ધ્યાનદીપિકા, શાંતિનો માર્ગ, આત્મજ્ઞાનપ્રવેશિકા વિગેરે અનેક ગ્રંથો લખ્યા આ બધા ગ્રંથો છપાઇને પડયા છે અને લોકોમાં ઉચ્ચ જ્ઞાન ફેલાવવામાં કારણભૂત બન્યા છે.

મહારાજશ્રી વ્યાખ્યાનકાળ સિવાયના બીજા સમયમાં રાતદિવસ આત્મ-ચિંતન કરવું અને ચાતુર્માસના સમયમાં વિશેષ સમય મળતાં પ્રાચીન આચાર્યકૃત પુસ્તકોને નવીન ઢબથી લોકોને ઉપયોગી થાય તેવા સ્વરૂપમાં પ્રગટ કરવા, એજ તેઓશ્રીનું મુખ્ય જીવનસૂત્ર હતું. તેઓશ્રીની શાંતતા, નમ્રતા સરળતા, અને

હૃદયની સુકુમારતા એટલી હદ સુધી વૃદ્ધિ પામેલી હતી કે અજાણ્યા મનુષ્યો પણ તેમના દર્શન કરી તેમના ગુણાનુવાદ ગાવા મંડી જતા, તેમનું કરૂણામય હૃદય દુઃખી મનુષ્યોના દુઃખને જોતાં સદાદ્રવતુંજ રહેતું. તેઓશ્રીનું લક્ષ નવીન દેરાસરો નોકારશીઓ વિગેરે કરાવવા તરફ ઓછું હતું પણ તેઓનું મુખ્ય લક્ષ શ્રાવક કોમનો ઉદય કેમ થાય, **શ્રાવકનો છોકરો ભૂખે ન મરે અને મૂર્ખ ન રહે,** આ બાબતજ તેમના મનમાં પ્રધાન સ્થાન ભોગવતું, વળી સાધનના અભાવે આગળ ઉંચી કેલવણી લેતાં અટકેલા કેટલાક શ્રાવકના છોકરાઓને સ્કૉલરશીપો અપાવી કેલવણીમાં આગળ વધારતાં હતાં, તથા આજીવિકાથી દુઃખી થતા શ્રાવકોને યોગ્ય મદદ કરાવી ઉદ્યમ તરફ દોરતાં હતાં, કાઠીયાવાડના દુઃખી જૈન બંધુઓની સ્થિતિ સુધારવા તેઓશ્રીનું ખાસ લક્ષ ખેંચાયું હતું અને આ સ્થિતિ હુન્નર ઉદ્યોગ વિના સુધરશે નહિ એમ તેમને લાગવાથી વઢવાણ કાંપમાં તે સંબંધી ઉપદેશ આપ્યો, જેના પરિણામે વકિલ મુલચંદભાઇ ચતુરના હસ્તક એક હુન્નરશાળા ખોલવામાં આવી. વઢવાણકાંપના લોકોની તથા બીજા બહાર ગામના શ્રાવકોની તથા કચ્છ જખૌ નિવાસી શ્રાવીકા બહેન દેવલીબાઈની સારી મદદથી આ હુન્નરશાળા સારી સ્થિતિમાં આવી અને છોકરા છોકરીઓ તથા સ્ત્રીવર્ગ તેનો સારો લાભ લેવા લાગ્યા ભરત, સીવણ, ગુંથણ. રૂમાલ ગલપટા, પાટી વિગેરે બનાવવા તથા નામું હિસાબ વિગેરે ઉદ્યોગો શીખવવામાં આવતા. હતાં. ધાર્મિક અભ્યાસ પણ કરાવવામાં આવતો હતો. આ પ્રમાણે મહારાજશ્રી જૈન કોમના ઉદય માટે પોતાથી બનતું કરતા હતા આ. મા. શ્રી વિજય કમલસૂરીશ્વરજીની ઇચ્છા પોતાની પછાડી પોતાની પાટે તેઓશ્રીને આચાર્ય પદવી આપવાની પ્રબળ ઇચ્છા હતી પણ અકસ્માત બારડોલીમાં શરીર નરમ પડવાથી પોતાની હાથપોથીમાં આ બીના નગરશેઠ વિમલભાઈ મયાભાઈ તથા સારાભાઇ ડાહ્યાભાઈને જણાવવા લખી ગયા અને પછી કાલધર્મ પામ્યા, મહારાશ્રીની આચાર્યપદવી લેવા બીલકુલ ઇચ્છા ન હતી. પેથાપુર મુકામે સકરચંદભાઇના મહોત્સવના પ્રસંગે ત્યાંના સ્થાનીક સંઘે આચાર્ય પદવી આપવા ઘણો આગ્રહ કર્યો પણ ચોખ્ખી ના પાડી. ભાવિભાવ અન્યથા

થતો નથી, આથી સં૦ ૧૯૮૨નું ચોમાસુ ભાવનગર થયું ત્યાં જૈન તથા જૈનેતર પ્રજાને વ્યાખ્યાન વાણીનો અપૂર્વ લાભ મળ્યો. ગુરૂશ્રીની જયંતિ વખતે પં. શ્રી લાભ વિજયજીએ આ વાતનો ઉલ્લેખ કર્યો અને ગુરૂશ્રીનું વચન પાલવા ભાવનગરના સંઘને આ અપૂર્વ અવસર છે વિગેરે બીના જણાવી. ભાવનગરના સંઘને આ બીના ઘણી પસંદ પડી અને તમામ સંઘને એકઠો કરી આચાર્યપદવી આપવા અને તેના અંગે મહોત્સવ વિગેરે કરવા નિર્ણય કરી મહારાજશ્રીને આચાર્ય પદવી લેવા ખુબ આગ્રહ કર્યો. છેવટે ઇચ્છા નહિ છતાં સંઘના આગ્રહને માન આપવું પડયું અને સં૦ ૧૯૮૩ કા. વદ છઠ્ઠ ગુરૂવારના દીવસે દાદાવાડીમાં મોટો મંડપ ખડો કરી શ્વેતાંબર દિગમ્બર અને સ્થાનકવાસી ત્રણે ફીરકાની રૂબરૂમાં સકલ સંઘે આચાર્યપદવી અર્પણ કરી. અમલદારી વર્ગ પણ આ કાર્યમાં સામેલ થયો, હતો અને એક મીટીગ જુદી ભરી માનપત્ર આચાર્યશ્રીને અર્પણ કરવામાં આવ્યુ, આખા શહેર તરફથી આવું અપૂર્વ માન હજી સુધી કોઈને મળ્યું નથી તે માન તેઓશ્રીને મળ્યું હતું. આચાર્યપદ લીધા પછી તેઓશ્રી અમદાવાદ જમનાભાઈ શેઠ તથા પુંજાભાઈ દીપચંદના ઉજમણા ઉપર પધાર્યા. અહીંથી દેહગામ, વડાલી, આબુ તરફ થઇ પાછા અમદાવાદ સં. ૧૯૮૭ નું છેલ્લુ ચોમાસું પધાર્યા. અહીં આચાર્યશ્રીને અસાધ્ય ગળાસાં કેનસરની ગાંઠ નીકલી અનેક ડોકટરી ઉપચાર કરતાં લાભ ન મળ્યો છેવટે ૩૭) વર્ષનો દીક્ષા પર્યાય પાળી અનેક જીવોને યોગના માર્ગમાં જોડી આત્મા સાથે પરમાત્માનું એકતાર કરાવી સં. ૧૯૮૭ ના શ્રાવણ વદ પાંચમના દીવસે પ્રભુ સ્મરણ કરતા તેઓશ્રીનો અમરઆત્મા આ ફાની દુનિયા છોડી અમર ભુવનમાં ચાલ્યો ગયો. તેઓશ્રીનું સવિસ્તર જીવનચરિત્ર બૃહદ્ જીવનપ્રભામાં આપ-વામાં આવેલ છે ત્યાંથી જોઈ લેવું. તેઓશ્રીના અનેક ગુણોમાંથી એકાદ ગુણ અંગીકાર કરવામાં આવે તો આ સંસાર તરવો અશક્ય નથી.

સં. ૧૯૯૬ ભા. શુદ ૧૫ અમદાવાદ. } લી. આ. શ્રી વિજયદેવસૂરીશ્વરજી.

અનુક્રમણિકા.

પૃષ્ટ. વિષય.

પ્રકરણ ૧ ૩૧

પ્રકરણ ૩૨ થી ૭૦

પ્રકરણ ૪૮મા આંક બે છે. અને પ્ર. ૫૦ સંયમ છે, ત્યાં ૫૫ વાંચવું

થશે કે, દુનિયામાં એક માણુસ સુખી અને બીજો દુઃખી, એક જ્ઞાની બીજો મૂર્ખ, એક નિરોગી બીજો રોગી, એક ધનવાન્ બીજો નિર્ધન, એક દાતા બીજો ભિક્ષા લેનાર, લાખો મનુષ્યોને પૂજ્ય એક મનુષ્ય, લાખો મનુષ્યોના તિરસ્કારને પાત્ર બીજો મનુષ્ય, ઈત્યાદિ વિવિધ પ્રકારની વિચિત્રતાનો અનુભવ શા માટે થાય છે? મનુષ્યપણું સરખું છતાં આવો તફાવત શા કારણને લઈને?

એકજ કાર્યને માટે સર્વ જાતનાં સાધનો એકઠાં કરી, સરખી રીતે પ્રયત્ન કરવા છતાં એકનો તે કાર્યમાં વિજય અને બીજાની નિષ્ફળતા જણાય છે. આ વિજય અને નિષ્ફળતાનું કારણ શું?

આ વિષમતાના કારણની શોધ માટે ગમે તેટલા વિતર્કો વિચારવંતો ઉઠાવે, પણ છેવટે તેના મુખ્ય કારણ રૂપ ધર્મનો સ્વીકાર કર્યા સિવાય ચાલવાનું નથી જ.

ધર્મ વિષય ઘણો ગહન છે. તેના કાર્ય કારણના નિયમોનો અભ્યાસ ઘણી બારિકતાથી કરવાનો છે. તેમ કર્યા સિવાય ધર્મના ઉપરચોટીયા જ્ઞાનથી ઘણી વખત મનુષ્યો ગંભીર ભૂલ કરી દે છે અને ધર્મશ્રદ્ધાને શિથિલ કરી દે છે.

દાખલા તરિકે ઘણીવાર ધર્મશ્રદ્ધાને શિથિળ થવાનું કારણ એ બને છે કે, પાપવૃત્તિથી આજીવિકા કરનારાઓ, છળ પ્રપંચ કરનારાઓ, અને પાપમાં વિશેષ પ્રવૃત્તિ કરનારાઓ કેટલાએક સુખી દેખાય છે. વ્યવહારિક કાર્ય પ્રપંચમાં પણ કદાચ તેમનો વિજય થતો જોવામાં આવે છે. ઈત્યાદિ પ્રત્યક્ષ કારણોને જોઇ કેટલાએક મનુષ્યો "ધર્મ છે કે નહિ? ધર્મનું ફળ મળતું હશે કે કેમ? પાપીઓ સુખી શા માટે? ધર્મીઓ દુઃખી કેમ થાય?" વિગેરે શંકાની નજરે ધર્મ તથા તેનાં ફળો તરફ જુવે છે. ખરૂં

પુછો તો આવી શંકા કરનારા મનુષ્યો ધર્મની અને કાર્ય કારણના નિયમની ઉંડી શોધમાં ઉતરેલા નથી હોતા. તેઓએ વિચારવું જોઇએ કે, કારણ પહેલું અને કાર્ય પછી આ વ્યવહાર દુનિયાના મોટા ભાગના કર્ત્તવ્યોને લાગુ પડે છે.

એક બીજ જમીનમાં વાવ્યા પછી તેને જમીન, હવા, પાણી, ખાતર, વિગેરે નિમિત્તો તદ્દન અનુકુળ હોય તો તે બીજ ઘણા થોડા વખતમાં અંકુરા, ડાળાં, પાંખડાં, વિગેરેને ઉત્પન્ન કરી એક વૃક્ષના રૂપમાં દેખાવ દેશે અને ફળ પણ આપશે; છતાં આ બીજને ગમે તેટલાં અનુકૂળ સાધનો હોય, તથાપિ એકજ દિવસમાં કે એકાદ કલાકમાં મહાન્ વૃક્ષ રૂપે થઈ ઉત્તમ ફળો આપનાર તમે નહિ જ જોઈ શકો, કારણ કે કારણને કાર્યના રૂપમાં આવવાને કાંઇપણ અંતર—આંતરૂં કે વ્યવધાનની જરૂર છે. આ વૃક્ષનું બીજ સ્વાદુ ફળ આપનાર હોવાથી તેમજ તેને જોઈતાં સાધનો ઘણી ઝડપથી આપવામાં આવેલાં હોવાથી તે વૃક્ષને બીજાં થોડાં સાધન-વાળાં વૃક્ષોની અપેક્ષાએ વહેલાં અને સ્વાદિષ્ટ ફળો આવશે. આવી જ રીતે કડવાં ફળવાળાં વૃક્ષને બધાં સાધનો અનુકૂળ મેળવી આપ્યાં હશે તો તે વૃક્ષને બીજાં સાધનવિનાના વૃક્ષોની અપેક્ષાએ વહેલાં અને કડવાં ફળો આવશે.

આજ દ્રષ્ટાંતથી મીઠાં વૃક્ષવાળાં ધર્મનાં મીઠાં ફળો, અને કડવાં વૃક્ષવાળાં પાપનાં કડવાં ફળોની સાથે સરખામણી કરી લેવી જોઇએ.

ઉગ્ર પુણ્ય, પાપવાળાં કર્તવ્યોનું ફળ ઘણાજ થોડા વખતમાં અને તીવ્ર મળે છે, ત્યારે મંદ પરિણામે કરાયેલાં પુણ્ય પાપવાળાં કર્ત્તવ્યોનું ફળ કાળાંતરે અને મંદપણે—થોડાં સુખ દુઃખ રૂપે મળે છે.

આટલું જણાવ્યાથી એ પરિસ્કુટ થયું કે જે પાપવૃત્તિવાળા છળ પ્રપંચીઓ અત્યારે સુખી દેખાય છે, અને વ્યવહારિક કાર્યમાં

श्रीमद् आचाय महाराज श्रीविजयकेशरसूरीश्वरजी महाराज

योगशास्त्र, ध्यानदीपीका, सम्यग्‌दर्शन, सुदर्शनाचरित्र, मलयसुदरी चरित्र विगेरे अनेक ग्रंथना कर्ता.

जन्म स. १९३३ पालीताणा दीक्षा सं. १९५० वडोदरा

पं. पद सं १९६४ मुंबइ

आचार्यपद सं. १९८३ भावनगर स्वर्ग सं. १९८७ अमदावाद

મલયસુંદરી.

પ્રકરણ ૧ લું.

—(०)—

ધર્મનું માહાત્મ્ય તથા સ્વરૂપ.

चतुरंगो जयत्यर्हन् दिशन् धर्मं चतुर्विधम् ॥
चतुष्काष्ठासु प्रसृतां जेतुं मोहचमूमिव ॥१॥

ચારે દિશાઓમાં પ્રસરેલી મોહરાજાની સેનાને જીતવાને માટે જ જાણે ચાર શરીરને ધારણ કરી, ચાર પ્રકારના ધર્મઉપદેશને આપતા હોય તેવા અરિહંત જયવંત વર્તે છે.

ધર્મ સર્વોત્કૃષ્ટ મંગલ છે. સર્વ સમૃદ્ધિને દેવાવાળો ધર્મ છે. નાના પ્રકારનાં સુખની પ્રાપ્તિ ધર્મથી જ થાય છે. સંતાનને તારનાર, પૂર્વજોને પવિત્ર કરનાર, અપકીર્તિને હરનાર, અને કીર્તિની વૃદ્ધિ કરનાર પણ ધર્મ જ છે. ધનની ઇચ્છાવાળાઓને ધન આપનાર, કામના અર્થિઓને કામ આપનાર, સૌભાગ્યના અર્થિઓને સૌભાગ્ય આપનાર, પુત્રના અર્થિઓને પુત્ર આપનાર, રાજ્યાર્થિઓને રાજ્ય આપનાર પણ ધર્મ જ છે. વધારે શું કહેવું? દુનિયામાં એવી એક પણ વસ્તુ કે, એવો એક પણ પદાર્થ નથી કે ધર્મ કરનારને તે પ્રાપ્ત ન થાય. ટુંકમાં કહીએ તો સ્વર્ગ અને મોક્ષની પ્રાપ્તિ પણ ધર્મથી જ થાય છે.

આ ધર્મમાહાત્મ્યનું કથન કાંઇ શ્રદ્ધા માત્રથી જ છે એમ નથી. વિચારશીલ મનુષ્યો વિચાર કરશે, તો તરત જ તેઓને નિર્ણય

થશે કે, દુનિયામાં એક માણુસ સુખી અને બીજો દુઃખી, એક જ્ઞાની બીજો મૂર્ખ, એક નિરોગી બીજો રોગી, એક ધનવાન્ બીજો નિર્ધન, એક દાતા બીજો ભિક્ષા લેનાર, લાખો મનુષ્યોને પૂજ્ય એક મનુષ્ય, લાખો મનુષ્યોના તિરસ્કારને પાત્ર બીજો મનુષ્ય, ઈત્યાદિ વિવિધ પ્રકારની વિચિત્રતાનો અનુભવ શા માટે થાય છે? મનુષ્યપણું સરખું છતાં આવો તફાવત શા કારણને લઈને?

એકજ કાર્યને માટે સર્વ જાતનાં સાધનો એકઠાં કરી, સરખી રીતે પ્રયત્ન કરવા છતાં એકનો તે કાર્યમાં વિજય અને બીજાની નિષ્ફળતા જણાય છે. આ વિજય અને નિષ્ફળતાનું કારણ શું?

આ વિષમતાના કારણની શોધ માટે ગમે તેટલા વિતર્કો વિચારવંતો ઉઠાવે, પણ છેવટે તેના મુખ્ય કારણ રૂપ ધર્મનો સ્વીકાર કર્યા સિવાય ચાલવાનું નથી જ.

ધર્મ વિષય ઘણો ગહન છે. તેના કાર્ય કારણના નિયમોનો અભ્યાસ ઘણી બારિકતાથી કરવાનો છે. તેમ કર્યા સિવાય ધર્મના ઉપરચોટીયા જ્ઞાનથી ઘણી વખત મનુષ્યો ગંભીર ભૂલ કરી દે છે અને ધર્મશ્રદ્ધાને શિથિલ કરી દે છે.

દાખલા તરિકે ઘણીવાર ધર્મશ્રદ્ધાને શિથિળ થવાનું કારણ એ બને છે કે, પાપવૃત્તિથી આજીવિકા કરનારાઓ, છળ પ્રપંચ કરનારાઓ, અને પાપમાં વિશેષ પ્રવૃત્તિ કરનારાઓ કેટલાએક સુખી દેખાય છે. વ્યવહારિક કાર્ય પ્રપંચમાં પણ કદાચ તેમનો વિજય થતો જોવામાં આવે છે. ઈત્યાદિ પ્રત્યક્ષ કારણોને જોઇ કેટલાએક મનુષ્યો "ધર્મ છે કે નહિ? ધર્મનું ફળ મળતું હશે કે કેમ? પાપીઓ સુખી શા માટે? ધર્મીઓ દુઃખી કેમ થાય?" વિગેરે શંકાની નજરે ધર્મ તથા તેનાં ફળો તરફ જુવે છે. ખરૂં

પુછે તો આવી શંકા કરનારા મનુષ્યો ધર્મની અને કાર્ય કારણના નિયમની ઉંડી શોધમાં ઉતરેલા નથી હોતા. તેઓએ વિચારવું જોઇએ કે, કારણ પહેલું અને કાર્ય પછી આ વ્યવહાર દુનિયાના મોટા ભાગના કર્ત્તવ્યોને લાગુ પડે છે.

એક બીજ જમીનમાં વાવ્યા પછી તેને જમીન, હવા, પાણી, ખાતર, વિગેરે નિમિત્તો તદ્દન અનુકુળ હોય તો તે બીજ ઘણા થોડા વખતમાં અંકુરા, ડાળાં, પાંખડાં, વિગેરેને ઉત્પન્ન કરી એક વૃક્ષના રૂપમાં દેખાવ દેશે અને ફળ પણ આપશે; છતાં આ બીજને ગમે તેટલાં અનુકૂળ સાધનો હોય, તથાપિ એકજ દિવસમાં કે એકાદ કલાકમાં મહાન્ વૃક્ષ રૂપે થઈ ઉત્તમ ફળો આપનાર તમે નહિ જ જોઈ શકો, કારણ કે કારણને કાર્યના રૂપમાં આવવાને કાંઇપણ અંતર–આંતરૂં કે વ્યવધાનની જરૂર છે. આ વૃક્ષનું બીજ સ્વાદુ ફળ આપનાર હોવાથી તેમજ તેને જોઈતાં સાધનો ઘણી ઝડપથી આપવામાં આવેલાં હોવાથી તે વૃક્ષને બીજાં થોડાં સાધનવાળાં વૃક્ષોની અપેક્ષાએ વહેલાં અને સ્વાદિષ્ટ ફળો આવશે. આવી જ રીતે કડવાં ફળવાળાં વૃક્ષને બધાં સાધનો અનુકૂળ મેળવી આપ્યાં હશે તો તે વૃક્ષને બીજાં સાધનવિનાના વૃક્ષોની અપેક્ષાએ વહેલાં અને કડવાં ફળો આવશે.

આજ દ્રષ્ટાંતથી મીઠાં વૃક્ષવાળાં ધર્મનાં મીઠાં ફળો, અને કડવાં વૃક્ષવાળાં પાપનાં કડવાં ફળોની સાથે સરખામણી કરી લેવી જોઇએ.

ઉગ્ર પુણ્ય, પાપવાળાં કર્તવ્યોનું ફળ ઘણાજ થોડા વખતમાં અને તીવ્ર મળે છે, ત્યારે મંદ પરિણામે કરાયેલાં પુણ્ય પાપવાળાં કર્ત્તવ્યોનું ફળ કાળાંતરે અને મંદપણે–થોડાં સુખ દુઃખ રૂપે મળે છે.

આટલું જણાવ્યાથી એ પરિસ્ફુટ થયું કે જે પાપવૃત્તિવાળા છળ પ્રપંચીઓ અત્યારે સુખી દેખાય છે, અને વ્યવહારિક કાર્યમાં

વિજય પામે છે, તે તેમનાં પૂર્વ કર્ત્તવ્યોનું ફળ છે. આ પૂર્વ કર્ત્તવ્ય શુભ-સારૂં છે તેથી તેઓ સુખી અને વિજયી છે. અત્યારના અશુભ કર્ત્તવ્યોનાં ફળો આડું પૂર્વના શુભ કર્ત્તવ્યનું વ્યવધાન-આંતરૂં પડેલું છે, તે અંતર નીકળી જતાં અર્થાત્ તે શુભ કર્ત્તવ્યનું ફળ સમાપ્ત થતાં અને વર્ત્તમાન કાળનું કે પૂર્વ-કાળનું અશુભ કર્મ ઉદય થતાં અત્યારે સુખી દેખાતાં, તે તેમના તીવ્ર કે મંદ પાપી પરિણામના પ્રમાણમાં વધારે કે ઓછા દુઃખી થવાનાજ.

ક્રિયાનું ફળ-પછી તે સારી હોય કે ખરાબ હોય અવશ્ય છે. સારી ક્રિયા-કર્ત્તવ્યનું ફળ સારૂં અને ખરાબ ક્રિયાનું ફળ ખરાબ. આ દાખલા જોઈએ તેટલા પ્રત્યક્ષ પણ અનુભવાય છે, માટે ધર્મ સત્ય છે. તેનું ફળ અવશ્ય મળે છે જ. ધર્મની મનુષ્યોને મહાન્ જરૂરીઆત છે અને તે આ માનવ જીંદગીમાંથીજ મેળવી શકાય છે. છાછમાંથીજ માંખણ, કાદવમાંથીજ કમળ, અને વાંસમાંથી મુક્તામણિ, જેમ સારભૂત હોઇ ગ્રહણ કરવા લાયક છે, તેમ મનુષ્ય જન્મમાંથી સારભૂત ધર્મજ ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે.

દુર્ગતિમાં પડતાં પ્રાણિઓને ધારણ કરી રાખનાર હોય, અટકાવનાર હોય અને સદ્દગતિમાં લઇ જનાર હોય અર્થાત્ જન્મ, મરણના ક્લિષ્ટ દુઃખથી મુક્ત કરનાર હોય તેજ ધર્મ કહેવાય છે. જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર; આ ત્રણમાં પૂર્વોક્ત સામર્થ્ય હોવાથી તેજ ધર્મ છે.

જીવાજીવાદિ તત્ત્વોનો અવબોધ જેનાથી થાય છે તેને મહાપુરૂષો સમ્યગ્જ્ઞાન કહે છે. આત્મા અને તેનાથી વ્યતિરિક્ત અજીવ; આ બે વસ્તુ જગતમાં છે. તેમાં દુનિયાના સર્વ દ્રશ્ય અને અદ્રષ્ય પદાર્થોનો સમાવેશ થાય છે. જડ પદાર્થની સાથે આત્માની જે આસક્તિ છે તેનાથીજ આ સર્વ પ્રપંચનો દેખાવ છે. આત્મા અને પુદ્દગલની-જડ પદાર્થની મિશ્રતા તેજ આ સર્વ દેહ ધારણ

કરવાનું કારણ છે. ઈષ્ટાનિષ્ટ જડ પદાર્થોની પ્રાપ્તિથી થતો હર્ષશોક તેજ આ મિશ્રતાનું કારણ છે. જડ પદાર્થો માટે ઉત્પન્ન થતા રાગ-દ્વેષથી કર્મનું આગમન થાય છે. આ કર્મો અનેક રૂપે વેહેંચાઈ જઈ, આત્માના શુદ્ધ ગુણોને આવરે–દબાવે છે. તે કર્મ આવરણોની મદદથી આ આત્મા ચારે ગતિમાં પરિભ્રમણ કરતાં નાના પ્રકારની યાતનાઓ–પીડાઓ અનુભવે છે. દુનિયાની અનેક પ્રકારની યાતનાઓની શાન્તિનું મુખ્ય કારણ જ્ઞાન છે. જ્ઞાનથી સત્યાસત્યનો, હિતાહિતના સ્વરૂપનો, કે નિત્યાનિત્યનો બોધ થાય છે. વસ્તુનો વસ્તુરૂપે બોધ થતાં, સત્ય અને હિતકારી વસ્તુ તરફ પ્રીતિ થાય છે; તેજ સુખદાઈ છે એમ શ્રદ્ધાન થાય છે. આ શ્રદ્ધાન થવા પછી તે પ્રમાણે વર્તન કરવાની ઇચ્છા થાય છે અને તે પ્રમાણે વર્તન કરાતાં આત્મા પોતાના વિશુદ્ધ સ્વરૂપને પામી શકે છે. આથી એટલો ફલિતાર્થ થયો કે જ્ઞાનથી સત્ય વસ્તુ જણાય છે, દર્શનથી તેમાં શ્રદ્ધાન કરાય છે, અને ચારિત્રથી તે માફક વર્તન કરાય છે. અથવા સત્ય વસ્તુને જાણવી તે જ્ઞાન, તેનો નિશ્ચય તે દર્શન; અને જેવું જાણ્યું તથા સર્દહ્યું છે તેવુંજ અનુભવવું તે ચારિત્ર. આ ત્રણ ધર્મ છે તેમાં જ્ઞાન મુખ્ય છે. તે સિવાયનાં પાછલાં બે અંગો હોતાં નથી. વ્યવહારરૂપમાં હોય છે તો તેથી સંસારની વૃદ્ધિ થવાનાં કારણરૂપ શુભાશુભ કર્મોનીજ પ્રાપ્તિ થાય છે.

અદૃષ્ટાર્થનું પ્રકાશક જ્ઞાન ત્રીજું નેત્ર છે. ગાઢ અજ્ઞાન અંધકારને દૂર કરનાર જ્ઞાન બીજું સૂર્યબિંબ છે. તે સૂર્યથી પણ ચઢે છે. જ્ઞાન નિષ્કારણ બંધુ છે. જ્ઞાન સંસાર સમુદ્રમાં પ્રવહણ–જહાજ તુલ્ય છે. સ્ખલના પામતા અશક્ત મનુષ્યોને પણ જ્ઞાન સહાયક યષ્ટિ–લાકડી સમાન છે. વધારે શું કહીએ? હૃદય ગુફામાં પણ પ્રકાશ કરનાર જ્ઞાન નહિ બુઝાય તેવો દીપક છે.

કર્મના સિદ્ધાંતોનું જ્ઞાન બહુજ મનન કરવું જોઇએ, અને તે દરેક પ્રસંગે ક્રિયામાં મૂકવું જોઇએ. દુઃખદાયી સંયોગોમાં તેને મુખ્ય-આગળ કરવું જોઇએ, અને ધૈર્યતાથી તેવા પ્રસંગો ઓલંઘવા જોઇએ. એ શ્લોકના અર્થની વિચારણાથી મલયસુંદરી મહાન્ દુઃખ સમુદ્રનો પાર પામી.

પ્રકરણ ૨ જું

ચંદ્રાવતીનો મહારાજા વીરધવળ.

વિશાળ ભારતભૂમિ આર્યદેશના નામથી પ્રાયઃ પ્રસિદ્ધ છે. તેના દક્ષિણ દેશમાં આવેલી ચંદ્રાવતી નગરી ભરતની શોભામાં વધારો કરી રહી હતી. રાજાના મહેલો, ધનાઢ્યોની હવેલીઓ, જીનેશ્વરનાં મંદિરો, અને ધર્મ સાધન કરવાનાં પવિત્ર સ્થાનો તે આ નગરની મુખ્ય શોભા હતી. શહેરની ચારે બાજુ સુંદર કિલ્લો આવી રહ્યો હતો. શહેરની દક્ષિણ બાજુએ મહાન્ વિસ્તારમાં વહન થતી ગોળા નદી પોતાનાં શીતળ અને ચમત્કારિક તરંગોથી પ્રેક્ષકોને આલ્હાદિત કરતી હતી. નદીના કિનારાપર આવેલો હરિયાળો પ્રદેશ, શહેરની ચારે બાજુએ આવેલાં ઉપવનો અને સુંદર નાની નાની ટેકરીઓ પર આવેલાં વૃક્ષનાં નિકુંજો, આ સર્વ ગ્રીષ્મ ઋતુમાં પડતા પ્રચંડ તાપથી મનુષ્યોને શાંતિ માટે પુરતાં હતાં.

નગરીના લોકો સમૃદ્ધિવાન, બળવાન, નિરોગી, રૂપવાન, વિચારશીળ, અને ધાર્મિક હોવાથી મોટે ભાગે સુખી અને શાંત હતા.

આ નગરીનો પાલક ક્ષત્રિયવંશી મહારાજા વીરધવળ હતો. વીરધવળ ઘણો ગુણવાન અને વિચારવાન હતો; છતાં કાંઇક સાહસ કામ કરવામાં તત્પર તેમજ સહજ લોભના અંશવાન હતો, તથાપિ પોતાની પ્રજાને સુખી કરવાને અને સુખી જોવાને નિરંતર ઉત્સુક્જ રહેતો હતો. તેણે પ્રજાને કેળવી જાણી હતી, તેથી તેના તરફ પ્રજાની પ્રીતિ એક વ્હાલા પિતા કરતા પણ અધિક હતી.

વીરધવળને ચંપકમાળા તથા કનકવતી નામની બે રાણીઓ હતી. ચંપકમાળા મુખ્ય પટ્ટરાણી હતી. કનકવતી પણ રાજાની પ્રેમપાત્ર તરીકે ગણાતી.

વીરધવળ રાજાની ઉમ્મર લગભગ પચાસ વર્ષની થવા આવી હતી; તથાપિ સંસારવૃક્ષના ફ્ળ સમાન પુત્ર પુત્રી સમાન કાંઇ પણ સંતતિની પ્રાપ્તિ થઈ ન હતી. એક દિવસ મહારાજા વીરધવળ સભા વિસર્જન કરી સાંજના વખતે વિશ્રાંતિ લેવા માટે મહેલના ઝરૂખામાં આમ તેમ ફરતો હતો. અસ્ત થતા પણ શાંત, ગ્લાનિ પામેલા છતાં ચળકતાં, સૂર્યનાં સોનેરી કિરણો તેના શરીરની શોભામાં વધારો કરતાં હતાં.

મલયાચળને સ્પર્શીને આવતો મંદ મંદ પવન તેના વિચારોમાં શીતળતા પ્રસરાવી રહ્યો હતો. તેના શરીરનું વય પ્રૌઢ છતાં યુવાનની માફક ઉત્સાહી જણાતું હતું. એ સૃષ્ટિ સૌંદર્યનું અવલોકન કરતાં તે પરમાનંદમાં મગ્ન થયેલો હોય તેમ જણાતો હતો.

આવા આનંદી વખતમાં એક યુવાન પુરૂષ દ્વારઆગળ આવી ઉભો રહ્યો. દ્વારપાળે તેને અટકાવ્યો, એ વખતે ઝરૂખામાં રહેલા રાજાની દૃષ્ટિ તેના ઉપર પડી. રાજા વિચાર કરવા લાગ્યો કે " અત્યારે સંધ્યાવેળાએ મારી મુલાકાતે આવનારને અવશ્ય મહાન્ પ્રયોજન હોવું જોઇએ. રાજાએ દરેક માણસનાં દુઃખ ગમે તેવે પ્રસંગે પણ

સાંભળવાં જોઈએ અને ગમે તેવે પ્રયત્ને પ્રજાને દુ:ખથી મુક્ત કરવી જોઈએ. ઘણાખરા અધિકારીઓ પ્રજાના દુ:ખની ઉપેક્ષા કરે છે, નિયમિત વખત સિવાય તેઓની મુલાકાતો લેતા નથી અને પ્રજાને નુકસાનીમાં ઉતરવા દે છે. આ પ્રમાણે પ્રજાની તત્કાળ દાદ નહિ સાંભળનારા રાજા કે અધિકારીઓ રાજા કે અધિકારીને લાયક જ નથી. મારે મારી પ્રજાની ફરીયાદ ગમે તે વખતે સાંભળવી જ જોઈએ અને બનતે પ્રયત્ને સુખી કરવી જ જોઈએ. પ્રજા સુખી તો રાજા સુખી થાય છે, નહિંતર પ્રજાના કળકળતા શ્રાપ રાજાને નિર્વંશ કરી નરકની અસહ્ય યાતનામાં નાખે છે.” ઇત્યાદિ વિચાર કરી રાજાએ તત્કાળ તે માણસને પોતાની પાસે આવવા દેવા દ્વારપાળને આજ્ઞા કરી. દ્વારપાળ તેને અંદર તેડી લાવ્યો. તે યુવાન પુરૂષે અંદર આવી, રાજાને નમસ્કાર કરી, ચરણ આગળ ભેટણું મુક્યું. કેટલીકવાર એકાંતમાં વાતચીત કરી શાંત ચિત્તે તે પાછો ફર્યો.

તે યુવાન પુરૂષના ગયા પછી મહારાજા **વીરધવળના** મુખ ઉપર અકસ્માત ગ્લાનિ આવી ગઈ. હસતું વદન શોકમાં ડુબી ગયું. મુખપર ચળકતું રાજતેજ નિસ્તેજ થઈ ગયું. તેના દરેક રોમમાં ચિંતા વ્યાપી ગઇ. ઉંડા અને ઉષ્ણ નિશ્વાસ મુખમાંથી નીકળવા લાગ્યા. ટુંકાણમાં કહીએ તો રાજા નિશ્ચેષ્ટની માફક સ્તબ્ધ થઈ ગયો.

એ અવસરે રાણી ચંપકમાળા અને કનકવતી રાજાની પાસે આવી ઉભી, પણ ધ્યાનમગ્ન યોગીની માફક ચિંતામાં એકાગ્ર થયેલા રાજાએ તેમને બીલકુલ બોલાવી નહિ. પોતાના પ્રિય પતિ તરફથી આજે નિત્યની માફક કાંઈ પણ આદરમાન ન મળવાથી તેઓ ગભરાઇ ગઈ. તેઓનું ચિત્ત વ્યગ્ર થયું. વિચારવા લાગી કે આજે સ્વામીની અમારા ઉપર આવી અકૃપા શા માટે ? અજાણતાં પણ શું અમારાથી પતિનો કાંઈ અપરાધ થયો છે ? આજે નિત્યની માફક

પતિ તરફથી બીલકુલ માન ન મળવાનું કારણ શું ? વિગેરે સંકલ્પ–વિકલ્પથી ઘેરાયેલી વલ્લભાઓ નજીક આવી અને આર્દ્ર હૃદયે તથા નમ્રવચને પતિને પ્રાર્થના કરવા લાગી.

"સ્વામીનાથ ! શું આજે અમે કાંઈ આપના અપરાધમાં આવેલ છીએ ? આપ આટલા બધા ઉદાસ શા માટે ? થોડા વખત ઉપર આપ આ મહેલના ઝરૂખામાં આનંદમાં ફરતા હતા અને ચંદ્રાવતીની શોભા અવલોકતા હતા. આટલા ટુંકા વખતમાં આપ આમ ઉદાસ શા માટે ? જો તે વાત આ સહચારિણીઓને જણાવવા લાયક હોય તો કૃપા કરી જણાવશો."

પોતાની પ્રિય વલ્લભાઓનો અવાજ કાને પડતાં જ તે જાગૃત થયો, અને પ્રેમનાં વચનોથી બોલવા લાગ્યો કે, "પ્રિય વલ્લભાઓ ! આજે હું એક મોટી ચિંતામાં નિમગ્ન થયો છું અને તેથી જ તમારા આગમનને હું જાણી શક્યો નથી પણ મને આજે જે ચિંતા થઈ છે તેનું કારણ જુદું જ છે અને તે ચિંતામાં તમારે પણ ભાગ લેવાનો છે.

"આપણા આ શહેરના નિવાસી વણિકપુત્ર ગુણવર્માએ હમણાં મારી પાસે આવી પોતાનો ઇતિહાસ સંભળાવ્યો છે અને તેજ ચિંતાનું કારણ છે." આ પ્રમાણે જણાવી મહારાજા **વીરધવળ** પાછો શાંત થઇ ગયો.

મહારાણી ચંપકમાળા હાથ જોડી નમ્રતાથી રાજાને વિનંતિ કરવા લાગી. "મહારાજ ! આપની ચિંતાનું કારણ આ સહચારિણી-ઓને અવશ્ય જણાવવું જોઇએ. અમે આપના સુખે સુખી અને દુઃખે દુઃખી થનારી છીએ. આપના કહેવા મુજબ આ ચિંતામાં અમો ઘણી ખુશી થઈને ભાગ લઈશું અને અમારાથી બનતું કરીશું."

પ્રિયાનો અત્યાગ્રહ જોઇ મહારાજા **વીરધવળે** પોતાની ઉદાસીનતાના કારણરૂપ ગુણવર્માએ કહેલો વૃત્તાંત જણાવવો શરૂ કર્યો.

પ્રકરણ ૩ જું.

વીરધવળની ઉદાસીનતાનું કારણ.

"વલ્લભાઓ ! આપણી આ ચંદ્રાવતીમાં લોભનંદી અને લોભાકર નામના બે વણીકો રહે છે. યથા નામ તથા ગુણાઃ આ ન્યાયને અનુસરીને નામ પ્રમાણે તેમનામાં ગુણો છે, તે છતાં સહોદર હોવાથી આપસમાં પ્રીતિવાળા છે. લોહ વિગેરે વ્યાપારના વ્યવસાયથી ધન ઉપાર્જન કરતાં સુખમાં દિવસો પસાર કરે છે. કાલક્રમે લોભાકરને ગુણવર્મા નામનો પુત્ર થયો; પણ અનેક સ્ત્રીઓનું પાણિગ્રહણ કરવા છતાં લોભનંદીને કાંઇ પણ સંતતિ થઇ નહિ. ખરેખર! પુત્ર પુત્રી આદિ સંતતિરૂપ ફળો પણ પૂર્વોપાર્જિત શુભાશુભ કર્મબીજના અનુસારે જ મળી શકે છે.

એક દિવસ બન્ને ભાઈ દુકાન ઉપર બેઠા હતા, તે અરસામાં કોઇ દિવસ નહિ દેખાયેલો, સુંદર આકૃતિવાળો એક યુવાન પુરૂષ ફરતો ફરતો ત્યાં આવ્યો. સંસાર વ્યવહારમાં તેમજ વિશેષે વણિક્ કળામાં પ્રવીણ આ વણિકોએ આકૃતિ ઉપરથી તેને શ્રીમંત જાણીને આસનાદિ પ્રદાન વડે તેની સારી ભક્તિ કરી. 'ખરી વાત છે, કે નિઃસ્વાર્થ પ્રીતિ કે ભક્તિ કરનાર વીર પુરૂષો આ પૃથ્વી ઉપર વીરલા જ હોય છે.'

કેટલેક દિવસે તે વણિકોની કૃત્રિમ પ્રીતિ, ભક્તિથી વિશ્વાસ પામેલા આ યુવાન પુરૂષે પોતાની પાસે રહેલું એક તુંબડું થોડા દિવસ રક્ષણ કરવા માટે તેમને સોંપ્યું અને પોતે બહારગામ ગયો. તેઓએ તુંબડાને દુકાનની અંદર ઉંચે બાંધી મૂક્યું. તાપની ગરમીથી

પીગળેલાં રસનાં ટીપાંઓ, તે તુંબડામાંથી ગળી ગળીને નીચે પડેલા લોઢાના ઢગલા ઉપર પડ્યાં. તે લોહવેધક રસ હોવાથી તમામ લોઢાનો ઢગલો સુવર્ણમય થઈ ગયો. તે જોતાં જ આ સિદ્ધરસ છે એમ નિશ્ચય કરી તે લોભાંધ વણિકોએ રસ સહિત તુંબડાને કોઇ ગુપ્ત સ્થળે ગોપવી રાખ્યું.

કેટલાએક દિવસ પછી તે યુવાન પુરૂષ પાછો ચંદ્રાવતીમાં આવ્યો અને તે વણિકો પાસે પોતાનું તુંબડું પાછું માગ્યું.

માયાવી વણિકોએ જવાબ આપ્યો કે ઉંદરોએ દોરી કાપી નાખવાથી તુંબડું નીચે પડી ફુટી ગયું ને રસ ઢોળાઈ ગયો! આ પ્રમાણે જવાબ આપી અન્ય તુંબડાના કટકા તેને દેખાડ્યા.

અન્ય તુંબડાના કટકા જોઇ યુવાન પુરૂષ વિચારમાં પડયો. તુંબડામાં લોહવેધક રસ છે એ વાત કોઈપણ પ્રકારે આ વણિકોએ જાણી છે અને તેથી લોભાંધ થઈ મારા તુંબડાને છુપાવે છે.

યુવાન પુરૂષે વણિકોને જણાવ્યું "શેઠ મારૂં તુંબડું મને પાછું આપો, આ કટકા તે તુંબડાના નથી જ. કપટથી જુઠો ઉત્તર ન આપો. તમે ન્યાયવાન્ છો. મેં વિશ્વાસી થઇને તમને તુંબડું સોંપ્યું છે. જો પાછું નહિં આપો તો મહાન્ અનર્થ થશે. હું કોઈ પણ રીતે તેનો બદલો લીધા વિના રહેવાનો નથી." ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારે તે બન્નેને સમજાવ્યા, પણ તે અજ્ઞાન વણિકોએ તેના કહેવાની બીલકુલ દરકાર ન કરી. યુવાન પુરૂષ વિચારવા લાગ્યો કે, "જો આ વાત હું રાજાને જણાવીશ તો રાજા લોભથી તે તુંબડું લઈ લેશે, કારણ કે લક્ષ્મી દેખી કોનું મન લલચાતું નથી? બીજી બાજુ આ વણિકો સહેલાઇથી મને તે પાછું આપે તેમ પણ જણાતું નથી. હજી મારે ઘણું દુર જવાનું છે, માટે વખત ગુમાવવો તે પણ

અનુકુળ નથી. ત્યારે હવે છેલ્લો ઉપાય જ આ વણિકો ઉપર અજમાવવો. 'शठं प्रति शाठ्यं कुर्यात्' શઠની સાથે શઠપણું જ કરવું, ધુર્ત્તની સાથે ધુર્ત્ત થવું, અને સરલની સાથે સરલ થવું યોગ્ય છે." આ પ્રમાણે વિચાર કરી પોતાની પાસે સ્થંભિની વિદ્યા હતી, તે વિદ્યાની પ્રબળતાથી બન્ને ભાઇને સ્થંભી તે પુરૂષ ત્યાંથી કોઇ ઠેકાણે ચાલતો થયો.

તે વિદ્યાના યોગથી તેઓ એવી રીતે સ્થંભાઇ ગયા કે તેમના અંગોપાંગો આમતેમ બીલકુલ હરી ફરી ન શક્યાં, પણ એક સ્થંભની માફક સ્થિર થઇ ઉભા જ રહ્યા. થોડા વખતમાં તો તે બન્નેની સંધિઓ–સાંધાઓ તુટવા લાગ્યા, અને જોરથી બુમો પાડવા લાગ્યા કે 'અમે મરી જઇએ છીએ, કોઈ અમારૂં રક્ષણ કરો ! રક્ષણ કરો !!'

"આ દુનિયાના પામર જીવો કર્મ કરતી વખતે બીલકુલ આગામી દુઃખની દરકાર કરતા નથી, પણ વર્તમાન કાળને જ દેખે છે. આવાં દુષ્ટ કર્મોનાં ફળો ભોગવવાં પડશે કે કેમ ? તેની આગાહી પણ બીલકુલ કરતા નથી; પણ જ્યારે તે વિપાકો ઉદય આવે છે ત્યારે તેમાંથી છુટવા માટે આમ તેમ ફાંફાં મારે છે, ઉપાયો કરે છે અને આર્ત્ત સ્વરે રૂદન કરે છે. પણ તેમ કરવાથી તેઓનો છુટકારો થવાનો નથી. જેવા પરિણામે જે કર્મ બાંધ્યું છે તેવા જ તીવ્ર યા મંદ વિપાકે તેનાં ફળો ભોગવવાં જ પડે છે, માટે દુઃખથી ઉદ્વિગ્ન થનારા જીવોએ કર્મ કરતી વખતે જ સાવધાન રહેવાની જરૂર છે, કે જેથી તેના કટુક વિપાકો ભોગવવાનો અવસર જ ન આવે."

વિશ્વાસઘાત મહાન્ પાપ છે. વિશ્વાસઘાત કરનારાઓ અધોગતિમાં જાય છે અને રૌરવ જેવી હાલતમાં પોતાની જીંદગી ગુજારે છે.

આ વણિકોને પોતાના પાપનો–વિશ્વાસઘાત કરવાનો અત્યારે

પશ્ચાત્તાપ થયો, પણ અવસર વિનાનો પશ્ચાત્તાપ નકામો છે. તે પશ્ચાત્તાપથી અત્યારે તેઓ છુટી શકે તેમ નહોતા. કારણ કે '**તીવ્ર કર્મનો વિપાક પણ તીવ્ર જ હોય છે.**' તે યુવાન પુરૂષ તો નિઃસ્પૃહની માફક ત્યાંથી દૂર ચાલ્યો ગયો હતો, એટલે તેમના દુઃખનો અંત ત્યાં જ આવે તેમ નહોતો જ. આ વાર્તા શહેરના મોટા ભાગમાં પ્રસરી ગઈ. ઠેકાણે ઠેકાણે બન્ને વણિકોને લોકો ફીટકાર આપવા લાગ્યા અને ઉગ્ર કર્મનાં ફળો આ ભવમાં જ મળે છે, એમ નિશ્ચય કરી હળવાકર્મી જીવો તેવા ઘોર અકાર્યોથી અત્યારથી જ પાછા ફરવા લાગ્યા.

આ અવસરે લોભાકરનો પુત્ર ગુણવર્મા કોઇ કાર્ય પ્રસંગે કેટલાક દિવસથી અન્ય ગામ ગયો હતો, તે આ વાત સાંભળી ઘેર આવ્યો. પોતાના પિતાની તથા કાકાની આવી અધમ દશા જોઈ તેને ઘણું લાગી આવ્યું. ગુણવર્મા ઉદાર દીલનો નિર્લોભી અને વિચારશીળ હતો. લોકોમાં થતા આ અપવાદો તેનાથી સહન ન થયા. બીજી બાજુ પોતાના વડીલોને દુઃખી થતા જોવું તે પણ યોગ્ય ન લાગ્યું. તેણે તત્કાળ અનેક મંત્ર તંત્રવાદિઓને તેડાવ્યા અને પાણીની માફક પૈસાનો વ્યય કર્યો, અનેક ઉપાય કર્યા, અનેક મંત્ર તંત્રવાદિઓ આવ્યા, પણ જે તીવ્ર કર્મોથી ડસાયેલો હોય તેનો તે વિપાકો ભોગવ્યા સિવાય છુટકો કેવી રીતે હોય ? પાણી ઉપર થતા પ્રહારની માફક તેઓના કરેલા સર્વ ઉપાયો નિષ્ફળ નીવડ્યા, એટલું જ નહિ પણ હળવે હળવે તેમની પીડામાં વધારો થતો રહ્યો. ગુણવર્મા નિરાશ થયો, કોઇ ઉપાય લાગુ ન પડવાથી સર્વ મંત્રવાદિઓને વિસર્જન કર્યા.

પ્રકરણ ૪ થું.

યુવાન પુરૂષની શોધ.

ઋદ્ધિથી પૂર્ણ છતાં મનુષ્યોથી શૂન્ય એક શહેરની આગળ ઉભો ઉભો યુવાન પુરૂષ વિચાર કરે છે કે "હવે હું ક્યાં જાઉં? તે અજાણ પુરૂષની શોધ કેવી રીતે કરૂં? હું પોતે તો તેને ઓળખતો નથી, તેને ઓળખનાર સાથે આવેલ માણસ તો બીમાર થવાથી રસ્તામાંથી પાછો ફર્યો. તેનું નામ ઠામ, કે આકૃતિ વિગેરે હું કાંઇ જાણતો નથી. ફરી ફરીને થાક્યો. અનેક શહેરો, ગામો, આશ્રમો વિગેરે શોધી વળ્યો, પણ તેનો તો પત્તો લાગતો જ નથી. અથવા તે આટલામાં જ હોય છતાં હું તેને કેવી રીતે ઓળખી શકું?" વિગેરે વિચારોથી અને રસ્તાના પરિશ્રમથી ખિન્ન થયેલ તે પુરૂષ, આ શૂન્ય શહેરોમાં વિશ્રાંતિ માટે પ્રવેશ કરે છે, તેવામાં સુંદરાકૃતિવાળો એક પુરૂષ ત્યાં તેના જોવામાં આવ્યો.

તે પુરૂષને, આ શહેરમાં દાખલ થતા પુરૂષની કાંઇ અપેક્ષા જરૂરીયાત હોય તેમ તેના ચહેરા ઉપરથી જણાતું હતું. શહેરમાં દાખલ થતા પુરૂષને જોઇ તે પુરૂષ બોલી ઉઠયો.

"હે વીર પુરૂષ! તું કોણ છે? અને ક્યાંથી આવ્યો છે?" તે સાંભળી શહેરમાં પ્રવેશ કરનાર પુરૂષે જણાવ્યું કે "ભાઈ! હું વટેમાર્ગુ છું; દેશાટન કરતાં રસ્તાના પરિશ્રમથી ખેદ પામી, વિશ્રાંતિ માટે આ શહેરમાં પ્રવેશ કરૂં છું."

"તમે પોતે કોણ છો? એકલા કેમ દેખાઓ છો? આ શહેર ઋદ્ધિથી પૂર્ણ છતાં મનુષ્યોથી શૂન્ય શા માટે? આ નગરીનું નામ

શું ? વિગેરે તમે મને જણાવશો ? ” શહેરમાં પ્રવેશ કરનાર પુરૂષે આ સર્વ પ્રશ્ન તેને પૂછયા.

વટેમાર્ગુનાં આવાં વિનય ભરેલાં વચનો સાંભળી ઘણો ખુશી થઈ તે પુરૂષ કહેવા લાગ્યો.

“ હે ભદ્ર ! આ કુશવર્ધન નામનું શહેર છે. વીરપુરૂષોમાં અગ્રેસરી સૂરનામનો રાજા અહીં રાજ્ય કરતો હતો. તેને જયચંદ્ર અને વિજયચંદ્ર નામના અમે બે પુત્રો હતા. આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં મારા પિતા આ ફાની દુનિયાનો ત્યાગ કરી દેવભૂમિમાં જઇ વસ્યા. “ ખરેખર નામ તેનો નાશ છે. દેહધારી જીવોનાં આયુષ્યો ગમે તેટલાં મોટાં હોય તથાપિ અવશ્ય તેનો અંત આવે છે. ”

મારા પિતાના મૃત્યુ બાદ મારો જ્યેષ્ઠબંધુ જયચંદ્ર રાજ્યાસન પર આવ્યો. મારા વડિલ બંધુએ મને રાજ્યનો ભાગ ન આપ્યો, તેથી મારૂં અપમાન થયેલું સમજી આ રાજધાની મુકી હું બીજે સ્થળે ચાલ્યો ગયો. રસ્તે ચાલતાં ચંદ્રાવતી નગરી આવી; તે નગરીના બહારના ઉદ્યાનમાં એક વિદ્યાસિદ્ધ સિદ્ધપુરૂષને મેં જોયો; પણ તે સિદ્ધ પુરૂષ અતિસારના રોગથી એવી રીતે પીડાતો હતો કે તેનાથી જરા માત્ર ચલાતું કે બોલાતું નહોતું. તેની આવી અવસ્થા જોઈ મને નિઃસ્વાર્થપણે દયા આવી.

દુઃખી મનુષ્યોને જોતાં નિઃસ્વાર્થપણે જેને દયા નથી આવતી તે મનુષ્યો મનુષ્ય નામ ધરાવવાને લાયક નથી. જ્યારે પોતે દુઃખી હોય છે ત્યારે તે દુઃખમાંથી મુકાવા માટે પોતે ઇચ્છા કરે છે, બીજા મનુષ્યોની મદદ માગે છે, એવી દુઃખી અવસ્થામાં કોઈ થોડી પણ મદદ આપે તો પોતે ઘણો ખુશી થાય છે. આ પ્રમાણે જાતિ અનુભવ છતાં તે મનુષ્ય, બીજાને દુઃખી અવસ્થામાં સાહાય્ય ન આપે

તો તે વિચારશૂન્ય મનુષ્ય ખરેખર નરપશુ જ સમજવો. આવા કૃતઘ્ન મનુષ્યો દુનિયાને ભારભૂત છે. જ્યાં મારાપણાની અને સ્વાર્થપણાની વૃત્તિઓ હોય છે, ત્યાં પરમાર્થ વૃત્તિઓ કે ધાર્મિક લાગણીઓ ટકી રહેતી નથી. મહાત્માઓ તો પોકાર કરીને કહે છે કે "તમારે સુખી થવું હોય તો બીજાને નિઃસ્વાર્થ બુદ્ધિએ સુખી કરો." જ્યાં સ્વાર્થ સિદ્ધ થવાની આશા હોય છે, ત્યાં તો મદદ કરનાર અધમ પ્રાણીઓની આ દુનિયામાં કાંઇ ખોટ નથી; પણ સ્વાર્થ સિવાય અન્યને જ્યાં ઓળખાણ પણ ન હોય તેને મદદ કરી, શાંતિ આપનાર વીરપુરૂષો વિરલા જ હોય છે.

કોઇપણ વસ્તુની ઇચ્છા સિવાય, કેવળ કરૂણામય દૃષ્ટિથી મેં તે સિદ્ધ પુરૂષને એવી રીતે ઔષધ ઉપચારની મદદ કરી કે થોડાજ દિવસમાં શરીરે તદ્દન નિરોગી થયો.

નિરોગી થયેલા તે સિદ્ધ પુરૂષે મારૂં નામ, ઠામ વિગેરે પૂછયું. ટુંકમાં મારા ઉપર ગુજરેલી હકીકત મેં તેને જણાવી.

"સામો માણસ (જેને મદદ કરી છે તે) સમર્થ હો કે અસમર્થ હો, તથાપિ નિઃસ્વાર્થપણે, દયાથી આર્દ્ર પરિણામે જે મદદ કરી છે, તેનો બદલો પ્રગટ કે ગુપ્ત રીતે તેને મળ્યા સિવાય રહેતો નથી. સ્વાર્થી જીવો વર્તમાન કાળને જુવે છે, અને તેથી તત્કાળ લાભ દેખાય તોજ બીજાને મદદ કરે છે; પણ ઉત્તમ મનુષ્યોની દૃષ્ટિ ભવિષ્યકાળ સુધી લંબાય છે અને સર્વ જીવોને તે પોતાની માફક ગણે છે અને તેથીજ તેઓ કાંઇપણ ઇચ્છા સિવાય પણ બીજાને મદદ કરે છે."

પ્રસન્ન થયેલા તે સિદ્ધપુરૂષે પાઠસિદ્ધ (બોલવા માત્રથી તે વિદ્યાના ગુણને આપનાર) સ્થંભિની (બીજાને સ્થંભી લેવાની)

અને વશીકરણની (બીજાને વશ કરવાની) એ બે વિદ્યાઓ મને આપી, અને એક રસનું ભરેલું તુંબડું આપી મને તેણે જણાવ્યું કે "આ તુંબડાનું તારે સારી રીતે રક્ષણ કરવું. આ રસ મેં ઘણી મહેનતે મેળવ્યો છે, આ રસ લોહવેધી છે. જેના એક બિંદુ માત્રના સ્પર્શથીજ લોહનું સુવર્ણ–લોઢાનું સોનું થઇ શકે છે. મારી દુઃખી અવસ્થામાં તેં મને ઘણી મદદ કરી છે. તું મને બીલકુલ ઓળખતો નથી, તેમ મારા તરફથી તને કાંઈ મળે તેવી આશા પણ નહોતી. કારણ કે ધનાઢ્ય માફક મારી પાસે તેવો બાહ્ય આડંબર કાંઈ નહોતો. તથાપિ કેવળ કરૂણાદૃષ્ટિથી તેં મદદ કરી છે એજ તારી ઉત્તમતા સૂચવી આપે છે. આ વિદ્યા અને તુંબડાથી એક મહાન્ રાજ્ય સંપદા તું મેળવી શકીશ, પરમાત્મા તારા ભલા કર્તવ્યનો બદલો તને આપો અને તારા મનોરથો સિદ્ધ કરો," ઈત્યાદિ શિક્ષા અને આશીર્વાદ આપી તે સિદ્ધપુરૂષ શ્રીગિરિના પહાડ તરફ ચાલ્યો ગયો.

"સિદ્ધપુરૂષે પોતાના ઉપર ઉપકાર કરનારને તેનો બદલો શક્તિ અનુસારે વાળી આપ્યો. કરેલા ઉપકારને ભૂલી જનારા, શક્તિ છતાં પ્રત્યુપકાર–સામો ઉપકાર નહિ કરનારા મનુષ્યો ધિક્કારને પાત્ર છે. ભલે કૃતઘ્નો કરેલો ઉપકાર ભૂલી જાય, બદલો ન આપે; છતાં પરિણામની વિશુદ્ધિપૂર્વક ઉપકાર બુદ્ધિથી કરેલો પરોપકાર તેને તેનાં મીઠાં ફળો અવશ્ય આપે છે. કારણ કે પરિણામની વિશુદ્ધિ કે ભાવના થતાંજ કર્મ નિર્જરા કે, શુભકર્મની–પુણ્યની પ્રાપ્તિ અવશ્ય તેને થાય છે. આ સ્થળે વિજયકુમારની નિઃસ્વાર્થી પરોપકારની લાગણી અને સિદ્ધપુરૂષે વાળેલો ઉપકારનો બદલો, આ બે વાત વાંચનારાએ અવશ્ય ધ્યાનમાં રાખવી અને અવસર મળ્યે તેમ કરવા ભૂલવું નહિ."

સિદ્ધપુરૂષની શિક્ષાનો સ્વિકાર કરી હું ચંદ્રાવતી નગરીમાં ફરવા લાગ્યો. ફરતાં ફરતાં લોભનંદી અને લોભાકર નામના વણીકોની દુકાને ગયો. વ્યવહારમાં નિપુણ તેમજ કપટકળામાં પણ નિપુણ તે વણિકોએ મારો ઘણો આદરસત્કાર કર્યો અને એવી રીતે મારી ભક્તિ કરી મને સ્વાધીન કરી લીધો કે જેથી વિશ્વાસ પામી, તે રસનું તુંબડું થોડો વખત સાચવવા માટે તેઓને સોંપી હું બીજે ગામ ગયો.

લક્ષ્મીપુરીમાં કેટલાક દિવસ રહી, માતાને મળવા ઉત્કંઠિત થયેલો હું સ્વદેશ જવા પાછો ફર્યો. રસ્તામાં તે રસનું તુંબડું લેવાને ચંદ્રાવતીમાં શેઠની દુકાને ગયો, પણ કોઇ કારણથી 'તે લોહવેધક રસ છે' એ ખબર શેઠને પડવાથી મને જુઠો ઉત્તર આપી, તે લોભાંધ વણિકોએ રસનું તુંબડું પાછું ન આપ્યું ત્યારે છેવટે તેમના કર્ત્તવ્ય પ્રમાણે શિક્ષા આપી હું ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. ફરતો ફરતો આંહી આવ્યો, તેવામાં આ મારા પિતાની રાજધાની સર્વથા ઉજ્જડ–વેરાન જેવી થયેલી મેં જોઇ.

વાંચકોને યાદ હશે કે પોતાના પિતા તથા કાકાને મુક્ત કરવા માટે ગુણવર્માએ કરેલા અનેક ઉપાયો નિરર્થક ગયા ત્યારે નિરાશ થઇ તે મહાન્ ચિંતામાં પડયો હતો. છેવટે વિચાર કરતાં તેણે એવો નિર્ણય કર્યો કે, જેનાથી આ દુઃખરૂપ અગ્નિ પ્રકટી છે તેનાથીજ તે શાંત થશે, તેનુંજ શરણ લીધા સિવાય છુટકો નથી, એમ નિશ્ચય કરી તે માણસને ઓળખનાર એક સહાયકને સાથે લઈ આ યુવાનની શોધમાં તે નીકળી પડયો હતો. રસ્તામાં સહાયક બીમાર પડવાથી તેને મૂકી દઈ ગુણવર્મા જાતેજ તે યુવાનની શોધ કરતો આંહી શુન્યનગરમાં આવી ચઢયો છે અને વહાલાના

દુઃખે દુઃખી થઈ ગુણવર્મા જેની શોધ કરતો હતો તેજ આ શુન્ય નગરમાંથી મળી આવ્યો. તે આ કુશવર્ધનપુરના સૂરચંદ્ર રાજાનો વિજયચંદ્ર નામનો કુમાર છે.

પ્રકરણ ૫ મું.

કુશવર્ધ્ધન ઉજ્જડ થવાનું કારણ શું ?

મારા પિતા તથા કાકાને સ્થંભન કરનાર આ પોતે જ છે એમ જાણી ગુણવર્માને હિમ્મત આવી. 'જ્યાંસુધી વિજયચંદ્રના સંપૂર્ણ ઈતિહાસથી હું માહિતગાર ન થાઉં ત્યાંસુધી મારી વાત મારે પ્રકટ નજ કરવી' એમ નિર્ણય કરી ગુણવર્માએ જણાવ્યું. 'ભાઈ! આગળ કહો. આ નગરી શૂન્ય કેમ થઈ?'

વિજયચંદ્રે જણાવ્યું. "આ નગરી મનુષ્યોથી શુન્ય જોઇ, મને બહુ લાગી આવ્યું. દેવતાઈ શહેર આજે શ્મશાન સરખું જોઈ મન આકુળવ્યાકુળ થવા લાગ્યું. અનેક સંકલ્પ, વિકલ્પો ઉઠયા, પણ મનનું સમાધાન નજ થયું. છેવટે ઉત્સાહ અને હિમ્મતથી આ નગરી ઉજ્જડ થવાનું કારણ શોધવા મેં નિર્ણય કર્યો. નગરીમાં ચારે બાજુ હું ફરવા લાગ્યો, પણ મારા સિવાય બીજું કોઇ પણ માણસ જોવામાં ન આવ્યું. છેવટે મેં રાજમંદિરમાં પ્રવેશ કર્યો, ત્યાં મારા જયેષ્ઠબંધુની વિજયા નામની પત્ની એકલી મારા જોવામાં આવી. મને જોતાં જ તે સન્મુખ ચાલી આવી. બેસવાને આસન આપી; અશ્રુપૂર્ણ નેત્રોથી તે રડવા લાગી. મેં તેને ધીરજ આપી, આ નગરી શુન્ય થવાનું કારણ પૂછયું.

વિજયાએ જણાવ્યું, થોડા વખત ઉપર લાલ વસ્ત્ર ધારક માસ, માસના ઉપવાસ કરવાવાળો એક તપસ્વી આંહી આવ્યો હતો. તેના તરફ આ શહેરની પ્રજાની વિશેષ ભક્તિ હતી. તમારા વડીલબંધુએ માસ ઉપવાસનું પારણું કરવા માટે એક વખત નિમંત્રણા કરી, રાજાના નિમંત્રણને માન આપી તે મહેલમાં જમવા આવ્યો. તેના પારણા માટે સર્વ સામગ્રી તૈયાર કરાવી જમવા બેસાડયો અને વિશેષમાં જમતી વખતે તેને પવન ઉડાડવા મને આજ્ઞા કરી. સ્વામીની આજ્ઞાને માન આપી તે કામ મારે બજાવવું પડયું, અહા ! ભક્તિની પણ મર્યાદા હોવીજ જોઈએ. નવીન યૌવન, સુંદર રૂપ, અને શૃંગારથી ભરપુર મારા શરીરને જોઇ તે પાખંડીનું મન વિક્ષિપ્ત થયું.

ખરેખર તપસ્વીઓનું પણ મન સુરૂપા સ્ત્રીઓને જોઈ ચલિત થઇ જાય છે અને આજ કારણથી વીતરાગદેવે યોગીઓને સ્ત્રીઓના સહવાસથી દૂર રહેવાનું ફરમાન કર્યું છે. જુઓ કે દરેક યોગીઓ માટે કે તપસ્વીઓ માટે આમ બનતું નથી કે તેમનું મન ચલિત થઈ જ જાય. છતાં તત્ત્વજ્ઞાનમાં પૂર્ણ પ્રવેશ નહિ કરનાર, અજ્ઞાન કષ્ટ કરનાર, સ્વ-પરના વિવેકને નહિ જાણનાર, કે પ્રથમ અભ્યાસીઓના સંબંધમાં આવા પ્રસંગો બનવાનું સુલભ છે. સત્તામાં રહેલાં કેટલાંક કર્મોનો એવો સ્વભાવ છે કે નિમિત્ત પામી તે કર્મોનો ઉદય થાય છે, તે અવસરે આત્મજ્ઞાનમાં પ્રમાદી અને સ્વસ્વરૂપ ભૂલેલા અભ્યાસીઓ પ્રબળ કર્મોદયને રોકવા અસમર્થ થઇ, તન, મન, ઉપરથી પોતાનો કાબુ સત્તા ખોઈ દેઇ અકાર્યમાં પ્રવૃત્ત થાય છે, માટે આત્મદશા પ્રગટ કરનાર જીવોએ તેવાં નિમિત્તોથી વારંવાર દૂર રહેવું એજ ફાયદાજનક છે.

"તે તપસ્વી જમતાં જમતાં પોતાનું ભાન ભૂલી ગયો. તપસ્યાથી ગ્લાનિ પામેલા શરીરમાં કામે કોઈ પ્રબળ જુસ્સો ઉશ્કેરી મૂક્યો, જેથી દુર્બળ શરીર પણ પ્રબળ થઇ આવ્યું. તે અવસરે તો તે જમીને પાછો ગયો, પણ રાત્રીએ તે મોહાધીન, કામાંધ, તપસ્વી ગોધાના પ્રયોગથી મારા મહેલમાં દાખલ થયો અને મારી પાસે વિષયની યાચના કરવા લાગ્યો. જ્યારે તેનું કહેવું મેં માન્ય ન કર્યું ત્યારે મને સામ, દામ, દંડ અને ભેદનાં વચનોથી દમ ભરાવી હરેક રીતે કનડવા લાગ્યો.

આ તપસ્વી હોવાથી તેનો વધ ન થાય તો સારૂં એમ ધારી મેં પણ સામ, દામ, દંડ અને ભેદનાં વચનોથી ઘણું સમજાવ્યો; છતાં તેનો વિષયાંધતાનો રાગ જરામાત્ર ઓછો ન થયો. આમ અમારા બન્નેની રકઝક ચાલતી હતી તેવામાં શયન કરવાનો વખત થતાં તમારા વડીલ બંધુ મહારાજા જયચંદ્ર દ્વાર આગળ આવી પહોંચ્યા અને અમારા આપસમાં થતા આલાપો છુપી રીતે તેમણે સાંભળ્યા. સાંભળતાં જ તત્કાળ ક્રોધાતુર થયેલા રાજાએ તે અપરાધી તપસ્વીને પોતાના માણસો પાસે બંધાવી લીધો. પ્રભાત થતાંજ તેનાં કુકર્મો સાંભળી લોકોથી હાંસી કરાતા, રાજાથી નિંદા કરાતા અને પગલે પગલે અપમાન પામતા, તે તપસ્વીને, ચોરોની માફક રાજાએ ગરદન મરાવ્યો.

મરતી વખતનાં કાંઇક શુભાશુભ પરિણામથી, તથા અજ્ઞાન તપસ્યાના કાંઇક પુણ્યથી, મરણ પામ્યા બાદ રાક્ષસ જાતિના દેવોમાં તે રાક્ષસપણે ઉત્પન્ન થયો.

તાપસના ભવમાં થયેલ પોતાના અપમાનને યાદ કરી, રાજા અને પ્રજા ઉપર વેર ધારણ કરતો તે આંહી આવ્યો.

ભારને સહન કરે છે. વરસાદ વરસવાનો કલેશ સહે છે. પૃથ્વી સર્વ જીવોને આશ્રય આપે છે. શું આ સર્વને પર ઉપકાર કરવા સિવાય બીજું કાંઈપણ કારણ છે? નદીઓ શું પાણી પીએ છે? વૃક્ષો શું ફળ ખાય છે? વરસાદ શું ધાન્ય ભક્ષણ કરે છે? કેવળ આ સર્વનો પરિશ્રમ પરોપકાર માટે જ છે.

હે નરોત્તમ! તારી મદદથી શહેર પાછું પૂર્વની સ્થિતિમાં આવશે, પ્રજાને જીવિતવ્ય મળશે, મને રાજ્ય પ્રાપ્ત થશે, અને દુનિયામાં યશ વિસ્તરશે; આ સર્વનું કારણ તું પોતે થઈશ. માટે આ અવસરે તું મને મદદ કર."

આ પ્રમાણે વિજયચંદ્રે કહેલ સર્વ વૃત્તાંત, અને મદદ માટેની પ્રાર્થના ગુણવર્માએ શાંતચિત્તે શ્રવણ કરી.

પ્રકરણ ૬ ઠું.

અપકારી ઉપર ઉપકાર.

રાત્રિદેવીએ પોતાનો કાળો પછેડો આ પૃથ્વીપટ્ટપર બીછાવી દીધો છે. અંધકારનું સામ્રાજ્ય વર્તી રહ્યું છે, શુન્ય નગરમાં મનુષ્યોનો તો શું પણ જનાવરો શુદ્ધાંનો શબ્દ સંભળાતો નથી. શહેરના સર્વ ભાગમાં શાંતિ પ્રસરી રહી છે. આવે વખતે જયચંદ્ર રાજાના મહેલમાં બે યુવાન પુરૂષો દરેક જાતની સામગ્રીનો સંગ્રહ કરી ગુપ્ત રીતે ભરાઈ રહેલા છે. કાંતો કાર્ય સિદ્ધ થાય છે અને કાંતો શરીરનો નાશ થાય છે, એજ ભાવના બેઉના અંતઃકરણમાં રમી રહી છે.

આ બેઉ પુરૂષો ચાલતા પ્રકરણના નાયક વિજયચંદ્ર અને

ગુણવર્મા છે. પરોપકાર કરવામાં તત્પર ગુણવર્મા વિચાર કરે છે કે "દેહના નાશથી પણ પરને ઉપકાર કરવો; તેમજ મારા ઉપકારથી વશ થયેલો વિજયચંદ્ર, પોતાના ક્રોધને શાંત કરી મારા પિતા તથા કાકાને મુક્ત કરશે. કારણ કે તેણે જ તેમને સ્થંભિત કર્યા છે."

અહા ! કેવું પુત્રનું પિતૃવાત્સલ્ય ! કેવી ભક્તિ ! કેવો પ્રેમ ! પિતાને દુઃખથી મુક્ત કરવા માટે આવા દુષ્ટ રાક્ષસના પંજામાં સપડાવાનું પણ તેણે સ્વીકાર્યું છે, કેમકે અત્યારે રાક્ષસના ચરણ ઘીથી મર્દન કરવાનું કામ તેને સોંપવામાં આવ્યું છે.

વિજયચંદ્ર કહે છે. "ગુણવર્મા ! તમે જ્યારે રાક્ષસના ચરણનું ઘીથી મર્દન કરશો, એ અવસરે, સ્થંભિની વિદ્યાનો એક હજાર જાપ કરી અંતમુહૂર્તમાં હું તેને સ્થંભીને સ્વાધીન કરી લઇશ." આ પ્રમાણે પરસ્પર સંકેત કરી શાંતપણે તે બન્ને યુવકો રહ્યા છે. એ અવસરે જાણે બીજો જ અંધકાર હોય નહિ, તેમ ભય આપતો રાક્ષસ તે મહેલમાં દાખલ થયો. દાખલ થતાં જ તે બોલવા લાગ્યો. અરે ! આજે આ મહેલમાં મનુષ્યની ગંધ ક્યાંથી આવે છે ? ભદ્રે વિજયા ! શું મહેલમાં આજે કોઇ મનુષ્યો આવ્યા છે ? તેની ખબર હોય તો તું કહે. હું તેઓને હમણાં જ પ્રાણથી મુક્ત કરૂં."

વિજયાએ જવાબ આપ્યો. "હા હું પોતે જ માનુષી છું. આંહી તમારા ભયથી બીજા મનુષ્યોનો પ્રવેશ ક્યાંથી હોય ?" આ પ્રત્યુત્તર સાંભળી વિશ્વસ્તપણે રાક્ષસ એક પલંગ ઉપર સુતો. વિજયા તત્કાળ ત્યાંથી એક બાજુ ખસી ગઈ, તેને બદલે રાણીનો વેશ પહેરેલ ગુણવર્મા ત્યાં બેસી ગયો, અને સાહસ કરી ઘીથી રાક્ષસનાં પગનાં તળીઆં મર્દન કરવા લાગ્યો. આ બાજુ વિજયચંદ્રે પણ સ્થંભિની અને વશકરણી વિદ્યાનો જાપ શરૂ કર્યો. મનુષ્યનો ગંધ

'હું તેજ તપસ્વી છું કે જેને રાજાએ મારી નંખાવ્યો હતો. મારૂં વૈર હું વાળવાનો છું!' આ પ્રમાણે રાજા અને પ્રજાને જણાવી, રાજાને તેણે તત્કાળ મારી નાંખ્યો અને પ્રજાનો સંહાર કરવા લાગ્યો. મરણના ભયથી ત્રાસ પામેલી પ્રજા, પોતાનો જાન બચાવવા માટે જેમ નસાયું તેમ આ રાક્ષસના પંજામાંથી નાશી છુટી અને કેટલાકને તેણે મારી નાંખ્યા. આજ કારણથી ઋદ્ધિથી ભરપુર છતાં મનુષ્યોથી શુંન્ય આ નગરી થઇ છે.

હું પણ ભયથી નાસી જતી હતી, તેવામાં આ રાક્ષસે મને પકડી લીધી અને જણાવ્યું કે 'ભદ્રે! તારા માટે તો આ સર્વ મારો પ્રયાસ છે. જો તું આંહીથી નાસી જઇશ તો ગમે તે સ્થળેથી પણ તને પાછી પકડી લાવીશ, માટે તારે આ રાજમહેલ મૂકી કોઇ પણ સ્થળે જવું નહિ. તેમ ભય પણ ન રાખવો. હું તારૂં રક્ષણ કરીશ અને તારી સર્વ ચિંતા પણ હું જ કરીશ.' આ પ્રમાણે જણાવી તે રાક્ષસે મને આંહી રોકી છે. દિવસે તે કોઇક સ્થળે જાય છે, રાત્રીએ પાછો આવે છે, આ પ્રમાણે મારા દિવસો આંહી નિર્ગમન થાય છે.

વિજયચંદ્ર કહે છે. "હે વટેમાર્ગુ! આ ઇતિહાસ સાંભળી મેં વિજયા રાણીને કહ્યું કે, હે ભોજાઇ! જો તું આ રાક્ષસનું કાંઈ પણ મર્મસ્થાન ગુહ્યવાત જાણતી હોય તો તે કહી બતાવ કે જેથી તે રાક્ષસને જીતી, રાજ્ય અને મારા ભાઈનું વેર હું વાળું!"

વિજયા રાણીએ જણાવ્યું કે "જ્યારે આ રાક્ષસ સૂવે છે, ત્યારે જો તેના પગનાં તલીયાં ઘીથી મર્દન કરવામાં આવે તો તે ઘણા વખત પર્યંત અચેતનની માફક મહા નિદ્રામાં પડી રહે છે. એ અવસરે તમારામાં જે શક્તિ હોય તે ફેરવવી જોઇએ. તોજ રાક્ષસને સ્વાધીન કરી શકશો, પણ તેમાં વિશેષ એટલો છે કે,

સ્ત્રીના હાથવતી મર્દન કરવાથી તેને નિદ્રા આવતી નથી, પણ પુરૂષના હાથવતી મસલવામાં આવે તોજ નિદ્રા આવે છે, તેમજ પગને અભ્યંગન કર્યા પહેલાં જો તેને માલમ પડે કે 'આ પુરૂષ છે' તો તે પાદપ્રક્ષણ કરવા ન આપે. એટલું જ નહિ પણ પાદપ્રક્ષણ કરનારને મારી પણ નાખે."

આ પ્રમાણે મારા બંધુની પત્નીનું કહેલું શહેર ઉજ્જડ થવા વિગેરેનું વૃત્તાંત સાંભળી કોઈ પણ તેવા ઉત્તમ સહાયકની શોધમાં હું ફરતો હતો. એટલામાં હે ભાઈ! અકસ્માત્ મને તારૂં દર્શન થયું છે, તો "હે ઉત્તમ નર! તું મને સાહાય્ય કર, જેથી હું તે રાક્ષસને મારે સ્વાધીન કરૂં. તારા જેવા ઉત્તમ નરો અન્યને ઉપકાર કરવા માટે જ પૃથ્વીપર જન્મ પામે છે.

સજ્જનો સ્વકાર્યમાં પરાઙ્મુખ રહી પરકાર્ય કરવામાં ઉદ્યમવંત રહે છે. આ ચંદ્ર ચાંદનીથી પોતાનું કલંક પોતામાં રહેલું મૃગનું લાંછન અથવા કાળાશ દૂર ન કરતાં વિશ્વને ધવલ–ઉજ્જવળ કરે છે.

દુઃખી જીવોને જોઈ, તેનાં દુઃખો દૂર કરવાના સંબંધમાં શોચ કરતાં સંતપુરૂષોને જે દુઃખ થાય છે તેટલું જ દુઃખ પોતાનાં દુઃખો દૂર કરવા માટે તેઓ પ્રયત્ન નથી કરતા.

અન્ય જીવોનું ટાઢ, તાપથી રક્ષણ કરવાને માટે પીલાવું, પીંજાવું, રેંટીયાથી કંતાવું અને કુર્ચથી તાડિત થવું, વિગેરે કેટલું બધું દુઃખ આ **કપાસે** અંગીકાર કર્યું છે?

આ **વૃક્ષો** સૂર્યના તાપને સહન કરી જીવોને છાયા આપે છે. **સૂર્ય** આકાશમાં પર્યટન કરવાનો–ફરવાનો શ્રમ કરે છે. **સમુદ્ર** નાવ, જહાજ વિગેરેના ક્ષોભને સહન કરે છે **કાચબો*** પૃથ્વીના

*કાચબા ઉપર આ સર્વ પૃથ્વી રહી છે, એવી અન્ય દર્શનકારોની માન્યતાનો પરોપકારની પુષ્ટિ માટે ઉલ્લેખ છે.

ભારને સહન કરે છે. **વરસાદ** વરસવાનો ક્લેશ સહે છે. **પૃથ્વી** સર્વ જીવોને આશ્રય આપે છે. શું આ સર્વને પર ઉપકાર કરવા સિવાય બીજું કાંઇપણ કારણ છે? નદીઓ શું પાણી પીએ છે? વૃક્ષો શું ફળ ખાય છે? વરસાદ શું ધાન્ય ભક્ષણ કરે છે? કેવળ આ સર્વનો પરિશ્રમ પરોપકાર માટે જ છે.

હે નરોત્તમ! તારી મદદથી શહેર પાછું પૂર્વની સ્થિતિમાં આવશે, પ્રજાને જીવિતવ્ય મળશે, મને રાજ્ય પ્રાપ્ત થશે, અને દુનિયામાં યશ વિસ્તરશે; આ સર્વનું કારણ તું પોતે થઇશ. માટે આ અવસરે તું મને મદદ કર.”

આ પ્રમાણે વિજયચંદ્રે કહેલ સર્વ વૃત્તાંત, અને મદદ માટેની પ્રાર્થના ગુણવર્માએ શાંતચિત્તે શ્રવણ કરી.

પ્રકરણ ૬ ઠું.

અપકારી ઉપર ઉપકાર.

રાત્રિદેવીએ પોતાનો કાળો પછેડો આ પૃથ્વીપટ્ટપર બીછાવી દીધો છે. અંધકારનું સામ્રાજ્ય વર્તી રહ્યું છે, શુન્ય નગરમાં મનુષ્યોનો તો શું પણ જનાવરો શુદ્ધાંનો શબ્દ સંભળાતો નથી. શહેરના સર્વ ભાગમાં શાંતિ પ્રસરી રહી છે. આવે વખતે જયચંદ્ર રાજાના મહેલમાં બે યુવાન પુરૂષો દરેક જાતની સામગ્રીનો સંગ્રહ કરી ગુપ્ત રીતે ભરાઇ રહેલા છે. કાંતો કાર્ય સિદ્ધ થાય છે અને કાંતો શરીરનો નાશ થાય છે, એજ ભાવના બેઉના અંતઃકરણમાં રમી રહી છે.

આ બેઉ પુરૂષો ચાલતા પ્રકરણના નાયક વિજયચંદ્ર અને

ગુણવર્મા છે. પરોપકાર કરવામાં તત્પર ગુણવર્મા વિચાર કરે છે કે "દેહના નાશથી પણ પરને ઉપકાર કરવો; તેમજ મારા ઉપકારથી વશ થયેલો વિજયચંદ્ર, પોતાના ક્રોધને શાંત કરી મારા પિતા તથા કાકાને મુક્ત કરશે. કારણ કે તેણેજ તેમને સ્થંભિત કર્યા છે."

અહા! કેવું પુત્રનું પિતૃવાત્સલ્ય! કેવી ભક્તિ! કેવો પ્રેમ! પિતાને દુઃખથી મુક્ત કરવા માટે આવા દુષ્ટ રાક્ષસના પંજામાં સપડાવાનું પણ તેણે સ્વીકાર્યું છે, કેમકે અત્યારે રાક્ષસના ચરણું ઘીથી મર્દન કરવાનું કામ તેને સોંપવામાં આવ્યું છે.

વિજયચંદ્ર કહે છે. "ગુણવર્મા! તમે જ્યારે રાક્ષસના ચરણનું ઘીથી મર્દન કરશો, એ અવસરે, સ્થંભિની વિદ્યાનો એક હજાર જાપ કરી અંતર્મુહૂર્તમાં હું તેને સ્થંભીને સ્વાધીન કરી લઇશ." આ પ્રમાણે પરસ્પર સંકેત કરી શાંતપણે તે બન્ને યુવકો રહ્યા છે. એ અવસરે જાણે બીજોજ અંધકાર હોય નહિ, તેમ ભય આપતો રાક્ષસ તે મહેલમાં દાખલ થયો. દાખલ થતાં જ તે બોલવા લાગ્યો. અરે! આજે આ મહેલમાં મનુષ્યની ગંધ ક્યાંથી આવે છે? ભદ્રે વિજયા! શું મહેલમાં આજે કોઇ મનુષ્યો આવ્યા છે? તેની ખબર હોય તો તું કહે. હું તેઓને હમણાંજ પ્રાણથી મુક્ત કરૂં."

વિજયાએ જવાબ આપ્યો. "હા હું પોતેજ માનુષી છું. આંહી તમારા ભયથી બીજા મનુષ્યોનો પ્રવેશ ક્યાંથી હોય?" આ પ્રત્યુત્તર સાંભળી વિશ્વસ્તપણે રાક્ષસ એક પલંગ ઉપર સુતો. વિજયા તત્કાળ ત્યાંથી એક બાજુ ખસી ગઈ, તેને બદલે રાણીનો વેશ પહેરેલ ગુણવર્મા ત્યાં બેસી ગયો, અને સાહસ કરી ઘીથી રાક્ષસનાં પગનાં તળીઆં મર્દન કરવા લાગ્યો. આ બાજુ વિજયચંદ્રે પણ સ્થંભિની અને વશકરણી વિદ્યાનો જાપ શરૂ કર્યો. મનુષ્યનો ગંધ

આવવાથી રાક્ષસ વારંવાર પલંગમાંથી બેઠો થાય છે, ત્યારે ગુણવર્મા પણ ઘણી ઝડપથી તેના પગ મર્દન કરે છે. પગ મર્દનથી વિશેષ સુખ થતાં થોડા જ વખતમાં રાક્ષસ નિદ્રાળુની માફક શય્યામાં આળોટવા લાગ્યો. આ બાજુ મંત્રજાપ પુરો થયો કે ગુણવર્માએ પગ મર્દન કરવાનું બંધ કર્યું અને બન્ને જણ રાક્ષસની સન્મુખ આવી ઉભા રહ્યા. પોતાની સામે ઉભેલા મનુષ્યોને જોઇ રાક્ષસ તેને મારવા ઉઠ્યો, પણ મંત્રના પ્રભાવથી સ્થંભાયેલો રાક્ષસ, દાંત વિનાના સર્પની માફક, તેઓને કાંઈ પણ દુઃખ આપી ન શક્યો. છેવટે વિષાદ કરતો, દિશાઓને જોતો, સ્તબ્ધપણે શય્યામાં જ પડ્યો રહ્યો. જ્યારે પોતાનું કાંઇ પણ જોર તેઓ પ્રત્યે ન ચાલ્યું ત્યારે શાંત થઈ રાક્ષસ બોલ્યો. " મંત્રબળે મંત્રિત કરવાથી આજે હું તમારો દાસ થયો છું. માટે મને આદેશ આપો કે મારે અત્યારે તમારૂં શું પ્રિય કરવું ? "

રાક્ષસને સ્વાધીન થયેલો જાણી વિજયચંદ્રે જણાવ્યું કે, હે રાક્ષસેંદ્ર ! તું અત્યારથી આ નગરી પ્રત્યેનું વેર મૂકી દે, પૂર્વની માફક શોભાથી ભરપુર નગરી બનાવ, ભંડારો ધન, ધાન્યથી ભરપુર કર. "

વિજયચંદ્રના કહેવા મુજબ રાક્ષસે તેમ કરવા હા કહી. દિવ્ય-શક્તિથી થોડા જ વખતમાં પૂર્વની માફક નગરીની શોભા થઇ આવી. વિજયચંદ્રે પ્રજાને પાછી બોલાવી. મૂળ અમાત્યને પ્રધાનપદ પર સ્થાપન કર્યો. પ્રધાનાદિ પ્રજા સમુદાયે રાજ્યાસનપર વિજયચંદ્રને અભિષિક્ત કર્યો. વિજયચંદ્ર પણ પુત્રની માફક પ્રજાનું પાલન કરવા લાગ્યો. તેનો પ્રતાપરૂપી સૂર્ય અન્યાય અંધકારને દૂર કરી વિપક્ષને —શત્રુરૂપ કૌશિકોને—ઘુવડોને વિશેષ દુઃસહ થયો.

પ્રકરણ ૭ મું.

પરોપકારનો બદલો.

ગુણવર્માને અર્ધાસન પર બેસારી કૃતજ્ઞ રાજા વિજયચંદ્રે નમ્રતાથી જણાવ્યું "ગુણવર્મા ! આ સર્વ રાજ્ય તમારી સાહાય્યથી જ મળ્યું છે, તો આ રાજ્યમાંથી તમારી ઇચ્છાનુસાર ગ્રહણ કરી તમારા કરેલા ઉપકારમાંથી મને ઋણ રહિત કરો."

ધન્ય છે કૃતજ્ઞ સ્વભાવવાળા ઉત્તમ પુરૂષોને ! તેઓ કદાપિ પોતાના ઉપકારીને ભૂલી જતા નથી, પણ ગમે તે ભોગે પોતાના ઉપકારીને તેનો બદલો આપે જ છે.

ઘણી જ નમ્રતાથી ગુણવર્માએ જવાબ આપ્યો. મહારાજા વિજયચંદ્ર ! મને આ રાજ્યની કાંઇ જરૂર નથી, પણ જો તમે ઉપકારનો બદલો આપવાને ઇચ્છતા જ હો તો, ચંદ્રાવતી નગરીમાં લોભાકર અને લોભનંદીને તમે સ્થંભીને આવ્યા છો, તેઓ મારા પૂજ્ય પિતા તથા કાકા થાય છે, તેમનો આ અપરાધ સહન કરી તેઓને બંધનથી મુક્ત કરો.

આ શબ્દો સાંભળતાં જ વિજયચંદ્ર ચમકી ઉઠ્યો. અહા ! શું કાળકુટ ઝેરમાંથી અમૃતની ઉત્પત્તિ ? ગુણવર્મા ! તમે શું સત્ય કહો છો ? શું તે તમારા પૂજ્ય પિતા તથા કાકા થાય ? અરે ! તેઓનાં આવાં કર્તવ્યો અને તમારો આવો પરોપકારી સ્વભાવ ? શું વાત કરો છો ! ખરેખર તે તમારા પિતા જ લાગે ! શું વિધાત્રાએ આવી વિચિત્ર સૃષ્ટિની રચના કરી છે ?

ગુણવર્માએ જવાબ આપ્યો. “હા, મહારાજા! તે મારા પિતાશ્રી છે. કર્મોની વિચિત્ર ગતિ છે. આપ કૃપા કરો. અને તેઓને જલદી મુક્ત કરો.

વિજયચંદ્રે જણાવ્યું. “ગુણવર્મા! શું કહો છો? તમારા ઉપકાર આગળ આ કાર્ય કાંઈપણ બીસાતમાં નથી. તેથી અધિક કાર્ય હોય તે પણ કરી આપવાને હું તૈયાર છું. વિશેષ એટલો છે કે તે કાર્ય તમારા પોતાને સ્વાધીન છે. તે કારણ હું બતાવું છું.

આ શહેરના નજીકના ભાગમાં એકશ્રૃંગ નામનો પર્વત છે. તે પાહાડની ગુફામાં દેવતા અધિષ્ટિત સુગુપ્ત એક કુપિકા છે. જેનાં દ્વારો નેત્રપુટની માફક વારંવાર વિકસ્વર થઇ બંધ થાય છે. તે કુપિકામાંથી સ્થંભિત થયેલ મનુષ્યનો પુત્ર પાણી લઇ, તેના પિતાને ત્રણવાર છાંટે તો તે તત્કાળ બંધનથી મુક્ત થઈ શકે. પણ જો તે પાણિ ગ્રહણ કરતાં ભય પામે તો પાણી લેનારનું મરણ થાય છે. ગુણવર્મા! પિતાને બંધનથી મુક્ત કરવાનો આ સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય નથી.

પિતૃભક્ત, સાહસિક ગુણવર્માએ જણાવ્યું. “વિજયચંદ્રજી! તે કામ હું જાતે કરીને પણ પિતાને બંધનમુક્ત કરીશ.”

ગુણવર્માની અલૌકિક પિતૃભક્તિ જોઇ વિજયચંદ્ર ઘણો ખુશી થયો. ઉપકારીને ઉપકાર કરવા, ત્યાં લઈ જવાનાં સર્વ સાહિત્યો તૈયાર કરી બન્ને જણ તે કુપિકા પાસે ગયા, વિકસ્વર થયેલી તે કુપિકામાં વિજયચંદ્રની મદદથી, મંચિકા ઉપર બેસી ગુણવર્મા અંદર ઉતર્યો. નિર્ભયપણે તેમાંથી જલ ભરી દોર હલાવ્યો, એટલે વિજયચંદ્રે માંચી સહિત તે કુપિકામાંથી ગુણવર્માને ઉપર ખેંચી લીધો. સાહસથી સેવકરૂપ થયેલા રાક્ષસે અશ્વનું રૂપ ધારણ કર્યું;

તેના ઉપર સ્વાર થઇ બન્ને જણુ ચંદ્રાવતીમાં આવ્યા. લાવેલ પાણી, ગુણુવર્માએ લોભાકરને ત્રણુવાર છાંટયું. પાણી છાંટતાં જ તે બંધનથી મુક્ત થયો. પણુ બીજો લોભનંદી તો પૂર્વની માફક બંધન સહિત દુ:ખીયો જ રહ્યો. કારણુ કે તે મંત્રના કલ્પ પ્રમાણે પોતાના પુત્ર સિવાય બીજા કોઇથી તેનો છુટકારો થઇ શકે તેમ નહોતો.

પોતાના પરમ ઉપકારી મિત્ર ગુણુવર્માને વિજયચંદ્રે પ્રધાન-મુદ્રા અને દેશાદિ આપવા માટે ઘણો આગ્રહ કર્યો; છતાં નિર્લોભી ગુણુવર્માએ તેનો બીલકુલ સ્વીકાર ન કર્યો, પણુ ઉલટો વિજયચંદ્રનો વિશેષ સત્કાર કરી, રસનું તુંબડું પાછું આપ્યું. કૃતજ્ઞ વિજયચંદ્રે, તે રસનું તુંબડું ઘણા આગ્રહ પૂર્વક ગુણુવર્માને પાછું આપ્યું. તેના વિશેષ આગ્રહથી ગુણુવર્માએ તે ગ્રહણુ કર્યું. બન્નેની મૈત્રીમાં ઘણો વધારો થયો. આવા પરોપકારી નરરત્નનો વિયોગ સહન કરવો દુ:શક્ય હતો; છતાં રાજ્યાદિ કાર્યપ્રસંગથી વિજયચંદ્ર પાછો સ્વદેશ ગયો.

મહારાજા વીરધવળ કહે છે. “દેવી ચંપકમાલા! આ સર્વ વૃતાંત આજે સંધ્યાવેળાએ, મારી પાસે આવી, ગુણુવર્માએ મને સંભળાવ્યો છે. મારા રાજ્યમાં તેના પિતા, તથા કાકાએ કરેલા ન્યાસાપહારના–થાપણુ ઓળવવાના મહાન્ અપરાધની તેણે વારંવાર માફી માગી.

ગુણુવર્માની પિતૃભક્તિ, પરોપકારતા, નિર્લોભતા, ઉદારતા અને ગંભીરતાદિ ગુણોથી મને ઘણો સંતોષ થયો. તેથી તેના પિતા તથા કાકાએ કરેલા અપરાધની મેં તેને ક્ષમા આપી. એટલે ગુણુવર્મા મને નમસ્કાર કરી પોતાને ઘેર ગયા.

પ્રકરણ ૮ મું.

રાજાની અધીરજ-રાણીનો દિલાસો.

હે પ્રિયે! આ ગુણવર્મા અને વિજયચંદ્રનો ઇતિહાસ મેં જ્યારથી સાંભળ્યો છે, ત્યારથી મારા મનમાં અનેક વિતર્કો ઉછળ્યા કરે છે. મારી શાંત મનોવૃત્તિઓ અશાંત થઇ છે. મને બીલકુલ ચેન પડતું નથી.

વ્હાલી! આ ચિંતાનું કારણ હવે તને સ્પષ્ટ સમજાયું હશે કે, સૂર રાજાના પુત્રે ગયું રાજ્ય પાછું મેળવ્યું અને ભાઇનું વેર વાળ્યું.

ગુણવર્માએ મરણનો સ્વીકાર કરી, આપદારૂપ સમુદ્રમાં પડેલા પોતાના પિતાનો ઉદ્ધાર કર્યો.

હે દેવી! જેઓને પુત્રો છે તે મનુષ્યો કૃતાર્થ છે. આજ પર્યંત આપણે ઘેર એક પણ પુત્ર પુત્રીનો જન્મ નથી થયો, એજ મારી ચિંતાનું મૂળ કારણ છે.

હે સુલોચના! મારી પછાડીદેવ, ગુરૂની કોણ પૂજા કરશે? ધર્મસ્થાનોનો ઉદ્ધાર કોણ કરશે? અને મારા વંશને કોણ ધારણ કરશે? પુત્ર વિના તે કાંઇ બનવાનું નથી.

તીવ્ર ધારવાળા પરશુ તુલ્ય મારાથી જ આ વંશવૃક્ષનો ઉચ્છેદ થશે. આ ચિંતાગ્નિ મારા હૃદયકોટરમાં પ્રજ્વલિત થઇ રહ્યો છે, અને આ મહાન્ શોકનું કારણ પણ તેજ છે.

પતિના દુઃખે દુઃખીની ચંપકમાલાએ નમ્રપણે જણાવ્યું "સ્વામિનાથ! આ દુઃસહ દુઃખ તમને અને મને સરખું જ છે. કોઈ કોઈ ભાગ્યવાન્ જીવોના ખોળામાં ઉત્તમ બાળકો સુએ છે,

ક્રીડા કરે છે. મુગ્ધ વચનો બોલે છે અને પગલે પગલે સ્ખલના પામતાં માબાપોને ભેટી પડે છે. ખરેખર ઘર તેજ કહેવાય છે, કે જ્યાં પગમાં ઘુઘરાના રણઝણાટ શબ્દ કરતા, અને પવનના ઝપાટાથી જેના મસ્તક ઉપરની શિખા—ચોટલી સ્ફુરાયમાન થઇ રહી છે તેવા બે, ચાર અપત્યો—બાળકો ગૃહના આંગણામાં લીલા પૂર્વક ક્રીડા કરતા હોય. તેઓનો જન્મ કૃતાર્થ છે કે ઉત્તમ સદ્ગુણસંપન્ન પુત્રદીપક જેમણે પ્રકટ કર્યો છે." આ પ્રમાણે બોલતાં બોલતાં અત્યંત મોહથી મોહિત થયેલી રાણી ચંપકમાલાના નેત્રપુટમાંથી અશ્રુધારા વહન થવા લાગી.

"અહા! શું મોહનું જોર! શી અજ્ઞાન દશા! અર્હત્ ધર્મને સમજનારાં પણ તાત્ત્વિકજ્ઞાન સિવાયનાં મનુષ્યો મોહાંધકારમાં લડથડીયાં ખાયાજ કરે છે."

કાર્ય, કારણ ભાવને સમજનારી દેવી ચંપકમાલા, થોડા વખતમાં જાગૃત થઇ, પોતે ધીરજ રાખી, પુત્રમોહમાં વિશેષ મોહિત થયેલા પતિને દિલાસો આપવા લાગી.

"સ્વામીનાથ! પુત્રાદિ સંતતિ પુણ્યની પ્રબળતાથી જ મળી શકે છે. તો કેવળ મનોરથો કરી બેસી રહેતાં અને પુણ્યકાર્યમાં ઉદ્યમ ન કરતાં કાર્યસિદ્ધિ કેવી રીતે થશે? માટે આપણે અત્યારથીજ પુણ્યવૃદ્ધિ કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઇએ. જે કાર્ય સામાર્થ્ય વડે કે ધનવડે સિદ્ધ નથી થતું; તે કાર્ય માટે વિવેકી મનુષ્યોએ શોચ નહિ કરવો જોઇએ; પણ તે કાર્ય સિદ્ધિમાં આડે આવતાં વિઘ્નો શોધી કહાડી તેને દૂર કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ. માટે હે નાથ! શાંત થાઓ; ચિંતાનો ત્યાગ કરો. ચિંતાથી વિક્ષિપ્ત ચિત્તવાળાં મનુષ્યો ધારેલ કાર્યનો પાર પામી શકતાં નથી. વળી આ વખતે

મને એક વિચાર સ્ફુરે છે કે, પુત્ર પ્રાપ્તિ નિમિત્તે આપણ બન્નેએ દેવની આરાધના કરવી, કેમકે પુત્ર પ્રાપ્તિ માટે દેવ સિવાય સામાન્ય મનુષ્યોની શક્તિ નિરૂપયોગી છે.

સમયસૂચક રાણીનાં વચનોથી રાજાને ઘણો હર્ષ થયો. રાજાએ જણાવ્યું; 'દેવી ચંપકમાલા! તમારા જેવી ઉત્તમ સહચારિણીઓ પતિના દુઃખમાં ભાગ લેનારી હોય છે, એ મને ખાત્રી છે. એટલું જ નહિ પણ કોઈ કાર્ય પ્રસંગને લઈને પતિની બુદ્ધિ કુંઠિત થઇ–મુંઝાઈ ગઈ હોય, એ અવસરે ધીરજ તથા ઉત્તમ બોધ આપી શોક યા ચિંતા દૂર કરાવે છે, ઉત્સાહમાં વૃદ્ધિ કરે છે, અને સન્માર્ગમાં પણ દોરે છે. તેજ ખરેખર ધર્મપત્નીઓ છે અને તેવી સદ્‌ગુણસંપન્ન, બુદ્ધિમાન્ પત્નીને પામી આજે હું અહોભાગ્ય હોઈ આત્માને કૃતાર્થ માનું છું.

દેવી! આજે તમે જે પુત્ર પ્રાપ્તિ નિમિત્તે પુણ્ય વૃદ્ધિ કરવાનો ઉત્તમ રસ્તો જણાવ્યો છે, તે ખરેખર પ્રશંસનીય છે.

'**કારણ સિવાય કાર્યની નિષ્પત્તિ નથી.**' એ દુનિયાના દરેક પ્રસંગ અનુભવાય છે. તો આ પણ દુનિયાનો જ પ્રસંગ છે, માટે પુણ્યોપાર્જન કરવાની મુખ્ય આવશ્યક્તા છે, પુણ્યોપાર્જન નિમિત્તે સુપાત્રોને–ઉત્તમ જ્ઞાની જીવોને તેમજ દુઃખી જીવોને દાન આપવું, ત્રિકરણ શુદ્ધ શીયળ પાળવું, દેવનું પૂજન કરવું; જાપ કરવો, તપશ્ચર્યા કરવી વિગેરે ઉપાયો મહાપુરૂષોએ બતાવ્યા છે, માટે હે દેવી! પુણ્યોપાર્જન નિમિત્તે આપણે અત્યારથી જ સાવધાન થવું. પુણ્યની પ્રબળતાથી, તેમજ દેવારાધન કરવાથી અંતરાય કર્મ દૂર થતાં આપણને સંતાનની પ્રાપ્તિ થશે. એ વાત મને ચોક્કસ ખાત્રીવાળી અને નિઃસંશય લાગે છે. ત્યારે આપણે ક્યા દેવની આરાધના કરીશું?"

ચંપકમાલાએ જણાવ્યું, "સ્વામિનાથ! આ પ્રશ્ન આપને કેમ ઉદ્દભવ્યો? દેવાધિદેવ, પરમપૂજ્ય, ઋષભદેવ પ્રભુ આપણા ઇષ્ટદેવ છે; તેને શું આપ નથી જાણતા કે; કયા દેવની આરાધના કરવા વિષે આપે પ્રશ્ન કર્યો."

રાજાએ જણાવ્યું. પ્રિયા! આપણા પરમપૂજ્ય, દેવાધિદેવ, ઋષભદેવ પ્રભુને હું જાણું છું તથાપિ તે લોકોત્તર દેવ હોઈ વીતરાગદેવ છે. સંસારકાર્યના નિમિત્તે લોકોત્તર દેવને આરાધવાથી સમ્યક્ત્વની મલીનતા થાય છે, એ વાત આપણે સદ્દગુરૂના મુખથી સાંભળી હતી. વળી તેઓ વીતરાગ હોવાથી આપણને સંતતિનું સુખ કેવી રીતે આપશે? આજ કારણ આ પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થવાનું છે.

ચંપકમાલાએ જવાબ આપ્યો. સ્વામિનાથ! આ શંકા ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય છે, તથાપિ સંતતિ પ્રાપ્તિ નિમિત્તે દેવઆરાધનતા ગૌણ કરી, મુખ્યત્વે અંતરાય કર્મ ક્ષય થવા નિમિત્તે દેવનું આરાધન કરવામાં આવે તો મિથ્યાત્વ પ્રાપ્તિનો કે, સમ્યક્ત્વ દૂષિત થવાનો સંભવ નથી.

તેમજ 'વીતરાગદેવ સંતતિ સુખ કેવી રીતે આપી શકે?' તેનું સમાધાન મેં ગુરૂમુખથી સાંભળ્યું છે કે, પ્રત્યક્ષપણે વીતરાગદેવ કાંઇ નથી આપતા, તથાપિ જે વસ્તુ મળે છે તે પુણ્યોદયથી, યા અંતરાયક્ષયથી, અથવા ઉભયથી મલે છે. આ પુણ્યોદય કરવામાં કે, અંતરાય કર્મક્ષય થવામાં, વીતરાગદેવનું પૂજન, સ્મરણ કે આરાધન કારણરૂપ થાય છે.

શુભાશુભ કર્મબંધનમાં, શુભાશુભ પરિણામો પરમ કારણ છે. શુભ પરિણામ થવામાં ઉત્તમ આલંબનો નિમિત્ત કારણ છે. આ કારણથી કાર્યની ઉત્પત્તિ થાય છે. કદાચ કારણમાં કાર્યનો

ઉપચાર માનવામાં આવે તો હરકત જેવું નથી અને આ અપેક્ષા-એજ કહેવામાં આવે છે કે, વીતરાગદેવના આરાધનથી અમને અમુક વસ્તુની પ્રાપ્તિ થઈ.

વીતરાગદેવના આરાધનથી વસ્તુપ્રાપ્તિ થવામાં બીજું કારણ એમ પણ માનવામાં આવે છે કે, વીતરાગદેવ તરફ અતિશય ભક્તિ જોઈ, પુણ્યથી પ્રેરાયેલા, શાસનાધિષ્ઠિત સમ્યક્ત્વ ધારી દેવ દેવીઓ તુષ્ટમાન થઈ સહાય્યકારી થાય છે. અથવા પ્રત્યક્ષ થઈ, દુઃખ દૂર કરી, ઇચ્છીત મનોરથ પૂરણ કરે છે. માટે હે સ્વામિનાથ! શુભ ભાવથી દેવાધિદેવની આરાધના વિગેરે શુભ કાર્યો કરવાથી અવશ્ય આપણા મનોરથો સિદ્ધ થશે; કેમકે નિમિત્ત બલવાન અને ઉત્તમ છે.

રાણી ચંપકમાલાનાં આવાં ગંભીર વિચારવાળાં વાક્યો સાંભળી મહારાજા વીરધવળ ઘણો હર્ષિત થયો. સંસારરથમાં આવું સુંદર અને અતિ ઉપયોગી ચક્ર જોઈ પોતાને કૃતાર્થ માનવા લાગ્યો, તેજ દિવસથી તે દંપતીએ દેવાધિદેવની આરાધના કરવી શરૂ કરી અને આનંદમાં દિવસો પસાર કરવા લાગ્યાં.

પ્રકરણ ૯ મું.

ચંપકમાલાનું હરણ.

અંતેઉરના–રાણીના શયનગૃહમાં, રાણી ચંપકમાલા અને રાજા વીરધવળ બેઠા બેઠા સુખ આનંદથી વિનોદી વાર્તા કરી રહ્યા હતા. એવામાં અકસ્માત્ દીન મુખ કરી રાણી ચંપકમાલાએ જણાવ્યું.

"સ્વામિનાથ આજે મારૂં જમણું નેત્ર ફરકે છે. હું નથી જાણતી કે, આ અશુભસૂચક નિમિત્તથી મને કાંઈ ભૂત ગ્રહ નડશે? મારા ઉપર વિદ્યુત્પાત થશે? સર્વસ્વનું અપહરણ થશે? કોઈ રોગ, આતંક ઉત્પન્ન થશે? કે પ્રાણનો સંશય થશે? આજે મને જરા માત્ર ચેન પડતું નથી."

વીરધવળે જણાવ્યું, "પ્રિયા સ્ત્રીઓનું જમણું નેત્ર ફરકે તે અશુભ સૂચક છે, છતાં તું બીલકુલ ભય ન રાખીશ, હૃદયમાં અધૃતિ ન કરીશ, કાંઈ વિરૂપ થવાની શંકા પણ ન કરીશ, સૂર્યોદયથી અંધકારનો લેશ પણ ભાગ રહેતો નથી, તેમ જ્યાં સુધી હું રાજ્યનું પાલન કરનાર છું, ત્યાં સુધી તારે જરા પણ ભય રાખવા જેવું નથી; તેમ છતાં કદાચ કાંઈ પણ તને વિરૂપ થશે, તો પતંગની માફક તારી સાથે જ મને પણ અગ્નિનું જ શરણુ થશે." ઇત્યાદિ શબ્દોથી રાણીને ધીરજ આપી રાજા રાજસભામાં આવી રાજ્યકાર્યમાં પ્રવૃત્ત થયો.

આ તરફ જેમ જેમ રાણીનું જમણું નેત્ર વિશેષ ફરકવા લાગ્યું, તેમ તેમ તેને મહેલમાં, ઉદ્યાનમાં, કે નગરમાં કોઈ પણ સ્થળે શાંતિ ન મળી. ચિત્તની ઉદાસીન વૃત્તિવાળી રાણી, ઉદ્યાનાદિકમાં ફરી ફરી થાકી. છેવટે મધ્યાન્હ વેળાએ મહેલમાં પાછી આવી પોતાના પલંગ ઉપર શયન કર્યું અને ધીમે ધીમે કાંઈ નિદ્રા પામતી હોય તેમ નેત્રો મીચાયાં. થોડાજ વખત પછી વેગવતી દાસી હાથથી મસ્તક કુટતી પગલે પગલે સ્ખલના પામતી, અશ્રુધારાથી હૃદયને ભીંજાવતી, રાજસભામાં આવી રાજાને કહેવા લાગી.

"મહારાજા વીરધવળ મહારાણી ચંપકમાલાનું" આ અર્ધ વાક્ય સાંભળતાં જ શોકાર્ત દાસીને જોઇ ભયભ્રાંત થયેલો રાજા

બોલી ઉઠ્યો. “હા દેવી! દૈવ વશથી શું તારૂં અમંગળ થયું? શું તારૂં જમણું નેત્ર ફરકતું હતું તે સફળ થયું? અરે વેગવતી! જવાબ આપ. રાણી ચંપકમાલાનું શું થયું? આ સ્નેહી હૃદય વિલંબ નથી સહન કરી શકતું.”

રૂદન કરતી વેગવતીએ ઘણી મહેનતે જવાબ આપ્યો. “ઓ ધીર, વીર શિરોમણિ મહારાજ! તારા બે કાન અને હૃદયને વજ્રની માફક કઠણ કર. હું તેમના સંબંધી વૃત્તાંત જણાવું છું. જ્યારે મહારાણીનું જમણું નેત્ર વિશેષ ફરકવા લાગ્યું ત્યારે તેમને મહેલમાં બીલકુલ આનંદ ન આવ્યો; તેથી અમે સર્વે શહેર બહાર ઉદ્યાનમાં ગયાં, ત્યાં પણ તેમનું ચિત્ત શાંત ન થયું, ત્યારે ઉપવનમાં ગયાં એમ અનેક વિશ્રાંતિના સ્થળે ફરવા છતાં જ્યારે તેમને કોઈ સ્થળે શાંતિ ન વળી, ત્યારે અમે સર્વે થાકીને પાછાં મહેલમાં આવ્યાં. તેઓ પલંગમાં સુતાં, અને મને જંગલમાં કેટલાંક પાંદડાંઓ લાવવા માટે મોકલી. મહારાણી નિદ્રાધીન થયાં જાણી સર્વ પરિવાર, ખાવા પીવા વિગેરે કાર્યમાં રોકાયો. હું જંગલમાંથી કેટલાંક તેમને ઉપયોગી પાંદડાંઓ લઈ તત્કાળ તેમની પાસે આવી, તેવામાં તો પલંગની અંદર લાકડાની માફક ચેષ્ટા રહિત મેં તેમને જોયાં. હું નથી જાણતી કે મહારાણીનાં પ્રાણ શું કોઈ રોગના કારણથી વિષથી કે મહાન્ દુઃખથી ગયાં હશે?”

દાસીના મુખથી વજ્રપાત સરખાં યા હળાહળ ઝેર સરખાં વચનો સાંભળતાં જ રાજા, એકદમ મૂર્છા પામી ધરણી પર-ઢળી પડ્યો.

નજીકમાં રહેલા પ્રધાન મંડળે શીતળ વાયુ વિંજવાથી, અને ચંદનદ્રવના સિંચન કરવાથી, કેટલીકવારે રાજા મૂર્છા રહિત થયો, જાગૃતિમાં આવતાં રાજા નીચે પ્રમાણે વિલાપ કરવા લાગ્યો:—

"અરે નિર્દય દેવ! તેં મને પ્રથમ કેમ ન માર્યો? જેથી રાણીના અમંગલની વાત સાંભળવાનો મને પ્રસંગ જ ન પ્રાપ્ત થાત. અરે દુર્દૈવ! તેં ગરોલીની પુંછડીની માફક તરફડતો મારો અર્ધઆત્મા છેદી નાંખ્યો, તો હવે પાછળ રહેલ અર્ધનો પણ જલદી નાશ કર."

હે દક્ષદેવી! દક્ષીણ નેત્ર સ્ફુરવાના બ્હાનાથી તારૂં મૃત્યું તેં મને પ્રથમથીજ જણાવ્યું હતું; છતાં હું તારૂં રક્ષણ કરી ન શક્યો; તારે માથે વિપદા આવેલી જાણવા છતાં, પ્રતિકાર કર્યા સિવાયજ બેસી રહ્યો. માટેજ હું અજ્ઞાની, મહા પાપી અને બુદ્ધિના લેશથી રહિતજ છું. જો તેમ ન હોત તો પ્રથમથીજ કાંઈ ઉપાય યોજત. આ પ્રમાણે પોતાની નિંદા કરતાં, નેત્રવારિથીજ પૃથ્વી પીઠ સિંચતા, અને વિલાપ કરતાં રાજાએ સમગ્ર પરિવારને રડાવ્યો.

ફરી રાજા પૃથ્વીપર પડી ગયો. વળી ઉઠ્યો, થોડીવાર બેઠો, થોડીવારમાં ચાલવા લાગ્યો, આ જગતને શૂન્યરૂપ જોવા લાગ્યો, વળી ક્ષણવારમાં વિલાપ કરવા લાગ્યો.

રાજાની આવી સ્થિતિ જોઈ, સ્વામિને દુઃખે દુઃખી થયેલ પ્રધાનવર્ગ ગદ્ગદ્ કંઠે રાજાને વિજ્ઞપ્તિ કરવા લાગ્યો.

મહારાજા! આમ વિલાપ શા માટે કરો છો? આપ શીઘ્ર ચાલો. મેહેલમાં જઈને તપાસ કરીએ કે દેવી ચંપકમાલાના શરીરની અવસ્થા હાલ કેવી છે, ઝેરના પ્રયોગથી કદાચ મનુષ્યો શ્વાસોશ્વાસ રહિત થાય છે, ત્યારે તેમનો જીવ નાભિમાં હોય છે. તેવું મહારાણીના સંબંધમાં તો નથી બન્યું? આ પ્રમાણે પ્રધાનોની પ્રેરણાથી સ્ખલના પામતા પગે પરિવાર સહિત રાજા, રાણીના મહેલમાં આવ્યો. ત્યાં આવીને જુએ છેતો, કાષ્ઠની માફક

નહિ બોલતી કે નહિ ક્રિયા કરતી રાણીને દીઠી. રાણીને આવી સ્થિતિમાં જોતાંજ, સ્નેહી રાજા નેત્રો ભમાવીને અકસ્માત્ મૂર્છાધિન થઈ પૃથ્વી પર પડી ગયો. શીતળ પાણીના છંટકાવથી નેત્રો ઉઘાડી કેટલીક વારે રાજા બેઠો થયો. પણ રાણીની તેવી અવસ્થા જોઈ, રાજા ફરી મૂર્છા ખાઈ નીચે પડ્યો. આમ વારંવાર મૂર્છામાંથી ઉઠવું અને પાછું મૂર્છામાં પડવું, આવી ભયંકર દશા રાજા અનુભવવા લાગ્યો.

પ્રધાનોએ રાણીના શરીરને સર્વ બાજુએ તપાસ્યું; પણ કોઈ સ્થળે સર્પની દાઢાનો ઘાત, કે છિદ્રાદિ કાંઈ પણ જોવામાં ન આવ્યું. તેમ વિષનો પ્રયોગ પણ ન જણાયો.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

પ્રધાન મંડળ ચિંતામાં.

મિત્રો! રાણીનું શરીર અક્ષત–આખું છે. ઝેરનો પ્રયોગ પણ જણાતો નથી. તો શું આ રાણીના પ્રાણ કોઈ હૃદયના દુઃખથી, કે દુષ્ટ દૈવના કોપથી ચાલ્યાં ગયાં હશે? જો તેમ ન હોય તો અક્ષત શરીર હોવું ન જોઈએ. રાણીના મોહથી મોહિત થયેલ રાજા અવશ્ય મરણ પામશે. રાજાના મરણથી રાજ્યનો નાશ થશે. કારણ કે રાજ્ય ધારણ કરનાર એક પણ કુમાર નથી.

સુબુદ્ધિ પ્રધાને જણાવ્યું. "મહાઅમાત્ય! કોઈ પણ પ્રયોગ કરી અત્યારે કાળલંઘન–વખત લંબાવવાની જરૂર છે, કારણ કે

વખત જતાં આપણને રાજાનો બચાવ કરવાનો કોઈ પણ ઉપાય સ્ફુરી આવશે."

બીજા મંત્રિએ જણાવ્યું. "મહાનુભાવ! કાળક્ષેપ કેવી રીતે કરી શકાય?"

સુબુદ્ધિએ જણાવ્યું 'રાજાને આપણે જણાવીએ કે રાણીને વિષ ચડેલું છે, રાણી હજી જીવે છે, તેનો જીવ નાભિમાં છે, માટે મણિ, મંત્ર, ઔષધ્યાદિકે કરી તેનું ઝેર ઉતારવાનો પ્રયોગ અજમાવો. આ વાત સર્વને અનુમત થવાથી મુખ્ય પ્રધાન રાજા પાસે આવી કહેવા લાગ્યો.

"મહારાજા! રાણી હજી જીવે છે, તેમને ઝેર ચડયું છે. હજી તેમનો જીવ નાભિમાં રહેલો છે."

આ વાક્ય સાંભળતાંજ રાજા જાણે અમૃતથી સિંચાયો હોય તેમ ઉશ્વાસ પામી જાગૃત થઈ કહેવા લાગ્યો.

"અરે સેવકો! દોડો, દોડો, વિષ ઉતારનાર જડીબુટ્ટી ભંડારમાંથી લાવો. વિષ દૂર કરનાર મણિ લાવો. શહેરમાં જેટલા મંત્રવાદિઓ હોય તે સર્વને બોલાવો. અને રાણીને જલદી વિષરહિત કરો."

રાજાનો આદેશ થતાંજ, જડીબુટ્ટી, મણિ, અને મંત્રવાદી સર્વ વસ્તુ હાજર થયાં. સુબુદ્ધિ પ્રધાનના કહેવા મુજબ રાણીને એકાંતમાં સ્થાપન કરી. તરતજ મંત્રવાદિઓએ મંત્રક્રિયાદિ પ્રયોગો શરૂ કર્યા.

રાજા વિચાર કરે છે. "હમણાં રાણી શ્વાસ લેશે, હમણાં દૃષ્ટિ વિકસિત–ઉઘાડી કરશે, હમણાં બોલશે, હમણાં બેઠી થશે; આ પ્રમાણે રાજાને વિચારમાં ને વિચારમાં જ અરધો દિવસ અને

ઘણી મહેનતે રાત્રિ પણ પસાર થઈ ગઈ. બુદ્ધિમાન્ પ્રધાનો આટલો વખત તો પસાર કરાવી શક્યા; પણ રાણીના શરીરમાં કરેલા પ્રયોગોની કાંઈ પણ અસર ન થઈ. પ્રાતઃકાળ થતાંજ સર્વ પ્રધાનો નિરૂપાય થઇ વિચાર કરવા લાગ્યા કે હવે આજે આપણે રાજાને મરણથી કેવી રીતે બચાવીશું ?

રાણીના સ્નેહપાશથી બંધાયેલો રાજા અવશ્ય મરણ પામશે. અકૃતિમ સ્નેહવાળાની મરણ સિવાય બીજી કોઇ ગતિ નથી. હા ! હા ! રાજાના મરણથી આ રાજ્ય, રાષ્ટ્ર, કોશ, ચતુરંગસેના, અમે, અને સર્વ પ્રજાઓ આજ અનાથ થઇશું.

આ પ્રમાણે ચિંતા સમુદ્રમાં ડુબેલા સર્વ પ્રધાનો, શાખાથી ભ્રષ્ટ થયેલા વાનરની માફક વિલખા થયા.

પૂર્વની માફક પોતાની વલ્લભાને ચેષ્ટા રહિત જોઈ. રાજાનો કંઠ રૂંધાઇ ગયો, છતાં ઘણી મહેનતે ગદ્ગદ્ કંઠે વિલાપ કરવા લાગ્યો. "હે દેવી ! તને સજીવન કરવા માટેના આ સર્વ પ્રયોગો નિષ્ફળ નિવડ્યા છે. હવે તું ક્યા ઉપાયે કરી સજીવન થઇશ ? હે વલ્લભા ! આટલા વચનથી આટલા બધા ઉપાયો કરવા છતાં તું કેમ બોલતી નથી ? હું તો ધારૂં છું કે મને અહીં મૂકીને તું પરલોકમાં ચાલી ગઇ છે. પ્રિયા ! તારા સિવાય મારી એક ઘડી તે માસ સમાન જાય છે. અને દિવસ તે વર્ષ સમાન જાય છે, તો બાકીનું આયુષ્ય મારૂં કેવી રીતે નિર્ગમન થશે ? વ્હાલી ! આ મારી કૌશલતા અને શક્તિ ધિક્કારને પાત્ર છે કે તારી આપદા જાણવા છતાં તારૂં રક્ષણ મારાથી ન થઇ શક્યું. અરે દેવી ! મને મૂકીને તું ક્યાં ગઈ ? એક વાર આવીને તારૂં સ્થળ મને જણાવ. ત્યાં આવી તારૂં મુખ જોઇ હું તૃપ્ત થાઉં." આ પ્રમાણે

વિલાપ કરતા દુઃખી રાજાને મહાન્ મૂર્છા આવી ગઈ. શીતોપચાર કરતાં જાગૃતિમાં આવેલો રાજા પ્રધાનોને કહેવા લાગ્યો.

"હે મંત્રીશ્વરો! તમે સર્વે મારૂં એક વચન સાંભળો. આટલો લાંબો વખત જવા છતાં પણ તમે કોઇ દેવીને સજીવન કરી ન શક્યા, મારે નિશ્ચે દેવીની સાથે મરવું છે. નહિંતર દેવીના વિરહથી મારા પ્રાણ પોતાની મેળે જ ઉડી જશે. પ્રધાનો હવે વિલંબ ન કરો. ગોળા નદીના કિનારા ઉપર કાષ્ટની ચિતા જલદી તૈયાર કરો. રાણીના વિયોગથી દગ્ધ થતા મારા આત્માને ચિતામાં પ્રવેશ કરાવી શાન્તિ આપું.

અશ્રુજળથી પૃથ્વીતળને ભીંજાવતા પ્રધાનો કહેવા લાગ્યા. હા! હા! હા! મહારાજ! આજે અમો સર્વે જીવતા જ રસાતળમાં પેઠા. સૂર્ય અસ્ત થયા પછી શું કમળાકર વિકસિત હોય? પિતાના મરણ પછી નિરાધાર બાળકોની શી દશા? કોણ આધાર? પાણી વિના જેમ માછલાંઓ ઝુરી ઝુરી તડફડી તરફડી, પ્રાણ ખોવે છે તેમ હે નાથ! તમારા સિવાય પુણ્ય વિનાના અનાથ અને પૃથ્વી-પીઠ પર આળોટતા અમારી શી સ્થિતિ થશે? અમારા પર પ્રસન્ન થાઓ. આ મોહ મૂકી દ્યો. ધૈર્યતા ધારણ કરો. મરણના પરિ-ણામ મૂકી ચિરકાળ રાજ્ય કરો. તમારા સિવાય શત્રુઓ રાજ્ય ગ્રહણ કરશે. શૈરની માફક પ્રજા રોળાશે, પૃથ્વી નિરાધાર થશે અને અમે અનાથ થઇશું. હે રાજન્! તમારા જેવા વીર પુરૂષો પણ જ્યારે ધીરતાનો ત્યાગ કરશે તો, નિરાધાર આ ધૈર્યતા' કોને શરણે જશે? કોનો આશ્રય કરશે?

વળી મહારાણી પ્રાણ રહિત થયાં તેમાં કર્મ પરિણામ જ કારણ છે. આથી સંસારની અસારતા પ્રકટપણે જણાઈ આવે છે. દુનિયાનો

કોઈ પદાર્થ ચિરકાળ એકજ સ્વરૂપે રહી શકતો જ નથી. તેનાં સંબંધમાં મહાત્માઓ કહે છે કેઃ—

राजानः खेचरेंद्राश्च केशवाश्चक्रवर्तिनः ॥
देवेन्द्रा वीतरागाश्च मुच्यंते नैव कर्मणा ॥

રાજાઓ, વિદ્યાધરો, વાસુદેવો, ચક્રવર્તિઓ, દેવેન્દ્રો, અને વીતરાગોને પણ કર્મ છોડતાં નથી. અહા! આવા મહાન સામર્થ્ય-વાળા મહાપુરૂષોને પણ કરેલ કર્મ ભોગવવાં પડે છે, તો આપણને ભોગવવાં પડે તેમાં આશ્ચર્ય શું!

હે નાથ! તમે કર્મનું મહાત્મ્ય જાણનારા વિવેકી છો, છતાં આ પ્રમાણે પતંગ મરણ કરવું તમને કોઈ પણ રીતે યોગ્ય નથી જ.

પ્રધાનનાં વચનો સાંભળી, શોકથી કુંઠિત હૃદયવાળા પ્રજાનાથે, ઉત્તર આપ્યો. “મારા હિતસ્વી મંત્રીશ્વરો! તમે મને જે બોધ આપો છો, કર્મની પરિણુતિ, સંસારની અસારતા અને અનિત્યતા, જણાવો છો, તે સર્વ હું જાણું છું; પણ મોહની સ્થિતિ કોઈ અજાયબ જેવી વિચિત્ર છે. રાણીના મોહથી મોહિતાત્મા, ‘હું’ અત્યારે યુક્તાયુક્ત કંઈ પણ વિચાર કરી શકતો નથી. તેમજ જ્યારે રાણીએ પોતાનું દક્ષિણુ નેત્ર ફરકવાનું મને જણાવ્યું, ત્યારે ‘તેને કંઈ પણ અશુભ થાય તો તેની સાથે મરણ પામવાનું’ મેં વચન આપ્યું છે. તો પોતાની જીહ્વાથી બોલાયેલું આવું સુખાળું, સુલભ, કાર્ય પણ મારાથી ન બની શકે તો અસત્યવાદી મનુષ્યોમાં હું પ્રથમ પંક્તિ ધરાવનાર જ કહેવાઉં.

આ જન્મથી લઈ અત્યાર સુધી મારૂં વચન કોઈ પણ વખત અન્યથા થયું નથી. આજ પર્યંત હું અસત્ય બોલ્યો નથી અને અત્યારે જો હું મરણ ન પામું તો મારૂં સત્યવ્રત કેવી રીતે રહે?

'ખરેખર ઉત્તમ પુરૂષો ત્યાં સુધી દુનિયા પર જીવતા છે કે, જ્યાં સુધી તેઓ બોલેલું વચન પાળે છે, સત્યને જ પોતાનું જીવન સમજનારા સંતપુરૂષો સત્ય સિવાય પોતાને મરેલા જ માને છે.'

માટે હે પ્રધાન! મારા માટે તથા રાણીના શબ–મૃતક માટે ચિતા તૈયાર કરાવો, કે હું સર્વ દુઃખોને જલાંજલી આપું.

આ પ્રમાણે પ્રત્યુત્તર આપનાર રાજાને, પ્રધાનોએ અનેક પ્રકારે સમજાવ્યો; છતાં રાણી ઉપરના સ્નેહને લઇ કોઈ પણ પ્રકારે રાજા મરણના નિશ્ચયથી પાછો ન હઠ્યો. ત્યારે સર્વ પ્રધાનો મૌન ધારણ કરી, શૂન્ય ચિત્તે અને ઉદાસીનપણે એક બાજુ ઉભા રહ્યા.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

રાજાની હઠ અને પ્રજાનો વિલાપ.

"રાજાએ કહ્યું અરે પ્રધાનો! ઉદાસ થઇને કેમ ઉભા? તમે પણ આમ નિષ્ઠુર શા માટે થાઓ છો? હું કોઈ પણ રીતે જીવતો રહેવાનો નથી. વિલંબ કરી મને વિશેષ શા માટે રીબાવો છો?"

રાજાના આ પ્રશ્નોનો કાંઈ પણ ઉત્તર ન વાળતાં શ્યામ મુખ કરી, જમીન ઉપર દૃષ્ટિ સ્થાપી, પ્રધાનમંડળ ઉભું ઉભું ઝુરતું હતું..

ચિતા રચવા માટે પ્રધાનોને નિરાદર જોઈ, રાજાએ પોતાના બીજા માણસોને તે કામ માટે પ્રેરણા કરી. તે મનુષ્યોએ વિના

ઉપાયે રાણીના મૃતકને સ્નાન કરાવી, પુષ્પાદિકથી પૂજન, અર્ચન કરી, શીબિકામાં સ્થાપન કર્યું. એટલે પરિવાર સહિત રાજા તે શીબિકાની સાથે ગોળા નદીના કિનારા તરફ ચાલતો થયો.

'લોકપ્રિય અને પ્રજાનો પિતા આંતરૂ દુઃખથી દુઃખિત થઈ, આજે ચિતાનળમાં બળી મરવા જાય છે,' આ વાર્તા શહેરમાં ફેલાતાં જ આબાળ વૃદ્ધ સર્વ મનુષ્યો, દરેક સ્થળે કરૂણ સ્વરે વિલાપ કરવા લાગ્યા. તે દિવસે શહેરનાં સર્વ મનુષ્યોએ અનાજ તો શું પણ પાણી સરખું પણ પીધું નહિ અને કેવળ અશ્રુજળથી ભૂમિનું સિંચન જ કર્યું. તે દિવસે શહેરમાં કોઈ હસતું નહિ. લોકો આપસમાં આલાપ સંલાપ કરતા નહિ. પણ સર્વ લોકો રાજાના શોકથી શ્યામ મુખવાળા જણાતા હતા. આખા શહેરમાં શોકનું સામ્રાજ્ય વ્યાપી રહ્યું હતું. વજ્રથી હણાયેલાની માફક, ઝેર ચડવાથી ઘુણાયમાન થતાની માફક, અથવા સર્વસ્વ ચોરાઈ ગયેલું હોય તેની માફક, આખા શહેરનાં મનુષ્યો શૂન્ય હૃદયવાળાં જણાતાં હતાં.

શોકની છાયા એટલી બધી છવાઇ રહી હતી કે, પંખીઓએ ચુર્ણી ખાવી બંધ કરી દીધી. જનાવરોએ ચાર ખાવાનો ત્યાગ કર્યો. ત્યારે વિચારવાન્ મનુષ્યોએ સર્વ ત્યાગ કર્યો હોય, તેમાં આશ્ચર્ય શાનું? "હે કુળદીપક પુત્ર! દૈવરૂપ વાયુએ તને તત્કાળ બુઝાવી નાંખ્યો. તારા શિવાય અમે દુઃખરૂપ અંધકારમાં ગોથાં ખાતાં, આપદાઓના ખાડામાં પડીશું. હા! હા! આજે અમારા વંશનો ઉચ્છેદ થયો. અરે! અમારી ચિંતા કોણ કરશે?" આ પ્રમાણે કુળ વૃદ્ધા સ્ત્રીઓ વારંવાર વિલાપ કરતી હતી.

"રાજ્યરથની ધુરા વહન કરનારા અને બુદ્ધિમાનોમાં ખપતા

અમને ધિક્કાર થાઓ. અરે! આજે અમારી બુદ્ધિ કુંઠિત થઈ ગઈ. કોઈપણ બુદ્ધિપ્રયોગથી અમે રાજાનું રક્ષણ કરી ન શકયા” આ પ્રમાણે વિચાર કરતું અમાત્યમંડળ ઉભું ઉભું ઝુરતું હતું.

“હે પ્રજાપાળ! હે કામની માફક મનોહર મહારાજા! હવે અમે તને ક્યાં જોઇશું?” આ પ્રમાણે કરી નગરની નારીઓ વારંવાર રૂદન કરતી હતી.

“હે દેવ! પુત્રની માફક પાલન કરેલી આ પ્રજા હવે રોરની માફક રોળાશે.” રાજમાર્ગે ચાલનાર લોકો આ પ્રમાણે રાજાને સંભારી રહ્યા છે.

“હે રાજા! માળી જેમ વૃક્ષોને પાણી સિંચી સિંચીને વૃદ્ધિ પમાડે છે, તેમ તમારા પ્રસાદ જળે કરી આ જન્મથી વૃદ્ધિ પામેલાં અમારો, તારા સિવાય કોણ ઉદ્ધાર કરશે?” યાચક લોકો રાજા આગળ બોલી રહ્યા છે.

“હે નરેન્દ્ર! ધૈર્યતા, શૂરતા, ગંભીરતા, ઉદારતા, સત્યતા, દાક્ષિણ્યતા, ઉપકાર બુદ્ધિ અને કરૂણાદિ ઉત્તમ ગુણો આજે અમારી સાથેજ નિરાધાર થયા” આ પ્રમાણે બોલતા પંડિત પુરૂષો શોચ કરે છે.

“હે દેવ! આમ કરવું તને બીલકુલ ઉચિત નથી.” એ પ્રમાણે સર્વ પ્રજાના મુખથી શબ્દો નીકળી રહ્યા છે, છતાં રાજા એક ફીટી બે ન થયો અર્થાત્ તેણે પોતાનો વિચાર નજ બદલ્યો. પોતાનું ધારેલ કાર્ય પાર પાડવા પ્રજાના બોલવા તરફ લક્ષ ન આપતાં ગોળા નદીના કિનારા ઉપર રાણીના મૃતક સહિત તે આવી પહોંચ્યો.

રાણીના મૃતકની પાલખી એકબાજુ મૂકી મનુષ્યો ચિતા ખડકવા લાગ્યા. આ બાજુ સ્નાન કરવા નિમિત્તે રાજા નદીમાં ઉતર્યો. મનુષ્યોનાં ઉષ્ણ અશ્રુજળથી ગોળા નદીનું પાણી પણ કાંઇક ઉષ્ણ થયું હોય એમ જણાતું હતું.

રાજા પૂર્ણ ઉત્સાહમાં જણાતો હતો. તેના મનમાં એજ વિચારો ચાલતા હતા કે, 'જલદી ચિતા સળગાવાય તો ઠીક. જેથી રાણીના મૃતક સાથે બળી મરી, અન્ય જન્મમાં તેના સમાગમનો હું ભાગી થાઉં.'

રાજા સ્નાન કરી બહાર આવ્યો કે, તે નદીના પ્રવાહમાં ઉપરના ભાગથી એક લાંબુ સ્થૂળ કાષ્ટ તરતું નજીક આવતું જણાયું. તે કાષ્ટને જોઇ પ્રધાને નદીમાં તરવાવાળાઓને હુકમ કર્યો કે, આ તરતા આવતા લાકડાને બહાર કાઢો. કેમકે ચિતાને લાયક કાષ્ટો ઘણાં થોડાં આવ્યાં છે.

પ્રધાનનો આદેશ થતાં જ તરવાવાળાઓએ નદીના ઉંડા જળમાં પ્રવેશ કર્યો, અને થોડીજ વારમાં તે કાષ્ટ નદીના પ્રવાહથી બહાર કિનારા પર લાવી મૂક્યું. રાજા પણ તે કાષ્ટની સમીપ આવ્યો. તપાસ કરતાં તે કાષ્ટ ઘણા જ મજબુત બંધનોથી બંધાયેલું જણાયું.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

શોકમાં હર્ષ.

આ કાષ્ટને આવી મજબૂતીથી બાંધવાનું કારણ શું? આ કાષ્ટ પોલું તો નહિ હોય? આ નદીમાં કોણે તેને વહેતું મુક્યું

હશે? પોતાની મેળે શું તણાઇ આવ્યું હશે? વિગેરે અનેક વિતર્કો કરતા રાજાએ તેનાં બંધનો તોડી નાંખવાનો સેવકોને આદેશ આપ્યો. બંધનો તોડતાં જ તે કાષ્ટના બે ભાગ થઇ ગયા. ઉપરથી એક ભાગ દૂર કરતાં જ તેના પોલાણમાં રહેલી રાણી ચંપકમાળા અકસ્માત્ સર્વના જોવામાં આવી. તેનું શરીર બાવના ચંદનથી વિલેપન કરાયેલું હતું. કસ્તુરી આદિ ઉત્તમ સુગંધી દ્રવ્યોનો પરિમળ તેના શરીર ઉપરથી છુટતો હતો. તેના ગળામાં સુંદર મોતીનો અમૂલ્ય હાર શોભી રહ્યો હતો, અને નેત્રો કાંઇક નિદ્રાળુ હોય એમ જણાતાં હતાં.

અહા! શું અકસ્માત્ અમૃતની વૃષ્ટિ! કાષ્ટના પેલાણમાં રાણીને જોતાંજ રાજા પ્રમુખ સર્વ લોકો મોટા હર્ષનાદની ઉદ્‌ઘોષણા પૂર્વક બોલવા લાગ્યા. અહો! આશ્ચર્ય! આશ્ચર્ય! શું પુણ્યનો પ્રાગ્‌ભાર! કચરાના ઉકરડામાંથી રત્નાવળી હાર મળી આવે તેમ, કાષ્ટમાંથી જીવતી મહાદેવી આપણને મળી આવી:-

આ હર્ષ સાથે જ રાજા વિચારમાં પડયો કે, જે રાણીના મૃતકને શિબિકામાં નાખીને આંહી લાવ્યા છીએ, તે ખરી રાણી કે આ? અથવા શું તે પણ નહિ અને આ પણ નહિ. આ વાતમાં શું કાંઈ છળ, પ્રપંચ જણાય છે? અથવા તેજ જીવતી રાણી ભય પામીને આ કાષ્ટમાં પેસી ગઈ છે? પણ તે સંભવ થતો નથી. ત્યારે આમાં સત્ય શું છે તે જાણવા માટે રાજાએ સેવકોને આદેશ કર્યો.

અરે સેવકો! શિબિકામાં તપાસ કરો કે રાણીનું મૃતક મડદું છે કે નહિ?

રાજાનો હુકમ થતાં જ રાજપુરૂષો, શિબિકા તપાસવા દોડયા.

શયન કરવા માટે મેં પલંગનો આશ્રય લીધો. અને નિદ્રા આવી કે તરત જ કોઈ દુરાત્માએ મને ઉપાડી લીધી. અહીંથી ઉઠાવી એક પાહડના શિખરપર મૂકી તે દુષ્ટ, નિષ્ઠુર ત્યાંથી કોઈ અન્ય સ્થળે નાસી ગયો.

એ અવસરે ભયથી મારૂં શરીર કંપવા લાગ્યું. પાહાડનો પ્રદેશ ઘણો રમણીય જણાતો હતો. તથાપિ મને તો એ અવસરે ખાવા ધાવતો હોય તેમ જણાતો હતો. બાવના ચંદનનો સુગંધી પરિમળ જોરથી મારા શરીર સાથે અફળાતો હતો, તથાપિ મનેતો દુઃખરૂપજ લાગતો હતો. વૃક્ષની ઘાટી ઘટાઓ ચારેબાજુ આવી રહી હતી, તથાપિ નિર્જન પ્રદેશ ભયંકર લાગતો હતો. ચારે દિશામાં દૃષ્ટિ ફેંકતી હું શિલાતળ પરથી બેઠી થઈ, આગળ પાછળ નજર કરૂં પણ ત્યાં કોઈ મનુષ્ય જણાતું નહોતું. કેવલ સિંહ, વ્યાઘ્ર, રીંછ અને તેવાજ વિકરાળ પ્રાણિઓના શબ્દો સંભળાતા હતા, આવી દુઃખદ સ્થિતિમા સાહસ અવલંબી એક દિશા તરફ મેં ચાલવા માંડયું. ચાલતાં ચાલતાં વિચાર કરતી હતી કે, તે મારી રમણીય નગરી કયાં અને આ નિર્જન પ્રદેશ કયાં! મારો પ્રાણ-વલ્લભ કયાં રહ્યો અને તેનો મેળાપ મને કેવી રીતે થશે? નિષ્કારણ વૈરીએ મારૂં અપહરણ શા માટે કર્યું હશે? આ આપત્તિનો નિસ્તાર મારે કેવી રીતે પામવો? આ જંગલમાં હું એકલી શું કરીશ? મારા પ્રાણવલ્લભનું શું થશે? વિગેરે વિચાર કરતી, અને પગલે પગલે સ્ખલના પામતી હું કેટલીક ભૂમિ પાહાડ ઉપરજ ચાલી ગઈ, તેવામાં એક વિશાળ, ભવ્ય મંદિર મારી નજરે પડયું.

તે મંદિરનાં દ્વારો ખુલ્લાં હતાં. હિમ્મતથી મેં તેમાં પ્રવેશ કર્યો, તે મંદિરમાં ઋષભદેવ પ્રભુની સુંદર, અને શાંત મૂર્તિ જોવામાં આવી. તે પ્રભુનાં દર્શન થતાંજ, મને મારા દુઃખમાંથી કાંઈક વિશ્રાંતિ

મળી. મારી અનેક આશાઓ સજીવન થઈ. સર્વ દુઃખને ભૂલી ગઈ હોઉં તેમ મારા મનમાં શાંતિ અને હિમ્મત આવી. આવા નિર્જન પ્રદેશમાં અને આપત્તિના સમયમાં આ મહાન્ પ્રભુનું દર્શન થવું એજ મારા ભવિષ્યના શુભ સૂચકની નિશાની હતી. હું તે કૃપાળુ દેવની એકાગ્ર ચિત્તે સ્તુતિ કરવા લાગી.

"હે અનાથના નાથ! પરદુઃખ ભંજન! કૃપા સમુદ્ર! વીતરાગદેવ! હું તારે શરણે આવી છું. મહાન્ આપત્તિઓમાંથી ઉદ્ધાર કરનાર તુંજ 'શરણાગતવત્સલ' બીરૂદ ધારણ કરનાર છે. જન્મ મરણનાં દુઃખોથી મુક્ત કરનાર પણ તુંજ છે. તુંજ પૂર્ણ જ્ઞાની છે. તારા હિતોપદેશથી અનાદિ કર્મબંધનથી જીવો મુક્ત થાય છે. અંધકારમાં દીપકની પ્રાપ્તિ, મરૂભૂમિમાં સરોવરની પ્રાપ્તિ, વૃક્ષવિનાના પાહાડ ઉપર કલ્પવૃક્ષોની ઘટા, અને સમુદ્રમાં વહાણનો મેળાપ થવો જેટલો આનંદદાયક છે; તેથી વિશેષ પ્રકારે હે પ્રભુ તારૂં દર્શન સુખરૂપ છે. આવી આપત્તિમાં તારૂં દર્શન મહાન્ પુણ્યોદયથીજ પ્રાપ્ત થયું છે, તો હે પ્રભુ! તું મારાં બાહ્યાભ્યંતર દુઃખનો ઉચ્છેદ કરી, અખંડ સુખ આપ."

પ્રકરણ ૧૪ મું.

મલયા દેવી.

"હે સુંદરી! તારે માથે આવું દુઃખનું વાદળ આવેલું છતાં જીનેશ્વર ભગવાન ઉપર તારી આવી દૃઢ ભક્તિ, અને ધર્મપરાયણપણું જોઈ, ઋષભદેવ પ્રભુની શાસનાધિષ્ઠાતૃદેવી હું તને મદદ કરવાને માટે તારી આગળ પ્રગટ થઈ છું. આ આદિજીનેંદ્રના

એટલામાં તો શિબિકામાં રહેલું મૃતક, હાથથી હાથ ઘસતું, દાંતથી દાંત પીસતું, અરે 'હું ઠગાયો છું, ઠગાયો છું ' આ પ્રમાણે બોલતું, સર્વ, લોકોનાં જોતાં જ આકાશમાં ઉડી ગયું.

આ બનાવ જોતાં જ લોકો ભયથી કંપવા લાગ્યા. સ્ખલિત વાણીએ, અને ઉત્સુક ચિત્તે રાજાને તેઓએ આ બનાવ નિવેદિત કર્યો.

વિસ્મય અને આનંદથી પૂર્ણ હૃદયવાળો રાજા લોકોને કહેવા લાગ્યો. આ વૃત્તાંતના ખરા પરમાર્થને આપણામાંથી કોઈ જાણતું નથી; પણ કાષ્ટમાં રહેલી રાણી આપણને ખરી હકીકતથી માહીતગાર કરશે. આમ નિશ્ચય કરી રાજા, રાણીને કહેવા લાગ્યો. પ્રિયા! ખરી હકીકત શું બની છે તે અમને જણાવી અમારા સર્વનો સંશય દૂર કર.

રાજાનાં આ વાક્યો કાને આવતાં જ રાણી નિદ્રામાંથી જાગૃત થઈ, અને સન્મુખ ઉભેલા રાજાના મુખ ઉપર એકી નજરે જોઈ રહી. દૃષ્ટિ સાથે દૃષ્ટિ મળતાં નેત્રમાંથી અશ્રુની ધારા વહેવા લાગી. એ અવસરે બન્ને દંપતીને જે આનંદ, સુખ કે હર્ષ થયો હતો તે કહેવાને કવિ અસમર્થ છે.

દેવી દેવની માફક નિમેષોન્મિષ રહિત કેટલોક વખત રહી, હર્ષાશ્રુથી વિરહાનળ બુઝાતાં જ રાણી પૂછવા લાગી.

"સ્વામિનાથ! આ નદીના કિનારા ઉપર આપ ક્યાંથી? પાણીથી ઝરતાં ભિનાં વસ્ત્રો આપે શા માટે પહેર્યાં છે? આ સર્વ લોકો આંહી શા કારણથી એકઠાં મળ્યાં છે? આ નજીક ચિતા કોને માટે રચી છે? આ મૃતક વહન કરવાની શિબિકા દેખાય છે તો શું કોઈ મરણ પામ્યું છે? આ પ્રશ્નોના ઉત્તર મને આપો."

રાજા અધીરો થઈ બોલવા લાગ્યો. "દેવી! આ સર્વ વાત હું પછી જણાવીશ. પણ પ્રથમ તમે તમારૂં સર્વ વૃત્તાંત અમને જણાવો."

"દેવી! તું ક્યાં ગઈ હતી? ક્યાં રહી હતી? ઘુણની માફક કાષ્ટમાં કેવી રીતે પેઠી? કંઠમાં રહેલ હાર કોણે આપ્યો? અને નદીના પ્રવાહણાં કેવી રીતે વહન થઈ? આ સર્વ વૃત્તાંત અમને આશ્ચર્ય પમાડનાર છે."

રાણીએ મંદ સ્વરે ઉત્તર આપ્યો. "આપને પ્રથમ મારૂં જ વૃત્તાંત સાંભળવું છે તો આ નજીક દેખાય તે વડવૃક્ષની શીતળ છાયા નીચે ચાલો કે, ત્યાં જરા વિશ્રાંતિ લઈ, શાંત ચિત્તે તે સર્વ હકીકત હું આપને જણાવું."

રાણીના આ ઉત્તરથી સર્વ લોકોને હર્ષ થયો, રાજાદિ સર્વે તે વડની છાયા નીચે પોતપોતાને યોગ્ય સ્થાને તે વૃત્તાંત સાંભળવાને ઉત્સુક થઈને બેઠા.

પ્રકરણ ૧૩ મું

મલયાચળનો પહાડ ઋષભદેવ પ્રભુનું મંદિર.

સ્વામિનાથ! આ વાતનીતો આપને ખબર હતી કે મારૂં જમણું નેત્ર ફરકતું હતું. આ અશુભ નિમિત્તથી મને કોઈ પણ સ્થળે રતિ થતી નહોતી. વનાદિકમાં ભમી ભમીને હું પાછી મહેલમાં આવી અને વેગવતીને ઝાડનાં પાંદડાં લાવવા માટે વનમાં મોકલી. એ અવસરે નિદ્રાથી મારી આંખો ઘેરાવા લાગી, ત્યારે

શયન કરવા માટે મેં પલંગનો આશ્રય લીધો. અને નિદ્રા આવી કે તરત જ કોઈ દુરાત્માએ મને ઉપાડી લીધી. અહીંથી ઉઠાવી એક પાહડના શિખરપર મૂકી તે દુષ્ટ, નિષ્ઠુર ત્યાંથી કોઈ અન્ય સ્થળે નાસી ગયો.

એ અવસરે ભયથી મારૂં શરીર કંપવા લાગ્યું. પાહાડનો પ્રદેશ ઘણો રમણીય જણાતો હતો. તથાપિ મને તો એ અવસરે ખાવા ધાવતો હોય તેમ જણાતો હતો. બાવના ચંદનનો સુગંધી પરિમળ જોરથી મારા શરીર સાથે અફળાતો હતો, તથાપિ મનેતો દુઃખરૂપજ લાગતો હતો. વૃક્ષની ઘાટી ઘટાઓ ચારેબાજુ આવી રહી હતી, તથાપિ નિર્જન પ્રદેશ ભયંકર લાગતો હતો. ચારે દિશામાં દૃષ્ટિ ફેંકતી હું શિલાતળ પરથી બેઠી થઈ, આગળ પાછળ નજર કરૂં પણ ત્યાં કોઈ મનુષ્ય જણાતું નહોતું. કેવલ સિંહ, વ્યાઘ્ર, રીંછ અને તેવાજ વિકરાળ પ્રાણિઓના શબ્દો સંભળાતા હતા, આવી દુઃખદ સ્થિતિમા સાહસ અવલંબી એક દિશા તરફ મેં ચાલવા માંડ્યું. ચાલતાં ચાલતાં વિચાર કરતી હતી કે, તે મારી રમણીય નગરી ક્યાં અને આ નિર્જન પ્રદેશ ક્યાં ! મારો પ્રાણ-વલ્લભ ક્યાં રહ્યો અને તેનો મેળાપ મને કેવી રીતે થશે ? નિષ્કારણ વૈરીએ મારૂં અપહરણ શા માટે કર્યું હશે ? આ આપત્તિનો નિસ્તાર મારે કેવી રીતે પામવો ? આ જંગલમાં હું એકલી શું કરીશ ? મારા પ્રાણવલ્લભનું શું થશે ? વિગેરે વિચાર કરતી, અને પગલે પગલે સ્ખલના પામતી હું કેટલીક ભૂમિ પાહાડ ઉપરજ ચાલી ગઈ, તેવામાં એક વિશાળ, ભવ્ય મંદિર મારી નજરે પડ્યું.

તે મંદિરનાં દ્વારો ખુલ્લાં હતાં. હિમ્મતથી મેં તેમાં પ્રવેશ કર્યો, તે મંદિરમાં ઋષભદેવ પ્રભુની સુંદર, અને શાંત મૂર્તિ જોવામાં આવી. તે પ્રભુનાં દર્શન થતાંજ, મને મારા દુઃખમાંથી કાંઈક વિશ્રાંતિ

મળી. મારી અનેક આશાઓ સજીવન થઈ. સર્વ દુઃખને ભૂલી ગઈ હોઉં તેમ મારા મનમાં શાંતિ અને હિમ્મત આવી. આવા નિર્જન પ્રદેશમાં અને આપત્તિના સમયમાં આ મહાન્ પ્રભુનું દર્શન થવું એજ મારા ભવિષ્યના શુભ સૂચકની નિશાની હતી. હું તે કૃપાળુ દેવની એકાગ્ર ચિત્તે સ્તુતિ કરવા લાગી.

"હે અનાથના નાથ! પરદુઃખ ભંજન! કૃપા સમુદ્ર! વીતરાગદેવ! હું તારે શરણે આવી છું. મહાન્ આપત્તિઓમાંથી ઉદ્ધાર કરનાર તુંજ 'શરણાગતવત્સલ' બીરૂદ ધારણ કરનાર છે. જન્મ મરણનાં દુઃખોથી મુક્ત કરનાર પણ તુંજ છે. તુંજ પૂર્ણ જ્ઞાની છે. તારા હિતોપદેશથી અનાદિ કર્મબંધનથી જીવો મુક્ત થાય છે. અંધકારમાં દીપકની પ્રાપ્તિ, મરૂભૂમિમાં સરોવરની પ્રાપ્તિ, વૃક્ષવિનાના પાહાડ ઉપર કલ્પવૃક્ષોની ઘટા, અને સમુદ્રમાં વહાણનો મેળાપ થવો જેટલો આનંદદાયક છે; તેથી વિશેષ પ્રકારે હે પ્રભુ તારૂં દર્શન સુખરૂપ છે. આવી આપત્તિમાં તારૂં દર્શન મહાન્ પુણ્યોદયથીજ પ્રાપ્ત થયું છે, તો હે પ્રભુ! તું મારાં બાહ્યાભ્યંતર દુઃખનો ઉચ્છેદ કરી, અખંડ સુખ આપ."

પ્રકરણ ૧૪ મું.

મલયા દેવી.

"હે સુંદરી! તારે માથે આવું દુઃખનું વાદળ આવેલું છતાં જીનેશ્વર ભગવાન ઉપર તારી આવી દૃઢ ભક્તિ, અને ધર્મપરાયણપણું જોઈ, ઋષભદેવ પ્રભુની શાસનાધિષ્ઠાતૃદેવી હું તને મદદ કરવાને માટે તારી આગળ પ્રગટ થઈ છું. આ આદિજીનેંદ્રના

ભુવનના નજીકમાંજ રહેતી અને આ ભવનનું રક્ષણ કરતી, 'તું' ચક્રેશ્વરી દેવી સમજ જે.

આ મલયાચળના પાહાડ ઉપર મારૂં ભુવન હોવાથી, મારૂં બીજું નામ મલયાદેવી પણ લોકો કહે છે, મારી સ્વધર્મી—એક ધર્મ પાળનારી બ્હેન! તું ધૈર્ય રાખ, ભય મૂકી દે. હું તારૂં રક્ષણ કરવા માટેજ આવીછું." આ પ્રમાણે કહી આદરપૂર્વક તેણીએ મારા હાથમાં કેટલુંક ચંદન આપ્યું,

મલયાદેવીનું મારા ઉપર આવું વાત્સલ્ય જોઈ, મને ઘણી ધીરજ આવી. મેં દેવીને પૂછયું "હે દેવી! મારૂં કોણે, અને શા હેતુથી હરણ કર્યું છે? મારા સ્વામિનો હવે મને મેળાપ થશે કે કેમ?" દેવીએ જણાવ્યું. "ધર્મ બેહેન! તારા સ્વામી વીરધવળનો, વીરપાળ નામનો એક નાનો ભાઈ હતો. રાજ્યની ઈચ્છાથી રાજાને મારવા માટે તેણે વિવિધ ઉપાયો કર્યા, પણ તે નિરર્થક ગયા. એક દિવસે ઘાતકી થઈ, રાજાને મારવા માટે તેણે મેહેલમાં પ્રવેશ કર્યો અને રાજા ઉપર હથીઆરનો ઘા કર્યો. રાજાએ ચાલાકીથી ઘા ચુકાવી એક સજ્જડ પ્રહારથીજ તેને નીચે પાડયો. સખ્ત રીતે ઘાયલ થયેલ વીરપાર પોતાના પાપનો પશ્ચાતાપ કરતો, શુભ ભાવે મરણ પામી, આ પર્વત ઉપર મારા પરિવારમાં, પ્રચંડ શક્તિવાળો ભૂતજાતિમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયો છે.

જ્ઞાનથી તેણે પોતાનો પાછલો ભવ જોયો. પોતાનું વેર યાદ કરી, વેર લેવા રાજાના છિદ્રો જોતો તેની પછાડી ફરવા લાગ્યો.

રાજાનું પુણ્ય પ્રબળ હોવાથી તેનું કાંઈ પણ બુરૂં કરવાને તે સમર્થ ન થયો, ત્યારે તેણે વિચાર કર્યો કે, રાણી ચંપકમાલા ઉપર, રાજાનો ગાઢ પ્રેમ છે. તેના જેવો સ્વાભાવિક પ્રેમ બીજા

કોઈ ઉપર જોવામાં નથી આવતો. જો આ રાણીને મારવામાં આવે તો, પ્રેમપાશથી બંધાયેલો રાજા પોતાની મેળેજ મરણ પામે, અને મારૂં વેર પણ શાંત થાય.

હે સુંદરી ! આ વિચારથી તે ભૂત તારી પછાડી ફરવા લાગ્યો. આજે તને એકાકી અને નિદ્રામાં પડેલી જોઈ આ પર્વત ઉપર ઉપાડી લાવ્યો છે. પુણ્યની પ્રબળતા અને આયુષ્ય કર્મની અધિકતા હોવાથી તે તને મારી શક્યો નથી. 'ખરી વાત છે. સુખ અને દુઃખ, જન્મ અને મરણ, હર્ષ અને શોક, વિયોગ અને સંયોગ, આ સર્વ પોતાનાં શુભાશુભ કર્મનેજ આધીન છે.'

હે ધર્મ સહોદરી ! તું ફરતી ફરતી અહીં આવી અને મને મળી. હું તારા શુભકર્મની પ્રેરણાથીજ અહીં આવી છું. તારાં શુભકર્મોજ તારૂં રક્ષણ કરવા અને ઇષ્ટ પ્રાપ્ત કરવા સમર્થ છે. બીજાઓ તે પુણ્યની પ્રેરણાથી ઇષ્ટપ્રાપ્તિમાં માત્ર નિમિત્તરૂપ થાય છે. માટે તારે જે જોઈએ તે મને જણાવ, મારો સમાગમ કોઈ પણ રીતે નિરર્થક થવો ન જોઈએ."

સ્વામિનાથ ! મેં મલયાદેવીને જણાવ્યું, "જો એમજ છે તો હે મહાદેવી ! મને પુત્રાદિ કાંઈ પણ સંતતિ નથી. તે સિવાય આવું વિશાળ રાજ્ય નિરાધાર જેવું છે. ગૃહસ્થોનો ગૃહસંસાર પુત્રાદિ સિવાય શોભારૂપ નથી. તો પ્રસન્ન થઈ પુત્ર પુત્રાદિ સંતતિ આપો."

આ શબ્દો સાંભળતાંજ રાજા ઉત્સુક થઈ વચમાંજ બોલી ઉઠયો હે વલ્લભા તે પરોપકારી દેવીએ શું ઉત્તર આપ્યો ?

ચંપકમાલાએ જવાબ આપ્યો—સ્વામિનાથ ! તે દેવીએ મને હર્ષથી જણાવ્યું કે, તને પુત્ર પુત્રીનું એક યુગલ–જોડલું થોડાજ દિવસમાં પ્રાપ્ત થશે. આટલા દિવસ સુધી આ ભૂતેજ તમને સંતતિનો

નિરોધ કર્યો છે. અર્થાત્ સંતતિ થવામાં વિઘ્ન કરનારો મારો આ અનુચરજ છે. આ ભૂત મારો સેવક હોવાથી હુવેથી તમને નુકશાન કે હેરાન કરતાં હું તેને નિવારીશ."

આ વચનો સાંભળી રાજાને ઘણો આનંદ થયો. રાણીની તેણે ઘણી પ્રશંસા કરી. હે સાધ્વી! તને ઘણી સારી બુદ્ધિ સૂઝી. તેં ઘણું ઉત્તમ વરદાન માગ્યું. મારા વંશનો તેં ઉદ્ધાર કર્યો. મારા હૃદયની ચિંતા તેં દૂર કરી. પ્રિયા! તારા સિવાય મારા દુઃખમાં ભાગ લેનાર બીજું કોણ છે? પુત્ર સંબંધમાં આપણે કરેલું ધર્મનું આરાધન ફળીભૂત થયું. ધર્મક્રિયાથી અંતરાય કર્મ દૂર થયું. હવે આપણે ઘેર થોડા વખતમાં પુત્ર, પુત્રીની સંપત્તિ થશે. આવી દુઃખની અવસ્થામાં તને આ વાત યાદ આવી એજ આપણો ભાગ્યોદય સૂચવે છે.

"મલયાદેવીએ બીજો કાંઈ પણ ઉપકાર કર્યો કે? રાજાએ પૂછ્યું. આ લક્ષ્મીપુંજ નામનો હાર તે મહાદેવીએ પોતાને હાથે જ મારા ગળામાં નાખ્યો. વિશેષમાં જણાવ્યું કે, આ હાર ઘણો દુર્લભ છે. મહા પ્રભાવવાળો છે. કંઠમાં સ્થાપન કરવાથી નિરંતર શુભ ફળ દેવાવાળો છે, આ હારના પ્રભાવથી તને પ્રભાવિક સંતતિ થશે, અને તમારા મનોરથો નિત્ય પૂરણ થશે.

હે નરનાથ! ત્યાર પછી મેં મલયાદેવીને પૂછ્યું કે, જે દેવે મને લાવીને મૂકી હતી, તે દેવ મને મૂકીને પાછો ક્યાં ગયો?

દેવીએ જણાવ્યું, શુભે! તને આ પર્વત પર મૂકી તે દેવ પાછો ચંદ્રાવતી નગરીમાં ગયો છે. તારે ઠેકાણે, બીજું તારા જેવું જ, એક મૃતક શરીર બનાવી ગુપ્તપણે ત્યાં રહ્યો છે. તારો સ્વામી

તારા સજીવન શરીરને અકસ્માત્ નિર્જીવ જોઇને જે દુઃખ અનુભવે છે, તે તેજ જાણે છે. ભૂતની માયાને તે જાણી શક્યો નથી. તેથી તે કૃત્રિમ મડદાને રાણી માનીને મહાન્ વિલાપ કરે છે.

આ પ્રકારનું તમારૂં દુઃખ સાંભળી મેં દેવીને પ્રશ્ન કર્યો કે મારો સ્વામિ મારા વિરહે જીવતો રહેશે ? અને તે મને ક્યારે મળશે ? દેવીએ જણાવ્યું, હે ભદ્રે ! સાત પહોરને આંતરે દુઃસહ દુઃખથી પીડાયેલો રાજા તને જીવતો મળશે.

'રાજા મને ક્યે સ્થળે મળશે.' એમ હું દેવીને પૂછતી હતી, તેવામાં દાસી સહિત એક વિદ્યાધરી આકાશમાર્ગથી ત્યાં આવી. તેને જોઈને મલયાદેવી અકસ્માત્ મારીપાસેથી અદૃશ થઈ ગઈ.

પ્રકરણ ૧૫ મું

જે થાય તે સારાને માટે

મને ત્યાં એકાકી જોઈ વિદ્યાધરી મારી પાસે આવી. વિસ્મય પામેલી વિદ્યાધરી મને પૂછવા લાગી કે "હે ભદ્રે ! આ નિર્જન પાહાડ ઉપર, સુંદર રૂપધારી એકાકી તું કોણ છે ?" તેના ઉત્તરમાં મેં મારો સર્વ વૃત્તાંત નિવેદિત કર્યો, તે સાંભળી ખેદપૂર્વક વિદ્યાધરી બોલવા લાગી. અહો ! વિધિનું વિલસિત ! આવી સ્વરૂપવાન, ઉત્તમ કુળમાં પેદા થયેલી, રાજાની રાણી છતાં આવા નિર્જન પાહાડ ઉપર આવી આફતમાં આવી પડી છે.

"હે શુભે ? હું તને હમણાંજ તારી ચંદ્રાવતીમાં પહોંચાડી આવત, પણ મારે આ પાહાડ ઉપર વિદ્યા સિદ્ધ કરવાની છે. જો

હમણાં તે વિદ્યાનું આરાધન ન કરૂં તો પછી તે વિદ્યા સિદ્ધ ન થાય આમ ઉભય રીતે હું સંકટમાં આવી છું. એટલે હું તને તારી નગરીમાં પહોંચાડી શકતી નથી, વળી હમણાં મારો પતિ મારી પાછળ આવવાનો છે. તારૂં આવું સુંદર સ્વરૂપ જોઈ તારૂં શીયળ ખંડિત કરશે. અથવા તો તને પત્ની કરીને રાખશે. કારણ કે તે મહા સ્રીલંપટ છે. જો તને તે પત્ની બનાવશે તો સપત્ની–શોક તરીકેનું મને પણ મહાન્ સંકટ પડશે. માટે હે બહેન! ચાલ મારી સાથે. હું તને સારી રીતે છુપાવી રાખું."

આ પ્રમાણે જણાવી તે મને, એક મહાન્ પ્રવાહમાં વહન થતી નદીના કિનારા પાસે લઈ ગઈ. એ અવસરે મને તો ભય લાગ્યો. હું વિચારવા લાગી કે, આ વિદ્યાધરી શું મને મારી નાખશે? વૃક્ષ ઉપર લટકાવશે? ગુફામાં પુરશે? કે નદીના પ્રવા-હમાં વહન કરાવશે? અથવા આ ચિંતા કરવાનું મને કાંઈ પ્રયોજન નથી. 'બહુ દુઃખીઆને દુઃખ નહિં.' આ ન્યાયને અનુસરીને જે દુઃખ આવે તે સહન કરવું.

નદીના કિનારાપર એક સુંકું જાડું લાકડું પડ્યું હતું, વિદ્યા-શક્તિથી તેણીએ તેના બે વિભાગ કર્યા. એક મનુષ્ય સારી રીતે સમાઈ શકે તેટલું તે લાકડામાં પોલાણ કરી, ગોશીર્ષ ચંદનવડે મારા સર્વ શરીરને વિલેપન કર્યું. વળી કર્પુર, અગુરૂ, કસ્તુરી, પ્રમુખ સુગંધી વસ્તુ વડે મારા શરીરને અલંકૃત કરી તે વિદ્યાધરીએ મને જણાવ્યું કે "હે શુભે! અહીં આવ. હું તારા શીયળનું રક્ષણ કરૂં" આ પ્રમાણે જણાવી તે લાકડાના પોલાણમાં મને સુવાડી મારા ઉપર તે લાકડાની બીજી ફાડ ઢાંકી દીધી. ત્યાર પછી શું બનાવ બન્યો તે, ગર્ભાવાસમાં રહેલાની માફક મને બીલકુલ ખબર નથી.

પૂર્વ પુણ્યોદયથી આ કાષ્ટ અહીંજ આવ્યું, અને હું તેમાંથી નીકળી. આ પ્રમાણે મારૂં બનેલું સર્વ વૃત્તાંત આપને જણાવ્યું.

રાજાએ જણાવ્યું. "હે પ્રિયા! તું મોટી આપત્તિમાં આવી પડી હતી, તારૂં મરણ થયેલું જાણી, તારા વિરહથી મેં પ્રાણત્યાગ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. તૈયાર કરેલી આ ચિતા તેનીજ છે. આ શિબિકામાં જે મૃતક લઈ આવ્યા હતા, તે પેલા ભૂતની માયાથી બનાવેલું તારૂં મૃતક શરીર હતું. તે હમણાંજ લોકોના દેખતાં આકાશમાં ઉડી ગયું છે. 'તે શું હશે' તેનો સંશય તારા કરેલા ખુલાસાથીજ નિવૃત્ત થયો છે. મને ચિતામાં બળી મરતો; જાણી, મારા દુઃખે દુઃખિત થયેલા આ સર્વ લોકો ગોળા નદીના કિનારાપર એકઠા થયેલા છે." ઈત્યાદિ સર્વ વૃત્તાંત રાજાએ રાણીને કહી બતાવ્યો.

રાજાએ સુબુદ્ધિ પ્રધાન સામી નજર કરી જણાવ્યું. "સુબુદ્ધિ! રાણીને વિદ્યાધરીએ કાષ્ટના પોલાણમાં શા માટે નાખી હશે? એનું સત્ય કારણ શું સમજાય છે? અને આ લાકડું આંહી કેવી રીતે આવ્યું?

સુબુદ્ધિએ જણાવ્યું. મહારાજા! મારૂં માનવું એમ થાય છે કે સપત્ની થવાની શંકાથી વિદ્યાધરીએ, ચંપકમાલા રાણીને કાષ્ટમાં નાખ્યાં હોવાં જોઇએ. અને તે કાષ્ટ મજબૂત બંધનોથી બાંધીને, પાહાડથી વહન થતી. આ ગોળા નદીના પ્રવાહમાં વહેતું મૂક્યું હશે. તે કાષ્ટ મજબૂત પ્રવાહમાં જલદી વહન થતું આપણા પુણ્યોદયથી અહીં આવી પહોંચ્યું છે. ગમે તે કારણ હો, પણ મહારાજા! '**જે થાય તે સારા માટે**' આ સિદ્ધાંત પુણ્યવાન્ જીવોના સંબંધમાં ખરેખર સત્ય જણાય છે. વિદ્યાધરીનો ગમે તેવો આશય હોય તથાપિ આપણા સંબંધમાં તો તે સુખરૂપ જ નિવડ્યો છે.

આજે પહેલા પોહોરના અંતે મહારાણીનો સમાગમ થયો તેથી દેવીનું વાક્ય સત્ય થયું કે, 'સાત પોહોરને અંતે રાજાનો સમાગમ થશે.'

રાજાએ જણાવ્યું, "પ્રધાન! શું દેવીનું વાક્ય અન્યથા હોઈ શકે? નહિજ. પણ પેલા માયાવી ભૂતની માયાની આપણુને કાંઈ ખબર જ ન પડી કે, જેણે થોડા જ વખતમાં રાજ્ય અને વંશનો ક્ષય કરવાનો પ્રારંભ કર્યો હતો. મલયાદેવીએ આપણા પર મહાન્ ઉપકાર કર્યો છે, કુળને કુશળ થયું. પુત્ર, પુત્રીનું વરદાન આપ્યું અને ઉપદ્રવ કરતા ભૂતને નિવારણ કર્યો. આ સર્વનું મૂલ કારણ રાણીનું અપહરણ થયું તે છે. તીવ્ર દુઃખનું કારણ રાણીનું અપહરણ તે, તાત્કાળિક ઉગ્ર ઔષધથી વ્યાધિ જવાની માફક પુણ્યોદયથી આપણુને સુખરૂપ થયું. માટે પ્રધાન! તમારૂં કહેવું સત્ય છે કે **'જે થાય તે સારા માટે'**

આ પ્રમાણે મલયાદેવીની, રાણીની અને પુણ્યની પ્રશંસા કરી, તે કાષ્ટની બેઉ ફાળીઓ ગોળા નદીના વિભૂષણરૂપ, **ભટ્ટારિકાદેવી**ના મંદિર આગળ રાજાએ મૂકાવી.

આ અવસરે રાજાને વખત જણાવવા નિમિત્તે બંદીજને ગંભીર સ્વરે જણાવ્યું કે—

हेलोत्तीर्णविपद्धराणर्वजलः प्राप्तोल्लसद्भाः प्रियः
स्वैरं विश्रमयन्निलाधरशिरश्चक्रे प्रतापं निजं
तन्वानः सुपथो विकाशकमलामोदैर्जगत्प्रीणयन्
सर्वस्योपरि वर्तते रविरयं देवाधुना त्वं यथा ॥१॥

હે રાજન્! થોડા જ વખતમાં વિપત્તિનો—સમુદ્રનો પાર પામી, વિકસ્વર મુખવાળી પ્રિયાને—કાંતિને મેળવીને, ઇચ્છાનુસાર રાજાઓના—પહાડોના મસ્તક પર વિશ્રાંતિ લેતા, અને પોતાના

પ્રતાપને–તેજને સ્થાપન કરતા, સન્માર્ગને–રસ્તાઓને પ્રકાશિત કરતા, લક્ષ્મી વડે–કમળોની સુગંધી વડે જગતને તૃપ્ત કરતા, સૂર્યની માફક હે દેવ! તમે અત્યારે સર્વના ઉપર–મધ્યાન્હ વેળામાં, વર્તો છો.

આ કાવ્યનો વ્યંગ્યાર્થ સાંભળી સુબુદ્ધિ પ્રધાને જણાવ્યું, કૃપાનાથ! મધ્યાન્હ વખત થઇ ચુક્યો છે. આપણે હવે કૃતાર્થ થયા છીએ. જમવાનો વખત વીતી ગયો છે. ક્ષુધાથી ક્ષામ કુક્ષી-વાળી મહારાણી પુરૂં બોલી પણ શકતાં નથી. આપ પણ કાલના ભુખ્યા જ છો. તો હવે જલદી નગરમાં પધારો અને સ્નાન, ભોજન કરી દુઃખને જલાંજલી આપો.

પ્રધાનનાં વચનો સાંભળી. રાજા શહેરમાં જવાને તત્પર થયો. પ્રજાએ શહેરના રસ્તાઓ અને બજારો શણગારી મૂક્યાં. સ્નેહના તરંગોમાં ઝીલતો અને મોહથી વારંવાર રાણીના મુખ પદ્મ દૃષ્ટિ આપતો રાજા, હાથી ઉપર બેસી રાણી સાથે પોતાના મહેલ તરફ જવા નીકળ્યો.

એ અવસરે વાજીંત્રોના શબ્દોથી આકાશ પૂરાઈ રહ્યું હતું. છત્રોથી છવાઈ રહ્યું હતું. 'જય' 'જીવ' આદિ માંગલિક શબ્દો બંદીજનો બોલી રહ્યા હતા. રાજા પણ યાચકોને અઢળક દાન આપી રહ્યો હતો. લોકોની આશિષો સાંભળતો રાજા અનુક્રમે મહેલમાં આવ્યો.

સામંત, અમાત્ય અને નગરલોકાદિ સર્વને સંતોષી વિસર્જન કર્યા. તેઓ પણ નમસ્કાર કરી હર્ષ પામતા પોતાના મુકામે આવ્યા.

રાજા તથા રાણીએ સ્નાનપૂર્વક ઋષભદેવ પ્રભુની પૂજા કરી ભોજન કર્યું. તે દિવસે આખા શહેરમાં રાજાના પુનર્જન્મનો મહોત્સવ શરૂ થયો.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

મલયસુંદરી અને મલયકુમારનો જન્મ.

થોડા વખતની પણ દુઃસહ વિરહવેદના શાંત થઇ. રાજારાણી મળ્યાં. આખા શહેરમાં આનંદ છવાઈ રહ્યો. અને લોકો આનંદથી ગાનતાન કરવા લાગ્યાં.

નિત્ય કરતાં આજે સભા ઘણી વહેલી વિસર્જન કરી, મહારાજા વીરધવળ ચંપકમાલાના મેહેલમાં આવી વસ્યો હતો. ભુવલય પર ચંદ્રની ચાંદની પ્રસરી રહી હતી. નજીકના બગીચામાંથી સુગંધી પુષ્પોનો બાહાર આવી રહ્યો હતો. સરોવરનાં શીતળ જળને સ્પર્શીને વાયુની મંદમંદ લહરીઓ આવતી હતી. અને આખા મેહેલમાં શાંતિ પ્રસરી રહી હતી. વિરહી દંપતી આજે કોઈ અપૂર્વ સુખસાગરમાં ડુબ્યાં હોય, તેમ આનંદ કરી રહ્યાં હતાં. છેવટે વિશેષ પરિશ્રમથી થાકી ગયેલાં દંપતી નિદ્રાધીન થઇ ગયાં.

મધ્યરાત્રિના અવસરે શાંતપણે સુતેલી ચંપકમાલા રાણીના ઉદરમાં કોઈ ઉત્તમ જીવોનું યુગ્મ—જોડલું આવી ઉત્પન્ન થયું. પુણ્યની પ્રબલતા અને મલયાદેવીની સહાયતાથી ચંપકમાલાએ આ રાત્રિએ જ ગર્ભ ધારણ કર્યો.

જેમ જેમ ગર્ભના ચિન્હો પ્રકટ જણાવા લાગ્યાં તેમ તેમ રાજા હર્ષથી અને રાણી ગર્ભથી વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યાં. ઉત્તમ ગર્ભના પ્રભાવથી દોહદો—ડોહોળાઓ પણ ઉત્તમજ પ્રકટ થયા. રાજાએ તે સર્વ તરતજ પૂર્ણ કર્યાં અને વિશેષ પ્રકારે રાણીના શરીરની રક્ષા કરવા લાગ્યો.

અનુક્રમે પૂર્ણ માસે, શુભ લગ્ને રાણી ચંપકમાલાએ મહાન તેજસ્વી પુત્ર—પુત્રીરૂપ યુગલનો જન્મ આપ્યો. વેગવતી દાસીએ તરતજ રાજાને વધામણી આપી. રાજાના હર્ષનો પાર ન રહ્યો. મુગટ સિવાયનાં સર્વ અલંકારો દાસીને આપી તેનું દારાપણું દૂર કર્યું.

આખા દેશમાં દસ દિવસ સુધી ઓચ્છવ શરૂ કરાવ્યો. યાચકોને દાન આપવું શરૂ કર્યું. બંદીવાનોને છોડી મૂક્યા. આરંભના વ્યાપારો બંધ કરાવ્યા. અમારી પડહ વજડાવ્યો. સર્વ જીવોને શાંતિ આપી કર બંધ કર્યો. સંબંધીઓને સંતોષ્યા. ધ્વજા પતાકાઓથી શહેર શણગાર્યું. દ્વાર ઉપર તોરણો બંધાયા. વાજીંત્રોના નાદો શરૂ થયા. વારાંગનાઓનાં નૃત્યો થવા લાગ્યાં અને અનેક સ્ત્રી; પુરૂષો ઉત્તમ ભેટણાંઓ લઈ રાજદ્વારમાં પ્રવેશ કરવા લાગ્યાં. જીનમંદિરોમાં અષ્ટાન્હિકા—અઠ્ઠાઈ મહોત્સ શરૂ કર્યો.

મોટી ઉમરે અને પ્રથમજ રાજાને ઘેર પુત્ર પુત્રીનો જન્મ થયેલો હોવાથી પ્રજા એટલી બધી આનંદમાં આવી ગઈ હતી કે તેનો આનંદ રાજગૃહમાં તો શું પણ પ્રજાના શરીરમાં પણ સમાતો નહોતો.

આ પ્રમાણે દસ દિવસ પર્યંત મહોત્સવ કરી, રાજાએ ગોત્રવૃદ્ધોને અને પ્રજાસમુદાયને પ્રીતિ ભોજન આપવા પૂર્વક સન્માન કરી, તેઓની આગળ હર્ષ પૂર્વક જણાવ્યું કે મહાશયો! તુષ્ટમાન થયેલ મલયાદેવીએ દેવોને પણ દુર્લભ એવાં આ બે અપત્યો અમને આપ્યાં છે; તે દેવીનો અમારાપર મહાન ઉપકાર છે. આપણે મનુષ્યો તેમના ઉપકારનો બદલો નજ વાળી શકીએ; તથાપિ તે દયાળું દેવીનું નામ અમોને ચિર સ્મરણીય રહે તે માટે આ કુમારનું નામ **મલયકુંવર** અને કુંવરીનું નામ **મલયસુંદરી** રાખવામાં આવે છે.

રાજાના સંભાષણને સર્વ લોકોએ અનુમોદન આપ્યું મેળાવડો વિસર્જન થયો. રાજા રાણી સુખમાં દિવસો પસાર કરવા લાગ્યાં.

પાંચ ધાવમાતાએ પાલન કરાતાં બન્ને સંતાનો અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામ્યાં. જેમ જેમ કુમાર કુમારી મન્મન અક્ષરે બોલવા લાગ્યાં, અવ્યક્તપણે હસવા લાગ્યાં અને અસ્થિરપણે પગ સ્થાપન કરતાં શીખતાં ગયાં તેમ તેમ ચંદ્રને દેખીને જેવી રીતે સમુદ્રમાં પાણીનાં મોજાં ઉછળે છે, તેવી રીતે માતાપિતાના હૃદયમાં હર્ષના તરંગો ઉછળવા લાગ્યા. એક હાથથી બીજાના હાથમાં ફરતાં આ બાળકો અનુક્રમે શિશુવય પામ્યાં. વિદ્યાગ્રહણ કરવાને લાયક થયાં જાણી શસ્ત્ર, શસ્ત્રાદિ વ્યવહારકળામાં નિપુણ ઉપાધ્યાયને બન્ને બાળકો સોંપવામાં આવ્યાં.

ખરી વાત છે કે વિદ્યા એજ મનુષ્યોનું પરમ ભૂષણ છે. ખરૂં દૈવતજ વિદ્યા છે. વિદ્યાથીજ મનુષ્યોમાં મનુષ્યપણું આવે છે. વિદ્યા વિનાનાં મનુષ્યો, મનુષ્યરૂપે પશુસમાન છે. વિદ્યાથી બંને ભવ સુખમય થાય છે. સિંહ જેવી હિંસક જાતિને પણ કેળવવાથી હિંસક સ્વભાવનો ત્યાગ કરી સાત્વિક સ્વભાવ ધારણ કરે છે, તો મનુષ્યને કેળવવાથી તેનો ખરો માનુષી સ્વભાવ પ્રગટ થાય તેમાં આશ્ચર્ય શાનું ?

જે માતા પિતાઓએ પોતાના પુત્ર પુત્રીઓને વ્યવહારીક તેમજ આત્મિક ઉન્નતિ થાય તેવું શિક્ષણ નથી આપ્યું, તે માતા પિતાઓ 'માતા પિતા' એવા નામને પણ લાયક નથી. તેઓ પોતાના સંતાનના ખરા શત્રુઓ છે.

પુત્ર પુત્રીઓ અવિવેકી થઈ વિનયહીન બની અવળે રસ્તે દોરાય, અકાર્યો કરી અધોગતિમાં જાય, ધાર્મિક તેમજ વ્યવહારીક માર્ગથી વિમુખ થાય, તેનું મૂળ કારણ 'બાળપણમાં વિદ્યાના જે સંસ્કારો માતા પિતા તરફથી પડવા જોઇએ તે નથી પડતા' તેજ છે.

આ બાળકોની અજ્ઞાનતાનાં કડવાં ફળો તે નિર્ભાગી માતા પિતાઓને પણ ચાખવાં પડે છે. કુંટુંબમાં અને ઘરમાં નિરંતર કલેશ થાય, બન્ને સગાભાઇઓ જુદા રહે, ધન માટે શત્રુની માફક આપસમાં લડે, માતાપિતાઓનું અપમાન થાય, એટલુંજ નહિ પણ ભોજનને માટે માતા પિતાના વારાઓ પણ કરે અને છેવટની જીંદગી મહાન્ કષ્ટથી દુઃખમાંજ પૂર્ણ કરે. આનું કોઈ પણ ખરૂં કારણ હોય તો એજ છે કે તે બાળકોને બાલ્યાવસ્થામાંજ માબાપો તરફથી મનુષ્યપણાને લાયકની કેળવણી આપવી જોઇએ તે આપવામાં નથી આવી, માટે દરેક બાળકને બાલ્યાવસ્થામાંજ વિદ્યા આપી કેળવવા જોઇએ.

આવા ઉત્તમ વિચારોથી બાળકોના હિતૈષી રાજાએ ઉત્તમગુણ-પાત્ર ઉપાધ્યાયને બોલાવીને કેળવવાને અર્થે કુમાર તથા કુમારી સોંપ્યા.

બુદ્ધિમાન્ રાજકુમાર અને રાજકુમારીએ પૂર્વે ભણેલું પાછું યાદ કરતાં હોય નહિં તેમ, ઘણા થોડા વખતમાં સર્વ કળા અને વિદ્યા ગ્રહણ કરી.

રાજકુમાર કોઈ વખત અશ્વક્રીડા; કોઈ વખત કુંજર ક્રીડા, તો કોઈ વખત ખડ્ગ ખેલવાની ક્રીડા કરતો હતો; કોઈ કોઈ વખત ધનુષ્યબાણ લઈ શીખેલી કળાને ઉત્તેજીત કરવા નીશાનબાજી પણ ખેલતો હતો. કુમારને ક્રીડા કરતો જોઈ માતાપિતાનાં મન પ્રમોદથી પ્રફુલ્લિત થતાં હતાં.

રાજકુમારી મલયસુંદરી પણ ધાવમાતા વેગવતી અને સરખી વયની દાસીઓને સાથે લઈ યથેચ્છાએ ઉદ્યાનાદિકમાં વિચરતી અને ક્રીડા કરતી હતી.

મલયસુંદરીનું હૃદય સ્વભાવથી જ કરૂણાથી ભરપૂર હતું. તે ભોળા સ્વભ[illegible]તી. કોમળતા તેના શરીરમાં વ્યાપીને રહી

હતી. ડહાપણ અને સદ્ધર્મ કર્તવ્યમાં નિપુણ હતી. સમગ્ર રાજ-કુટુંબને પ્રાણથી પણ અધિક વહાલી હતી. અનુક્રમે બાલ્યાવસ્થાને મૂકી તેણીએ યુવાન અવસ્થામાં પ્રવેશ કર્યો.

યુવાવસ્થામાં રાજકુમારીના શરીરની શોભા કોઈ અપૂર્વ જણાતી હતી. અંગ ઉલ્લાસ પામ્યું હતું. લોચનપ્રિય લાવણ્યતા વૃદ્ધિ પામતી હતી. ખળ પુરૂષની માફક કેશપાશમાં કુટીલતા—વાંકાશ જણાતી હતી. કુમૈત્રિની માફક મધ્યભાગ તુચ્છ જણાતો હતો. ઉત્તમ મનુષ્યોના મનોરથોની માફક સ્તનયુગલ હૃદયમાં સમાતું નહોતું. સાધુ પુરૂષોની ચિત્તવૃત્તિની માફક નાસિકા સરલ દેખાતી હતી. સત્પુરૂષોની મિત્રતાની માફક વેણીદંડ લંબાયેલો હતો. જનનીના મનની માફક લોચન દ્વંદ્વ સ્નિગ્ધતાવાળું હતું. શોકયનાં કર્તવ્યોની માફક કટાક્ષો વક્ર જણાતાં હતાં, વિલાસીનીના આચા-રની માફક અધર પલ્લવ સરાગી—લાલ હતો. શંખની માફક કંઠ રેખાઓથી શોભતો હતો, શરીર શાલીગ્રામની માફક સુકુમાળ હતું. ગતિ, હાથણીની માફક વિલાસવાળી હતી. ટુંકામાં એટલું જ કહીશું કે યૌવનના સમાગમથી મલયસુંદરીનાં દરેક અવયવો ખીલી નીકળ્યાં હતાં.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

મહાબલકુમારનો ચંદ્રાવતીમાં ગુપ્તપ્રવાસ.

વિશાળ દક્ષિણ દેશમાં પૃથ્વીસ્થાનપુર એક રમણીય શેહેર હતું. હાલ પણ જેને પઇઠ્ઠાણપુર કહે છે. શોભા અને સમૃદ્ધિમાં ચંદ્રાવતીથી કોઈ પણ રીતે તે ઉતરતું નહોતું.

આ શેહેર પણ ગોળા નદીના કિનારા પર હતું. કિનારા પર સુંદર ઘટાદાર વૃક્ષોની ઘટાઓ આવી રહી હતી. નજીકમાં **ધનંજય** નામના યક્ષનું મંદિર હતું. આજુબાજુ કેટલોક પહાડી પ્રદેશ હતો. નાનાંનાનાં શિખરવાળી સુંદર ટેકરીઓ આવી રહી હતી. તેમાં કેટલીક ગુફાઓ પણ જોવામાં આવતી હતી. તેનો ઉપયોગ કોઈ યોગી મહાત્માઓ કે લફંગા ચોર લોકોજ કરતાં હતા,

તે શહેરમાં સુરપાલ નામનો ક્ષત્રિયવંશી રાજા રાજ્ય કરતો હતો. **વીરધવળ** અને **સુરપાળ** રાજા બન્ને મિત્રો હતા. પોતાની મિત્રાઈ લાંબા વખત સુધી બની રહે તે માટે અવસર પ્રસંગે આપસમાં તેઓ ઉત્તમ વસ્તુઓનાં ભેટણાં મોકલતા રહેતા અને કાર્ય પ્રસંગે એકબીજાને મદદ પણ કરતા હતા..

એક દિવસ કેટલીક ઉત્તમ વસ્તુઓનું ભેટણું લઈ પૃથ્વીસ્થાનપુરથી રાજપુરૂષો **ચંદ્રાવતીમાં** આવી પહોંચ્યા હતા. મહારાજા **વીરધવળ** સભા વચ્ચે સિંહાસનપર બીરાજ્યો હતો. રાણી **ચંપકમાલા** ડાબી બાજુએ બેઠી હતી. **મલયકેતુકુમાર** પણ જમણી બાજુએ બેઠો હતો. સામંત પ્રધાન વિગેરે રાજપુરૂષોથી સભા ભરપુર હતી.

એ અવસરે **સુરપાળ** રાજાના આમાત્યાદિ રાજપુરૂષો સભામાં આવ્યા અને રાજાને નમસ્કાર કરી પાસે ભેટણું મૂકી ઉભા રહ્યા.

રાજાએ બહુ માનપૂર્વક ભેટણું સ્વીકારી પ્રધાન આદિ સર્વને બેસવાને આસન આપ્યાં.

"મારા પરમ મિત્ર **સુરપાળ** રાજાને, તેના રાજ્યને અને અંતેઉર આદિ સર્વ પરિવારને કુશળ છે?" **વીરધવળ** રાજાએ પ્રશ્ન કર્યો. પ્રધાને હાથ જોડી નમ્રતાથી જણાવ્યું. "મહારાજા! ધર્મના પ્રસાદથી અને આપ જેવા મિત્ર રાજાની મીઠી નજરથી;

રાજ્યમાં સર્વત્ર આનંદ છે. મહારાજા સુરપાળે આપના સર્વ પરિવારની કુશળતા ઈચ્છી છે અને પુછાવી પણ છે.”

પ્રધાનની સાથે આવેલા માણસો તરફ રાજાએ નજર કરી, તો પ્રધાનની પાછળ નજીકમાં બેઠેલો મહા તેજસ્વી, સૌમ્યમૂર્તિ, ભાગ્યવાન્ એક યુવાન પુરૂષ જોવામાં આવ્યો; તેને જોતાંજ રાજાનું ધ્યાન તે તરફ ખેંચાયું.

રાજાએ પ્રશ્ન કર્યો. “પ્રધાન ! આ તમારી સાથે આવેલ તેજસ્વી પુરૂષ કોણ છે ? મારા ધારવા પ્રમાણે કોઈ રાજકુમાર હોવો જોઇએ.”

આ શબ્દો સાંભળતાંજ તેજ યુવાન પુરૂષે સંકેત કરવાથી એક વિચક્ષણ પુરૂષ વચમાં બોલી ઉઠયો.

“મહારાજા **વીરધવળ** ! તે મારો લઘુ બાંધવ છે. દેશાટન કરવાની ઈચ્છાથી તે અમારી સાથે આવેલ છે.”

આ પુરૂષને જોઈ રાજાના વિચારો કોઈ જુદાજ પ્રકારના થયા હતા. મલયસુંદરી યુવાન વયની થઈ હોવાથી રાજાને પોતાની ચિંતા દૂર કરવી હતી, પણ આ રાજકુમાર નથી એમ ઉત્તર મળવાથી પોતાના વિચારોને રાજાએ ત્યાંજ શાંત કરી દીધા.

રાજકાર્ય નિવેદન કર્યા પછી તેમને સન્માન આપી, રાજાએ નિવાસસ્થાન આપાવ્યું, તેમાં તે સર્વે જઈ રહ્યા. સભા વિસર્જન થઈ.

સભાથી બહાર આવ્યા બાદ તત્કાળિક ઉત્તર આપનાર તે પુરૂષની આ યુવાને પ્રશંસા કરી, આવો બનાવટી ઉત્તર અપવવાનું કારણ તેનો આ ચંદ્રાવતીનો પ્રવાસ ગુપ્ત હતો.

એક સુંદર મહેલમાં ઉતારો લીધા બાદ તે યુવાન રાજકુમાર, સાથે અલ્પ પરિવારને લઈ; ચંદ્રાવતી નગરીની શોભા જોવા માટે

નીકળી પડયો, આમતેમ શહેરમાં ફરતાં રાજમહેલના પછાડીના રસ્તા તરફ તેઓ આવી ચડયા.

તે મહેલના ઝરૂખામાં એક રાજકુમારી બેઠી બેઠી ચારે બાજુ શહેર ચર્ચા જોતી હતી, જોતાં જોતાં તે રાજમહેલના નજીક ભાગમાંથી પસાર થતા અલ્પ પરિવારવાળા કુમાર ઉપર તેની દૃષ્ટિ પડી.

કામ સરખા સુંદર રૂપવાન્ આ કુમારને જોઈ તે કુમારી ચિંતવવા લાગી. "આ યુવાન્ પુરૂષ કોણ હશે? સાક્ષાત્ કામદેવ તો નહિ હોય! અશોક વૃક્ષના પલ્લવની માફક અરૂણુ અને સુકુમાળ તેના હાથ જણાય છે. હાથીની સુંઢા દંડની માફક મનોહર જંઘાયુગ્મ કેવું શોભે છે? વિશાળ વક્ષસ્થળ, અતિ દીર્ઘ ભુજાદંડ, તેજસ્વી સુંદર મુખાકૃતિ, પ્રવાળદળ સરખાં અધરદળ, સરલ નાસીકા, વિસ્તારવાળાં સ્નિગ્ધ નેત્રો અને શ્યામ કેશકલાપ, આ સર્વ કેવા શોભે છે! આમ સર્વાંગે સુંદર રાજકુમારને જોતી, ઝરૂખામાં રહેલી રાજકુમારી ચિત્રમાં આળેખેલી હોય તેમ સ્તબ્ધ થઈ રહી.

દૈવયોગે આ કુમારની દૃષ્ટિ પણુ ઝરૂખામાં રાજકુમારી ઉપર પડી. તેને જોતાંજ તે વિચારવા લાગ્યો. અહા! શું આ કોઈ સ્વર્ગમાંથી ઉતરેલી અપ્સરા છે? ગાઢ અનુરક્ત દૃષ્ટિથી તે મારી સન્મુખ જોઈ રહી છે. તે કુમારી હશે કે વિવાહિત હશે?

કુમારી પણુ ચિંતવવા લાગી કે, મારા સન્મુખ સ્નેહિત દૃષ્ટિથી જોતો આ રાજકુમાર કોણુ હશે? તેને જોતાં જ મારૂં મન આટલું બધું વિહ્વળ શા માટે થાય છે? તે પૂર્વજન્મનો મારો સ્નેહીતો નહિ હોય? એ કોનો પુત્ર હશે? આવા અનેક વિચારમાં ગુંથાયેલી રાજકુમારીએ પોતે કોણુ છે અને રાજકુમાર કોણુ હશે, તે જણાવવા અને જાણુવા નિમિત્તે ભોજપત્ર ઉપર બે શ્લોક લખી,

પોતાના મનની સાથે નીચે ઉભેલા રાજકુમાર તરફ તે પત્ર નાખ્યો; શરીરપર રોમાંચ ધારણ કરતા રાજકુમારે નીચે આવતા પત્રને ઝીલી રાજકુમારીના હર્ષ સાથે મનમાં વાંચ્યો. તે શ્લોકમાં આ પ્રમાણે લખ્યું હતું.

कोऽसि त्वं, तव किंनाम, क्व वास्तव्योऽसि सुंदरः
कथय त्वयका जहे, मनो मे क्षिपता दृशं ॥ १ ॥
अहं तु वीरधवल, भूपतेस्तनया कनी
त्वदेकहृदया वर्त्तें, नाम्ना मलयसुंदरी ॥ २ ॥

હે સુંદર! તું કોણ છે? તારૂં નામ શું? તું ક્યાંનો રહેવાશી છે? આનો મને ઉત્તર આપ. મારાપર દૃષ્ટિ નાખીને તેં મારૂં મન હરણ કર્યું છે, હું વીરધવળ રાજાની કુંવારી પુત્રી છું. તારા હૃદયની સાથે મારૂં હૃદય એક થયેલું છે. મારૂં નામ મલયસુંદરી છે.

આ પત્ર વાંચી તે કુમાર યોગીની માફક એકાગ્રચિત્તે અને નિમેષ ઉન્મેષ રહિત દૃષ્ટિએ કુમારીને જોવા લાગ્યો. જોતાં બન્નેની દૃષ્ટિ એટલી બધી એકમેક થઈ રહી કે, ત્યાંથી જુદી પાડવી મુશ્કેલ થઇ પડી.

કુમાર ચિંતવવા લાગ્યો. અહા! આ વિદગ્ધાએ—પંડિતાએ પરિવાર સહિત છતાં પોતાનો વૃત્તાંત મને જણાવી આપ્યો, પણ મારે તેના પુછેલ પ્રશ્નનો ઉત્તર કેવી રીતે આપવો?

કુમાર આ પ્રમાણે વિચાર કરે છે તેવામાં એક પુરૂષ ત્યાં આવી કુમારને કહેવા લાગ્યો.

"રાજકુમાર! નગરીમાં ફરવું બંધ કરી, આપણા મુકામે પાછા ચાલો, આપણી નગરી તરફ આજેજ આપણું પ્રયાણ થશે.

કેમકે જે રાજકાર્ય માટે અમારૂં આવવું અહીં થયું હતું તે કાર્ય સંપૂર્ણ થઈ ગયું છે."

રાજકુમારે જણાવ્યું. "અહા! આ ગોપુર સહિત પ્રાસાદો કેવા સુંદર છે? આ વાતાયનોની–ઝરૂખાઓની કેવી અપૂર્વ શોભા છે? મારૂં મન તો હમણાં અહીંજ ચોટયું છે."

તે પુરૂષે જણાવ્યું. "કુમાર! આપણે જરૂરી પ્રસંગ છે માટે હમણાં જ અહીંથી ઉપડવું પડશે. માટે જલદી ચાલો."

ફરી ફરીને વારંવાર ઝરૂખા સામું જોતાં કુમારને ઘણી મહેનતે સેવકો પોતાને ઉતારે લાવ્યા.

કુમાર ચિંતવવા લાગ્યો. અહો! મારી અસમર્થતા! અને ઉત્સુકતા! 'હું કોણ છું.' આ પ્રશ્નનો ઉત્તર પણ તે કુમારીને જણાવી ન શકયો? ધિક્! મારી કળાની નિપુણતાને. મારી વિદગ્ધતા બધી નિરર્થક ગઇ. હું મારા દેશથી આટલોબધો દુર આંહી આવ્યો છું; છતાં કુમારીને મળી ન શકયો, તો પાછળથી તેનો મેળાપ મને કેવી રીતે થશે? હમણાં રાત્રી છે. અંધકાર ચારે બાજુ ફેલાઈ રહ્યો છે. મારાં માણસો પણ હજી તૈયાર થાય છે. તેઓ તૈયાર થાય તેટલામાં હું એકલો જ જઇને કુમારીને મળી આવું. અને 'હું કોણ છું' તે પણ કહી આવું.

આ પ્રમાણે વિચાર કરી, પોતાના કોઈ પણ માણસો ન જાણે તેવી રીતે ગુપ્તપણે ત્યાંથી નીકળી, ઉતાવળો ઉતાવળો રાત્રિએ રાજકુમારીના મહેલ નીચે આવ્યો. મહેલના પહેલા મજલાની બારી ઉઘાડી હતી અને તે કિલ્લાને લગતી જ હતી.

રસ્તામાં ઉભા ઉભા બે ત્રણ મજલા ઉપર રહેલી કુમારી સાથે વાતચિત કરવી અસંભવિત હતી. તેમજ અંધકાર વિશેષ હોવાથી

દૃષ્ટિનો વિષય પણ મુદ્રિત—આચ્છાદિત થયો હતો. એટલે અહીંથી મલયસુંદરીના મેળાપની આશા વ્યર્થ ગઈ. પણ તે નિરાશ ન થયો. હવે સાહસ કર્યા સિવાય છુટકો નથી એમ ધારી, એક કુદકે તે જમીન ઉપરથી કિલ્લા ઉપર જઈ પડયો ત્યાંથી નજીકમાં પહેલા મજલાની બારી ઉઘાડી હતી તેમાં રાજકુમાર પેઠો.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

રાણી કનકવતી.

કુમારે જે બારીમાં પ્રવેશ કર્યો હતો તે સ્થળે વીરધવળ રાજાની બીજી રાણી કનકવતી રહેતી હતી. આ અવસર કોઈ એવોજ વિષમ હતો કે કર્મ સંયોગે એ વખતે કનકવતીની પાસે એક પણ દાસ કે દાસી નહોતી, પણ રાણી કનકવતી એકલી જ તે મેહેલમાં હતી.

આવી અંધારી રાત્રિએ પોતાના મેહેલમાં પેઠેલા રાજકુમારને જોઈ તે વિચારવા લાગી. અહો! આવો દિવ્યરૂપ ધારી અને સાહસિક પુરૂષ આજ સુધી કોઈ મારા જોવામાં નથી આવ્યો. તેણે બારીદ્વારા કુમારને પ્રવેશ કરતો જોયો નહોતો. તેથી વિચાર કરવા લાગી કે, આટલા બધા ચોકીદારો છતાં આ પુરૂષે અહીં કેવી રીતે પ્રવેશ કર્યો હશે? નિશ્ચે આ કોઈ વિદ્યાધર છે અથવા મહાન્ સત્ત્વાધિક પુરૂષ છે, કોઈ પણ પ્રયોજન માટે હર્ષ પામતો ચાલ્યો આવે છે. આ પ્રમાણે વિચાર કરતી રાજવલ્લભા, કુમારના રૂપથી મોહ પામી તેના જવાના રસ્તામાં આડી ઉભી રહી કુમારને કહેવા લાગી. હે નરોત્તમ! અહીં આવ, અહીં આવ. આ ઉત્તમ આસનપર બેસ, મને માન આપ અને નિઃશંકપણે મારા મનોરથો પૂરા કર.

રાણીના આ શબ્દો સાંભળી રાજકુમાર ચિંતવવા લાગ્યો કે, "આ રાજાની રાણી હશે કે તેની બહેન હશે? આવા ભયવાળા સ્થાનમાં પેસીને જો મનને સ્વાધીન ન રાખતા સ્વતંત્ર–છુટું મૂકવામાં આવે અથવા પરસ્ત્રીમાં આસક્તિ કરવામાં આવે તો, સ્વદારા સંતોષ-વ્રત કેવી રીતે રહે? તેમજ ઇષ્ટકાર્યની સિદ્ધિ પણ કેમ બને? વળી આ સ્ત્રીના અવયવો પરથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે, આ કોઇની સ્ત્રી છે માટે મારે તેના તરફ પ્રીતિ ન કરતાં સાવધાન રહેવું જોઇએ. હું અહીં મલયસુંદરીની પાસે જવા આવ્યો છું તે પણ તેનું હરણ કરવા માટે નહિ, તેમ તેની સાથે અનાચાર સેવવા માટે પણ નહિ; કેવળ તેના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવા આવ્યો છું. તેમજ તે હજી કુમારી છે, તેની સાથે સ્નેહબંધન થાય તો પણ તેનાં માત પિતાની સમ્મતિ સિવાય હું કદી તેની સાથે લગ્ન કરનાર નથી. જ્યારે કુમારીસ્ત્રી તરફ પણ મારી આવી દૃઢ લાગણી છે, તો પરણેલી પરસ્ત્રી તરફ તો મારૂં મન બીલકુલ ન જ ખેંચાવું જોઇએ."

ઇત્યાદિ વિચાર કરી કુમારે સમયાનુસાર કાર્ય સિદ્ધ કરી લેવા માટે રાણી કનકવતીને જણાવ્યું.

હું મલયસુંદરી માટે કાંઈ વસ્તુ લઇને આવ્યો છું. તો મને મલયસુંદરીનું નિવાસસ્થાન બતાવો: મલયસુંદરી ક્યાં રહે છે? હું તેની પાસેથી પાછો ફરીશ; એ અવસરે તમે જેમ કહેશો તેમ કરીશ. હમણાં મને તેની પાસે જવાનો રસ્તો બતાવો.

કનકવતીએ કુમારનું કહેવું માન્ય રાખી, નજીકના દાદર ઉપર થઈ મલયસુંદરીના મહેલમાં જવાનો રસ્તો બતાવ્યો. કુમાર માળ ઉપર ચડી ગયો કે, રાજપત્ની કનકવતી હળવે હળવે તેની પાછળ જઇ, દ્વાર આગળ ગુપ્તપણે ઉભી રહી અને તેઓ આપસમાં શું વાર્તાલાપ કરે છે, તે સાંભળવા લાગી,

---

પ્રકરણ ૧૯ મું.

રાજકુમારીનો મેળાપ.

કુમાર જ્યારે રાજકુમારીના મેહેલમાં દાખલ થયો, ત્યારે પૂર્વે જે ઝરૂખામાં તેને બેઠેલી દીઠી હતી, તેજ ઝરૂખામાં અને તેજ સ્થળે અત્યારે પણ તે બેઠેલી હતી. ડાબા હાથમાં પોતાનું મુખ સ્થાપન કર્યું હતું. તે દિશા તરફ વારંવાર ઉભી થઇને દૃષ્ટિ ફેરવતી હતી, કુમારના સમાગમની આશા તેણે હવે મુકી હતી. મુખમાંથી ઉષ્ણશ્વાસ નિશ્વાસ નીકળતા હતા. મુખ મ્લાનિને પામેલું જણાતું હતું અને વિચારમાં લીન થઈ ગઈ હતી, તથા આજુબાજુ શું થાય છે તેનું તેને ભાન નહોતું.

કુમાર થોડો વખત તેની સન્મુખ ઉભો રહ્યો, પણ તેતો ખરેખર ધ્યાન નિમગ્ન થઇ રહી હતી, તેથી કુમારના આગમનને પણ તે જાણી શકી નહોતી.

કુમારે જણાવ્યું. "મૃગાક્ષી! આ તરફ નજર કર. તારા હૃદયમાંથી નીકળી હું તારી સન્મુખ ઉભો છું."

અમૃતસમાન આ વચનો સાંભળતાં જ પોતાની ડોક પાછી વાળી જોયું તો પોતાની પાસે રાજકુમારને ઉભેલો જોયો, તેને જોતાં જ તત્કાળ મલયસુંદરી ઉભી થઇ, લજ્જાથી નમ્ર મુખ કરી સન્મુખ ઉભી રહી.

રાજકુમારે જણાવ્યું. "રાજકુમારી! તારા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવા માટેજ હું અત્યારે આવા વિષમસ્થાનમાં આવી ઉભો છું.

चीत्र १. पृ० ७२. महाबल तथा मलयसुंदरीनो मेलाप, कनकवति गुप्त वात सांभळे छे. राजाने बोलावे छे, महाबल चंपकमाला गुटीकाथी वने छे, मलयसुंदरी लक्ष्मी पुंज हार तेना गळामां वरमाळा तरीके नाखे छे.

પૃથ્વીસ્થાનપુરના મહારાજા સુરપાળ અને મહારાણી પદ્માવતી તે મારા પિતાશ્રી અને માતુશ્રી છે. મારૂં નામ **મહાબળ કુમાર** છે. દેશ જોવા નિમિત્તે ગુપ્તપણે હું મારા પરિવારની સાથે આવ્યો છું. આ દેશમાં મારૂં આગમન ગુપ્ત જ છે. મારા પિતાશ્રીની આજ્ઞાથી મારા પ્રધાન સાથે હું આવ્યો છું, તથાપિ અહીંના લોકોને અને વિશેષ પ્રકારે તમારા પિતાશ્રી વીરધવળને કોઈ પણ રીતે મારૂં આવવું જાહેર થયું નથી.

આ આશ્ચર્યથી ભરપૂર નગરીને જોતાં, ફરતાં ફરતાં તમારા પ્રાસાદ–મહેલ નીચે આવ્યો, તેવામાં જન્માંતરના સ્નેહને પ્રગટ કરનાર અરસપરસ આપણો દૃષ્ટિમેળાપ થયો. ત્યાર પછી જે થયું તે આપણુ બન્નેને પ્રકટજ છે. મહાન્ સંકટમાં પ્રવેશ કરીને પણ અત્યારે હું તમને મળવા આવ્યો છું.

હવે હું જાઉં છું. મારાં માણસોને તૈયારી કરતાંજ મૂકીને હું આવ્યો છું. અમારૂં પ્રયાણ હમણાંજ મારા શહેર તરફ થશે.”

કુમાર હમણાંજ મારી પાસેથી જવા માગે છે એમ ધારી લજ્જા અને મૌનપણું મૂકી, મલયસુંદરીએ નમ્રતાથી બોલવું શરૂ કર્યું.

“રાજકુમાર! તમારે અહીંથી બીલકુલ જવું નહિ. હું તમને અહીંથી જવા નહિ દઉં. તમારા દર્શનવિના હું પ્રાણ ધારણ કરવાને અસમર્થ છું. જો તમે અતિ નિષ્ઠુર થઈ મારી અવજ્ઞા કરી ચાલ્યા જશો તો હું મારા પ્રાણને જલાંજલિ આપીશ, માટે મારાપર કરૂણા લાવીને અહીં જ રહો, મારા મનોરથો પૂરણ કરો. જ્યાંસુધી હું તમને જોઈશ ત્યાં સુધી જ મને નિર્વૃત્તિ રહેશે.

રાજકુમાર! હું તમારી શી ભક્તિ કરૂં. આ જન્મપર્યંત આ આત્મા તમને અર્પણ કરૂં છું. વિશેષમાં આ લક્ષ્મીપુંજહાર તમે ગ્રહણ કરો.”

આ પ્રમાણે કહી પોતાને હાથે તે હાર કુમારના કંઠમાં નાખ્યો. હાર નાખીને જણાવ્યું કે, આ હાર મેં આપના ગળામાં નાખ્યો, પણ આ હારના બાનાથી મેં તમને વરમાળા આરોપી છે. માટે અત્યારે ગાંધર્વ વિવાહ કરી મને ગ્રહણ કરો અને પછી હું અત્યારેજ તમારી સાથે આવીશ. અન્યોઅન્ય વિયોગ જનિત દુઃખ ન થાઓ; એજ મારી પ્રબળ ઈચ્છા છે.

મહાબળે ઉત્તર આપ્યો " રાજકુમારી ! તમારૂં કહેવું સત્ય છે. તમારા મનોરથો ઉત્તમ છે. મનનો ખરો સંકલ્પ તમે જણાવી આપ્યો છે, તથાપિ મનુષ્યોની સાક્ષીએ જ્યાંસુધી માતા પિતા કન્યા ન આપે ત્યાંસુધી પોતાની ઈચ્છાએ વિવાહ કરવો તે કુલીન મનુષ્યોને ઉચિત નથી.

અત્યારે તમારૂં પાણી ગ્રહણ કરવાની અને સાથે લઈ જવાની હું ના પાડું છું તેથી તમે ખેદ ન કરશો ઝુરશો નહિં ઉતાવળ ન કરો. આંહી કેટલાક દિવસ સુધી શાંત ચિત્ત કરીને રહો. હું તમને વચન આપું છું કે અહીંથી જઈનેજ એવી રીતે પ્રયત્ન કરીશ કે, તમારાં માતા પિતા, તમારૂં લગ્ન મારી સાથેજ કરશે. હવે શાંત થાઓ. અને મને રજા આપો. "

પ્રકરણ ૨૦ મું.

ઓરમાન માતા, રંગમાં ભંગ

ભવિષ્યના દંપતી આ પ્રમાણે આનંદમગ્ન થઈ આણારે છુટા પડવાની તૈયારી કરે છે, તેટલામાં અકસ્માત્ ઝપાઝપ મહેલનાં

દ્વાર બંધ થયાં. દ્વાર બંધ થતાં જ તેઓ જાગૃતિમાં આવ્યાં. દ્વાર કોણે બંધ કર્યાં? બંધ કરવાનું કારણ શું? એમ બન્ને જણ વિચાર કરે છે; એટલામાં કનકવતીનો શબ્દ સંભળાયો. તે ખુશી થઈ તાબોટા–તાળીઓપાડતી બોલવા લાગી. અરે! લુચ્ચા મહાબળ! તું મને ઠગીને કુમારીને જઈ મળ્યો, તો યાદ રાખજે કે મને છેતરવાનું ફળ હું તમને હમણાં જ અપાવું છું. મલયાસુંદરીએ મહાબળને જણાવ્યું. આ મારી ઓરમાન માતા છે. મેહેલને પેહેલે માળે રહે છે. તે કોપાયમાન થઈ હોય તેમ જણાય છે. અરે! મારી કેટલી ગફલત! તે આહીં આવેલી છતાં તેને મેં ન જાણી, તેણે આપણી સર્વ બીના દેખી અને સાંભળી જણાય છે. રખેને તે કાંઇ ઉત્પાત પેદા કરે.

મહાબળે જણાવ્યું. સુંદરિ! જ્યારે હું તારી પાસે આવતો હતો, તે અવસરે તેણે મને રસ્તામાં રોક્યો હતો. કામાતુર થઈ વિષય યાચના કરી હતી. મેં તેને આડું અવળું સમજાવી જુઠો ઉત્તર આપી શાંત કરી હતી; છતાં છુપા દૂતની માફક મારી પાછળ આવી તેણે આપણો વ્યતિકર સાંભળ્યો છે અને તેથી ક્રોધાતુર થઈ દ્વાર બંધ કર્યાં જણાય છે.

આ પ્રમાણે બન્ને જણ પોતાની ગફલતનો પશ્ચાતાપ કરતાં હતાં, તે અવસરે કનકવતી દ્વારે તાળું મારી રાજા પાસે ગઈ અને બન્ને જણનો દેખેલો તથા સાંભળેલો વૃતાંત, વિશેષ પ્રકારે મીઠું મરચું ભભરાવી કહી બતાવ્યો.

પોતાની પુત્રીનું સ્વચ્છંદી અને અનાચારી વર્તન રાણીના મુખથી સાંભળતાં જ રાજાનાં નેત્રો ક્રોધથી લાલ થઈ આવ્યાં. અનેક સુભટોને સાથે લઇને, "મારો, મારો, પકડો. પકડો." વિગેરે શબ્દો કરતો વીરધવળ રાજા, તત્કાળ મલયસુંદરીના મેહેલ આગળ આવ્યો. સુભટોએ તે મેહેલ ચારે બાજુથી ઘેરી લીધો.

રાજાના શબ્દો સાંભળતાં જ રાજકુમારી ગભરાઈ ગઈ, હિમ્મત હારી ગઈ, દુ:ખસમુદ્રમાં ડુબી ગઈ. “અરે! આ સુંદર આકૃતિવાળા રાજકુમારનું શું થશે? હું તેનો બચાવ કેવી રીતે કરીશ? ધિક્કાર થાઓ મને વિષકન્યાને કે, હજી તો મારો સંમેલન જ–દૃષ્ટિ મેળાપ જ થયો છે, તેટલામાં તો આ કુમારનો હું ઘાત કરાવનારી થઈ. મારે નિમિત્તે આ પુરૂષ રત્નનો હમણાં જ વધ થશે.” ઇત્યાદિ ચિંતાજાળમાં ગુંથાયેલી અને આકુળવ્યાકુળ થતી રાજકુમારીને જોઇ મહાબળે તેને ધીરજ આપી. “હે સુંદરી! તું બીલકુલ ભય ન રાખીશ અને મારા અનિષ્ટ થવાની ચિંતા પણ ન કરીશ. જે પુરૂષ આવા ભયવાળા સ્થાનમાં સાહસ કરીને આવ્યો છે, તેની પાસે પોતાના રક્ષણનો પણ ઉપાય હશે.”

આ પ્રમાણે જણાવી પોતાના કેશમાં ગુપ્ત રાખેલી એક ગુટીકા બહાર કાઢી અને મલયસુંદરીના જોતાં જ પોતાના મુખમાં નાંખી. સભામાં બેઠેલી ચંપકમાલા રાણીનું રૂપ તેણે સવારમાં જ દેખ્યું હતું. તેવું જ રૂપ ગુટીકાના પ્રભાવથી કરી, મહાબળ મલયસુંદરી પાસે બેઠો. સાક્ષાત્ પોતાની માતાનું રૂપ જોઈ મલયસુંદરી વિસ્મય પામી અને નિર્ભય થઈ શાંત ચિત્તે બેઠી.

રાજા પણ તાળું તોડી દ્વાર ઉઘાડી કુમારીના મેહેલમાં દાખલ થયો. તપાસ કરતાં ચંપકમાલા સહિત મલયસુંદરીને ત્યાં બેઠેલી દીઠી.

રાજા કનકવતીના સન્મુખ જોઈ બોલ્યો. પ્રિયા! તપાસ કર. તેં મને શું કહ્યું હતું. અહીં તો તે માંહીલું કાંઈપણ જણાતું નથી,

કનકવતી અંદર આવી, ચારેબાજુ તપાસ કરી, તો માતા સહિત મલયસુંદરી સિવાય કોઈ પણ બીજું ન જણાયું.

કનકવતીને જોઈ ચંપકમાલાનું રૂપ ધારણ કરનાર મહાબળ બોલ્યો "આવો બેહેન! આજે અકસ્માત્ આ મેહેલમાં તમે ક્યાંથી? શું રાજા મારાપર કોપાયમાન થયા છે?"

ચંપકમાલા રાણીને જોઈ ત્યાં આવેલા સર્વ લોકો કનકવતીને આક્રોશ કરવા લાગ્યા કે, ખરેખર શોકયોની આપસની ઈર્ષ્યા તેનાં બાળકો ઉપર ઉતરે છે અને કનકવતીના સંબંધમાં પણ તેમજ બન્યું છે. કનકવતીએ જણાવેલી વાત સત્ય નથી વિગેરે.

કનવતીએ જણાવ્યું 'સ્વામીનાથ! અહીં આવેલા એક પુરૂષને કુમારીએ લક્ષ્મીપુંજ હાર આપ્યો છે, આપ તેની તપાસ કરો."

આ વાકયો સાંભળતાં સ્ત્રીરૂપ ધારક કુમારે પોતાના કંઠમાંથી કાઢી રાજાને દેખાડયો. તે હાર સર્વ લોકોએ પણ જોયો. રાજાની શંકા નિવૃત્ત થઈ. કનકવતીએ ઈર્ષ્યાથીજ આ પ્રમાણે અસત્ય વાત ઉભી કરી છે વિગેરે બોલતા રાજાદિ પોતપોતાને સ્થાને ગયા.

ચંપકમાલા રાણી એ વખતે એક જુદા મેહેલમાં હતી. તેને આ વાતની ખબર પડી, પણ શોકયોની આપસ આપસની ઈર્ષ્યાથી તેમજ પોતાની પુત્રીની લઘુતા થશે એમ ધારી આ વાતમાં તેણે બીલકુલ લક્ષ ન આપ્યું. તેમજ તે સંબંધમાં કોઈની સાથે વાતચીત પણ ન કરી.

પોતાની આ પ્રમાણે લઘુતા થયેલી જાણી કનકવતી વિષાદ પામી ચિંતવવા લાગી. અરે! કુમાર ક્યાં ગયો? આ શું થયું? મેં તેને ખરોખર જોયો હતો. શું મને ભ્રમ તો નહિ થયો હોય? હા! હા! બધાં માણસો મારી નિંદા કરે છે. ચોર કોટવાળને દંડે તેવી મારી સ્થિતિ થઈ. અસત્ય બોલનાર તરીકે મારી પ્રખ્યાતિ થઈ. આ કુમારીએજ મારી આટલી લઘુતા કરાવી છે. મલયસુંદરી

મારી પૂર્વજન્મની ખરેખર વેરણુ છે. તેને હાલતી, ચાલતી, કે બોલતી જોતાં પણુ મને ઉદ્વેગ થાય છે આ કુમારી ક્યારે અનર્થમાં પડશે અથવા ક્યારે મરી જશે. ઈત્યાદિ ચિંતવન કરતી કનકવતી પોતાના મેહેલમાં આવી.

કોળાહળ સર્વ શાંત થતાં ઘણી બારીકતાથી તપાસ કરી મલયસુંદરીએ મેહેલનાં દ્વારો બંધ કર્યા, એટલે મહાબળે મુખમાંથી ગુટીકા બહાર કાઢી પોતાનું સ્વભાવિક રૂપ પ્રકટ કર્યું.

મહાબળ—રાજકુમારી ! આ સર્વ મહિમા મારી પાસે રહેલી ગુટીકાનો છે,

મલયાસુંદરી—આ ગુટીકા આપને ક્યાંથી મળી ?

મહાબળ—એક દિવસ મારા શહેરમાં એક વિદ્યાસિદ્ધ પુરૂષ આવ્યો હતો, તેની મેં સારી રીતે સેવા કરી હતી. તુષ્ટમાન થઈ તે સિદ્ધપુરૂષે રૂપપરાવર્તન કરવા વિગેરેના અનેક પ્રયોગો બતાવ્યા છે. તે સર્વ મેં સિદ્ધ કરી રાખ્યાં છે. તે માંહીલી આ ગુટીકા છે. જેના પ્રભાવથી આજે આ આફતરૂપ સમુદ્રનો હું પાર પામ્યો છું.

મલયસુંદરી—આવાજ ચમત્કારિક પ્રયોગવાળી બીજી પણુ ગુટીકા આપની પાસે છે ?

મહાબળ—હા, છે. તેનો પ્રભાવ એવો છે કે આંબાના રસ સાથે ઘસી તિલક કરવાથી સ્ત્રી, પુરૂષનું રૂપ ધારણુ કરી શકે છે, પણુ તે ગુટીકા અત્યારે અહીં મારી પાસે નથી.

પણુ હવે મને અહીંથી જવા દો. અહીં વિશેષ રહેવાથી વળી કોઈ બીજો ઉત્પાત ન થાય. સુંદરિ! આપણો વિધિ–પૂર્વ કર્મ અત્યારે અનુકુળ છે. નહિતર આપણો દુર્લભ સંયોગ અકસ્માત્ કેવી રીતે બની શકે ? તે વિધિજ આપણી નિરંતર ચિંતા કરશે.

આપણે ચિંતા કરવાની કાંઈ જરૂર નથી. લ્યો; હું તમને એક શ્લોક આપું છું. મનની શાંતિ માટે તેનું નિરંતર સ્મરણ કરજો અને સંકટ સમયે તો વારંવાર તેનો ભાવાર્થ યાદ કરશો. આ પ્રમાણે કહી મહાબળ એક શ્લોક આપે છે.

विधत्ते यद्विधिस्तत्स्या, न स्यात् हृदयचिंतितं ॥
एवमेवोत्सुकं चित्त, मुपायांश्चितयेब्दहून् ॥१॥

આખરે તો પૂર્વ કર્મ જેમ કરે છે, તે પ્રમાણે થાય છે; પણ હૃદયમાં ચિંતવ્યા પ્રમાણે થતું નથી. આ ચિત્ત ઉત્સુક થઇને ફોગટ અનેક ઉપાય ચિંતવ્યા કરે છે.

રાજકુમારી! પૂર્વ કર્મની પ્રબળતા હોય તે પ્રમાણે કાર્ય બની આવે છે. જે કાર્ય પ્રબળ કર્માધીન છે તેને માટે કરાયેલો પ્રયત્ન નિષ્ફળ જાય છે. વાવેલ બીજ અવશ્ય ઉગશેજ. આ કારણથી ઉદ્યમ ન કરશો એમ મારૂં કહેવું નથી; પણ મહાન્ આપત્તિ પ્રસંગે મતિ મુંઝાઈ જતાં, 'આ' વિચારો હૃદયને ધીરજ આપે છે, વિશેષ સંતાપ કરવા દેતા નથી. નવીન કર્મ બંધ થતો અટકાવે છે, સમભાવે કર્મ વેદાવે છે અને ઉત્સાહિત રાખે છે, કે, આ કર્મ ભોગવાઈ જતાં જ હું આ વિપત્તિમાંથી મુક્ત થઇશ. વળી આ મારૂં કથન પ્રબળ કર્મોદય યા નિકાચીત—અવસ્ય ભોગવવા લાયક કર્મોદય આશ્રિનેજ છે. માટે હે રાજકુમારી! આ શ્લોકનો તેવા પ્રસંગમાં અવશ્ય સદ્ઉપયોગ કરજે.

ટાંકણાથી કોતરેલા અક્ષરોની માફક આ શ્લોક મલયસુંદરીના હૃદયમાં કોતરાઈ રહ્યો. શ્લોકનો ભાવાર્થ વિચારી તે મસ્તક ધુણાવા લાગી. અહા! કુમારનો શો વિવેક! કેવી ઉત્તમ બુદ્ધિ! ધર્મ શાસ્ત્રમાં કેટલી નિપુણતા! મારા ભાગ્યોદયથી જ આ સમાગમ થયો છે.

મહાબળ—હવે મને રાત્રી પુરી થઈ જવા આવી. વખત ઘણો થઈ ગયો છે, મારાં માતુશ્રી મારી રાહ જોતાં ચિંતામાં પડયાં હશે.

મલયસુંદરી—'જાઓ' શબ્દ નિઃસ્નેહતા સૂચક છે. માટે તેમ તો હું મારા મુખથી નજ આપું; છતાં આપનું મન જવાને વિશેષ ઉત્સુક છે અને આપ મારી સાથે વિવાહિત થવાને મને વચન આપો છો, તો હું અત્યારે એટલાથી જ સંતોષ પામી જણાવું છું કે, 'તમારો માર્ગ નિર્વિઘ્ન થાઓ અને શાંતિથી આપ નિર્ણય કરેલ સ્થળે પહોંચો.' આ શબ્દો બોલતાં જ આંખમાં અશ્રુ ભરાઈ આવ્યાં, કંઠ રૂંધાઈ ગયો, એટલે આગળ મલયસુંદરીથી વિશેષ ન બોલાયું તેથી નિર્નિમેષ દૃષ્ટિથી મહાબળને જોતી ઉભી રહી.

મહાબળકુમારે પણ છેવટની સ્નેહ લાગણી દર્શાવી, કોઈ ન જાણે તેમ જે રસ્તેથી આવ્યો હતો, તેજ રસ્તે થઈ પાછો નીકળી પડ્યો અને તૈયાર થઈ રહેલા પરિવારને આવી મળ્યો.

પ્રયાણ કરતાં રસ્તામાં રાજકુમારીને પરણવાના અનેક ઉપાયો ચિંતવવા લાગ્યો. તે વિચારમાંને વિચારમાં અવિચ્છિન્ન પ્રયાણે થોડાજ વખતમાં મહાબલ કુમાર પૃથ્વીસ્થાનપુરમાં આવી પહોંચ્યો.

માતાપિતાને નમસ્કાર કરી, મલયસુંદરી પાસેથી લાવેલ લક્ષ્મીપુંજહાર પિતાને સોંપ્યો. પિતાએ જ્યારે હારપ્રાપ્તિનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે શરમથી અસત્ય ઉત્તર આપ્યો કે, ચંદ્રાવતીના રાજપુત્ર મલયકેતુકુમારે મિત્રાઈના સંબંધે આ હાર મને આપ્યો છે.

રાજાએ કુમારની ઘણી પ્રશંસા કરી. પુત્ર! તારી કળા કોઈ અલૌકિક છે. ઘણા થોડાજ વખતમાં તે કુમાર સાથે તારી આવી ગાઢ મિત્રાઈ થઈ. ઈત્યાદિ પ્રશંસા કરી રાજાએ તે હાર કુમારની

માતા પદ્માવતીને સોંપ્યો. માતાએ પણ પુત્રની પ્રશંસા કરી તે દિવ્ય હાર પોતાના કંઠમાં નાંખ્યો.

રાજકુમાર અહોનિશ મનમાં વિચાર કર્યા કરે છે કે તેના પિતાએ નહિ અર્પણ કરેલી તે કન્યાનું હું કેવી રીતે પાણિગ્રહણ કરીશ? તે કુમારી સમક્ષ આ પ્રતિજ્ઞા મેં ખરેખર દુષ્કર કરી છે. આ પ્રતિજ્ઞાનો નિર્વાહ મારે કેવી રીતે કરવો? આ ગુપ્ત વાત માતાપિતાને કેમ કહેવાય? ઈત્યાદિ વિચાર કરતો રાજકુમાર ચિંતાતુર થઈ રહ્યો છે.

પ્રકરણ ૨૧ મું.

સ્વયંવર મંડપ, મહાબળને આમંત્રણ.

ચંદ્રાવતીના મહારાજા વીરધવળે મોકલાવેલ દૂત રાજસભામાં આવી પહોંચ્યો. ખરે અવસરે મિત્રતા ભૂલાઈ જવાતી નથી. સુરપાળ રાજા, મહાબળ કુમાર અને સામંત, પ્રધાનાદિ સભામાં બીરાજેલા છે. પ્રતિહારે પ્રવેશ કરાવેલો દૂત રાજાને નમસ્કાર કરી, ક્ષેમવાર્તા કહેવા પૂર્વક પોતાના સ્વામિનો આદેશ નિવેદન કરવા લાગ્યો.

"મહારાજા સુરપાળ! ચંદ્રાવતીપતિના પરમ મિત્ર! મારૂં આગમન ચંદ્રાવતીથી થયું છે. અમારા મહારાજાએ આપના સર્વ કુટુંબને પ્રણામ પૂર્વક શાન્તિ ઈચ્છી છે. વિશેષ વિજ્ઞપ્તિ કરવાની એજ છે કે, મહારાજા વીરધવળને રતિથી પણ અધિક રૂપવાન્ મલયસુંદરી નામની કન્યા છે. અમારા મહારાજાએ તેમનો સ્વયંવર મંડપ રચ્યો છે. વંશપરંપરાથી આવેલ વજ્રસાર નામનું ધનુષ્ય તે મંડપમાં મૂકવામાં આવશે. પોતાના પરાક્રમથી જે કુમાર ધનુષ્યપર પ્રત્યંચા ચડાવશે, તેને તે રાજકુમારી વરમાળા આરોપશે.

આ સ્વયંવર ઉપર અનેક રાજકુમારોને આમંત્રણ કરવાને દૂતો મોકલવામાં આવ્યા છે, મહાન્ ગુણવાન, રૂપવાન્ મહાબળકુમારને બોલાવવા નિમિત્તે મને મોકલવામાં આવ્યો છે. આજે જેઠ માસની અંધારી એકાદશી છે. સ્વયંવરનું મુહૂર્ત જેઠ વદ ચતુર્દશીનું છે. મને મોકલ્યાને ઘણા દિવસો થયા છે; પણ રસ્તામાં બીમાર થવાથી હું વખતસર આવી શક્યો નથી. માટે હે મહારાજા ! હવે વખત ઘણો થોડો છે, તો મહાબળકુમારને તરત ચંદ્રાવતી તરફ આવવાને આપ આજ્ઞા કરો. વિલંબ કરવાનો હવે વખત નથી.”

મહારાજા વીરધવળના આમંત્રણથી રાજા ઘણો ખુશી થયો. આમંત્રણ ઘણા માનપૂર્વક સ્વીકારી, દૂતને વસ્ત્રાદિકથી સત્કાર કરી વિસર્જન કર્યો.

મહાબળકુમાર આ વખતે રાજાની જોડે જ બેઠેલો હતો. દૂતનાં વચનો સાંભળી તેનું હૃદય પ્રમોદથી પ્રફુલ્લિત થયું. તે ચિંતવવા લાગ્યો. અહા ! પુણ્યની કેવી પ્રબળતા ! જે ધાર્યું હતું તે થયું. કકડીને ભૂખ લાગી હતી, તેવામાં થાળમાં પકવાનો આવી પડયાં તેમજ થયું. જે કાર્ય સામર્થ્યથી કે ધનથી થવું સંશય યુક્ત હતું, તેજ કાર્ય દૈવયોગથી મુઠીમાં આવી પડ્યું. મારી ચિંતાનો મોટો ભાગ આજે દૂર થયો દુઃખનો સંચાર નષ્ટ થયો. મન હર્ષથી પૂર્ણ થયું. અહા ! શું પુણ્યનું માહાત્મ્ય ? વિધાતા પણ અનુકુળ જ ને ! ઓગણીશ વસા કામ સિદ્ધ થયું એમ કહી શકાય. પિતાના આદેશથી હું જલદી ચંદ્રાવતીમાં જઈશ. બીજા રાજકુમારોનું માન મર્દન કરી મલયસુંદરીનું પાણીગ્રહણ કરી કૃતાર્થ થઈશ, ઇત્યાદિ અનેક વિચાર લહરીઓથી હર્ષાકુળ થયેલા રાજકુમાર તરફ રાજાએ દૃષ્ટિ કરી જણાવ્યું.

"બેટા મહાબળ! તું આજ જ સ્વયંવર ઉપર ચંદ્રાવતી પુરીમાં જવાની તૈયારી કર. સાથે મોટું સૈન્ય લઈ જજે. ચંદ્રાવતીપતિ મોટો રાજા છે. તેમજ મારો મિત્ર હોવાથી વિશેષ પ્રકારે માનનીય છે."

મહાબળકુમાર હાથ જોડી, મસ્તક નમાવી, વિનયથી બોલ્યો. "પિતાજી! આપની આજ્ઞા પ્રમાણ છે. આપ કહો તે અવસરે જવાને તૈયાર છું."

રાજાએ પ્રધાન તરફ નજર કરી જણાવ્યું. ચંદ્રાવતી તરફ રવાના થવા સૈન્ય તૈયાર કરો. રાજાનો હુકમ થતાં જ સૈન્યમાં તૈયારી થવા લાગી.

રાજા—મહાબળ! ચંદ્રાવતીથી લાવેલ લક્ષ્મીપુંજ હાર તું સાથે લઈ જજે.

મહાબળ—પિતાજી! હું જ્યારે નિદ્રામાં હોઉં છું, તે વેળાએ અદૃશ્યરૂપે મને નિરંતર કોઈ ઉપદ્રવ કરે છે. કોઈ વખત વસ્ત્ર, તો કોઈ વખત શસ્ત્ર, કોઇ વખત આભૂષણ કે બીજી કોઇ ઉત્તમ વસ્તુ મારી પાસે હોય તે લઈ જાય છે કોઈ વખત ભયંકર હાસ્ય કરી મને બીહરાવે છે. મારી માતા પાસેથી કાલ રાત્રે જ તે હાર મેં લીધો હતો; પણ તેજ રાત્રિએ મારા ગળામાંથી તે કાઢી ગયું છે. તે હાર ગયો જાણી મારી માતા એટલું બધું કલ્પાંત કરે છે કે, તેના દુઃખથી હું આજે અત્યંત વ્યાકુળ થઈ રહ્યો છું.

પિતાજી! મારી માતાને શાંત કરવા મેં તેમની પાસે એવી પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે, જો પાંચ દિવસમાં તે હાર લાવી ન આપું તો અગ્નિમાં પ્રવેશ કરૂં.

મારી માતાએ પણ એવીજ પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે તે હાર ન મળે તો મારે પણ મરવું.

અદૃશ્યપણે આ સર્વ વસ્તુઓનું હરણ કરનાર કોઈ જન્માંતરનો વૈરી ભૂત કે રાક્ષસ હોય એમ મારૂં માનવું છે.

પિતાજી ! મારો આવો વિચાર છે કે, આજ રાત્રીએ બે કે ત્રણ પ્રહર પર્યંત મારા શયનગૃહમાં હથીયાર સહીત મારે જાગૃત રહેવું. એ અવસરે જો તે દુષ્ટ આવે તો તેને જીતી હાર પ્રમુખ સર્વ વસ્તુઓ તેની પાસેથી લઈ, તેમાંથી હાર મારી માતાને સોંપી, પાછલી રાત્રિએ મારે ચંદ્રાવતી તરફ પ્રયાણ કરવું. આ પ્રમાણે કહી મહાબળ ઉભો રહ્યો.

રાજાએ તેમ કરવાને રજા આપી મહાબળ પિતાને નમસ્કાર કરી પોતાના મહેલમાં ગયો.

પ્રકરણ ૨૨ મું.

લગ્નમાં વિઘ્ન, મહાબળનું અપહરણ

જેઠ વદ એકાદશીની અંધારી રાત્રી પૃથ્વીપર છાઈ રહી હતી, અંધકાર ચારે દિશામાં વ્યાપી રહ્યો હતો. છુટક છુટક તારાઓ કાંઈક પ્રકાશ આપતા હતા; પણ અંધકાર વિશેષ હોવાથી તેનો પ્રકાશ સ્પષ્ટ જણાતો નહોતો. આખા શહેરમાં શાંતિ પથરાઈ હતી. મહેલના સર્વ વિભાગોમાં કોઈપણ મનુષ્યનો સંચાર થતો નહોતો.

આ વખતે પોતાના વાસભુવનમાં હાથમાં ખડ્ગ લઈ, દીપકના અંધારા પાછળ ગુપ્તપણે, સાવધાન થઈ મહાબળ કુમાર ઉભો હતો. પોતાની શય્યામાં એક વસ્ત્ર પાથરી, તેની મનુષ્ય સરખી આકૃતિ કરી તેના ઉપર વસ્ત્ર આચ્છાદિત કર્યું હતું. વાસભુવનની એક બારી સિવાય સર્વ દ્વારો બંધ કર્યાં હતાં. ગમે તે

હોય, શરીરના જોખમે પણ આજે તેને સજ્જડ શિક્ષા આપવી છે, એજ વિચાર કરતો કરતો રાજકુમાર ઉભો છે.

મધ્ય રાત્રિનો સમય થયો હશે, તે અરસામાં ખુલ્લા ઝરૂખામાંથી એક હાથ અંદર પ્રવેશ કરતો કુમારને જણાયો, તે જોતાંજ તે વિશેષ પ્રકારે સાવધાન થયો, હાથ તે વાસભુવનમાં ફરવા લાગ્યો. તેને જોઇ કુમાર આશ્ચર્ય સહિત ચિંતવવા લાગ્યો અરે! શરીર સિવાય એકલો હાથ કેમ દેખાય છે? વળી કંકણ પ્રમુખ ભૂષણોથી ભૂષિત, તેમજ સરલ હોવાથી હાથ કોઈ સ્ત્રીનો હોય તેમ જણાય છે. આજ સ્ત્રી મને નિરંતર ઉપદ્રવ કરે છે. તે ઘણા દિવસે આજેજ દેખાણી છે, માટે મારે તેને હમણાં પૂર્ણ શિક્ષા આપવી.

દૈવીમાયાના કારણથી તેનું શરીર ગુપ્ત જણાય છે. ખડ્ગના ઘાથી જો હું તેનો હાથ છેદી નાખું તો તે ફરી મારે હાથ નહિ આવે અને એમ થશે તો લક્ષ્મીપુંજહાર કેવી રીતે મળશે? માટે તેનો હાથ તો ન કાપવો; પણ તેને સર્વથા પકડી લેવી. આ ઈરાદાથી સહસા કુદીને કુમાર તેના હાથપર ચઢી બેઠો અને પોતાના બન્ને હાથથી તે હાથ દૃઢપણે પકડી રાખ્યો.

કુમારના આવા સાહસથી તે હાથ મેહેલમાં વધારે વખત ન રોકાતાં આકાશમાં ઉંચે ચડવા લાગ્યો. કુમાર તે હાથપર બેસીજ રહ્યો. આકાશમાં જતાં વાયુના જોરથી ચાલતી ધ્વજાની માફક તે હાથ કંપવા લાગ્યો. હાથ ઉપરથી કુમારને ફેંકી દેવા માટે તેણે ઘણો પ્રયત્ન કર્યો. વારંવાર હાથ જમીન તરફ તરછોડ્યો, પણ તેનો પ્રયાસ નિષ્ફળ ગયો; કેમકે કુમાર પણ નીચે પડવાના ભયથી તેને મજબૂત પકડી રાખતો હતો. હાથ ઉંચે જઈ નીચો પડતો-

હોય તેમ ડોલવા લાગ્યો. થોડા વખતમાં તો તે દેવીનું સંપૂર્ણ શરીર મહાબલના જોવામાં આવ્યું.

કુમાર વિચારવા લાગ્યો કે, આ કોઈ દેવી દેખાય છે. તેને વધારે વખત હેરાન કરવાથી, કદાચ કોપાયમાન થઈ સમુદ્રમાં કે પર્વતની ખીણમાં મને ફેંકી દેશે, માટે હવે વધારે વખત આ હાથ ઉપર રહેવું તે મારા માટે સલામતી ભરેલું નથી. એમ વિચાર કરી, જોરથી એક મુષ્ટિનો પ્રહાર દેવીના મસ્તક ઉપર કર્યો. આ પ્રહાર પડતાંજ તે દેવી કરૂણસ્વરે રૂદન કરતી બોલવા લાગી. 'હે સાહસિક! કરૂણા કરી મને મૂકી દે. હવેથી હું તને હેરાન નહિં કરૂં' કુમારે કરૂણાથી તેનો હાથ મૂકી દીધો. હાથ મૂકતાંજ તે દેવી જીવ લઈને નાસી ગઈ. તેનો જવાનો માર્ગ પણ કુમારને ન દેખાયો.

દેવીનો હાથ મૂકતાંજ કુમાર નિરાધારપણે આકાશથી નીચો પડ્યો. નીચે પડતાંજ મૂર્ચ્છા આવી ગઈ. વનના શીતળ વાયુવડે આશ્વાસન કરતાં કુમાર કેટલાક વખત પછી શુદ્ધિમાં આવ્યો. પડવાથી તેને વિશેષ વ્યથા–પીડા થઈ નહોતી. કુમાર ચિંતવવા લાગ્યો. હું ક્યાં પડયો છું? વસ્તીમાં? પાહાડ ઉપર? વૃક્ષ ઉપર? કે જમીન ઉપર? એ અવસરે ગાઢ અંધકાર હોવાથી દૃષ્ટિથી કાંઈ દેખાઈ શકાય તેમ નહોતું. હાથથી નીચેના ભાગનો સ્પર્શ કરતાં તેને જણાયું કે, હું આંબાની ટોચ ઉપર રહેલો છું. આંબાનાં ફળો પાકેલાં જણાય છે અને તેથી આંબો નીચો નમી રહ્યો છે. કુમાર તરતજ ત્યાંથી બેઠો થયો, અને શરીરનો ભાર સહન કરી શકે તેવી મજબુત શાખાનો આશ્રય લીધો.

થોડા વખત પછી આંબાથી નીચો ઉતર્યો અને તેના થડ પાસે ઉભો રહી વિચાર કરવા લાગ્યો.

અહો ! દેવીએ કરેલા અપહરણથી હું આજે કેવી અવસ્થા પામ્યો છું ? લક્ષ્મીપુંજહાર હવે મને કેવી રીતે અને ક્યાંથી મળશે ? હાર મેળવ્યા સિવાય માતા આગળ કરેલી પ્રતિજ્ઞાનો નિર્વાહ હું કેવી રીતે કરી શકીશ ? હાર સિવાય માતા કેમ જીવશે ? માતાના મરણથી પિતા કેમ પ્રાણ ધારી શકશે ? હા ! હા ! અત્યારે મારા વંશનો સંહાર થવાનો વખત આવી પહોંચ્યો છે. ઓ વિધિ ! તારી અકળકળા છે, ઘડીકમાં તું રમાડે છે, હસાવે છે, આશા બંધાવે છે અને ઉંચા શિખરપર ચડાવે છે. થોડાજ વખતમાં તેજ મનુષ્યોને તું બંધાવે છે, રોવરાવે છે, નિરાશ કરે છે અને ઉંચા શિખરથી નીચો પછાડે છે. તારૂં આવું વિલસિત મહાત્માઓજ જાણી શકે છે, આ પ્રમાણે ચિંતામાં મગ્ન થઈ રહ્યો છે.

પ્રકરણ ૨૩ મું.

મલયસુંદરી અજગરના મુખમાં.

રાત્રિનો ત્રીજો પ્રહર શરૂ થઇ ગયો હતો. આકાશમાં તારાઓ ચમકતા હતા. તારાના પ્રકાશથી અંધકાર કાંઇક ઓછો થયો હતો. ચંદ્રોદય થવાની પણ તૈયારી હતી. રાત્રી હોવાથી વિશેત્ર પ્રકારે મનુષ્યોનો સંચાર બંધ હતો. આ અવસરે આંબાના ઝાડ ઉપર બેઠો બેઠો મહાબળ અનેક પ્રકારનાં માનસિક તરંગો ઉછાળી રહ્યો હતો.

આ અવસરે તેજ આમ્રવૃક્ષના મૂળ નજીક જોરથી ઘસડાટ થતો તેનાં સાંભળવામાં આવ્યો. સાવધાન થઈ કુમાર વૃક્ષના મૂળ

તરફ દૃષ્ટિ કરે છે તો નજીકમાં એક મ્હોટો અજગર આવતો જણાયો. તેના મુખમાં અરધું ગળેલું માણસ જણાતું હતું.

કુમાર ચિંતવવા લાગ્યો. આ ક્રૂર પ્રાણી માણસને ગળીને આ ઝાડ સાથે આંટો મારી–ભરડો દઇ મારી નાખવા માટે આવે છે. આ અજગરના મુખમાં પડેલા પ્રાણીને જો હું જીવિતદાન આપું તો, આ વિપત્તિમાં મારૂં આવી પડવું પણ સફળ થયું ગણાય. કાળચક્ર દરેક મનુષ્યને માથે ફરી રહ્યું છે. જન્મ્યો તેને મરવું અવશ્ય છે જ. નાશવંત આ શરીરથી પરને ઉપકાર થાય તેજ સફળ છે. હું પોતેજ હમણાં મરણના મુખમાંથી બચ્યો છું, તો આ ક્ષણભંગુર શરીરથી અવશ્ય પરનો ઉપકાર કરવો જ. એમ નિશ્ચય કરી, કરૂણાથી પૂર્ણ હૃદયવાળો કુમાર સાહસ અવલંબી વૃક્ષથીનીચે ઉતર્યો.

અજગર આંબાની નજીક આવી, જેવામાં તેને આંટો ફરી વળી અર્ધ ગળેલ માણસને ભચરડી મારી નાખવા પ્રયત્ન કરે છે, તેવામાં કુમારે તેના બે હોઠ બે હાથથી પકડી લીધા. અને જીર્ણ વસ્ત્રની માફક તેના ઉભા બે વિભાગ કરી નાખ્યા. અજગરના મુખના બે વિભાગ થતાંજ, તેના મુખમાંથી મંદ ચૈતન્યવાળી એક યુવાન સ્ત્રી નીકળી પડી.

તે સ્ત્રી જીવતી હતી, છતાં અત્યારે તેનામાં જોઈએ તેટલી સાવધાનતા નહોતી. તથાપિ ઘણા વખતના પરિચયવાળી હોય તેમ "મને મહાબળ કુમારનું શરણ થજો" આટલા શબ્દો નીચા પડતાં પડતાં તેના મુખમાંથી નીકળી ગયા.

પોતાના નામને યાદ કરતી તે સ્ત્રીને જોઈ કુમારને ઘણો વિસ્મય થયો. હાથમાંથી અજગરની બે ફાળો દૂર ફેંકી દઇ, નજીક આવી,

चीत्र २. पृ० ८८ आकाशमांथी हार पड छे तेने गोपवी कनकवति राजाने आळु अवळु समजावी मलयसुंदरीने कुवामां नखावे छे, अजगर गळी जाय छे, झाडने भग्डो मारवा आवे छे, आकाशमांथो महाबल झाड उपर पडे छे, नीचे उतरी अजगरने चीरी अंदरथी मलयसुंदरीने काढी स्वस्थ करे छे.

નીહાળી નીહાળીને તે સ્ત્રીનું મુખ જોવા લાગ્યો. જોતાં પૂર્વે ચંદ્રાવતીના રાજમહેલમાં જોયેલી મલયસુંદરીના સરખી આકૃતિ જણાવા લાગી. તેથી કુમારને વિશેષ આશ્ચર્ય થયું. પરોપકારની લાગણી તો હતી જ, તેમાં વળી આતો પ્રેમપાત્ર, એટલે સોનું અને સુગંધ. કુમાર તેની નજીક આવી બેઠો. પાસે બેસી પોતાના વસ્ત્રવડે શીતળ પવન નાખવા લાગ્યો. એ અવસરે મૂર્ચ્છામાં પરવશ થયેલી બાળાનાં મુખમાંથી હૃદયમાં કોતરાઈ રહેલો અને વિશેષ પ્રકારે મનન થયેલો શબ્દનો ધ્વનિ નીકળ્યો.

विधत्ते यद्विधिस्तत्स्या, न्न स्यात् हृदयचिंतितं ।
एवमेवोत्सुकं चित्त, मुपायांश्चिंतयेद्वहून् ॥ १ ॥

આ શ્લોક સાંભળતાં જ મહાબળે નિર્ણય કર્યો કે, આ મલયસુંદરી જ છે. તેથી વિશેષ તેનું શરીર સંવાહન કરવા–દબાવવા લાગ્યો; વનના શીતળ પવનથી અને મહાબળની મદદથી થોડા વખતમાં કુમારીએ પોતાની દૃષ્ટિ ખોલી.

મહાબળે જણાવ્યું, “મૃગાક્ષી! નિદ્રાનો ત્યાગ કર. સ્વસ્થ થા. તારી આ અવસ્થા જોઈ મારૂં હૃદય આકુળવ્યાકુળ થાય છે.

આ શબ્દો કાન પર અથડાતાં જ નેત્ર ઉઘાડી રાજબાળા બેઠી થઈ. પોતાની પાસે બેઠેલા અને શરીરને સંવાહન કરતા રાજકુમાર મહાબળને જોઈ, તેના હર્ષનો પાર ન રહ્યો. તેના રોમેરોમમાં આનંદ ઉછળી આવ્યો. પોતાને માથે પડેલું દુઃખ ભૂલી ગઈ. શરીર સંકોચી, વસ્ત્ર બરાબર પહેરી, સ્નિગ્ધ દૃષ્ટિએ કુમારના સન્મુખ જોઈ રહી.

મલયસુંદરી—રાજકુમાર! હું કેવી રીતે જીવતી રહી? અને તમારો મેળાપ અહીં અકસ્માત્ કેવી રીતે થયો?

મહાબળ—રાજકુમારી! તે વાત આપણે પછી કરીશું. આ નજીકમાં નદી જણાય છે, ત્યાં જઈ પ્રથમ તારૂં શરીર મળ અને કાદવથી ખરડાયેલું છે તે સાફ કરીએ.

મલયસુંદરી—જેવી આપની આજ્ઞા.

બન્ને જણુ નદીના કિનારા પર ગયાં. શરીર સાફ કરી, વસ્ત્ર ધોઈ, પાણી પી, પાછાં ફરી તેજ આમ્રવૃક્ષની નીચે આવી બેઠાં.

મલયસુંદરી—જરા સ્વસ્થ થઈ રાજકુમાર! તમે આંહી ક્યાંથી? મહાબળે પોતાનો વૃત્તાંત, વ્યંતરીએ હરણુ કર્યાથી તે, અજગરનું વિદારણુ કર્યું ત્યાં સુધી કહી બતાવ્યો. તે વૃત્તાંત સાંભળતાં મલયસુંદરી કુમારના ધૈર્ય અને સાહસથી ચમત્કાર પામી વારંવાર પોતાનું મસ્તક ધુણાવવા લાગી. કુમાર ઉપર સ્નેહવાળી દૃષ્ટિ ફેંકતા તેણે જણાવ્યું. સુંદર! તમે ઘણું કષ્ટ સહન કર્યું.

મહાબળ—સુંદરી! તું તારી વાર્તા મને મૂળથી જણાવ. મારા જવા પછી શું શું બનાવ બન્યા? આ ભયંકર અજગરના ઉદરમાં તું કેવી રીતે આવી પડી? અનેક સુભટોથી વિંટાએલ રાજમહેલમાં રહેનારી, તને આ પાપી અજગરે ગળીને આંહી કેવી રીતે આણી?

મલયસુંદરી—વ્હાલા! અજગરના મુખમાં કેવી રીતે પડી તે હું જાણુતી નથી. તે સિવાયનો સર્વ વૃત્તાંત હું આપને કહું છું આપ વજ્રસમાન હૃદય કરીને સાંભળશો.

મલયસુંદરી પોતાનો વૃત્તાંત શરૂ કરે છે, તેવામાં કોઈ માણુસના પગલાંનો અવાજ મહાબળને કાને આવ્યો. મહાબળ તરત સાવધાન થયો અને વિચાર કરવા લાગ્યો કે રાત્રિની અંદર આવા પ્રદેશમાં ફરનાર કોણુ હશે? આવી અંધારી રાત્રિમાં ફરનાર ચોર, જાર, જુગારી કે ઘાતકી હોવા જોઇએ. જો તેવોજ પુરૂષ હોય તો સ્ત્રી પાસે છતાં તેને શિક્ષા આપવાનું કામ મને અશક્ય થઈ પડશે.

અથવા કોઈ રાજકુમારીનો સંબંધી હશે તો, કુમારીને મારી પાસે જોઈ તે ઉપદ્રવ કરશે. એમ ધારી કેશપાશમાંથી ગુટીકા કાઢી, તેજ આંબાના રસમાં ઘસી, કુમારીના ભાળે–કપાળમાં તિલક કર્યું તે ગુટીકાના પ્રભાવથી મલયસુંદરી પુરૂષરૂપે થઈ ગઈ. પુરૂષરૂપ થયેલું જોઈ કુમારે જણાવ્યું. રાજકુમારી જ્યાંસુધી મારા થુંકથી આ તિલક બગાડવામાં નહિ આવે ત્યાંસુધી આ તારૂં પુરૂષનું રૂપ કાયમ રહેશે. હજી રાત્રિ વધારે છે. ઉન્માર્ગે કોઈ ચાલ્યું આવે છે. 'તે કોણ છે' તેનો જ્યાંસુધી નિર્ણય ન થાય ત્યાંસુધી અને હવે પછીના તેવા પ્રસંગોમાં પણ તારૂં આવું રૂપ કરવાની જરૂર છે.

મલયસુંદરી—આપને જેમ યોગ્ય લાગે તેમ કરો, આ શરીર જન્મપર્યંત આપનેજ સોંપેલું છે.

મહાબળ—તારૂં કહેવું બરાબર છે, પણ હવે આ માણસ નજીક આવે છે. આપણે મૌન રહેવું જોઇએ. વળી તે માણસ ગમે તે હો, પણ તારે નિર્ભયજ રહેવું. જ્યાં સુધી તું મારી પાસે છે, ત્યાંસુધી તારો વાળ પણ વાંકો થવા નહી દઉં. વધારે શું કહું, તારા માથા ઉપર થઇને જતો વાયુ પણ જો તને દુઃખ આપીને જશે તો તેનો પણ અટકાવ કરીશ. આ પ્રમાણે કુમારીને ધીરજ આપી બંને મૌનપણે ઉભા રહ્યાં. એટલામાં ઉતાવળી ઉતાવળી નજીક આવતી એક સ્ત્રી તેમના જોવામાં આવી. કુમારે તેને મૃદુ-સ્વરે બોલાવી. શુભે ! તું કોણ છે ? અંધારી રાત્રિએ એકાકી કેમ ? તારા શરીરપર આટલો બધો ધ્રુજારો–કંપારો શા માટે ? આંહીં નજીકમાં કયું શેહેર છે ? ત્યાં કોણ રાજા રાજ્ય કરે છે ? અમે પરદેશી છીએ, અહીંજ રાત્રિએ રહ્યા છીએ, તેથી અમે આ પ્રદેશથી અજાણ્યા છીએ. મધુર સ્વરે અને મીઠા વચને કુમારે તેને આશ્વાસન આપ્યું.

કુમાર ઉપર વિશ્વાસ પામેલી તે સ્ત્રીએ જણાવ્યું કે, હે ક્ષત્રિય કુમારો! તમે જે પૂછ્યું, તેનો ઉત્તર હું તમને આપું છું.

તમે જે સ્થળે ઉભા છો, તે સ્થળ ગોળા નદીના કિનારાનું છે. આ નજીક ચંદ્રાવતીપુરી છે, ત્યાં વીરધવળ રાજા રાજ્ય કરે છે.

કુમાર મનમાંજ બોલી ઉઠયો, અરે! આતો મોટું આશ્ચર્ય! દેવીએ મને ક્યાં લાવી મૂક્યો? પડતો પડતો હું ક્યાં પડયો? અહા! મારા પિતા મને જે સ્થળે મોકલવાના હતા અને મારૂં વાંછિત જે સ્થળે હતું, તેજ સ્થળે આવી પહોચ્યો છું.

અહો! પુણ્યનો વૈભવ! યમના મુખમાં ગયેલી કુમારી પણ મને અહીં જીવતી મળી. મારો વિધાતા હજી અનુકૂળ છે. વિઘ્નો પણ અનુકૂળ સુખરૂપ થાય છે. ખરેખર વિઘ્નોથી કે સંકટોથી ખેદ કરવો ન જોઇએ. પણ 'જે થાય તે સારા માટે' એમ માનવું જોઇએ.

મહાબળ—ભદ્રે! શું આ રાજાને ઘેર હમણાં કાંઈ નવીન જાણવા લાયક બીના બની છે.

આવનાર સ્ત્રી—હા, તે રાજાને એક મલયસુંદરી નામની કુંવરી હતી. તેને માટે રાજાએ સ્વયંવર મંડપ માંડયો છે. રાજપુત્રોને બોલાવવા નિમિત્તે અનેક સ્થળે દૂતો મોકલ્યા છે. આજથી ત્રીજે દિવસે અર્થાત્ ચતુદર્શીને દિવસે સ્વયંવર થવાનો હતો, તેને માટે ઘણા હર્ષથી રાજાએ સર્વ સામગ્રી તૈયાર કરી હતી, પણ તે મલયસુંદરીની ઓરમાન માતા કનકવતીએ રંગમાં ભંગ પાડયો છે. કનકવતીની સોમા નામની હું મુખ્ય દાસી છું, તેનાં દરેક રહસ્યોને જાણનારી, તેમજ દરેક કાર્યમાં આગેવાનીભર્યો ભાગ લેનારી જો કોઈ હોય તો હું પોતેજ છું.

કનકવતી, મલયસુંદરી પર નિરંતર દ્વેષ રાખતી અને તેનાં છિદ્રો જોયા કરતી હતી.

મલયસુંદરી—સોમા! શા માટે કનકવતી તેના ઉપર દ્વેશ રાખતી હતી.?

મહાબળ—એમાં શું પૂછવું હતું? સપત્નીઓને આપસમાં તો વેર હોય છે, તે વેર તેના બાળકોમાં વારસા તરીકે ઉતરે છે.

સોમા—હશે કાંઈ, તેના વેરનું કારણ તો તે જાણે, આટલા દિવસો તેનાં છિદ્રો જોતાં તેણે કાઢ્યાં, પણ કાંઈ મલયસુંદરીનું છિદ્ર તેના હાથમાં ન આવ્યું.

ગયા દિવસથી રાત્રિએ, 'હું અને તે' એમ બે જણાંજ મેહેલમાં હતાં, તેવામાં અકસ્માત્ મલયસુંદરીનો લક્ષ્મીપુંજ હાર કનકવતીના કંઠમાં આવી પડ્યો.

અમૃતની માફક આલ્હાદક, 'લક્ષ્મીપુંજ હાર' આ શબ્દો સાંભળતાંજ જાણે નવીન ચૈતન્ય આવ્યું હોય તેમ આનંદિત થઈ કુમારે જણાવ્યું, "તે હાર તેના કંઠમાં ક્યાંથી પડયો?"

સોમાએ જણાવ્યું, "તે હાર અકસ્માત્ આકાશમાંથી પડયો. અમે ઉંચે, નીચે આજુબાજુ ઘણી તપાસ કરી, પણ તે હાર નાખનાર કોઈપણ અમારા જોવામાં ન આવ્યું."

કુમાર મનમાં બોલ્યો. હા! તેજ વ્યંતરી દેવી પાસેથી પડયો હોવો જોઇએ. કોઈપણ અન્ય જન્મના સ્નેહથી તેણીના કંઠમાં નાખ્યો હશે. અહા! જે હારની અત્યારસુધી કોઈ પણ સ્થળે શોધ લાગી નહોતી, જેને માટે હું આ સંકટમાં પડયો છું, સ્વપ્નમાં પણ જે હારની ક્યાં હશે તેની આશા રહેતી નહોતી, તે હારની પ્રવૃત્તિ પુણ્યોદયથી હમણાં અનાયાસે મળી. આથી મને હવે વિશેષ

નિશ્ચય થાય છે કે, હું મારી કરેલી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરીશ, મારૂં સર્વ કુટુંબ જીવતું રહેશે અને મારી માતાને પણ હર્ષ થશે.

મહાબળ—સોમા! તે હાર લઇને કનકવતીએ શું કર્યું? હમણાં તે હાર ક્યાં છે?

સોમા—હાર મળ્યાથી હર્ષ પામતી કનકવતીએ મને જણાવ્યું. હે હલે! અપૂર્વ આશ્ચર્ય તું જોતો ખરી. મનુષ્યોના સંચાર વિનાના સ્થાનમાં 'આ' કુમારી મલયસુંરીનો હાર અકસ્માત્ મારા કંઠમાં આવી પડયો છે. તું તપાસ કર. આ મહેલમાં કોઈ છુપું માણુસ તો નથીને, જેણે આ હાર અહીં ફેંકયો હોય. મેં અને વિશેષ પ્રકારે તેણીએ સર્વત્ર તપાસ કરી પણ કોઈ જોવામાં ન આવ્યું.

થોડીવાર મૌન રહી, કાંઈક વિચાર કરી, કનકવતીએ મને જણાવ્યું, 'આ હારના લાભની વાર્તા તારે કોઇને પણ ન કહેવી.' મેં કબુલ કર્યું, એટલે તેણે હારને એક સ્થળે છુપાવ્યો, ત્યાર પછી અમે બન્ને જણ રાજા પાસે ગયાં.

કનવતી—સ્વામીનાથ! આપ એકાંતમાં પધારો, મારે કાંઈ આપના હિતની અને લાભની વાત કહેવાની છે.

વીરધવળ—ઘણી સારી વાત. રાજા ઉઠી એકાંતમાં કનકવતીની સાથે બેઠો.

કનકવતી—સ્વામીનાથ! પૃથ્વીસ્થાનપુરના સ્વામી સુરપાળ રાજાને મહાન્ પરાક્રમી અને તેજસ્વી મહાબળ નામનો કુમાર છે. તેનું એક માણુસ નિરંતર ગુપ્તપણે અહીંઆ તમારી અતિવહાલી કુમારી મલકસુંદરીની પાસે આવે છે. રાજ્યના ભૂષણતુલ્ય 'લક્ષ્મીપુંજ હાર' આજેજ તેની સાથે મહાબળ માટે કુમારીએ મોકલ્યો છે. સાથે જણાવ્યું પણ છે કે, "સ્વયંવરના મિષથી મોટા સૈન્ય

સહિત તમે અહીં આવજો. બીજા રાજકુમારો પણ આવશે, તે પણ તમને મદદ કરે તેવો સંકેત કરી રાખજો. આ રાજ્ય તમે ગ્રહણ કરજો. હું તમારી સાથે લગ્ન કરીશ.

મહારાજા! ખરેખર કુમારી સરલ સ્વભાવની છે. તેને રાજ્ય-લોભી, ધૂર્ત, પોતાના બળથી ગર્વિત, મહાબળ કુમારે ભરમાવીને પોતાને સ્વાધીન કરી લીધી છે. તેથીજ તેણે આવો ભયંકર રાજ-દ્રોહ અને કુળઘાતકપણાનો વિચાર કર્યો છે.

પ્રાણનાથ! સ્ત્રીઓની બુદ્ધિ તુચ્છ હોય છે. તેઓની વાણી મધુર હોય છે, પણ હૃદય વજ્રથી પણ કઠીણ હોય છે. મુખમાં જુદું અને હૃદયમાં કાંઈ જુદુંજ હોય છે. મૂર્ખ સ્ત્રીઓ, પિતા, ભ્રાતા અને પતિ પ્રમુખને મહા અનર્થની જાળમાં ફસાવે છે. સ્વામીન્! મહા અનર્થ થશે એમ ધારી આ ગુપ્ત રહસ્ય મેં આપને નિવેદિત કર્યું છે. આ સંબંધમાં આપને યોગ્ય લાગે તેમ કરો.

મારા વચનો પર આપને પ્રતીતિ ન આવતી હોય તો, કુમારી પાસે આપ હારની તપાસ કરો. ઈત્યાદિ અનેક અસત્ય વચનો વડે રાજાને એટલો બધો પ્રકોપિત કર્યો કે, રોષાંધ રાજાએ તત્કાળ અમોને વિસર્જન કરી, કુમારીની માતા ચંપકમાલાને એકાંતે બોલાવી, કનકવતીની કહેલી સર્વ વાર્તા નિવેદિત કરી.

ચંપકમાલાએ આ વાત માનવાને અનાકાની કરી, પણ છેવટે તેણીએ જણાવ્યું કે, રાજન્! મલયસુંદરી તે હાર ન આપે તો તે વાત સત્ય છે એમ માનવામાં કાંઈ હરકત નથી. રાણીનો અભિ-પ્રાય મેળવી રાજાએ મલયસુંદરીને પોતાની પાસે બોલાવી અને તેની પાસે હાર માગ્યો. પ્રથમ તો કુમારી સંભ્રાંત થઈ, પછી ભય પામી અને છેવટે થોડીવાર વિચાર કરી તેણે ઉત્તર આપ્યો કે,

પિતાજી! તે હાર મારા પાસેથી ચોરાઇ ગયો હોય તેમ જણાય છે. તપાસ કરતાં મને મળતો નથી."

આ ઉત્તર મળતાંજ ક્રોધથી રાજાના નેત્રો લાલ થઈ આવ્યાં, હોઠ ફરકવા લાગ્યા, શરીર કંપવા લાગ્યું. જોરથી રાજા બોલી ઉઠ્યો. "અરે પાપિણી! મારી પાસેથી દૂર જા. તારૂં મુખ ન બતાવ, તારાં કર્તવ્યની મને ખબર પડી છે."

આ તરફ **ચંપકમાલા** પણ તિરસ્કાર કરી ફીટકાર દેવા લાગી. માતા સહિત પિતાને ક્રોધાતુર થયાં જાણી **મલયસુંદરી** તત્કાળ ત્યાંથી પાછી ફરી પોતાના મેહેલમાં આવી.

મુખપર શોકની છાયા છવાઈ રહી. અરે! આ શું? સ્નેહી માતાપિતાના સંબંધમાં કાંઈ પણ અપ્રિય કર્યું હોય તેમ બીલકુલ મારા ધારવામાં નથી. મારા પર બન્નેનો આવડો કોપ શા માટે? વહાલામાં વહાલી વસ્તુ ચોરાઈ કે નાશ પામી, એમ કોઈ વખત બન્યું હશે; છતાં તેઓએ આવો કોપ કોઈ પણ વખત કર્યો નથી. મારાપર પિતાજી જરા માત્ર ગુસ્સે થતાં નહોતા. આજે આવો અસહ્ય કોપ શા માટે! આ કારણુની મને કાંઇ ખબર પડતી નથી. હવે શું થશે વિગેરે મુખથી બોલતી, હૃદયથી ઝુરતી, દુઃખીણી થઈ રાજમેહેલમાં ઉદાસીનપણે આવી બેઠી.

રાજાએ **ચંપકમાલાને** જણાવ્યું, દેવી! આ દુષ્ટ હૃદયવાળી કુમારીએ હાર મહાબળને સોંપ્યો છે. કનકવતીનુ કહેવું અસત્ય નથી. પાસે હાર નથી. એકઠા મળેલા અનેક દુષ્ટ રાજકુમારો પાસે તે પાપિણી મને મારી નખાવશે. આ દુષ્ટ કુંવરી આપણને પ્રાણથી પણ વહાલી હતી. જેને માટે મહાન્ ખર્ચથી સ્વયંવર મંડપની તૈયારી કરી છે. પુત્રીને બહાને તે આપણી વેરણુ નીકળી. ખરેખર રાગી

થયેલી સ્ત્રી જીવિતવ્ય આપે છે અને વિરક્ત થયેલી સ્ત્રી જીવથી મારે છે મિત્રને શત્રુ કરે છે અને શત્રુને પણ મિત્ર બનાવે છે. માટે હે પ્રિયા ! મારો એવો વિચાર થાય છે કે, જ્યાંસુધી તે દુષ્ટ વૈરી કુમારો આવી નથી પહોંચ્યા, ત્યાં સુધીમાં આ છોકરીનો સુખે નાશ કરી શકાશે. ઈત્યાદિ અનેક વિચારો કરતાં, રાણી સાથે રાજાએ દુઃખે રાત્રિ પસાર કરી. પ્રાતઃકાળ થતાં જ કોટવાળને બોલાવી રાજાએ આદેશ આપ્યો કે, અરે દંડ પાશિક ! મારી પાપિષ્ટ કુમારી મલયસુંદરીને અહીંથી દૂર લઇ જઈ, તારે જીવથી મારી નાખવી. આના સંબંધમાં તારે બીલકુલ વિચાર કરવો નહિ તેમજ પૂછવું પણ નહિ.

આ વૃત્તાંતની ખબર પડતાંજ બુદ્ધિનિધાન સુબુદ્ધિ પ્રધાન રાજા પાસે આવ્યો. અત્યારે રાજાનો ક્રોધ શરીરમાં સમાતો નહોતો, પણ શરીરથી બહાર આવ્યો હતો. ક્રોધથી ધમધમતા રાજાને જોઈ નજીક આવી પ્રધાને નમસ્કાર કરી જણાવ્યું.

મહારાજા ! આવું અસંમંજસ અને દારૂણ કાર્ય શા માટે આદર્યું છે ? શું હમણાં મલયસુંદરી આપની પુત્રી નથી ? આપનો સ્નેહ તેના ઉપરથી શું ચાલ્યો ગયો ? કન્યાએ કાંઇ મહાન્ અપ-રાધ કર્યો છે ? મહારાજા જે કાર્ય કરવું તે બહુ વિચાર પૂર્વક કરવું જોઇએ. અવિચારિત કાર્યનો વિપાક મરણથી પણ વિશેષ દુઃસહ આવે છે.

રાજા—પ્રધાન ! તમારૂં કહેવું બરાબર છે, પણ હું અવિચા-રિત કાર્ય કરતો નથી. કુમારીએ ભયંકર ગુનો કર્યો છે. તેણે મારા વંશનો ઉચ્છેદ કરવાનું કાવતરૂં રચ્યું છે. આજે તે પકડાઈ ગયું છે. ઈત્યાદિ કહેવાપૂર્વક કનકવતીએ કહેલો સર્વ વૃત્તાંત એવી

રીતે પ્રધાનને સમજાવ્યો કે પ્રધાન ભયથી મૌન ધારી રહ્યો. વિશેષ તપાસ કરવાની તેની હિમ્મત કે બુદ્ધિ ચાલી નહિં.

રાજાના આદેશથી કોટવાળ કેટલાક માણસોને સાથે લઈ મલયસુંદરીના મેહેલમાં આવ્યો અને મંદસ્વરે મલયસુંદરીને કહેવા લાગ્યો.

રાજકુમારી ! રાજા તમારા પર કોપાયમાન થયા છે. તમારો વધ કરવાની મને આજ્ઞા આપેલી છે. હા ! હતભાગ્ય, પરાધીનવૃત્તિ ! હું શું કરૂં.

આ અવસરે મલયસુંદરીનાં નેત્રમાંથી અશ્રુનો પ્રવાહ ચાલી રહ્યો હતો, અશ્રુથી વસ્ત્રો ભીંજાઈ ગયાં હતાં, મુખ દીનતા ભરેલું જણાતું હતું અને હવે શું કરવું એ વિચારમાં મૂઢ થઈ ગઈ હતી મંદસ્વરે કુમારીએ ઉત્તર આપ્યો.

કોટવાળ ! મારાપર આવડો કોપ થવાનું કારણ તમે કાંઇ જાણો છો ? કોટવાળે જણાવ્યું, રાજપુત્રી ! હું આ વાતનો કાંઈ પણ પરમાર્થ જાણતો નથી.

મલયસુંદરી બેભાન સ્થિતિમાં બોલવા લાગી, પિતાજી ! નિર્દોષ બાળાપર નિષ્કારણ આટલો બધો કોપ ! યાદ રાખશો તમને મહાન્ પશ્ચાત્તાપ થશે. હા ! હા ! એવો તે નિષ્કારણ વૈરી કોણ હશે કે જેણે રાજાના મનપર આવો વિસંવાદ ઠસાવ્યો છે ! પિતાજી ! તમારે હાથે આજપર્યંત આવું અવિચારિત કાર્ય થયું નથી. આજે આ તમને શું સુજ્યું છે ? અપત્યપરનો નિ:સીમ સ્નેહ ક્યાં ગયો, કે થોડો વખત બહાર ગઇ હોઉં તો પણ અનિષ્ટની શંકા ઉત્પન્ન કરતા ?

અરે માતા ચંપકમાલા ! તું પણ આજે પથ્થરની માફક કઠોર કેમ થઈ ? સ્નેહથી લાલન પાલન કરી આજે કાંઇ યુક્તાયુક્ત વિચાર

પણ કરતી નથી? મેં અપરાધ કર્યો છે એમ પણ કદાચ તને જણાય તો પણ શું બાળકનો એક અપરાધ પણ માતા સહન ન કરે?

અરે! અસીમ સ્નેહવાન્ બાંધવ મલયકેતુ તું પણ આજે કેમ મૌન ધારી રહ્યો છે? આ વિષમતા શાથી ઉત્પન્ન થઈ? અહીં આવી મને મૂળથી કેમ જણાવતો નથી?

અરે! એવો તે મેં શો ગુન્હો કર્યો છે કે આજ સર્વ પરિવારનો સ્નેહ મારાપરથી મૂળથી ઉઠી ગયો? એવા કયા દોષથી વજ્રની માફક કઠોર હૃદયવાળો, આ સર્વ પરિવાર મારા તરફ થઈ રહ્યો છે? હા? નિશ્ચે મારાં પુણ્ય આજે મૂળથી ઉચ્છેદ થયાં છે નહિંતર આ સ્નેહી પરિવાર પણ વૈરીની માફક આજે દ્વેષી કેમ થાય?

હે ભૂમિદેવી! મને તારા હૃદયમાં વિવર કરી આપ કે તે રસાતળમાં પ્રવેશ કરી હું શાંતિ પામું. આ પ્રમાણે બોલતી, ઝુરતી, ખેદ પામતી મલયસુંદરી વિશેષ સાવચેતીમાં આવી વિચારવા લાગી કે, એકવાર હું પિતાજીને વિજ્ઞપ્તિ કરૂં કે, 'મારો શું અપરાધ છે. ત્યાર પછી મારા ભાગ્યમાં જેમ હશે તેમ થશે. એમ ધારીવેગવતી દાસીને બોલાવી પોતાનો અભિપ્રાય જણાવી રાજા પાસે મોકલી.

વેગવતી રાજા પાસે આવી હાથ જોડી વિજ્ઞપ્તિ કરવા લાગી કે– "મહારાજા! મલયસુંદરી મારી મારફત કહેવરાવે છે કે મેં આપનો શું અપરાધ કર્યો છે, તે આપ જણાવશો. મારા અપરાધની મને ખાત્રી થશે તો, અવશ્ય મરવા પહેલાં મને સંતોષ થશે કે, પિતાજીએ મારા અપરાધનો બદલો આપ્યો છે. વળી આપે મને મારી નાખવા માટે કોટવાળને હુકમ આપ્યો છે, તો જો આપની આજ્ઞા હોય તો હું એક વખત આપનાં અને મારી માતાનાં દર્શન કરવા અને છેલ્લી ભેટ કરવા માટે આવું. આ વાત પણ આપને

સંમત ન હોય તો તે ત્યાં રહીને જ આપને, ચંપકમાલા માતાને અને ઓરમાન માતા કનકવતી આદિ સર્વને છેલ્લા નમસ્કાર કરે છે.”

રાજાએ રોષ કરી જણાવ્યું. અરે! પાપિણી છોકરી! નહિ કરવા લાયક કાર્ય કરીને મારી પાસેથી ‘અપરાધ’ જાણવા માગે છે. અહા! સ્ત્રીઓનો શો ગુઢ અભિપ્રાય! શી કપટ પ્રવીણતા! પરને પ્રતીતિ કરાવનારાં કેવાં તેનાં મધુર વાક્યો?

અરે દાસી! મને તેના પ્રણામની કાંઈ જરૂર નથી. હૃદયમાં વિષતુલ્ય પણ મુખે અમૃત સરખાં તેનાં વચનો પણ સાંભળવાં નથી. તું કહી દેજે કે અહીં આવીને મુખ પણ ન દેખાડે અને કોટવાળ જેમ કહે તેમ મરણ સાધી લે.

રાજાનાં આવાં છેવટનાં વચનો સાંભળી દાસીને ઘણું દુઃખ લાગ્યું. તેનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું. આંખમાંથી અશ્રુધારા ચાલવા લાગી. છેવટે ધીરજ ધરી દાસીએ મલયસુંદરીનો છેલ્લો સંદેશો જણાવ્યો.

મહારાજા! આપનો આ છેલ્લો જ આદેશ છે તો મલયસુંદરી ગોળા નદીના કિનારાપર પાતાળમૂળ નામનો અંધારો અને ઉંડો કુવો છે તેમાં ઝંપાપાત કરી મરણ સાધશે. આ આટલા શબ્દો કહી રાજા તરફથી ઉત્તર સાંભળવા પણ ખોટી ન થતાં, દાસી તત્કાળ મલયસુંદરી પાસે આવી અને બનેલ હકીકત સવિસ્તર જણાવી.

શાણી અને સમજુ મલયસુંદરીનો અત્યારે ખરી કસોટીનો વખત હતો. અચાનક તેને માથે આ આફત આવી પડી હતી. તે અત્યારે પોતાનાં ક્લિષ્ટ કર્મોને જ નિંદતી હતી. બાલ્યાવસ્થામાં તેને જે શિક્ષણ આપવામાં આવ્યું હતું, તે શિક્ષણના પ્રભાવથી જ આવી વિપત્તિમાં તેની હિમ્મત બની રહી હતી. તેના મુખમાંથી ઘણીવાર આ શબ્દો નીકળતા હતા.

"जे विधी करशे तेही थशे,
नहिं थाय हृदय चिंतव्युं तारुं;
हे चित्त! आम उत्सुक थई,
अनेक उपाय चिंतवे शा सारु?" ॥ १ ॥

રાજાનો છેવટનો હુકમ સાંભળી મલયસુંદરી મરવાને તૈયાર થઈ. પંચપરમેષ્ટી મંત્રનો જાપ કરતી, અંધકુવાનું લક્ષ કરી, નિર્ભયપણે પોતાના રક્ષકની આગળ ચાલવા લાગી-

રાજકુમારીની આ સ્થિતિ જોઈ તેના સ્નેહી સખી વર્ગની સ્થિતિ બહુ દયાજનક દેખાતી હતી. તે વર્ગ ચોધારાં આંસુએ રડતો અને વિલાપ કરતો હતો. કુમારી! તારી આ દશા જોઈ અમારૂં હૃદય કાં ફુટી જતું નથી! દુઃખથી દગ્ધપ્રાણો! તમે શા માટે બેસી રહ્યા છો? અરે! તારા મધુર આલાપ, સાત્વિક ગોષ્ટી અને હૃદયની સરલતાથી થતો આનંદ હવે કોની પાસેથી મેળવીશું? તારી આ દશા અમને કાં ન પ્રાપ્ત થઈ? હવે જીવતાં અમે શા કામનાં? આજે જ ખરેખર અમે નિર્નાથ થયાં. તારા વિના આ શહેર મૂકી હવે અન્ય સ્થળે જઈ વસીશું; વિગેરે બોલી તેઓ રડતાં અને બીજાને રડાવતાં હતાં.

'રાજકુમારીને રાજાએ મારી નાખવાનો હુકમ કર્યો છે.' આ વાત સાંભળીને શહેરમાં કોલાહલ મચી રહ્યો. પ્રજાના આગેવાનો તેના બચાવ માટે રાજાની પાસે આવી વિજ્ઞપ્તિ કરવા લાગ્યા.

"હે નરાધીશ! આ કોપ કરવાનું ઠેકાણું નથી. ભૂલ આવી અને અપત્યોએ-બાળકોએ અપરાધ પણ કર્યો છતાં શું તેને દેહાંતદંડ આપવો યોગ્ય છે? હે વિચક્ષણ મહારાજા! જો તમે આવો અનર્થ કરવો ધાર્યો હતો તો આ સ્વયંવર મંડપ શા માટે તૈયાર

કરાવ્યો ? કન્યાના વિવાહ માટે ઉત્સુક થઈ આવેલા સેંકડો ગમે રાજકુમારોને તમે શું ઉત્તર આપશો ?

મહારાણી ચંપકમાલા ! કુમારીની માતા છતાં આવા દુષ્ટ કાર્યથી રાજાને શા માટે મના નથી કરતાં ?"

ઈત્યાદિ અનેક પ્રકારે પ્રજાના આગેવાનોએ રાજા તથા રાણીને સમજાવ્યાં છતાં ક્રોધાંધ રાજા એક પીટી બે ન થયો. તેણે પોતાનો નિશ્ચય ન ફેરવ્યો, ત્યારે ઉદાસીન ચહેરે પ્રજાના આગેવાનો પાછા ફર્યા.

અનેક રાજપુરૂષોથી વીંટાએલી રાજકુમારી અંધ કુવાના કાંઠાપર આવી પહોંચી. પંચ પરમેષ્ટિનું શરણ લઈ, મહાબળકુમારને યાદ કરતી, લોકોના હાહાકાર વચ્ચે વીજળીની ઝડપે રાજકુમારીએ તે કુવામાં પડતું મૂક્યું. કુમારીના વિરહથી, ગુણાનુરાગી અને કરૂણાળુ મનુષ્યોના નેત્રોમાંથી અશ્રુધારા વહેવા લાગી. કોઈ રાજાની નિંદા કરતા હતા. કોઈ દુષ્ટ દૈવને ઓળંભો આપતા હતા. એવી રીતે કુમારીના દુઃખે લોકો રાત્રિના વખતે પોતાને મુકામે આવ્યા.

રાજકુમારીએ પોતાને હાથે અંધ કુવામાં ઝંપાપાત કર્યો, ઈત્યાદિ સર્વ વૃત્તાંત, રાજપુરૂષોએ રાજાને નિવેદિત કર્યો.

કુમારીના મરણથી રાજા, કુટુંબ સહિત આનંદ પામ્યો. તે વિચારવા લાગ્યો કે, કુંવરીને મારી નખાવી તે ઘણું સારૂં થયું. તે પાપીણીના નાશથી મારા આખા કુટુંબને કુશળ થયું.

સ્વયંવર માટે બોલાવેલા રાજકુમારોને હું હમણાંજ જણાવી આપું છું કે, રોગોના કારણથી મલયસુંદરી અકસ્માત્ મરણ પામી છે, માટે તમારે હવે સ્વયંવરના કાર્ય પ્રસંગે આવવું બંધ રાખવું.

પ્રકરણ ૨૪ મું.

ગુપ્ત પડદાનો ઉદ્‌ભેદ. ફુટેલો પાપનો ઘડો.

મલયસુંદરીના મરણથી રાજકુટુંબમાં શોકનાં બીલકુલ ચિન્હો જણાતાં નથી. છુટાં છવાયાં દાસ, દાસીઓનાં ટોળાં મળી આપસમાં તે સંબંધી વાતો કરતાં હતાં. શહેરના મોટા ભાગમાં પણ આજ પ્રકરણની વાર્તા કરતા લોકો જણાતા હતા. રાજાના મનમાં ખેદ તો નજ હતો, પણ લોકલાજનો થોડો ઘણો ભય હતો. ગઈ કાલનો રાજકુટુંબમાં ઉજાગરો હોવાથી તેમજ આજનો પણ આખા દિવસનો થોડો ઘણો ખેદ હોવાથી જેમ જેમ રાત્રિ પડતી ગઈ, તેમ તેમ રાજમહેલ શાંત સ્થિતિમાં આવતો ગયો. છતાં આ બનાવ અકસ્માત્ બનેલો હોવાથી, આ બનાવના નજીકના સંબંધીઓમાં શાંતિ કે નિદ્રાદેવીએ પ્રવેશ કર્યો નહોતો.

મધ્યરાત્રિનો વખત થવા આવ્યો, આખા મહેલમાં શાંતિ પથરાઈ હોય તેમ જણાયું. આ વખતે ગુપ્તપણે બે પુરૂષોએ રાણી કનકવતીના મહેલમાં પ્રવેશ કર્યો.

આ અવસરે રાણીનાં દ્વારો બંધ હતાં. ફરતાં ફરતાં તે પુરૂષો તેના રહેવાસના મૂળ દ્વારપાસે આવ્યા તે બંધજ હતાં, છતાં, અંદર દીપકનો પ્રકાશ જણાતો હતો. તે બંને પુરૂષો ત્યાંજ ઉભા રહ્યા અને કુંચીના વિવરથી દ્રષ્ટિ કરી અંદર જોવા લાગ્યા.

કનકવતી, એ અવસરે આનંદ સમુદ્રમાં ઝુલતી હતી, તેના હર્ષનો એ અવસરે પાર નહોતો. તેણે ઉદ્‌ભટ વેશ પહેર્યો હતો. હાથમાં લક્ષ્મીપુંજ હાર શોભી રહ્યો હતો. હારના સન્મુખ જોઈ હર્ષના આવેશમાં તે બોલવા લાગી. (હર્ષનું અજીરણ તેને એટલું

બધું થયું હતું કે, અત્યારે હું શું બોલું છું. આ બોલવું ન જોઇએ. આજુબાજુ કોઈ જાગતું હશે. કોઈ સાંભળશે, વિગેરેનું તેને ભાન રહ્યું નહોતું) "હે હાર! મારા મહદ્ ભાગ્યથીજ તું મારે હાથ ચડયો છે. તારા પ્રસાદથી આજે મેં મારૂં મનોવાંછિત સિદ્ધ કર્યું છે, તને ઇહાં છુપાવી, અનેક વચન પ્રપંચથી રાજાને છેતરી, જન્માંતરની વેરણ મલયસુંદરીનો આજે મેં ઘાત કરાવ્યો છે, ચિંતામણિની માફક તારી પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે. રાજાને મારે સ્વાધીન કરી આપી, તું મને નિરંતર ઈચ્છિત ફળ આપજે."

આ વચનો સાંભળતાં અને હારને નજરે જોતાંજ, તે પુરૂષોનું લોહી ઉકળી આવ્યું. શાંત થયેલ કોપાનળ વિશેષ પ્રકારે પ્રદીપ્ત થયો.

તે એકદમ બુમ પાઠી ઉઠયો, હા! હા! પાપિણી તેં મને પ્રપંચ કરી છેતર્યો છે. પુત્રી પાસેથી હાર ચોરી લઈ 'મહાબળ કુમારને મોકલાવ્યો છે.' તેમ જણાવી, મારી નિર્દોષ પુત્રીનો તેં ઘાત કરાવ્યો.

હે પાપિણી! તેં મને આખા કુટુંબ સહિત ઠગ્યો. આ મારી ગરીબ છોકરીએ તારૂં શું બગાડયું હતું? તે નિર્દોષ છોકરીએ આજ પર્યંત એક કીડીને પણ દુભવી નથી. તેને માથે આવું ઘોર કલંક!

આ પ્રમાણે બોલતો, જોરથી કમાડને તાડતો, મોટે સ્વરે પોકાર કરતો અને દુઃખથી વિહ્વળ થતો તે પુરૂષ એકદમ પૃથ્વીપર પડી ગયો અને ભયંકર મૂર્ચ્છા અનુભવવા લાગ્યો.

મધ્ય રાત્રિએ કનકવતીના મહેલમાં એ પુરૂષ જનાર કોણ? તે વાંચનારને સમજાયું જ હશે. બીજા કોઈ પુરૂષ નહિ પણ તે મહારાજા વીરધવળ અને સુબુદ્ધિ પ્રધાન હતા.

તેઓએ રાત્રિચર્યા જોવા અને સત્ય શું છે તે નિર્ણય કરવાનો પ્રયાસ અત્યારે પણ કાંઈ કર્યો નહોતો જો તેટલી દીર્ઘદૃષ્ટિ

વાપરી હોત તો મલયસુંદરીને કુવામાં ફેંકી દેવરાવવાનો પ્રસંગ તેમને ન આવત. તેઓએ એમ ધાર્યું હતું કે, રાણી કનકવતીએ આપણાપર મોટો ઉપકાર કર્યો છે; કેમકે તેણે 'રાજ્યહરણ' કે 'કુળછેદ'નું કાવતરૂં પકડી આપ્યું છે. માટે તેનો ઉપકાર માનવો જોઈએ અને તેને વિશેષ પ્રકારે રાજી કરવી જોઈએ. તેમજ તેની પાસેથી બીજી પણ કાંઈ વિશેષ હકીકત મળી આવશે. એ કાર્યને ઉદ્દેશીનેજ મોડી રાત્રિએ રાજા તથા પ્રધાન બન્ને જણ આવ્યા હતા. પણ કનકવતીના ઉગ્ર પાપનો ઘડો ફુટી ગયો. તેના ગુપ્ત ભેદનો પડદો ચીરાઈ ગયો, કકડે કકડા થઈ ગયા. તેની જોડે પૂર્વાપર વિચાર નહિ કરતાં, રભસવૃત્તિ—ઉતાવલ કરનાર રાજા વીરધવળના હૃદયનો પણ પડદો ચીરાવા લાગ્યો.

રાજાનો પોકાર અને જમીન પર પડવાનો શબ્દ સાંભળતાંજ આખા રાજમહેલમાં ખળભળાટ અને હાહાકાર થઇ રહ્યો. તત્કાળ સંખ્યાબંધ લોકો એકઠાં થઈ ગયાં અને રાજાના શરીરપર અનેક જાતના શીતળ ઉપચાર કરવા લાગ્યા.

હે ક્ષત્રિય કુમારો! આ અવસરનો લાગ જોઈ હું અને મારી સ્વામિની કનકવતી બન્ને જણીએ મરણના ભયથી ગોખદ્વારા પાછળની બાજુએથી નીચે જમીન ઉપર પડતું મુક્યું. અમને સહેજસાજ વાગ્યું હશે, પણ મરણ આગળ તેની પરવા કરવા અમે રહીએ તેમ નહોતું. ત્યાંથી નાશી એક શૂન્ય ઘરની અંદર ગુપ્તપણે થોડો વખત રહ્યાં અને ત્યાંથી જતા આવતા લોકો જે કાંઈ વાર્તાલાપ કરતા હતા તે ગુપ્તપણે સાંભળવા લાગ્યા.

હે કુમારો! મેં અત્યાર સુધી જે વૃત્તાંત કહ્યો તે સર્વ મારો જોયેલો અને અનુભવેલો પણ છે. હવે હું જે સહેજસાજ કહીશ

તે અમે ગુપ્તપણે શૂન્ય ઘરમાં રહ્યાં હતાં, ત્યાંથી જતા આવતા લોકોના મુખથી સાંભળેલો વૃત્તાંત છે.

મલયસુંદરીએ કહ્યું "કાંઈ હરકત નહિ, પછી રાજાની શું સ્થિતિ થઈ તે જણાવ."

સોમાએ વૃત્તાંત આગળ ચલાવ્યો. રાજા કેટલીકવારે ઘણી મેહનતે જાગૃતિમાં આવતાંજ ઉંચે સ્વરે પોકાર કરવા લાગ્યો. ભયથી વ્યાકુળ થયેલી ચંપકમાળા પણ ત્યાં આવી પ્રધાનને કહેવા લાગી. "પ્રધાન! પ્રાણનો નાશ કરનાર વળી આ બીજો અકસ્માત શું બન્યો છે?"

અશ્રુધાર મૂકતા પ્રધાને પોતે જોયેલો અને સાંભળેલો કનકવતી સંબંધી સર્વ વૃત્તાંત રાણી ચંપકમાળાને જણાવ્યો.

કનકવતીનું કપટ અને રાજકુમારીની નિર્દોષતા પ્રધાનના મુખથી સાંભળી, મલયસુંદરીના મરણના શોકથી સર્વ લોકો રડવા લાગ્યા.

રાણી ચંપકમાલા, રાજાના કંઠને અવલંબી, પુત્રીના મોહથી કરૂણ સ્વરે રૂદન કરતી, મનુષ્યોને રડાવવા લાગી.

આ અવસરે આખા મહેલમાં તો શું, પણ આખા શહેરમાં શોકનું સામ્રાજ્ય વ્યાપી રહ્યું. રાજમેહેલમાં એટલો બધો કરૂણાજનક વિલાપ થતો હતો કે, તે સાંભળી મનુષ્યોનાં હૃદયો ચીરાઈ જતાં હતાં.

વિલાપ કરતા રાજા રાણીને શાંત કરી, પ્રધાને જણાવ્યું મહારાજા! આમ રૂદન કરવાથી શો ફાયદો થશે? ચાલો, પેલા અંધ કુવામાં તપાસ કરીએ. કદાચ પુણ્યોદયથી રાજકુમારી હજી જીવતી મળી આવે.

રૂદન બંધ કરી રાજા પ્રમુખ હજારો મનુષ્યો મધ્ય રાત્રિએ તે અંધારા કુવા પાસે ગયા. તત્કાળ મોટી મસાલો કરી તેમાં

માણુસોને ઉતરાવ્યાં. કુવામાં ચારે બાજુ તપાસ કરાવી છતાં કુમારીનું ચિન્હ માત્ર પણુ ત્યાં દેખવામાં ન આવ્યું.

ત્યાંથી નિરાશ થયેલો, ક્રોધથી ધમધમતો રાજા મારી સ્વામિનીના મહેલમાં આવ્યો. દ્વાર ઉઘાડી અંદર તપાસ કરી પણુ કનકવતી જોવામાં ન આવી. ત્યારે રાજા કોપ કરી કહેવા લાગ્યો. "અરે! તે વૈરણી ક્યાં નાશી ગઈ? જાઓ. ચારે બાજુ તપાસ કરો; તે પાછલા ગોખથી નાશી ગઈ જણાય છે. પગલે, પગલે તપાસ કરી તેને પકડી લાવો.

રાજાના આદેશથી તેનું સર્વસ્વ રાજપુરૂષોએ લુંટી લીધું અને તેના સર્વ પરિવારને કેદ કર્યો. એટલું કર્યાથી કાંઈ રાજાનું મન શાંત થાય તેમ નહોતું. તેને તો કારી ઘા લાગ્યો હતો. નિર્દોષ પુત્રીના નિગ્રહ કરવાના પશ્ચાત્તાપથી રાજા, રાણી સાથે પાછો મૂર્ચ્છામાં પડ્યો છે.

હે ક્ષત્રિય કુમારો! રાજા વીરધવળ રાત્રિના બે પહોર જીવતો રહે તો મોટું ભાગ્ય સમજવું. પ્રાતઃકાળે તો અવશ્ય ચિતામાં પ્રવેશ કરી મરણ સાધશે.

અમારી શોધમાં ફરતા રાજપુરૂષોને જોઈ કનકવતીએ મને જણાવ્યું કે, હવે આપણુ બન્નેને એક ઠેકાણે રહેવું તે કોઈપણુ રીતે સલામતી ભરેલું નથી. રાજપુરૂષો આપણુને દેખશે તો તત્કાળ આપણું મરણ થયું સમજવું. આ પ્રમાણે મને કહી લક્ષ્મીપુંજ હાર ઇત્યાદિ સાર સાર વસ્તુ મારી પાસેથી લઈ, પોતાની વ્હાલી સખી મગધા નામની વેશ્યાને ત્યાં તે ગઈ. હું એકલી તે સ્થળે રહેવાને અશક્ત હોવાથી, ત્યાંથી કોઈ ન જાણે તેમ નીકળી ઉતાવળી ઉતાવળી અહીં આવી છું.

હે રાજકુમારો! તમે જે મારા ભયનું કારણ પૂછ્યુ તે સર્વ મેં તમારી આગળ કહ્યું.

મહાબળે જણાવ્યું. અહો ! દુષ્ટ સ્ત્રીઓનાં દુશ્ચરિત્રો ! દુઃપ્રાપ્ય કન્યારત્નનો નાશ કરાવ્યો. રાજાને જીવિતવ્યના સંદેહમાં લાવી મૂક્યો; પ્રજાને અનાથ કરી આખા રાજ્યને ધ્રુજાવ્યું. પોતાના સુખનો નાશ કર્યો, દેશ ત્યાગ સ્વીકાર્યો અને લોકમાં અપકીર્તિ વધારી. ધિક્કાર થાઓ સ્ત્રીઓની તુચ્છ બુદ્ધિને !

સોમાએ જણાવ્યું. રાત્રી પૂર્ણ થવા આવી છે. રખેને કોઈ રાજ-પુરૂષ મારી શોધ કરતો આવી ચઢે માટે હું હવે જાઉં છું. કેમકે મારી પાછળ ભય છે. આ પ્રમાણે કહેતી તે સ્ત્રી ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

મહાબળ મલયસુંદરીને કહે છે. જે દિવસે આપણો પ્રથમ મેળાપ થયો હતો, તે દિવસથી કોપાયમાન થયેલી કનકવતીએ આજે લાગ શોધી તેનું વેર વાળ્યું છે.

હે સુલોચના ! આ કનકવતીની દાસી પાસેથીજ તારો સમગ્ર વૃત્તાંત મારા જાણવામાં આવ્યો છે.

અહો ! સ્વલ્પ કાળમાં તેં મહાન્ દુઃખનો અનુભવ કર્યો છે. આવા મહાન્ દુઃખમાં પણ તારૂં હૃદય ભેદાયું નથી, એ મોટું આશ્ચર્ય છે.

સુંદરી ! અંધ કુવામાં ઝંપાપાત કર્યા પછી અજગરના મુખ-માંથી તારૂં નીકળવું થયું, તે સંબંધમાં મારૂં એમ ધારવું છે કે, કુવામાં ઝંપાપાત કર્યા પછી જ્યારે નિશ્ચેષ્ટની માફક તું પડી હશે, ત્યારે તે કુવામાં રહેનાર હોય કે આજુબાજુથી આવેલ હોય, તે અજગરે તને ગળી લીધી જણાય છે. તે કુવામાંથી બહાર નીક-ળવા માટે કોઇપણ ગુપ્ત દ્વાર કુવામાં હોવું જોઇએ. તને ગળીને તે દ્વારે આ અજગર બહાર આવ્યો છે અને આ આમ્રવૃક્ષ સાથે આંટો—ભરડો દઈ તને મારી નાંખવાનો પ્રયત્ન કરતો હતો, તેવામાં મેં તેના હોઠ પકડી વિદારી નાખ્યો. તેના મુખમાંથી તું નીકળી. અહા ! પુણ્યના ઉદયથીજ અકસ્માત્ આપણો મેળાપ થયો છે.

તે અજગરને દેખી મલયસુંદરી ભયથી કંપવા લાગી. મહાબળે જણાવ્યું. રાજપુત્રી! ભય પામવાનું કાંઈ કારણ નથી. આવી મહાન્ વિપત્તિમાં આવી પડ્યાં છતાં પણ આપણો દુર્ઘટ મેળાપ થયો છે, તો નિશ્ચે સમજવું કે આપણે વિધિ હજી અનુકૂળ છે.

આ પ્રમાણે વાર્તાલાપ કરતાં, યોગ્ય મેળાપથી આનંદ અનુભવતાં, પૂર્વ શ્લોકને યાદ કરતાં, ભવિષ્યનાં દંપતી ફરી ગોળા નદી તરફ ગયાં. ત્યાં દંતધાવન, મુખ પ્રક્ષાલનાદિ કર્ત્તવ્ય કરી, તે પાકા આંબાનાં કેટલાંએક ફળોનું તેઓએ ભોજન કર્યું. ત્યારબાદ નદીના કિનારા ઉપર ફરતાં ફરતાં તેઓ ભટ્ટારિકા દેવીના મંદિરમાં ગયા. ત્યાં ઘણા વખતથી ઉભી કરેલી લાકડાની બે ફાળો-ફાડો મહાબળના જોવામાં આવી. જેમાંથી પૂર્વે ચંપકમાલા રાણી મળી આવી હતી. તેની અંદર પોલાણ જોઈ મસ્તક ધુણાવતા મહાબળે કાંઈક વિચાર કરી રાજકુમારીને જણાવ્યું. રાજબાળા! હમણાં મારે ત્રણ કાર્ય કરવાનાં છે. પહેલું કાર્ય તો એ છે કે, મરવાને ઉજમાળ થયેલા તારા કુટુંબનું રક્ષણ કરવું. બીજું કાર્ય વીરધવળ રાજાએ અર્પણ કરેલી રાજકુમારી સમક્ષ તારૂં પાણિગ્રહણ કરવું. ત્રીજું કાર્ય મારી માતાને હાર આપી, તેના જીવિતવ્યનું રક્ષણ કરી મારી કરેલી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરવી.

આ ત્રણ કાર્યમાં મને તારી મદદની પૂર્ણ જરૂર પડશે. આ પુરૂષનો વેશ હાલ તો તારે કાયમ રાખવાનો છે. આજ વેષે સંધ્યા સમયે શહેરની અંદર તારે મગધા વેશ્યાને ઘેર જવું, કેમકે હજી કનકવતી તેને ઘેરજ હશે. તેની સાથે તારે એવી બુદ્ધિ કેળવવી અને એવી રીતે વર્ત્તન કરવું કે, લક્ષ્મીપુંજહાર આપણે હાથ આવે. આ કાર્ય તારે કરવાનું છે.

હું તો અહીંથી સિદ્ધોજ શ્મશાન તરફ જાઉં છું. કેમકે તારા

વિયોગથી દુ:ખી થયેલ તારા માતા પિતા અગ્નિમાં પ્રવેશ કરી બળી મરવાના છે; તેઓનો બુદ્ધિબળથી બચાવ કરવાનો છે. કુમારી! તારૂં મુદ્રા રત્ન–વીંટી મને આપ. કદાચ કોઈ ચોરની ભ્રાંતિથી તને હેરાન ન કરે. કુમારીએ મુદ્રારત્ન–નામાંકિત વીંટી મહાબળને આપી. મહાબળે વિશેષ સૂચના કરી કે, જેમ રાજપુરૂષો તને વિશેષ ન જુવે તેમ શહેરમાં ફરવું. આજની આખી રાત્રિ વેશ્યાને ઘેર કનક-વતીની અને હારની તપાસમાંજ પૂરણ કરવી. તેમજ કાલનો દિવસ પણ વેશ્યાને ઘેરજ પુરો કરવો. કાલે સાંજે પાછું અહીં આવવું. હું પણ ધારેલ કાર્યો યથાયોગ્ય કરી, આ ભટ્ટારિકાના મંદિરમાં જ કાલે સાંજે તને મળીશ. જેથી આપણો મેળાપ હવે કાલે સાંજે અહીં થશે.

વિનીત રાજકુમારીએ મહાબળનાં કહેલ દરેક વાકયો ધ્યાન-પૂર્વક સાંભળ્યાં અને આવી નિરાધાર સ્થિતિમાં જરામાત્ર જુદા પડવાની મરજી નહિં છતાં, કુમારની આજ્ઞા મસ્તકપર ચડાવી તેમ કરવાને ખુશીથી હા કહી. થોડીવાર ભેગાં રહી, પોતપોતાના કાર્યની સિદ્ધિ માટે બન્ને જણુ ત્યાંથી જુદાં પડયાં. રસ્તે ચાલતાં મહાબળ વિચારવા લાગ્યો કે, આજે અહીં અનેક રાજકુમારો આવશે. તેઓની પાસે મોટો પરિવાર હશે, ત્યારે હુંતો એક વટેમાર્ગુની માફક એક-લોજ છું. રાજદ્વારમાં મને એકલાને પ્રવેશ પણ કેવી રીતે મળશે! જ્યાં પ્રવેશની આશા નથી તો, રાજકુમારીનું પાણિગ્રહણ કરવાનું અને તે પણ રાજાની આપેલી તથા અનેક રાજકુમારોની હરીફાઈ વચ્ચે, તે બનવું અસંભવિત જણાય છે. માટે કાંઈ પ્રપંચ તો કરવોજ પડશે. શરીરથી અસાધ્ય કાર્યો બુદ્ધિથી સુસાધ્ય થઈ શકે છે. ઇત્યાદિ વિચાર કરતો મહાબળ આગળ ચાલ્યો જાય છે, તેવામાં વડના ઝાડની નીચે બાંધેલો એક હાથી તેના જોવામાં આવ્યો. તેની પાસે કેટલાએક રાજપુરૂષો, તે હાથીની વિષ્ટા પાણીમાં ગાળતા બેઠેલા હતા.

રાજકુમારે તેઓને પૂછ્યું, ભાઇઓ ! તમે આ શું કરો છો ? તે પુરૂષોએ જવાબ આપ્યો. મહાશય ! ગઈ કાલે કેટલાએક રાજકુમારો સુવર્ણની સાંકળથી સેલડી બાંધીને રમતમાં આ હાથીની આગળ ઉછાળતા હતા. તે સેલડી નજીક પડતાં હાથી પોતાના મુખમાં ઉતારી ગયો. સુવર્ણની સાંકળ હાથીના પેટમાં ગઈ. રાજાના આદેશથી આ હાથીની વિષ્ટા અમે ગાળીએ છીએ. તેમાંથી કોઈ વખત એક, કોઈ વખત બે, એમ સુવર્ણના કકડાઓ મળી આવે છે.

આ વાત સાંભળી મહાબળ કુમારે એક ઘાસનો પૂળો લઈ તેના પોલાણમાં મલયસુંદરીના નામવાળી વીંટી નાંખી તે ઘાસનો પૂળો હાથીના મુખમાં આપ્યો. હાથી જ્યારે તે ગળે ઉતારી ગયો, ત્યારે રાજકુમાર ત્યાંથી આગળ ચાલતો થયો.

પ્રકરણ ૨૫ મું.

પરોપકારી નિમિત્તીઓ.

અનુમાન એક પહોર જેટલો સૂર્ય આકાશમાં ઉંચે આવ્યો હતો. આ અવસરે ગોળાનદીના કિનારાપર હજારો લોકોનો કોળાહળ સંભળાતો હતો. નજીકમાં એક ચિતા સળગતી હતી. તેમાંથી ધૂમ્રની શિખા આકાશમાં ઉછળી રહી હતી ઠેકાણે ઠેકાણે નિરાશાનાં ચિન્હ જણાતાં હતાં.

આ અવસરે હાથ ઉંચો કરી, “ હે અપત્યવત્સલ રાજા ! સાહસ નહિં કર, સાહસ નહિં કર. તારી પુત્રી મલયસુંદરી જીવતી છે, જીવતી છે.” વિગેરે બૂમો પાડતો, દોડતો, દોડતો એક નિમિત્તીઓ ત્યાં આવતો જણાયો.

કાનને અમૃતસમાન આ તેનાં વચનો સાંભળી. અશ્રુધારા મુકતાં સંખ્યાબંધ લોકો તેના તરફ દોડતા ગયા અને કહેવા લાગ્યા હે ઉત્તમ નર! તું જલદી આવ, જલદી આવ, તારી સોનાની જીંહા તારી જીભની અમે આર્ત્તિ ઉતારીએ, શું રાજપુત્રી જીવતી છે? આ નેત્રથી અમે તેને જોઈ શકીશું? નિમિત્તજ્ઞ! આનો ઉત્તર તું જલદી આપ.

નિમિત્તજ્ઞે જણાવ્યું, અરે લોકો! હું તેનો જવાબ આપું છું; પણ પ્રથમ આ ચિતા બુઝાવી નાંખો.

માણસોએ ચિતાને બુઝાવી નાંખી અને બાહ્યાભ્યંતર તાપથી તપ્ત થયેલાં રાજા અને રાણીને ચિતાથી બહાર કાઢયાં, નિમિત્તીઓ રાજાની નજીક આવ્યો અને મધુર શબ્દે બોલ્યો. મહારાજા! વ્યાકુળ ન થાઓ. નિમિત્તના બળથી હું જાણું છું કે, કયાંઇ પણ તમારી પુત્રી મલયસુંદરી જીવતી છે.

અમૃતના સિંચનતુલ્ય વચનોથી શાંત થયેલા રાજાએ જણાવ્યું. "નિમિત્તજ્ઞ! એવાં મારાં પુણ્ય નથી કે હું રાજકુમારીને જીવતી દેખું. કૃતાંતના ઉદર સરખા અંધ કુવામાં પડયા છતાં તે જીવતી રહે એ વાત ન બનવા યોગ્ય છે. તે કુવામાં અમે ઘણી સારી રીતે તપાસ કરાવી, પણ કુમારીના શરીરની નિશાની સરખી મળી નથી, તેથી અમારૂં એમ માનવું છે કે, કોઈ હિંસક પ્રાણીએ અવશ્ય તેનો નાશ કર્યો હશે. તો હવે તું મને શામાટે મરણમાં વિઘ્ન કરે છે?"

નિમિત્તજ્ઞે ગંભીરતાથી જણાવ્યું. "રાજન્! આજે જેઠ માસની કૃષ્ણ દ્વાદશી છે. આજથી ત્રીજે દિવસે અર્થાત્ ચતુર્દશીને દિવસે, જુદા જુદા દેશના રાજકુમારો આવી સ્વયંવર મંડપમાં બીરાજમાન થશે, એ અવસરે હજારો લોકોની મેદની વચ્ચે બે પહોર ગયા પછી, નાના પ્રકારના વસ્ત્રાલંકારોથી વિભૂષિત રાજકુમારીનું તમો સર્વને અકસ્માત દર્શન થશે.

રાજન્! સ્વયંવર મંડપ તમારે તૈયાર કરાવવો. અને આ પ્રસંગ પર આવતા રાજકુમારોને બીલકુલ પાછા ન વાળવા. મારા કહેવા ઉપર જો તમને વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો, જ્ઞાનદૃષ્ટિથી તપાસ કરી મારા કહેલાં વચનોની તમને પ્રતીતિ થાય તેવી કેટલીક નિશાનીઓ હું તમને જણાવું."

રાજાએ તેમ કરવા હા કહી, એટલે થોડો વખત ધ્યાનસ્થ જેવી સ્થિતિમાં રહી, નિમિત્તજ્ઞે જણાવ્યું.

રાજકુમારીનું મુદ્રારત્ન કોઈ પણ પ્રકારે કાલે તમારા હાથમાં આવવું જોઈએ. ચતુર્દશીને દિવસે પ્રાતઃકાળે પૂર્વની પ્રતોલી દરવાજા આગળ નગર બહાર રાજાઓની પરીક્ષા માટે છ હાથ પ્રમાણનો, નાના પ્રકારના ચિત્રોથી ચિત્રિત, એક સ્થંભ તમારી ગોત્રદેવી કોઈ પણ સ્થળેથી લાવી મૂકશે.

તે સ્થંભ સ્વયંવર મંડપના વચમાં તમારે સ્થાપન કરવો. તેની આગળ વજ્રસાર નામનું ધનુષ્ય, જે તમારા ઘરમાં છે તે બાણસહિત—ચાપયુક્ત કરી, પૂજન કરવા પૂર્વક સ્થાપન કરવું. તે ધનુષ્ય બાણ ઉપર ચડાવી જે મનુષ્ય સ્થંભનું ભેદન કરશે તે રાજકુમારીનું પાણિ-ગ્રહણ કરશે. તે સ્થંભની પૂજા કરવાની કેટલીક વિધિ પણ છે.

આ સર્વ વૃત્તાંત મેં મારા નિમિત્ત જ્ઞાનના બળથી જાણ્યું છે. હે રાજન! આ મારી કહેલી નિશાનીઓ ન મળી આવે, તેમજ રાજકુમારી પણ જીવતી ન મળે તો પછી કાષ્ટભક્ષણ કરવું અર્થાત્ બળી મરવું તે તમારે સ્વાધીનજ છે.

નિમિત્તજ્ઞનાં આવાં વચનો સાંભળી ત્યાં રહેલા સર્વ લોકોના આનંદનો પાર ન રહ્યો. લોકો તેની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. હે મહાશય! આ અવસરે તમારૂં આગમન અમારા મહાન્ પુણ્યોદયથીજ થયું

છે. એકલા રાજા ઉપરજ નહિ; પણ તમે આખા દેશપર ઉપકાર કર્યો છે, લોકો કહે છે કે ફણીંદ્રે અને કુર્મરાજે આ પૃથ્વીને ધારણ કરી રાખી છે, પણ ખરેખર તે કહેવા માત્રજ છે. ખરી રીતે જોતાં તમારા જેવા પરોપકારી નરોએજ આ પૃથ્વીને ધારણ કરી રાખી છે. અહો! પરોપકાર કરવામાં ઉપયોગી તારી જ્ઞાન લક્ષ્મી! મહોપકારી નિમિતજ્ઞ! તું ઘણો કાળ જીવતો રહે. આ પ્રમાણે બોલતા તે કૃતજ્ઞ લોકોએ હર્ષના આવેશમાં અને ઉપકારના બદલામાં, પોતાના શરીરપરનાં વસ્ત્રો અને આભૂષણો ઉતારી ઉતારી, નિમિત્તિઆને આપવા માટે તેની પાસે નાખવા માંડયાં, થોડા વખતમાં તો વસ્ત્ર અને આભૂષણનો એક ઢગલો થઈ પડયો.

લોકો હાથ જોડી નિમિત્તઆને કહેવા લાગ્યા હે પરોપકારી! અમારાપર પ્રસન્ન થઇ, આ વસ્ત્રાભૂષણો તું ગ્રહણ કર, આ અવસરે તેં અમને જે આનંદ અને જીવિતવ્ય આપ્યું છે, તેના બદલામાં અમે અમારૂં સર્વસ્વ આવીએ તો પણ થોડું છે. અર્થાત્ તોપણ તારા ઉપકારનો બદલો વાળી શકે તેમ નથી.

નિમિત્તજ્ઞે જણાવ્યું, હે મનુષ્યો! હું તમારૂં તે માંહીલું કાંઈ પણ લઈશ નહિં; કારણ કે ઉપકારીને તેના બદલામાં કાંઈ પણ વસ્તુ લેવામાં આવે તો તે ઉપકાર કેમ કહેવાય? અને પરોપકારનું ફળ પણ પછી કેમ મળે?

નિમિત્તજ્ઞના નિસ્પૃહપણાથી રાજા તથા લોકો સર્વે વિસ્મય પામ્યા. રાજાને વિશેષ પ્રકારે તેના વચન ઉપર આસ્થા બંધાઈ.

રાજાએ જણાવ્યું. નિમિત્તજ્ઞ! સ્થંભના પૂજનની જે કાંઈ વિધિ હોય તે સર્વ કામ તારે પોતેજ કરવું.

રાજાના આ શબ્દોથી શુકનગ્રંથી બાંધી નિમિત્તજ્ઞે તે કામ કરવાનું પોતાને માથે લીધું.

રાજાએ વિશેષ આશ્ચર્યથી પૂછ્યું; જ્ઞાની આશાજનક આ સર્વ નિશાનીઓ તો તેં બતાવી, પણ જ્ઞાનદૃષ્ટિથી તપાસ કરી આ પણ જણાવ કે, મારી પુત્રી મલયસુંદરીનો સ્વામી કોણ થશે?

નિમિત્તજ્ઞ જરાવાર ધ્યાનસ્થ થઈ ગંભીરતાથી બોલ્યો, પૃથ્વીસ્થાનપુરના મહારાજા સૂરપાળનો પુત્ર, મહાબળકુમાર મલયસુંદરીનો પતિ થશે. વર કન્યાનો લાયક યોગ થશે, તેમ જાણી સર્વ લોકો પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. તેવામાં બંદીવાને જણાવ્યું—

संत्यक्तपूर्वकाष्टोऽयं, दुरालोकस्वतेजसा ।
सूरः प्रवर्त्तते देव, लोकानां त्वमिवोपरि ॥१॥

હે દેવ! તમારી માફક સૂર્ય, પૂર્વ કાષ્ટાનો—દિશાનો ત્યાગ કરી તમે પણ કાષ્ટભક્ષણ—બળી મરવાનો—ત્યાગ કરી પોતાના તેજથી દુ:ખે દેખી શકાય તેવો થઈ અત્યારે સર્વ લોકોના ઉપર રહ્યો છે. અર્થાત્ મધ્યાન્હ વખત થયો છે.

અવસરજ્ઞ મંત્રીએ વિજ્ઞપ્તિ કરી, મહારાજા! મધ્યાન્હકાલ થયો છે ચાલો નગરીમાં જઈએ.

પ્રધાનના વચનથી, નિમિત્તજ્ઞને સાથે લઈ, યાચકોને દાન આપતાં રાજાએ શહેરમાં પ્રવેશ કર્યો.

પ્રથમ નિમિત્તજ્ઞને ભોજન કરાવી, પછી રાજાએ ભોજન કર્યું. ત્યાર પછી તે જ્ઞાનીની સાથે વાર્ત્તાલાપ કરતાં પાછળના બે પોહોર અને કાંઈક નિદ્રા લેવા પૂર્વક રાત્રિ પણ પસાર કરી.

પ્રાત:કાળ થતાંજ હાથીની વિષ્ટા ગાળવા ઉપર રોકાયેલા માણસો રાજાની પાસે આવ્યા અને નીચે પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા. હે સ્વામીન્! અમે વિશેષ કાંઈ જાણતા નથી, પણ હાથીની વિષ્ટા ગાળતા હતા, તેમાંથી રાજકુમારીનું નામાંકિત મુદ્રારત્ન—વીંટી મળી આવ્યું છે. આ પ્રમાણે કહી તે મુદ્રારત્ન રાજાના હાથમાં મૂક્યું.

રાજા, કુમારીનું મુદ્રારત્ન જોઇ મસ્તક ધુણાવવા લાગ્યો. અને થોડો વખત નિમિત્તીઆના મુખ સ્હામું જોઈ રહ્યો.

નિમિત્તજ્ઞે જરા હિમ્મતથી જણાવ્યું. રાજન્! જ્ઞાનીનું જોયેલું ભવિષ્ય કોઈ વખત અન્યથા નજ થાય.

રાજા જરા નિશાસો મૂકી બોલ્યો, નિમિત્તજ્ઞ! કુમારી પાસેનું મુદ્રારત્ન, આ મહોન્મત્ત હાથીના પેટમાં કેવી રીતે આવ્યું હશે! નિરાશાજનક મને મોટી શંકા થાય છે.

જ્ઞાનીએ જરા મોઢું ઠાવકુ રાખી જણાવ્યું, મહારાજા! તે વિષેનો પ્રગટ ખુલાસો મારા જ્ઞાનમાં જણાતો નથી, તથાપિ આ સર્વ પ્રભાવ કુળદેવીનો હોય એમ મારૂં માનવું છે.

કુળદેવીનું કર્ત્તવ્ય એ સંભવી શકે તેમ હોવાથી રાજા આ ખુલાસાથી હર્ષ પામ્યો અને તત્કાલ સ્વયંવર મંડપની સર્વ તૈયારીઓ ઘણા ઉત્સાહથી કરાવવાનો તેણે આદેશ આપ્યો.

પ્રથમ કેટલીક તૈયારીઓ તો થઈજ હતી. વચમાં આ વિઘ્નથી કામ બંધ રહ્યું હતું; પણ એક પ્રતીતિ મળતાંજ કામ ધમધોકાર ચાલ્યું અને સાંજ થતાંજ વિશાળ મંડપ તૈયાર થયો. બીજી બાજુ રાજા અને રાજકુમારોને ઉતરવાના આવાસો પણ તૈયાર થયા. સ્વયંવર મંડપાદિક સર્વ તૈયારીઓ થતી જોઈ શહેરના લોકો તરેહવાર વાતોના ગપગોળાઓ ચલાવતા હતા, અરે! જુઓ તો ખરા રાજાની મૂર્ખતા! કન્યા સિવાય સ્વયંવર માંડી બેઠો છે.? માનો કે કદાચ નિમિત્તીઆના કહેવા મુજબ રાજકન્યા નહિ મળી આવે તો, આ સર્વ એકઠા થતા રાજકુમારને તે શું ઉત્તર આપશે? રાજાની દેશમાં લઘુતા થશે. કદાચ નિરાશા અને અપમાનથી કોપાયમાન થઈ, તે સર્વ રાજકુમારો બંડ તો નહિં ઉઠાવે? અથવા

આ યુક્ત છે અને આ અયુક્ત છે, તે અત્યારે આપણે શું કહી શકીએ ? અવસરે બધું જણાઈ આવશે.

સંધ્યા વખત થતાંજ અનેક રાજાઓ અને રાજકુમારો જુદી જુદી દિશાઓ તરફથી પરિવાર સહિત આવવા લાગ્યા. રાજાએ પણ તે સર્વનું સન્માન કરી, જુદા જુદા આવાસ ઉતરવા માટે આપ્યા.

નિમિત્તીઆએ રાજાને જણાવ્યું. રાજન્! મારે એક મંત્ર સાધવાનો છે, તે અર્ધસિદ્ધ તો થઇ ચુકયો છે, પણ બાકીનો ભાગ હજી હવે સિદ્ધ કરવાનો છે. તે મંત્ર જો આજની રાત્રિએ સિદ્ધ ન થાય તો, મારૂં કાર્ય સિદ્ધ ન થઇ શકે, માટે તે મંત્ર સિદ્ધ કરવા આજની રાત્રિ માટે મને રજા આપવી જોઈએ. પ્રાતઃકાળ થતાંજ પાછો હું આપની પાસે આવીશ.

રાજાએ ખુશી થઈ રજા આપી. વિશેષમાં જણાવ્યું કે મંત્રસાધન માટે કાંઈપણ ઉપયોગી વસ્તુ કે દ્રવ્યની જરૂર જણાય તો સાથે લેતા જાઓ. રાજાના કહેવાથી ઉપયોગ જેટલું દ્રવ્ય લઈ તે ત્યાંથી બહાર નીકળી પડયો.

નિમિત્તીઆના જવા પછી નાના પ્રકારની ચિંતા અને વિચારમાં તે રાત્રી રાજાએ ઘણા કષ્ટથી પસાર કરી.

પ્રાતઃકાળમાં શહેરના દરવાજા ઉઘડયા કે તરતજ નિમિત્તીઓ શેહેરમાં આવી રાજાને આવી મળ્યો. નિમિત્તીઆને જોતાંજ રાજાના આનંદનો પાર ન રહ્યો. નિમિત્તજ્ઞ ખરેખર સત્યવાદી છે. રાજાએ તેની વિશેષ પ્રશંસા કરી સન્માનપૂર્વક જણાવ્યું 'કેમ તમારો મંત્ર સિદ્ધ થયો કે ?' નિમિત્તજ્ઞે જણાવ્યું. મહારાજા ! એ મંત્ર દુઃસાધ્ય છે. હમણાં તેના મોટા ભાગની સિદ્ધિ થઈ ચુકી છે, હજી કેટલીક સિદ્ધિ થવી બાકી છે, છતાં મેં આપને પ્રાતઃકાળમાં પાછું

આવવાનું વચન આપ્યું હતું, તે વચન સંભારીને આપને અધૃતિ ન થાય માટે હું જલદી પાછો આવ્યો છું. અહીં સ્થંભના અર્ચનની વિધિ કરી, ફરી પાછું મારે તે મંત્ર સિદ્ધ કરવા જવું પડશે.

રાજા—(આશ્ચર્યપૂર્વક) અહો ! જ્ઞાની તારી પરોપકાર બુદ્ધિ ! મારા માટે અર્ધ સાધિત મંત્રને અધુરો મૂકી કહેલ વખતે તું હાજર થયો. ખરેખર અંગીકાર કરેલ કાર્યનો નિર્વાહ કરનારા તારા જેવા ઉત્તમ પુરૂષો આ દુનિયામાં વિરલા છે. ઈત્યાદિ પ્રશંસા કરી રાજા શાંત ચિત્તે બેઠો છે, તે અવસરે સ્થંભની શોધ કરવા માટે ગામ બહાર મોકલાવેલ પુરૂષો આવી પહોંચ્યા. હાથ જોડી રાજાને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા.

“ મહારાજા ! આપના આદેશથી સ્થંભની શોધ કરવા માટે અમે ગામ બહાર ગયા હતા, અમે આજુબાજુ ફરતા હતા તેવામાં દરવાજાની ડાબી બાજુએ, કિલ્લાના ખુણામાં, વિચિત્ર ચિત્રોથી ચિત્રિત એક મહાન્ સ્થંભ અમારા જોવામાં આવ્યો છે. ”

સ્થંભની વધામણી સાંભળી, જ્ઞાનીની પ્રશંસા કરતો રાજા તે માણસોને સાથે લઈ, જ્ઞાની સાથે નગરની બહાર આવ્યો.

સ્થંભ જોઇ સર્વને આશ્ચર્ય થયું. રાજા પ્રમુખ સર્વે એકી નજરે તેના સામું જોઇ રહ્યા. તેની પૂજા કરવા માટે હાથ લગાડવા જતા હતા, તેવામાં તે જ્ઞાની નિમિત્તીઆએ આગળ આવી સર્વને અટકાવ્યા અને જણાવ્યું કે આ સ્થંભને કોઈએ હાથ લગાડવો નહિ, નહિતર કુળદેવી કોપાયમાન થશે.

જ્ઞાનીના કહેવાથી રાજાદિ સર્વ લોક પાછા હઠી ગયા. એટલે પુષ્પાદિ પૂજનની સામગ્રી મંગાવી; જ્ઞાનીએ પોતેજ સ્થંભની પૂજાનો પ્રારંભ કર્યો.

પદ્માસન કરી, ધ્યાનસ્થની માફક બેસી હીંકારાદિ મંત્રનો જાપ શરૂ કર્યો. થોડા વખત પછી ગાયન અને નૃત્યાદિ સંગીત શરૂ કરાવ્યું.

આ પ્રમાણે દોઢ પહોર દિવસ ચઢયો ત્યાંસુધી પૂજન વિધિ ચાલી, ત્યાર પછી મજબુત બાંધાના બળવાન્ પુરૂષોને સ્નાન કરાવી, કંઠમાં સુગંધી પુષ્પની માળા પહેરાવી, તેઓની પાસે સ્થંભ ઉપડાવી સર્વે નગરની તરફ ચાલ્યા.

રાજા **વીરધવળ** પણ સર્વની સાથે પગે ચાલતો હતો. સ્થંભ આગળ વિવિધ પ્રકારનાં નાટારંભ થઈ રહ્યા હતા. બંદીવાનો જય જય શબ્દો બોલી રહ્યા હતા. એમ આદરપૂર્વક તે સ્થંભ સ્વયંવર મંડપમાં લઈ આવ્યા, ત્યાં છ હાથની એક શિલા મંગાવી, તેને બે હાથ જમીનમાં દટાવી, તે શિલાને આધારે જ્ઞાનીના કહેવા મુજબ સ્થંભ ગોઠવવામાં આવ્યો. શિલાના પશ્ચિમ ભાગે વજ્રસાર ધનુષ્ય બાણ સહિત મૂકવામાં આવ્યું.

દક્ષિણ અને ઉત્તર વિભાગમાં રાજાઓનાં સિંહાસનો ગોઠવ્યાં. ગાંધર્વોએ મધુર સ્વરે ગાયન શરૂ કર્યું. નર્તકીઓએ તાલ, માન અને લયાનુસાર નૃત્ય શરૂ કર્યું. એ અવસરે ધનુષ્ય અને બાણનું પૂજન કરી, નિમિત્તીઆએ સર્વ રાજકુમારાદિને મંડપમાં બોલાવવા માટે **વીરધવળ** રાજાને જણાવ્યું.

રાજાએ સર્વ રાજકુમારાદિને મંડપમાં પધારવા આમંત્રણ કર્યું. આમંત્રણ થતાંની સાથેજ પોતપોતાના યોગ્ય પરિવારને સાથે લઇ રાજકુમારો મંડપમાં દાખલ થયા અને પોતાના દરજ્જાને લાયક સિંહાસનો ઉપર બેઠકો ઉપર ગોઠવાવા લાગ્યા. મંડપમાં આવતા રાજકુમારાદિને યથાયોગ્ય માન આપવા અને લાયક સ્થળે બેસાડવાની ગડબડમાં વ્યગ્ર થએલા **વીરધવળ** રાજાને જોઇ, નિમિત્તીઓ એકાએક ત્યાંથી ગુમ થઈ ગયો.

થોડા વખત પછી રાજા પાછું વાળી જુવે છે તો નિમિત્તીઓ જોવામાં ન આવ્યો. રાજા બોલી ઉઠ્યો અરે ! તે જ્ઞાની ક્યાં ગયો. હમણાંજ તે અહીં હતો, પોતાના માણસો પાસે આખા મંડપમાં શોધ કરાવી પણ તેનો પત્તો લાગ્યો નહિ.

રાજા વિચારમાં પડ્યો. થોડીવારે તેને યાદ આવ્યું કે, તેનો અર્ધ સાધિત મંત્ર સિદ્ધ કરવો બાકી હતો, તે સિદ્ધ કરવાને ગયો હશે.

નિમિત્તીઆનાં કહેલાં સર્વ વચનો મળતાં આવ્યાં છે, પણ કન્યાનો સ્વામી મહાબળ કુમાર થશે, તે વાત મળતી આવી નહિ. કોઈ કારણસર આ મહોત્સવ ઉપર તે આવી શક્યો જણાતો નથી. તો મારી કન્યાનું પાણિગ્રહણ તે કેવી રીતે કરશે ? વિગેરે વિચારોમાં રાજા ગુંથાયો.

આ તરફ સર્વ રાજકુમારો સ્વયંવર મંડપમાં યથાયોગ્ય સ્થાને આવી બેઠા, પણ રાજકુમારી કોઈના જોવામાં ન આવી તેવામાં "રાજકુમારીને અંધ કુવામાં રાજાએ નખાવી દીધી છે વિગેરે" વૃત્તાંત સ્વયંવર ઉપર આવેલા સર્વ રાજકુમારાદિના સાંભળવામાં આવ્યો. તેઓ અન્યોઅન્ય વાર્ત્તાલાપ કરવા લાગ્યા કે, કેમ શું જુવો છો ? શા માટે બેસી રહ્યાં છો ? જેને માટે આવ્યા છો તેને તો રાજાએ અંધ કુવામાં ફેંકાવી દીધી છે. ઉઠો કોને પરણશો ? રાજાએ આપણી મશ્કરી તો નથી કરી ? વિગેરે કહી એક બીજાના મન ઉશ્કેરવા લાગ્યા.

એ અવસરે રાજાના આદેશથી બંદીવાને નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું.

"દુર્ધર બાહુબળને ધારણ કરનારા રાજા, મહારાજા અને રાજકુમારો ! તમે સાવધાન થઈને સાંભળશો. આ વજ્રસાર ધનુષ્યને લીલાપૂર્વક પ્રત્યંચારૂઢ કરી દૃઢ નારાચના એકજ પ્રહારથી બેઈ હાથ

પ્રમાણુ સ્થંભના અગ્રભાગને ભેદી જે બળવાન્ રાજા તે સ્થંભના બે ભાગ કરશે, તે રાજા હમણાંજ કોઈ પણ સ્થળેથી પ્રગટ થયેલી રાજકુમારી મલયસુંદરીને પરણુશે. આ પ્રમાણે અમને ગોત્રદેવીએ કહેલું છે માટે સામર્થ્યવાન રાજાઓએ તે સ્થંભ ભેદવાનો પ્રયત્ન કરવો.”

બંદીવાનના વાકયોથી પ્રેરાયેલો મહાન્ ઉત્સાહી લાટ દેશનો રાજા ઉભો થયો, પણ ધનુષ્યની દુર્ધર્ષતા જોઈ હિમ્મત હારી પાછો આસનપર બેસી ગયો.

બંદીવાનની પ્રેરણાથી ચોલ દેશના રાજાએ સિંહાસનપરથી ઉભા થઈ જમીનપર પગ તો મૂકયો, પણ ધનુષ્યની ઉત્કટતા જો તેના મુખપર ગ્લાનિ આવી ગઈ. તેથી હાંસીપૂર્વક તેને પણ પોતાની જગ્યા પાછી લેવી પડી.

આમર્ષથી ઉઠેલો ગૌડ દેશનો રાજા ધનુષ્ય હાથમાં લેતાંજ તેના બોજાથી જમીનપર પડી ગયો, તેને જોઇ રાજકુમારો પરસ્પર તાળીઓ આપવા લાગ્યા. શરમથી નીચું મુખ કરી તે પણ પોતાના આસનપર આવી બેઠો.

કર્ણાટ દેશનો રાજા ધનુષ્ય લઇ બાણુ મુકતાં જ નીચો પડયો. આ પ્રમાણે મોટા રાજાઓને અપમાન પામેલા જોઈ કેટલાએક આસનથી ઉઠયા જ નહિ. કેટલાએક લક્ષથી ચૂકયા. કેટલાએકે સ્થંભ ઉપર બાણુનો પ્રહાર કર્યો પણ ખરો, છતાં સ્થંભના બે વિભાગો ન થયા, એટલે લજ્જાથી પોતાની નિંદા કરતા અહંકાર રહિત થઈ આસનપર આવી બેઠા.

રાજા વીરધવળ પણ ચિંતા કરવા લાગ્યો કે, હજી સુધી કન્યા પ્રગટ થઈ નથી તેથી ખરેખર લોકોમાં મારી હાંસી થશે.

રાજાને ચિંતા ચક્રપર આરૂઢ થયેલો જોઈ, હાથમાં વીણા લઈ

એક વીણાવાદક સ્થંભ આગળ આવી ઉભો રહ્યો. પ્રથમ તેણે વીણા વગાડી વીણાના મધુર અને મોહક શબ્દવડે લોકોને સ્થંભી લીધા, પછી તરતજ હાથમાં ધનુષ્ય લઈ વીરધવળ રાજાને કહેવા લાગ્યો કે, હે રાજા ! તું મારૂં સામર્થ્ય જો.

વીણાવાદકને હાથમાં ધનુષ્ય લેતો જોઈને કોળાહળ મચી રહ્યો. લોકો તેને કહેવા લાગ્યા કે અરે ગાંધર્વિક ! તું ધનુષ્ય હાથમાં નહિ લે નીચું મૂકી દે. આ મહાન્ બલિષ્ટ રાજાઓ પણ જે સ્થંભને ભેદી શક્યા નથી, તેને તું કેવી રીતે ભેદી શકશે ? ઈત્યાદિ લોકોનાં નિષેધક વચનોનો અનાદર કરી તત્કાળ તેણે ધનુષ્યપર ચાપ–દોરી ચડાવી દીધી અને શ્રુતિને બેહેરી કરી નાખે તેવો ટંકારવ કર્યો. બંદીવાનના કહેલા સ્થાનને મૂકી, મર્મજ્ઞ વીણાવાદકે તીક્ષ્ણ ખીલીનાપર તીક્ષ્ણ રીતે જોરથી બાણ માર્યું. બાણ સ્થંભપર વાગતાની સાથેજ જાણે વીરધવળ રાજાનું ભાગ્ય ખુલ્યું હોય નહિ તેમ, તે સ્થંભના બે સંપુટો એકી સાથે જુદા થઇ ગયા.

સ્થંભ સંપુટને ભેદનાર વીણાવાદકની આ સ્થળે ઓળખાણ આપવી તે જરૂરની થઈ પડશે. તેમજ પેલો નિમિત્તિઓ કોણ હતો અને હમણાં તે ક્યાં ગેબ થઈ ગયો તે પણ અવશ્ય જણાવવું જોઇએ, જેથી વાચકોની અધીરતા શાંત થાય.

નિમિત્તીઓ અનેં વીણાવાદક, તે આ ચાલતી વાર્તાનો નાયક મહાબળ કુમારજ છે. હાથીના મુખમાં ઘાસનો પુળો આપ્યા પછી, આગળ ચાલતાંજ તેણે પોતાને છુપાવવા માટે નિમિત્તીઆનો વેષ લીધો હતો અને તે વેશથીજ રાજાને મરણના મુખમાંથી બચાવ્યો હતો. તે વખત એવોજ હતો કે નિમિત્તીઆ સિવાય 'મલયસુંદરી જીવતી છે" આ વિશ્વાસ રાજાને આવવો અશક્ય હતો "મલયસું-

દરીને એકદમ તેના પિતાને સોંપી દેવી તે પણ પોતે એકાકી હોવાથી પોતાના હક્કમાં નુકશાન કર્તા હતું, તેમજ મલયસુંદરીની પ્રતિષ્ટામાં કે ગૌરવતામાં એટલો વિશેષ વધારો કરનાર નહોતું. ઈત્યાદિ અનેક કારણોથી નિમિત્તજ્ઞનો વેશ લીધો હતો. પોતાનો પ્રપંચ ખુલ્લો થાય, યા તે વેશમાં રહેતાં રાજકુમારી પોતાને ન મળે, ઈત્યાદિ કારણોથી સ્વયંવર મંડપમાંથી તેને ગુપ્ત થવું—છુપાઈ જવું પડયું હતું. ગુપ્ત થવા પછી તરતજ ગુટિકાના પ્રયોગથી રૂપ બદલાવી એક વીણાવાદકનો વેશ લીધો હતો. બીજા રૂપમાં તેને ત્યાં જગ્યા મળવી મુશ્કેલ હતી. મલયસુંદરી સાથે સંકેત પણ કર્યો હતો કે, જ્યારે હું વીણા બજાવું, ત્યારે તારે અંદર યંત્રપ્રયોગથી દાખલ કરેલી ખીલી ખેંચી લેવી એટલે લાકડાની ફાળો આપોઆપ ખુલી જશે, ઈત્યાદિ કારણોથી તેને વીણાવાદકનો વેશ લેવો પડયો હતો, વળી પોતાના પરિવારનું ત્યાં કોઈપણ માણસ ન હોવાથી, પોતાનું રૂપ પ્રગટ કરવું તે માનનીય—વિશ્વાસપાત્ર અને યોગ્ય નહોતું. મલયસુંદરી આ કાષ્ટમાં કેવી રીતે આવી એ વિગેરે હકીકત મહાબળ અને મલયસુંદરીની રહસ્ય વાતોના પ્રસંગે આપણે પ્રગટ જાણીશું. અહીં આટલો ખુલાસો કરી હવે આપણે પાછા ચાલતા વિષયપર આવીએ.

પ્રકરણ ૨૬ મું.

મલયસુંદરી સ્વયંવર મંડપમાં.

બાણના પ્રહારથી સ્થંભ સંપુટનો ઉચ્છેદ થતાંજ તે સ્થંભના પોલાણમાં રહેલી મલયસુંદરી સર્વના જોવામાં આવી. તેના શરીર

ઉપર કર્પુર, ચંદન અને કસ્તુરી આદિ સુગંધી દ્રવ્યોનું વિલેપન કરેલું હતું. તેણીએ સુંદર વસ્ત્રો અને દિવ્ય અલંકાર પહેર્યા હતા. હૃદયપર લક્ષ્મીપુંજહાર શોભી રહ્યો હતો. મુખથી તાંબુલ ચાવતી હતી. ડાબા હાથમાં પાનનું બીડું અને જમણા હાથમાં વરમાળા ધારણ કરી હતી.

આમ અકસ્માત્ મલયસુંદરીને જોતાં, મનુષ્યોનો અને વિશેષ પ્રકારે રાજા રાણીના આનંદનો પાર ન રહ્યો.

હર્ષથી ભેટવાને માટે મહારાજા વીરધવળ કુમારીની નજીક આવ્યો અને ઉત્સુકતાથી પૂછવા લાગ્યો, મારી વ્હાલી પુત્રી મલયા! તું આ સ્થંભમાં ક્યારે અને કેવી રીતે પેઠી તે જણાવ.

શુભાશુભ કર્મ વિપાકને જાણનારી અને તેથીજ પિતાને નહિ પણ પોતાના કર્મને દોષ આપનારી મલયસુંદરીએ કાંઈક સ્નેહિત દૃષ્ટિએ પિતા સામું જોઈ ઉત્તર આપ્યો.

પિતાજી! જેના પ્રસાદથી હું જીવતી રહી છું, તે કુળદેવતાજ આ સ્થંભમાં ક્યારે અને કેવી રીતે પેઠી તે સંબંધમાં જાણે છે.

કુમારીને સાક્ષાત્ પૂર્વની માફક બોલતી જોઈ, આરતી ઉતારતા હોય નહિ તેમ લોકો વસ્ત્રના છેડાથી ઓવારણાં લેવા લાગ્યાં.

રાજકુટુંબ—કુમારી! અમે તારૂં સ્મરણ જ કરતા હતા કે, શું અમે આ નેત્રોથી કુમારીને જોઈશું? તેવામાં અકસ્માત તારૂં દર્શન થયું.

ચંપકમાળા–પુત્રી! હું તારી માતા છતાં ખરેખર આ અવસરે વેરણ જ થઈ છું. બેટા! તે અપરાધ ક્ષમા કરજે. અરે! આટલું બધું દુઃખ તેં કેવી રીતે સહન કર્યું?

રાજા—પુત્રી! અંધ કુવામાં પડતાં તને આપણી કુળદેવીએ અધર ઝીલી લઇ પોતાની પાસે રાખી હતી. તને યોગ્ય પતિ પ્રાપ્ત

થાય તે હેતુથી રાજકુમારોના બળની પરીક્ષા કરવા માટે આ સ્થંભમાં રાખવામાં આવી હોય તેમ જણાય છે. વળી કનકવતીની પાસેથી આ લક્ષ્મીપુંજહાર પાછો લાવી તારા કંઠમાં આરોપી, દિવ્ય વસ્ત્રોથી શણગારી, હાથમાં વરમાળા આપવા પૂર્વક તેણેજ વિભૂષિત કરી જણાય છે. આ સ્થંભ પાણિગ્રહણ મહોત્સવના પ્રસંગે આજેજ અમને કુળદેવીએ સોંપ્યો છે.

મલયસુંદરી પોતાના મનમાં બોલી, આ કર્ત્તવ્ય કુળદેવીનું છે કે કુળદીપકનું છે તે સર્વ વાત હું જાણું છું.

રાજા—આ સર્વ બીના અમને એક જ્ઞાની નિમિત્તીઆએ કહી હતી, પણ કુળદેવીએ આ સંબંધી કાંઈ પણ વાત અમોને સ્વપ્નમાં પણ જણાવી નથી, આનું શું કારણ હશે? કદાચ તે જ્ઞાની એજ કુળદેવી હોય તો કોણ જાણે!

પ્રધાન! મારૂં ઇચ્છિત સર્વ સિદ્ધ થયું, ચિંતા દૂર ગઈ, ભાગ્ય ઉઘડયું, પણ એકજ વાત મારા હૃદયમાં ખટકે છે કે, તે જ્ઞાનીએ પુત્રીનો પતિ મહાબળ કુમાર કહ્યો હતો. તેની કહેલી સર્વ વાત મળતી આવી છે, પણ આજ વાત અન્યથા થઈ કે પુત્રીનો પતિ મહાબળ નથી પણ કોઈ અન્ય છે. અરે! આવો મહાન્ સ્થંભ, મહાન્ તેજસ્વી વીણાવાદકે વિદારિત કર્યો, તો નિશ્ચે પુત્રીનો પતિ પણ તેજ થશેને.?

રાજા વીરધવળના વાકયો ધ્યાન દઈને મહાબળ પાસે ઉભો ઉભો સાંભળે છે. તેમજ પોતાને કૃતાર્થ માનતો મનમાં હસે છે. એ અવસરે સ્થંભ સંપુટમાં રહેલી મલયસુંદરી પાસે દાસીઓ દોડી આવી. દાસીઓએ ટેકો આપ્યો. મલયસુંદરી બહાર આવી ઉભી રહી.

મલયસુંદરી—અરે દાસી! તે કળાનો નિધાન, વીરપુરૂષ કયાં ગયો? જેણે મારા પિતાના દુઃખની સાથે સ્થંભનું વિદારણ કર્યું છે, હું તેના કંઠમાં વરમાળા આરોપું.

પ્રકરણ ૨૭ મું

વરમાળા આરોપણ અને લગ્ન

ધાવમાતાએ નજીક આવી સ્થંભ વિદારણ કરનાર વીર પુરૂષ મલયસુંદરીને બતાવ્યો.

સ્નેહરસથી ભરપુર નેત્રે નીહાળતી, અનેક રાજકુમારોના મનોરથની માળાને મૂળથી તોડતી, લોકોના ચિત્તને સંતોષ આપતી, ગાંધર્વિકના વેષમાં રહેલા છતાં કામરૂપને ધારણ કરતા, મહાબળ કુમારના કંઠમાં પોતાના હાથમાં રહેલી વરમાળા મલયસુંદરીએ આરોપિત કરી.

મલયસુંદરીના રૂપથી ચમત્કાર પામેલા અને ગાંધર્વિક જેવા હલકી જાતના મનુષ્યના કંઠમાં માળા આરોપિત થયાથી પરાભવ પામેલા રાજકુમારો આપસમાં કહેવા લાગ્યા. અરે! આ વિદગ્ધા રાજકુમારીની આવી અધમ પરીક્ષા! ઉત્તમ વંશના રાજકુમારોને મૂકી, અજ્ઞાત કુળ વંશાદિ ગાંધર્વિકના કંઠમાં વરમાળા આરોપી. આવો દુઃસહ પરાભવ અમે સહન નહિ કરી શકીએ. ગાંધર્વિકને મારીને તે સ્વયંવરાને અમે ગ્રહણ કરીશું. આ વિચાર કરી તે સર્વ રાજકુમારો એકઠા થઈ, તે ગાંધર્વિકના વેશમાં રહેલા મહાબળને મારવાને માટે ઉઠયા.

આ સર્વ વિપરીત તૈયારીઓ થતી જોઇ વીરધવળ રાજાએ એકદમ પોતાનું સૈન્ય બોલાવ્યું અને મહાબળનું રક્ષણ કરવા માટે તેની ચારે બાજુએ મૂકી દીધું.

મહાબળ પણ મંડપમાં મૂકેલું વજ્રસાર ધનુષ્ય લઈ, તે

ચીત્ર ૩. પૃ૦ ૧૨૯ સ્વયંવર મંડપમાં રાજાઓ આવે છે, મહાબલ ધનુષ્યબાણથી સ્તંભને ઉઘાડે છે, મલય-સુંદરી સ્તંભમાંથી બહાર આવે છે, મહાબલના ગળામાં વરમાળા નાખે છે અને લગ્ન થાય છે.

રાજકુમારો ઉપર તુટી પડયો. મહાબળની મહાબાહુનો પ્રહાર પડતાં જ જેમ લાકડીના પ્રહારથી કાગડાઓ દશે દિશામાં નાશી જાય તેમ રાજકુમારો નાસવા લાગ્યા.

પોતાના ખરા રૂપમાં પણ ગાંધર્વિકના વેશમાં રહેલા મહાબળને દેખી એક ભાટના પુત્રે તેને ઓળખ્યો. તે ઉચ્ચ સ્વરે બોલી ઉઠયો.

"સુરપાળ રાજાના પુત્ર, મહાવીર્યવાન્ મહાબળ કુમાર! પૃથ્વીતળપર ઘણો કાળ વિજય પામો."

આ શબ્દો સાંભળતાંજ વીરધવળ રાજાના હર્ષનો પાર ન રહ્યો. અહા! કર્ણને અમૃત તુલ્ય આ વચનો સત્યજ હશે. નહિતર ગાંધર્વિકમાં આવું અસહ્ય પરાક્રમ કયાંથી હોય.

રાજા નજીક આવી બંદીવાન ભાટપુત્રને પૂછવા લાગ્યો. અરે! શું તું આ કુમારને ઓળખે છે?

બંદીવાને વિનયથી જણાવ્યું. મહારાજા મારા કહેવામાં અંશ માત્ર પણ સંદેહ નથી. તે રાજકુમારના મેહેલમાં બાલ્યાવસ્થાથી ઉછરી વૃદ્ધિ પામ્યો છું. નિશ્ચે તે મહાબળકુમારજ છે.

રાજા હર્ષાવેશમાં બોલી ઉઠયો. અહા! અકસ્માત્ વાદળ વિનાની વૃષ્ટિ! જે કાર્ય મનથી પણ અગમ્ય જણાતું હતું, તે કાર્ય પ્રત્યક્ષપણે ક્રિયામાં આવી ગયું. જ્ઞાનીનું વચન સત્યજ થયું. મહાબળકુમારજ મારી પુત્રીનો પતિ થયો. અરે! મેરૂચુલા પણ કદાચ ચળિત થાય, પણ જ્ઞાનીનું વચન અન્યથા નજ થાય; પણ આ કુમાર એકાકી અહીં કયાંથી આવી ચડયો હશે? શું આકાશમાંથી પડયો? દિગ્ચક્રમાંથી કે રસાતળમાંથી? આ વાતની ખબર ન પડી.

જરા વિચાર કરી રાજા નિર્ણયપર આવ્યો કે, અત્યારે આ ચિંતા કરવાની જરૂર નથી. થોડા વખત પછી કુમારના મુખથી તે સર્વ વાત જાણીશ. અત્યારે જે કાર્ય વિનાશ પામે છે તેને પ્રથમ

સુધારૂં. રાજા વીરધવળ તરતજ યુદ્ધને માટે તૈયારી કરત રાજકુમારો પાસે આવ્યો. અને તે "વીણાવાદક નથી પણ સૂરપાળ રાજાનો કુમાર મહાબળ છે" ઈત્યાદિ વાક્યોથી સમજાવી યુદ્ધના પ્રસંગથી સર્વને નિવારણ કર્યા.

પાછા આવી મહાબળકુમારને મલયસુંદરી સાથે ભોજન કરાવ્યું. તેમજ અન્ય સ્વજનોને જમાડી, સ્વયંવર ઉપર આવેલા રાજકુમારોને તેમના ઉતારા પર જમાડવાની ગોઠવણ કરાવી.

આ શુભ પ્રસંગ ઉપર નિમિત્તીઆને ખુશી કરવા માટે રાજાએ તેની ઘણી તપાસ કરાવી, પણ તેનો પત્તો નજ લાગ્યો. પરોપકારનો બદલો ન વાળી શકાવાથી રાજાને ઘણો ખેદ થયો. અહા! પરોપકારી જ્ઞાની! નિરીહ હોવાથી મારૂં કાર્ય કરી કાંઈ પણ લીધા સિવાય ચાલ્યો ગયો. ખરેખર પરોપકારી પુરૂષો આવા નિસ્પૃહી જ હોય છે. વિગેરે વિચારો કરી મન શાંત કર્યું.

રાજાએ વિધિપૂર્વક કુળદેવીની પૂજા કરી, બંધુવર્ગ આદિને વસ્ત્ર, અન્ન, તાંબુલાદિ વડે સંતોષિત કર્યા. આ માંગલિક પ્રસંગે રાજાએ દાનરૂપ પાણી વડે યશરૂપ વલ્લીનું એવી રીતે સિંચન કર્યું કે તે યશોવલ્લી ફેલાતી ફેલાતી વિશ્વમંડપમાં પણ સમાઈ ન શકી.

આ પ્રસંગે શ્રુતિના મર્મને ભેદે તેવા તૂર્યના રવો ઉછળી રહ્યા હતા. મધુર સ્વરે ગવાતાં ગાંધર્વના ગાયનો, અસ્થિર મનને પણ સ્થિર કરતાં હતાં. નૃત્ય કરતી વારાંગનાઓના ત્રુટિત મૌક્તિકહાર, કુંકુમદ્રવથી સિક્ત ભૂમિપર પડતાં હર્ષના અંકુરો ઉદ્દભવ્યા હોય તેમ શોભતા હતા. સ્ફાર શૃંગારને ધારણ કરતી સધવા સ્ત્રીઓ કોકિલ કંઠે મધુર ધવળમંગળ ગાતી હતી.

અને ભૂષણોથી ભૂષિત થયેલું આ વરવધૂનું જોડું, કલ્પવૃક્ષનો આશ્રય કરતી કલ્પવલ્લીની માફક શોભતું હતું. ભાટ, ચારણોના

જય જયરાવ વચ્ચે વરવધૂએ વેદિકા અલંકૃત કરી. એ અવસરે વેદિકાના ચારે અંગો ચાર પુરૂષાર્થની માફક શોભવા લાગ્યાં, પાણિ-ગ્રહણ કરવાના અવસરે ઉજ્વળ નેપથ્યને ધારણ કરેલ દંપતી, સાક્ષાત્ લક્ષ્મી અને પુણ્યરાશિ હોય તેમ શોભતાં હતાં.

માતાપિતાએ દંપતીને આશીર્વાદ આપ્યો કે, ચંદ્ર અને તેની ચાંદનીની માફક તમારો અવિચ્છિન્ન સંયોગ કાયમ રહો. રાજાએ પોતાની સંપત્તિના પ્રમાણમાં હાથી, ઘોડા, રથ, હીરા, માણેક, મોતી, હથીયાર અને ગ્રામાદિક આપ્યાં.

વિવાહ પ્રસંગ પૂર્ણ થતાં હર્ષ પામેલાં દંપતી એકાંત નિવાસ-સ્થાનમાં ગયાં; એ અવસરે રાજા વીરધવળ, મહાબળ કુમાર પાસે જઇ પોતાનો સંશય પૂછવા લાગ્યો.

રાજકુમાર! તમે પોતાના શહેરથી આ પ્રસંગ ઉપર અકસ્માત્ એકાકી કેવી રીતે આવી પહોંચ્યા?

પોતાની પ્રિયા સન્મુખ દૃષ્ટિ કરી પૂર્વે ગોઠવી રાખેલા પ્રપંચિત કપટાનુસાર કુમારે ઉત્તર આપ્યો. મહારાજા! મને મારા સ્થાનથી ઉપાડીને કોઈ દેવીએ અકસ્માત્ અહીં લાવી મૂક્યો છે.

રાજા—તમારૂં કહેવું બરોબર છે. આ કાર્ય કુળદેવીનું કરેલું હોય એમ સંભવે છે.

મહાબળ—મારા વિરહને સહન નહિ કરનાર મારાં માતા પિતા મારા વિરહથી દુઃખી થઈ આમ તેમ મારી રાહ જોયાં કરતાં હશે. અતિ સ્નેહિત હૃદયવાળાં માતા પિતા જો મને બાર પ્રહરની અંદર નહિ જુવે તો નિશ્ચે મરણ પામશે. માટે મહારાજા! મારા પર કૃપા કરી મને જલદી વિસર્જન કરો. જો હું પડવાને દિવસે સૂર્યોદય વેળાએ પૃથ્વીસ્થાનપુર પહોંચીશ તો મને મારા માતા

પિતાનો મેળાપ થશે, નહિંતર પછી તેમનો મેળાપ થવો મને અસંભવિત જણાય છે.

રાજા—કુમાર! તમારે જરા પણ અધૃતિ નહિં કરવી, તમારી સર્વ ચિંતા મારા શિર પર છે. પૃથ્વીસ્થાનપુર અહીંથી બાસઠ યોજન છે. માટે રાત્રિના પ્રથમ પ્રહર પર્યંત અહીં રહો ત્યાં સુધીમાં તમારા માટે હું એક ઉત્તમ જાતની અને ઝડપથી ચાલનારી સાંઢણી તૈયાર કરાવું છું. તેમજ કોપાયમાન થયેલા રાજકુમારોને સત્કારપૂર્વક વિસર્જન કરી આવું છું. આ પ્રમાણે મહાબળને જણાવી, તે કાર્ય માટે વીરધવળ રાજા બહાર ગયો.

મહાબળ—પ્રિયા! આપણું ઇચ્છિત કાર્ય સિદ્ધ થયું. મારી કરેલી પ્રતિજ્ઞા આજે પૂર્ણ થઈ. તારા પિતા સમક્ષ તારૂં પાણીગ્રહણ થયું, પણ પૃથ્વીસ્થાનપુર જઈ મારી માતાને હાર આપવાની કરેલી પ્રતિજ્ઞા હજી બાકી છે; તે પૂર્ણ થતાં આપણને શાંતિનો વખત સારી રીતે મળશે.

આપણે કાલે ભટ્ટારિકાને મંદિરે મળ્યાં હતાં, પણ પોતપોતાના કાર્યમાં ઉત્સુક હોવાથી બે દિવસમાં કરેલા કાર્ય સંબંધી વાર્તાલાપ કરવાનો આપણને વિશેષ વખત મળ્યો નથી. અત્યારે એકાંત સારી છે. રાજા પણ આપણા પ્રયાણની તૈયારી કરવા ગયા છે. માટે તે વાર્ત્તા આપણે અત્યારે કરીએ.

આ પ્રમાણે મહાબળ કહે છે, તેવામાં વેગવતી નામની મલયસુંદરીની ધાવમાતા ત્યાં આવી પહોંચી તે મલયસુંદરીને પૂછવા લાગી કે મલયા! તું સાચેસાચું કહે આ સર્વ દૈવનું કર્તવ્ય છે કે કાંઈ બીજો પ્રપંચ છે?

મલયસુંદરી—સ્વામીનાથ! મારા ગુપ્ત રહસ્યોનું સ્થાન આ મારી ધાવમાતા છે. માટે આપણી બનેલી હકીકત આપ આ

વેગવતીને કહો તો કાંઈ હરકત જેવું નથી. તે જાણવા માટે તેનું મન વિશેષ ઉત્સુક થઈ રહ્યું છે.

મલયસુંદરીના આગ્રહથી મહાબળે વેગવતીને સંભળાવવા માટે પોતાનો વૃત્તાંત શરૂ કર્યો. ભટ્ટારિકા દેવીના મંદિરથી બન્ને જુદાં પડ્યાં ત્યાં સુધી વેગવતીને જણાવી પાછળનો વૃત્તાંત મલયસુંદરીને ઉદ્દેશીને મહાબળે કહેવો શરૂ કર્યો.

મહાબળ—પ્રિયા! તારી પાસેથી જુદા પડયા પછી ઘાસના પુળામાં મુદ્રા નાખી હાથીના મુખમાં આપી, શ્મશાન તરફ જઈ નિમિત્તીઆને વેષે રાજાનો બચાવ કર્યો અને બીજા દિવસની સંધ્યાપર્યંત હું રાજા પાસે રહ્યો. સંધ્યા વખતે મંત્રસાધનનું બહાનું કાઢી રાજા પાસેથી કેટલુંક દ્રવ્ય લઈ હું ત્યાંથી જુદો પડયો. બજારમાં આવી તે દ્રવ્યથી કેટલાંક સુતારનાં હથીઆર, કપુર, કસ્તુરી, ચંદન, રંગ અને વસ્ત્રાદિ લઈ ભટ્ટારિકા દેવીને મંદિરે ગયો, ત્યાં અંદર પોલાણવાળી જે લાકડાની બે ફાળો જોઈ હતી, તે છોલીને ઘણીજ રમણીય બનાવી તેની અંદર ઉર્ધ્વ ભાગમાં યંત્ર પ્રયોગવાળી એક ગૂઢ કીલીકા—ખીલી ગોઠવી.

એ અવસરે એક પેટી લઈ કેટલાક ચોરો ત્યાં આવ્યા, તે પેટીને રક્ષણ કરવાવાળા એક ચોર સહિત મંદિરની પાછળ મૂકી બાકીના ચોરો પાછા શહેર તરફ ગયા.

સુતારનાં હથીઆર અને બીજી વસ્તુઓ એક સ્થળે છુપાવી ચોરની સંજ્ઞાએ તે ચોરને બોલાવતો હું તેની પાસે ગયો.

મને ચોર જાણી તે લોભી ચોરે મને પ્રાર્થના કરી કે, આ પેટીનું તાળું હું ભાંગી શકતો નથી, માટે તું મને પેટી ઉઘાડી આપ.

મેં તેને તાળું ઉઘાડી આપ્યું; તેણે પેટીમાંથી સાર સાર વસ્તુ એકઠી કરી એક પોટલું બાંધ્યું. તે હીનસત્વે ફરી મને

જણાવ્યું કે, હે મહાભાગ! જો હું અહીંથી ચાલ્યો જઈશ તો મારે પગલે, પગલે, ચોરો અથવા રાજપુરૂષો આવશે અને મને પકડી લેશે. માટે મારા બચાવનો કોઈ ઉપાય બતાવ.

તેના બચાવ માટે મેં ભટ્ટારિકાદેવીના મંદિરના શિખરનો ઉપરનો પથ્થર કાઢી તે પોટલા સહિત તેને અંદર ઉતાર્યો. ઉપર પાછી શિલા મૂકી દીધી, પછી મંદિરના નજીક રહેલા વડના ઝાડ પર ચઢી ઉભો રહ્યો અને તારા આગમનની રાહ જોવા લાગ્યો. તેવામાં તે વડ ઉપરના એક પોલાણ તરફ મારી દૃષ્ટિ પડી; તે પોલાણમાં કેટલાંક વસ્ત્ર, અલંકારાદિ મારા જોવામાં આવ્યાં. તપાસ કરતાં મને માલુમ પડ્યું કે, તે વસ્ત્રાલંકારાદિ મારા પોતાનાં જ હતાં. કેટલાક દિવસ ઉપર રાત્રિએ જે દેવીએ હરણ કરેલાં હતાં, તેણેજ અહીં લાવીને મૂક્યાં હશે એમ ધારી તે સર્વ વસ્તુઓ મેં મારે કબજે કરી, તેવામાં મારી દૃષ્ટિ રસ્તા તરફ ગઈ તો ઉન્માર્ગે તને આવતાં મેં દીઠી એટલે તરત જ વડથી નીચે ઉતરી તને આવી મળ્યો. આ પ્રમાણે મેં તને મારૂં વૃત્તાંત કહી આપ્યું. હે કાંતા! તું પણ તારૂં વૃત્તાંત મને કહી સંભળાવ.

મલયસુંદરી—સ્વામીનાથ! આપની શિક્ષા હૃદયમાં ધારી હું શહેરમાં આવી. અગધાવેશ્યાનો આવાસ પૂછતાં અને તેને માટે શહેરમાં ફરતાં તેને મેં એક દેવળમાં દીઠી. એક ધૂર્ત્તે તેને મહા સંકટમાં નાખી હતી, તેથી ત્યાંથી તે આઘી પાછી જઈ શકતી નહોતી, તો ભોજન કરવાની તો વાત જ શી કરવી. મેં તેને તેના દુઃખનું કારણ પૂછ્યું. તેણીએ નિઃશ્વાસ નાંખી જણાવ્યું કે, સત્પુરૂષ! મારા દુઃખની હું તમને શું વાત કરૂં? મારી બુદ્ધિ કુંઠિત થઈ ગઈ છે.

હું મારા મંદિરના આંગણામાં બેઠી હતી તેવામાં આ ધૂર્ત્ત ફરતો ફરતો મારી પાસે આવીને બેઠો. 'આ ધૂર્ત્ત છે તેની મને

ખબર ન પડી. હાસ્યમાં મેં તેને કહ્યું કે, તું મારૂં શરીર સંવાહન કર—દબાવ, હું તને કાંઈક આપીશ તે માણસ સંવાહન કરવામાં ઘણો કુશળ નીકળ્યો. મારા શરીરને એવી રીતે તેણે સંમર્દિત કર્યું કે મારો થાક બધો દૂર થયો, હું ઘણી ખુશી થઈ, તેને જમવા માટે મેં આગ્રહ કર્યો, તેણે જણાવ્યું કે મને જમવાની જરૂર નથી તેં મને કાંઈક આપવાનું કહ્યું છે માટે કાંઈક આપ. મેં તેને વસ્ત્ર, ધન ઈત્યાદિ આપવા માંડયું. પણ તે ધૂર્ત્ત તે માંહેલું કાંઈ લેતો નથી અને કાંઈક આપ, તેની માગણી કરે છે. કાંઈક તે શું? તેની મને સમજ પડતી નથી. આ કારણથી તેણે મને અહીં પકડી રાખી છે. તે જતો નથી અને મને જવા પણ દેતો નથી.

વ્હાલા! એ અવસરે મેં વિચાર્યું કે વેશ્યા અત્યારે આપત્તિમાં આવેલી છે. આમાંથી તેનો ઉદ્ધાર કરવામાં આવે તો મારૂં કાર્ય જલદી સિદ્ધ થાય. એમ ધારી મેં મગધાને કાનમાં કાંઈક વાત જણાવી. ત્યારપછી તે બન્નેને મેં જણાવ્યું કે તમે ભોજન કરો. મારી પાસે ત્રીજા પોહોરે આવજો, અવશ્ય હું તમારો વિવાદ દૂર કરી આપીશ.

મહાબળ—પ્રિયા! આ તેમનો વિવાદ મહાન્ વિષમ છે, તેનું સમાધાન તેં કેવી રીતે કરી આપ્યું?

મલયસુંદરી—સ્વામિનાથ! તે હું આપને જણાવું છું, માર્ગથી ચાલતાં થાકી ગયેલી હું તો ત્યાંજ સૂઈ ગઇ ત્રીજા પહોરે તે બંને જણ મારી પાસે આવ્યાં. મગધાએ મને ઉઠાડી. મેં ગુપ્ત રીતે દેવકુળમાં એક ઘડો મૂકાવ્યો અને લોકોને સાક્ષી રાખી જણાવ્યું કે હું તને કાંઈક અપાવું છું તે પાછો ફરી ન જાય તે માટે તમે સાક્ષી રહેજો. તે ધૂર્ત્તે અંગીકાર કર્યું, તેણે જાણ્યું કે આ કાંઈક

કેવી રીતે આપશે ? તે જે આપશે તેનું હું નામ લઈશ કે આતો વસ્ત્ર છે, આતો ધન છે, આતો અમુક છે, પણ મને તો કાંઇક જોઇએ. આનું નામ કાંઈકિ ક્યાં છે ? આમ કરવાથી વિવાદ ભાંગી નહિ શકાય.

લોકોને પણ વિસ્મય થયો કે આ કાંઇક કેવી રીતે આપશે ? મેં મગધાને સંજ્ઞા કરી એટલે મગધાએ જણાવ્યું કે ઓ ધૂર્ત્ત ! આ દેવળના એક ખૂણામાં ઘડો પડયો છે તેમાં કાંઈકિ છે, તે તું ગ્રહણ કર. ધૂર્ત્ત ત્યાં ગયો. ઘડાનું ઢાંકણું ઉઘાડી કાંઈકિ લેવા જેવો ઘડામાં હાથ નાખે છે; તેવોજ સુસવાટા નાખતો અને ક્રોધથી ધમધમતો ઘડામાં રહેલો સર્પ તેને હાથે વળગ્યો, તત્કાળ તેણે હાથ પાછો ખેંચી લીધો અને ચીસ પાડી બોલી ઉઠયો. અરે ! આમાં કાંઈકિ છે.

મગધાએ હર્ષ પામતાં જણાવ્યું કે તે કાંઇક તારે માટેજ તેમાં મૂકેલું છે, માટે હવે તારે ઘેર લઈ જા, મારે તારે હવે કાંઈ લેણદેણ નથી. તારા દેવામાંથી હું મૂકાણી છું.

લોકો પણ હસતાં હસતાં બોલવા લાગ્યા, અરે ધૂર્ત્ત ! વસ્ત્ર, સોનું, રૂપું વિગેરે આપવા છતાં તેં કાંઈ ન લીધું, તો આ કાંઈકિ તારા કર્ત્તવ્યને લાયક તને ઠીક મળ્યું છે.

તે ધૂર્ત્તને સર્પે ડસ્યો, તે ઉતરાવવા તોતલાદેવીના મંદિરમાં તેને લઈ ગયા અને મને મગધા પોતાના મંદિરમાં લઈ આવી, તેના ગૃહમાં પ્રવેશ કરતાંજ મેં મગધાને કાંઇક આશ્ચર્ય પામવા પૂર્વક જણાવ્યું. મગધા ! હું તારા ગૃહમાં પ્રવેશ નહિં કરૂં. મને જણાય છે કે તારા મંદિરમાં રાજદ્રોહી કોઈ માણસ છુપાયેલું છે. મારા શબ્દોથી ભયભ્રાંત થઈ મગધા મારા સંબંધમાં અનેક વિર્તક

કરતાં છેવટે દીન થઇ મારા પગમાં પડી અને હાથ જોડી તેણીએ જણાવ્યું કે મારાપર દયા લાવી આ વાત તમારે કોઈ સ્થળે ન કરવી.

રાજાની કનકવતી રાણી કે જેણીએ કપટ કરી નિર્દોષ રાજબાળાનો કાલે પ્રાણ ખોવરાવ્યો છે. તેણીનું કપટ પ્રગટ થયું છે. તેને પકડવાને રાજાનાં માણસો ચારે બાજુ ફરે છે. પહેલાના સ્નેહથી પાછલી રાત્રિએ તે મારે ઘેર આવીને રહી છે. તો હે સત્પુરૂષ! કોઇ પણ ઉપાય કરી આ બળતી આગને મારા મંદિરમાંથી બહાર કાઢી આપ, હું તારો મોટો ઉપકાર માનીશ.

મેં જણાવ્યું કે હું તેને હમણાં તારા મંદિરમાંથી બહાર કાઢું તો મારે તેની સાથે મહાન્ વેર બંધાય. વળી તેને બહાર કાઢતાં કોઈ રાજપુરૂષ આવી ચડે તો આપણ સર્વને મોટો અનર્થ થાય, છતાં તારો વિશેષ આગ્રહ છે તો, હું કોઈ એવો ઉપાય કરીશ કે તારા ગૃહમાંથી પોતાની મેળેજ ચાલી જાય. આ કાર્ય માટે આજ રાત્રિએ એકાંતમાં મારો તેની સાથે મેળાપ કરાવજે.

વેશ્યા ઘણી ખુશી થઈ. ઘણી ભક્તિપૂર્વક મને ભોજન કરાવી રાત્રિએ કનકવતીની સાથે મારો મેળાપ કરાવ્યો.

પુરૂષરૂપે મને જોઇ તેનું હૃદય કામબાણથી વિંધાઇ ગયું, વારંવાર સન્મુખ જોતી અને નર્મ વાક્યો બોલતી નિર્લજપણે મને વિષય માટે પ્રાર્થના કરવા લાગી.

મેં તેને જણાવ્યું, મારો એક અતિ વ્હાલો મિત્ર છે, રૂપમાં સાક્ષાત્ કામદેવ સરખો છે, તેમજ તે સ્ત્રીનો અર્થી છે; કોઇ કાર્ય પ્રસંગને લઇ આજે તે ગામ બહાર ગયો છે, તેણે મારી સાથે સંકેત કર્યો છે કે આવતી રાત્રિએ ગોળા નદીના કિનારાપર આવેલા ભટ્ટારિકાદેવીના મંદિરમાં આપણે મળીશું. માટે જો તારી મરજી

હોય તો તું ત્યાં આવજે. તે નિશ્ચે ત્યાં મળશે. તમારા બન્નેનો સંયોગ સારો મળી આવશે. કદાચ તે ત્યાં નહી આવે તો પછી આપણે બન્ને તો છીએજને.

કનકવતીએ મને પૂછયું તમે કોણ છો? અહીં શા માટે આવ્યા છો? મેં જણાવ્યું કે અમે ક્ષત્રીય પુત્ર છીએ અને દેશાંતર જઈએ છીએ. રસ્તામાં આ શહેર આવેલું હોવાથી થોડો વખત અહીં રોકાયા હતા, મારૂં કહેવું સત્ય માની મારા પ્રિય મિત્રને મળવા અને વરવાનું તેણે કબુલ કર્યું.

પોતાનું કરેલ સર્વ કાર્ય અને આવી પડેલી આફત તે સંબંધી વર્ણન કરતાં આખી રાત્રિ ચાલી ગઈ, પ્રભાત થતાં મેં તેને પૂછયું સુંદરી! તારી પાસે વસ્ત્ર, આભરણાદિક કાંઈ છે?

મારાપર વિશ્વાસ અને પ્રીતિ રાખતી કનકવતીએ સર્વ વસ્તુ મારી પાસે લાવી હાજર કરી. તપાસ કરતાં તેની અંદર હાર જોવામાં ન આવ્યો ત્યારે મેં ફરીથી પૂછયું. સુંદરી! આટલીજ વસ્તુ છે કે હજી કાંઇ બીજી વસ્તુ બાકી છે? તેણીએ જણાવ્યું કે લક્ષ્મીપુંજહાર છે, પણ મેં કોઈ ગુપ્ત સ્થળે જમીનમાં તે દાટયો છે? કયાં દાટયો છે? તેણીએ જણાવ્યું. અહીંથી કેટલેક દૂર એક શૂન્ય ઘર છે તેની પાસે એક કીર્તિસ્થંભ છે, તેની ભીંતમાં મેં છુપાવ્યો છે, દિવસે તો હું નજ જઈ શકું, રાત્રિએ પણ રાજપુરૂષોના ભયથી ઘણી મુશ્કેલીએ જઇ શકાય. તે નિશાનીપ્રમાણે તમે ત્યાં જઈ તે હાર લાવી શકો તો લઈ આવો, પછી આપણે બન્ને અહીંથી ચાલ્યા જઇશું. જો તમે ન લાવી શકો તો આજ સંધ્યા પછી હું પોતે જઇને લઈ આવીશ. આ પ્રમાણે વાર્તાલાપ કરી હું તેની પાસેથી બહાર આવી.

મગધાએ મને જણાવ્યું, કેમ મહાભાગ! મારા ઘરમાંથી તેને બહાર કાઢવાનો કાંઈ ઉપાય કર્યો?

મેં જણાવ્યું, હે ભદ્રે! તારી પ્રાર્થનાથી મેં એવી ગોઠવણ કરી રાખી છે કે, તું તેને જવાને કદાચ મના કરીશ તો પણ તે આજની રાત્રિએ અહીંથી ચાલી જશે. હર્ષ પામતી વેશ્યાએ મારા માટે ભોજનની સામગ્રી તૈયાર કરાવી. કનકવતીએ બતાવેલ નીશાની પ્રમાણે દિવસે મેં ત્યાં જઈ ઘણી તપાસ કરી પણ હારનો પત્તો ન લાગ્યો, પછી હું વેશ્યાને ઘેર કનકવતીને જઈ મળી. તેણીને જણાવ્યું કે હારનો પત્તો મને નથી લાગ્યો. માટે રાત્રિએ તે હાર લઈ તું ગોળા નદીના કિનારાપર ભટ્ટારીકા દેવીના મંદિરે આવી મળજે.

આ પ્રમાણે કનકવતીને જણાવી મગધાની રજા લઈ હું સાંકેતિક સ્થાને આવવા નીકળી; પણ રસ્તામાં ભૂલી પડી. ભમતી ભમતી ઉન્માર્ગે ચાલી અને વડ નીચે પુણ્યયોગે આપને આવી મળી.

મલયસુંદરીએ ધાવ માતા તરફ નજર કરી ને ત્યાર પછીનો વૃત્તાંત કહેવો શરૂ કર્યો. કેમકે મહાબળ તે વૃત્તાંતને જાણતોજ હતો.

વેગવતી! મેં મારા સ્વામીને આવીને તરતજ જણાવ્યું કે આપને પતિપણે સ્વીકાર કરવા માટે કનકવતી તે હાર લઇને હમણાં આવી પહોંચશે.

મારા સ્વામીએ જણાવ્યું અરે! આ તું શું બોલી? આવી નીચ સ્ત્રી સાથે વાત કરવી તે પણ મને ઉચિત નથી, તો સ્ત્રી કરવાની વાતજ શી? ઇત્યાદિ વાતચિત્ત કરી તેઓ એક બાજુ છુપી રીતે જઈ ઉભા રહ્યા. એટલામાં કનકવતી પણ આવી પહોંચી. મેં તેને બોલાવી કે અહીં આવ અને હમણાં બોલ્યા ચાલ્યા સિવાય મૌન પણે ઉભી રહે, કેમકે અહીં ચોર ઉભા છે. તારી પાસે જે

કાંઈ વસ્તુ હોય તે મને સોંપી દે, ચોરના ભયથી હું તેનું રક્ષણ કરૂં. મારા કહેવાથી તેની પાસે જે કાંઈ હતું તે સર્વ મને તેણીએ સોંપી દીધું.

મેં તે પોટલી તપાસી તેમાંથી એક લક્ષ્મીપુંજહાર અને એક કંચવો કાઢી લીધો અને બાકીનો સામાન તે ચોરના માલની ખાલી પડેલી મંજુષામાં મૂક્યો, કનકવતીને ફરી જણાવ્યું કે આ ચોર અહીંથી જાય નહિ ત્યાં સુધી તું આ મંજુષામાં પેસી જા. ક્રૂર હૃદયની પણ કાયર સ્વભાવવાળી કનકવતીએ તેમ કરવું કબુલ કર્યું. તે મંજુષામાં પેઠી એટલે મેં બહારથી પેટી બંધ કરી તાળું વાસી દીધું. ત્યાર પછી મારા સ્વામીને બોલાવી તે પેટી અમે ઉપાડી અને નજીકમાં વહન થતી ગોળા નદીમાં પધરાવી દીધી. ત્યાર પછી મારા કપાળમાં રહેલું તિલક મારા સ્વામીએ પોતાના નિષ્ટયુતથી--થુંકથી ભૂંશી નાંખ્યું કે તત્કાળ મારૂં મૂળ સ્વરૂપ થઇ ગયું.

મારા સ્વામીની આજ્ઞા થતાં ચંદનાદિકે વિલેપન કરી, તે ઝાડના પોલાણમાંથી મળેલાં કુંડળ અને દુકુળાદિ મેં પહેર્યાં. કનકવતી પાસેથી મળેલ હાર અને કંચવો તે પણ પેહેરી લીધો તથા હાથમાં વરમાળા લઈ તે કાષ્ટના દળમાં હું પેઠી. મારા સ્વામીએ મને જણાવ્યું. “તારે ધીરજ રાખવી. આ કામ આ પ્રમાણે થશે. તારે આ પ્રમાણે કરવું. સ્વયંવર મંડપમાં હું વીણા બજાવીશ. વીણા સાંભળ્યા બાદ અંદર સ્થાપન કરેલી ખીલી તારે ખેંચી લેવી.” ઇત્યાદિ શિક્ષા આપી વિશેષ વખત ઠંડક રહે તેવી વસ્તુ પાસે મૂકી તે દળના ઉપર બીજું દળ ચડાવી દીધું, એટલે મેં અંદરથી ખીલીની ચાંપ ચડાવી દીધી.

ત્યાર પછી શું બન્યું તે વાત ગર્ભગત જીવની માફક હું જાણુતી નથી.

મલયસુંદરી, મહાબળ તરફ નજર કરી બોલી. નાથ! ત્યાર પછીની બનેલી હકીકત આપ મને જણાવશો.

મહાબળ—પ્રિયા! ત્યાર પછી તે સ્થંભ સુંદર રંગ બેરંગી વર્ણો અને સુંદર ચિત્રોથી મેં એવી રીતે રંગ્યો અને ચિતર્યો કે તેની સાંધ બીલકુલ જણાવા ન લાગી. બાકીના રંગાદિ વસ્તુ ગોળા નદીમાં ફેંકી દીધી.

એ અવસરે મંજુષાને મંદિરની પાછળ મૂકીને ગામમાં ગયેલા ચોરો, કેટલીક ચોરીનો માલ લઈ પાછા ત્યાં આવ્યા. મંજુષા સહિત તે ચોરને શોધતા તેઓ આજુબાજુ ફરવા લાગ્યા. મેં તેમને તેમના સંકેત પ્રમાણે બોલાવ્યા. તે ચોરો મારી પાસે આવ્યા અને વિશ્વાસ પામેલા હોય તેમ મને પૂછવા લાગ્યા કે અહીં મંજુષા સહિત એક ચોર હતો તે ક્યાં ગયો! મેં તેમને તાંબુલ આપવા પૂર્વક જણાવ્યું કે, તમે આ સ્થંભ ઉપાડી, પૂર્વ દિશાના દરવાજા આગળ મૂકી આવો તો તે ચોરની ખબર આપું. તેઓએ તે વાત કબુલ કરી ચોરીનો માલ નદી કિનારે રાખી તે સ્થંભ ઉપાડી પૂર્વ દિશાના દરવાજા આગળ મારા કહેવા મુજબ તે સ્થળે ઉભો કર્યો. મારૂં કાર્ય કર્યા પછી ચોરોએ પેટી તથા ચોરના સંબંધમાં મને ઉત્તર આપવા જણાવ્યું. મેં વિચાર કર્યો કે, ચોર મંદિરના શિખરમાં છે તેમ જો હું કહીશ તો તે લોકો તેને મારી નાખશે; એમ ધારી અસત્ય ઉત્તર આપ્યો કે, તે ચોરે પેટીનું તાળું તોડી અંદરથી સર્વ વસ્તુ બહાર કાઢી, પેટી નદીમાં તરતી મુકી માલનું પોટલું ઉપાડી તે પેટી ઉપર પોતે બેઠો અને તરતો તરતો નદીના પ્રવાહમાં આગળ ગયો છે. અહીં રહીને મેં તેને તેમ કરતાં દીઠો છે.

ચોરોએ જણાવ્યું આ વાત સંભવી શકે તેમ છે. રાત્રિ પર્યંત તે પેટી પર બેસીને જશે, પ્રભાત થતાંજ તે પોટલું લઈ કોઈ સ્થળે

ચાલ્યો જશે. અરે! ગમે ત્યાં જાઓ, કોઇ દિવસ પાછો તે મળશેને; આ પ્રમાણે બોલતા તે ચોરો મારી પાસેથી ચાલ્યા ગયા.

મેં પણ આજુબાજુ ફરતાં પ્રભાત પર્યંત તે સ્થંભનું રક્ષણ કર્યું. રાજપુરૂષો જ્યારે સ્થંભની તપાસ કરવા આવ્યા, ત્યારે તેઓને જોઈ નિશ્ચિતપણે અને ગુપ્ત રીતે હું ત્યાંથી નીકળી રાજાને આવી મળ્યો.

ત્યાર પછીનું વૃત્તાંત તને વેગવતી જણાવશે. કેમકે તે સર્વ-જન પ્રસિદ્ધજ છે.

પ્રિયા! મને પેલા ચોરની વાત યાદ આવી, તેને જો તે દેવળના શિખરમાંથી હમણાં બહાર કાઢવામાં નહિં આવે તો મારા જવા પછી તેને કોણ કાઢશે? તે બીચારો અંદર મરી જશે, તેની હત્યા મને લાગશે. માટે તું હમણાં અહીં રહે, તે ચોરને બહાર કાઢી હું તરતજ પાછો આવું છું.

મલયસુંદરી—પ્રાણનાથ! આ આજ્ઞા આપ મને નહિ કરશો. તેમ કદી નહિજ બને. હું હવે આપનાથી જુદી રહેનાર નથી, તેમ પહેલાની માફક આ વખતે આપનાથી બાહાનું કાઢી શકાય તેમ નથી. હવે તો મારા પિતાએ આપને સોંપીજ છેને. અરે! માતા વેગવતી! અમારા આવ્યા પહેલાં મારા પિતાશ્રી અહીં આવે તો તું તેમને કહેજે કે, મલયસુંદરીએ ગોળા નદીના કિનારા પર રહેલ દેવીની માનતા માની હતી તેથી ત્યાં નમસ્કાર કરવા બન્ને ગયાં છે અને હમણાંજ પાછાં આવશે. આ પ્રમાણે વેગવતીને ભલામણ કરી, મલયસુંદરી મહાબળના ના કહેવા છતાં સાથે ચાલવા લાગી.

આ તરફ વીરધવળ રાજાએ તે રાજકુમારોને, સામ દામાદિ ભેદે ઘણી રીતે સમજાવ્યા, પણ તેઓએ બીલકુલ તેનું કહેવું માન્યું નહિં, પણ ઉલટું તેઓ તેને કહેવા લાગ્યા કે પ્રભાતે તમારા જમા-

ઈને મારી, કન્યાને લઈને પછી અહીંથી જઈશું, પણ તે સિવાય અમે અહીંથી બીલકુલ જવાના નથી.

વીરધવળ રાજાએ તેમને સમજાવવું મૂકી દીધું. તરતજ મહેલમાં આવ્યો અને મહાબળ માટે ઘણીજ વેગવાળી કરભી—સાંઢણી તૈયાર કરાવી.

ઉતાવળ કરાવવા માટે રાજા મલયસુંદરીવાળા મહેલમાં આવ્યો, પણ ત્યાં તેણે મહાબળાદિને દીઠાં નહિ. વેગવતીએ જણાવ્યું કે તેઓ દર્શન કરવા ગયાં છે હમણા આવશે. રાજા તેઓની રાહ જોતો ત્યાંજ બેઠો. રાહ જોતાં જોતાં બીજો પહોર, ત્રીજો પોહોર અને છેવટે પ્રભાત થયું; પણ બન્નેમાંથી એકપણ પાછું ન આવ્યું. રાજા આકુળવ્યાકુળ થયો. ગોળા નદી, ભટ્ટારિકાનું મંદિર ઈત્યાદિ સ્થળે તપાસ કરાવી છતાં તેઓની કોઈ પણ સ્થળેથી ખબર ન આવી.

મહાબળ અને મલયસુંદરી ક્યાં ગયાં, તેનો પત્તો મળતોજ નથી ઈત્યાદિ સમાચાર સાંભળી, વિલખા થયેલા સર્વ રાજકુમારો પોતપોતાને દેશ ચાલ્યા ગયા.

પ્રકરણ ૨૮ મું.

દુઃખી વીરધવળ.

જે ચંદ્રાવતીનો મહારાજા થોડા વખત પહેલાં આનંદ રસમાં ઝીલતો હતો, તેજ મહારાજા અત્યારે શોકસમુદ્રમાં ડુબ્યો છે. જે મહારાજાના મહેલમાં કાલે આનંદનો સૂર્ય ચળકતો હતો, તે મહારાજાના મહેલમાંજ નહિ પણ આખા શહેરમાં શોકનું વાદળ આજે છાઇ રહ્યું હતું. અહા! કર્મની કેવી વિચિત્રતા! કેટલી પદાર્થોની

અનિત્યતા! શી સંયોગની વિયોગ શીળતા! દુનિયાનું આવું ક્ષણિક સુખ જોઈ વિચારવાન મનુષ્યો વિરક્ત થયા હોય તો તે બનવા યોગ્ય છે.

મહારાજા **વીરધવળ**ને જમાઈ તથા પુત્રીના વિયોગથી આ સંસાર દુઃખરૂપ થઈ પડયો. સંયોગિક સુખ, દુઃખરૂપ કે વિયોગિક ઝેરથી મિશ્રિત ભાસવા લાગ્યું. સંસાર સુનો જણાતો હતો. દુનિયા ઉજ્જડ વેરાન જેવી દેખાતી હતી. ખાન, પાન ઝેર તુલ્ય લાગતાં હતાં. ટૂંકામાં કહીએ તો આ વખતે કોઈ પણ વિશેષ દુઃખી હોય તો તે મહારાજા **વીર**ધવળ હતો; કારણ કે એક મહાન દુઃખનો પાર તે કાલેજ પામ્યો હતો તેવામાં પાછું બીજું દુઃખ તેની પાસે આવીને ઉભુંજ રહ્યું. તે વિચાર કરતો હતો કે ક્યાં પૃથ્વીસ્થાનપુર અને ક્યાં **ચંદ્રાવતી**! ક્યાં મારી દુઃખીની **મલયસુંદરી** અને ક્યાં તે ગુણવાન્ **મહાબળ** કુમાર! વિધિયોગથી મને આ પ્રસંગે તેઓનો મેળાપ થયો, પણ અભાગ્યોદયથી ફરી તેઓનો સમાગમ ક્યાંથી હોય! વિદ્યુતના ઝબકારાની માફક અમે તે બન્ને બાળકોને જોયાં અને પાછા વિલય પણ થઈ ગયાં! અહા શું વિધિસંયોગ! સઘળું ઈંદ્રજાળ જેવુંજને! અરે વિધિ! આ કાર્યનો આવોજ વિપાક થવાનો હતો, તો તેં આ બાળકોને શા માટે પ્રથમથીજ પ્રગટ ર્ક્યા. ભોજન આપવું તે વધારે સારૂં, પણ આપીને પાછું ખેંચી લેવું તેતો ઠીક નહિજ. જન્માંધપણું હોય તે સારૂં, પણ પાછળથી અંધ થવું તેતો દુઃખનુંજ કારણ. કોઇ વૈરીએ તેઓનું હરણ ર્ક્યું હશે? કે વિષમ પ્રદેશમાં તેમનું મરણ થયું હશે? કે શત્રુ રાજાએ તેમને મારી નાખ્યાં હશે? હા! હા! તેમનો ક્યાંઈ પત્તો નજ લાગ્યો. અથવા કોઈ વીરપુરૂષ **મહાબળ**ના બ્હાનાથી કન્યા પરણી સ્વેચ્છાએ લઇને ચાલતો થયો! અથવા કુમારકુમારીની ભ્રાંતિ દેખાડી કોઈ દયાળુ

પુરૂષ મને મરણુથી નિવારી ક્રીડા કરી ચાલતો થયો, હવે હું શું કરૂં ? ક્યાં જાઉં ? આ પ્રમાણે ચિંતામાં મગ્ન થયેલો શૂન્ય ચિત્તપણે રાજા ઉભો ઉભો ઝુરે છે, તે પ્રસંગે કુમારીની ધાવમાતા વેગવતીએ રાજાને વિનયપૂર્વક જણાવ્યું. મહારાજા ! શાંત થાઓ. ધીરજ ધરો. આમ કુવિકલ્પો ન કરો. હું નિશ્ચય પૂર્વક કહું છું કે તેજ મહાબળ કુમાર હતો અને તેજ આપની પુત્રી મલયસુંદરી હતી, પણ રાત્રિએ બહાર જતાં કોઈએ છળ પ્રપંચથી પકડયાં હોય કે આડે રસ્તે નીકળી ગયાં હોય તેમ સંભવે છે. તો મહારાજા ! દેશાંતરે, અરણ્યમાં, નદી, પર્વત ઇત્યાદિ સ્થળે હુંશીયાર માણસોને મોકલાવી તેની શોધ કરાવો. કદાચ કોઈ પણ પ્રયોગથી તેઓ પૃથ્વીસ્થાનપુરે ગયા હોય તો ત્યાં પણ તરતજ ખબર કરાવો.

આ સર્વ વૃત્તાંત સુરપાળ રાજાને પણ જણાવો, કેમકે પુત્રવાત્સલ્યતાથી તે પણ આપણા સમાન દુઃખીઓ થઈ સર્વ સ્થળે તપાસ કરાવશે.

રાજા વીરધવળ—વેગવતી ! તારી બુદ્ધિ ઘણીજ ઉત્તમ છે. તેં ઘણો સારો ઉપાય બતાવ્યો.

રાજાએ તેના કહેવા મુજબ તરતજ સર્વ સ્થળે માણસો મોકલાવ્યાં. અને મલયકેતુ કુમારને રસ્તામાં શોધ કરતા, મહારાજા સુરપાળને વૃત્તાંત જણાવવા માટે મોકલ્યો.

પ્રકરણ ૨૯ મું.

ભૂતોનો આલાપ

એક તો રાત્રિનો વખત તેમાં વળી અંધારી ચૌદશ, એક બાજુ શ્મશાન બીજી બાજુ ધોધબંધ વહેતી નદીના પ્રવાહનો ખળખળાટ,

અપરિચિત માર્ગ, ચોરોનો ઉપદ્રવ, વૈરી રાજકુમારોનો ભય, શીયાળ, વરૂ, ઘુવડ વિગેરે જાનવરોનો રૌદ્ર શબ્દ ઇત્યાદિ કારણોથી નદી તરફનો માર્ગ ભયંકર જણાતો હતો.

મહાબળ—પ્રિયા! આવી શ્મશાનભૂમિ અને અંધારી રાત્રિમાં સ્ત્રી સહિત છુટથી ફરવું એ મને લાભદાયક જણાતું નથી, માટે ગુટિકાના પ્રયોગથી તારૂં પુરૂષનું રૂપ બનાવું તેથી આપણે નિર્ભયપણે ફરી શકીશું.

મલયસુંદરી—પ્રિય! જેવી આપની ઇચ્છા.

મહાબળે તરતજ આમ્રરસમાં ગુટિકા ઘસી મલયસુંદરીના કપાળમાં તિલક કર્યું. ગુટિકાના પ્રભાવથી પૂર્વની માફક પુરૂષનું રૂપ થયું. બન્ને જણ દેવીના મંદિરમાં ગયા, શિખરમાંથી ચોરને બહાર કાઢયો અને જણાવ્યું કે તારા ગોઠીઆઓ તારી તપાસ કરી કાલે ચાલ્યા ગયા છે. હવે જ્યાં તારી ઇચ્છા હોય ત્યાં ચાલ્યો જા.

મને જીવિતવ્યલાભ અને દ્રવ્યલાભ તમારા પ્રસાદથીજ થયો છે એમ કહી નમસ્કાર કરી, ઉપકાર માની ચોર ચાલતો થયો. દેવીના મંદીરથી નીચાં ઉતરી નજીકમાં રહેલા વડવૃક્ષની નીચે થઇ શહેર તરફ તેઓ પાછાં ફરે છે, તેવામાં તે વડના શિખરપર ભૂતોનો વાર્તાલાપ સંભળાવા લાગ્યો.

મહાબળ—પ્રિયા! થોડો વખત આપણે અહિં ઉભા રહીએ અને કાન દઈ સાંભળીએ, આ ભૂતો આપસમાં શું વાર્તાલાપ કરે છે.

આ ભૂતોમાંથી રખેને વળી કોઇ હારનું અપહરણ કરે, એ વિચારથી મહાબળે મલયસુંદરી પાસેથી હાર લીધો અને પોતાની કમ્મરમાં બાંધી દીધો. પછી ગુપ્તપણે તે વડના પોલાણમાં બન્ને જણ ઉભાં રહી સાવધાનપણે સાંભળવા લાગ્યાં.

એક ભૂતે પ્રશ્ન કર્યો. "કેમ ? આજે આ પૃથ્વીપર કાંઈ જાણવા યોગ્ય નવીન બનાવ બનેલો કે બનવાનો કોઇએ દીઠો કે સાંભળ્યો છે ?"

આગેવાન ભૂતે જણાવ્યું, એક બનાવ બનવાની તૈયારી છે, પણ તે આવતી કાલે બનવાનો છે; છતાં તે સ્થાન અહિંથી દૂર છે.

બીજો ભૂત—તે વાત અમને જણાવશો ?

આગેવાન ભૂત—હા ! તમે સાવધાન થઇ સાંભળો. પૃથ્વી-સ્થાનપુરના સુરપાળ રાજાને મહાબળ નામનો કુમાર છે. તેની માતા રાણી પદ્માવતીનો એક હાર કોઇએ અદૃશ્યપણે હરી લીધો છે. તેને માટે તેની આગળ મહાબળે એવી પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે, જો પાંચ દિવસમાં હાર ન લાવી આપું તો અગ્નિમાં પ્રવેશ કરૂં. તેની માતાએ પણ તેવીજ પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે પાંચ દિવસમાં જો હાર ન મળે તો મારે પણ અવશ્ય મરણને શરણ થવું.

હારની તપાસ માટે ગયેલા કુમારની હજી સુધી બીલકુલ ખબર મળી નથી અને પાંચમો દિવસ તો કાલે સવારેજ થશે. તે કુમારની અને હારની શોધ નહિ મળવાથી મરવાને ઉત્સુક થયેલી રાણીને જોઈને જ હું હમણાં અહીં આવ્યો છું. કોણ જાણે તે રાણી વિષથી, જળથી, શસ્ત્રવડે, અગ્નિવડે, પડીને કે ગળે ફાંસો ખાઇને મરણ પામશે. પણ મરણ તો પામશે. તેની પાછળ ઘણા લોકો સહિત રાજા પણ મરણ પામશે.

આ શબ્દો સાંભળતાં જ કુમાર ચિંતવવા લાગ્યો; નિશ્ચે આ કોઈ ભૂત જાતિના દેવો આપસમાં વાતો કરી રહ્યા છે. તેઓનું કહેવું સત્ય છે. બનતા સુધી તેઓ અસત્ય બોલતા નથી.

અરે ! પ્રતિજ્ઞા ભ્રષ્ટ થયેલો હું તો હજી અહીં વિલાસ કરૂં છું અને ત્યાં દુઃખાર્ત્ત મારા કુટુંબનો ક્ષય થાય છે.

એટલામાં ફરી પાછો તેઓનો આલાપ સંભળાયો. ચાલો આપણે ત્યાં જઈએ. કૌતુક જોઈશું અને રક્તાદિનો આસ્વાદ પણ લઈશું. આ શબ્દો કહેતાંની સાથે જ સર્વેએ હુંકારો કર્યો અને હુંકારા સાથે જ તે વડ, કુમાર અને મલયસુંદરી સહિત આકાશમાર્ગે ઉડયો. કારણ કે તેઓ તે વડની પોલાણમાં ઉભાં હતાં.

ઘણી ઝડપથી આકાશમાં ઉડતો તે વડ થોડા જ વખતમાં એક પહાડની મેખલા ઉપર આવી સ્થિર થઈ રહ્યો.

વડથી નીચા ઉતરી તે દેવો, ગોળા નદીના કિનારાપર આવેલા ધનંજય નામના યક્ષના મંદિર તરફ ગયા.

મહાબળ પણ તે પ્રદેશને જોઈ ઓળખી મલયસુંદરીને કહેવા લાગ્યો. પ્રિયા! હજી આપણાં પુણ્ય જાગૃત છે. આ વડ મારા પૃથ્વીસ્થાન શહેર પાસે આવ્યો છે હવે આપણે શીઘ્રપણે આ વડના આશ્રયનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. દેવોના આદેશથી કદાચ આ વડ ફરી પાછો પોતાને ઠેકાણે કે અન્ય સ્થળે ચાલ્યો જશે તો પાછા કોઈ વિષમ સ્થાનમાં આપણે જઈ પડીશું. આ પ્રમાણે કહી તરત જ તે વડના પોલાણમાંથી મહાબળ, મલયસુંદરીને લઈ બહાર નીકળી આવ્યો અને નજીકમાં રહેલા કદળી વનમાં જઈ સ્વસ્થપણે વિશ્રામ લીધો.

થોડા વખતમાં તે વડ પાછો ત્યાંથી ઉપડતો જોઈ મહાબળે જણાવ્યું. સુંદરી! આ વડ પાછો પોતાને સ્થળે જતો જણાય છે. આપણે જલદી બહાર નીકળી આવ્યાં તે ઠીક થયું.

રાત્રિ હજી બાકી વિશેષ હતી. શાંત અને નિર્ભયપણે આ દંપતી કદળી વનમાં બેઠાં છે, તેવામાં કરૂણ સ્વરે રૂદન કરતી કોઇ સ્ત્રીનો શબ્દ, કુમારના કર્ણ ગોચર થયો, રૂદનનો શબ્દ સાંભળી મહાબળે મલયસુંદરીને કહ્યું. પ્રિયે! આ કોઇ દુઃખી સ્ત્રીના વિલાપના શબ્દ સંભળાય છે. પુરૂષોનું ભૂષણ એજ છે કે દુઃખીઓને મદદ કરવી.

તેનાં દુઃખો દૂર કરવાં. તેમાં વળી રાજ્યના માલીકે તો વિશેષ પ્રકારે કાળજી રાખી, દુઃખીઓનાં દુઃખો દૂર કરવાં જોઈએ.

તું અહીં રહેજે. અધૃતિ કરવાનું કાંઈ કારણ નથી. હું હમણાં પાછો આવું છું. મલયસુંદરી કાંઈ ઉત્તર ન આપી શકી. મલયસુંદરીને ત્યાંજ મૂકી પરદુઃખભંજન માટે તે રૂદનના શબ્દાનુસારે મહાબળ ચાલી નીકળ્યો.

પ્રકરણ ૩૦ મું.

પતિનો વિયોગ અને દુઃખનો બીજો પડદો.

અંધારી રાત્રિ! તારાં કર્ત્તવ્યો પણ તારા જેવાં મેલાંજ છે. ચંદ્રાવતીમાં રાજા વીરધવળને પુત્રી તથા જમાઈનો વિયોગ કરાવી રડાવ્યો અને મલયસુંદરીને પણ તરત જ પતિવિયોગ કરાવી દુઃખના પડદા પાછળ ઢાંકી દીધી. ઓ વિધિ! તું પણ કેટલો બધો નિષ્ઠુર! મનુષ્ય ચિંતવે છે કાંઈ જુદું અને તું તેથી કરાવે છે પણ જુદું.

મનુષ્યોના સંચાર વિનાના કદલી વનમાં મલયસુંદરી એકાકી બેઠી છે. 'વારંવાર હઠ કરી પતિની ઇચ્છા વિરૂદ્ધ સાથે જવું તે યોગ્ય નહિ, એમ ધારીને જ આ વખતે તે સાથે ગઈ નહોતી. પોતે થોડા વખત વિયોગ સહન કરીને પણ સ્વજાતિનું દુઃખ દૂર થયેલું જોવાને ઉત્સુક હતી, તેથી જ સુંગે મોઢે પણ મહાબળને જવાની રજા આપી હતી. મારા સ્વામીનાથ હમણાં આવશે. આ દિશા તરફ ગયા છે, આ ખડખડાટ સંભળાય છે તે તેમના પગરવનોતો નહિ હોયને? વિગેરે વિચારો કરતી અને તેજ દિશા તરફ એકી નજરે જોતી પાછલી રાત્રિ પૂર્ણ થઈ પણ મહાબળ નજ આવ્યો; પ્રાતઃકાળ થયો.

આવા અપરિચિત વનમાં મને એકાકી સૂકી તેઓ ક્યાં ગયા? હજી કેમ ન આવ્યા? માતા પિતાને મળવાની ઉત્કંઠાથી તેઓ શહેરમાં તો નહિ ગયા હોય? વિગેરે સંકલ્પ વિકલ્પ કરતી મલયસુંદરીએ નિર્ણય કર્યો કે તે શહેરમાંજ ગયા હશે, ચાલ હું પણ શહેરમાં જઉં. એમ ધારી શહેર તરફ ચાલવા લાગી. ચાલતાં જ્યાં દરવાજા પાસે આવી એટલામાં કોટવાળ સન્મુખ મળ્યો. દિવ્યવેશ અને સુંદર રૂપ જોઈ કોટવાળે તેને પૂછ્યું. અરે યુવાન! તું કોણ છે? આ શેહેરમાં ક્યાંથી આવ્યો? તું કોઈ વખત મારા જોવામાં નથી આવ્યો માટે સાચી વાત કહે.

પુરૂષવેશધારક—મલયસુંદરીએ કાંઈ ઉત્તર ન આપ્યો, મૌન રહી ગભરાઈ ગયેલાની માફક દિશાઓ તરફ જોવા લાગી.

કોટવાળને તેથી વિશેષ વ્હેમ આવ્યો, તેની પાસે શું શું વસ્તુ છે વિગેરે તપાસ કરતાં, કાનમાં પહેરેલાં કુંડળો અને શરીરપરનાં વસ્ત્રો મહાબળ કુમારનાં જણાયાં. કોટવાળ વિચારમાં પડયો, મહાબળ કુમારનાં વસ્ત્ર અને કુંડળ આની પાસે ક્યાંથી? કોટવાળ તેને પકડી રાજા પાસે લઈ આવ્યો. તેનું રૂપ, વેશ વિગેરે જોઈ રાજા પ્રમુખ પણ વિસ્મય પામ્યા.

રાજા—કોટવાળ! આ પુરૂષ કોણ છે? તેણે પેહેરેલ વેષ સર્વ મહાબળ કુમારનો જણાય છે.

કોટવાળ—મહારાજા! દરવાજામાં પ્રવેશ કરતાં આ માણસ મારા જોવામાં આવ્યો છે તેને પૂછતાં કાંઈ પણ ઉત્તર આપતો નથી.

રાજા—મલયસુંદરી સન્મુખ જોઈ, તું કોણ છે? કોનો પુત્ર છે? મલયસુંદરી વિચારમાં પડી, જો હું મારી સત્ય વાત કહીશ તો તે રાજા વિગેરેના માનવામાં નહિ આવે, કારણ કે અમારા

બન્નેનો મેળાપ અને વિવાહ એ સર્વને અસંભવિત લાગે તેમ છે. વળી અત્યારે મારો વેષ પણ પુરૂષનો છે માટે જ્યાં સુધી મારા સ્વામીનો મને મેળાપ ન થાય, ત્યાં સુધી સત્ય વૃત્તાંત પ્રકાશિત ન કરવો. જે થવાનું હોય તે થાઓ. એમ નિર્ણય કરી કલ્પિત ઉત્તર આપ્યો.

મલયસુંદરી—હું મહાબળ કુમારનો પ્રિયમિત્ર છું. તેમણેજ મને આ સર્વ પોતાનો વેષ આપ્યો છે.

સુરપાળ—મહાબળ કુમાર હમણાં ક્યાં છે?

મલયસુંદરી—આટલામાંજ સ્વેચ્છાએ અહીં તહીં ફરતા હશે.

સુરપાળ—કુમાર આટલામાંજ હોય તો પોતાના કહેલ વચનાનુસાર આવીને અમને શા માટે ન મળે? કુમાર આટલામાં છેજ નહિ. અમે તેની ઘણી શોધ કરાવી પણ તે મળી શક્યો નથી. વળી જ્યારે તું મારા પુત્રનો પ્રિયમિત્ર છે, તો આ સર્વ મનુષ્યોમાંથી કોઇ પણ તને કેમ ઓળખતા નથી.

મલયસુંદરી કાંઈ પણ ઉત્તર આપ્યા સિવાય મૌનપણેજ ઉભી રહી.

સુરપાળ—આ વાત સંભવે છે કે, કેટલાક દિવસ ઉપર અદૃષ્ટ રીતે કુમારનાં વસ્ત્રાદિ ચોરાયાં હતાં તે સર્વ અલંબાદ્રિની ગુફામાં રહેનાર પ્રચંડ ચોર લોહખુરાએ ચોર્યાં જણાય છે, જેને કાલેજ મારી નાખવામાં આવ્યો છે, તેનો આ બાંધવ હોય કે સ્નેહી હોય અથવા કોઈ સંબંધી હોય એમ જણાય છે અને તેના વિયોગથી ઉદાસીન ખીન્ન કે સંભ્રાંત થઇ તેને જોવા માટે આમતેમ ફરતો હોય એમ નિર્ણય કરાય છે. કુમારનો વેષ પણ તે ચોર પાસેથી આને મળ્યો હોય તેમ સંભવે છે. તેમજ 'અલ્પભાષી અને બહુ મૌની' એ ચોરનું લક્ષણ પણ આ પુરૂષમાં સંભવે છે.

અરે ! આ ચોરોએ મળી મારા કુમારને મારી નાખ્યો હોય એમ મારૂં માનવું છે માટે આ પણ મારો વૈરી છે. રાજા ભયભ્રાંત થઈ બોલી ઉઠયો, અરે કોટવાળ ! આ પુરૂષને પણ તે ચોરને જ્યાં બાંધી માર્યો છે ત્યાં લઈ જઇને મારી નાખો.

રાજાના મુખમાંથી આ શબ્દો સાંભળી મલયસુંદરી અફસોસમાં પડી. અરે ! ફરી પણ આ વિપત્તિનું વાદળ મારા ઉપર ઘેરાઈ આવ્યું. અહો ! અલક્ષિત વિધિનું દુર્વિલસિત ! હવે શું થશે ? આ પણ મરણાંત આફત આવી આનો નિસ્તાર કેવી રીતે પામીશ ? મહાબળે આપેલ શ્લોક યાદ આવ્યો. તેનો વિચાર કરતાં હૃદયમાં ધીરજ આવી. પોતેજ પોતાને આશ્વાસન દેવા લાગી. હે ચેતન ! ભાગ્યાધિક મનોરથ શા માટે કરે છે ? અને પૂર્વોક્ત કર્મોદયથી શા માટે ડરે છે ? હિમ્મત રાખ. નહિ કરેલ કર્મ કદી પણ ભોગવવાં નહિં જ પડે અને કરેલ કર્મ ભોગવ્યા સિવાય નહિં જ છુટાય. ઈત્યાદિ વિચાર કરતાં તેના ચેહેરા ઉપરથી શોકની છાયા દૂર થઈ અને એક જ્ઞાની મહાત્મા જેમ સમતારસમાં ઝીલતો હોય તેમ તેનું મન શાંતરસમાં નિમગ્ન થયું.

તેની શાંત અને તેજસ્વી આકૃતિ જોઈ પ્રધાનમંડળ ઉપર ઉંડી અસર થઈ. રાજાના આવા પ્રચંડ આદેશનાં વચમાં પ્રધાનમંડળ પડયું-

પ્રધાન—મહારાજા ! આવી ચેષ્ટા અને સુંદરાકૃતિ ઉપરથી અનુમાન નથી કરી શકાતું કે આ ચોર હશે. ? આવા દિવ્ય પુરૂષે અપરાધ કર્યો છે એવો જ્યાં સુધી નિર્ણય ન થાય ત્યાં સુધી તેનો વધ કરવાનો આદેશ ન આપવો એ વધારે યોગ્ય છે; છતાં આ અપરાધી નથી એ ભ્રાંતિ આપની દૂર ન થતી હોય તો તેને

દિવ્ય-ધીજ આપવું જોઇએ. જો તે દૈવિક દિવ્ય તેનો પરાભવ કરશે તો આપણે તેને ચોર સમજીશું અને જો તેથી તેનો પરાભવ નહિં થાય તો તે નિર્દોષ ઠરશે. આ પ્રમાણે કરવાથી લોકમાં પણ આપણો અપવાદ નહિં થાય.

રાજા—પ્રધાન ! તમારૂં કહેવું યોગ્ય છે. આને કઈ જાતનું દિવ્ય આપીશું ?

પ્રધાન—મહારાજા ! ઘટસર્પનું દિવ્ય ઘણુંજ તીવ્ર ગણાય છે.

રાજા—ગારૂડીકોને બોલાવો. અલંબાદ્રિ પહાડની મેખલા-લામાંથી એક ભયંકર સર્પને પકડી લાવવા તેમને કહો.

રાજાનો આદેશ થતાં કેટલાએક ગારૂડીઓ સર્પ લાવવા માટે પહાડ તરફ ગયા.

રાજાએ કુમારનાં વસ્ત્ર અને કુંડલાદિ મલયસુંદરી પાસેથી ઉતરાવી લીધાં અને કોટવાળની દેખરેખ નીચે તેને સોંપી.

એ અવસરે પદ્માવતી રાણીની દાસી સભામાં આવી અને ઘણી દીલગીર થઈ રાજાને કહેવા લાગી.

મહારાજા ! રાણી પદ્માવતી આપને વિનંતિ કરે છે કે, ગુણી-ચલ મહાબળ કુમારની અદ્યાપિ પર્યંત શોધ લાગી નથી. તેણે કહેલ આજે પાંચમો દિવસ છે. કુમાર જીવતો હોય તો તે આવ્યા સિવાય નજ રહે. લક્ષ્મીપુંજહારના પણ કાંઈ સમાચાર મળ્યા નથી. જ્યાં કુમારની હૈયાતીનોજ અભાવ સમજાતો હોય ત્યાં હાર પ્રાપ્તિની આશા રાખવી તે વ્યર્થજ છે. દુર્લભ કુમારના અભાવે હું મારૂં જીવતવ્ય ધારી શકવાને અસમર્થ છું. આજ પર્યંત મેં આપનો દુર્વિનય કે અપરાધ કર્યો હોય તે ક્ષમા કરશો. અને મને આજ્ઞા આપો એટલે અલંબાદ્રિના શિખર ઉપરથી ભ્રગુપાત કરી—ઝંપાપાતકરી હું શાંતિ પામું.

રાજા—દાસી! રાણીને હિમ્મત આપ અને મારા તરફથી જણાવ કે, આ દુઃસહ દુઃખ આપણુ બંનેને સરખુંજ છે. કુમારની શોધ માટે મેં ચારે બાજુ માણસો મોકલાવ્યા છે. તપાસ કરીને તેઓને આવવા દો. કુમારના કાંઈપણ સમાચાર મળી આવશે. કેમકે હજી આજે પાંચમો દિવસ છે. કુમારના સમાચાર જો આજે નહિ મળે તો કાલે જેમ યોગ્ય જણાશે તેમ કરીશું, માટે ઉતાવળ નહિ કરો.

દાસી! આજે આ સુંદર પુરૂષ પાસેથી કુમારના કુંડળ અને વસ્ત્રો મળી આવ્યાં છે, તેમ કુમાર અને હાર પણ મળી આવશે. આજે તેને હમણાં દિવ્ય આપવાનું છે. આ સર્વ સમાચાર રાણીને કહેજે અને કુમારનાં વસ્ત્ર તથા કુંડળ તું લઈ જા અને રાણીને આપજે. આ પ્રમાણે કહી રાજાએ વસ્ત્ર અને કુંડળ દાસીને આપ્યાં તે લઈને દાસી રાણી પાસે આવી, દાસીએ કુમારનાં વસ્ત્ર તથા કુંડળ રાણીને આપ્યાં. તે જોઈ રાણીને ઘણો આનંદ થયો.

રાણી—દાસી! આ વસ્ત્ર તથા કુંડળ ક્યાંથી મળ્યાં? તથા મારા કહેલા સમાચારનો રાજાએ શું ઉત્તર આપ્યો?

દાસીએ રાજાના કહેવા મુજબ સર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યો. હર્ષ શોકથી વ્યાકુળ થયેલી રાણી અનેક સંકલ્પો કરવા લાગી. શું તે મારા પુત્રનો પ્રિય મિત્ર હશે? તે અહીં શા માટે આવ્યો હશે? કુમારના સમાચાર દેવા તો નહિ આવ્યો હોય? અથવા મારા કુમારને મારીને તેનાં આ કુંડલ, વસ્ત્ર આણે તો નહિં લીધાં હોય? તે પુરૂષને જોવાથી મને વિશેષ ખાત્રી થશે એમ મનથી નિર્ણય કરી રાણીએ દાસીને જણાવ્યું. દાસી! તે પુરૂષને જ્યાં દિવ્ય આપવાનું છે તે સ્થળે મારે જવું છે. તે પુરૂષને જોવાથી મને કાંઈક વિશેષ નિર્ણય થશે માટે ત્યાં જવાની બધી સામગ્રી તૈયાર કર.

રાણીના કહ્યા મુજબ સર્વ સામગ્રી દાસીએ તૈયાર કરી એટલે પદ્માવતી રાણી પોતાના પરિવાર સાથે ધનંજય યક્ષના મંદિરમાં આવી.

રાણીના આવ્યા પહેલાંજ રાજા પ્રમુખ હજારો લોકો તે દિવ્ય જોવા માટે આવી પહોંચ્યા હતા.

તે અવસરે સર્પ પકડવા મોકલેલા ગારૂડીઓ પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેઓએ રાજાને નમસ્કાર કરી જણાવ્યું. મહારાજા! અલંબાદ્રિ પાહાડનાં અનેક શિખરો અને છિદ્રો ફરી ફરી આ એક સર્પ ઘડામાં પુરીને લાવ્યા છીએ. તે કાજળથી પણ શ્યામ, ઘણી લંબાઈવાળો અને જોતાં પણ ભય આપે તેવો છે.

આ પ્રમાણે કહી ઘટ રાજા પાસે મૂકયો. રાજાએ તે ઘટ ધનંજય યક્ષના મંદિરમાં મૂકાવ્યો અને કોટવાળને આદેશ કર્યો કે તે પુરૂષને અહીં લાવો.

રાજાનો આદેશ થતાંજ અનેક શસ્ત્રવાળા રાજપુરૂષોથી ઘેરાયેલા તે પુરૂષને (મલયસુંદરીને) રાજાની પાસે લાવ્યા. મહાન તેજસ્વી આ પુરૂષને જોઈ, રાણી અને સર્વ પ્રજાલોક આપસમાં બોલવા લાગ્યા. અરે! આવી સુંદર આકૃતિવાળો પુરૂષ ચોર હોય એવો સંભવ થવો પણ અશકય છે. જો જળથી અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય, ચંદ્રથી અંગારાનો વરસાદ થાય અને અમૃતથી ઝેર પ્રગટ થાય તો આ પુરૂષથી અકાર્ય થઈ શકે.

પ્રજાલોક—મહારાજા! આવું ભયંકર દિવ્ય આ પુરૂષને આપવું યોગ્ય નથી.

રાજા—દિવ્ય આપવામાં કોઇ પણ જાતનો દોષ નથી. જેમ જાતિવાન્ સુવર્ણ અગ્નિમાં નાંખવાથી વિશેષ પ્રકારે તેજવાન્ થઈ શુદ્ધ થાય છે, તેમજ જો આ પુરૂષ નિર્દોષ હશે તો તેની કીર્ત્તિમાં વધારો થશે. રાજાના આ ઉત્તરથી લોકો મૌન રહ્યા.

રાજાના આદેશથી પ્રધાને તે પુરૂષને જણાવ્યું "મહાશય! તમે કોણ છો તેની અમને કાંઈ ખબર નથી, તમારા પર ચોરીનું તોહોમત મૂકવામાં આવે છે. તે સાથે મહાબળ કુમારના શરીરને નુકશાન પહોંચાડવાનો શક પણ લાવવામાં આવે છે. આ બાબતમાં તમે નિર્દોષ છો તે સાબીત કરવા માટે તમને વખત આપવામાં આવે છે. તે એવી સરતે કે, આ યક્ષના મંદિરમાં ઘડામાં સર્પ પુરી એક ઘડો મૂકવામાં આવ્યો છે, તે ઘડો તમારે ઉઘાડવો અને તેમાંથી હાથે પકડી સર્પ બહાર કાઢવો. કેટલીકવાર હાથમાં ઝાલી તે સર્પ પાછો ઘડામાં મૂકવો. આટલા વખતમાં તે સર્પ તમને કાંઈ પણ નુકશાન ન પહોંચાડે તો તમે નિર્દોષ છો; એમ આ સર્વ રાજા તથા પ્રજા માનશે અને જો તમે સદોષ હશો તો તે સર્પ અવશ્ય નુકશાન પહોંચાડશે અને તેથીજ તમારા દોષનો દંડ તમને મળી ચુકશે, માટે મહારાજા સુરપાળની આજ્ઞાથી આ દિવ્ય તમારી નિર્દોષતા પ્રગટ કરવા માટે તમારે કરવું. નિર્દોષ મનુષ્યને આ સત્ય પ્રતીતિવાળો યક્ષદેવ અવશ્ય મદદ આપે છે."

પ્રધાને પોતાનું બોલવું પૂર્ણ કર્યું કે તરતજ પુરૂષવેષ ધારક મલયસુંદરી તે ઘટની પાસે આવી ઉભી. પંચપરમેષ્ઠિ મંત્રનું સ્મરણ કરી મહાબળે આપેલ શ્લોકનો ભાવાર્થ યાદ કરી પ્રસન્ન ચિત્તે ઉત્સાહથી તે ઘડો ઉઘાડયો અને લોકોના આશ્ચર્ય વચ્ચે તેમાં હાથ નાંખી સર્પ બહાર કાઢયો. સર્પ પણ રજ્જુ–દોરડી સરખો થઈ, સ્નેહી હોય તેમ તેનું મુખ જોવા લાગ્યો. કેટલોક વખત હાથમાં રહેવા છતાં તે સર્પે જ્યારે તેને કાંઈપણ નુકશાન ન પહોંચાડયું ત્યારે તેની સત્યતા વિષે આશ્ચર્ય પામી, લોકો મોટે અવાજે "નિર્દોષ! નિર્દોષ!" એવા કાન ફોડી નાખે તેવા પોકારો કરવા લાગ્યા.

જે સત્યના પ્રભાવથી આવા હિંસક જીવો પણ શાંત થઈ જાય છે તે સત્યમાં કેટલીબધી પ્રબળતા હશે ? આ વર્તમાન કાળના સુખને જોનારાં પામર પ્રાણીઓ સ્હેજ સ્હાજ વસ્તુઓમાં પણ મન નાખી પોતાની દાનત બગાડે છે, અર્થાત્ પર વસ્તુ હરણ કરે છે, તેવાઓને દેવો તો શું પણ મનુષ્યો પણ ક્યાંથી મદદ આપે ? કેવી રીતે સાહાય્ય આપે ? પૂર્વકાળમાં તેવા ઉત્તમ મનુષ્યો આ ભારતવર્ષપર વિશેષ જોવામાં આવતા હતા અને તેને લઇનેજ આવાં દિવ્યો અપાતાં. તે અવસરે સત્ય પ્રતિષ્ટાવાળા દેવો પણ હતા અને તેવા ઉત્તમ મનુષ્યોને તેઓ તરતજ મદદ કરતા. અત્યારે ભારતવર્ષપર તેવા ઉત્તમ મનુષ્યોનો મોટા પ્રમાણમાં અભાવ છે, ત્યારે તેવા સત્યપ્રતિષ્ટ દેવો પણ મદદ કરતા અટક્યા છે. જેવા મનુષ્યો તેવાંજ દિવ્યો કે દંડો; એટલે અત્યારના જીવોના સ્વભાવના પ્રમાણમાં અત્યારે તેવાજ કાયદાઓ અને શિક્ષાઓ અપાય છે.

હાથમાં રહેલા સર્પે મુખમાંથી એક દિવ્ય હાર કાઢયો અને તે મલયસુંદરીના ગળામાં હળવે હળવે નાખ્યો. આ આશ્ચર્ય જોઈ લોકો તો વિચારશૂન્ય થઈ ગયા. અહા ! આ શું આશ્ચર્ય ? રાજાએ તે હાર ઓળખી કાઢયો. આ લક્ષ્મીપુંજહાર. જેની શોધ માટે મહાબળ કુમાર ગયો છે તેજ આ હાર. લોકો એક બીજાના મુખ સામું જોવા લાગ્યા.

તેવામાં તે સર્પે પોતાની જીહ્વાવડે તે દિવ્ય લેનાર પુરૂષનાં ભાળમાં ચુંબન કરી તેના કપાળમાં રહેલું તિલક બગાડી નાંખ્યું. તિલક બગડતાંજ તે નવયૌવના સ્ત્રી થઈ રહી. સર્પ તેના મસ્તકપર પોતાની ફણા વિસ્તારી એક છત્રધારની માફક થઈ રહ્યો.

આ અપૂર્વ આશ્ચર્ય જોઇ લોકો કાંઇપણ બોલ્યા સિવાય સ્તબ્ધ થયા હોય તેમ સ્થિરજ થઈ ગયા.

આ ચમત્કાર જોઈ ભયથી ધ્રૂજતો સુરપાળ રાજા બોલવા લાગ્યો. અરે! મેં મૂર્ખપણાથી આ અયુક્ત કર્યું. લોકોના વારવા છતાં અને રાણીની મનાઇ છતાં, આ દિવ્ય આપી મોટો અનર્થ ઉત્પન્ન કર્યો. આ સર્પ કાંઈ સામાન્ય નથી. પણ કોઈ દેવ કે દાનવ સર્પનું રૂપ લઈ આવ્યો જણાય છે. અથવા શેષનાગ પોતે હોય એમ અનુમાન કરાય છે. અથવા વિચિત્ર શક્તિવાળા આ બન્ને પુરૂષો મારા શેહેરની આજુબાજુ સ્વેચ્છાએ ક્રીડા કરતા ફરતા જણાય છે. આમ થવામાં પરમાર્થ કાંઈ સમજાતો નથી. છેવટનો ઉપાય તો એજ છે કે મારે તેનું આરાધન કરવું કેમકે 'भक्तिग्राह्या हि देवता' દેવો ભક્તિથી સ્વાધીન યા અનુકૂળ થાય છે. આમ નિર્ણય કરી રાજાએ પોતે ધૂપ ઉખેવ્યો, પુષ્પથી તે સર્પની પૂજા કરી અને નમ્રતાથી જણાવ્યું કે, હે પન્નગાધિરાજ! મેં તમને અનેક પ્રકારે દુહવ્યા છે. કૃપાળુ થઇ તે મારો દુર્નય સહન કરશો.

રાજા આ પ્રમાણે કહેતો હતો તેવામાં તે સ્ત્રીએ—મલયસુંદરીએ સર્પને નીચો મૂકી દીધો. એટલે રાજાએ દુધ મંગાવી તેની આગળ પીવા માટે મૂક્યું.

દુધ પીઇને તે સર્પ જ્યારે શાંત થયો ત્યારે રાજાએ તે સર્પ લાવનાર ગારૂડીકોને બોલાવીને કહ્યું. અરે ગારૂડીકો! આ સર્પરાજને તમે જે સ્થાનેથી લાવ્યા હો, તેજ સ્થાનકે તેને જરા માત્ર દુઃખ ન થાય તેવી રીતે પાછો લઈ જઈને મૂકી આવો. જો આ નાગરાજને જરામાત્ર દુઃખ થશે તો હું તમને દેહાંતદંડ આપીશ.

રાજાનો આદેશ થતાંજ ગારૂડીકોએ તે સર્પને ઉપાડી જે સ્થળેથી લાવ્યા હતા તેજ સ્થળે પાછો યતનાપૂર્વક મૂકી દીધો અને પાછા આવી રાજાને તે વાત જણાવી.

રાજા મલયસુંદરીને પૂછે છે. શુભે! પ્રથમ તું પુરૂષરૂપે હતી અને હમણાં અમારા સર્વના દેખતાં સ્ત્રીરૂપે થઈ છું. તો આમ થવામાં ખરો પરમાર્થ શું છે? તેમજ આવા સુંદર રૂપને ધારણ કરતી તું પોતે કોણ છે? આ વૃત્તાંત અમને જણાવ, જેથી અમારા સર્વના મનને શાંતિ થાય.

મલયસુંદરી વિચારમાં પડી, આગળ પણ મારા સ્વામીના નિષ્ટ્યુત–થુંકથી મારૂં સ્વાભાવિક રૂપ થયું હતું અને હમણાં આ સર્પના નિષ્ટ્યુતથી મારૂં સ્વાભાવિકરૂપ થયું તેમજ હાર પણ આ સર્પના મુખમાંથી નીકળ્યો તો શું મારા સ્વામીનાથેજ સર્પનું રૂપ ધારણ કર્યું હશે? તત્ત્વ રીતે તે વાત સંભવી શકે તેમ છે. પણ આમ થવાનો ખરો પરમાર્થ હું કાંઈ જાણતી નથી. તો હવે હું મારી સાચી વાત રાજાને જણાવું તો શી હરકત છે? કાંઈ નહિ. ઈત્યાદિ નિર્ણય કરી મલયસુંદરીએ જણાવ્યું.

હું ચંદ્રાવતીના રાજા વીરધવળની વ્હાલી પુત્રી મલયસુંદરી નામની છું. આપે પુછેલ પ્રશ્નના સંબંધમાં આથી વિશેષ વાત હું કાંઈપણ જાણુતી નથી.

રાજા—આ તારૂં વચન વિશ્વાસ કરવા લાયક નથી. કેમકે જ્યારે તું પુરૂષરૂપે હતી ત્યારે તેં કાંઈક જુદું જ જણાવ્યું હતું. વળી ક્યાં ચંદ્રાવતી અને ક્યાં પૃથ્વીસ્થાનપુર! બાસઠ યોજનનું અંતર! વળી વીરધવળ રાજાની કન્યા આમ અહીં એકાકી ક્યાંથી હોય?

ખેર! કદાચ આ કન્યાજ હશે, એ વાતની ખાત્રી થશે. અથવા આની શોધ કરવા માટે તેના કુટુંબીઓ તરફથી કોઈ આવશે તો તેનો સત્કાર કરી તેને આ કન્યા પાછી સોંપીશું.

રાણી સન્મુખ દૃષ્ટિ કરી રાજાએ કહ્યું. દેવી! લક્ષ્મીપુંજહાર

સહિત આ કન્યાને હમણાં તું તારી પાસે જ રાખ. પ્રતિજ્ઞા કરેલ હાર નિયમિત દિવસમાં આવી મળ્યો છે, તો સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળો કુમાર, સુખી કે દુઃખી કોઇ પણ સ્થળે હશે જ. માટે મરવાનો અધ્યવસાય તમારે મૂકી જ દેવો વળી હાર માટે કરેલી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થઈ ચુકી છે.

પદ્માવતી—સ્વામીનાથ! પુત્ર રત્ન સિવાય એકલા હારની પ્રાપ્તિથી શું મને સંતોષ થઈ શકે ખરો? પુત્ર સિવાય હું જીવિતવ્ય કેમ ધારી શકું? મારી મૂઢતાને ધિક્કાર છે. કેવી અજ્ઞાનદશા! એક હાર માટે પુત્રરત્નને મેં મહાન્ આપદામાં ઉતાર્યો. ખરેખર પાષાણ માટે રત્નનો, પાણી માટે અમૃતનો અને લીંબડા માટે કલ્પવૃક્ષનો જેમ કોઇ અજ્ઞાની નાશ કરે, તેમ મેં પુત્રનો નાશ કર્યો. હા! નિર્ભાગ્ય શિરોમણી હું હવે જીવીને શું કરૂં? મને રજા આપો. ભૃગુપાત કરી મારા આત્માને શાંતિ આપું.

રાજા—દેવી! મેં તને પહેલાથી જ ના પાડી હતી કે આ વાત માટે કાલે પ્રભાત સુધી કાંઈ વિચાર ન કરવો. લક્ષ્મીપુંજહાર જો પુણ્યોદયથી આવી મળ્યો છે, તો કુમાર પણ આવી મળશે.

આ પ્રમાણે રાણીને ધીરજ આપી, રાજા મહેલમાં આવ્યો. લોકો પણ વિસ્મય પામતા પોતાને ઠેકાણે ગયા.

મલયસુંદરી પણ રાણી સાથે મહેલમાં આવી. ભોજનાદિ કૃત્યો કરી તે દિવસ પૂરણ કર્યો.

કુમારના વિરહથી દુઃખી, રાજા તથા રાણીએ પણ ઘણી મહેનતે દિવસ અને રાત્રિ પણ પસાર કરી.

પ્રાતઃકાળ થતાં જ કુમારની શોધ માટે મોકલેલા સર્વ પુરૂષો પાછા આવ્યા અને ઉદાસીન ચહેરે રાજાને જણાવવા લાગ્યા કે, દેવ અમે સર્વ સ્થળે કુમારની તપાસ કરી પણ ક્યાંઇ પત્તો મળતો નથી.

આ સમાચારથી રાજા રાણી નિરાશ થયાં. રાણીયે ભૃગુપાત કરી મરવા માટે હઠ પકડી. નિરૂપાયે રાજાએ તેમ કરવા હા કહી, નિરૂત્સાહપણે રાજા રાણી તે પહાડની તળેટી નજીક આવી પહોંચે છે.

પ્રકરણ ૩૧ મું.

મહાકષ્ટમાં મહાબળ.

પૃથ્વીસ્થાનપુરના પરિસરમાં ગોળા નદી મોટા પ્રવાહમાં વહન થઈ રહી છે કિનારા પર ધનંજય યક્ષનું મંદિર છે, તે મંદિરથી થોડે જ છેટે એક વિશાળ ઘટાદાર વડવૃક્ષ શોભી રહ્યો છે. શાખા પ્રશાખાથી વિસ્તાર પામેલા તે વડવૃક્ષની નીચે સંખ્યાબંધ મનુષ્યો અને જનાવરો વિશ્રાંતિ લે છે. આ વડવૃક્ષની મજબુત શાખા સાથે લટકાવીને ત્રીજા દિવસ ઉપર એક લોહખુરા નામના ચોરને રાજાની આજ્ઞાથી મારી નાખવામાં આવ્યો હતો. તે ચોરની નજીકની બે શાખાઓના મધ્યમાં એક યુવાન પુરૂષ ઉંધે માથે લટકતો હતો. તેના બે પગ બે શાખા સાથે મજબુત બાંધવામાં આવ્યા હતા. તે પુરૂષને એટલું બધું દુઃખ થતું હતું કે તે એક શબ્દ પણ મુખથી બોલી શકતો નહોતો; તેમ શ્વાસોશ્વાસ પણ ઘણા કષ્ટથી લેતો હતો.

કેટલાક પથિકો આપસમાં વાર્ત્તાલાપ કરતા હતા. મહારાજા સુરપાળ તથા પદ્માવતી રાણી પુત્રવિયોગથી આજે ભૃગુપાત કરી મરવા માટે પહાડ તરફ હમણાં ગયાં છે. મહાબળ કુમારનો બીલકુલ પત્તો મળતો નથી. આપણી પ્રજા આજે નિર્નાથ થશે. ઈત્યાદિ વાર્તાલાપ કરતા તેઓ તે વડની નીચે આવ્યા. ત્રીજા દિવસપર લટ-

કાવી મારી નંખાવેલ ચોરના શરીર તરફ તેઓએ નજર કરી, એટલામાં તેના નજીક ભાગમાં ઉંધે મસ્તકે લટકતા યુવાન પુરૂષ-પર તેઓની નજર પડી.

અરે! વળી આ પુરૂષ કોણુ? શું તે જીવતો દેખાય છે? જુવો તો ખરા તે ઘણી મહેનતે શ્વાસોશ્વાસ લઈ શકે છે. નજીકમાં જઇ એક પુરૂષે બારીક દૃષ્ટિથી જોયું, જોતાં જ તે બોલી ઉઠયો અરે! આતો મહાબળ કુમાર છે. જેના વિયોગથી રાજા રાણી હમણાંજ અલંબાદ્રિ તરફ મરવા માટે ગયાં છે, અરે! દોડો, દોડો, રાજા રાણીને મરણથી બચાવો! જલદી તેમને ખબર આપો! તે માણસો શ્વાસભેર દોડતાં દોડતાં પાહાડની તળેટીમાં રાજા રાણીને જઈ મળ્યાં અને ખબર આપી કે મહારાજા! મહાબળ કુમાર વડની ડાળી સાથે બાંધેલ, ઉંધે મસ્તકે લટકે છે, વિશેષ પરમાર્થ અમે કાંઇ જાણતાં નથી.

કુમારના સમાચાર સાંભળી રાજા એકી સાથે હર્ષ શોકથી વ્યાકુળ થયો. તરતજ રાજા, રાણી પદ્માવતી, મલયસુંદરી અને સર્વ લોકો ઉતાવળે ઉતાવળે તે વડ નીચે આવી પહોંચ્યા. કુમારને મહા દુઃખી સ્થિતિમાં દેખી રાજાએ તત્કાળ સુતારને આદેશ આપી તે વડની ડાળો કપાવી નાખી અને ધીમે ધીમે કુમારને નીચે ઉતાર્યો. અત્યારે તેને ઘણી પીડા થતી હતી. તેથી બોલવાને અસમર્થ હતો તેની આંખો ઘેરાવા લાગી. રાજાએ શીતળ પવન નાખવા માંડયો, સેવકો તેના શરીરને સંવાહન કરવા લાગ્યા અને મુખ ઉપર શીતળ પાણી છાંટવામાં આવ્યું.

નેત્રથી અશ્રુધાર મૂકતા રાજાએ જણાવ્યું. વત્સ! તારી આ દશા કેમ થઈ? મારા રાજ્યપ્રબળને અને ભુજાબળને ધિક્કાર

થાઓ. હું રાજા છતાં પુત્ર તારી આ દશા ! કેટલીકવાર થતાં કાંઇક શાંતિ અનુભવતાં મહાબળ કુમારે નેત્રો ખુલ્લાં કર્યાં.

પદ્માવતી રાણી નજીક આવી મહાબળને કહેવા લાગી. કુમાર ! મારા જેવી નિર્ભાગ્ય માતાઓ આ દુનિયાપર થોડીજ હશે કે શ્રૃંગારના ક્ષણિક સુખ માટે પુત્રને આવી અસહ્ય વિપત્તિમાં નાંખ્યો છે. પુત્ર ! તુ ક્યાં ગયો હતો ? ક્યાં રહ્યો હતો ? ત્યાં શું શું અનુભવ્યું ? અને આવી દુઃસ્થ અવસ્થા કેમ થઇ ?

રાજા—પુત્ર તને શાંતિ હોય તો આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપ. આ હૃદય કાળ વિલંબને નથી સહન કરી શકતું.

કુમારને માર તો લાગ્યો નહોતો. કેવળ બંધન અને ઉંધે મસ્તકે લટકવાથી થયેલું દુઃખ તેજ હતું. તે શાંત થતાં કુમારમાં હળવે હળવે સ્વસ્થતા વિશેષ આવવા માંડી દુઃખથી મુક્ત થયો. બેઠો થઇ ચારે બાજુ દૃષ્ટિ ફેરવવા લાગ્યો. વિશેષ પ્રકારે નવોઢા સ્ત્રી તરફ દૃષ્ટિ કરી, કાંઇક નવીન અદ્ભુત શાંતિ અનુભવતો હોય તેમ જણાયો.

રાજા રાણીના આગ્રહથી કુમારે પોતાનો વૃત્તાંત કહેવો શરૂ કર્યો. મહેલમાં મધ્યરાત્રિએ એક હાથ જોવામાં આવ્યો, ત્યાંથી લઇ મધ્યરાત્રિએ કદલીવનમાં પ્રિયા સહિત આવી રહ્યો અને એક સ્ત્રીના રૂદનનો શબ્દ સાંભળી, મલયસુંદરીને ત્યાંજ મૂકી હું તે શબ્દાનુસારે આગળ ગયો; તે સર્વ વૃત્તાંત કહી સંભળાવી આગળ જણાવ્યું કે:—

"રૂદન કરતી સ્ત્રીના શબ્દાનુસાર આગળ ચાલતાં તે વનમાં મંત્રસાધન માટે સર્વ પ્રકારની તૈયારી કરી બેઠેલો એક યોગી મારા જોવામાં આવ્યો. મને દેખી તેણે પોતાનું સર્વ કામ પડતું મૂક્યું. અભ્યુત્થાનાદિ વિનય કરી, મારી પાસે યાચના કરી કે,

કુમાર ! તું પરોપકાર કરવામાં પ્રવીણ છે. મારા પુણ્યોદયથી જ તું અહીં અકસ્માત્ આવી ચડ્યો છે, મેં એક મહામંત્ર સાધવાનો પ્રારંભ કર્યો છે. તે મંત્ર પૂર્ણ થતાં–સિદ્ધ થતાં સુવર્ણપુરૂષ સિદ્ધ થશે. મેં સર્વ સામગ્રી તૈયાર કરી રાખી છે, પણ ઉત્તર સાધકના અભાવે સર્વ અટકી પડયું છે માટે એક ક્ષણમાત્ર મારી પાસે રહી તું ઉત્તર સાધક થા. તારી સહાય્યથી મારો મંત્ર તત્કાળ સિદ્ધ થશે.

પિતાજી ! યોગીની પ્રાર્થનાથી મને દયા આવી. તે મેં કબુલ કરી હાથમાં ખડ્ગ લઈ તરત જ ઉત્તર સાધકપણે હું ઉભો રહ્યો.

યોગીએ મને જણાવ્યું. હે વીર ! જે સ્થળે આ સ્ત્રી રૂદન કરે છે તે વડ છે. તે ઉપર શાખામાં બાંધેલું અક્ષતાંગવાળું–આખું એક ચોરનું મૃતક–મડદું છે. તે ચોરનું શરીર ઉત્તમ લક્ષણવાળુ છે, તેને તું અહીં લઇ આવ. યોગીના કહેવાથી ખડ્ગ લઈ હું ત્યાં ગયો. ત્યાં ચોરના મૃતકની નીચે જમીનપર બેસી રૂદન કરતી એક સ્ત્રી મારા જોવામાં આવી.

મેં તેને બોલાવી, બાઈ તું કોણ છે ? શા માટે કરૂણસ્વરે રૂદન કરે છે. આવી ભયંકર રાત્રીએ શ્મશાનમાં એકાકી કેમ ?

મારા શબ્દો સાંભળી તુરત જ મુખ ઉઘાડી, નિશ્ચળ દૃષ્ટિએ મારા સન્મુખ જોતી તે બોલવા લાગી. હે સત્પુરૂષ ! હું મંદભાગ્યવાળી મારા દુઃખની વાત તને શું કહું ? આ વડની શાખામાં ઉંચે બાંધેલો જે પુરૂષ છે તે અલંબાદ્રિની ગુફામાં રહેનાર અને નગરને લુંટનાર લોભસાર–લોહખુર નામનો ચોર છે. આજથી બીજા દિવસ ઉપર રાજપુરૂષોએ છળ, પ્રપંચથી તેને પકડી લઇ રાજા પાસે ઉભો કર્યો હતો. રાજાએ ક્રોધ કરી સાંજે આ વડ ઉપર લટકાવી મારી નંખાવ્યો છે. હું તેની વહાલી સ્ત્રી છું તે દુઃખથી હું રૂદન કરૂં છું. જે દિવસે

તેનું મરણ થયું, તે દિવસે સવારે જ હું મળી છું અને સ્ત્રી થઈને રહી છું થોડા વખતમાં પણ તેણે મને જે મહાન્ સ્નેહ દેખાડયો છે, તે હજી મારા હૃદયમાં ખટકે છે હું મોઢે શું કહી બતાવું ?

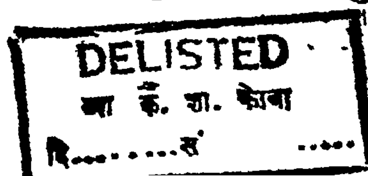
હે સત્પુરૂષ! એવો કોઈ ઉપાય કર કે એકવાર હું તેને આલિંગન આપું અથવા ચંદનથી તેના મુખ ઉપર વિલેપન કરૂં.

પિતાજી! આ સ્ત્રીનાં આવાં કરૂણાજનક વચનો સાંભળી મને દયા આવી. મેં તેને જણાવ્યું. તું મારા સ્કંધ ઉપર ચડી તને યોગ્ય લાગે તેમ કર. તે સ્ત્રી મારા સ્કંધ ઉપર ચડી ઘણી જ ત્વરાથી, ઉત્કંઠા પૂર્વક જેવામાં તે શબના કંઠને આલિંગન આપે છે, તેવામાં તે મૃતકે અકસ્માત્ દાંતથી તેની નાસિકા પકડી લીધી. તે દુઃખથી વીરસ સ્વરે રૂદન કરતી તે કંપવા લાગી તેણે નાસિકા ઘણી પાછી ખેંચી, પણ મજબૂત પકડેલી હોવાથી તે ત્રુટી ગઈ. તેનો થોડો ભાગ તે મૃતકના મુખમાં જ રહ્યો.

આ આશ્ચર્ય જોતાં મને ઘણું હસવું આવ્યું. કેમકે તે સ્ત્રી જે ચોરના પ્રેમને લઇને રડતી હતી અને જેને મળવાને વિશેષ ઉત્કંઠિત હતી તે ચોરના મૃતકે જ તેનું નાક કાપી ખાધું.

મને હસતો જોઈ તે મૃતકના મુખથી અકસ્માત્ એવા શબ્દો નીકળ્યા કે મહાબળ! આ મારૂં ચરિત્ર જોઇ તું શા માટે હસે છે! તું પણ થોડા વખત પછી આ વડની ડાળી સાથે બંધાવાનો છે. આવતી રાત્રિએ જ ઉંચા પગ અને નીચું લટકતું માથું રહેશે તેવી રીતે તું બંધાઈશ. પિતાજી! આ તેના શબ્દો સાંભળી મને ભય લાગ્યો.

મહાબળનું કહેવું સાંભળી ત્યાં એકઠા મળેલા રાજાદિ લોકોએ વિસ્મય પામી જણાવ્યું. કુમાર! મોટું આશ્ચર્ય. શું મૃતક તે વળી બોલતું હશે ?

કુમાર ! તું પરોપકાર કરવામાં પ્રવીણ છે. મારા પુણ્યોદયથી જ તું અહીં અકસ્માત્ આવી ચડયો છે, મેં એક મહામંત્ર સાધવાનો પ્રારંભ કર્યો છે. તે મંત્ર પૂર્ણ થતાં–સિદ્ધ થતાં સુવર્ણપુરૂષ સિદ્ધ થશે. મેં સર્વ સામગ્રી તૈયાર કરી રાખી છે, પણ ઉત્તર સાધકના અભાવે સર્વ અટકી પડ્યું છે માટે એક ક્ષણમાત્ર મારી પાસે રહી તું ઉત્તર સાધક થા. તારી સહાય્યથી મારો મંત્ર તત્કાળ સિદ્ધ થશે.

પિતાજી! યોગીની પ્રાર્થનાથી મને દયા આવી. તે મેં કબુલ કરી હાથમાં ખડ્ગ લઈ તરત જ ઉત્તર સાધકપણે હું ઉભો રહ્યો.

યોગીએ મને જણાવ્યું. હે વીર! જે સ્થળે આ સ્ત્રી રૂદન કરે છે તે વડ છે. તે ઉપરં શાખામાં બાંધેલું અક્ષતાંગવાળું–આખું એક ચોરનું મૃતક–મડદું છે. તે ચોરનું શરીર ઉત્તમ લક્ષણવાળું છે, તેને તું અહીં લઇ આવ. યોગીના કહેવાથી ખડ્ગ લઈ હું ત્યાં ગયો. ત્યાં ચોરના મૃતકની નીચે જમીનપર બેસી રૂદન કરતી એક સ્ત્રી મારા જોવામાં આવી.

મેં તેને બોલાવી, બાઈ તું કોણ છે? શા માટે કરૂણસ્વરે રૂદન કરે છે. આવી ભયંકર રાત્રીએ શ્મશાનમાં એકાકી કેમ?

મારા શબ્દો સાંભળી તુરત જ મુખ ઉઘાડી, નિશ્ચળ દૃષ્ટિએ મારા સન્મુખ જોતી તે બોલવા લાગી. હે સત્પુરૂષ! હું મંદભાગ્યવાળી મારા દુઃખની વાત તને શું કહું ? આ વડની શાખામાં ઉંચે બાંધેલો જે પુરૂષ છે તે અલંબાદ્રિની ગુફામાં રહેનાર અને નગરને લુંટનાર લોભસાર–લોહખુર નામનો ચોર છે. આજથી બીજા દિવસ ઉપર રાજપુરૂષોએ છળ, પ્રપંચથી તેને પકડી લઇ રાજા પાસે ઉભો કર્યો હતો. રાજાએ ક્રોધ કરી સાંજે આ વડ ઉપર લટકાવી મારી નંખાવ્યો છે. હું તેની વહાલી સ્ત્રી છું તે દુઃખથી હું રૂદન કરૂં છું. જે દિવસે

તેનું મરણ થયું, તે દિવસે સવારે જ હું મળી છું અને સ્ત્રી થઈને રહી છું થોડા વખતમાં પણ તેણે મને જે મહાન્ સ્નેહ દેખાડયો છે, તે હજી મારા હૃદયમાં ખટકે છે હું મોઢે શું કહી બતાવું ?

હે સત્પુરૂષ! એવો કોઈ ઉપાય કર કે એકવાર હું તેને આલિંગન આપું અથવા ચંદનથી તેના મુખ ઉપર વિલેપન કરૂં.

પિતાજી! આ સ્ત્રીનાં આવાં કરૂણાજનક વચનો સાંભળી મને દયા આવી. મેં તેને જણાવ્યું. તું મારા સ્કંધ ઉપર ચડી તને યોગ્ય લાગે તેમ કર. તે સ્ત્રી મારા સ્કંધ ઉપર ચડી ઘણી જ ત્વરાથી, ઉત્કંઠા પૂર્વક જેવામાં તે શબના કંઠને આલિંગન આપે છે, તેવામાં તે મૃતકે અકસ્માત્ દાંતથી તેની નાસિકા પકડી લીધી. તે દુઃખથી વીરસ સ્વરે રૂદન કરતી તે કંપવા લાગી તેણે નાસિકા ઘણી પાછી ખેંચી, પણ મજબૂત પકડેલી હોવાથી તે ત્રુટી ગઈ. તેનો થોડો ભાગ તે મૃતકના મુખમાં જ રહ્યો.

આ આશ્ચર્ય જોતાં મને ઘણું હસવું આવ્યું. કેમકે તે સ્ત્રી જે ચોરના પ્રેમને લઇને રડતી હતી અને જેને મળવાને વિશેષ ઉત્કંઠિત હતી તે ચોરના મૃતકે જ તેનું નાક કાપી ખાધું.

મને હસતો જોઈ તે મૃતકના મુખથી અકસ્માત્ એવા શબ્દો નીકળ્યા કે મહાબળ! આ મારૂં ચરિત્ર જોઇ તું શા માટે હસે છે! તું પણ થોડા વખત પછી આ વડની ડાળી સાથે બંધાવાનો છે. આવતી રાત્રિએ જ ઉંચા પગ અને નીચું લટકતું માથું રહેશે તેવી રીતે તું બંધાઈશ. પિતાજી! આ તેના શબ્દો સાંભળી મને ભય લાગ્યો.

મહાબળનું કહેવું સાંભળી ત્યાં એકઠા મળેલા રાજાદિ લોકોએ વિસ્મય પામી જણાવ્યું. કુમાર! મોટું આશ્ચર્ય. શું મૃતક તે વળી બોલતું હશે ?

મહાબળ—પિતાજી! આપનું કહેવું બરોબર છે. મૃતક નજ બોલી શકે, તથાપિ કોઈ દેવ મૃતકના મુખમાં રહી બોલ્યો હોય એમ જણાય છે. જુઓ કે હું ધૈર્યવાન્ હતો, તથાપિ દેવવાક્ય મિથ્યા ન હોય એમ જાણી હું ક્ષોભ પામ્યો.

કંપતી કંપતી તે સ્ત્રી મારા સ્કંધપરથી હેઠે ઉતરી, તેણે મારૂં નામ ઠામ પૂછી લીધું. મેં પણ મારૂં નામ, ઠામાદિ સત્ય જણાવ્યું તેથી તે મારા પર કાંઈ વિશ્વાસ પામી હોય એમ મને જણાયું.

જતી વખત તે સ્ત્રીએ મને જણાવ્યું કે, કુમાર! મારી નાસિકાએ જ્યારે રૂજ આવશે, ત્યારે હું તમારી પાસે આવી ગુફાદિકમાં રહેલું ચોરનું સર્વ ધનાદિ બતાવીશ. આ પ્રમાણે જણાવી તે સ્ત્રી ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

મનને દૃઢ કરી હું તે વડપર ચડ્યો, ગળપાસથી ચોરના મડદાને છોડી જમીન પર પડતું મૂકી હું નીચો ઉતર્યો તેવામાં તે મૃતક ઉછળીને ઝાડ સાથે બંધાઇ ગયું. હું ફરી વડ ઉપર ચડ્યો મેં વિચાર કર્યો કે આ ઠેકાણે દૈવિક ચમત્કાર છે. નહિંતર જમીન પર નાખેલું મૃતક, પોતાની મેળે અહીં કેવી રીતે બંધાઈ શકે? હવે આ મૃતકને યોગી પાસે કેવી રીતે લઈ જવું? છેવટે મને ઉપાય મળ્યો, તે પ્રમાણે તે મૃતકને ફરી તે સ્થાનેથી છોડી, કેશથી પકડી સાથે લઇને જ નીચે ઉતર્યો અને તેને ઉપાડી યોગી પાસે લાવી મૂક્યું.

મહાબળ કુમારની વાર્તા સાંભળતાં, સાંભળનારને કોઈ વખત કંપ થતો, કદાચ વિસ્મય, ક્યારેક શોક, ક્યારેક હાસ્ય, કોઈ વખત ભય, કદાચ આનંદ અને ક્યારેક દુઃખ થઈ આવતું હતું. આમ અનેક રસને અનુભવતા લોકો હવે આગળ શું થશે તે સાંભળવાને એકાગ્ર થઈ રહ્યા હતા.

મહાબળે આગળ બોલતાં, જણાવ્યું કે પિતાજી! તે મડદાને યોગીએ સ્નાન કરાવી, ચંદનાદિ રસથી તેનું વિલેપન કર્યું. પછી એક મોટા કુંડાળાની અંદર કુંડમાં અગ્નિ સળગાવી તેની પાસે તે મૃતકને મૂકી મને ઉત્તર સાધકપણે ઉભો રાખ્યો. આ તરફ યોગીએ પદ્માસન કરી નેત્ર મીંચી એકાગ્ર ચિત્તે જાપ જપવા શરૂ કર્યો, જાપ કરતાં કરતાં પ્રભાત થવા આવ્યું, પણ તે મૃતક મંત્રપ્રભાવથી ઉછળીને કુંડમાં ન પડ્યું. ત્યારે યોગી નિરાશ થઈ જાપ જપવામાં શિથિલ આદરવાળો થયો. એટલામાં તે મૃતક, ભયંકર રીતે અટ્ટહાસ્ય કરતું આકાશમાં ઉછળી તેજ ન્યગ્રોધની શાખામાં પૂર્વની માફક લટકવા લાગ્યું.

યોગીએ જણાવ્યું. કુમાર! મંત્ર સાધનામાં કોઈ સ્થળે મારી ભૂલ થઈ હોય તેમ તે જણાય છે તેથી મંત્ર સિદ્ધ ન થયો અને મૃતક પણ ઉડીને ચાલ્યું ગયું. હવે આવતી રાત્રે ફરીને મંત્ર સાધન કરવું પડશે. માટે મારા પર કૃપા કરીને આવતી કાલ સુધી તારે અહીં જ રહેવું. કુમાર! તારી સાહાય્ય વિના મારો મંત્ર સિદ્ધ થવો અશકય છે. તું સદા પરોપકારી છે તો મારી આટલી પ્રાર્થના તારે માન્ય કરવી પડશે.

યોગીના અત્યંત આગ્રહથી અને કાંઈક પરોપકારની લાગણીથી બીજે દિવસે પણ મેં ઉત્તર સાધક થવાને હા કહી અને ત્યાં જ રહ્યો.

યોગીએ કાંઈક મનમાં ભય લાવી મને જણાવ્યું. કુમાર! તને મારી પાસે રહેલો જોઇ, કોઈ રાજપુરૂષ કે અન્ય પુરૂષ એવો વ્હેમ લાવશે કે, યોગીએ આ રાજકુમારને કાંઇ પણ છળ પ્રપંચથી પોતાને સ્વાધીન કર્યો હશે, માટે યોગીને મારીને રાજકુમારને છોડાવું. નહિતર તે કુમારને લઇને અન્ય સ્થળે ચાલ્યો જશે. ઇત્યાદિ કારણુથી કાંઈ અનર્થ થવા સંભવ રહે છે માટે કુમાર! જો તારી મરજી

હોય તો સૂર્ય અસ્ત થાય ત્યાં સુધી હું તારૂં કોઈ અન્ય જાતિનું રૂપ બનાવી તને મારી પાસે રાખું !

પિતાજી ! તે યોગીનું કહેવું મેં કબુલ કર્યું. આ લક્ષ્મીપુંજહાર કોઇ લઈ ન જાય માટે મેં તરત જ મુખમાં નાંખ્યો. એટલે યોગીએ જંગલમાંથી એક બુટ્ટી લાવી, મંત્રીને તેનું મને તિલક કર્યું. તેના પ્રભાવથી કાજળથી પણ શ્યામ અને દેખવા માત્રથી પ્રાણીઓને ત્રાસ થાય તેવો હું સર્પ રૂપ થઈ ગયો. મને રહેવા માટે નજીકમાં એક ગુફા બતાવી અને પોતે કોઈ કાર્ય પ્રસંગે બીજે સ્થળે ગયો. તે ગુફામાં પવનનું પાન કરતો હું રહ્યો હતો, તેવામાં સર્પની શોધ કરતા કેટલાક ગારૂડીકો ત્યાં આવ્યા, તેમણે મંત્રબળથી મને સ્થંભી લઇ ઘટમાં મૂકી, ઉપાડીને યક્ષના મંદિરમાં આપની પાસે લાવી મૂક્યો.

આપે તે નવીન પુરૂષને દિવ્ય કરવા માટે આદેશ આપ્યો. તેણે પણ નિર્ભયપણે મને ઘડામાંથી ઉંચકી બહાર કાઢયો. તેને જોતાંજ મેં તેને ઓળખી લીધી, એટલે મારા મુખમાંથી હાર કાઢી મેં તેના કંઠમાં નાંખ્યો. પછી તે પુરૂષ સાક્ષાત્ સ્ત્રી થઈ રહી. ભય પામેલા તમે સર્પને ધૂપ ઉત્ક્ષેપ અને દૂધ પાન, ઈત્યાદિ કરાવી પાછો અલંબાદ્રિની ગુહામાં મૂકાવ્યો; તે સર્વ વાત આપના જાણવામાં છે.

રાજા–પુત્ર ! તે નવીન પુરૂષ અમારા દેખતાં અકસ્માત્ દિવ્યરૂપ ધારી સ્ત્રી કેમ થઈ ગઈ ?

મહાબળ—પિતાજી ! મધ્યરાત્રિએ રૂદન કરતી સ્ત્રીનો શબ્દ સાંભળ્યા પછી તે શબ્દાનુસાર જતાં પહેલાં 'આ' આપની પુત્રવધૂને મારા વસ્ત્રાભૂષણ સહિત પુરૂષના રૂપમાં કદલીવનમાં મેં મૂકી હતી. ત્યારપછી કોઈ પણ રીતે તે નવીન પુરૂષ ફરતો ફરતો અહીં

આવ્યો અને આપે તેને ઘટસર્પનું ભયંકર દિવ્ય આપ્યું. આપના મહાન્ પુણ્યોદયથી તે દિવ્યમાં સર્પને ઠેકાણે વિધાત્રાએ મનેજ લાવી મૂક્યો હતો. હાથમાં લેતાંજ મેં તેને સારી રીતે ઓળખી લીધી. ગુટિકાના પ્રયોગથી તેના કપાળમાં પુરૂષરૂપને બનાવનાર જે તિલક મેં કર્યું હતું તે તિલક મારી જીભ્હાથી મેં બગાડી નાખ્યું હતું. તે બગડતાંજ આપ સર્વના દેખતાં તેના સ્વાભાવિક રૂપમાં તે **વીર**ધવળ રાજાની પુત્રી થઈ રહી. આ વૃત્તાંતનો ગુપ્ત પરમાર્થ આ પ્રમાણે છે. આજ રાજકુમારની વધૂ–સ્ત્રી છે. એમ નિશ્ચય થતાંજ, રાજા પ્રમુખ સર્વ લોકો મલયસુંદરીના સન્મુખ સ્નેહથી આર્દ્ર-દૃષ્ટિએ જોવા લાગ્યા.

મહાબળે મલયસુંદરીની સન્મુખ જોઇ સહજ ઇસારો કર્યો કે તરતજ **મલયસુંદરીએ** પોતાના વસ્ત્ર સંકોચી, મર્યાદાપૂર્વક સસરા-સાસુના પગમાં પડી નમસ્કાર કર્યો. તેઓએ પણ પ્રસન્ન થઈ 'અખંડ સૌભાગ્યવતી રહો' એવો આંતરથી આશીર્વાદ આપ્યો.

એ અવસરે પોતાના કરેલા અપરાધનો પશ્ચાતાપ કરતા **સુ**રપાળ રાજાના નેત્રમાંથી અશ્રુધારા વહન થવા લાગી. મસ્તક હલાવી રાજા બોલી ઉઠ્યો. ઓ ! કમનસીબ **સુ**રપાળ ! પુત્રવધૂ ઉપર આટલું બધું શત્રુને ઉચિત આચરણ !

પ્રજા લોક—મહારાજા ! આમાં ખેદ કરવાનું કાંઇ કારણ નથી. આ સ્થળે ખરેખર અપરાધ અજ્ઞાનતાનોજ છે.

પદ્માવતીરાણીએ પુત્રવધૂને પોતાના ઉત્સંગમાં બેસારીને સ્નેહથી જણાવ્યું. પુત્રી ! તેં તારો ખરો વૃત્તાંત તે અવસરે કેમ ન જણાવ્યો ? અથવા તેં તે અવસરે મૌન કર્યું તેજ ઠીક કર્યું. કેમકે સાચી વાત કહેવા છતાં પણ તે અઘટમાન વાત કોઈના માનવામાં

હોય તો સૂર્ય અસ્ત થાય ત્યાં સુધી હું તારૂં કોઈ અન્ય જાતિનું રૂપ બનાવી તને મારી પાસે રાખું !

પિતાજી ! તે યોગીનું કહેવું મેં કબુલ કર્યું. આ લક્ષ્મીપુંજહાર કોઇ લઈ ન જાય માટે મેં તરત જ મુખમાં નાંખ્યો. એટલે યોગીએ જંગલમાંથી એક બુટ્ટી લાવી, મંત્રીને તેનું મને તિલક કર્યું. તેના પ્રભાવથી કાજળથી પણ શ્યામ અને દેખવા માત્રથી પ્રાણીઓને ત્રાસ થાય તેવો હું સર્પ રૂપ થઈ ગયો. મને રહેવા માટે નજીકમાં એક ગુફા બતાવી અને પોતે કોઈ કાર્ય પ્રસંગે બીજે સ્થળે ગયો. તે ગુફામાં પવનનું પાન કરતો હું રહ્યો હતો, તેવામાં સર્પની શોધ કરતા કેટલાક ગારૂડીકો ત્યાં આવ્યા, તેમણે મંત્રબળથી મને સ્થંભી લઇ ઘટમાં મૂકી, ઉપાડીને યક્ષના મંદિરમાં આપની પાસે લાવી મૂકયો.

આપે તે નવીન પુરૂષને દિવ્ય કરવા માટે આદેશ આપ્યો. તેણે પણ નિર્ભયપણે મને ઘડામાંથી ઉંચકી બહાર કાઢયો. તેને જોતાંજ મેં તેને ઓળખી લીધી, એટલે મારા મુખમાંથી હાર કાઢી મેં તેના કંઠમાં નાંખ્યો. પછી તે પુરૂષ સાક્ષાત્ સ્ત્રી થઈ રહી. ભય પામેલા તમે સર્પને ધૂપ ઉત્ક્ષેપ અને દૂધ પાન, ઈત્યાદિ કરાવી પાછો અલંબાદ્રિની ગુહામાં મૂકાવ્યો; તે સર્વ વાત આપના જાણવામાં છે.

રાજા-પુત્ર ! તે નવીન પુરૂષ અમારા દેખતાં અકસ્માત્ દિવ્યરૂપ ધારી સ્ત્રી કેમ થઈ ગઈ ?

મહાબળ—પિતાજી ! મધ્યરાત્રિએ રૂદન કરતી સ્ત્રીનો શબ્દ સાંભળ્યા પછી તે શબ્દાનુસાર જતાં પહેલાં 'આ' આપની પુત્રવધૂને મારા વસ્ત્રાભૂષણ સહિત પુરૂષના રૂપમાં કદલીવનમાં મેં મૂકી હતી. ત્યારપછી કોઈ પણ રીતે તે નવીન પુરૂષ ફરતો ફરતો અહીં

આવ્યો અને આપે તેને ઘટસર્પનું ભયંકર દિવ્ય આપ્યું. આપના મહાન્ પુણ્યોદયથી તે દિવ્યમાં સર્પને ઠેકાણે વિધાત્રાએ મનેજ લાવી મૂક્યો હતો. હાથમાં લેતાંજ મેં તેને સારી રીતે ઓળખી લીધી. ગુટિકાના પ્રયોગથી તેના કપાળમાં પુરૂષરૂપને બનાવનાર જે તિલક મેં કર્યું હતું તે તિલક મારી જીંહાથી મેં બગાડી નાખ્યું હતું. તે બગડતાંજ આપ સર્વના દેખતાં તેના સ્વાભાવિક રૂપમાં તે વીરધવળ રાજાની પુત્રી થઈ રહી. આ વૃત્તાંતનો ગુપ્ત પરમાર્થ આ પ્રમાણે છે. આજ રાજકુમારની વધૂ–સ્ત્રી છે. એમ નિશ્ચય થતાંજ, રાજા પ્રમુખ સર્વ લોકો મલયસુંદરીના સન્મુખ સ્નેહથી આર્દ્ર-દૃષ્ટિએ જોવા લાગ્યા.

મહાબળે મલયસુંદરીની સન્મુખ જોઇ સહજ ઇસારો કર્યો કે તરતજ મલયસુંદરીએ પોતાના વસ્ત્ર સંકોચી, મર્યાદાપૂર્વક સસરા-સાસુના પગમાં પડી નમસ્કાર કર્યો. તેઓએ પણ પ્રસન્ન થઈ ‘ અખંડ સૌભાગ્યવતી રહો ’ એવો આંતરથી આશીર્વાદ આપ્યો.

એ અવસરે પોતાના કરેલા અપરાધનો પશ્ચાતાપ કરતાં સુરપાળ રાજાના નેત્રમાંથી અશ્રુધારા વહન થવા લાગી. મસ્તક હલાવી રાજા બોલી ઉઠ્યો. ઓ ! કમનસીબ સુરપાળ ! પુત્રવધૂ ઉપર આટલું બધું શત્રુને ઉચિત આચરણ !

પ્રજા લોક—મહારાજા ! આમાં ખેદ કરવાનું કાંઇ કારણ નથી. આ સ્થળે ખરેખર અપરાધ અજ્ઞાનતાનોજ છે.

પદ્માવતીરાણીએ પુત્રવધૂને પોતાના ઉત્સંગમાં બેસારીને સ્નેહથી જણાવ્યું. પુત્રી ! તેં તારો ખરો વૃત્તાંત તે અવસરે કેમ ન જણાવ્યો ? અથવા તેં તે અવસરે મૌન કર્યું તેજ ઠીક કર્યું. કેમકે સાચી વાત કહેવા છતાં પણ તે અઘટમાન વાત કોઈના માનવામાં

નજ આવત. ક્યાં ચંદ્રાવતીપુરી અને ક્યાં પૃથ્વીસ્થાનપુર ! વળી પુરૂષના રૂપમાં, એટલે તે વાત માનવી તે અસંભવિતજ લાગે.

પુત્રી ! અજ્ઞાનતાથી અમે તને કેવું અસહ્ય દુઃખ આપ્યું છે ? હા ! હા ! એ અવસરે તારૂં કાંઇ અનિષ્ટ થયું હોત તો અમારી કેવી સ્થિતિ થાત ! ખરેખર હજી અમારા પુણ્ય જાગૃત છે તેથી આવું કષ્ટ પણ અમને શુભોદય અર્થે થયું.

પુત્રી ! આ અમારો અપરાધ તારે ક્ષમા કરવા યોગ્ય છે. કેમકે કુળવાળાઓ પરમાર્થની જાણ હોય છે. તારા જેવી ગુણશાલી રાજકુમારી સાથે વિધિપૂર્વક લગ્ન કરી સત્યપ્રતિજ્ઞ રાજકુમાર વધૂસહિત આવેલો દેખી અમે અમારા આત્માને અથવા મનુષ્ય-જન્મને કૃતાર્થ માનીએ છીએ. અમારા સર્વ મનોરથો આજે સફલ થયા. આ દેહ પંજરમાંથી ઉડી જતો આત્મા આજે સુખસાગરમાં નિમગ્ન થઈ રહ્યો છે.

આ પ્રમાણે કહી રાણી પદ્માવતીએ, પુત્રવધૂ મલયસુંદરીને કેટલાંક દિવ્ય આભરણો અને વસ્ત્રો આપી તેનો સારી રીતે સત્કાર કર્યો.

રાજા—વત્સ ! અલંબગિરિની ગુહામાં સર્પરૂપે રહ્યા પછી તેં શું શું અનુભવ કર્યો ?

મહાબળ—પિતાજી ! દિવસ તો શાંતિમાં પસાર થયો. સંધ્યા-વેળાએ યોગી મારી પાસે આવ્યો. તેણે અર્કક્ષીરથી મારૂં કપાળ ઘસ્યું કે તરતજ પાછું મારૂં સ્વાભાવિકરૂપ થઈ આવ્યું.

યોગીએ જણાવ્યું, કુમાર ! ચાલો, કાલનો મંત્ર પાછો શરૂ કરીએ. હું તેની સાથે ગયો. અગ્નિથી જાજ્વલ્યમાન તે કુંડ પાસે જઇ યોગીએ મને જણાવ્યું. કુમાર ! કાલવાળું મૃતક પાછું અહિં લઈ આવ.

હું તે વડ પાસે ગયો અને પૂર્વની માફક તે મૃતકને હાથથી

પકડી નીચે ઉતારી યોગી પાસે લાવી મૂક્યું. યોગીએ તેને સ્નાન કરાવી મંડળની અંદર સ્થાપન કર્યું અને ઉત્તર સાધક તરીકે હું ઉભો રહ્યો.

યોગી જેમ જેમ મંત્ર જપવા લાગ્યો તેમ તેમ મૃતક ઉભું થઈ થઈ પાછું નીચું પડવા લાગ્યું. આ પ્રમાણે જાપ કરતાં મધ-રાત્રિ થઈ તેવામાં આકાશે ડમરૂકનો શબ્દ સંભળાયો અને પછી પ્રત્યક્ષ ધ્વનિ થયો.

"અરે! મૃતક અશુદ્ધ છે. સુવર્ણ પુરૂષ સિદ્ધ નહિ થાય" આ પ્રમાણે બોલતી કોપાયમાન થયેલી દેવી આકાશથી નીચે ઉતરી અને તે સાધક યોગીને કેશથી પકડી ઉંચે ઉછાળી અગ્નિના બળતા કુંડમાં ફેંકી દીધો.

દૃઢ અંગવાળો છતાં પણ દેવીની ક્રૂર અને ભયંકર આકૃતિ જોઈ હું ક્ષોભ પામ્યો. દેવીએ નાગપાશથી મારા હાથ બાંધી લીધા અને 'આવી સુંદર આકૃતિવાળા કુમારને કોણ મારી નાખે?' આ પ્રમાણે બોલતી દેવી, મારો પગ પકડી આકાશમાર્ગે લઈ ચાલી. અહીં આવી વડની શાખાના વચમાં બેઉ પગ બાંધી દેવી આકાશમાં ચાલી ગઈ અને હું તો લટકતો જ રહ્યો. પેલું ચોરનું મૃતક પણ ત્યાંથી ઉછળી પાછું અહીંજ આવીને રહ્યું.

લોકો પોતાની ડાક પાછી વાળી તે મૃતક સામું જોઇ બોલવા લાગ્યા. અરે! આખું મૃતક છતાં દેવીએ 'અશુદ્ધ' છે એમ કેમ કહ્યું હશે? રાજાએ થોડો વખત વિચાર કરી, મસ્તક ધુણાવતાં જણાવ્યું. અરે! પેલી સ્રીનું તુટી ગયેલું નાક આના મુખમાં હોવું જોઇએ અને તેથી જ તે 'મૃતક અશુદ્ધ છે, એ દેવીનું કહેવું સત્યજ છે.

સર્વ લોકો મસ્તક ધુણાવતાં બોલ્યા. રાજન્! આપનું કહેવું

ખરેખર છે, રાજાએ તે મૃતકના મુખમાં તપાસ કરાવી તો નાસિકાનો અગ્રભાગ જોવામાં આવ્યો.

મહાબળે ખેદપૂર્વક જણાવ્યું અરે ! તેની મને ખબર રહી નહિં; અને તે નાક કપાયા સંબંધી વાત પણ મેં યોગીને કરી નહિં; આ માટેજ યોગીનો નાશ થયો અને કાર્ય સિદ્ધ ન થયું

રાજા—વત્સ ! ખેદ નહિં કર, પણ આગળ જણાવ. હાથે બાંધેલો દૃઢ નાગપાશ કેવી રીતે છુટી ગયો ?

મહાબળ—પિતાજી ! તે સર્પની પુંછડી આમ તેમ ચાલતી અને લટકતી મારાં મુખ આગળ આવી તે પુંછડી રોષ કરીને મેં મારા દાંતથી એવી રીતે દબાવી કે, હળવે હળવે તે સર્પ મારા હાથથી ઉખડી જઈ નીચે જઈ પડયો. વિષાપહારીમંત્ર અને ઔષધીના પ્રભાવથી મારા શરીરે તેનું ઝેર ન ચડયું. તેવા અસહ્ય દુઃખમાં રાત્રિના બે પહોર મેં નિર્ગમન કર્યાં, અત્યારે હમણાં આપે અહીં આવી મારી આપત્તિ દૂર કરી. આ પ્રમાણે મારો સર્વ વૃત્તાંત મેં તાતપાદની આગળ નિવેદિત કર્યો.

કુંવરનો કહેલ સર્વ વૃત્તાંત સાંભળી લોકોએ જણાવ્યું. વીરશિરોમણિ ! થોડા કાળમાં તમે ઘણું દુઃખ અનુભવ્યું. જે વાત કહેવાને કે સર્દહવાને પણ વિચારણીય થઈ પડે તેવી છે, તે વાતનો તમે પ્રત્યક્ષ અનુભવ કર્યો છે, આવાં મહાન્ કાર્યનો પાર તમેજ પામી શકો. અથવા ખરી વાત છે, ‘ધૌરેયજ–મજબૂત બળદો ધુરાનો ભાર વહન કરી શકે છે.’ અહા ! શું તમારૂં સાહસ ! બુદ્ધિ ! નિર્ભયતા ! ધીરતા ! પરોપકારિત્વતા ! કરૂણા ! દક્ષતા ! અને પુણ્યનો પ્રાગભાર કે, આવી ગુણાઢય સ્ત્રી સહિત થોડાજ વખતમાં પ્રતિજ્ઞાનો નિર્વાહ કરી અહીં આવી મળ્યા. ઈત્યાદિ લોકો પ્રશંસા કરવા લાગ્યા.

રાજા—કુમાર! જે સ્થળે યોગી મંત્ર સાધન કરતો હતો, તે સ્થળ અમને બતાવ. ત્યાં જઇ તપાસ કરીએ કે તે યોગીની અત્યારે કેવી સ્થિતિ છે.

કુમાર—પિતાજી! ચાલો મારી સાથે. આ પ્રમાણે કહી કુમાર તે સ્થાન તરફ આગળ ચાલ્યો. રાજા પ્રમુખ તેની પાછળ ચાલતાં તે સ્થળે જઈ પહોંચ્યા. કુમારે મંત્ર સાધનનું મંડળ બતાવ્યું. ત્યાં તપાસ કરતાં તેજ યોગી અગ્નિના કુંડમાં પડી સુવર્ણ પુરૂષ થયેલો સર્વના જોવામાં આવ્યો. રાજાએ પોતાના માણસો પાસે તે સુવર્ણ પુરૂષ બહાર કઢાવ્યો અને તપાસ કરી કોશમાં–ભંડારમાં મૂકવા માટે વિદાય કર્યો.

તે સુવર્ણ પુરૂષનું મહાત્મ્ય એવું છે કે,સંધ્યાએ તેના મસ્તક સિવાય હાથ, પગ વિગેરે છેદી નાંખે તો પ્રભાતે પાછાં તે સર્વ અંગ ઉપાંગ પૂર્ણ થઈ જાય.

તે સુવર્ણ પુરૂષથી રાજાના કોશની વૃદ્ધિ થઇ. રાજા કુટુંબ સહિત શહેરમાં આવ્યો. દસ દિવસ પર્યંત નવીન જીવન નિમિત્તે આખા શહેરમાં ઉત્સવ શરૂ કર્યો.

મલયકેતુ કુમાર, મહાબળ અને મલયસુંદરીની ઠેકાણે ઠેકાણે તપાસ કરતો અનુક્રમે પૃથ્વીસ્થાનપુરમાં આવી પહોંચ્યો.

પોતાના બેન બનેવીને અહીં આવેલાં સાંભળી તે ઘણો ખુશી થયો. સુરપાળ રાજાએ તેની ઘણી સ્વાગત કરી, મહાબળ અને મલયસુંદરીનો મેળાપ કરાવ્યો. તેઓએ પણ વીરધવળ રાજા અને ચંપકમાલારાણી વિગેરેના સુખસમાચાર પૂછયા.

મલયકેતુ—તમારા વિયોગથી તેઓ મહાન્ દુઃખનો અનુભવ કરે છે.

મહાબળ—મારૂં દૈવિક પ્રયોગથી અકસ્માત્ આવવું થયું છે તેથી દિલગીરી છું કે, તેઓની રજા મેળવી શક્યો નથી. વિગેરે જણાવી પોતાનું સર્વ વૃત્તાંત વિસ્તારથી કહી સંભળાવ્યું.

મલયકેતુ—અહો ! થોડા વખતમાં તમે ઘણું દુઃખ અનુભવ્યું. વિગેરે કહી પોતાની દિલગીરી જાહેર કરી. ત્યાર પછી પરસ્પર પ્રીતિ રસની વાર્તા કરતાં તે રાજવંશીઓએ, આનંદાવેશમાં કેટલાક વખત પર્યંત તૃષા અને ક્ષુધાને પણ વિસારી મૂકી.

કેટલાક દિવસ આનંદમાં રહી મલયકેતુએ જણાવ્યું. મહારાજા ! મને હવે જલદી વિસર્જન કરો. હું મારા શહેર તરફ જાઉં. જમાઇ તથા પુત્રીના અમંગળને ચિંતવતાં અને તેથી મહાન્ દુઃખને અનુભવતાં મારાં માતા પિતાને સાંત્વન કરૂં. વધામણી આપી તેઓના હૃદયને આનંદિત કરૂં. નહિતર થોડા જ વખતમાં તેઓ પ્રાણ રહિત થશે. કેમકે તેમને મલયસુંદરી પ્રાણથી પણ અધિક વ્હાલી છે.

રાજા—તમને જવા દેવાને મારૂં મન માનતું નથી છતાં જો આમ જ છે તો હું તમને હમણાં જ રજા આપું છું, તમારા પિતાને જણાવશો કે આગળ પણ આપણે પરસ્પર પ્રીતિવલ્લી રોપેલી હતી અને હમણાં સંબંધરૂપ જળથી સિંચન કર્યું છે, તો હવે વિશેષ વૃદ્ધિ પામશે.

મલયકેતુ—મહારાજા ! તે પ્રમાણે કહીશ અને તેમજ થશે.

મલયકેતુએ પોતાનાં બેન, બનેવી પાસેથી રજા માગી.

મહાબળ—મારા તરફથી મારા સાસુ, સસરાને નમસ્કારપૂર્વક જણાવશો કે આપની આજ્ઞા લીધા સિવાય કન્યારત્નને લઇ ચાલ્યા જતાં ચોરનું આચરણ કરનાર મહાબળે તમને મહાન્ દુઃખ ઉત્પન્ન કર્યું છે. તે અપરાધની વારંવાર ક્ષમા માગે છે અને તમને આમ

દુઃખ કરવામાં મારો અંગતહેતુ કે સ્વાર્થ કાંઇપણ નહોતો, તથાપિ પરાધિનપણે આ કાર્ય થયું છે. એટલે અંતઃકરણથી હું તો નિર્દોષ છું.

મલયસુંદરી—વડીલબંધુ! અમારૂં અહીં આવવું અકસ્માત્ અને દૈવાધીનથી થયું છે, તે વાતથી માતા પિતાને વાકેફ કરશો. મારા તરફની કાંઇ પણ ચિંતા ન કરે તેમ જણાવશો. હું અહીં મહાન્ સુખમાં છું. મારા તરફથી માતા પિતાને થયેલા અપરાધની ક્ષમા કરવાને યાચના કરશો. તેમને મારા વારંવાર પ્રણામ કહેશો અને રસ્તામાં ઘણીજ સાવચેતી રાખીને જશો.

મલયકેતુ કુમારે તે સર્વ સંદેશાઓનો ઘણા સ્નેહ પૂર્વક સ્વીકાર કરી, તેમના વિયોગથી થતા દુઃખને અશ્રુધારાએ શાંત કરી, ચંદ્રાવતી તરફ પ્રયાણ કર્યું. થોડાજ દિવસમાં ચંદ્રાવતીમાં આવી, જમાઈની તથા પુત્રીની માતા પિતાને વધામણી આપી, શોક દૂર કરાવી સર્વને આનંદિત કર્યાં.

પ્રકરણ ૩૨ મું.

વનમાં રૂદન કરનારી સ્ત્રી કોણ હતી ?

સંસારના આનંદથી શાંતિ પામેલાં દંપતી મહેલના ઝરૂખામાં બેસી, પુણ્યની પ્રબળતા, કર્મોની વિચિત્રતા અને પાપની વિષમતા વિષે પરસ્પર વાર્તાલાપ કરતાં હતાં. તે અવસરે પોતાના મહેલની નજીકમાં આવતી એક સ્ત્રી મહાબળના દેખવામાં આવી. તેનું નાક કપાયેલું હતું. તે સ્ત્રી તરફ દૃષ્ટિ કરી મહાબળે મલયસુંદરીને જણાવ્યું. વલ્લભા! આ સ્ત્રી તરફ નજર કર. જેના રૂદનનો શબ્દ સાંભળી

તને વનમાં એકલી મૂકી હું જેની મદદે ગયો હતો તેજ આ સ્ત્રી છે. મલયસુંદરી તેની સામી દૃષ્ટિ કરી, થોડા વખત સ્થિર દૃષ્ટિએ તેના સામું જોઈ રહી. તેને ઓળખી વિસ્મય પામી, તે બોલી ઉઠી.

સ્વામીનાથ! અરે! આતો તેજ કનકવતી છે કે જેને આપણે પેટીમાં ઘાલી ગોળા નદીમાં વહેતી મૂકી હતી. તે અહીં ક્યાંથી આવી ચડી હશે? તે આપની તરફ કાંઈ ગુપ્ત વાત કહેવાને આવતી જણાય છે. મને ઓળખશે તો, તે લજ્જાથી કાંઈ જણાવશે નહિ. માટે જો આપની આજ્ઞા હોય તો હું જવનિકાંતરે–પડદા પાછળ જઈ બેસું. મહાબળે તેમ કરવાને રજા આપી.

પ્રતિહારના નિવેદનથી મહાબળની આજ્ઞા મંગાવી તે સ્ત્રી મહાબળની પાસે આવી અને નમસ્કાર કરી ઉભી રહી. અવસરજ્ઞ મહાબળે પણ ઉચિત પ્રતિપત્તિપૂર્વક બેસવાને આસન અપાવ્યું.

મહાબળ—શુભે! તમે કોણ છો? તમારૂં નામ શું? તમે ક્યાંથી આવ્યાં છો? તમારૂં ચરિત્ર મને જણાવશો? કાંઇક વિશ્વાસ પામી તે છિન્નનાસા બોલી. કુમારેંદ્ર! ચંદ્રાવતી નગરીના સ્વામી વીરધવળ રાજાની હું કનકવતી નામની રાણી છું. એક દિવસ વિના અપરાધે રાજાએ મારા ઉપર ક્રોધ કર્યો. મને પણ તેથી વિશેષ કોપ થયો અને ઘણું ઓછું લાગ્યું. આ કારણથી રીસમાંને રીસમાં સર્વ વસ્તુનો અને મારા ખરા સુખનો ત્યાગ કરી હું ત્યાંથી ચાલી નીકળી. રસ્તામાં મને એક વિદેશી યુવાન મળ્યો. તેણે મને મળવા માટે ગોળા નદીપર આવેલા મંદિરમાં સંકેત કર્યો હતો. રાત્રિએ હું તેને ત્યાં જઇ મળી. તે ધૂર્તે મને જણાવ્યું કે, અહીં ચોર આવ્યા છે, માટે હમણાં બોલ્યા વિના ઉભી રહે અને તારી પાસે કાંઈ માલ હોય તે મને આપ, હું તેનું રક્ષણ કરૂં. મેં મારી પાસેની સર્વ વસ્તુ વિશ્વાસથી તેને સોંપી એટલે તેણે મને એક પેટીમાં થોડા

વખત છુપાઇ રહેવા જણાવ્યું. મારાં વસ્ત્રોમાંથી તેણે એક હાર અને કંચવો કાઢી લીધો. બાકીનાં સર્વ વસ્ત્રો પેટીમાં નાખ્યાં. ચોરના ભયથી અને તેના કહેવાથી હું જ્યારે પેટીમાં પેઠી; ત્યારે તે પાપીએ મંજુષાને તાળું મારી દીધું. પછી સંકેત કરી રાખેલ બીજા પુરૂષને બોલાવી, તે પેટી ગોદાળા નદીના પ્રવાહમાં તરતી મૂકી દીધી. તે પેટી વહાણની માફક નદીમાં તરવા લાગી.

મહાબળ—સુંદરી ! શું તેઓએ તે પેટી જાણી જોઈને નદીના પ્રવાહમાં ફેંકી દીધી ? તું તેઓને ઓળખે છે ? તેમ કરવાનું કારણ તું કાંઈ જાણે છે ?

કનકવતી—મારા નિષ્કારણ વેરી તેઓને હું બીલકુલ ઓળખતી નથી. મેં તેઓનો કાંઈ અપરાધ કર્યો નહોતો. તેના કારણની મને કાંઇ ખબર ન પડી.

મહાબળ—અરે ! વગર પ્રયોજને તેઓએ બહુ અયુક્ત કર્યું. એમ કહી મસ્તક હલાવ્યું ઠીક છે, પછી તે પેટી ક્યાં ગઈ?

કનકવતી—પુર જોસથી વહન થતા તે નદીના પ્રવાહમાં તણાતી પેટી પ્રભાત થતાંજ અહીં ધનંજય યક્ષના મંદિર પાસે આવી. લોભસાર નામના ચોરે તે બહાર કાઢી. તાળું ભાંગી દ્વાર ઉઘાડયું. હું તેમાંથી બહાર નીકળી. મને જીવિત આપનાર તે ચોરની સાથે હું અલંબગિરિના વિષમ પ્રદેશમાં આવેલા તેના મંદિરમાં ગઈ. આપસમાં અમારી ગાઢ પ્રીતિ બંધાઇ. મારૂં મન તો સર્વથા તેનામાંજ વસી રહ્યું. અન્યોન્ય વિશ્વાસ બંધાયેલ હોવાથી નગર લૂંટી લાવેલી સર્વ લક્ષ્મી તેણે મને બહુમાન અને પ્રીતિપૂર્વક બતાવી, મેં પણ મારૂં નામ, ઠામ વિગેરે તેને જણાવ્યું. બે પોહોર પર્યંત મારી પાસે રહી કોઇ કાર્ય પ્રસંગે તે શહેરમાં આવ્યો. રાજપુરૂષોએ તેને

ઓળખી, છળ, પ્રપંચથી પકડી રાજાને સ્વાધીન કર્યો. રાજાએ તેને વડના ઝાડ સાથે લટકાવી મારી નંખાવ્યો. એ અવસરે તેની રાહ જોતી હું પહાડનાં શિખર ઉપર ઉભી હતી. મારો મેળાપ થતાંજ થોડા વખતમાં તેની આ દશા થયેલી જોઈ મને ઘણું દુઃખ લાગ્યું રાત્રિએ હું તેની પાસે આવી શોકથી રૂદન કરતી હતી, તે અવસરે તમે ત્યાં આવી મારા દુઃખનું કારણ પૂછ્યું. ત્યાર પછીનો સર્વ વૃત્તાંત આપના જાણવામાં છે. આ પ્રમાણે મેં મારૂં જીવનચરિત્ર તમોને કહી સંભળાવ્યું.

રાજકુમાર! તમે મારી સાથે ચાલો. તે સ્થાન હું તમને બતાવું. ત્યાં ઘણું દ્રવ્ય ભરેલું છે. જેનું હોય તેનું તેને પાછું આપો. મને એકલીને તેટલા દ્રવ્યની કાંઈ જરૂર નથી. વળી ગુપ્ત વૈભવ ભોગવતાં રાજપુરૂષોને ખબર પડે તો જે ચોરની દશા થઈ તે મારી દશા થાય. માટેજ મને તે દ્રવ્યની કાંઈ જરૂરીઆત નથી.

મહાબળ તે સ્ત્રીને સુરપાળ રાજાની પાસે લઈ ગયો અને તેની જરૂર જેટલી બીનાથી રાજાને વાકેફ કર્યો.

રાજા તે સ્ત્રીને આગળ કરી, કેટલાંએક મનુષ્યોને સાથે લઈ તે પહાડમાં ગયો, ત્યાં તે સ્ત્રીએ મોટા મોટા ખજાના બતાવ્યા, રાજાએ તે સર્વ માલ બહાર કઢાવ્યો અને પ્રજાને બોલાવી, જેની જેને વસ્તુ ચોરાઈ હતી. તેને તે તે વસ્તુ તેમાંથી શોધીને પાછી આપી. બાકી પણ ધણી સિવાયનું ઘણું દ્રવ્ય વધી પડ્યું. તે સર્વ લઈ રાજા પાછો શહેરમાં આવ્યો.

તે સ્ત્રીની ઉચિતતાને લાયક તે દ્રવ્યમાંથી કેટલુંક દ્રવ્ય રાજાએ તે સ્ત્રીને આપ્યું. તે લઈ કુમારની સાથે પાછી મહેલમાં આવી. હૃદયપર લક્ષ્મીપુંજહારને ધારણ કરતી અને આનંદ રસમાં નિમગ્ન

થયેલી મલયસુંદરી અહીં તેના દેખાવમાં આવી. મલયસુંદરીને જોતાંજ હૃદયમાં મોટો આઘાત થયો હોય તેમ તે સ્તબ્ધ થઈ ગઇ. આશ્ચર્યમાં પડી તે વિચારવા લાગી કે અરે! આ દુષ્ટ છોકરી કેવી રીતે જીવતી રહી ? કુવામાંથી કેવી રીતે નીકળી ? અને આ કુમારની સાથે ક્યારે અને કેવી રીતે પરણી ?

આ સર્વ પૂછવાની તેની તીવ્ર જીજ્ઞાસા હતી, પણ તે કાંઇ પૂછી ન શકી. તેના મનમાં એમજ આવ્યું કે જો હું આ વાત તેને પૂછીશ તો તે મારૂં સર્વ ચરિત્ર અહીં પ્રગટ કરશે અને તેથી મને અહીં રહેવું મુશ્કેલ થઈ પડશે. આ લક્ષ્મીપુંજહાર પણ તે મારા વૈરીએ લાવીને આને આપ્યો જણાય છે અથવા કોણ જાણે આ બન્નેએ મળીને નદી કિનારે મારી પાસેથી હાર લઈ લીધો હશે. નિશ્ચે આ બન્ને મારા વૈરી છે, ઈત્યાદિ વિચાર કરતી કનકવતીને મલયસુંદરીએ બોલાવી.

મલયસુંદરી—અરે અંબા! આજે અનભ્રા વૃષ્ટિ ક્યાંથી ? તમે એકલાં કેમ ? આ તમારા નાકની આવી દુઃસ્થ અવસ્થા ક્યાં થઈ ?

મહાબળ—પ્રિયા ! આ વાત તારે આને બીલકુલ ન પૂછવી. આ સર્વ બીના હું જાણું છું અને અવસરે તને જણાવીશ. હમણાં તું અંદર જા.

મહાબળનો આદેશ થતાંજ મલયસુંદરી અંદરના ઓરડામાં ચાલી ગઇ.

મહાબળ—કનકવતી ! આ મહેલની બહાર નજીકમાં એક ઘર છે તેમાં તમે જઈ રહો.

મુખે મીઠી, પણ ચિત્તમાં દુષ્ટ તે કનકવતી કુમારે બતાવેલા આવાસમાં જઈ રહી. અને હળવે હળવે મલયસુંદરી પાસે આવ જા કરવા લાગી.

જ્યાં મનુષ્યોને ભવિષ્ય ભૂલાવે છે. ત્યાં તેઓની તીક્ષ્ણ બુદ્ધિ પણ કામ આવતી નથી. અવિશ્વાસમયી રાજનીતિ શીખવા છતાં વિશ્વાસે દોરાય છે. આ કારણથી જ એક ઘોર મહાન અપકાર કરનારને પણ મહાબળે રહેવાને સ્થાન આપ્યું, તેનાં કેવા ગંભીર વિપાકો ભોગવવાં પડશે તે આપણે આગળ જતાં જાણીશું. અથવા ખરી વાત એ છે કે કર્મના તીવ્ર વિપાકો આગળ મનુષ્યોનું શાણપણું નકામું થઈ પડે છે.

કનકવતીનું બોલવું, ચાલવું, હસવું, અને વાર્તાલાપાદિ એટલાં બધાં ચિત્તાકર્ષક હતાં કે તેની ધૂર્ત્તતા સરલ હૃદયનો કુમાર બીલકુલ અટકળી ન શકયો. હળવે હળવે કનકવતીનો પગપેસારો રાજમંદિરમાં વધતો ગયો.

નિષ્કારણ વૈરીણી તે મલયસુંદરીને મારવાનાં, કે તેવી જ કોઈ મહાન્ વિપત્તિમાં ઉતરાવાનાં છિદ્રો નિરંતર જોવા લાગી.

કેટલોક સમય ગયા પછી સંસાર સુખાનુભવનાં ફળરૂપ મલયસુંદરીએ ગર્ભ ધારણ કર્યો. રાજકુમાર મહાબળ પણ તેના સર્વ મનોરથો પૂર્ણ કરે છે. મલયસુંદરીનું લાવણ્ય અને શરીર પણ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યું અને ક્રમે કરી ગર્ભપ્રસૂતિનો સમય પણ નજીક આવી લાગ્યો.

સુરપાળરાજા—મહાબળ! ક્રુર નામનો પલ્લીપતિ આપણા દેશને ઉપદ્રવ કરે છે. કિલ્લાનું બળ તેની પાસે વિશેષ અને મજબુત હોવાથી અત્યારે તે સર્વથી અસાધ્ય થઈ પડયો છે. આપણો સેનાપતિ બે વખત મોટું લશ્કર લઈ તેને શિક્ષા કરવા ગયો, છતાં તેનો પરાભવ થઈ શકયો નથી, પણ ઉલટું આપણને મોટું નુકશાન થયું છે. તે પલ્લિપતિનો વિજય કરવાને તારા સિવાય બીજો કોઇ સમર્થ થાય એ બીલકુલ સંભવી શકતું નથી.

મહાબળ—પિતાજી ! આપની આજ્ઞા પ્રમાણ છે. હું હમણાં જ સૈન્યસહિત ત્યાં જાઉં છું, અને આપના પ્રસાદથી તેને આપનો સેવક બનાવીનેજ પાછો ફરીશ.

મહારાજા સુરપાળે કુમારને શાબાશી આપી અને મસ્તકે ચુંબન કરી યુદ્ધ માટે રજા આપી સૈન્ય તૈયાર કરાવ્યું.

પિતા પાસેથી રજા લઈ મહાબળ મલયસુંદરીના મહેલમાં આવ્યો.

મહાબળ—પ્રિયા ! આજે હું પિતાજીના આદેશથી, પલ્લીપતિની સામે યુદ્ધ કરવા જાઉં છું.

મલયસુંદરી—સ્વામીનાથ ! જેવી આપની મરજી, પણ હું સાથે આવું છું.

મહાબળ—સુંદરિ ! સાથે આવવાનો વખત નથી. તને અત્યારે પૂર્ણ માસ છે. થોડા જ વખતમાં ભવિષ્યના રાજકર્તાનો જન્મ થવા સંભવ છે. આવી સ્થિતિમાં સાથે આવવું તે કોઈ પણ રીતે હું યોગ્ય ધારતો નથી. રસ્તાની વિષમતા, પ્રસૂતિનો વખત, અને યુદ્ધનો પ્રસંગ એ તમારા શરીર માટે અત્યારે તદ્દન પ્રતિકૂળ છે, માટે મારા કહેવાથી તમે અહીંજ આનંદમાં રહો. આ પુરૂષરૂપ ધારણ કરવા માટેની ગુટિકા તમને સોંપું છું કોઈ વિષમ કાર્યપ્રસંગે ઉપયોગી થઈ પડે તેવી છે. આંબાના રસમાં ઘસીને તિલક કરવાથી પુરૂષરૂપ બની શકે છે. જેનો પ્રયોગ એકથી વધારેવાર તેં અનુભવ્યો છે. તે ગુટિકા સાચવીને રાખજે. હું પોતે તારો વિરહ સહન કરવાને અસમર્થ છું એટલે પિતાજીનો આદેશ સિદ્ધ કરી થોડા દિવસમાં જ પાછો આવીશ. માટે પ્રસન્ન ચિત્તે મને રજા આપ. ગમે તેવા વિકટ પ્રસંગમાં પણ કુળ પુત્રોએ પિતાનો આદેશ પ્રમાણ કરવો જોઇએ.

નિશાસા મૂકતી અને અશ્રુધારા છોડતી મલયસુંદરીએ મંદ

સ્વરે જણુવ્યું. સ્વામીનાથ! વહેલા પધારજો. ઇચ્છા નહિ છતાં, આપના આદેશથીજ હું અહીં રહું છું.

સ્નેહપાસથી બંધાયેલા રાજકુમારને પ્રિયાથી જુદા પડતાં ઘણુંજ દુ:ખ લાગ્યું. તેનો કંઠ રૂંધાઈ ગયો. વારંવાર પાછું વાળીને જોતો અને નેત્રથી અશ્રુ ઢાળતો, કુમાર મહેલથી બહાર નીકળ્યો. કુમારની રાહ જોઈનેજ બહાર સૈન્ય એકઠું થઈ ઉભું હતું તેની સાથે મહાબળ દુર્જય પલ્લીપતિને શાસન કરવા માટે ચાલી નીકળ્યો.

પ્રકરણ ૩૩ મું.

વિપત્તિનો ત્રીજો પડદો–દુર્જનની દુર્જનતા.

કનકવતી પોતાના આવાસમાં બેઠી છે. મલયસુંદરીને કેવી રીતે કષ્ઠમાં પાડું? કયા ઉપાયથી તે આફતમાં આવી પડે? વિગેરે મલીન વિચારસમુદ્રમાં પડી, નાના પ્રકારના તરંગોને બાચકા ભરતી હતી, તે પ્રસંગે તેને સમાચાર મળ્યા કે મહાબળ આજે યુદ્ધના પ્રસંગે પરદેશ ગયો છે અને મલયસુંદરીને અહીં મુકી ગયો છે. આ વર્તમાન સાંભળી તેને ઘણો હર્ષ થયો. મનમાં બડબડવા લાગી. જ્યાં સુધી મહાબળ પાસે હતો ત્યાં સુધી મારો કાંઈ ઉપાય ચાલતો નહોતો. ઠીક થયું. ભાગ્યોદયથી આજે મલયસુંદરી એકલી રહી છે. હવે કાંઈપણુ ઉપાય શોધી કાઢી જો મારૂં વેર ન વાળું તો મારૂં નામ કનકવતીજ શાનું? ઇત્યાદિ બોલતી પોતાના આવાસથી નીકળી મલયસુંદરીના મહેલમાં આવી.

આ વખતે મલયસુંદરી ઉદાસીનતામાં ઘેરાયેલી હતી. કેમકે પતિવિયોગ તેને અસહ્ય હતો. નેત્રમાંથી અશ્રુના બિંદુઓ ટપકતાં

હતાં. ડાબો હાથ લમણાપર મૂકી વિચારદશામાં ગ્રસ્ત બની હતી. ઉષ્ણ અને ઉંડા નિશાસા નાંખતી હતી. વખતે વખતે આશાના ઉજ્વળ તરંગોથી મુખપર શાંતિ પણ જણાતી હતી.

કનકવતી નજીક આવી. મલયસુંદરીએ ઉંચું જોયું. પોતાની ઓરમાન મા હોવાથી સહેજ આદર આપ્યો. અવસર જોઈ તેની ઉદાસીનતા દુર કરવા માટે કનકવતીએ કોઈ વાર્તાનો પ્રસંગ ચલાવ્યો. તે વાર્તાના પ્રસંગથી મલયસુંદરીનો આખો દિવસ સુખમાં પસાર થયો.

સરલ હૃદયની સુંદરીએ જણાવ્યું. અંબા! રાત્રિએ પણ તું અહીં જ રહેજે. તેથી દિવસની માફક મારી રાત્રી પણ સુખે પસાર થાય.

ભાવતું હતું અને વૈદે બતાવ્યું, તેની માફક પોતાને ફાવતું હોવાથી કનકવતીએ તેમ કરવા તરતજ હા કહી. રાત્રિએ પણ કનકવતી ત્યાંજ રહી. વાર્તાલાપમાં દિવસની માફક રાત્રિ પણ પૂર્ણ થઈ. પ્રભાત થતાં જ મનમાં કાંઈક જાળ રચી મલયસુંદરીનો ઘાટ ઘડવા માટે કનકવતીએ જણાવ્યું. 'પુત્રી! તને ઉપદ્રવ કરવા માટે રાત્રિએ અહીં રાક્ષસી ફર્યા કરે છે. આજ રાત્રિએ મેં તેને દીઠી હતી. હું જાગતી હોવાથી મેં તેને મારી હઠાવી છે; પણ જો તારી મરજી હોય તો તે રાક્ષસીની સાથે હું પણ રાક્ષસીનો વેષ લઈ તેને એવી રીતે શિક્ષા કરૂં કે ફરી પાછી અહીં કોઇ પણ દિવસ ન જ આવે. કેમકે મંત્ર—તંત્રાદિ પ્રયોગો હું ઘણા જાણું છું. રાક્ષસીઓને હઠાવવાનાં તાંત્રિક પ્રયોગો અનેક પ્રકારના હોય છે તેની શું તને ખબર નથી?

વિચારવાન છતાં ભાગ્યે ભુલાવેલી મલયસુંદરીએ તેમ કરવા હા કહી આવું કાવત્રું રચવાનું કારણ તેને એ મળ્યું હતું કે, તે દિવસોમાં શહેરમાં મરકીનો રોગ પુર જોસમાં ચાલતો હતો.

મલયસુંદરીને આ પ્રમાણે સમજાવી, પોતાના મુકામે જવાનું બાનું કાઢી ત્યાંથી નીકળીને પરભારી તે રાજા સુરપાળની પાસે

આવી. રાજાને એકાંતમાં બોલાવી તેને જણાવ્યું. મહારાજા! મારા પર આપની પૂર્ણ કૃપા હોય તોજ હું આપના હિતની એક વાત આપને કહેવાને ઇચ્છું છું.

રાજા—હું તને અભય વચન આપું છું. ગમે તેવી ગુપ્ત વાત હોય તો પણ તું મને કહી આપ. તે સંબંધમાં તને કોઈ પણ તરફથી ભય હશે તો હું તારૂં રક્ષણ કરીશ યા કરાવીશ.

કનકવતી—મહારાજા! આપ જાણતાજ હશો કે આપના શહેરમાં કેટલાક દિવસથી મરકીનો રોગ ચાલી રહ્યો છે. આ ઉપદ્રવ કોઈ રાક્ષસીનો કરેલો છે. સાક્ષાત રાક્ષસી ભલે અહીં નહિં આવતી હોય; છતાં પણ રાક્ષસીના જેવા ટુચકા કરવાથી—ચેન—ચાળા—આકૃતિ વિગેરે કરવાથી રોગની ઉત્પત્તિ કે વૃદ્ધિ થઈ શકે છે. તો તેમ કરનારને રાક્ષસી કહીએ તો કહી શકાય છે. આવી આ શહેરમાં કોઈ પણ ક્રિયા કરનાર રાક્ષસી હોય તો તે તમારી પુત્રવધૂ મલયસુંદરી છે.

મારા વચન પર આપને વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો રાત્રિએ દૂર ઉભા રહી આ વાતની ખાત્રી કરશો. મલયસુંદરી રાત્રિએ રાક્ષસીના રૂપમાં—વેશમાં ઘરના આંગણામાં અગાશીમાં ભમે છે. કુદકા મારતી ચારે દિશા તરફ જુવે છે અને મંદ મંદપણે પણ ભયંકર ફુત્કાર મૂકે છે, તેથી તમારા શહેરમાં મરકી વિશેષ પ્રકારે ઉછળે છે, જો આપ રાત્રિએજ તેને પકડશો તો મહાન્ ઉપદ્રવ કરશે. માટે પ્રભાતે સુભટો પાસે પકડાવી તેનો નિગ્રહ કરાવવો. આ પ્રમાણે રાજાને ભંભેરી કનકવતી મૌન ધરી ઉભી રહી.

રાજા પહેલાં પણ મરકીનું કારણ જાણવાને ઉત્સુક હતો. તેમાં આ પ્રમાણે કનકવતીનું કહેવું સાંભળી તેને મોટું આશ્ચર્ય લાગ્યું. તે વિચારમાં પડયો. અહા! આ કેવી વાત! મારા નિર્મળ કુળમાં

પણ આવું કલંક! શું મલયસુંદરીજ રાક્ષસી છે? અને તેજ મરકી ઉત્પન્ન કરે છે? આ વાતનો સંભવ થવો પણ અશક્ય છે ત્યારે શું આ સ્ત્રી અસત્ય બોલે છે? તેમ કરવામાં તેને શું સ્વાર્થ હશે? અથવા આજ રાત્રિએજ જેમ હશે તેમ જણાઈ આવશે. આ પ્રમાણે વિચાર કરતા અને ચિંતાથી ગ્લાનિ પામેલા રાજાએ કનકવતીને જણાવ્યું.

શુભે! આ વાત તારે કોઈને કહેવી નહિં. પણ ગુપ્તજ રાખવી, નહિતર મારા કુળને મોટું કલંક લાગશે. સત્ય શું છે તે સર્વે હું આજે નિર્ણય કરીશ અને પછી જેમ યોગ્ય જણાશે તેમ કરીશ.

કનકવતી—મહારાજા! હું તેવી અજ્ઞાન નથી. એકાંતમાં આવી આપને જણાવવાનું કારણજ આ છે કે, કોઈ પણ પ્રકારે આપના કુળને કલંક ન લાગે અને કાર્યની સિદ્ધિ પણ થઈ આવે.

રાજાએ સત્કાર કરી તેને વિસર્જન કરી. ઘેર આવી રાક્ષસીને લાયક જે જે ઉપયોગી વસ્તુ જોઇએ તે સર્વ તેણે તૈયાર કરીને તે સર્વ વસ્તુ સાથે લઈ રાત્રિએ મલયસુંદરીની પાસે આવી.

મલયસુંદરીને જણાવ્યું. પુત્રી! તારે તો મહેલની અંદરજ રહેવું. હું રાક્ષસીને દૂર કરી અંદર ન આવું ત્યાં સુધી તારે બીલકુલ બહાર ન આવવું. નહિંતર મોટો અનર્થ થશે. ઈત્યાદિ શિક્ષા આપી તે બહાર આવી, નગ્ન થઈ રાક્ષસીને લાયક શરીર બનાવ્યું. મુખમાં બળતું ઉંબાડું લીધું, એક હાથમાં ખપ્પર અને બીજા હાથમાં છરી રાખી જે પ્રમાણે તેણે રાજાને સૂચના કરી હતી, તેજ પ્રમાણે ચેષ્ટા કરવા લાગી.

આ અવસરે રાજા સુરપાળ કેટલાક સુભટો સાથે લઇ દૂરના ઘર ઉપર ગુપ્તપણે આવી ઉભો હતો. દૂર ઉભા ઉભા તેણે આ સર્વ ચેષ્ટાઓ પોતાની નજરે દીઠી, તે જોઈ રાજા વિચાર કરવા લાગ્યો.

અરે! કનકવતીએ કહેલી સર્વ વાત સત્ય થઈ. કોઈના કહેવા ઉપર ભરોસો ન રાખતાં આ સર્વ મેં નજરો નજર દીઠું. મારો નિર્મળ વંશ કલંકિત થયો. હવે મારે આ બાબતનો જલદી ઉપાય લેવો જોઈએ, નહિંતર લોકમાં મારી નિંદા થશે. પ્રજાનો પણ સંહાર થશે. આ રાક્ષસીનો નાશ કરવા માટે એક દિવસની પણ રાહ જોવાની હું ધારતો નથી. હું અત્યારે સાવધાન છું, તે મને શું ઉપદ્રવ કરનાર છે? આવી નિર્જન અર્થાત્ શાંત રાત્રિમાં તેનો નાશ કરતાં લોકોમાં જાહેર પણ ઓછું થશે, તેથી કુળમાં કલંક પણ નહિં લાગે અને લોકોનો બચાવ થશે.

આ પ્રમાણે વિચાર કરી ક્રોધથી ધમધમતા રાજાએ પોતાના વિશ્વાસુ સુભટોને આદેશ કર્યો કે અરે સુભટો! તમે અત્યારેજ જાઓ. તે દુષ્ટાને જીવતીજ પકડી લ્યો, રથપર બેસારી નગરની બહાર કાઢો અને રૌદ્ર અટવીમાં લઈ જઈ કોઈ ન જાણે તેમ ગુપ્ત રીતે મારી નાખો.

રાજાનો આદેશ થતાંજ હથીયારબંધ સુભટો તેને પકડવાને દોડ્યા. તેને આવતા જોઈ તે દુષ્ટા ભયભ્રાંત થઈ મલયસુંદરીની પાસે આવી કંપતી કંપતી બોલવા લાગી. પુત્રી! રાજાએ મોકલાવેલ હથીયારબંધ કેટલાક સુભટો મને મારવા માટે આવે છે, રાજાની આજ્ઞા સિવાય હું તારી પાસે રાત્રે રહી છું તેથી રાજા કોપાયમાન થયો હોય એમ મને જણાય છે. હું ધારૂં છું કે રાજપુરૂષો મને અવશ્ય મારી નાખશે, માટે તું મને કોઈ એવા સ્થળે છુપાવ કે તેઓ મને બીલકુલ ન જાણી શકે.

દયાની લાગણીથી તેના કપટને નહિ જાણનારી મલયસુંદરીએ તેવાજ વેશમાં કનકવતીને એક મંજુષામાં છુપાવી અને બહારથી તાળું વાસી દીધું. તેટલામાં તો હાથમાં ખુલ્લાં ખડ્ગોને ધારણ કરેલા રાજપુરૂષો ત્યાં આવી પહોંચ્યા.

મલયસુંદરીનું સ્વાભાવિક રૂપ જોઈ તેઓ બોલવા લાગ્યા કે અરે! આપણા ભયથી આણે રાક્ષસીના રૂપનો ત્યાગ કરી દીધો છે હો, પણ આપણે ક્યાં તેને છોડીએ તેમ છીએ. તરતજ આક્રોશ કરતા મલયસુંદરીને કહેવા લાગ્યા, અરે પાપિણી! હજી સુધી તું કેટલાંક મનુષ્યોનો સંહાર કરીશ? સુભટો! જુવો છો શું? પકડી આને બાંધો, આ પ્રમાણે કહેતાંજ તે રાજપુરૂષોએ મલયસુંદરીને પકડી મજબુત રીતે બાંધી લીધી અને મહેલની બહાર કાઢી. રાજાએ રથ મહેલ નીચે તૈયાર રખાવ્યો હતો, તેમાં મલયસુંદરીને બેસારી ત્યાંથી તે રથ વાયુની માફક અટવી તરફ ચલાવ્યો. આ અકસ્માત્ બનાવથી મલયસુંદરી તો સ્તબ્ધજ થઈ ગઈ કે આ શું? આ રાજપુરૂષો મારો આટલો બધો તિરસ્કાર શા માટે કરે? મને તેઓ કોઈ સ્થળે મારવા કે ત્યાગ કરવા લઈ જાય છે. એમ તેમનાં કર્તવ્યો પરથી જણાય છે. અરે! મારી સન્મુખ કોઈ નજર ન કરી શકે, તેને બદલે આવો જુલમ! આમ કરવાનું કારણ શું હશે? મેં કાંઇ રાજાનો અપરાધ કર્યો હશે? કે મારા પુણ્યજ પૂર્ણ થઈ ગયાં કે કોઈ પૂર્વજન્મનું અશુભ કર્મ પાછું ઉદય થઈ આવ્યું?

અરે! ક્લિષ્ટ કર્મોદયનાં વિપાકોની ખબરજ પડતી નથી. હે જીવ! હૃદય કઠણ કરી જે દુઃખ ઉદય થઇ આવે તે ધીરજથી સહન કર. પૂર્વ કર્મવિપાકને ચિંતવતી મલયસુંદરી મહાબળે આપેલ શ્લોકનું ચિંતવન કરવા લાગી.

રાજમહેલમાં રહેનારી રાણીને તેનાં અશુભ કર્મોએ થોડાજ વખતમાં મનુષ્યના પ્રચારથી શૂન્ય, છિન્ના નામની અટવીમાં લાવી મૂકી, ખરેખર ક્લિષ્ટ કર્મોદયથી આ દુનિયામાં કોણ દુઃખ પામ્યું નથી?

રથ મલયસુંદરીને લઇ સુભટો સહિત અટવીમાં આવી પહોં-

ચો. મનુષ્યોનો સંચાર ભાગ્યેજ થઈ શકે, એવી આ અટવીમાં સુભટોએ મલયસુંદરીને રથમાંથી નીચે ઉતારી.

મલયસુંદરીનું રાજતેજ, સુંદર અને કરૂણા ઉત્પન્ન થાય તેવી આકૃતિ, શાંત મુદ્રા અને અશ્રુપાત ઈત્યાદિ દેખી સુભટોનાં કઠોર હૃદયમાં પણ દયાએ પ્રવેશ કર્યો તેઓનાં હૃદય પીગળ્યાં ખરેખર! આર્યાવર્ત્ત દયાની લાગણીથી કદી શૂન્ય બન્યોજ નથી, તેઓ અન્યોઅન્ય વિચાર કરવા લાગ્યા. ભાઈ઼ઓ! રાજાએ ભલે આને રાક્ષસીનું રૂપક આપ્યું, પણ આ સ્રીની શાંતમુદ્રા, શરીરની ચેષ્ટા, અને કરૂણાજનક સ્થિતિ; તે જોતાં આ તદ્દન નિર્દોષ હોય તેમ જણાય છે. આવી નિર્દોષ અબળાને મારી નાખવી, એ મહાન્ નિર્દયતાવાળા કર્મચંડાળનું કામ છે. પૂર્વજન્મના દુષ્ટ કર્મોને લઈને તો આ સેવકરૂપ અધમ અવસ્થા પામ્યા છીએ અને વળી આ ભવમાં આવી નિર્દોષ સ્રીનો વધ કરી આગળ કેવી અધમાધમ ગતિ કે સ્થિતિ મેળવીશું? અર્થાત્ આથી પણ વિશેષ ખરાબ ગતિ પામીશું, માટે આ સ્રીને આપણે મારવી તો નહિ. આ તરફ રાજાનો આદેશ પણ ભયંકર છે, તે પ્રમાણે ચાલવામાં કે કરવામાં ન આવે તો તે આપણું સર્વસ્વ લઈ લેશે કે નોકરીમાંથી કાઢી મૂકશે, ત્યારે હવે આપણે શું કરવું? આ સ્રીને મારી નાખવાનું તો જરા માત્ર પણ મન કબુલ કરતું નથી.

આ પ્રમાણે પરસ્પર વિચાર કરતાં છેવટે તેઓ એવા નિર્ણય પર આવ્યા કે આ સ્રીને અહીં જીવતી મૂકીને આપણે ચાલ્યા જવું, આ નિર્જન વનમાં રવડી રઝળી શ્વાપદોના ભોગરૂપ થઇ પડશે અને સ્વાભાવિક રીતે પોતાની મેળે મરણ પામશે, તેથી તેની હત્યાના ભાગી આપણે થઇશું નહિ. આ પ્રમાણે નિર્ણય કરી મલયસુંદરીને વનમાં એકલી મૂકી રથ લઈ તે સુભટો પાછા ફર્યા અને રાજાને આવી જણાવ્યું કે તે સ્રીને નિર્જન જંગલમાં લઇ જઇ અમે મારી નાંખી છે.

રાજા ઘણો ખુશી થયો, મરકી માટે આજપર્યંત જે કઠીણ ઉપાયો લેવામાં આવતા તે બંધ કર્યા. રાજાને આ નિર્ણય મનમાં ચોક્કસ ઠસ્યો હતો કે મરકી આ રાક્ષસી પેદા કરતી હતી, તે તો મરણ પામી, માટે હવે સ્વાભાવિક રીતે તે શાંત થઈ જશે.

કનકવતીને ખુશી કરવા માટે રાજાએ તેની ઘણી તપાસ કરાવી પણ બીલકુલ તેનો પત્તો ન લાગ્યો.

કુમાર તો યુદ્ધ કરવા ગયો હતો અને મલયસુંદરીને મારી નંખાવી એટલે મહેલ સુનો રહ્યો જાણી રાજાએ તે મહેલનાં ચારે બાજુથી દ્વાર બંધ કરાવ્યાં અને મુખ્ય દ્વારે તાળાં દેવરાવી કોઈ ખોલે નહિ માટે સીલ કરાવ્યાં.

પ્રકરણ ૩૪ મું.

મહાબળનો પશ્ચાત્તાપ.

મહાબળ શત્રુને જીતવા માટે અખંડ પ્રયાણે આગળ વધ્યો. થોડાજ વખતમાં તે ભીલપલ્લીપતિ સન્મુખ આવી લાગ્યો. પરસ્પર તુમુલ યુદ્ધ થયું. ઉત્સાહી અને યુવાન રાજકુમારે પોતાનું સંપૂર્ણ બળ વાપર્યું. કેળવાયેલા રાજકુમાર સામે જંગલી ભીલો ટકી ન શક્યા. કુમારે ચારે દિશામાં તેનું સૈન્ય વિખેરી નાખ્યું, ભીલરાજાને જીવતો પકડી લીધો. તેની પાસેથી કેટલોક દંડ લઇ પોતાની આજ્ઞા મનાવી. ઉદાર દિલના રાજકુમારે પાછો તેને તેના રાજ્ય પર સ્થાપન કર્યો.

ભીલપલ્લીપતિ ઉપર વિજય મેળવી, ત્યાં બીલકુલ ન રોકાતાં નજીક પ્રસૂતીવાળી પ્રિયાને મળવાને ઉત્કંઠિત થયેલો મહાબળ

તતકાળ પાછો ફર્યો. નિર્વિલંબ પ્રયાણે ચાલતાં થોડાજ વખતમાં પૃથ્વીસ્થાનપુરમાં આવી પહોંચ્યો.

પિતાને નમસ્કાર કરી યુદ્ધ સંબંધી વૃત્તાંત નિવેદન કર્યું. આટલી ટુંક મુદતમાં પલ્લીપતિ સ્વાધીન થયેલો જાણી રાજા ઘણો ખુશી થયો, તેણે કુમારની ઘણી પ્રશંસા કરી.

મહાબલ, રાજાની આજ્ઞા લઈ મલયસુંદરીને મળવા માટે પોતાના મહેલ તરફ જવાને તૈયાર થયો કે તરતજ તેનો હાથ પકડી એકાંતમાં લઈ જઈ રાજાએ 'મલયસુંદરી રાક્ષસી હતી' વિગેરે સર્વ બીનાથી તેને વાકેફ કર્યો અને તેનો વધ કરવા માટે પોતે કરેલી બહાદુરી સવિશેષ જણાવી.

રાજાના મુખથી આ વૃત્તાંત સાંભળતાંજ દીર્ઘ નિઃશ્વાસ મૂકતો, હાથથી હાથને ઘસતો, મુખથી સિત્કાર કરતો, મહાબળ ગદ્‌ગદિત કંઠે બોલ્યો.

હા! હા! પિતાજી! તમે મોટો અનર્થ કર્યો. તેના પ્રાણ લેવા સાથે મારા પણ પ્રાણ લીધા છે. મને અને પુત્રવધૂને શત્રુથી પણ વિશેષ અસહ્ય દંડ અને અન્યાય આપ્યો છે, 'મલયસુંદરી રાક્ષસી હતી' આ ભ્રમણા આપને ક્યાંથી થઈ? આટલી બધી વિચાર બહિ-ર્મુખતા! આટલો બધો ધાતુનો વિપર્યાસ! આપની દીર્ઘ વિચારદ્રષ્ટિ ક્યાં ગઈ? આપને તેનામાં દોષ માલમ પડયો; તથાપિ મારા આવવા પર્યંત ધીરજ ર[illegible] ને [illegible]

તે છિન્ન[illegible] [illegible]ષ્પટથી ભરેલી છે. તેનું મહાત્મ્ય હું જ[illegible] [illegible]ખતે [illegible]ચિય છે. તેના વચનોથી ખરેખ[illegible] [illegible]બ આપે વર્તન કર્યું છે તે[illegible]

અરે! તે મારી નિષ્કારણ વૈરણ ક્યાં છે? મને જલદી બતાવો. હું આ સર્વ વાતનો નિર્ણય કરૂં.

કુમારનાં આવાં દુઃખ, શોક અને તિરસ્કાર ભરેલાં વાક્યોથી રાજા સૂરપાળનું મુખ ઝાંખુ થઈ ગયું, નીચું જોઇ તેણે જવાબ આપ્યો કે વત્સ! અમે તેની ઘણી તપાસ કરી, પણ તે ક્યાંઈ જોવામાં ન આવી; કોણ જાણે તેજ દિવસે કોઇ સ્થળે તે નાશી ગઈ જણાય છે.

મહાબળ નિરાશ થઈ મનમાં બોલવા લાગ્યો. હા! હા! પ્રિયા! તું છળ પામી, તારાપર જુઠું આળ મૂકી, તે વૈરિણી ક્યાંઇ પણ નાશી ગઈ.

મહાબળ—પિતાજી! તે પાપિણીનાં અસત્ય વચનોથી પ્રેરાઈ તમે ફોગટ પોતાના કુળમાં લાંછન લગાડયું છે. એટલુંજ નહિ પણ વંશનો ઉચ્છેદ પણ કર્યો છે. આ પ્રમાણે બોલતો પ્રિયા વિયોગથી વિધુર થયેલો રાજકુમાર ઉદાસીન ચહેરે પોતાના મહેલ તરફ ગયો.

પુત્ર વત્સલ રાજા પણ કુમારની પાછળ તેજ મહેલમાં આવ્યો અને તેના દ્વારપર લગાવેલ શીલ તોડી કુમારને તાળાં ઉઘાડી આપ્યાં.

રાજા—(એક જગ્યા તરફ દૃષ્ટિ કરી) મહાબળ! જો આ ઠેકાણે તારી પ્રિયા મલયસુંદરી રાક્ષસીના વેષે નગ્ન થઈ નાચતી અને કુદતી, અનેક પ્રકારનાં કુત્કાર અને ચાળા કરતી મેં પોતે ઘણીવાર સુધી સામેના મુકામ ઉપર ઉભા ઉભા અનેક સુભટો સાથે દીઠી હતી. માટે તેને આવી શિક્ષા આપવામાં મારો શું અપરાધ છે? ઈષ્ટ છતાં પણ વિનિષ્ટ–સડેલી ભુજા શું છેદવામાં નથી આવતી? કુમાર તું ફોગટ શા માટે ઝુરે છે? ચિત્તને સ્વસ્થ કર. બીજી રાજકુમારીની સાથે તારૂં લગ્ન કરાવીશું.

કુમાર મનમાં ચિંતવવા લાગ્યો. હે જીવ! અવસર સિવાય

બોલવું ઉચિત નથી. છતાં મારી સ્ત્રી મલયસુંદરી "રાક્ષસી થઇ સર્વને ઉપદ્રવ કરતી હતી" એ વાત તો તદ્દન અસંભવિત જ છે. તે જીવતી હશે તો સર્વ વાત જણાઇ આવશે. ઇત્યાદિ વિચાર કરતો કુમાર, પોતાની સાર સાર વસ્તુ જે મહેલમાં હતી તે સર્વ તપાસવા લાગ્યો.

તપાસ કરતાં કરતાં તાળું વાસેલી પેલી મંજુષા કુમારે ઉઘાડી. ઉઘાડતાંજ તેમાં નગ્નપણે પડેલી, રાક્ષસીના રૂપને ધારણ કરેલી ક્ષુધાથી દુર્બળ થયેલી, તે છિન્નનાસા સ્ત્રી–કનકવતી જોવામાં આવી. તેને જોતાંજ રાજા પ્રમુખ સર્વ લોક સ્તબ્ધ થઇ ગયા. મહાબળ જોશથી બોલી ઉઠયો. પિતાજી ! રાક્ષસીરૂપે નૃત્ય કરતી આપે જે સ્ત્રીને જોઇ હતી તે સ્ત્રી આ કે બીજી ! આ પ્રમાણે બોલતાં જ કુમારે તે સ્ત્રીનો હાથ ખેંચી પેટીમાંથી બહાર ઘસડી કાઢી અને નિષ્ઠુરપણે તાડના કરવા માંડયો. વિશેષ તાડના કરવાથી તેણે પોતાના કરેલા પ્રપંચ સંબંધી સાચેસાચી વાત જણાવી દીધી.

અવિચારિત કરેલા કાર્યનો રાજાને મહાન્ પશ્ચાત્તાપ થયો. ખરેખર આવા ગુંચવાડા ભરેલા પ્રસંગોમાંજ બુદ્ધિમાનોની બુદ્ધિનો, ધૈર્યવાનોની ધૈર્યતાનો, વિવેકીના વિવેકનો, શોધકોની શોધનો, દીર્ઘદર્શીની દીર્ઘદર્શીતાનો અને વિચારવાનની વિચારતાનો નિર્ણય થાય છે. આવાં કાર્યને કાંઇક લાંબી મુદત પર્યંત લંબાવીને પછી તેનો નિર્ણય કે નિશ્ચય કરવામાં આવે તો [illegible] તેનું સારૂં પરિણામ આવવા ખરેખર સંભવ રહે છે.

રાજા અત્યારે ભલે ગમે તેટ[illegible] પ કરે, પણ તે મલયસુંદરી હવે [illegible] ાવે તેમ છે [illegible] વિનષ્ટ થયા પછી તેનો પશ્ચા[illegible] વે નિરુ[illegible] વ્યનાં નવાં

જોખમો માટે તો આ પશ્ચાત્તાપની ઉંડી અસર કદાચ ઉપયોગી નીવડે છે.

રાજાનો પશ્ચાત્તાપ અને ગુસ્સો હદ પારનાં હતાં તેથી કનકવતીને તો તરતજ હદપાર કરવામાં આવી; પણ તેથી કાંઇ મહાબળના વિયોગી આત્માને તો શાંતિ ન જ મળી.

આસન્નપ્રસવા અને નિર્દોષ વલ્લભાના આવા અનિષ્ટ ભવિષ્યથી મહાબળના શોકનો કે દુઃખનો પાર ન રહ્યો. તેનું હૃદય પરાધીન થયું. બોલવું બંધ કર્યું. ભોજનનો ત્યાગ કર્યો, મન મુંઝાવા લાગ્યું, હૃદય ઝુરવા લાગ્યું, શરીર ક્રિયા કરતું અટકી ગયું, નેત્રો અશ્રુધારા વરસાવવા લાગ્યાં, દિશાઓ શૂન્ય જણાવા લાગી, ટુંકામાં કહીએ તો ધ્યાનારૂઢ થયેલો યોગી જેમ લય દશા પામે છે, તેમ વલ્લભાના ધ્યાનમાં તે લીન થઈ ગયો. છેવટે તેના વિયોગે મરવા માટે તૈયાર થયો.

અહા ! સ્નેહની દશા કોઈ જુદીજ દશા છે, મોહ, મનુષ્યોના આંતરચક્ષુઓ આગળ કોઇ અનિર્વચનીય પડદો નાંખે છે કે તે દૂર કરવો અશક્ય થઈ પડે છે.

મરવાને ઉત્સુક થયેલા કુમારને દેખી રાજા રાણી પણ તેવી જ દશા અનુભવવા લાગ્યાં. રાજ્યસંસ્થા ઉચ્છેદ થવાના ભયથી પ્રધાનમંડળ વ્યાકુળ થયું અને નગરલોક વિહ્વળ થઈ ચિંતા ચક્રપર આરૂઢ થયા.

પ્રકરણ ૩૫ મું.

—◯◦◯—

નિરાશામાં આશાનો અંકુર

રાજસભામાં શોક, ઉદાસીનતા અને શૂન્યતાનું એક છત્ર

સામ્રાજ્ય વ્યાપી રહ્યું હતું. કોઈ કોઈના સન્મુખ જોતું કે બોલતું નહોતું. કોઈ નિશ્વાસ મૂકતું તો કોઇ નેત્રમાંથી અશ્રુપાત કરતું હતું, કોઇએ લમણાપર હાથ મૂકયા હતા, ત્યારે કેટલાએક જમીનપર નીચી દૃષ્ટિ કરી બેઠા હતા, કેટલાએકતો ઉંડા વિચારમાં લીન થયા હોય તેમ, જણાતા હતા, ટુંકામાં કહીએ તો આનંદનાં સર્વ ચિન્હો લુપ્ત થયેલાં હતાં.

આ અવસરે અષ્ટાંગ નિમિત્તનો જાણકાર એક નિમિત્તીઓ રાજાની આજ્ઞાથી રાજસભામાં આવ્યો. પ્રધાને તેનો અવસર ઉચિત આદર સત્કાર કર્યો. તેના હાથમાં એક પુસ્તક હતું.

પ્રધાન—નિમિત્તજ્ઞ ! મહાબળ કુમારનાં પત્ની મલયસુંદરી, નિર્દોષ છતાં એક સ્ત્રીના પ્રપંચથી કલંક પામી આજ પ્રમાણે આ સમુદાયથી પૃથક્ થયાં છે, તેના દુઃખથી આ રાજકુટુંબ મોટી આફ્તમાં આવી પડયું છે. તેનું પરિણામ અમને ભયંકર દેખાય છે. તે કારણથી આ સર્વ લોક ભય તથા શોકથી દુઃખી થઈ રહ્યાં છે. અત્યારની એકએક ઘડી તે અમારા દુઃખમાં વધારો કરતી જાય છે.

નિમિત્તજ્ઞ ! તમારા નિમિત્તબળથી તમે કાંઈ જાણી શકો છો કે તે કુમારની પત્ની કોઇપણ સ્થળે જીવતી છે કે મરણ પામી છે ?

પ્રશ્ન ઉપરથી ગણત્રી કરી નિમિત્તજ્ઞે જણાવ્યું, મહાશય ! કુમારના પત્ની જીવતાં છે અને એક વર્ષને અંતે કુમારને મળશે.

'મલયસુંદરી જીવતી છે' અમૃત સમાન આ વાક્ય સાંભળતાં જ જાણે પુનર્જીવન આવ્યું હોય, તેમ વિકસ્વર નેત્ર કરી કુમાર બોલી ઉઠયો.

નિમિત્તજ્ઞ! વિલંબ નહિં કરતાં મને તરત જ ઉત્તર આપ તે સુંદરી હમણાં કયાં છે ?

નિમિત્તજ્ઞ—કુમાર! તમારાં પત્ની જંગલમાં છે કે વસ્તીમાં, સુખી, છે કે દુ:ખી ઈત્યાદિ ચોક્કસ વાત હું જાણી શકતો નથી; તથાપિ એટલું તો ચોક્કસ કહું છું કે તે સુંદરી જીવતી છે.

આ શબ્દોથી રાજાના મનમાં મોટો શક આવ્યો કે તે સુંદરીને તો મેં નિર્જન પ્રદેશમાં મોકલાવી મારી નંખાવી છે, તો તે જીવતી ક્યાંથી હોય? આ વાતનો નિર્ણય કરવા માટે જે સુભટો તેને મારવા માટે મોકલ્યા હતા, તે સુભટોને રાજાએ પોતાની પાસે તરતજ બોલાવ્યા. સુભટો આવી તરતજ હાજર થયા.

રાજા—સુભટો! હું તમને અભયદાન આપું છું તમે સાચે-સાચું કહેજો, મલયસુંદરીને મારી નાખવાનો મેં તમને આદેશ આપ્યો હતો, જંગલમાં લઈ જઇ તમે તેનું શું કર્યું?

સુભટો—મહારાજા! અમે તેને નિર્જન પ્રદેશવાળા જંગલમાં લઈ જઇ એક ઝાડની નીચે મૂકી તે વેળાએ ભયથી તેનું શરીર કંપવા લાગ્યું, તેનું મુખ દીન થઇ ગયું અને અત્યંત રૂદન કરવા લાગી. આવાં તેનાં ચિન્હો ઉપરથી અમે વિચાર કર્યો કે આવાં લક્ષણોવાળી સ્ત્રી રાક્ષસી હોયજ નહિં, ખોટી ભ્રાંતિથી કોઇ દુષ્ટે રાજાને વ્યામોહ ઉપજાવ્યો જણાય છે, સ્ત્રીહત્યા અને બાળહત્યા કરવાનું મોટું પાપ છે, તો આ સગર્ભા રાણીને મારવાથી આપણને મોટું પાપ થશે. આપણે તેને અહીં મૂકીને ચાલ્યા જવું. તે પોતાની મેળે નિર્જન પ્રદેશમાં રવડી રખડીને મરી જશે. અમે આ પ્રમાણે નિર્ણય કરી રૂદન કરતી તેને ત્યાંજ જીવતી મૂકી પાછા ચાલ્યા આવ્યા છીએ; પણ આપના ભયથી અમે અસત્ય બોલ્યા છીએ કે તેને અમે મારી નાખી છે.

દીર્ઘ નિશ્વાસ મૂકી પશ્ચાત્તાપ પૂર્વક રાજા બોલી ઊઠયો.

અહો ! જે દયા અને બુદ્ધિ આ લોકમાં છે, તેટલી પણ દયા કે બુદ્ધિ મારામાં નથી. આવા દયાળુ અને વિચારશીલ મનુષ્યોને હજારવાર ધન્યવાદ ઘટે છે અને મારા જેવા વિચાર અને દયાહીન મનુષ્યોને હજારવાર ધિક્કાર ઘટે છે. ઇત્યાદિ આત્મનિંદા અને પરપ્રશંસા કરતા રાજાએ સુભટો અને નિમિત્તજ્ઞને પ્રેમપૂર્વક ઘણું ધન અને વસ્ત્રાદિ પારિતોષિક આપી સારો સત્કાર કર્યો.

કુમાર—જ્ઞાની ! તમારૂં કહેવું સત્ય છે, સુભટોએ તેને જીવતીજ મૂકી દીધી છે.

પિતાજી ! જે સ્થળે સુભટોએ તેનો ત્યાગ કર્યો હતો તે સ્થળે જઇ આપણે તેની તપાસ કરીએ. માણસો મોકલાવી ચંદ્રાવતીમાં તપાસ કરાવો. **વીરધવળરાજાને** ખબર આપો. પુણ્યોદયથી કદાચ ત્યાં પણ ગઈ હોય. અથવા આ સમાચારથી **વીરધવળરાજા** પોતે પણ આજુબાજુ તપાસ કરાવશે.

કુમારના કહેવા મુજબ રાજાએ ઠેકાણે ઠેકાણે માણસો મોકલાવી દીધાં અને જે સ્થળે તેનો ત્યાગ કર્યો હતો તે સ્થળે પણ તપાસ કરાવી.

રાજાએ કુમારને સમજાવીને ભોજન કરાવ્યું અને પોતે પણ ભોજન કર્યું; છતાં કુમારનું મન ચિંતાથી મુક્ત નજ થયું.

મલયસુંદરીની શોધ માટે મોકલાવેલ સુભટો અને માણસો તપાસ કરી કેટલાક દિવસે પાછા ફર્યા. સર્વ સ્થળે તેઓએ શોધ કરી, પણ મલગસુંદરીનો બીલકુલ પત્તો નજ મળ્યો.

આ સમાચારથી કુમાર નિરાશ થયો. આશાના તરંગોમાંથી નીકળી નિરાશાના વમળમાં ડુબવા લાગ્યો. ખરેખર અત્યારે મારે અશુભ કર્મનોજ ઉદય છે, નહિતર આવી અવસ્થામાં પ્રિયાનો

વિયોગ શા માટે થાય ? હા ! શૂન્ય અરણ્યમાં હૃદયસ્ફોટથી તે મરણ પામી હશે અથવા આમ તેમ ફરતી જોઇ તેને કોઈ લઈ ગયું હશે અથવા દુષ્ટ શ્વાપદોનો ભોગ થઈ પડી હશે. અરે સુંદરી ! તું રાજ-પત્ની થવા છતાં આવી આપદામાં પડી ! યૂથથી ભ્રષ્ટ થયેલ કુરંગીની માફક વનમાં એકાકી રખડતી થઈ. તેં મારી સાથે આવવા માટે ઘણી હઠ કરી, પણ હતભાગ્ય આ મહાબળે તને અહીં જ રહેવાની સલાહ આપી. એજ આપણા વિયોગની શરૂઆતનું પ્રથમ પગલું થયું. દયિતા રાજમહેલનાં ઉત્તમ સુખનો અનુભવ કરી તું ગાઢ દુઃખસમુદ્રમાં જઈ પડી ! હા ! જઈ પડી જ. આ દુઃખનો અનુભવ તું કેવી રીતે કરીશ ? અરે ! તેનો પાર તું ક્યારે અને કેવી રીતે પામીશ ? ઈત્યાદિ અનેક પ્રકારે મલયસુંદરીનું સ્મરણ કરતો રાજકુમાર તીક્ષ્ણ શલ્યથી વિંધાયો હોય તેમ કોઇ પણ સ્થળે આનંદ કે રતિ ન પામ્યો.

મલયસુંદરીની બેઠક, ક્રીડાગૃહ, રતિગૃહ, તેનાં વસ્ત્રો, અને અલંકારો જોઈ મહાબળને મલયસુંદરીનું વારંવાર સ્મરણ થવા લાગ્યું અને તેથી તેના મનમાં વિશેષ અશાંતિ ઉત્પન્ન થવા લાગી. ગાંધર્વનાં ગાયનો, વારંગનાનાં નૃત્યો, સારંગીના ઝણઝણાટ અને મૃદંગના ભણકારથી જે રાજમહેલ ગાજી રહેતો હતો, તે રાજ-મહેલ આજે શૂન્ય દેખાય છે, ખાવા ધાય છે. વસ્ત્ર અને અલંકારો જોઈ નેત્રમાંથી અશ્રુ સ્રવે છે. કોઈ પણ સ્થળે ચેન પડતું નથી. જે માણસો શોધ કરવા ગયા હતા તે સર્વે પાછા આવ્યા; પણ મારા દુઃખની કારી લાગણી કોને હોય કે તેની ગમે તે સ્થળેથી તપાસ લાવે ? માટે હવે તો મારી જાતે મારે તેની શોધ કરવા જવું અને જ્યાંસુધી મને તે દયિતાનો મેળાપ ન થાય ત્યાંસુધી

આ રાજધાનીમાં પાછું ન જ ફરવું. નિમિત્તજ્ઞે પણ જણાવ્યું છે કે એક વર્ષને અંતે તમને તેનો મેળાપ થશે, માટે આજ જ મારે કોઇને કહ્યા સિવાય ગુપ્તપણે નીકળી જવું. પિતાજીને ખબર પડશે તો તે જવા રજા નહિં આપે. આ પ્રમાણે વિચારમાં ને વિચારમાં રાજકુમારે તે દિવસ પૂર્ણ કર્યો.

રાત્રિનો સમય થયો. પેહેરાદાર જાગૃત, નિદ્રિત એવી મધ્યમ સ્થિતિમાં રહ્યા હતા. એ અવસરે હાથમાં ખડ્ગ લઈ, કોઈને કહ્યા સિવાય તેમજ સાથે કોઈને લીધા સિવાય પેહેરેદારની નજર ચુકાવી મલયસુંદરીની શોધ માટે મ્હાબલ એકાકી નીકળી પડયો. રસ્તામાં ઠેકાણે ઠેકાણે મલયસુંદરીની શોધ કરવામાં ક્ષુધા, તૃષા અને નિદ્રાને પણ વીસારી દીધી અને એક વેષધારકની માફક પૃથ્વીતળપર ફરવા લાગ્યો.

આ બાજુ પ્રાતઃકાળે તપાસ કરતાં જ્યારે મહાબળ ન દેખાયો ત્યારે સુરપાળરાજાને ઘણું દુઃખ થયું. તેણે નિશ્ચય કર્યો કે પ્રિયાના વિયોગથી તે અહીં રહી શકયો નથી અને તેની શોધ માટે જ ગુપ્તપણે કોઈ સ્થળે ચાલ્યો ગયો જણાય છે. અત્યારસુધી સુરપાળ રાજાને એક ચિંતા હતી. મહાબળના જવાથી તેને બીજી ચિંતા થઈ. રાજાએ બન્નેની શોધ માટે ચારે બાજુ માણસો દોડાવ્યા અને પોતે ઉદાસીનપણે સચિંત થઈ રહ્યો.

પ્રકરણ ૩૬ મું.

જંગલમાં મલયસુંદરી અને પુત્ર જન્મ

સુભટોના ગયા પછી આ જંગલમાં મલયસુંદરી એકલી બેઠી

હતી. તેની ચારે બાજુ હિંસક પ્રાણીઓનાં ભયંકર શબ્દો થઈ રહ્યા હતા. અંધારી રાત્રિ, અરણ્યનો પ્રદેશ, અબળા જાતિ અને હિંસક પ્રાણીઓના શબ્દો આ સર્વ નિમિત્તો તેના દુઃખમાં વૃદ્ધિ કરનારજ હતા!

અહા! આ નિર્દય રાજપુરૂષો આવા ઘોર જંગલમાં મને એકલી મૂકીને ચાલ્યા ગયા. ખેર! પણ મારો એવો તે શું અપરાધ હશે કે રાજા તરફથી આવો દંડ આપવાની જરૂર પડી. મારા હૃદયમાં આ વાત વિશેષ પ્રકારે ખટકે છે કે મારો અપરાધ જણાવ્યા સિવાય મને આવો અસહ્ય દંડ આપ્યો.

સસરા સુરપાળ તું આવો બુદ્ધિમાન્ છતાં અત્યારે તારી બુદ્ધિ ક્યાં ચાલી ગઈ! અથવા તેતો બહુ ભલા માણુસ છે, કોઇએ અસત્ય પ્રપંચથી ખરેખર તેમને ઠગ્યા છે. ગમે તેમ હો તથાપિ સસરાજી! આટલું બધું અવિચારિત કાર્ય! આને માટે અવશ્ય તેમને મોટો પશ્ચાત્તાપ થશે.

હે નાથ! તમે તો મારા સુખને માટેજ મને પછાડી મૂકી ગયા, પણ તમારા ગયા પછી મારી તો ઉલટી આવી અધમ દશા થઈ પડી છે. હા નાથ! મારી આવી વિષમ અવસ્થા સાંભળી વિરહાનલથી તપ્ત થયેલા આપના શરીરની શું સ્થિતિ થશે; તેની મને વિશેષ ચિંતા થાય છે. હે વલ્લભ! ફરી તમારો સમાગમ થાય એ વાત શું સંભવનીય છે? એવાં મારાં પૂણ્ય ક્યાં છે?

અરે! આ દુનિયાપર મારો જન્મ ન થયો હોત, અથવા જન્મ થયા પછી તરતજ મરણ પામી હોત તો, આવાં ઘોર દુઃખનો અનુભવ કરવો ન પડત.

આ પ્રમાણે વિચાર કરતી અને મોહથી રડતી મલયસુંદરી કાંઈક જાગૃતિમાં આવી, તેણે પોતેજ પોતાને શિક્ષા આપી કે હે

ચેતન ! આ પ્રમાણે બહુ શોચ કરવાથી કે રડવાથી તારૂં કોણ રક્ષણ કરનાર છે? જે પૂર્વકર્મોએ દુઃખ મેળવ્યું છે તે પૂર્વકર્મો જ સુખ મેળવી આપશે. પૂર્વ પુણ્ય વિદ્યમાન હશે તો હજી પણ પૂર્વની સ્થિતિ અને સંયોગો મેળવી શકીશ જ. માટે જાગૃત થા. દુઃખી અવસ્થામાં પણ જાગૃતિ અને વિશ્રાંતિ આપનાર મને સ્વામીએ પૂર્વે શ્લોકરત્ન આપ્યો છે. તેજ આ વખતે મને ધૈર્ય આપશે. એમ ધારીને તે શ્લોકનો વિચાર કરવા લાગી.

જે વિધિ કરશે તેહિ થશે, નહિ થાય હૃદય ચિંતવ્યું તારું,
હે ચિત આમ ઉત્સુક થઇ, અનેક ઉપાય ચિંતવે શા સારુ ! ?

અકસ્માત્ આફત આવી પડવાથી તેમજ ઘણો વિલાપ કરવાથી ગર્ભપૂર્ણ ઉદરમાં મલયસુંદરીને શૂળ આવવા લાગ્યું, વેદનાથી વિધુરિત સ્થિતિમાં, પૂર્વ દિશા જેમ સૂર્યને પ્રગટ કરે છે, તેમ તેજ સ્થળે મલયસુંદરીએ પુત્રનો જન્મ આપ્યો.

જે રાજબાળાની પાસે અનેક દાસ દાસીઓ હાજર રહેતાં, જેનું સૂતિકર્મ અનેક કેળવાયેલી સ્ત્રીઓની દેખરેખ નીચે થવાનું હતું અને જેને ખાવા પીવા સુવા રહેવાને માટે અનેક પ્રકારની સગવડોની જરૂર હતી, તે રાજબાળા આજે એક પામર સ્ત્રીની માફક નહિ; પણ એક જંગલના જાનવરની સ્થિતિમાં રહી પુત્રનો જન્મ આપે છે. ઓ વિધિ ! તારાં કર્તવ્યો મહાન ગંભીર છે, તું રાજાઓને રંક બનાવે છે. અને રંકને રાજા બનાવે છે. આ અવસરે આ રાજપત્નીને કેટલું દુઃખ થયું હશે ? કેટલું ઓછું લાગ્યું હશે ? અને શારિરીક સ્થિતિ આવવી કેટલી દુઃખકર થઈ પડી હશે ? તે ફક્ત જ્ઞાની પુરૂષો જાણી શકે તેમ છે.

આમ થવાનું [illegible] વાચકવર્ગ વિચારશે

તો તેને જરૂર પૂર્વકર્મની વિષમતા જણાઇ આવશે અને તેવાં અસહ્ય તથા અનિષ્ટ દુ:ખથી બચવા માટે અત્યારથીજ સાવચેત રહેશે.

આવી દુ:ખની અવસ્થામાં પણ પુત્ર ઉપરના સ્નેહે તેને આશ્વાસન આપ્યું. એકનાં બે થયાં. વખત જવાનું કાંઈક સાધન મળી આવ્યું. પુત્રને ખોળામાં સ્થાપન કરી માતા સ્નેહથી એકી નજરે સામું જોઈ રહી. જાણે સૂર્યનું બીજું બિંબજ ન હોય તેવા તેજસ્વી કુમારને જોઈ, માતાના નેત્રમાંથી હર્ષના અશ્રુ વહેવા લાગ્યાં. પુત્ર સન્મુખ દેખી, તે બોલવા લાગી. પુત્ર! સેંકડો ગમે મનોરથોની સાથે તારો જન્મ થયો છે, પણ આ નિર્ભાગી માતા આવા ભયંકર અરણ્યમાં તારો જન્મોત્સવ કેવી રીતે કરી શકે? જો આજે આપણે રાજ્યમાં હોત અથવા તારા પિતા પાસે હોત તો આજનો દિવસ આપણા રાજ્યમાં સુવર્ણના સૂર્યોદય સરખો મનાત. ઘેર ઘેર મંગળ ગવાત અને મોટા દમદમા સાથે વધામણાં થાત. મારા સર્વ મનોરથો મનમાંજ રહ્યા. કર્મ જેમ નચાવે તેમ કર્માધીન જીવોએ નાચવુંજ. આ પ્રમાણે બોલતાં બોલતાં હૃદય પાછું ભરાઈ આવ્યું નેત્રમાંથી વિશેષ પ્રકારે અશ્રુપાત થયો.

પોતાની મેળેજ પોતાનું સૂતિકર્મ તેણે કર્યું. અનેક પ્રકારની ગર્ભથી થયેલી પીડા અને અરણ્યવાસી જીવોના ભયથી કંપતા શરીરે રાત્રિ નિર્ગમન કરી.

દુ:ખી અવસ્થામાં શરીરની સુકુમાળ સ્થિતિ પણ કઠોર થઇ આવે છે. તેમજ પોતે ક્ષત્રીયબીજ હોવાથી સાહસ ધરી ત્યાંથી આગળ ચાલી. નજીકમાં એક નદી વહન થતી હતી, ત્યાં જઈ સર્વ અશુચિ દૂર કરી નજીકમાં રહેલાં વૃક્ષોમાંથી કેટલાંએક ફળો લાવી ક્ષુધા શાંત કરી.

નદીના કિનારા પર વૃક્ષોની ઘાટી ઝાડી આવી રહેલી હતી,

તે વૃક્ષોના નિકુંજમાં જઈ પુત્રનું પાલન કરતી, હર્ષ શોકથી સંકીર્ણ હૃદયવાળી મલયસુંદરીએ કેટલાક દિવસો પસાર કર્યા.

પ્રકરણ ૩૭ મું.

આશાના કિરણ આડું વાદળ—પુત્રહરણ.

એક દિવસે કેટલાએક મનુષ્યોના પરિવાર સહિત બલસાર નામનો સાર્થવાહ તે રસ્તે થઈ આગળ જતો હતો, વખત વિશેષ થઇ જવાથી તેમજ નજીકમાં નદી વહન થતી હોવાથી આજનો પડાવ ત્યાંજ નાખવાનો તેમણે નિર્ણય કર્યો.

સાર્થનો પડાવ થયા પછી તેનાં કેટલાંએક મનુષ્યો ઈંધણ, છાણાં, પાણી, વિગેરે લેવા માટે જંગલમાં નીકળી પડયાં. સાર્થવાહ પોતે પણ કાયચિંતા માટે જંગલ જવા માટે નજીકમાં રહેલી વૃક્ષની ઘટા તરફ ગયો.

જે વૃક્ષની ઘટામાં મલયસુંદરી પોતાના બાળક સહિત રહેલી હતી, તે ઘટા પાસે થઈ સાર્થવાહ પાછો ફરતો હતો તેવામાં બાળકના રૂદનનો શબ્દ તેણે સાંભળ્યો. તે શબ્દ સાંભળવાથી તેને આશ્ચર્ય થયું કે આવા ભયંકર જંગલમાં બાળકનો શબ્દ કયાંથી ? તરતજ સાર્થવાહ તે તરફ વળ્યો અને શબ્દાનુસાર પુત્ર સહિત મલયસુંદરી જયાં બેઠી હતી ત્યાં જઈ ઉભો રહ્યો.

રૂપ અને લાવણ્યની અપૂર્વ શોભા દેખી સાર્થવાહે મલયસુંદરીને પૂછયું. સુંદરી ! તું કોણ છે ? આવા જંગલમાં એકાકી કેમ ? તારી આકૃતિ ઉપરથી જણાઇ આવે છે કે તારો જન્મ કોઈ ઉત્તમ

કુળમાં થવો જોઈએ. કોઇએ અપહરણ કરવાથી, રોષથી કે ઇષ્ટ મનુષ્યના વિયોગથી આ અરણ્યમાં તારૂં આવવું થયું હોય એમ મારૂં માનવું છે અને પુત્ર પ્રસવ પણ અહીંજ થયો હોય તેમ સંભવે છે.

હું બલસાર નામનો સાર્થવાહ છું, મોટો વેપારી તેમજ મહર્ધિક છું. મારૂં રહેવાનું સ્થાન **સાગરતિલક** શહેર છે. વ્યાપારાર્થે દેશાંતરમાં મારૂં ફરવું વિશેષ થાય છે. ઘણું સારૂં થયું કે મારી સાથે તારો મેળાપ થયો નજીકમાંજ મારા સાર્થનો પડાવ પડેલો છે. ત્યાં મારા પટાવાસમાં–તંબુમાં ચાલ અને સુખી થા.

મલયસુંદરી સાર્થવાહનાં વચન સાંભળી વિચારમાં પડી કે આ સાર્થવાહ યુવાન, ધનાઢ્ય અને ગર્વિત છે. તો ત્યાં લઈ જઈ નિશ્ચે મારૂં શિયળ ખંડિત કરશે, માટે હું તેને જુઠો ઉત્તર આપું.

મલયસુંદરી—શ્રીમાન્! હું ચંડાળની પુત્રી છું, માતા પિતા સાથે કલેશ થવાથી ક્રોધાવેશમાં તેમની પાસેથી નીકળી અહીં આવી રહી છું. તું તારે ઠેકાણે ચાલ્યો જા. હું તારી સાથે આવીશ નહિ. પણ મારા અહીં આવવાથી દુઃખી થઈ રહેલાં મારા માતા પિતાને પાછી જઈ મળીશ. સાર્થવાહ વિચારમાં પડ્યો કે આ સ્ત્રીની આકૃતિ અને ચેષ્ટા ઉપરથી જણાઈ આવે છે કે ચંડાળની પુત્રી નથી, પણ કોઈ કારણથી તે આમ કપટવાળો અસત્ય ઉત્તર આપે છે.

સાર્થવાહ–સુંદરી! તારૂં ચંડાલપણું હું કોઇપણ ઠેકાણે પ્રગટ નહિં કરૂં માટે મારા આવાસમાં ચાલ. ત્યાં તું તારી ઇચ્છાનુસાર વર્ત્તન કરજે અને હું પણ તું જેમ કહીશ તે પ્રમાણે ચાલીશ.

આ પ્રમાણે બોલતો સાર્થવાહ **મલયસુંદરીની** નજીક આવ્યો અને એના ખોળામાં રહેલા બાળકને લઈ ચોર જેમ નિધાન લઈ ચાલ્યો જાય તેમ તે ચાલ્યો ગયો.

મલયસુંદરી અત્યારે વળી આ નવી આફતમાં આવી પડી. તેણે વિચાર કર્યો કે આ પાપી મારૂં શીયળ ખંડન કરશે. આતો વ્યાઘ્રતટીન્યાય થયો. એક બાજુ જઉં તો વાઘના મોઢામાં જઈ પડું, બીજી બાજુ જઉં તો નદીમાં જઇ પડું, અર્થાત્ એક તરફ શીયળખંડન બીજી બાજુ પુત્ર વિયોગ, હવે હું શું કરૂં ! તેને કાંઈ સમજ ન પડી. છેવટે એવો નિર્ણય કર્યો કે પુત્રને પાછો લાવી પાછું અહીંજ રહેવું, તેમ કરતાં પુત્ર પાછો ન મળે તો શીયળવ્રત તો અવશ્ય સાચવવું. અત્યારે મારા મન ઉપર મારા સિવાય બીજા કોઈનું જોર નથી. શીયળ સાચવવું એ મારા દૃઢ મનનું કામ છે; ઇત્યાદિ નિર્ણય અને વિચાર કરતી મલયસુંદરી પુત્રમોહથી મોહિત થઈ તેને પાછો લેવા માટે સાર્થવાહની પાછળ દોડી. ' ખરી વાત છે જીવ ગયા પછી ચેતના કાંઈ પાછળ રહેતી નથી.

મલયસુંદરીને પાછળ આવતી જોઈ સાર્થવાહ ઘણો ખુશી થયો. મૃદુ વચનોથી તેને બોલાવા લાગ્યો અને પુત્રને વસ્ત્રમાં ગોપવી તે પોતાના પટાવાસમાં પેઠો.

મલયસુંદરીએ ઘણી આજીજી કરી, પણ તેણે પુત્ર પાછો ન આપ્યો. તેમ તેને આ પટાવાસમાંથી પાછું જવું પણ મુશ્કેલ થઇ પડયું. તેમ પોંતાના મન સાથે નિશ્ચય કર્યો કે પ્રસૂતી થયાને હજી અઠવાડીઉં પણ પુરૂં થયું નથી, પુત્રને મૂકીને હું ચાલી જઈશ તો પુત્રનું મરણ થવા સંભવ છે, તેમજ મારા શરીરની સ્થિતિ પણ જંગલમાં અનુકૂળ રહેવી મુશ્કેલ છે. માટે મારા શરીરના તેમજ પુત્રના રક્ષણાર્થે ઈચ્છા નહિ છતાં પણ સાર્થવાહ સાથે અત્યારે જવું અનુકુળ છે—યોગ્ય છે, આગળ ઉપર હું અવસર જોઈ લેઇશ અને મારા શીયળનું જેમ રક્ષણ થશે તેમ કરવા પ્રયત્ન

કરીશ, વળી આ સાર્થવાહ પણ મને અત્યારે જવા દે તેમ નથી. માટે ભાવી કર્મને આધીન થઇ અત્યારે સાર્થવાહ સાથે જવું ઠીક છે. ઈત્યાદિ નિર્ણય કરી મલયસુંદરી ત્યાંજ ઉભી રહી,

ખેદ પામતી મલયસુંદરીને સાર્થવાહે ગુપ્ત સ્થાનમાં સાર્થ સાથે રાખી અને પુત્ર પાછો આપી કાંઇક આશ્વાસના દીધી.

'આ સુંદરી જે કાંઈ કહે, તે સર્વ કામ તારે તત્કાળ કરી આપવું' ઈત્યાદિ શિખામણ આપી મલયસુંદરીની સેવામાં એક દાસી સોંપી.

મલયસુંદરીનું મન શાંત કરવા અને વિશ્વાસ પમાડવા માટે તેને જરા પણ અપ્રીતિ થાય તેવું એક પણ વચન કહેવું સાર્થવાહે બંધ કર્યું અને ઉત્તમ વસ્ત્ર, ભોજન આદિ જે જોઇએ તે નિરંતર આપવા લાગ્યો.

અખંડ પ્રયાણે સાર્થવાહ આગળ વધ્યો. કેટલેક દિવસે કાંઇક સ્વસ્થ થયેલી, તેમજ વિશ્વાસ પામેલી મલયસુંદરીને જોઈ સાર્થવાહે તેને પૂછ્યું કે તમારૂં નામ શું છે?

મંદસ્વરે મલયસુંદરીએ જણાવ્યું કે મારૂં નામ મલયસુંદરી છે. નામ સાંભળી બલસાર વિચારવા લાગ્યો કે ભલે આ સ્ત્રી પોતાનું કુળાદિ છુપાવે, છતાં આ નામ ઉપરથીજ નિર્ણય થાય છે કે તે કોઈ ઉત્તમ કુળમાં પેદા થયેલી સ્ત્રી છે.

તે દિવસથી અખંડ પ્રયાણે ચાલતાં સાર્થવાહ થોડાજ દિવસમાં પોતાની નિવાસભૂમિ સાગરતિલક શહેરમાં આવી પહોંચ્યો. શહેરમાં આવી કોઈએક ગુપ્ત ઘરમાં જુદેજ ઠેકાણે પુત્ર સહિત મલયસુંદરીને રાખી. આ વાતની ખબર તેની વિશ્વાસુ દાસી સિવાય બીજાને ન પડવા દીધી. એક દિવસે સાર્થવાહ મલયસુંદરી પાસે આવી આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો. સુંદરી તું મને તારા સ્વામી તરીકે અંગીકાર કર અને આ મારી અખુટ લક્ષ્મીની તુંજ સ્વામીની થા. તેમ કર-

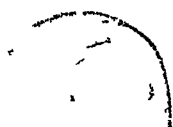
-વાથી આ જન્મપર્યંત સર્વ પરિવાર સહિત હું તારો સેવક થઈને રહીશ. વળી હું પુત્ર રહિત છું, તેથી આ તારો પુત્ર તે મારા પુત્ર તરીકે થશે, કામાંધ સાર્થવાહ આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો.

મલયસુંદરી–સાર્થવાહ ! પરસ્ત્રીગમન મહાન્ પાપ છે. તેમાં પણ સતીસ્ત્રીના શીયળનું ખંડન કરવું તે ઘોરપાપ ગણાય છે. તારા જેવા કુલીન પુરૂષને ઉભય લોક વિરૂદ્ધ આવું કાર્ય કરવું તે બીલકુલ યોગ્ય નથી.

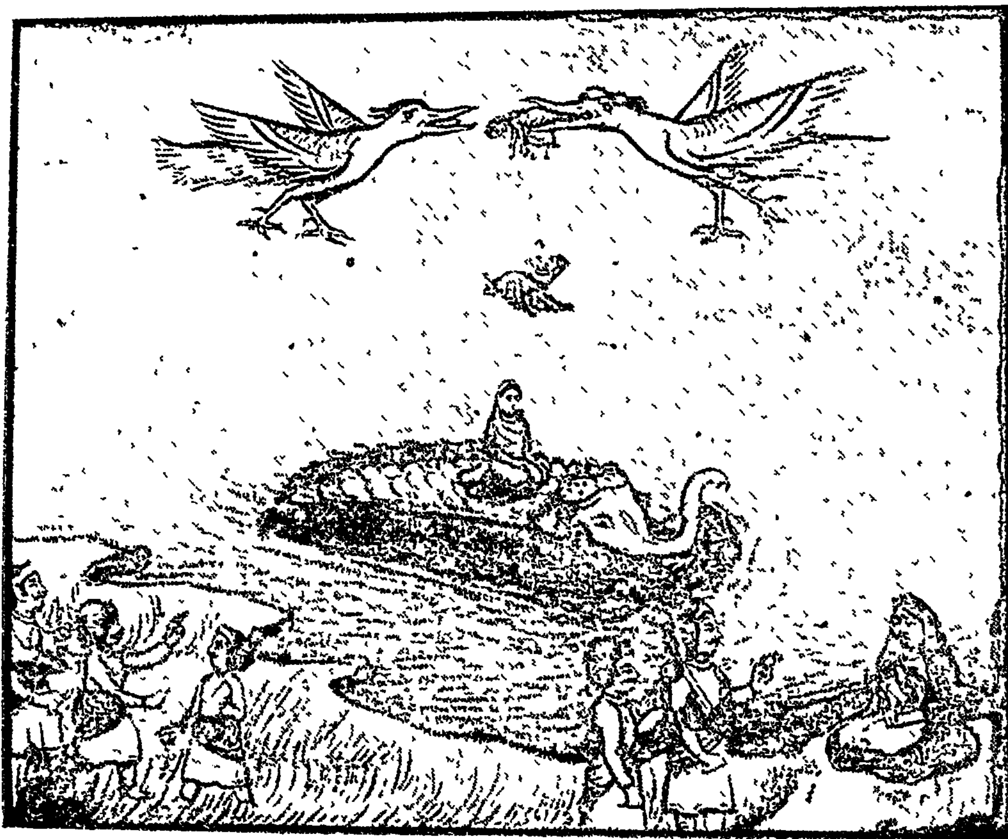
अपि नश्यतु सर्वस्वं, भवत्वंग च खंडशः ॥
कलंकयामि शीलं स्वं, न तथापींदुनिर्मलं ॥ १ ॥

સાર્થવાહ ! મારા સર્વસ્વનો નાશ થાય અને આ શરીરના ટુકડે ટુકડા થાય, તોપણ ચંદ્રની માફક નિર્મળ મારા શીયળને હું બીલકુલ કલંકિત નહિંજ કરૂં. ઈત્યાદિ અનેક પ્રકારે પોતાના શીયળની દૃઢતા જણાવી આ અકાર્યથી પાછો હઠવા સાર્થવાહને જણાવ્યું. સાર્થવાહ મલયસુંદરીના આવા દૃઢ નિશ્ચયથી સ્તબ્ધ થયો. મૌન ધારી ઉભો રહ્યો. તેના મનમાં નિર્ણય હતો કે ગમે તે પ્રકારે મલયસુંદરીને હું મારા સ્વાધીન કરીશ, પણ અત્યારે આ શબ્દોથી તેના સર્વ મનોરથો નિરર્થક થયા. તેના હૃદયમાં ક્રોધાગ્નિ પ્રગટ થયો. હિતકારી શબ્દો અહિતપણે પરિણમ્યા. યુવાન સાર્થવાહ યુવાનીના આવેશમાં આવી ગયો, તરતજ મલયસુંદરી પાસેથી પુત્રને ખેંચી લીધો અને એક ઘરની અંદર તેને પુરી, દ્વારે તાળું લગાવી પુત્રને સાથે લઈ, પોતાની પ્રિયસુંદરી નામની સ્ત્રી પાસે આવ્યો.

પ્રિયા ! આજે હું અશોકવનીકામાં ગયા હતો, ત્યાંથી આ લક્ષણવાન્ રૂપવાન્ અને તેજસ્વી પુત્ર મને મળી આવ્યો છે. કોઈ સ્વૈરિણી વ્યભિચારિણી સ્ત્રીએ આ પુત્રનો ત્યાગ કર્યો હોય એમ મારૂં ધારવું છે. આપણે પુત્ર વિનાના છીએ. તો પુત્રને સ્થાને આ

चीत्र ४. पृ० २०५ मलयसुदरी कारुने त्यां वेचाय छे, शरीरमांथी लोही काढे छे, मूर्च्छा आवे छे, भारंड़पक्षी आकाशमां उपाडी जाय छे. बीजा भारंडपक्षी जोडे लडाई थतां मलयसुंदरी समुद्रमां मगरमच्छनी पीठ उपर पडे छे अने सागरतीलक वंदरना कांठे मच्छ मुकी जाय छे, कंदर्प राजा आ आश्चर्य त्यां जुवे छे अने मलयसुंदरीने पूछे छे के तमो कोण छो? विगेरे.

બાળકને ઉછેરીને મોટો કરવો, આ પ્રમાણે જણાવી પોતાના નામના એક ભાગનું નામ તે પુત્રના નામ સાથે જોડી બળ એવું નામ આપ્યું અને તેને સ્તનપાન કરવા માટે એક ધાવને રાખી આપી.

પ્રકરણ ૩૮ મું.

દુઃખનું વાદળ–શીયળની કસોટી–કારૂને ઘેર વેચાણી.

સાગરતિલકમાં વધારે વખત ન રોકાતાં મોહાંધ સાર્થવાહ મલયસુંદરીને બળાત્કારથી સાથે લઈ ફરી પાછો પરદેશ જવા માટે નીકળ્યો. સાગરતિલક મોટું બંદર હતું. સાર્થવાહની આ વખતની સફર જળમાર્ગે થવાની હતી. સમુદ્રમાં વહાણો તૈયાર કરાવી કરીયાણાઓથી ભરી લીધાં અને વિલંબ ન કરતાં વહાણો બર્બરકુળ તરફ ચલાવ્યાં. બાણના વેગની માફક જહાજ સમુદ્રમાં ચાલવા માંડયાં.

દુઃખિત મલયસુંદરી મનમાં ઝુરવા લાગી. અરે આ દુરાશય સાર્થવાહ શું મને સમુદ્રમાં ફેંકી દેશે ? અથવા પરદેશમાં લઈ જઈ વેચી દેશે ? કે કોઇ પણ પ્રકારે મને મારી નાખશે ? ખેર ! જે થવાનું હોય તે થાઓ. પણ મારા પુત્રની શું ગતિ થશે ? પુત્ર દુઃખથી દુઃખીણી મલયસુંદરી આ વખતે જીવતાં પણ મરવા જેવી સ્થિતિમાં આવી પડી હતી. અશ્રુ મુકતા ગદ્‌ગદ્ કંઠે તેણે સાર્થવાહને જણાવ્યું. સાર્થવાહ ! તેં મારા પુત્રનું શું કર્યું ? તેને કયાં રાખ્યો છે ?

ઘણા ખુશી થતા સાર્થવાહે જણાવ્યું. જો મારૂં કહેવું તું માન્ય કરતી હો તો તને તારા પુત્ર સાથે મેળાપ કરાવી આપું.

એટલુંજ નહિ પણ તારા સર્વ મનોરથો પણ પૂરણ કરાવી આપું.

સાર્થવાહનો ઉત્તર સાંભળી, 'વ્યાઘ્રતટી ન્યાયે' સંકટમાં આવી પડેલી મલયસુંદરીએ પુત્ર કરતાં પણ શીયળને અધિકગણી કાંઈપણ ઉત્તર આપ્યા સિવાય મૌનપણું ધારણ કર્યું.

પવન અનુકુળ હોવાથી વહાણ થોડા જ વખતમાં બર્બળકુળમાં આવી પહોંચ્યાં. જગાત ચુકાવી માલ બધો ઉતારી પીઠબજાર વેચવા માંડયો. માલ વેચાઇ રહેતાં, તે દુષ્ટ શ્રેષ્ઠીએ પોતાનો આદર નહિ કરનાર મલયસુંદરીને કૃમિરાગ કરવાવાળાં નિર્દય કારૂના કુળમાં ઘણું ધન લઇ વેચી દીધી.

ત્યાં પણ કામાંધ પુરૂષોએ પોતાની સ્ત્રી કરવા અને વિષય માટે શામ, દામ, દંડાદિકથી પ્રાર્થના કરી; છતાં તેણીનું મન લગાર માત્ર પણ ચલાયમાન ન થયું.

ખરેખર સતી સ્ત્રીઓ આવી દ્દઢતાવાળી જ હોય છે. મરણાંત દુઃખ સહન કરે છે, તથાપિ સ્વધર્મથી ચલાયમાન થતી નથી. આવી ઉત્તમ અબળાઓથી આ ભારતભૂમિ ગર્વિત છે. તેમજ બીજા દેશો કરતાં આ દેશની સ્ત્રીઓ પોતાના શિયળ રક્ષણ અને એકજ પતિ માટે મગરૂરી ધરાવે છે.

મલયસુંદરીએ જ્યારે તે કારૂઓનું કહેવું માન્ય ન કર્યું ત્યારે તે નિર્દય યુવાન કારૂલોકોએ તેના શરીર ઉપર છેદ કરી, આખા શરીરમાંથી રૂધિર કાઢયું. આથી મલયસુંદરીને મહાવેદના સાથે મૂર્ચ્છા આવી ગઇ. થોડા દિવસ રૂધિર કાઢવું બંધ કરી, પાછું શરીરમાં રૂધિર ભરાયું કે ફરી પણ પૂર્વની માફક રૂધિર કાઢી તે મહાસતીને વિડંબના કરી. આ પ્રમાણે મલયસુંદરીએ ત્યાં અનેક દુઃખનો અનુભવ કર્યો.

તે વિચાર કરવા લાગી કે અહો! મેં પૂર્વે મહાન પાપ ઉપાર્જન કર્યું છે, નહિતર એક પછી એક દુઃખની શ્રેણિ મારા ઉપર કેમ આવી પડે? અરે! હું કયાં ઉત્પન્ન થઈ? કયાં પરણી અને અત્યારે કયાં આવી પડી છું? અને હજી પણ કોણ જાણે મારા ઉપર કેવી આફતો આવી પડશે? આ સર્વ વિપત્તિ મારે તો કઠોર હૃદય કરી સહન કરવી જ. કરેલ કર્મ ભોગવ્યા સિવાય છુટકો નથી જ.

એક દિવસે તે લોકોએ ફરી પાછું આખા શરીરમાંથી રૂધિર કાઢી લીધું મલયસુંદરી આ દુઃખથી મૂર્ચ્છા પામી અચેતનની માફક ભૂમિપર પડી ગઈ. તેનું આખું શરીર રૂધિરથી ખરડાયેલું હતું અત્યારે તે ગાઢ મૂર્છામાં હતી, કારૂલોકો પોતાના ઘરની અંદર કાર્ય પ્રસંગમાં રોકાયા હતા. તે અવસરે આકાશમાર્ગથી અકસ્માત્ એક ભારંડપક્ષી ત્યાં આવી પહોંચ્યું. આમિષનો ખંડ—કકડો જાણી તેમજ ત્યાં કોઈ ન હોવાથી મૂર્ચ્છિત સ્થિતિમાં પડેલી મલયસુંદરીને ઉપાડીને તે ચાલતું થયું.

પ્રકરણ ૩૯ મું.

બેની લડાઇમાં મલયસુંદરી સમુદ્રમાં

ભારંડપક્ષી ઘણું મોટું જનાવર—પક્ષી હોય છે. હાથીને પણ ઉપાડીને આકાશમાં ઉડી શકે તેટલું તેનામાં સામર્થ્ય હોય છે. આમિષ—માંસનો કકડો જાણી તે મલયસુંદરીને ઉપાડી ગયું. તે સમુદ્ર ઉપર થઈ આગળ જતું હતું રસ્તામાં એક બીજું ભારંડપક્ષી તેને સન્મુખ મળ્યું. પેલા ભારંડની ચાંચમાં રહેલું આમિષ લેવા

માટે બીજું ભારંડ તેની સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યું આ બંનેની લડાઈના પ્રસંગમાં પેલા ભારંડના મુખમાંથી મલયસુંદરી નીચી પડી. પડતાં પડતાં તે પંચપરમેષ્ટિ મંત્રનું સ્મરણ કરવા લાગી. સ્મરણ કરતાં તે સમુદ્રમાં આવી પડી. આયુષ્યકર્મ પ્રબળ હોવાથી એ અવસરે એક મોટો મચ્છ પાણી ઉપર તરતો હતો. મલયસુંદરી બરાબર તેની પીઠ ઉપર આવી પડી.

અત્યારે તેની મૂર્ચ્છા ચાલી ગઇ હતી. દુઃખ શ્રૃંખલાના અનેક વિભાગોનો અનુભવ કરવા માટે જ આવી સ્થિતિમાં પણ તે જીવતી રહી હતી. તે વિચાર કરવા લાગી. હું ભર સમુદ્રમાં આ મચ્છની પીઠપર રહી છું. ચારે દિશાએ જળ જળાકાર સિવાય બીજું કાંઈ દેખાતું નથી. હવે આપણી તો તૈયારી છે. આ મચ્છ પાણીમાં તળીએ ચાલ્યો જાય તેટલી વાર જ મારે માટે જીવિતવ્ય શેષ જણાય છે. થોડા વખત પછી નિરાધાર સ્થિતિમાં મરવું પડશે, તે પહેલાં મારે જાગૃત થવું જોઈએ. મરવું આવશ્યક છે અને તે પણ નજીકમાં જ, તો નિરાધારના આધારરૂપ પરમાત્માનું શરણ સ્મરણ અને અનશન વ્રત એ મારે અવશ્ય કરી લેવાં કે જેથી આત્મા અને પરામાત્માના આરાધનાપૂર્વક થયેલું મરણ, આગામી જન્મમાં સુલભબોધિતા, ધર્મિષ્ટ અને ઉચ્ચકુળમાં જન્મ, તથા અનેક અનુકુળ સંયોગોનો મેળવી આપનાર થાય.

આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે ધર્માત્મા સતીએ પંચપરમેષ્ટિ મંત્રના સ્મરણ કરવા પૂર્વક અરિહંત, સિદ્ધ, સાધુ અને ધર્મનું શરણ અંગીકાર કર્યું. આ જન્મમાં કરાયેલાં પાપોને યાદ કરી આત્મા અને પરમાત્માની સાક્ષીએ તેની માફી માગી. અનેક જન્મોમાં પર્યટન કરતાં જાણુથી કે અજાણુથી થયેલાં વેર, વિરોધો

સર્વ જીવોની સાથે માનસીક કલ્પનાએ ખમાવી દીધાં અને સાગારિક અનશન અંગીકાર કર્યું કે આ આફતમાંથી મુક્ત થાઉ ત્યારેજ મારે ભોજન પાણીનો ઉપભોગ લેવો. નહિંતર યાવજ્જીવન પર્યંત ચાર પ્રકારના આહારનો ત્યાગ છે. આ પ્રમાણે ટુંકામાં અંત વખતની આરાધના કરી તે સતીએ પંચપરમેષ્ટિ મહામંત્રનો જાપ ઉચ્ચ સ્વરે જપવો શરૂ કર્યો.

મલયસુંદરી પંચપરમેષ્ટિ મંત્રનો જાપ કરી રહી છે, તે સાંભળી તે મચ્છને કાંઈ આશ્ચર્ય લાગ્યું હોય તેમ પોતાની કંધરા–ડોક વાંકી વાળી વાળીને વારંવાર મલયસુંદરીના સન્મુખ જોવા લાગ્યો. મચ્છ થોડીવાર પાણીમાં સ્થિર રહ્યો. ત્યાર પછી પાણી પર તરતો તરતો એક દિશાના સન્મુખ ઘણી ઝડપથી ચાલવા લાગ્યો.

મચ્છની આ પ્રવૃત્તિથી મલયસુંદરી વિસ્મય પામી વિચારવા લાગી કે અહો! આ મચ્છ આમ સુખે સુખે મને ક્યાં લઇ જશે! ખરેખર કોઈ હિતસ્વી મનુષ્યની માફક આ મચ્છ વારંવાર મારા સન્મુખ જોઇ રહ્યો છે. રૂધિરથી ખરડાયેલું શરીર સમુદ્રનાં પાણીનાં મોજાંથી ધોવાઇ ગયું. મચ્છ ઉપર બેઠેલી મલયસુંદરી આગળ જવા લાગી તેને કાંઈ પણ ઈજા ન થાય તેવી રીતે મચ્છ પાણીમાં ઝડપથી ચાલવા લાગ્યો. ઘણા થોડાજ વખતમાં ઉત્તમ વહાણની માફક તે સાગરતિલક નામના બંદર પાસે આવી પહોંચ્યો.

એ અવસરે તે બંદરનો સ્વામી કંદર્પરાજા અશ્વાદિ ક્રીડા નિમિત્તે કેટલાએક સુભટો સાથે બંદરપર આમ તેમ ફરતો હતો. તેવામાં સમુદ્રની સપાટીપર પુરજોસમાં ચાલ્યા આવતા મચ્છ ઉપર તેઓની દૃષ્ટિ પડી.

મચ્છપર આરૂઢ થયેલા મનુષ્યને દેખીને તે સર્વે વિસ્મય પામ્યા.

આપસમાં બોલવા લાગ્યા. અરે! આતો અપૂર્વ આશ્ચર્ય! ગરૂડપર ચઢેલા શ્રીકૃષ્ણની માફક આ જલહસ્તી પર ચડીને કોણ આવે છે!

રાજા—સુભટો! આ કિનારા તરફ આવતા મચ્છને કે મનુષ્યને તમારે કોઈએ કાંઈ પણ ઈજા ન કરવી.

લોકો પણ કૌતુહલથી આકર્ષાઇ, મૌનપણે ઉભા રહ્યા અને આવતા મચ્છને એકી નજરે જોવા લાગ્યા.

જે બાજુ લોકો એકઠા થયા હતા. તે બાજુને મૂકી બીજી તરફ કિનારા પાસે જઈ મચ્છ ઉભો રહ્યો અને પીઠ ઉપર રહેલી મલયસુંદરીને પોતાની મૃદુ શુંઢવડે હળવે હળવે ઉતારી શુદ્ધ ભૂમી પર લાવી મૂકી અને છેવટે નમસ્કાર કરી વારંવાર મલયસુંદરી સન્મુખ જોતો તે મચ્છ પાછો સમુદ્રની અંદર ચાલ્યો ગયો.

પ્રકરણ ૪૦ મું.

કામી કંદર્પના હાથમાં મલયસુંદરી

મલયસુંદરીનું શરીર અત્યારે અનેક વ્રણોથી–છીદ્રોથી ભરપુર હતું. વેદના, ક્ષુધા, તૃષા અને પરિશ્રમથી ઘણુંજ અશક્ત થઈ ગયું હતું. પુરૂં બોલવાની પણ તેનામાં શક્તિ નહોતી.

મચ્છ પાણીમાં ચાલ્યો ગયો ત્યાર પછી કંદર્પ રાજા મલયસુંદરી પાસે આવ્યો આવું અશક્ત શરીર છતાં તેની લાવણ્યતા કાંઈ તદ્દન નાશ પામી નહોતી. મલયસુંદરી સન્મુખ જોઈ રાજા પોતાના મનુષ્યોને કહેવા લાગ્યો. આ કોઈ સુંદર સ્રી જણાય છે. પણ આ મચ્છનો અને આનો સંબંધ શો? આવા પ્રયત્નપૂર્વક

સમુદ્રમાંથી બહાર લાવી તેણે આને અહીં કેમ મૂકી ? વળી તે મચ્છ વારંવાર પાછું વાળી વાળી જોતો કેમ ચાલ્યો ગયો ?

આ વાતની આપણને કાંઈ સમજ પડતી નથી. આ સ્ત્રી આપણને તે સર્વ વાત જણાવશે. આના શરીર પર નક્રચક્રાદિ સમુદ્ર મચ્છોનાં કરેલાં અનેક ક્ષતો-ચિહ્નો જણાય છે, તેથી એમ અનુમાન થાય છે કે આ સ્ત્રી સમુદ્રમાં ઘણા વખતથી પરિભ્રમણ કરતી હશે. કોઈ વૈરીએ આને સમુદ્રમાં ફેંકી દીધી હશે ? કે વહાણ ભાગવાથી સમુદ્રમાં પડી હશે ? કે કોઈ અન્ય કારણથી આ મચ્છની પીઠપર આવી પડી હશે ? વિગેરે વાતચીત કરતા રાજાએ આ સર્વ વાતના ખુલાસા પૂછવાની ઇચ્છાથી મલયસુંદરીને જણાવ્યું કે—

સુંદરિ ! હું સાગરતિલક બંદરનો કંદર્પ નામનો રાજા છું. તું બીલકુલ ભય ન રાખીશ. મને જવાબ આપ તું કોની પુત્રી છે ? આવા દુઃખમાં કેમ આવી પડી ? ને આ મચ્છે તને અહીં આવી રીતે ક્યાંથી લાવી મૂકી ?

રાજાના આ શબ્દો સાંભળી મલયસુંદરીને કાંઈક આનંદ અને કાંઈક ખેદ થયો. તે વિચાર કરવા લાગી કે અહો ? હજી સ્વલ્પ પણ મારા ભાગ્ય જાગૃત છે. આશાના કિરણનો કાંઈક પ્રકાશ પડવા અહીં સંભવ છે. પેલા દુષ્ટ સાર્થવાહે પહેલાં મને અહીંજ પુત્ર સહિત લાવી મૂકી હતી. તેજ આ શહેર છે. મારો પુત્ર આ શહેરમાંજ છે. મારાં કર્મોએ પણ મને પાછી અહીં લાવી મૂકી છે. જો મારા પુત્રની અહીં કોઈ પ્રકારે મને ખબર મળે તો હું તેને મળું, નેત્રોથી જોઉં અને અંકમાં રાખી તેનું પાલન કરૂં.

બીજી તરફ વિચાર કરતાં અહીં મને ભયનું મોટું કારણ છે. આ કંદર્પરાજા મારા પિતા તથા મારા સસરાનો વૈરી રાજા છે. તેની

આગળ મારે ઘણું ગુપ્ત રહેવાનું છે. મારું જરા પણ વૃત્તાંત તેને જણાવવું તે મારા લાભમાં મોટું નુકશાન કર્ત્તા છે. મારા કુળ વંશાદિકની તેને ખબર પડવાથી તે મને હેરાન કરશે, બળાત્કારથી શીયળ ખંડન કરશે અને પુત્રને પણ મારી નાખશે માટે આની આગળ મૌન રહેવું તે વધારે ઉચિત છે, ઇત્યાદિ વિચાર કરી ઉંડો નિઃશ્વાસ મૂકી મલયસુંદરીએ જણાવ્યું.

રાજન્! આ નિર્ભાગ્ય મનુષ્યનું વૃત્તાંત સાંભળવાની તમને કાંઈ પણ જરૂર નથી, તેમ લાભદાયક પણ નથી. હું પરદેશની રહેનારી પુણ્યના નાશથી દુઃખી થઈ રૌરવની માફક દુઃખમાં રોળાઉં છું.

દુઃખ અને દયાની લાગણી ઉત્પન્ન કરે તેવાં મલયસુંદરીનાં વચનો સાંભળી સેવકોએ રાજાને જણાવ્યું કે મહારાજા! આ સ્ત્રી દુઃખના ભારથી અત્યારે દુઃખી થઈ રહી છે અને ઈષ્ટ મનુષ્યના સંયોગથી ભ્રષ્ટ થયેલી જણાય છે માટે તે બીલકુલ બોલી શક્તિ નથી. તો અત્યારે આ સ્ત્રીને આપે કાંઇ પણ ન પૂછવું, પણ અનુકંપા કરવા લાયક આ સ્ત્રી ઉપર કોઈ પણ જાતનો ઉપકાર કરવો તેજ યોગ્ય છે.

રાજા—ભદ્રે! તું અત્યારે અત્યંત દુઃખમાં છે. તેમજ બોલી પણ શકતી નથી; તથાપિ તારૂં નામ તો કહી આપ.

મલયસુંદરીએ મંદ સ્વરે ઉત્તર આપ્યો. મારૂં નામ મલયસુંદરી છે.

રાજાએ સેવકો પાસે તત્કાળ પાલખી મંગાવી. પાલખીમાં મલયસુંદરીને બેસારી તે પોતાના મહેલમાં લઈ ગયો અને સંરોહિની ઔષધિ મંગાવી તેના સર્વ વ્રણો ઉપર લગાવી દીધી, ઔષધિના પ્રભાવથી તેના સર્વ વ્રણો થોડાજ વખતમાં રૂઝાઈ ગયા. અનુક્રમે મલયસુંદરીનું શરીર પૂર્વની માફક કાંતિ અને શક્તિથી ભરપૂર થઇ આવ્યું.

મલયસુંદરીનું શરીર સારૂં થતાં રાજાએ તેને એક જુદા મહેલમાં રાખી. તેની સેવામાં અનેક દાસ દાસીઓ મૂકયા અને સુંદર વસ્ત્રાલંકારોથી નિરંતર સત્કાર કરવા લાગ્યો.

ચતુર મલયસુંદરી ચેતી ગઇ. આ સન્માન ભવિષ્યમાં મને દુઃખરૂપ નિવડશે, એમ તેણે નિશ્ચય કર્યો. ધર્મપરાયણ, પરોપકારી મહાત્માઓ અને માતા, પિતા, ભાઇ ઇત્યાદિ સંબંધીઓ સિવાય વિના પ્રયોજને જો સ્ત્રીનો આદર, સત્કાર થતો હોય તો સમજવું કે અવશ્ય તેમાં કાંઇ ગૂઢ સ્વાર્થ રહેલો છે, અને તે વખત જતાં કાળાંતરે પ્રગટ થાય છે. આ સમજવા છતાં અત્યારે નિરુપાય હોવાથી ભવિષ્યની રાહ જોતી મલયસુંદરી ધર્મધ્યાનમાં તત્પર રહી દિવસો ગુજારવા લાગી.

અનુમાન કરેલું ભવિષ્ય સત્ય થયું. રૂપ અને લાવણ્યતાની અદ્દભૂતતા જોઈ કામી કંદર્પ રાજા ચમત્કાર પામ્યો. દાસીદ્વારા મલયસુંદરીને તેણે જણાવ્યું કે 'તું મારી સ્ત્રી થવાને કબુલ થા. પટરાણીનો પટાભિષેક તનેજ કરવાનો મેં નિર્ણય કર્યો છે. તારા મોહક રૂપ અને ગુણો આગળ તારા આદેશમાં તત્પર રહેવાનું મને કાંઈ કઠીણ નથી.' ઈત્યાદિ શામ દામાદિ ભેદથી દાસીએ મલયસુંદરીને રાજાનો સંદેશો કહી બતાવ્યો. ઉત્તરમાં મલયસુંદરીએ ગુસ્સે થઈ તેને બહાર કાઢી. થોડા વખત પછી રાજા પોતે મલયસુંદરી પાસે આવ્યો અને સ્નેહની લાગણીથી બોલવા લાગ્યો. "સુંદરી ? મારૂં વચન પ્રેમપૂર્વક તારે માન્ય કરવું જોઇએ. ઉભયપક્ષી પ્રેમથી સંસાર સુખરૂપ નિવડે છે; છતાં જો મારૂં વચન પ્રીતિથી માન્ય નહિ કરીશ તો બલાત્કારથી પણ હું તને ભોગવીશ. મારૂં મન તારા સુંદર રૂપ ઉપર મોહી રહ્યું છે."

મલયસુંદરી વિચારમાં પડી. હું પહેલેથી જ જાણતી હતી કે આ આશયથી જ તે મને અહીં લાવ્યો છે અને આજપર્યંત મારો સત્કાર પણ આ આશયથી જ તે કરતો રહ્યો છે. આજે તે ગુપ્ત આશય તેણે મારી આગળ પ્રગટ કર્યો છે. અરે! આ મારા સુંદર રૂપને ધિક્કાર થાઓ, આ મનોહર યૌવન પાતાળમાં જઈ પડો. આ રૂપ અને યૌવનથી જ હું આટલી કદર્થના પામી છું. હું સમુદ્રમાં જ કેમ ન ડુબી ગઈ? અથવા તે મચ્છે મને શા માટે સમુદ્રમાંથી પાર ઉતારી કે આ નરક સરખી માનસિક યાતના–પીડામાં પાછી હું આવી પડી.

ખરી વાત છે કે ધર્મિષ્ટ મનુષ્યને જ્યારે પોતાનો ધર્મ જતો હોય અથવા જ્યાં ધર્મનો નાશ થતો હોય, ત્યારે તે સ્થળ કે તે તરફનાં ગમે તેવાં શારીરિક સુખ હોય, પણ તે નરક સમાન અનિષ્ટ જ લાગે છે. બાકી જેને ધર્મની પરવા જ નથી, ભવભ્રમણથી ખિન્નતા આવી નથી, તેવાં મનુષ્યો માટે તો કાંઇ બોલવાનું નથી. તેવાઓને તો આવા પ્રસંગો આનંદની લહરીઓ સમાન થઈ પડે છે.

અરે! આ કામાંધ રાજા બળાત્કારથી પણ મારૂં શીયળ ખંડિત કરશે, તો શીયળ ખંડિત થયા પહેલાં જ મારે કોઈપણ ઉપાયથી પ્રાણ ત્યાગ કરવો તે શ્રેષ્ટ છે. મારા આ વિચારને અનેક મહાપુરૂષોએ સહાનુભૂતિ આપી છે. તેઓ કહે છે કે–

वरं मृत्युर्न शीलस्य, भंगो येनाक्षतव्रतः
देवत्वं लभते याति, नरकं तु क्षतव्रतः ॥१॥

મરણ પામવું તે ઉત્તમ છે, પણ શીયળનું ખંડન કરવું તે યોગ્ય નથી. પૂર્ણ વ્રતવાળા મનુષ્યો દેવપણું પામે છે, ત્યારે ખંડિત વ્રતવાળા મનુષ્યો નરકમાં જાય છે.

આ દૃઢ નિશ્ચય કરી મલયસુંદરીએ રાજાને જણાવ્યું. મહારાજા ! ન્યાયનિષ્ઠ અને હિતસ્વી રાજાઓ નિરંતર પ્રજાનું પુત્રની માફક પાલન કરે છે. તમારા જેવા ન્યાયી રાજાઓ જ્યારે ન્યાયનો ત્યાગ કરી આવા આ કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ કરશે તો આ સર્વ પ્રજાનો અનાયાસે જ નાશ થયો સમજો. શું જેનું શરણ તેનાથી જ ભય ? સતીના શીયળનો વિધ્વંસ કરનારા પાપી જીવો આ દુનિયામાં પોતાની અપકીર્તિ ફેલાવે છે અને પુનર્જન્મમાં નરકાદિકથી તીવ્ર યાતનાઓ ભોગવે છે. સતીના શીયળનું ખંડન કરવું એજ પ્રથમ કેસરીસિંહની કેશરા લેવાની માફક કે દૃષ્ટિવિષ સર્પના મસ્તકપરથી મણિ લેવાની માફક દુર્ઘટ છે, તથાપિ કોઈ પાપી જીવ તેવો પ્રયત્ન કરે તો સતી સ્ત્રીઓ શ્રાપ આપી પોતાના શીયળના પ્રભાવથી બાળીને ભસ્મ કરી નાખે છે. માટે હે રાજન્ ! તારે ચેતવાની જરૂર છે. તારા નિર્મળ કુળને કલંક નહિ લગાડ, તારો વંશ વિશાળ છે. કુળ વિમળ છે. તું ગુણવાન છે માટે આવું અકાર્ય કરવું તે તને કોઈ પણ રીતે યોગ્ય નથી. આ પ્રમાણે શામ અને ભેદના પ્રયોગથી તે સતીએ રાજાને ઘણો બોધ આપ્યો, પણ પથ્થર ઉપર પાણી, કામાંધ રાજા પોતાના અભિપ્રાયથી પાછો ન હઠયો.

“ આ સ્ત્રીનું શીયળ મારે બળાત્કારે પણ ખંડિત કરવું. તેના શીયળની શક્તિથી ભલે તે મને બાળીને ભસ્મીભૂત કરી નાંખે. ”

આ પ્રમાણે વિચાર કરતો કંદર્પ રાજા તે અવસરે તો મલયસુંદરી પાસેથી નીકળી પોતાના મહેલમાં આવ્યો અને રાજકાર્યમાં કામે લાગ્યો. પણ તે સ્ત્રીનું રૂપ, તેની લાવણ્યતા અને તેના હૃદયવેધક કઠોર શબ્દો તે રાજાના હૃદયમાં શલ્યની માફક સાલવા લાગ્યા.

રાજાના જવા પછી મલયસુંદરી પાછી ધર્મધ્યાન કરવામાં

સાવધાન થઈ. તેનું મુખકમળ મ્લાન થઇ આવ્યું, તથાપિ શીયળ રક્ષણાર્થે મરવાને પણ તત્પર થઈ રહી.

રાજા વિચારમાં પડયો કે સ્ત્રીઓને સ્વાધીન કરવામાં બળનું કામ નથી. કોઈ પણ સ્ત્રી તેના ખરા અંતઃકરણ પૂર્વક બળથી સ્વાધીન થઈ નથી, પણ પ્રેમ, વિશ્વાસ, વિનય, આશા, અને લાગણીથી સ્વાધીન થઈ શકે છે. માટે તેને સ્વાધીન કરવા માટે મારે કળાકૌશલ્ય વાપરવું જોઇએ. એમ ધારી તેને મીઠાં વચનોથી સમજાવવા માટે ફરી કેટલીક દાસીઓને મોકલી અને પોતે જાતે પણ અનુકૂળ વચનોથી સમજાવી; છતાં આ મહાસતીના એક રોમમાં પણ વિકાર ન થયો. તેમજ તેના વિચારમાં જરા પણ ફેરફાર ન થયો. આનું નામ તે સતી સ્ત્રી અને આજ ખરેખર શીયળવ્રત કહેવાય.

રાજા થોડો વખત શાંત રહ્યો. મલયસુંદરીને છંછેડવાનું તેણે મૂકી દીધું. પ્રેમથી સ્વાધીન કરવા માટે દેશાંતરથી જે ઉત્તમ વસ્તુઓ પોતાની પાસે ભેટ તરીકે આવતી હતી, તે તે વસ્તુઓ મલય-સુંદરીને ભેટ તરીકે મોકલવા લાગ્યો.

એક દિવસે એક પોપટ આકાશમાર્ગે ચાલ્યો જતો હતો. તેની ચાંચમાં એક સુંદર અને પાકું આમ્રફળ–કેરી હતી. ઘણા ભારથી તે ફળ ઉપાડવાને શુક અસમર્થ થયો. રાજા આ અવસરે મહેલની ખુલ્લી અગાસીમાં બેઠો હતો. પોપટ ઉડતો ઉડતો તે અગાસી ઉપર આવ્યો એટલામાં તેની ચાંચમાંથી તે ફળ વછુટી ગયું અને રાજાના ખોળામાં આવી પડયું.

રાજા તે ફળ પોતાના હાથમાં લઈ વિચારવા લાગ્યો કે આ ફાલ્ગુન માસમાં આ પક્વ આમ્રફળ ક્યાંથી ? વિચાર કરતાં તેને યાદ આવ્યું કે આ નગરની નજીકમાં છિન્નટંક નામનો પાહાડ છે.

તેના અતિ વિષમ અને અર્ધ ઉંચા શિખરપર સદા ફળ આપનારૂં એક આમ્રવૃક્ષ છે. તે આમ્રપરથી ફળ લઈ આ શુક ઉડયો જણાય છે અને ફળના વિશેષ ભારથી તેની ચાંચમાંથી આ ફળ અહીં પડયું છે.

આ ફળ હું પોતે ખાઉં કે આ નવીન આવેલી સ્ત્રીને આપું ? અથવા આ અપૂર્વ ફળથી તે સ્ત્રીની મારાપર અપૂર્વ પ્રીતિ જાગૃત થશે; માટે તેને જ ખાવા માટે મોકલાવું. આ પ્રમાણે વિચાર કરતા રાજાએ નજીકમાં ઉભેલા પોતાના સેવકને આદેશ આપ્યો કે અરે સેવક ! આ આમ્રફળ લઇ તમે તે નવીન સ્ત્રી પાસે જાઓ, તેને આ ફળ આપો અને તે મુકામમાંથી તેને લઈ મારા અંતે ઉરમાં લાવી મૂકો. બળાત્કારથી પણ આજે હું મારા મનોરથ પૂરણ કરીશ.

સેવકો આમ્રફળ લઈ મલયસુંદરી પાસે આવ્યા. “ આ અમૃત-ફળ રાજાએ પોતે ન ખાતાં આપને પરમ પ્રીતિથી ભેટ મોકલાવ્યું છે.” આ પ્રમાણે કહી તે ફળ મલયસુંદરીના હાથમાં મૂકયું.

વિસ્મય પામી મલયસુંદરીએ તે ફળ તત્કાળ ગ્રહણ કર્યું. અહા ! મારો પુણ્યોદય જાગૃત થયો, અકાળે પણ આ આમ્રફળ મને મળ્યું. હવે સર્વ સારૂં થશે. મારા શીયળનું અવશ્ય રક્ષણ થશે. આ પ્રમાણે વિચાર કરતી મલયસુંદરીને તે સેવકોએ રાજાના મુખ્ય અંતેઉરમાં લાવી મૂકી.

રાજા પાસે આવી તે સેવકોએ તે સુંદરીને અંતેઉરમાં લાવી મૂકયાના સમાચાર આપ્યા. રાજા પણ રાત્રિની. રાહ જોતો ઘણા કષ્ટે દિવસ પુરો કરવા લાગ્યો.

મલયસુંદરી ચિંતવવા લાગી. આ કંદર્પ રાજા વિષયાંધ થઈ મને અનેક પ્રકારે કદર્થના કરશે. પોતાનો દુષ્ટ અભિપ્રાય પૂર્ણ કરવા માટે આજે મને અંતેઉરમાં લાવવામાં આવી જણાય છે.

શીયળ રક્ષણ માટે મારા સ્વામીએ આપેલી ગુટિકા મારી પાસે છે. આજપર્યંત આમ્રફળના અભાવે તેનો ઉપયોગ મારાથી બની શક્યો નથી. આજે અનાયાસે તે ફળ મળી ગયું છે. માટે હમણાં જ તે પ્રયોગ અજમાવું. એમ વિચાર કરી પોતાના ધમ્મીલમાંથી—ચોટલામાંથી ગુટિકા કાઢી આમ્રરસમાં ઘસી કોઈ ન જાણે તેમ પોતાના કપાળમાં તિલક કર્યું.

ગુટિકાના પ્રયોગથી તે સુંદરી તત્કાળ દિવ્યરૂપધારી પુરૂષ થઈ ગયો. પુરૂષરૂપ થવાથી તેને ઘણો આનંદ થયો. નિર્ભય થઈ અંતેઉરના મુખ્યદ્વાર ઉપર શાંત ચિત્તે બેઠો.

પોતાના મહેલમાં અતિ અદ્ભૂત રૂપવાળા પુરૂષને અકસ્માત પ્રગટ થયેલો કે આવેલો જાણી રાજાની રાણીઓ ત્યાં આવી, વિસ્મયપૂર્વક વિકસિત નેત્રે નિહાળી નિહાળીને તેને જોવા લાગી અને આપસમાં બોલવા લાગી કે, અહા ! આ દિવ્યપુરૂષ અહીં ક્યાંથી ? શું તે પાતાળમાંથી નીકળી આવ્યો કે આકાશમાંથી ઉતરી આવ્યો ? આતે કોઇ દેવ છે કે વિદ્યાધર છે ? આ પ્રમાણે બોલતાં બોલતાં અને તે પુરૂષને જોતાં જોતાં, જેમ ચંદ્રોદયથી સમુદ્રમાં પાણી ઉછળે છે, તેમ તે રાણીઓના શરીરમાં કામ ઉછળવા લાગ્યો. તેઓનાં નેત્ર, મન અને શરીર કામથી વ્યાકુળ થયાં. ફળવાળાં વૃક્ષને જોઈ ક્ષુધાતુર થયેલું વાનરાઓનું ટોળું જેમ ફળ ખાવા માટે ઉત્સુક થાય છે, તેમ રાણીઓનાં મન તે પુરૂષ સાથે ક્રીડા કરવા માટે ઉત્સુક થયાં. પ્રસરતી સુગંધવાળી આમ્રમંજરી ઉપર જેમ ભ્રમરો આવી પડે છે, તેમ તેના શરીર ઉપર, તે સ્ત્રીઓના કટાક્ષોનો સમુદાય એકી સાથે પડવા લાગ્યો.

આ દિવ્ય પુરૂષને દેખી આખું અંતેઉર આ પ્રમાણે વિસંસ્થુળ

થયેલું જાણી, વિસ્મય પામેલા પહેરેદારોએ રાજા પાસે જઇ તે વાત જણાવી.

રાજા ઉતાવળો ઉતાવળો અંતેઉરમાં આવ્યો. આવીને જુવે છે તો ધીર, સૌમ્ય, સુખાસીન અને સાક્ષાત્ કંદર્પ હોય તેવો રૂપવાન્ એક નવીન પુરૂષ દીઠો. તેને જોતાં જ રાજા બોલી ઉઠયો. અરે! આ પુરૂષ કોણ છે! મહેલમાં તેણે કેવી રીતે પ્રવેશ કર્યો?' આ પ્રશ્નના પ્રત્યુત્તરમાં રાજાને કાંઇ જવાબ ન મળ્યો.

રાજાએ મલયસુંદરીની તપાસ કરાવી, પણ કોઈ ઠેકાણે તેનો પત્તો ન લાગ્યો. ભ્રકુટી ચડાવી રાજાએ પ્રતિહારોને પૂછયું. અરે! પેલા આવાસમાંથી લાવીને હમણાં આંહી એક સુંદરીને મૂકી હતી તે કયાં ગઈ! પ્રતિહારોએ નમ્રતાથી જણાવ્યું. દેવ! તે હમણાં જ આ દ્વારપર બેઠી હતી. બહાર ગઈ જ નથી; કેમકે અમે સર્વે આ મુખ્યદ્વાર પર પહેરો ભરતા બેઠા છીએ.

દ્વારપાળનાં વચનો સાંભળી રાજા વિચાર કરવા લાગ્યો કે કોઈપણ પ્રયોગથી તે સુંદરીએ જ આ પુરૂષનું રૂપ ધારણ કર્યું હોય એમ સંભવે છે. વિશેષ નિર્ણય માટે રાજા તેને પૂછવા લાગ્યો કે અરે! તું કેવો છે તે અમને કહી બતાવ.

મલયસુંદરીએ જવાબ આપ્યો કે, જેવો હું છું તેવો તું શું નજરે જોઈ શકતો નથી?

રાજા ફરી વિચારમાં પડયો. આનું સ્વરૂપવિદ્યાધરથી કે સિદ્ધ પુરૂષથી વિલક્ષણ છે. શરીર પરના ચિન્હો કોઈ સામાન્ય પુરૂષનાં જેવાં જણાય છે, ત્યારે વેશ તો મલયસુંદરીના જેવો જણાય છે. ત્યારે આજ નિર્ણિત થાય છે કે મલયસુંદરીએ જ કોઇ પણ પ્રકારે આવું રૂપ ધારણ કર્યું જણાય છે. મુનિ અંમૃતદસ વિજયજી મહારાજના

પ્ર શિષ્ય મુનિ દક્ષપ્રભવિજય

જ્ઞાન ભં.૨.

રાજા—મલયસુંદરી! મારા મનોવાંછિત ભાવનાને કોઈ પણ પ્રકારે નહિ ઇચ્છતાં તેંજ કોઈ પ્રયોગથી આ રૂપ ધારણ કર્યું છે. અરે! સુભટો! શું જુઓ છો. આને આ મહેલમાંથી બહાર કાઢી બીજા આવાસમાં રાખી નજરકેદ કરો. આ અંતેઉરમાં વધારે વખત રહેશે, તો મહાન્ અનર્થ પેદા કરશે.

રાજાનો હુકમ થતાંજ રાજપુરુષોએ તેને બહાર કાઢી નજીકના આવાસમાં પોતાની દેખરેખ નીચે નજરકેદ કરી.

મલયસુંદરીને ઘણો હર્ષ થયો. પોતાના શીયળનું રક્ષણ થયેલું જાણી તેના આનંદનો પાર ન રહ્યો. તે વિશેષ પ્રકારે ધર્મધ્યાનમાં સાવધાન થઈ રહી.

આટલાથી જ તેના દુઃખનો પાર આવે તેમ નહોતો કે, કંદર્પ રાજા તેને છોડી મૂકે તેમ નહોતું. થોડીવાર થતાં જ રાજા તેની પાસે આવ્યો અને અનેક પ્રકારના અનુકૂળ ઉપચારથી પૂછવા લાગ્યો.

અરે સુંદરી! તેં પુરૂષનું રૂપ શા માટે અને કયા પ્રયોગથી બનાવ્યું અને હવે ફરી પાછું સ્ત્રીરૂપ કેવા પ્રયોગથી બનશે?

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર મલયસુંદરીએ મૌનપણારૂપે જ આપ્યો. અર્થાત્ કાંઇ ઉત્તર નજ આપ્યો. ખરેખર એવો કોણ મૂર્ખ મનુષ્ય હોય કે પોતાનો થયેલો વિજય તેને મૂકી દઇ, પોતાનો પરાજય થાય તેવો રસ્તો શત્રુને બતાવી આપે.

જ્યારે મલયસુંદરી તરફથી કાંઈ પણ ઉત્તર ન મળ્યો, ત્યારે ક્રોધાતુર થઈ રાજાએ તેને ઘણો માર માર્યો. પરાધીન સુંદરીએ તે સર્વ મુંગે મોઢે સહન કર્યું. આ પ્રમાણે રાજાએ માર મારવાનું કામ ચાલુ જ રાખ્યું. નિરંતર મારના પ્રહારથી દુઃખી થઇ તેણે વિચાર કર્યો કે, મારે આ સ્થળથી કોઈ પણ પ્રકારે હવે ચાલ્યા જવું એજ શ્રેયસ્કર છે. તો જ આ નરક સરખા દુઃખનો અંત આવશે. તેમજ પુરૂષનું રૂપ હોવાથી બીજે ઠેકાણે તેવી રીતનો પરાભવ થવાનું કારણ પણ નહિ જ બને. આ ઈરાદાથી અહીંથી નીકળી જવા માટે તેણે પ્રસંગ શોધવા માંડ્યો.

એક દિવસ રાત્રિએ સર્વે પહેરદારોને નિદ્રામાં પડેલા તેણે દીઠા. આ અવસર જોઈ કોઈ ન જાણે તેવી રીતે તે ત્યાંથી નીકળી નગરની બહાર આવી. સ્રી જાતિ હોવાથી તેમજ અનુભવ અને ધૈર્યના અભાવે ત્યાંથી દૂર નાશી છુટવાની તેની હિમ્મત ન ચાલી. આ દુઃખમાંથી છુટવા માટે છેલ્લો ઉપાય મરણને જ શરણ થવું એમ નિર્ણય કરી તે એક જીર્ણ ઘરની ભીંત પાસે જઈ ઉભી રહી.

મરવાથી કે આપઘાત કરવાથી કોઈ પણ વખત દુઃખનો નાશ થતો નથી, પણ ઉલટું આર્ત્ત કે રૌદ્ર ધ્યાન થવાથી વિશેષ પ્રકારે કર્મબંધ થાય છે અને તેથી ભવિષ્યમાં તે દુઃખમાં વધારો થતો રહે છે.

કર્મબંધના કારણને જાણનાર વિવેકી મલયસુંદરીએ મરવાનો વિચાર કરતાં ઘણી મોટી ભૂલ કરી છે; પણ ખરી વાત છે કે જ્યારે મનુષ્યો અનેક પ્રકારની મહાન્ વિપત્તિમાં આવી પડે છે, ત્યારે વિવેક કે વિચારણા ગુમ થઈ જાય છે. ભાન ભૂલાઈ જાય છે અને તેથી જ આ વિવેકી મલયસુંદરીએ દુઃખથી કંટાળી મરણને શરણ થવું યોગ્ય ધાર્યું હશે.

આવા મહાન્ દુઃખમાં કે રોગાદિ ઉપદ્રવોમાં મનુષ્યો આત્મ-ભાન ભૂલી જાય છે, તેનું કારણ એમ જણાય છે કે તેમનો ધર્મ અભ્યાસ, વિવેક કે વૈરાગ્ય એ લાંબા વખતનો કે દૃઢતાવાળો હોતો નથી. જો લાંબા વખતનો અનુભવ અને તે પણ દૃઢતા પામેલો હોય તો ગમે તેવી આફતમાં પણ તે પોતાનું ભાન કે કર્ત્તવ્ય ભૂલી જતો નથી. આ માટે જ જ્ઞાની પુરૂષો પોકાર કરી આપણને ચેતાવે છે કે તમે નિરંતર સાવધાન થાઓ. ક્ષણે ક્ષણે આત્મ ઉપયોગની જાગૃતિ રાખો. આખી જીંદગીપર્યંત તમારા લક્ષને, તમારા કર્ત્તવ્યને અને તમને પોતાને ભૂલો નહિ. આવો દૃઢ અભ્યાસ જ તમારૂં ખરેખર હિત કે રક્ષણ કરનાર છે.

આ જીર્ણ દીવાલની નજીકમાંજ એક મોટો અંધકુપ નામનો ગહન પણ પાણી વિનાનો કુવો હતો. આજુબાજુ ફરતાં ફરતાં મલયસુંદરીના જોવામાં આવ્યો તે કુવાના કિનારા પર ઉભી ઉભી વિચાર કરવા લાગી.

હમણાં કે પ્રભાતે રાજાને ખબર પડશે કે તરત તે મારી પાછળ અવશ્ય આવશે. મને નાશી ગયેલી જાણી રોષાંધરાજા વિવિધ પ્રકારે માર મારી મને મારી નાખશે. તેને હાથે મરવા કરતાં આ કુવામાં ઝંપાપાત કરી આરાધના કે જાગૃતિ પૂર્વક પોતાને હાથે મરવું તે મને પોતાને શ્રેય જણાય છે. આમ નિર્ણય કરી પંચપરમેષ્ટિ મંત્રનું સ્મરણ કરવા પૂર્વક (સમુદ્રમાં પડયા પછી પહેલાં જેવી રીતે આરાધન કરી હતી તેવી રીતે) અંત્ય વખતની આરાધના કરી.

મરવાનો અભિપ્રાય પૂર્ણ થયો છે, તથાપિ પોતાના પતિ મહાબળ તરફનો પ્રેમ કે ભક્તિભાવ બીલકુલ ઓછો થયો ન હતો. છેવટે દુર્દૈવને ઓળંભો આપતાં તેણે જણાવ્યું કે—

ઓ વેરી દુર્દૈવ! મારા સ્નેહી બંધુવર્ગ તરફથી વિયોગણુ બનાવી તેંજ મને દુઃખના ભાજનરૂપ કરી છે. નિઃસીમ સ્નેહવાળા પ્રિયતમ મહાબળની સાથે પણ તેંજ વિયોગણુ કરી છે. ઓ દુર્દૈવ! તારામાંજ સુખદુઃખ આપવાની કોઇ અપૂર્વ ગુપ્ત શક્તિ રહેલી છે, તો તુંજ મારા પર પ્રસન્ન થઈને અન્યજન્મને વિષે પણ મને મારા પ્રિયતમનો મેળાપ કરાવી આપજે.

હે વનદેવીઓ! અને વનવાસી પશુ, પંખીઓ! મારો સ્વામી મહાબળ કોઈપણ સ્થળે તમારા જોવામાં આવે તો તેને મારા છેવટના નમસ્કાર પૂર્વક જણાવશો કે વિયોગણુ અને દુઃખ સહન કરવાને અસમર્થ કાયર, મલયસુંદરીએ આ કુવામાં ઝંપાપાત કરીને પોતાના પ્રાણનો ત્યાગ કર્યો છે અને અન્ય જન્મમાં પણ તમને મળવાની રાહ જોતી રહી છે.

આ પ્રમાણે દૈવને ઓલંભો અને વનદેવી આદિને ભલામણુ કરી તે અંધ કુવામાં ઝંપાપાત કરવાને મલયસુંદરી તૈયાર થઇ રહી છે અને છેવટનું પંચપરમેષ્ટિમંત્રનું સ્મરણુ કરે છે.

પ્રકરણુ ૪૧ મું.

અંધકુવામાં વિયોગીનો મેળાપ.

અકૃત્રિમ પ્રેમનો તંતુ, વિયોગીની શોધમાં છેવટે મરણુ પર્યંત લંબાય છે. ખરા પ્રેમીઓ પોતાના પ્રેમપાત્રની પાછળ પ્રાણાર્પણુ કરે છે. સુખે સુખી અને દુઃખે દુઃખી, સુખમાં આગળ અને દુઃખમાં પાછળ ચાલનાર ખરા પ્રેમીઓ છે. આફત, વિપત્તિ, વિયોગ કે દુઃખના અવસરેજ પ્રેમીઓના પ્રેમની, સ્નેહીઓના સ્નેહની અને રાગીઓના રાગની ખબર પડે છે. સંકટ આવે નાશી જનારાઓ, સ્વાર્થ સર્યે પલાયન થનારાઓ અને દુઃખ આવે દગો દેનારાઓ પ્રેમી નથી, સ્નેહી નથી, પણુ પ્રેમ, સ્નેહ, કે રાગને બાને પડદા પાછળ રહી ફોલી ખાનારાં ગીધડાં, શ્વાન, કે શીયાળીઆં છે.

મહાબળનો પ્રેમ અકૃત્રિમ હતો. મલયસુંદરીની આફત દૂર કરવા, તેની શોધ માટે રાજવૈભવનો ત્યાગ કરી એકલો નીકળી પડયો હતો. તે ધારત તો બીજી અનેક રાજકુમારીઓનું પાણિગ્રહણુ કરી શકત. તેનો પ્રેમ અત્યારના પામર જીવોના જેવો નહોતો કે એક હૈયાત સ્ત્રીને રોવરાવીને બીજી સ્ત્રી કરી બેસે. સ્ત્રીનું મડદું હજી શ્મશાને પણુ પહોંચ્યું ન હોય તે પહેલાંતો રાતી પાઘડી બાંધી બીજી સ્ત્રીની સાથે સંબંધ નિર્ણય કરી બેસે. ખરેખર આવા

વિષયાંધ અને સ્વાર્થસાધક [1]સાધુઓના કરતાં સ્ત્રીઓને તેમના પ્રેમ માટે હજારવાર ધન્યવાદ આપવો ઘટે છે કે ગમે તેવી સ્ત્રી તેના ધણીની પાછળ છ કે બાર માસ પર્યંત તેના પ્રેમને સંભારે છે, ઉદાસીન રહે છે, ઉદ્‌ભટ વેશનો ત્યાગ કરે છે, સરસ આહાર તજે છે, તપશ્ચર્યા કરે છે અને ઘણી કુલીન કાંતાઓ યાવત્ જીવનપર્યંત અન્ય પુરૂષનો સ્વીકાર નહિ કરતાં બ્રહ્મચર્ય પાળે છે અને તપ, જપ આદિ ક્રિયાઓ કરી આખી જીંદગી ધર્મધ્યાનમાં પસાર કરે છે.

મલયસુંદરીની શોધમાં મહાબળને લગભગ એક વર્ષ થવા આવ્યું હતુ; છતાં કોઈ ઠેકાણે તેના સમાચાર પણ મળ્યા નહિ તેથી આજે તે નિરાશ થઈ ગયો હતો. રસ્તાનો પરિશ્રમ, ક્ષુધા અને તૃષાથી તે કંટાળી ગયો હતો અને હવે જો તેની કાંઈપણ ખબર ન મળે તો તેની પાછળ પ્રાણ અર્પણ કરવો એ છેવટના નિર્ણયપર આવ્યો હતો.

સંધ્યા વખતે આજેજ તે સાગરતિલક બંદર પર આવી રહ્યો હતો. રસ્તાના વિશેષ પરિશ્રમથી આગળ ન જતાં થોડીવાર પહેલાં જે દીવાલની ઓથે મલયસુંદરી થોડીવાર ઉભી હતી, તેજ દીવાલના પાછલા ભાગ તરફ મહાબળ સુઈ રહ્યો હતો.

પરિશ્રમથી તે થાકી ગયો હતો; છતાં પ્રિયાનો વિયોગાગ્નિ એટલો બધો તેને સંતપ્ત કરતો હતો કે તેથી જરા માત્ર પણ નિદ્રા આવતી નહોતી. તે સુતો સુતો એજ વિચાર કરતો હતો કે હવે મારે તે સુંદરીની શોધ ક્યાં કરવી ? કેમકે મોટાં મોટાં શહેરો, જંગલો, પહાડો, ગુફાઓ અને રાનો વિગેરે અનેક સ્થળે હું ફરી વળ્યો છું. તે સર્વ સ્થળે ઘણી બારીકાઈથી મેં તેની શોધ કરી છે; તથાપિ તેનો કાંઈ પણ પત્તો મળ્યો નથી, હવે શોધ કર્યા વગરનું આ શહેરજ બાકી છે. પ્રભાતે અહીં તેની તપાસ કરીશ. આવા વિચારમાં મહાબળ ગુંથાયો હતો,

૧. પાસત્થા—અથવા વિષયના ભિખારીઓ.

ત્યાં દેવઉપાલંભના છેવટના મલયસુંદરીના શબ્દો તેના કર્ણગોચર થયા. તે વિચારમાં પડયો. અહા ! આ અપૂર્વ શબ્દો મારી પ્રિયાના સરખા કોઈ દુઃખી સુંદરીના છેલ્લા મરણસૂચક સંભળાય છે. હું ત્યાં જાઉં અને તેને મળું, તેને દિલાસો આપું અને બની શકે તો તેનું દુઃખ દૂર કરૂં, ઈત્યાદિ વિચાર કરતો મહાબળ તરત જ ઉભો થયો જે દિશા તરફથી તે શબ્દો આવતા હતા તે દિશા તરફ દોડયો. દોડતાં દોડતાં તેણે મોટે અવાજે જણાવ્યું. સુંદરી ! સાહસ નહીં કર. તું મરીશ નહિ. થોડો વખત વિલંબ કર, વિલંબ કર.

મહાબળના આ શબ્દો કાનપર પડે તે પહેલાં તો અંધકુવામાં મલયસુંદરીએ યાહોમ કરીને ઝંપલાવી દીધું.

મહાબળ પણ કાંઈ કાયર નહોતો, તેમ તેનો સ્નેહ પણ કાંઈ ઓછો ન હતો. જેને માટે રાજ્યવૈભવ મૂકી આવી પથિકવૃત્તિ સ્વીકારી હતી, તે પ્રિયા હવે કાંઈ છેટી નહતી. અર્થાત્ થોડા જ હાથને આંતરે હતી. તેને માટે તે કાંઈ વાર લગાડે તેમ ન હતું. મલયસુંદરીની પાછળ મહાબળે પણ તેજ કુવામાં પડતું મૂક્યું.

કુવામાં પડ્યા પછી મહાબળે હાથના સ્પર્શથી તપાસ કરી તો પોતાની પહેલાં પડેલો પુરૂષ ગાઢ મૂર્ચ્છામાં પડયો હતો. તેને કાંઈક વિશેષ વેદના થતી હતી; છતાં મંદ મંદ સ્વરે તે એટલું બોલતો હતો કે, મને મહાબળનો મેળાપ થજો.

મહાબળ વિસ્મિત થયો. પોતાના હાથથી તેનું શરીર દબાવવા લાગ્યો; થોડીવારે મૂર્ચ્છા વળતાં તેને ચૈતન્ય આવ્યું.

મહાબળ વિચારમાં પડયો કે, આ પુરૂષ મને સંભારે છે કે મારા નામાવાળા કોઇ બીજા પુરૂષને યાદ કરે છે. તેનો નિર્ણય કરવા માટે મહાબળે તેને જણાવ્યું કે સાહસિક ! તું કોણ છે ? અને કુવામાં તેં શામાટે ઝંપાપાત કર્યો ?

મલયાસુંદરીએ મહાબળનો શબ્દ ઓળખ્યો, તેણે જણાવ્યું કે, તમે કોણ છો ? મારી પછાડી કુવામાં પડવાનું તમને શું કારણ હતું. વિગેરે મારે પણ પુછવાનું છે, પણ તે સર્વ વાત આપણે પાછળથી કરીશું. પ્રથમ તો મારા કપાળમાં રહેલું તિલક તમે તમારાં થુંકથી ભગાડી નાખો એટલે મારા પુણ્યોદયથી પ્રાપ્ત થયેલા પુરૂષ આગળ મારૂં સર્વવૃત્તાંત હું નિવેદિત કરૂં.

મહાબળ આ વાતનો મર્મ સમજી ગયો, પોતાના નિષ્ટ્યુતથી—થુંકથી તેનું ભાળ મર્દિત કર્યું કે, તરતજ તે પુરૂષ સ્ત્રીરૂપે થઇ ગયો. અર્થાત્ મલયસુંદરીનું સ્વાભાવિક રૂપ પ્રગટ થયું.

આ અવસરે કુવાની ભીંતના એક પોલાણુમાં રહેલા સર્પે પોતાની ફણા બહાર કાઢી. તેની ફણા ઉપર તેજસ્વી મણિ હોવાથી તેના તેજથી કુવામાં પ્રકાશ થયો. વિયોગી દંપતીના તારામેલન માટે પ્રકાશ કરી, સર્પે ભવિષ્યમાં થનાર ઉદયની આગાહી બતાવી. પ્રિયાને નિરખવા માટે ઉત્કંઠિત થયેલા મહાબળે મણિના પ્રકાશની મદદથી પોતાની પાસે ઉભેલી મલયસુંદરીને દીઠી. તેને જોઈ મહાબળ બોલી ઉઠયો. અહા ! શું આજે વાદળ વિનાની વૃષ્ટિ ! જેની શોધ માટે ભમી ભમીને થાકી ગયો, છતાં કોઈ ઠેકાણે નહિ જણાયેલી સુંદરી આજે વિધિયોગે અંધકુપમાં મળી આવી.

મલયસુંદરી—ઓ વિધિ ! જેના વિયોગથી માથે :ખના ડુંગરો ઉગ્યા, જેના મેળાપની આશા મૂકી આજે મરણનું શરણુ લીધું છે, તે સ્વામીનો આમ અકસ્માત્ મેળાપ થયો તે મારા અહોભાગ્યની નિશાની છે. આ પ્રમાણે બોલતાં દંપતી પરસ્પર ભેટી પડયાં નેત્રમાંથી હર્ષાશ્રુનો પ્રવાહ છુટયો.

મહાબળ—પ્રિયા ! આજપર્યંત તારો સર્વ વૃત્તાંત મને જણાવ.

મહાબળના આદેશથી મલયસુંદરીએ કંપતા શરીરે, દુઃખિત હૃદયે અને ઝરતા અશ્રુપ્રવાહે અનુભવેલો સર્વ વૃત્તાંત નિવેદિત કર્યો.

આ વૃત્તાંત સાંભળી મહાબળને ઘણું દુઃખ થયું. તેના નેત્રમાંથી આંસુનો પ્રવાહ વહેવા લાગ્યો. હા ! હા ! દેવી ! શું આવાં દુઃખનો અનુભવ કરવા માટે જ તારો જન્મ થયો છે ! તું આવા અસહ્ય દુઃખાર્ણવમાં પડી ! સુકુમાર અને ભોગને યોગ્ય આ શરીર તેં આ દુઃખ કેવી રીતે સહન કર્યા ? અથવા ખરી વાત છે, કરેલ કર્મ અનુભવનો ન્યાય કોઇથી પણ ઉલ્લંઘન કરી શકાતો નથી.

સુંદરી ! સાર્થવાહે લઈ લીધેલ આપણો પુત્ર હાલ ક્યાં છે ?

મલયસુંદરી—સ્વામીનાથ ! તે સાર્થવાહે આજ નગરમાં કોઈ પણ સ્થળે પુત્રને મૂક્યો છે, પણ ચોક્કસ ઠેકાણા સિવાય તે બાળક આપણને કેવી રીતે મળી શકશે ?

મહાબળ—આ કુવામાંથી કોઇપણું પ્રકારે બ્હાર નીકળ્યા પછી તે કુમારની તપાસ કરીશું.

મલયસુંદરી—મારા વિયોગ પછીથી આપે કેવી રીતે દિવસો પસાર કર્યાં. મહાબળે ભીલ્લરાજાને જીતી આવ્યા પછીથી આજ પર્યંતનો પોતાનો અનુભવેલો સર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યો.

આ પ્રમાણે અન્યોન્ય વાર્તાલાપરૂપ અમૃતથી શ્રતિપુટને તૃપ્ત કરતાં રાત્રી પૂર્ણ થઈ પ્રભાત થયું.

કેટલાક વખત પછી પહેરેગીરો જાગૃત થયા. તપાસ કરતાં રાજાએ સોંપેલ નવીન પુરૂષ જોવામાં ન આવ્યો તરતજ રાજાને ખબર આપી. અનેક પુરૂષોને સાથે લઈ પગલે પગલે તપાસ કરતાં રાજા છેવટે કુવા ઉપર આવી પહોંચ્યો. કુવામાં તપાસ કરતાં સ્ત્રી, પુરૂષ બન્ને જોવામાં આવ્યાં. રાજાને ઘણો વિસ્મય થયો. તે વિચાર-

રવા લાગ્યો કે, આ પુરૂષ તેનો કોઈ પ્રિયસંબંધી જણાય છે. મલયસુંદરી તેની સાથે વાર્તાલાપ કરી રહી છે. તેમજ તેનું સ્વાભાવિક સ્વરૂપ પણ અહીં પ્રગટ થયું જણાય છે,

અહા ! શું આ પુરૂષનું અદ્દ્ભુતરૂપ છે ! તેનું સૌભાગ્ય ! તેનું યૌવન ! આ બન્નેનો સંયોગ પણ યોગ્ય છે. વિધિપણ ખરેખર વિદ્વાનજ છે કે આ બન્નેનો અનુકુળ સંયોગ મેળવી આપ્યો છે. સ્વર્ગમાં રહેલ દેવ દેવીની માફક કે રતિ અને કામની માફક આ જોડું શોભે છે. આ લોકમાં પણ આ બન્નેનો જન્મ સફળ છે. વિગેરે વિચાર કરતાં તે કંદર્પાંધ કંદર્પરાજાએ કુવામાં રહેલાં દંપતીને જણાવ્યું કે, " હું તમને અભય આપું છું તમે બન્ને જણ કુવામાંથી બહાર આવો. આ રજ્જુ સાથે બાંધેલી માંચીઓ કુવામાં મૂકવામાં આવે છે તેના ઉપર તમે ચઢી બેસો. એટલે હું તમને બહાર કઢાવું છું."

મલયસુંદરીએ મહાબળને જણાવ્યું. પ્રિય ! આજ કંદર્પરાજા વિષયાંધ થઈ મારે પગલે પગલે અહીં આવ્યો જણાય છે. આ કામાંધારાજાએ મને ઘણા દિવસ સુધી કદર્થના કરી દુઃખ આપ્યું છે. મને મોટો ભય રહે છે કે તે મારા પર આસક્ત હોવાથી આપને મારી નાખશે.

મહાબળ—કાંતા ! જો આ કુવામાંથી કોઈ પણ પ્રકારે હું બહાર નીકળીશ તો પછી તેનો ઘાટ ઘડવાના સર્વ ઉપાયો શોધી કાઢીશ અને પછી નિર્ભય થઈ સ્વદેશ જઈશું; માટે ભય નહિ કર. એક માંચીપર તું ચઢી બેસ અને બીજીપર હું ચઢી બેસું છું.

મલયસુંદરીએ આજ્ઞા માન્ય કરી. બન્ને જણ એક એક માંચીપર ચઢી બેઠાં. રાજાએ તે માંચીઓ ઉપર ખેંચવા માટે સેવકને આજ્ઞા આપી. રાજાના ઉચ્છેદ માટે જ જાણે પાતાળમાંથી સર્પ-

કરંડીઆ બહાર કાઢતા હોય તેમ ઉંચે ખેંચતાં બંને માંચીઓ કુવાના કાઠાં નજીક આવી, એટલે મલયસુંદરીની માંચી રાજાએ પહેલી બહાર કઢાવી.

મહાબળની માંચી કુવાના કાંઠા નજીક આવેલી દેખી મહાબળને જોતાંજ રાજા વિચારમાં પડયો. અહા! આવા નિસીમરૂપ લાવણ્યતાવાળો જુવાન પતિ જેણે સ્વીકાર્યો છે તે સ્ત્રી ઘણી તાડના કરવા છતાં પણ બળેલા અંગારા સરખા રૂપવાન્ મારા સન્મુખ પણ જુએ ખરી કે? જ્યાંસુધી આ પુરૂષ જીવતો છે ત્યાંસુધી આ સ્ત્રી મારી ઈચ્છા કરેજ શાની? ખરી વાત છે મણિની ઈચ્છા પત્થરનો સમાગમ કરવાની હોય જ નહિ. ત્યારે શું કરવું! અરે, શું કરવાનો વિચાર શા માટે કરવો! છેલ્લો ઉપાય અજમાવી દેવો. આમ નિર્ણય કરવાની સાથેજ મહાબલની માંચીના દોર પોતાના હાથમાં રહેલી તલવારથી તરત જ કાપી નાખ્યા, દોર કપાતાની સાથેજ મહાબળ પાછો કુવામાં જઇ પડયો. મહાબળને કુવામાં પાછો નાખ્યો જાણીને તેની પછાડી મલયસુંદરી ઝંપાપાત કરવા દોડી, પણ રાજાએ તેને જોરથી પકડી રાખી અને ઘણી મહેનતે તેને બાંધીને રાજા પોતાના મહેલમાં લઇ ગયો.

મહેલમાં લાવી રાજાએ તેને પૂછયું, સુંદરિ! તે કોણ હતો! તેનું નામ શું છે! તે તને કેવી રીતે મળ્યો! કયા ગામનો રહેનાર છે! ઈત્યાદિ અનેક ખુલાસા મલયસુંદરીને પૂછયા, પણ તેણે તે સંબંધી કાંઈપણ ઉત્તર ન આપતાં કેવળ રૂદન જ કર્યાં કર્યું. ભોજન પણ બીલકુલ ન લીધું અને કેવળ મરવાને જ ઉત્કંઠિત થઈ રહી. કેટલીકવારે તેણે રાજાને જણાવ્યું કે, જો હું તે પુરૂષને દેખીશ તોજ ભોજન કરીશ.

રાજાએ વિચાર કર્યો કે તે પુરૂષને બહાર કાઢવાથી મને

ફાયદો શું? ભલે બે ચાર દિવસ ભૂખી રહે. છેવટે મારૂં કહેવું માન્ય કરશે, તે પુરૂષ અહીં હશે તો મારા સામું પણ જોનાર નથી. તેમ આ અંતઃપુરમાં આને રાખવી તે યોગ્ય નથી. કદાચ પૂર્વની માફક પુરૂષ થઈ જશે તો આખા અંતઃપુરને બગાડશે. ઇત્યાદિ વિચારથી ચારે બાજુથી મજબૂત, જુના અવાવરૂ એક મહેલમાં મલયસુંદરીને રાખવામાં આવી અને તેના ફરતો પોલીસનો મજબુત પેહેરો મૂકી દીધો. રાજ્યકાર્યાર્થે રાજા સભામાં ગયો.

મારા પ્રિયપતિ કુવામાં શું કરતા હશે? તેમાંથી બહાર કેવી રીતે નીકળશે? ઇત્યાદિ વિચાર અને રૂદન કરતાં મલયસુંદરીએ તે દિવસ પૂરણ કર્યો.

પ્રકરણ ૪૨ મું.

કારાગૃહમાં સર્પડંશ.

મલયસુંદરીને જે મુકામમાં રાખવામાં આવી હતી, તે રાજકેદીને પુરવાનું એક કારાગૃહ—બંધીખાનું હતું. તેની પાસે કોઈ પણ દાસ દાસી ન હતું. કેવળ તે મહેલ બહાર આજુબાજુ સિપાઇઓ ફરતા હતા. રાત્રિ થઈ અંધકાર ચારે તરફ ફેલાયો. પાણી વિના જેમ માછલી તરફડે, તેમ પતિવિયોગથી દુઃખીણી મલયસુંદરી, જમીન પર આમતેમ આળોટવા લાગી. તેને કોઈ પણ રીતે તે સ્થળે રતિ ન પડી. કાંતો પ્રિય આવી મળે અને કાંતો કોઈ પ્રકારે જીવિતવ્ય ઉડી જાય. આજ વિચાર કરતી આમ તેમ આળોટતી હતી, તેવામાં તે અવાવર સ્થાનમાંથી એક ભયંકર ઝેરી સર્પે આવી મલયસુંદરીને ડંશ દીધો.

મરણ બુરી ચીજ છે. મલયસુંદરી એકદમ બુમ પાડી ઉઠી. અરે! આ મારા પગે દુષ્ટ સર્પ વળગ્યો છે. આ પ્રમાણે બોલતી દેવ, ગુરૂનું સ્મરણ કરવા લાગી.

મલયસુંદરીની ચીસ સાંભળી યામિકો દોડી આવ્યા. તેમણે એક ભયંકર સર્પ મલયસુંદરીને પગે વળગેલો દીઠો. હથીઆરથી તે સર્પને તેઓએ મારી નાખ્યો અને તત્કાળ રાજાને ખબર આપી કે મલયસુંદરીને સર્પડંશ થયો છે. વિષયસ્નેહી રાજા આકુળ વ્યાકુળ થતો ઉતાવળો ઉતાવળો ત્યાં આવી ઉભો.

રાજાએ તરત શહેરમાંથી મંત્રવાદીઓને બોલાવ્યા. ભંડારમાંથી જડી બુટ્ટી અને મણિ આદિ સર્પનું ઝેર ઉતારવાનાં સાધનો મંગાવ્યાં. તે સર્વનો પ્રયોગ પણ તત્કાળ કરવામાં આવ્યો. છતાં જરા માત્ર પણ ઝેર ઉતર્યું નહિ, પણ ઉલટું ઝેર વૃદ્ધિ પામ્યું અને થોડા વખતમાં આખા શરીરમાં ઝેર વ્યાપી ગયું. હળવે હળવે ઇંદ્રિઓની ચેષ્ટા બંધ પડી અને કેવળ મંદમંદ શ્વાસોશ્વાસ શરીરમાં વહેવા લાગ્યો. મંત્રવાદીઓ મંત્ર ભણીને થાકયા. મણિ અને જડીબુટ્ટીઓ પલાળી પલાળી, છાંટી છાંટી સર્વ થાકયા પણ ઝેર નજ ઉતર્યું.

આવા સંકટમાં આવી પડેલી મલયસુંદરીને નહિ જોઈ શકવાથી રાત્રિ પણ ત્યાંથી ચાલી ગઇ; છતાં તેને સજીવન સ્થિતિમાં આવેલી જોવા માટે સૂર્ય ઉદયાચળ પર આવી બેઠો.

રાજાના કરેલા સર્વ ઉપાય નિરર્થક ગયા. તે નિરાશ થયો છેવટમાં કાંઇક સારી આશાથી ઉદ્‌ઘોષણા કરાવવા પૂર્વક શહેરમાં પડહ વગડાવ્યો કે, સર્પના વિષથી મૂર્છા પામેલી મલયસુંદરીને જે કોઈ સજીવન કરશે તેને હું મારો રણરંગ નામનો હાથી; રાજકન્યા અને એક દેશ ઈનામ તરીકે આપીશ.

આ પડહ આખા શહેરમાં ફર્યો પણ કોઈએ તેનો સ્પર્શ ન કર્યો. ત્યારે કંદર્પ રાજા વિશેષ નિરાશ થયો. એટલામાં એક વિદેશી પુરૂષે આવી તે પડહ સ્પર્શ્યો અને ઉદ્‌ઘોષણા બંધ રખાવી સર્પનું ઝેર ઉતારવાનું ઘણા ઉત્સાહથી કબુલ કર્યું. રાજપુરૂષો તેને સાથે લઇ રાજા પાસે આવ્યા.

રાજપુરૂષોએ જણાવ્યું. મહારાજા! આ પુરૂષ વિષ પ્રતિકાર કરવાને તૈયાર છે. રાજાએ જરા વિશેષ નીહાળીને તેના સન્મુખ જોયું, જોતાં જ તે પુરૂષને ઓળખી લીધો. હા! આતો તેજ પુરૂષ છે કે જે કુવાની અંદર મલયસુંદરી સાથે મેં દીઠો હતો. અરે! તેવા અંધકુપમાંથી તે કેવી રીતે નીકળ્યો હશે? દૈવથી હણાયેલો એવો કોણ મનુષ્ય છે કે મારી આજ્ઞા સિવાય તેને બહાર કાઢે! તે અંધકુપમાંથી પોતાની મેળે નીકળવું તે તો અશક્ય જ છે. ઈત્યાદિ વિચાર કરતા રાજાએ પોતાનું કાર્ય સિદ્ધ કરવા માટે ક્રોધના આકારને ગોપવી, કાંઈક હસતા ચહેરે જણાવ્યું. સત્પુરૂષ! તું મલયસુંદરીને સજીવન કર. સજીવન થતાં રણરંગ હાથી, રાજ-કન્યા અને એક દેશ હું તને આપીશ.

તે પુરૂષે જણાવ્યું. રાજન! મને તે વસ્તુઓની કાંઈ જરૂર નથી ફક્ત તે મલયસુંદરી સ્ત્રી જો મને આપો તો હું હમણાં જ તેને સજીવન કરૂં.

આ શબ્દો સાંભળી રાજા વિચારમાં પડયો. અરે! જેને માટે આટલા દિવસથી હેરાન થાઉં છું, તેને માટે રાત્રિ દિવસ સુખે નિદ્રા આવતી નથી અને જેને માટે આ પુરૂષને મેં કુવામાં ફેંકી દીધો હતો, તે સ્ત્રીને સજીવન થયા પછી આ પુરૂષ લઈ જાય તો પછી આ સ્ત્રી સજીવન થાય તો પણ ઠીક અને ન થાય તો પણ

ઠીક. કેમકે તે સ્ત્રી મારા ઉપયોગમાં તો કાંઈ નજ આવેને ! આ ઈરાદાથી રાજા થોડો વખત તો મૌન રહ્યો, પણ થોડીવારે કાંઈક વિચાર કરી જવાબ આપ્યો કે હે સત્પુરૂષ ! આ સ્ત્રીને સજીવન કર્યા પછી મારૂં બતાવેલું કાર્ય જો તું કરી આપીશ તો આ સ્ત્રી તને આપી દઈશ.

મહાબળે વિચાર કર્યો કે સત્ત્વવાન્ મનુષ્યોને અશકય શું છે ! રાજા જે કહેશે તે કાર્ય કરી આપીને પણ હું મારી સ્ત્રીને લઈ ચાલતો થઈશ. ઇત્યાદિ દૃઢ નિર્ણય કરી તેણે રાજાને જણાવ્યું. રાજન્ ! તમે જે કાર્ય બતાવશો તે કાર્ય કરી આપીશ.

રાજાએ તે સ્ત્રીને સજીવન કરવાનો આદેશ આપ્યો. મહાબળ રાજા સાથે મલયસુંદરી પાસે આવ્યો. આ અવસરે મલયસુંદરીના આખા શરીરમાં ઝેર વ્યાપી ગયું હતું અને ગાઢ મૂર્છામાં પડી હતી. પોતાની વલ્લભાની આ અવસ્થા દેખી તેનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું, ઘણી મહેનતે અશ્રુ પ્રવાહ રોકી રાખ્યો.

મહાબળ—નરેંદ્ર ! આ સ્ત્રી સર્વથા પ્રાણ રહિત થઇ હોય તેમ જણાય છે. તેના શરીરની ચેષ્ટા તદ્દન બંધ પડી ગઈ છે. શ્વાસોશ્વાસનું હલન ચલન પણ જણાતું નથી, છતાં હું મારો પ્રયત્ન કરી જોઉં. તમે અહીં પવિત્ર જળના છંટકાવવાળું એક માંડલું બનાવો અને સર્વ માણસોને અહીંથી બહાર જવાની આજ્ઞા કરો.

રાજાના આદેશથી રાજપુરૂષોએ તરત જ જળછંટકાવ કરી એક પવિત્ર માંડલું બનાવ્યું. એટલે મહાબળે રાજા પ્રમુખ સર્વ મનુષ્યોને તે મુકામ બહાર બેસવાની ફરજ પાડી.

એકાકી મહાબળે વિષ વારણ કરવાનો પ્રયોગ શરૂ કર્યો. મંડળ આલેખી મંત્રાર્ચનાદિ વિધિ કરી. થોડો વખત ધ્યાન ધરી,

મહામંત્રનું સ્મરણ કરી, પોતાની કમ્મરમાં રહેલો મણિ બહાર કાઢી નિર્મળ પાણીથી તેનું પ્રક્ષાલન કર્યું અને પછી તે પાણી મલયસુંદરીના નેત્રો પર છાંટયું. તેની અસરથી હળવે હળવે તેનાં નેત્રો કાંઇક ખુલવા લાગ્યાં. થોડીવારે મુખ પર પાણી મૂક્યું, તેથી ધીમે ધીમે શ્વાસ પાછો વળ્યો. અનુક્રમે આખા શરીર પર પાણી છાંટયું અને થોડું પાણી પીવરાવ્યું. આ મણિના પાણીની એટલી બધી તાત્કાલિક અસર થઇ કે થોડા જ વખતમાં કુમારના આનંદ સાથે મલયસુંદરી બેઠી થઈ.

પોતાની પાસે મહાબળને બેઠેલો જોઈ મલયસુંદરીના આનંદનો પાર ન રહ્યો. તે કુમારની કોટે વળગી પડી અને હર્ષના આંસુ વરસાવતી બોલવા લાગી. પ્રિયતમ! તે અંધકુપમાંથી તમે કેવી રીતે નીકળ્યા! અને મને કેવી રીતે સજીવન કરી?

મહાબળ—પ્રિયા! રાજાએ માંચીની રજ્જુ છેદી નાખવાથી હું માંચી સહિત કુવામાં પડ્યો. માંચી સાથે હોવાથી મને વિશેષ પીડા ન થઇ. હું જ્યારે કુવામાં પડ્યો, ત્યારે પેલો સર્પ પણ ત્યાંજ હતો. મણિના પ્રકાશથી કુવાની સર્વ ભીંતો મેં તપાસી લીધી, તો જે ઠેકાણે સર્પ બેઠો હતો તેજ ઠેકાણે એક દ્વાર મારા જોવામાં આવ્યું. ત્યાં આડી શીલ્લા લગાવેલી હતી. ત્યાં ગુપ્ત દ્વાર હોવાની શંકાથી મુષ્ટિના પ્રહારથી તે શિલા મેં નીચી પાડી. એટલે સર્પ અવળું મુખ કરી તે ગુહામાં આગળ ચાલવા લાગ્યો. મેં પણ સાહસ કરી તે દ્વારમાં પ્રવેશ કર્યો. કે સર્પ પણ મસાલ પકડનારની માફક આગળ વધ્યો. મેં નિર્ણય કર્યો કે આ સુરંગ કોઈ પણ ચોરના ગુપ્તસ્થાન તરિકે છે. તો આનું મુખ્ય દ્વાર પણ આગળ અવશ્ય હોવું જોઈએ. વળી આ સર્પ પણ મસાલ પકડનાર

સેવકની માફક આગળ ચાલે છે, તો અવશ્ય મારાં પુણ્ય હજી જાગૃત છે. આ પ્રમાણે વિચાર કરતો હું આગળ કેટલીક ભૂમિ ગયો, તેટલામાં સર્પ અકસ્માત્ કોઇ સ્થળે નાશી ગયો. તેથી ગુફામાં અંધકાર વ્યાપી રહ્યો. અંધકારમાં પણ આગળ ચાલતાં સામે એક પથ્થર સાથે હું અફળાયો–ભટકાયો એટલે તે પથ્થર ઉપર જોરથી પાટુનો પ્રહાર કર્યો. તેથી તે સુરંગનું દ્વાર ખુલી ગયું. દ્વાર ખુલતાં જેમ ગર્ભાશયમાંથી જીવ બહાર આવે છે તેમ હું તે દ્વારમાંથી બહાર આવ્યો અને પુનર્જન્મ થયો હોય તેમ હું પોતાને માનવા લાગ્યો. ફરી જીવનનો મને વિશ્વાસ આવ્યો. સર્પના લીસોટાને જોતો હું સાવધાનપણે ત્યાંથી આગળ ચાલ્યો. થોડેક દૂર જતાં એક શિલા ઉપર કુંડાળું કરી બેઠેલા તે સર્પને મેં દીઠો. નાગદમની વિદ્યા વડે તે સર્પને વશ કર્યો અને તેના મસ્તક પરની મણિ ઉપયોગી જાણી લઈ લીધી.

પાહાડથી ઉતરતી નદીના નજીકમાં રહેલા શ્મશાનમાં આ ગુફા હોવાથી મને ખાત્રી થાય છે કે તે ચોરની જ ગુફા હોવી જોઇએ; પણ તે બંધ અને અવાવરૂ હોવાથી ચોર મરણ પામ્યો હશે એમ ધારી તેજ શિલાવડે તે ગુફાનું દ્વાર પાછું મેં બંધ કર્યું.

આ રાજા તરફથી મને અન્યાય અને અનર્થ થશે એમ જાણવા છતાં પણ તારા વિરહને નહિ સહન કરી શકવાથી હું ત્યાંથી સિદ્ધો શહેર તરફ વળ્યો. શહેરમાં આવતાં જ જાણે તને સજીવન કરવાનું મને નિમંત્રણ થતું હોય તેમ પડહ વાજતો સંભળાયો. લોકોને મેં પડહ વજાવવાનું કારણ પૂછ્યું. તેઓએ તારો સર્પદંશ થયાનો વૃત્તાંત મને જણાવ્યો. એટલે મેં પણ તરત જ તે પડહનો સ્વીકાર કર્યો અને સર્પ પાસેથી લીધેલા મણિવડે મેં તને સજીવન કરી.

પ્રિયા! આ રાજા પાસેથી મેં વચન લીધું છે કે મલયસુંદરી મને આપવી. માટે હવે તારે જરા પણ અધૃતિ ન કરવી અને નિશ્ચય ખાત્રી છે કે તને રાજા મારે સ્વાધિન કરશે.

આ સમાચારથી અમૃતથી સીંચાયેલી હોય તેમ મલયસુંદરી અત્યંત શાંતિ પામી.

મહાબળે રાજાને અંદર બોલાવી કહ્યું, કે મેં આ સ્ત્રીને સજીવન કરી છે, તમે આવીને જુઓ. રાજા અંદર આવ્યો તો સ્વસ્થપણે બેઠેલી અને મહાબળ સાથે વાતચીત કરતી મલયસુંદરીને દીઠી. મલયસુંદરીને જોતાં જ રાજા પ્રેમાવેશથી પરાધીન થયો અને મસ્તક ધુણાવી બોલવા લાગ્યો. અહા! શું આ પુરૂષનું સામર્થ્ય! જેના જીવિતની બીલકુલ આશા ન હતી, તેને અમારા સુખની સાથે આણે જીવિતદાન આપ્યું.

રાજા—હે સત્પુરૂષ! તમારૂં નામ શું છે?

મહાબળ—મારૂં નામ સિદ્ધપુરુષ છે.

રાજા—સિદ્ધપુરૂષ! આ સ્ત્રીએ કાલે બીલકુલ ભોજન કર્યું નથી; તો તેને જે યોગ્ય હોય તે તમે ભોજન કરાવો.

સિદ્ધપુરૂષ—શર્કરામિશ્રિત ઉકાળેલું દૂધ લાવો.

રાજાનો હુકમ થતાં સેવકો સર્વ સામગ્રી તૈયાર કરી લાવ્યા. મહાબળે પોતાને હાથે મલયસુંદરીને ભોજન કરાવ્યું.

સિદ્ધપુરૂષ—હવે મને રજા આપો. તમારૂં બોલેલું વચન પાળો. હું મારી સ્ત્રીને લઈને મારા દેશ તરફ જાઉં. સૂર્ય, મેઘ અને સમુદ્રની માફક ઉત્તમ પુરૂષો બીલકુલ મર્યાદા ઓલંઘતા નથી. પોતાનું બોલેલું વચન નહિ પાળી જે રાજાઓ મર્યાદાનું ઉલંઘન કરે છે, તે અવશ્ય પોતાનો અને તેના આશ્રિતોનો નાશ કરે છે.

સત્યતાને ખાતર પ્રજાએ પણ રાજાને સમજાવ્યો રાજન્! આ સ્ત્રી સિદ્ધને સોંપવી જોઈએ. આપે બોલેલું આપનું વચન સત્ય કરવું જોઈએ અને દુઃખી દંપતીને સુખી કરવાં જોઈએ.

આ વાત રાજાને બીલકુલ રૂચતી નહોતી. તે સમીવૃક્ષની માફક અંતરમાં ગાઢ કોપાનળથી પ્રજ્વલિત થઈ રહ્યો. થોડો વખત મૌન રહી અન્ય અન્ય વાતોમાં તે વાત ભુલાવવા લાગ્યો.

રાજા—સિદ્ધપુરૂષ! આ સ્ત્રી સાથે તમારે કાંઇ સંબંધ છે?

સિદ્ધપુરૂષ—હા, તે મારી પ્રિય પત્નિ છે. દૈવયોગે તે મારાથી વિખુટી પડી હતી.

રાજા—તમે તમારા કહ્યા મુજબ મારૂં એક કાર્ય કરી આપો. મારૂં મસ્તક નિરંતર દુઃખ્યા કરે છે, પીડા શાંત થતી નથી. ઇષ્ટ-વૈદ્દે જણાવ્યું છે કે કોઈ ઉત્તમ લક્ષણવાન્ પુરૂષ મળી આવે, તેને ચિતામાં જીવતો બાળવામાં આવે, તે ચિતાની રાખ મસ્તક ઉપર લગાડવામાં આવે, તો મસ્તક પીડા શાંત થાય. આ ઔષધ મને લાવી આપો.

મહાબળ આ શબ્દો સાંભળી વિચારમાં પડ્યો. ખરેખર! આ રાજા મલયસુંદરીમાં આસક્ત થયો છે અને તેથી તેને લેવા બદલે મને મારવાને ઇચ્છે છે. પોતાના આ દુષ્ટ આશયથી પહેલાં જ તેને કોઈ પણ કાર્ય કરી આપવાનું વચન મારી પાસેથી માંગી લીધું છે. જો હું આ તેનું કાર્ય નહિં કરી આપું તો તે મારી સ્ત્રી મને આપશે નહિ. આ કાર્ય પણ સરણ પામ્યા સિવાય કરી શકવું અશક્ય જણાય છે. કેટલીકવાર વિચાર કરી સાહસ અવલંબી તેણે જણાવ્યું.

રાજન્! આ ઔષધ સંબંધી તમારે કાંઈ પણ ચિંતા ન કરવી. આવું દુર્લભ ઔષધ પણ હું તમને મેળવી આપીશ. કાર્ય

થવાથી મને મારી સ્ત્રી પાછી સોંપી દેજો અને સુખે રાજ્ય કરજો.

દુષ્ટ પરિણામવાળો રાજા કાંઈક હસીને બોલ્યો. મહોપકારી સિદ્ધ! તમે શું કહો છો? મારો વિશ્વાસ તમને નથી આવતો? આ કાર્ય સિદ્ધ કરી આવ્યા એટલે તરત જ તમારી સ્ત્રી તમને સોંપી દઈશ.

આ પ્રમાણે કહી બન્નેને જુદા જુદા મકાનમાં રાખી ફરતો મજબુત ચોકીપહેરો મુકી હર્ષ પામતો રાજા પોતાના મંદિરમાં ગયો.

પ્રકરણ ૪૩ મું.

બળતીચિતામાં મહાબળ.

પ્રેમીઓને પ્રેમથી જે આનંદ મળે છે તે આનંદ કરતાં વખતે શોક પણ હજારગણો થાય છે. દુઃખની સંખ્યા ગણનાતીત છે. મનનો દાહ અસહ્ય છે. વચન તે બોલવાને અસમર્થ છે, ત્યારે બીચારૂં પરાધીન શરીર વિરહથી દુર્બળ થઈ તેના મેળાપ માટે અગ્નિમાં પણ યાહોમ કરી ઝંપલાવે તો તેમાં આશ્ચર્ય શાનું?

મહાબળે રાજાને કહેવરાવ્યું કે, શ્મશાન ભૂમિમાં લાકડાનો એક મોટો ઢગલો કરાવો. તમારા અલૌકિક ઔષધ માટે બીજા ઉત્તમ લક્ષણવાન્ મનુષ્યના બદલે હુંજ ચિતામાં પ્રવેશ કરી મૃતકની રક્ષા લાવી આપીશ.

રાજાના આનંદનો તો પાર ન રહ્યો. જોઈતું હતું ને વૈદે બતાવ્યું. ટાઢા પાણીએ ખસ ગઈ. મહાબળનો આદેશ મળતાંજ રાજાએ અનેક ગાડાંઓ ભરી લાકડાં સ્મશાનમાં મોકલાવ્યાં. આ વાત આખા શ્હેરમાં ફેલાઈ, લોકો હાહારવ કરવા લાગ્યા. અરે!

આવા નિર્દોષ પુરૂષરત્નનો વિનાઅપરાધે રાજા નાશ કરે છે. શું જીવતાં બળી મુવેલા મૃતકની રાખથી તે માથાનો વ્યાધિ જતો હશે! રાજાને કોઈ બીજોજ ગૂઢ વ્યાધિ છે.

મહાબળ કુમાર અંતિમ અવસ્થાનો વેશ પહેરી સંધ્યાસમયે સ્મશાનમાં આવ્યો. અને રાજસુભટો તેની આજુબાજુ ઉભા હતા. ખેદ, દયા અને આશ્ચર્યથી હજારો લોકોની સેદની ભરાઈ હતી.

આ વૃત્તાંતની મલયસુંદરીને ખબર મળતાંજ તેને ઘણું દુઃખ થયું. તે પોતાને ધિક્કારવા લાગી કે આ મારા જન્મને અને શરીરની સૌંદર્યતાને ધિક્કાર થાઓ. આ પરાક્રમી નરરત્નને અનર્થની આફતમાં પાડવામાં હું અનેકવાર નિમિત્તભૂત થઈ છું. હે નાથ! તમે હમણાંજ એક મહાન્ વિપત્તિનો પાર પામ્યા છો. તેટલામાં વળી આ બીજી તેનાથી પણ અધિક આપત્તિમાં ક્યાં આવી પડ્યા. મારા એક પામર જીવના બચાવ ખાતર અનેક જીવોને ઉપકારી તમારા પવિત્ર આત્માને તમે શા સારૂ જોખમમાં નાખો છો?

રાજપુરુષો તમને પકડીને અગ્નિમાં પ્રવેશ કરાવશે તે દુઃસહ અગ્નિમાંથી તમે કેવી રીતે નીકળી શકશો? પ્રિય! જીવતાંજ અગ્નિજવાળામાં પડેલું તમારૂં શરીર અગ્નિદાહની પીડાને કેવી રીતે સહન કરશે? તમે અહીં આવીને મને શામાટે મળ્યા? અને સર્પડંશથી ડસાયેલી આ પાપિણીને શામાટે સજીવન કરી. તમે અહીંથી બીજે ઠેકાણે ચાલ્યા જાઓ, તમારા શરીરને બચાવો. હું આ પાપી રાજાના હાથમાં કદી ફસાવાની નથી; પણ તમે અહીંથી દૂર થતાંજ આ દેહથી જુદો કરી મારા આત્માને પરલોકમાં મોકલી આપીશ. ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારે ધિક્કાર, ઓળંભા, પશ્ચાત્તાપ, શિક્ષા અને વિલાપ કરતાં તથા નેત્રવારિથી પ્રિયને જલાંજલિ દેતાં મલયસુંદરીએ પ્રતિજ્ઞા કરી કે હું જ્યારે મારા

સ્વામીને નજરે દેખીશ, ત્યારે ભોજન કરીશ. શ્મશાનમાં આમતેમ ફરી એક સ્થળે ચિતા રચવા માટે મહાબળ કુમારે રાજપુરુષોને આજ્ઞા કરી.

કુમારનું શૌર્ય સૌંદર્ય અને સાહસ જોઇ રંજીત થયેલા પ્રજાના અનેક આગેવાન મનુષ્યો, કાંઇક દુઃખિત અને કાંઇક ક્રોધિત થઈ રાજા પાસે આવી વિજ્ઞપ્તિ કરવા લાગ્યા. રાજન્! આ મહાન્ અન્યાય થાય છે. રાખના બાનાથી પરોપકારી સિદ્ધ પુરુષને આમ પશુની માફક મારવો કોઈ પણ રીતે યોગ્ય નથી. આમ કરવા કરતાં તેની સ્ત્રી પાછી ન આપતાં તેને જીવતો જ જવા દેવો એ વધારે યોગ્ય છે.

રાજા—પ્રજાજનો! આ સિદ્ધપુરુષના જીવતાં તે સ્ત્રી મારા સન્મુખ તો જોતી નથી, પણ મારૂં નામ સુદ્ધાં લેતી નથી. તેમ તે સ્ત્રી વિના મને બીલકુલ ચેન પડતું નથી; એટલું જ નહિ પણ તે સ્ત્રી વિના મારો આત્મા આ શરીરમાં ટકી શકશે કે કેમ, તેની પણ મને શંકા છે. 'હા! વિષયાંધતા. હા! નિર્લજ્જતા. હા! નિર્બળતા' પ્રજાજનોએ દીર્ઘ નિઃશ્વાસ મૂક્યો.

રાજા—હું આવી રીતે સંકટમાં પડયો છું. માટે મારો કોઈ પણ ઉપાય નથી. જીવાજી પ્રધાન બોલ્યા. પ્રજાગણો! આ વાતમાં તમારે વચ્ચે પડવાની જરૂર નથી. આ સંબંધમાં તમારે કાંઈ પણ ન બોલવું. સિદ્ધ મરતો હોય તો મરવા દો. શું તેને માટે આપણા રાજાને આપણે આવા સંકટમાં પડેલો જોઈશું?

પ્રધાનનાં આ વચનો સાંભળી પ્રજાગણ ઉદાસ થયો. તેઓ આપસમાં બોલવા લાગ્યા. અહા! જ્યાં રાજા પોતે પાપમાં પ્રવૃત્તિ કરવાવાળો હોય અને પ્રધાન દુર્બુદ્ધિ આપનાર હોય, ત્યાં ન્યાયની આશા શાની! ત્યાંની પ્રજાને સુખ ક્યાંથી હોય! જે રાજાઓનો

પોતાના મન પર આટલો પણ અંકુશ નથી, અનેક સ્ત્રીઓ છતાં, વિષયવાસનાની શાંતિ નથી અને પુત્ર પુત્રીની માફક માનેલી પ્રજાની પાયમાલી કરવા ઇચ્છે છે, તે રાજાઓ રાજ્ય કરવાને લાયક નથી, તેઓમાં રાજાપણાની યોગ્યતા જ નથી. તેઓને પ્રજાએ પદભ્રષ્ટ કરવા જોઈએ.

અહા ! એક સ્ત્રી માત્રને માટે ક્ષારના દંભથી–રાખના બહાનાથી આવા પુરૂષરત્નનો જે વિનાશ કરે છે તે દુર્બુદ્ધિઓના મસ્તક પર નિશ્ચે ક્ષાર જ પડશે. આ પ્રમાણે અન્યોન્ય બોલતા, મનથી કળકળતા લોકો પાછા ફરી પોતાને ઠેકાણે આવ્યા.

મહાબળ કુમાર લોકોના હાહારવ વચ્ચે સુભટોથી વિંટાયેલો ચિતા પાસે આવ્યો.

ચિતા ઘણી જ ઉંચી અને પહોળી રચવામાં આવી હતી. લાકડાની કાંઈ ખોટ નહોતી. કદાચ ચિતામાંથી નજર ચુકાવી આ ચાલ્યો ન જાય એ આશયથી ચિતાની ચારે બાજુ રાજાના સુભટો ફરી વળ્યા હતા.

મહાબળ ચિતા પાસે આવ્યો, ત્યારે લોકોના હૃદયમાં શોકાગ્નિ પ્રગટ થયો, પણ જ્યારે તેણે ચિતામાં પ્રવેશ કર્યો, ત્યારે તે શોકાગ્નિ ઉષ્ણ અશ્રુરૂપે બહાર આવ્યો. અર્થાત્ લોકો રડવા લાગ્યા. રાજપુરૂષોએ ચિતાની બાજુ લોકોના શરીરમાં દુઃખાગ્નિ સાથે અગ્નિ સળગાવ્યો. ભડભડાટ શબ્દ કરી ચિતા સળગવા લાગી. તેની જ્વાળા આકાશમાં લંબાવા લાગી. આટલી અગ્નિ છતાં ચિતામાં પ્રવેશ કરેલા રાજકુમારના મુખથી નીકળતો સિત્કાર જેટલો પણ શબ્દ જ્યારે ન સંભળાયો, ત્યારે લોકો તેના ધીરત્વની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા.

જ્યારે ચિતા સંપૂર્ણ બળી રહી, ત્યારે રાજપુરૂષો ત્યાંથી પાછા ફરી રાજા પાસે આવ્યા અને સર્વ વૃત્તાંત નિવેદિત કર્યો.

આજની રાત્રિએ રાજા તથા જીવા પ્રધાનને મૂકી આખા શહેરના લોકોને પ્રાયે સુખે નિદ્રા ન આવી. લોકોએ સિદ્ધનું મરણ અને રાજાને અન્યાય, આ બે વાતને વિચાર કરતાં કષ્ટથી રાત્રિ પસાર કરી.

પ્રભાત થતાં જ માથે રાખને મોટો પોટલો લઈ બજાર વચ્ચે થઈ રાજમંદિર તરફ જતો, તે સિદ્ધપુરૂષ લોકોના જોવામાં આવ્યો. સિદ્ધને દેખી લોકો વિસ્મય પામ્યા. લોકોના આનંદને પાર ન રહ્યો. તેઓએ જણાવ્યું. સિદ્ધપુરૂષ! આ તમારે માથે શું છે? તમે અહીં કેવી રીતે આવી શક્યા?

મહાબળ—રાજા માટે તે ચિતાની રાખ લેઈ આવ્યો છું. આ પ્રમાણે ઉત્તર આપતો મહાબળ રાજમંદિરમાં આવ્યો. રાજાની પાસે રાખને પોટલો મૂકી સિદ્ધે જણાવ્યું. રાજન્! તે ચિતાની આ રાખ છે, દુર્લભમાં દુર્લભ ઔષધ આ છે. હવે તમારી ઈચ્છાનુસાર જોઈએ તેટલી તમારા માથા ઉપર નાખો, જેથી તમારા મસ્તકને વ્યાધિ શાંત થાય.

રાજા—સિદ્ધપુરૂષ! તું ચિતાગ્નિમાં કેમ દગ્ધ ન થયો? "આ ઠેકાણે સરલ થવાનું કામ નથી, શઠં પ્રતિ શાઠ્યં કુર્યાત્" આ ન્યાયને યાદ કરી મહાબળે જણાવ્યું.

સિદ્ધપુરૂષ——રાજન્! હું ચિતાની અંદર બળીને ભસ્મભૂત થયો હતો. મારા આવા દૃઢ સત્ત્વથી ખેંચાઈ દેવો મારી પાસે આવ્યા. તેઓએ એ ચિતાને અમૃતનું સિંચન કર્યું તેથી હું ફરી સજીવન થયો. સજીવન થઈ તમારે માટે આ રાખનું પોટલું બાંધી હું અહીં આવ્યો છું. રાજન્! આ રાખ ગ્રહણ કરો. તમારૂં બોલેલું વચન પાળો અને મારી સ્ત્રી મને પાછી સોંપી દ્યો.

રાજા વિચારમાં પડયો કે ખરેખર આ કોઈ ધૂર્ત્ત છે. સુભટોની નજર ચૂકાવી ચિતા બહાર રહ્યો જણાય છે અને સુભટોએ

ખાલી ચિતા સળગાવી દીધી છે. દેવતા કેવા અને વાત શી ? આ સર્વ તેનો પ્રપંચ છે. ચિતામાં બળેલો મનુષ્ય ફરી પાછો સજીવન થાયજ શાનો ! કેટલાક ગુણાનુરાગી મનુષ્યોએ કહ્યું કે, રાજદ્રોહી મનુષ્યોએ કહ્યું, મલયસુંદરીને ખબર આપી કે સિદ્ધપુરૂષ રાખનું પોટલું લઈ જીવતો પાછો આવ્યો છે.

આ ખબરથી મલયસુંદરીના હર્ષનો પાર ન રહ્યો. મહાબળને મળવાને અતિઉત્કંઠિત થયેલી મલયસુંદરી રાજપુરૂષોની સાથે રાજ-સભામાં આવી. હર્ષ ઘેલી સુંદરી મહાબળને મળી. સભામાં જ એકાંત મેળવી તેણે મહાબળને પૂછ્યું. હે નાથ ! ચિતામાં પ્રવેશ કર્યા છતાં પણ આપ કેવી રીતે પાછા આવ્યા ?

મહાબળે મંદ મંદ સ્વરે જણાવ્યું. કાંતા ! હું પેલા અંધ કુવામાંથી જે સુરંગને રસ્તે થઈ બહાર નીકળ્યો હતો, તેજ સુરં-ગના દ્વાર ઉપર મેં આજુબાજુ મોટી ચિતા ખડકાવી હતી અને વચમાં પોલાણ રખાવ્યું હતું. ચિતામાં પ્રવેશ કર્યા પછી જ્યારે ચિતા સળગાવવામાં આવી ત્યારે તે સુરંગનું દ્વાર ઉઘાડી–શિલા દૂર કરી હું અંદર ગયો. અને અંદરથી દ્વાર પાછું બંધ કર્યું. જ્યારે ચિતા પૂર્ણ સળગી રહી અગ્નિ શાંત થયો, ત્યારે હળવે હળવે તે દ્વાર પાછું મેં ખોલ્યું. આજુબાજુ કોઈ મારા દેખવામાં ન આવ્યું, ત્યારે હું સુરંગથી બહાર નીકળ્યો અને રક્ષાનું પોટલું બાંધી અહીં આવ્યો.

આ ગુપ્ત વાત તારે બીલકુલ પ્રકાશિત ન કરવી. કેમકે આ દુષ્ટ રાજા મારાં છિદ્રો જોયા જ કરે છે.

આ દંપતીને વાતચીત કરતાં જોઈ રાજા તેમની પાસે આવ્યો અને મહાબળને કહેવા લાગ્યો.

સિદ્ધ ! આ તમારી સ્ત્રીને તમે ભોજન કરાવો. કાલે તેણીએ બીલકુલ ખાધું નથી. સિદ્ધે મલયસુંદરીને ભોજન કરાવ્યું. ભોજન

કર્યા બાદ મહાબળે રાજાને જણાવ્યું. રાજન મેં તમારૂં કાર્ય કરી આપ્યું છે. હવે તમે તમારૂં વચન પાળો. મને રજા આપો કે મારી સ્રીને લઈ હું મારા દેશ તરફ ચાલતો થાઉં.

રાજા ગભરાયો, હવે શું ઉત્તર આપવો તે તેને સુઝયું નહિ. મલયસુંદરીને સોંપવી તો નહિ જ. ત્યારે ના પણ ન પડાય. તેથી તો પ્રજાની ઈતરાજી ઉત્પન્ન થાય. ઈત્યાદિ કારણોથી નજીકમાં બેઠેલા જીવા પ્રધાનના સન્મુખ જોઈ સહજ ઇસારો કર્યો.

મંત્રીએ થોડો વખત વિચાર કરી રાજાની મરજી અનુસાર મહાબળને જણાવ્યું. સિદ્ધપુરૂષ! તમે રાજાનું એક કાર્ય કરી આપ્યું. ખરેખર! તમે ધૈર્યવાન્ અને સાહસિક છો તો એક બીજું પણ રાજાનું કાર્ય કરી આપો.

આ શહેરના નજીકમાં એક છિન્નટંક નામનો પહાડ છે. તેના એક વિષમ શિખરની પછાડીની બાજુમાં–ઉપરનું શિખર અને જમીનનો નીચો ભાગ તેના વચલા ભાગમાં નિરંતર ફળ આપનાર એક આમ્રવૃક્ષ રહેલું છે. પૂર્વ દિશા તરફથી તે શિખરની ટોચ ઉપર ચડાય છે. કારણ કે પશ્ચિમની કે બીજી કોઈ પણ બાજુથી તે ઉપર ચડવાનો માર્ગ નથી. તે શિખરપરથી આંબાને લક્ષ કરી તેના ઉપર પડતું મૂકવું. તે આંબાનાં ફળો લઈ ત્યાંથી નીચે જમીન ઉપર પાછું પડતું મૂકવું અને તે ફળો રાજાને લાવી આપવાં. સિદ્ધ! આ કામ ઘણું વિષમ છે, છતાં તમારા જેવા સાહસિક પુરૂષથી તે બનવા યોગ્ય છે. અમારા મહારાજાને નિરંતર પિત્તની પીડા રહ્યા કરે છે અને આ આમ્રફળ ખાવાથી તે પિત્તની પીડા શાંત થશે એમ વૈદ્યોનું કહેવું છે.

પ્રધાનના આ શબ્દો સાંભળી કુમાર વિચારમાં પડ્યો કે આ આદેશ અતિ દુષ્કર અને ક્ષુદ્ર છે. આ ઠેકાણે મારી કાંઈ પણ

મતિ પહોંચતી નથી. આ કાર્યમાં મારૂં મરણ થવાનો સંભવ છે; તથાપિ કોઈ વિધિના યોગથી આ ક્ષુદ્ર આદેશ મારાથી બની આવે તો જીવિતવ્ય અને સ્ત્રી બન્નેની પ્રાપ્તિ થશે. માટે આ કાર્ય પણ કરી આપવું. અહીંની પ્રજાનો ચાહ—પ્રેમ મારા તરફ વિશેષ છે. રાજાની નિચ વૃત્તિથી તેના તરફની પ્રજાની પ્રીતિ ઉઠતી જાય છે અને મારા સાહસથી તે પ્રીતિ મારા તરફ ઢળતી આવે છે. આ પણ એક મારા વિજયની નિશાની છે. ઈત્યાદિ વિચાર કરી સાહસ ધરી મહાબળે જણાવ્યું. મંત્રી! આ રાજાનું કાર્ય હું કરી આપીશ; પણ વારંવાર તમારા વચનોને ફેરવતાં હવેથી તમે અવશ્ય વિચાર કરશો. નહિતર આનું પરિણામ વિચારવા જેવું જ આવશે. આ પ્રમાણે પ્રધાનને તથા રાજાને જણાવી મહાબળ તરત જ આસનથી ઉભો થયો.

પ્રકરણ ૪૪ મું.

છિન્નટંકના શિખરપર.

સાહસથી ગમે તેવાં કાર્યો સિદ્ધ થાય છે. સાહસમાં પ્રબળ પ્રયત્ન છે. સાહસમાં ઉત્સાહ છે. સાહસમાં વીર્ય છે. સાહસિકોનો અનેક મનુષ્યો આશ્રય કરે છે. ટુંકામાં કહીએ તો સાહસમાં સર્વ સિદ્ધિ છે.

દુઃખના પુરથી દયિતાના નેત્રમાંથી અશ્રુધાર પડવા છતાં મહાબળ છિન્નટંક નામના પાહાડ સન્મુખ ચાલવા લાગ્યો. સાહસિકો સ્વાર્થ સાધવામાં વિલંબ કરતા નથી. આ વેળાએ પણ મહાબળની પછાડી સંખ્યાબંધ મનુષ્યો પહાડ તરફ જતાં જણાતાં હતાં. ખરેખર 'સ્વામીના પ્રેમ કરતાં પણ ગુણાનુરાગનો પ્રેમ

મનુષ્યોમાં અધિક હોય છે.' હજારો લોકોના આશ્ચર્ય અને ખેદ વચ્ચે મહાબળે પાહાડ પર ચડવું શરૂ કર્યું. જેમ જેમ મહાબળ પહાડ પર ચડતો ગયો, તેમ તેમ લોકોના હૃદયમાં શોક પ્રગટ થયો, પણ રાજા તથા પ્રધાનના હૃદયમાં આનંદની ઉર્મિઓ ઉછળતી હતી.

ઉદયાચળ પર સૂર્ય જેમ આરૂઢ થાય છે, તેમ પહાડના શિખર પર મહાબળ આરૂઢ થયો. રાજાના સેવકો પણ તેની પાછળ ચડ્યા. શિખરની ટોચ પર કુમાર ચડી રહ્યો, એટલે રાજપુરૂષે મહાબળની નજીક જઈ નીચે દૂર દેખાતો આમ્રવૃક્ષ તેને બતાવ્યો.

'આ જીંદગીમાં ન્યાયપૂર્વક મેં કાંઇ પણ શુભકર્મ ઉપાર્જન કર્યું હોય તો, તેના પ્રભાવથી આ મારૂં સાહસ સફળ થજો' આ પ્રમાણે બોલતા રાજકુમારે તે આમ્રવૃક્ષને લક્ષમાં રાખી લોકોના હાહારવ વચ્ચે વીજળીની માફક પર્વતના પછાડીના ભાગ તરફ ઝંપાપાત કર્યો.

પહાડના શિખર પરથી વેગમાં પડતાં જ મહાબળ તેનું અહિત ચિંતવનારાના પુણ્યરાશીની માફક અદૃશ્ય થઈ ગયો.

અરે! આવો અન્યાય! આવું રાજાનું ઘોર પાપ! આવું પરસ્ત્રી લંપટપણું! નિર્દોષ મનુષ્યને આવા ઘાતકી મારથી મારવામાં આવે છે! તે બિચારા સિદ્ધના હાડકાનાં પૃથક્ પૃથક્ ચુરેચુરા થઈ ગયા હશે! હવે આ રાજાનું અને રાજ્યનું આવી બન્યું. વિનાશકાળે વિપરિત બુદ્ધિ, ભાઇઓ! આપણે પણ કદાચ આ પાપી રાજાના પાપથી આફતમાં આવી પડશું. વિગેરે અમંગળિક ચિંતવતા અને રાજાની નિંદા કરતા લોકો પોતપોતાને ઘેર આવ્યા.

રાજપુરૂષોએ બનેલી હકીકત રાજાને જણાવી. તે સાંભળી રાજા તથા પ્રધાન ઘણા ખુશી થયા અને અનેક મનોરથો કરતાં રાત્રિ પૂર્ણ કરી.

પ્રાતઃકાળ થતાંજ તે સિદ્ધ પુરૂષ માથે આંબાનો ભરેલો કરંડીઓ લઈ પાછો શહેરમાં આવ્યો.

સિદ્ધપુરૂષને જોતાંજ, ‘આ મહાત્મા પુરૂષ કોઈ દેવના પ્રભાવથી જ જીવતો રહે છે. તેમજ રાજાનું કાર્ય કરી જલદી પાછો આવે છે,’ ઇત્યાદિ બોલતાં હર્ષિત વદનવાળા આશ્ચર્ય પામતા અનેક મનુષ્યો રસ્તામાંજ એકઠાં થઈ ગયાં. તેઓ રસ્તામાં એકઠાં થઇ પૂછવા લાગ્યા કે સિદ્ધ પુરૂષ! તમે અહીં કેવી રીતે આવ્યા? તમને કાંઈ શરીરે ઈજા તો થઇ નથીને? વિગેરે.

સિદ્ધપુરૂષ—મહાનુભાવો! તે વાત તમારે હમણાં કાંઈ પણ પૂછવી નહિ. અવસરે બધું જણાઈ આવશે. આ પ્રમાણે ઉત્તર આપતાં હજારો મનુષ્યોની સાથે મહાબળે રાજસભામાં પ્રવેશ કર્યો.

મહાબળને આવતો દેખી રાજાનું મુખ શ્યામ થઈ ગયું. તેમજ આનું આવું અગાધ સામર્થ્ય જોઈ ભય પણ લાગ્યો. મહાબળ સભામાં આવ્યો; છતાં રાજાએ બીલકુલ આવકાર પણ ન આપ્યો.

રાજાને ચિંતાથી વ્યગ્ર જોઈ પ્રધાને મહાબળને આવકાર આપ્યો. સિદ્ધ પુરૂષ! આવું દુષ્કર કાર્ય કરી તમે ઘણાજ વહેલા પાછા ફર્યા. તમારે શરીરે તો કુશળ છે ને?

મહાબળે જવાબ આપ્યો, હાજી મારા શરીરે કુશળ છે. આ પ્રમાણે બોલતાં મસ્તકપરથી આમ્રનો કરંડીયો નીચે ઉતાર્યો અને રાજા તથા પ્રધાન બેઠા હતા તેની નજીકમાં લાવી મૂક્યો. મહાબળે જણાવ્યું રાજન્! આ આમ્રફળો તમે તમારા કુટુંબ સહિત ખાઓ અને પિત્તના રોગની સર્વથા શાંતિ કરો.

તેના ગંભીર શબ્દો અને કાર્ય કરવાનું સામર્થ્ય જોઈ સભાસદો સર્વે ભય પામ્યા. આખી સભામાં શાંતિ વ્યાપી રહી, અર્થાત્

સર્વે મૌન ધારણ કરી રહ્યા; ત્યારે મહાબળે કરંડિયા નજીક જઈ તેનું ઢાંકણુ ઉઘાડી માંહીથી બેચાર સુંદર ફળો લીધાં અને રાજાને પૂછી દુઃખિત થઈ રહેલી રાજકુમારી મલયસુંદરી પાસે મહાબળ આવ્યો.

મહાબળને આવતો દેખી વર્ષાગમે મયુરીની માફક હર્ષ પામતી મલયસુંદરી મહાબળને ભેટી પડી અને આવા દુષ્કર કાર્યનો પાર કેવી રીતે પામ્યા, તે સંબંધી પ્રશ્ન કરવા લાગી.

મહાબળ—વલ્લભા! પૂર્વે અગ્નિના કુંડમાં જે યોગી પડીને મરણ પામ્યો હતો, જે મારા પરિચયવાળો હતો તે મરણ પામીને વ્યંતર દેવ થયો હતો. આપણા સદ્ભાગ્યથી તે આમ્રવૃક્ષપર રહેલો હતો. છેવટની વખતનું મારૂં બોલવું અને શિખરપરથી પડવું તેણે સાંભળ્યું અને દીઠું. મને તેણે તરતજ ઓળખી લીધો.

જેવો હું શિખરપરથી આમ્રતરફ નીચો પડયો કે તેવોજ તે દેવે મને અધર ઝીલી લીધો અને જણાવ્યું કે પરોપકારી રાજ-કુમાર! તું ભયભ્રાંત ન થઈશ. પૃથ્વીસ્થાનપુરના સ્મશાનમાં ઉત્તર સાધક થઇ તેં મને ઉપકાર કર્યો છે મારા નિર્ભાગ્યપણાથી સુવર્ણ પુરૂષ સિદ્ધ ન થયો અને હું મરણ પામી અહીં વ્યંતર દેવપણે ઉત્પન્ન થયો છું. અત્યારે ઉપકારનો બદલો વાળવાનો મારો અવસર છે. ઈત્યાદિ પોતાનું સર્વ વૃત્તાંત તેણે મને જણાવ્યું. હું નિર્ભય થઈ ત્યાં રહ્યો. ખરેખર કરેલો ઉપકાર નિરર્થક જતો નથી! વાર્ત્તા-લાપ કરતાં અમારી રાત્રિ વ્યતિત થઈ.

વ્યંતરદેવે પ્રભાતે જણાવ્યું. રાજકુમાર! તું મારો અતિથિ છે. અતિથિનું સન્માન કરવુંજ જોઈએ. મારા લાયક ઈષ્ટ કાર્ય તું બતાવ, જે કરી આપી અતિથિનું સન્માન અને પરોપકારનો બદલો હું કાંઇક વાળી આપું.

મેં જણાવ્યું કંદર્પ રાજા મને જે કાર્ય બતાવે, તે કાર્ય કરવાને હું સમર્થ થાઉં, તે પ્રકારે મદદ આપો.

વ્યંતર—કંદર્પ રાજા તને મારવાને ઇચ્છે છે, માટે જો તારી સમ્મત્તિ હોય તો હું તેને શિક્ષા આપું.

મેં જણાવ્યું. તમારી મદદથી તેનું આ કાર્ય તો હું તેને કરી આપીશ, છતાં પણ તે રાજા પોતાના દુષ્ટ અધ્યવસાયથી પાછો નહિં હઠે તો પછી તમને જેમ યોગ્ય લાગે તેમ શિક્ષા આપશો.

વ્યંતરદેવે તેમ કરવા કબૂલ કર્યું. વળી વિશેષમાં એમ પણ જણાવ્યું કે બીજું પણ કોઇ અસાધ્ય કાર્ય કોઇ વખત આવી પડે તો મને તરતજ યાદ કરજે. યાદ કરવા માત્રથી જ હું હાજર થઇ તેવાં અસાધ્ય કાર્યમાં પણ મારથી બનતી મદદ આપીશ.

આ પ્રમાણે મને કહ્યા પછી તરતજ તે કોઈ સ્થળેથી એક કરંડીયો લઈ આવ્યો. તે આંબા ઉપરથી પાકાં સુંદર ફળો તેમાં ભરી, કરંડીયા સહિત મને ત્યાંથી ઉપાડી આ શહેરના ઉદ્યાનમાં લાવી મૂક્યો.

ઉદ્યાનમાં આવી દેવે મને કહ્યું કે કુમાર! આ કરંડીયો લઇ જઈ તું રાજાને સોંપજે. હું તારી સાથેજ ગુપ્તપણે આવું છું ત્યાં આવ્યા પછી જેમ મને ઉચિત લાગશે, તેમ ગુપ્તપણે રહી કાર્ય કરીશ.

દેવી! તે કરંડીયો લાવી મેં રાજાને સોંપ્યો છે અને તેની અનુમતિ લઈ હું તારી પાસે આવ્યો છું. મને ચોક્કસ ખાત્રી છે કે આ દેવની મદદથી હવે તારો છુટકારો ઘણા થોડા જ વખતમાં થશે, વિયોગ દૂર થશે અને નિરંતરને માટે આપણે સુખી થઈશું: દુઃખનું વાદળ હવે વિખરાવા લાગ્યું છે. આ પ્રમાણે મલયસુંદરીને દિલાસો આપતો મહાબળ ત્યાં ઉભો છે.

આ બાજુ મહાબળે જે આમ્રફળનો કરંડીયો રાજા પાસે રાજસભામાં મૂકયો હતો, તેમાંથી અકસ્માત્ એવા શબ્દો નીકળવા લાગ્યા કે 'રાજાને ખાઉં કે પ્રધાનને ખાઉં ?' વારંવાર નીકળતા આ શબ્દો સાંભળી રાજા ભયભ્રાંત થયો. તે બોલવા લાગ્યો કે ગુપ્તપણે પૃથ્વીપર વિચરનાર આ કોઈ ખરેખર સિદ્ધ પુરૂષજ છે. નહિતર આવા દુષ્કર કાર્યો પણ એક લીલામાત્રમાં કેમ કરી આપે હું ધારૂં છું કે આપણો નાશ કરવા માટેજ આમ્રફળના દંભથી આ કરંડીયામાં તેણે કોઈ પણ જાતની બીભિષિકા—ભય ઉત્પન્ન થાય તેવી વસ્તુ લાવી મૂકી છે.

આ પ્રમાણે ભયથી કંપતા અને બોલતા રાજાને દેખી કાંઈક હસતો હસતો પ્રધાન બોલી ઉઠયો અરે ? બીભિષિકાના મુખમાં ધૂળ પડો. એમાં તે વળી ભય શો રાખી મુકયો છે ? એવા તો કંઈક ધૂર્ત્તો આવે છે. શું તેનાથી અમે ડરી જવાના ? જો એમ ડરી જઈએ તો રાજ્યનો કારભાર કેમ ચલાવી શકીશું ? વિગેરે બોલતો પ્રધાન આસનથી બેઠો થયો.

રાજાએ તેને ઘણી મના કરી કે પ્રધાનજી ! શાંત થાઓ આ ઠેકાણે બળ અજમાવવાનું મને યોગ્ય લાગતું નથી, તમે તે કરંડીયાની પાસે ન જાઓ પણ 'વિનાશકાળે વિપરિત બુદ્ધિ' રાજાદિકનું કહેવું ન માનતાં પ્રધાન કરંડીયા પાસે આવ્યો. એટલે જેમ મૃત્યુની દુંદુભી વાગતી હોય તેમ ફરી શબ્દ નીકળ્યો કે 'રાજાને ખાઉં કે પ્રધાનને ખાઉં ? તેનો પણ અનાદર કરી કરંડીયો ઉઘાડી આમ્રફળ લેવાની ઇચ્છાથી પ્રધાને જ્યાં અંદર હાથ નાખ્યો કે તરતજ યમરાજાની ધાડ માફકની ત્રાસ આપતી કરંડીયામાંથી ભયંકર અગ્નિની જ્વાળા પ્રગટ થઇ. આ જ્વાળાની પ્રબળ અગ્નિમાં

જીવો પ્રધાન તરત પતંગ માફક રામશરણુ થયો, અર્થાત્ મરણુ પામ્યો. અગ્નિ એટલાથીજ શાંત ન થયો. તેની વિકરાળ જ્વાળાઓ ફડફડાટ થડથડાટ કરતી કરંડીયામાંથી બહાર આવી અને શિખાની માફક એટલી ઉંચી વધી કે તે રાજસભાનો મંડપ વિગેરે થોડાજ વખતમાં બળી ભસ્મીભૂત થયાં નાશાનાશ અને ભાગાભાગ થઈ પડી, રાજાને ઘણો ભય થયો. હવે આવી બન્યું, પ્રધાનનિગતિ તે આપણી ગતિ વિગેરે બોલતા રાજાએ મરણના ભયથી બચવા ખાતર તત્કાળ સિદ્ધને ત્યાં બોલાવ્યો. આખા શહેરમાં કોળહળગ મચી રહ્યો.

લોકેનો કોળાહળ સાંભળી સિધ્ધે વિચાર કર્યો કે હં, ઠીક થયું, કાંઈક ઉપદ્રવ થયો જણાય છે. ગધેડાઓને તો ડફણાનો માર જોઈએજ, ભાઈ બાપુનું ત્યાં કાસ નથી વિગેરે વિચાર કરતો હતો, તેટલામાં દોડતા રાજપુરૂષો તેને બોલાવવા આવ્યા મહાબળ તેઓ સાથે રાજા પાસે આવ્યો.

જીવામંત્રીનું મરણ અને માંહીથી નીકળતા શબ્દો તથા અગ્નિનો ત્રાસ વિગેરે મહાબળને જણાવી રાજાએ નમ્રતાથી જણાવ્યું કે સત્પુરૂષ! અમારા પર કૃપા કરી આ ઉપદ્રવ તું જલ્દી શાંત કર.

રાજાની આવી નમ્રતાથી, તેમજ આ અગ્નિથી બિચારા નિરપરાધી જીવોના જાન માલની ખુવારી થશે, એમ ધારી સિદ્ધે થોડું પાણી મંગાવી તે અગ્નિપર છાંટયું કે તરતજ અગ્નિ સર્વથા શાંત થયો, અર્થાત્ મહાબળની ઇચ્છાને આધિન થયેલા દેવે અગ્નિ બુઝાવી નાખ્યો.

મહાબળે તે કરંડીયાનું ઢાંકણું બંધ કર્યું કે તરતજ સભામા અને શહેરમાં પાછી શાંતિ ફેલાઇ, પણ તે કરંડીયાની નજીક જવાની કોઈની હિમ્મત ન ચાલી. સર્વના મનમાં એમજ આવ્યું કે આ કરંડીયો અહીંથી ઉપાડી જાય તો ઠીક થાય.

મહાબળ ફરી કરંડીયા પાસે ગયો અને ઢાંકણું ઉઘાડી તેમાંથી કેટલાંક આમ્રફળો લઈ રાજાને આપવા લાગ્યો, પણ ભયથી રાજાએ તે લેવા માટે ના પાડી. મહાબળે તે ફળો બીજા માણસના હાથમાં આપી રાજાને નિશ્ચય કરી આપ્યો કે આમાં હવે ભય નથી. અન્ય પુરૂષદ્વારા રાજાએ તે ફળ લીધાં.

અમાત્યના મરણથી રાજાને ખેદ થયો, પણ આ પોતાનો જ અન્યાય હોવાથી અને તેમાં પ્રધાનની સલાહ હોવાથી આ શોકને અન્ય તરફથી ટેકો ન મળ્યો. રાજાએ પ્રધાનપદે તે જીવા પ્રધાનના પુત્રને સ્થાપન કર્યો.

રાજા—સિદ્ધ! તું આ કરંડીયામાં એવો તે શો ભય લાવ્યો હતો કે મારો મહાઅમાત્ય થોડાજ વખતમાં આવી રીતે અચાનક મરણને શરણ થયો.

સિદ્ધ—નરાધીશ! તમારા અન્યાય વૃક્ષનો આતો એક અંકુરોજ હજી ઉત્પન્ન થયો છે, પણ હવે પછી ઉત્પન્ન થતાં પુષ્પ અને ફળોનો ખરો અનુભવ તો તમારે પોતાનેજ કરવાનો છે.

જે રાજાઓ ન્યાયપૂર્વક પ્રજાનું પાલન કરે છે તેઓ લેશ માત્ર પણ દુઃખી થતાં નથી, પણ ઉલટી દુનિયામાં કીર્તિ અને નાના પ્રકારની સંપત્તિ પામે છે. રાજન્! હજી પણ મને મારી સ્ત્રી સહિત અહીંથી વિસર્જન કર, નહિંતર તેનું પરિણામ ભયંકરજ આવશે.

સામંતાદિકે રાજાને આગ્રહ પૂર્વક જણાવ્યું કે સ્વામી! આ સિદ્ધનું વચન અંગીકાર કરો અને તેની સ્ત્રી તેને પાછી સોંપો. આવા સમર્થ પુરૂષને અન્યાય આપી પ્રકોપિત કરવો તે કોઈ પણ રીતે રાજ્યની સલામતી માટે નથી.

મલયસુંદરી પર અત્યંત આસક્તિવાળો કંદર્પરાજા વિચાર કરવા લાગ્યો કે આ સિદ્ધ શક્તિવાન છે, તેમજ મંત્ર તંત્રાદિકનો પણ જાણકાર છે. તેથી હું જે જે બહારનાં કાર્ય તેને બતાવું છું તે લીલા માત્રમાં સાધી આપે છે, તો મારા શરીરના સંબંધમાં કાંઇ દુષ્કર કાર્ય બતાવું કે જે કાર્ય તે સિદ્ધ નજ કરી શકે અને કાર્ય સિદ્ધ નહિ કરી શકે તો હું તેને તેની સ્ત્રી આપીશ નહિ, તેમ તે પણ કાર્ય સિદ્ધ નહિ થઈ શકવાથી મારી પાસે તે સ્ત્રીની માગણી કરી શકશે નહિં અને બીજે સ્થળે ચાલ્યો જશે. આમ કરવાથી લોકમાં મારી નિંદા થશે નહિ અને તે સ્ત્રી મારી પાસે રહેશે.

આ પ્રમાણે વિચાર કરી રાજાએ સિદ્ધને જણાવ્યું. સિદ્ધ તું ચિંતા નહિં કર. હું તારી સ્ત્રી તને પાછી આપીશ. તું બહુ સામર્થ્યવાળો છે. તને કાંઈ પણ કાર્ય અસાધ્ય નથી, માટે મારૂં ત્રીજું કાર્ય પણ તું કરી આપ.

પ્રકરણ ૪૫ મું.

હું પીઠનો ભાગ જોઇ શકું.

હું આ નેત્રોથી આગળનો ભાગ તો જોઈ શકું છું, અર્થાત દુનિયાનાં સર્વ પ્રાણીઓ, મનુષ્યો આગળનો ભાગ તો જોઈ શકેજ છે; તથાપિ તમારા જેવા સિદ્ધ પુરૂષનો સમાગમ થયો અને મારામાં કાંઈ વિશેષતા ન થાય, ત્યારે તે સમાગમમાં વિશેષતા શાની? માટે શરીરનો પછાડીનો ભાગ પણ હું જોઈ શકું, તેવો કોઇ પણ ઉપાય તમે કરો.

હદ ઉપરાંત અન્યાય કે દુઃખ, ઉપસર્ગ કે ત્રાસ, અન્ય તરફથી થતો જોઈ નિર્બળ કે અનાથ, દીન કે અશરણ, મૂર્ખ કે ગાંડો માણસ હોય તોપણ તે કકળી ઉઠે છે અને ગમે તેવા બળવાનની સામે પણ એકવાર પોતાનાં દુઃખો દૂર કરવાને ટક્કર ઝીલે છે. જનાવરો પણ અસહ્ય દુઃખ પડતાં સામાં શીંગડાં માંડે છે. મહાત્મા પુરૂષોની સહનશીળતા પણ એક વખત અન્યાયીના તરફ વિકરાલરૂપ ધારણ કરે છે, તો પછી આ રાજકુમાર અત્યાર સુધી જેણે પોતાનું સમતોલપણું જાળવી રાખ્યું હતું, તે આવા અસહ્ય અન્યાયીના સન્મુખ શક્તિમાન્ છતાં ક્યાં સુધી જાળવી રાખે ?

રાજાનાં વચનો સાંભળી કુમારને ઘણો ક્રોધ ચઢયો. અને અને આ દુષ્ટ રાજા વારંવાર આવા ક્ષુદ્ર આદેશો આપ્યાજ કરે છે. અશક્ય કાર્ય કરી આપવા છતાં એક પછી એક કાર્ય બતાવ્યા જ કરે છે. કાંઇક આક્ષેપ કરી મહાબળે રાજાને જણાવ્યું. રાજા ! કોઈ પણ માણસ પોતાની પુંઠના ભાગને જોઈ શકેજ નહિં; છતાં આવો ખોટો કદાગ્રહ તું શામાટે કરે છે ? તેમજ તારી પુંઠ જોવાથી તને શું ફાયદો થવાનો છે ?

સિદ્ધના સમજાવવા છતાં જ્યારે રાજાએ પોતાનો આગ્રહ ન મૂક્યો, ત્યારે રોષથી દાંતની સાથે દાંત પીસતા મહાબળે રાજાની ગરદન પકડી જોર પૂર્વક એવી રીતે ગરદનની નસ ખેંચી કે રાજાનું મુખ આગળ હતું તે ફરીને પાછળ આવ્યું. અર્થાત્ ડોકને ઠેકાણે ગરદન આવી અને ગરદનને ઠેકાણે ડોક આવી.

સિદ્ધ—રાજા ! હવે તારી પુંઠ જોયા કર અને તારૂં ઈષ્ટ કાર્ય સિદ્ધ કર.

સિદ્ધના આ કર્ત્તવ્યથી નારાજ થઇ નવો પ્રધાન રોષથી બોલવા

લાગ્યો. અરે! અન્યાયી, કપટી, ધૂર્ત શિરોમણિ! મારા પિતા જીવા મંત્રીને તેં મારી નાખ્યો અને અમારા સર્વના જોતાં જોતાં રાજાને આવી દુઃખી અવસ્થામાં લાવી મૂકયો? તારાથી અહીં બીજા કેટલા અનર્થ થશે? તું હમણાં હતો નહતો થઈ જઈશ.

પ્રધાન બોલે તેટલુંજ હતું. સિદ્ધના સામર્થ્ય, સાહસ અને તેજ આગળ તે તદ્દન નિર્માલ્ય અને અશક્ત હતો.

રાજાની આ દુર્દશા થવાના સમાચાર અંતેઉરમાં રહેલી તેની રાણીઓને થતાંજ ભયભ્રાંત થઈ તે સર્વે ઉતાવળી ઉતાવળી ત્યાં આવી, બેડોળ આકૃતિવાળા અને દુઃખી અવસ્થામાં રહેલા રાજાને જોઈ મુખમાં આંગળીઓ નાખી તે સર્વે રૂદન કરવા લાગી અને અતિ દીન સ્વરે હાથ જોડી સિદ્ધને વિનવવા લાગી કે હે ઉત્તમ પુરૂષ! તું કોપ મૂકી દે અને અમારા અબળાઓ ઉપર કરૂણા લાવી અમને પતિભિક્ષા આપ. રાજા પૂર્વે જે અવસ્થામાં હતો તે અવસ્થામાં પાછો લાવી મૂક. આ અબળાઓ ઉપર આટલી કૃપા કર. તારો આ ઉપકાર અમે કોઈપણ વખત ભુલશું નહિ.

રાજાને તેના અન્યાયનું ફળ મળ્યું છે, એમ જ્યારે હજારો લોકોના સન્મુખ જાહેર થશે, ત્યારેજ આ રાજા તેના દુષ્ટ અધ્યવસાયથી પાછો ફરશે, એમ નિશ્ચય કરી સિધ્ધે તે રાણીઓને ઉત્તર આપ્યો કે હે અબળાઓ! આ તમારો પતિ શહેરની બહાર આવેલા અજીતનાથ ભગવાનના મંદિરમાં દર્શન કરી પોતાને પગે ચાલીને પાછો અહીં આવે, તોજ તે પાછો પૂર્વની સ્થિતિમાં આવી શકશે, તે સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય નથી.

સિદ્ધના આ વચનો સાંભળી રાજા અશક્ત છતાં પણ તેમ કરવાને તૈયાર થયો.

આ કુતુહળ જોવા માટે હજારો લોકો રસ્તામાં એકઠા થયા. કોઈ બારી ઉપરથી તો કોઈ અગાશીપર ચઢી રાજાને જોવા લાગ્યા. રાજાને ઘણી શરમ લાગી; પણ તેમ કર્યા સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય નહોતો. મુખ પાછળ રાખી અને પગ આગળ રાખી સિધ્ધે પગે રાજા ચાલવા લાગ્યો, પણ આંખો પાછળ હોવાથી પગલે પગલે સ્ખલના પામતો હતો. કોઈ વખત પડી પણ જતો હતો. તેને દેખી કેટલાક લોકોને કુતૂહળ થતું હતું. ત્યારે કેટલાક જીવોને દયા ઉત્પન્ન થતી હતી. આવી રીતે ઘણા કષ્ટે રાજા શહેરની બહાર આવ્યો, મંદિરમાં જઈ અજીતનાથ પ્રભુનાં દર્શન કરી પૂર્વની માફક ચાલતો રાજા શહેરમાં આવ્યો.

હજારો લોકોની વચમાં તિરસ્કાર પામેલો અને 'અન્યાયી પાપી' એવાં ઉપનામને પામેલો રાજા હવે પોતાના દુષ્ટ અધ્યવસાયને અવશ્ય તજી દેશે, એમ ધારી સિધ્ધે પૂર્વની માફક જોર કરી પાછી ડોકની નસ ખેંચી કે પૂર્વે હતું તેમ મસ્તક ઠેકાણાપર આવ્યું અને પૂર્વની માફક જોવા લાગ્યો.

આવી અપૂર્વ શક્તિ અને દયા જોઈ તેની રાણીઓ ઘણી ખુશી થઈ સિદ્ધની પ્રશંસા કરવા લાગી અને ઉદાર દીલથી કહેવા લાગી કે સિદ્ધ પુરૂષ! તારે જોઇએ તે માંગી લે.

સિદ્ધ—જો તમારી મારા તરફ એવી લાગણી છે તો મને મારી સ્ત્રી મલયાસુંદરી રાજા પાસેથી પાછી અપાવો. તે સિવાય મને બીજું કાંઇ જોઇતું નથી. સિદ્ધના વચનોથી રાણીઓએ રાજાને ઘણો સમજાવ્યો કે તેની સ્ત્રી તમે પાછી સોંપો. તમારી મરજી હોય તો બીજી અનેક રૂપવાન ગુણવાન કન્યાઓનું પાણિગ્રહણ કરો, પણ આવા સમર્થ પુરૂષની સાથે વિરોધ નહિ કરો. ઈત્યાદિ ઘણું

કહ્યું પણ પથ્થર પર પાણી રેડવાની માફક રાજાના અંતઃકરણમાં તેની કાંઈ અસર થઈ નહિં. ઉલટો રાજા વિચાર કરતો હતો કે આ મલયસુંદરીને હવે કેવી રીતે મેળવવી ?

રાજા પોતાના કિલષ્ટ અધ્યવસાયથી પાછો ન ફર્યો કે આ બાજુ અકસ્માત્ અશ્વશાળામાં આગ લાગી. આગ એટલા બધા જોરથી ફેલાઇ કે તેની ભયંકર જ્વાળાઓ આકાશ પર્યંત લંબાઈ. રાજાના ઘોડાઓ તેની અંદર બળવા લાગ્યા. તે દેખી રાજાએ સિદ્ધને પ્રાર્થના કરી કે સિદ્ધ પુરૂષ ! મારો અશ્વરત્ન આ અગ્નિમાં બળીને મરી જશે માટે તું મારૂં ચોથું કામ કર, તે અશ્વને અગ્નિમાંથી બહાર કાઢી લાવ. અશ્વને બહાર કાઢી લાવ્યા પછી તરતજ હું તારી સ્ત્રી તને પાછી સોંપીશ અને પછી આજને આજ તારી ઈચ્છા આવે તે સ્થળે તું ચાલ્યો જજે. હવે હું તને રોકીશ નહિં.

લોકો બોલવા લાગ્યા. અરે ! હજી પણ રાજા પોતાનો ખરાબ વિચાર છોડતો નથી. આવી ગંભીર શિક્ષા મળી છતાં હજી લજ્જા ન આવી. કુમારે વિચાર કર્યો કે આ રાજાને સાથે આટલું થયું છતાં હજી પોતાનાં અધ્યવસાયને મૂકતો નથી, આ રાજા ખરેખર પાપીજ છે, હવે મારે પણ તેને યોગ્ય શિક્ષા આપવીજ. મારી સહનશીલતાની હદ આવી રહી છે. તે સહનશીલતાનો આણે દુરૂપયોગ કર્યો છે.

કુમાર મોટા ઉત્સાહ પૂર્વક બળતી લાયમાં જવાને તૈયાર થયો. ઘણા લોકો તેમ કરતા તેને અટકાવવા લાગ્યા, મનથી રાજાને નિંદવા લાગ્યા અને કેટલાક તો રાજાને પ્રત્યક્ષ આક્રોશ કરવા લાગ્યા; છતાં લોકોના દેખતાંજ સિદ્ધ પુરૂષે વ્યંતર દેવને યાદ કરી અગ્નિમાં પ્રવેશ કર્યો.

આ વખતે રાજાને ઘણો સંતોષ થયો, પણ પ્રજાને અતિ શોક થયો; છતાં આ હર્ષ શોક લાંબો વખત ટકી ન શક્યાં. એક ક્ષણવારમાં તો સિદ્ધપુરૂષ અગ્નિમાંથી બહાર નીકળી આવ્યો.

તેના રૂપમાં ઘણો વધારો થયો હતો. ઈંદ્રના અશ્વ સરખા

અશ્વપર તે બેઠો હતો. દિવ્ય વસ્ત્ર અને સુંદર અલંકારોથી તેનું શરીર સુશોભિત થઈ રહ્યું હતું. લોકોના આશ્ચર્ય વચ્ચે તેણે પોતાનું બોલવું શરૂ કર્યું.

મહારાજા, પ્રધાન અને પ્રજાગણ! આ વખતે જે આ અગ્નિ પ્રજ્વલિત થઈ રહ્યો છે, તે ઘણોજ પવિત્ર છે. તેમજ જે ઠેકાણે આ અગ્નિ ઉત્પન્ન થયો છે. તે ભૂમિ પણ સર્વ મનોવાંછિત આપવાવાળી છે. તે સ્થળે જમીનપર આળોટવાથી આ અશ્વ અને હું પણ આવી દિવ્ય સ્થિતિ પામ્યાં છીએ, અમને બન્નેને કોઈ પણ વખત હવે રોગ, જરા કે મૃત્યુ પરાભવ કરી નહિંજ શકે. જો આ વખતે કોઈ પણ મનુષ્ય પોતાનું ઇચ્છિત કાર્ય મનમાં ધારી આ અગ્નિમાં પ્રવેશ કરશે તો તે મારી અને આ અશ્વની માફક થોડાજ વખતમાં દિવ્યરૂપધારી થઈ શકશે અને તેના મનોરથો સિદ્ધ થશે.

આ પ્રત્યક્ષ બનેલો સિદ્ધપુરૂષોનો અને અશ્વનો દાખલો જોઈ દિવ્યરૂપના અને મનોઇચ્છિત સુખના ઇચ્છક રાજાદિ અનેક પુરૂષો અગ્નિમાં પડવાને તૈયાર થયા.

સિદ્ધપુરૂષે જણાવ્યું કે—અરે લોકો! તમે હમણાં થોડીવાર ધીરજ રાખો. આ અગ્નિ ખરેખર તીર્થભૂમિ સરખો છે. તો હું તેની પ્રથમ પૂજા કરી લઉં. આ પ્રમાણે કહી ઘી પ્રમુખ અનેક હવ્ય પદાર્થો મંગાવી, કપટ મંત્રોચ્ચાર પૂર્વક મંદ પડી ગયેલા તે અગ્નિમાં તે પદાર્થ હોમી અગ્નિ વિશેષ પ્રદીપ્ત કર્યો.

પ્રકરણ ૪૬ મું.

પાપીનો ક્ષય—અગ્નિપ્રવેશ—રાજ્યપ્રાપ્તિ.

અગ્નિપૂજન થઈ રહ્યું. મંદ અગ્નિ પ્રદીપ્ત થયો. 'હું' પ્રથમ પ્રવેશ કરીશ. નહિં, નહિં. હું પ્રથમ પ્રવેશ કરીશ.' ઇત્યાદિ બોલવા પૂર્વક સિદ્ધની માયા જાળમાં ભરમાયેલા રાજા અને પ્રધાને ઇચ્છિત

સુખ મેળવવાના સંકલ્પ કરવા પૂર્વક અગ્નિમાં પ્રવેશ કર્યો. રાજાના જેવી પ્રબળ ઇચ્છાવાળા અનેક રાજપુરૂષો રાજાની પાછળ અગ્નિમાં પ્રવેશ કરવા લાગ્યા. પણ દયાળુ દીલના રાજકુમારે તે સર્વને મના કરી કે હે લોકો ! તમે ઉતાવળ નહિ કરો, થોડો વખત વિલંબ કરો, રાજા તથા પ્રધાનને બહાર આવવા દ્યો પછી તમે પ્રવેશ કરજો.

મહાબળનું કથન સર્વ લોકોએ માન્ય કર્યું. કેમકે અત્યારે તેના ઉપર સર્વ પ્રજાનો પૂર્ણ પ્રેમ હતો. રાજા તથા પ્રધાને અગ્નિમાં પ્રવેશ કર્યો, ઘણો વખત થયો છતાં બન્નેમાંથી એક પણ બહાર ન આવ્યો ત્યારે પ્રજાલોક સિદ્ધને પ્રશ્ન કરવા લાગ્યા કે આટલો બધો વખત થયો છતાં હજી રાજા તથા પ્રધાન બહાર કેમ ન આવ્યા ? તમે તો થોડાજ વખતમાં બહાર આવ્યા હતા.

મહાબળ—પ્રજાગણ ! તમે વિચાર કરો કે અગ્નિમાં પ્રવેશ કરેલ કોઇ માણસ કોઈ પણ વખત બહાર આવ્યો છે ? હું અગ્નિમાંથી બહાર આવ્યો તેનું કારણ મને વ્યંતર દેવની મદદ છે. તેણે મને ઘણે ઠેકાણે મદદ કરી છે.

પ્રજાગણ—હા ! હા ! અમને ખબર પડી, તમે રાજા ઉપરનું તમારૂં વેર વાળ્યું છે. ખરેખર રાજા તથા પુત્ર સહિત પ્રધાનને તેનો અન્યાયવૃક્ષ ફળીભૂત થયો.

રાજા મરણ પામવાથી સામંતાદિ સર્વ રાજપુરૂષો એકઠા થઈ વિચારવા લાગ્યા કે હવે રાજ્ય કોને આપવું ? કેમકે રાજાની પાછળ રાજ્ય ધારણ કરે તેવો કોઈ લાયક પુત્ર નથી.

પ્રજા સમુદાયે બહુમતે જણાવ્યું કે આ સિદ્ધપુરૂષ રાજ્યને લાયક છે. તેમજ ગુણવાન્ સાથે અપૂર્વ સામર્થ્યવાન છે. દેવ પણ જેને મદદ કરનાર છે. આવા સામર્થ્યવાનને રાજ્યારૂઢ કરવો તે સર્વ રીતે યોગ્ય જ છે. પ્રજા પક્ષના મતને સર્વ તરફથી ટેકો મળતાં

સર્વ પ્રજાએ અને રાજપુરૂષોએ મળી સિદ્ધને—મહાબળને રાજ્યાસન પર સ્થાપન કરી રાજ્યનો સર્વ અધિકાર સોંપ્યો.

સિદ્ધ, ન્યાયપૂર્વક રાજ્યનું પાલન કરવા લાગ્યો, પોતાના પ્રચંડ બાહુબળથી પ્રબળ શત્રુઓને પણ સ્વાધિન કર્યા, ક્રમે ક્રમે મહાબળ સિદ્ધરાજના નામથી પ્રખ્યાતિ પામ્યો.

મહાબળે વ્યંતર દેવનો મોટો ઉપકાર માન્યો. નમસ્કાર કરી નમ્રતાપૂર્વક તે બોલ્યો. અત્યારે તમે તમારા સ્થાનપર પધારો. કોઇ વિષમકાર્ય આવી પડયે હું આપને સંભારીશ, તો તે અવસરે આપ મને સહાય કરશો. વ્યંતરદેવ 'તથાસ્તુ!' એમ કહી ત્યાંથી અદૃશ્ય થઈ ચાલ્યો ગયો.

મલયસુંદરીના મનોરથો પૂરણ થયા, સ્વામીનો નિરંતરને માટે મેળાપ થયો. મહાન દઢતાથી શ્રદ્ધાપૂર્વક પાલન કરેલું શીયળ-વૃક્ષ ફળીભૂત થયું અને તે મહારાણીના પદ પર આરૂઢ થઈ. છતાં પણ પુત્રનો મેળાપ હજી થયો ન હતો અને તેથી તે મહારાણીપદ પણ શલ્યની માફક શોકિત હૃદયમાં સાલતું હતું..

પ્રકરણ ૪૭ મું.

બળસાર્થવાહ કારાગૃહમાં.

કરીયાણાના વહાણો ભરી બળસાર્થવાહ દેશાંતર ગયો હતો. અને ત્યાં તેણે મલયસુંદરીને દ્રવ્ય લઈ કારૂના કુળમાં વેચી દીધી હતી, તે સાર્થવાહ દેશાંતરથી પાછો ફરી ઘણી રિદ્ધિ સહિત સાગરતિલક બંદરે આવી પહોંચ્યો. કેમકે તે અહીંનો જ રહેવાશી હતો. માલના ભરેલાં વહાણો બંદરપર રાખી કેટલીક ઉત્તમ ચીજોનું

ભેટણું લઈ તે મહાબળ-સિદ્ધરાજને મળવા માટે સભામાં આવ્યો, સાર્થવાહ ભેટણું મૂકી રાજાને નમસ્કાર કરી ઉભો રહ્યો.

આ અવસરે રાજસભામાં રાજાની પાસે જ મલયસુંદરી બેઠેલી હતી, તેને જોતાં જ સાર્થવાહને ઘણો ભય લાગ્યો; કેમકે તેણે મલયસુંદરીને કદર્થના કરવામાં કાંઈ કચાશ રાખી ન હતી, ભયથી વ્યાકુળ થયેલો સાર્થવાહ કોઈ કાર્યના મિષથી તત્કાળ સભામાંથી બહાર નીકળી ઘેર આવ્યો. ઘેર આવી વિચાર કરવા લાગ્યો કે અરે! આ સુંદરી દ્વીપાંતરમાંથી અહીં કેવી રીતે આવી? અને રાજાની સ્ત્રીપણે કેવી રીતે સંબંધ પામી? મેં આ સ્ત્રીને કદર્થના કરી જે જે દુઃખ આપ્યાં છે, તે સર્વ વાત જો આ સ્ત્રી રાજાને કહેશે તો રાજા મને જીવથી મારી નાખશે. હવે મારે શું ઉપાય કરવો! વિગેરે વિચારમાં સાર્થવાહ દુઃખીયો થઈ રહ્યો છે.

મલયસુંદરી પુત્રવિયોગે અત્યંત દુઃખણી થઇ રહી હતી અને તેથી આવા સુખમાં પણ બળસાર્થવાહને વિસરી જાય તેમ નહોતી જ. બળસાર બહાર ગયો કે તરત જ મહાબળને તેણીએ જણાવ્યું કે સ્વામિનાથ! આજ બળસાર્થવાહે મને અત્યંત દુઃખ આપ્યું હતું અને પુત્રને લઈ લીધો છે.

મલયસુંદરીનાં વચનો સાંભળતાં જ રાજાને પગથી તે મસ્તકપર્યંત ક્રોધની જ્વાળા વ્યાપી ગઈ. દુષ્ટ સાર્થવાહે મારી સ્ત્રીને વગર પ્રયોજને આવી રીતે કદર્થના કરી. અરે સુભટો! જુઓ છો શું? બલસાર્થવાહને કુટુંબ સહિત બાંધીને અહીં લાવો અને તેનો સર્વ માલ જપ્ત કરી મુદ્રિત કરો.

રાજાનો હુકમ થતાં જ સાર્થવાહને કુટુંબસહિત પકડવામાં આવ્યો અને તેનો સર્વ માલ જપ્ત કર્યો. રાજાએ સાર્થવાહને તેનો ગુનો જણાવી કુટુંબ સંહિત કેદ કર્યો. સાર્થવાહ વિચારવા લાગ્યો

કે કરેલ કર્મો ઉદય આવ્યાં. આ રાજા પાસેથી મારો છુટકારો થાય તેવો બીલકુલ સંભવ નથી, છતાં એક ઉપાય છે તે ઉપાય જો પુણ્યોદયથી પાંસરો પડે તો મારા જાનમાલની કુશળતાનો સંભવ છે.

તે ઉપાય એજ છે કે આ રાજાનો પ્રબળ વૈરી ચંદ્રાવતીનો મહારાજા **વીરધવળ** છે. તેમજ તે મારો વિશેષ પ્રકારે પરિચયવાળો પણ છે. તે રાજા આ રાજાનો પરાજય કરી મને છોડાવશે. આ રાજાએ મારી મીલકત જપ્ત કરી છે; છતાં હજી મારી ગુપ્ત મીલકત તેના જાણુવામાં આવી નથી, તે બચી ગઇ છે. તો તે મીલકતમાંથી આઠ લાખ સોના મહોર અને દ્વીપાંતરથી લાવેલ લક્ષણુવાન્ આઠ હાથી તે **વીરધવળ** રાજાને મારો છુટકારો કરવા નિમિત્તે મોકલાવું. આ પ્રમાણે સંકલ્પ કરી બંદીખાનામાં રહ્યાં છતાં પોતાના વિશ્વાસપાત્ર **સોમચંદ્ર** નામના વણિકને ગુપ્ત સંકેતથી તે વાત જણાવી અને ગુપ્ત ખજાનામાંથી આઠ લાખ સોનામહોર લઈ **સોમચંદ્ર**ને **વીરધવળ** રાજા પાસે પોતાની મદદે બોલાવવા માટે જવા આજ્ઞા કરી.

સોમચંદ્ર આઠ લાખ સોનામહોર લઈ **વીરધવળ** રાજાને બોલાવવા માટે આગળ વધ્યો. તે રૌદ્ર અટવીમાં જઈ પહોંચ્યો, તેટલામાં **ચંદ્રાવતીનો** રાજા **વીરધવળ** અને પૃથ્વીસ્થાનપુરનો રાજા **સુરપાળ** મોટા સૈન્ય સહિત તેને સન્મુખ મળ્યા.

આ બન્ને રાજાઓને એવી ખબર મળી હતી કે રૌદ્રઅટવીમાં આવેલા દુર્ગતિલક નામના પાહાડ ઉપર **ભીમ** નામનો પલ્લીપતિ રહે છે, તેની પાસે **મલયસુંદરી** છે. આ ખબર સાંભળતાં જ પુત્ર પુત્રીનાં વિયોગી બન્ને રાજાઓ પોતપોતાના રાજ્યમાંથી પ્રબળ સૈન્ય લઇ ભીમ પલ્લીપતિને જીતીને મલયસુંદરીને છોડાવવા માટે આવ્યા હતા. દુર્જય પલ્લીપતિને તેઓએ સૈન્યબળથી એક લીલામાત્રમાં

જીતી લીધો અને ત્યાં સર્વ સ્થળે મલયસુંદરીની તપાસ કરી, પણ તે દુર્લભસુંદરીના સહેજે પણ સમાચાર ત્યાંથી ન મળ્યા, ત્યારે નિરાશ થઈ બન્ને રાજાઓ પાછા પોતાના નગર તરફ જતા હતા, તે અવસરે સોમચંદ્ર તેમને ત્યાં જઇ મળ્યો.

બળસારનો કહેલો સર્વ વૃત્તાંત સોમચંદ્રે સવિસ્તર વીરધવળને નિવેદિત કર્યો અને આઠ લાખ સોના મહોર ભેટ તરીકે તેની આગળ મૂક્યાં.

રાજા વીરધવળે સોમચંદ્રનું કથન ધીરજથી સાંભળ્યું અને પૂર્વાપર વિચાર કરી સિદ્ધરાજ સાથે યુદ્ધ કરી બલસારને છોડાવવાનું કબુલ કર્યું.

રાજા વીરધવળે આઠ લાખ સુવર્ણમાંથી અડધો અરધ સુવર્ણ સુરપાળ રાજાને આપ્યું અને સિદ્ધરાજનો પરાભવ કરી બલસારને મુક્ત કરવા સાથે આવવા જણાવ્યુ.

રાજા સુરપાળ પણ ઉંડા લોભ સમુદ્રને પૂર્ણ કરવા માટે રાજા વીરધવળના વિચારને ટેકો આપ્યો. અર્થાત્ સાથે આવવા માટે હા કહી અને જણાવ્યું કે તે રાજા સાથે આપણે વંશપરંપરાથી વેર ચાલ્યું આવે છે, તો આ પ્રસંગે તે રાજાને મારીને આપણા વેર સાથે તેનું સર્વસ્વ ગ્રહણ કરીશું.

સિદ્ધરાજ કોણ છે ? અને તેણે બળસારને શા માટે કેદ કર્યો છે ? આ બાબતથી તે બન્ને રાજા અજાણ છે. તેમ જ આ સિદ્ધરાજ કોણ છે અને મલયસુંદરીને વીરધવળ સાથે શું સંબંધ છે તે વિષે બળસાર પણ અજાણ છે. આમ હોવાથી ત્રણે જણાએ અજાણપણાથી એક મોટું સાહસ કર્યું છે, પણ એ ઠેકાણે તેઓનો શો દોષ ? વિષયવાસના જ તેવી છે. લોભનો તો થોભજ નથી. ભાવી પણ તેવું જ. એ નિમિત્તેજ આ સર્વનો મેળાપ થવાનો છે.

આ પ્રમાણે વેર વાળવાનો અને લોભ સમુદ્રને પુરવાનો વિચાર કરી અસંખ્ય દળ સાથે બન્ને રાજાએ સિદ્ધરાજ પર ચડાઇ કરી. સૈન્યભારથી કાયર પુરૂષોના હૃદયની માફક પૃથ્વીને કંપાવતા બન્ને રાજાઓ સાગરતિલક શહેરની નજીકમાં આવી પહોંચ્યા.

પ્રકરણ ૪૮ મું.

દૂતપ્રેષણ.

શહેરની નજીકમાં ઉંચી ટેકરીઓ વિગેરેની સગવડતાવાળી જમીન ઉપર સૈન્યનો પડાવ નાખ્યો.

આવું મોટું સૈન્ય પોતાના રાજ્ય પર ચડી આવ્યું છે; છતાં આ રાજા નિર્ભય કેમ જણાય છે ? યુદ્ધ વિગેરેની સામગ્રી કેમ તૈયાર કરતો નથી ? વિગેરે વિતર્કો કરતા બન્ને રાજાઓએ દૂતને શિક્ષા આપી સિદ્ધરાજ પાંસે મોકલ્યો.

દૂત રાજસભામાં આવી રાજાને નમસ્કાર કરી કહેવા લાગ્યો. રાજન્! પૃથ્વીસ્થાનપુરનો મહારાજા સુરપાળ તથા ચંદ્રાવતીનો મહારાજા વીરધવળ બન્ને મોટું સૈન્ય લઈ અહીં આવ્યા છે. તેઓ આપને જણાવે છે કે જે બળસાર સાર્થવાહને તમે કેદ કરી બંધીખાને નાંખ્યો છે, તે અમારો મિત્ર છે.

ખરેખર ઉદાર દીલના દાનેશ્વરી મનુષ્યો સર્વ જીવોની સાથે બાંધવોની માફક આચરણ કરે છે. મધુર પાણી વરસતો પર્જન્ય–વરસાદ કોને તૃપ્ત નથી કરતો ? તે વ્યાપારી વારંવાર અમારા રાજ્યમાં વ્યાપાર નિમિત્તે જવે આવવે કરી અમારા મહારાજા સાથે વિશેષ

પ્રકારે સ્નેહબંધનથી સંબંધિત થયો છે. તે ઉત્તમ કુળનો અને પ્રમાણીક માણુસ છે માટે તેને તમારે છોડી મુકવો જોઇએ.

મિત્રની માફક, બંધુની માફક કે પુત્રની માફક, વ્યસનમાં આવી પડેલા આ સાર્થવાહની અમારો સ્વામી બીલકુલ ઉપેક્ષા નહિ કરે.

અમારા બન્ને મહારાજા આપને એમજ કહેવરાવે છે કે તે સાર્થવાહનો સત્કાર કરી તમે તેને છોડી મૂકો અને તમે તમારૂં રાજ્ય સુખશાંતિથી પાલન કરો.

કદાચ આ સાર્થવાહે તમારો અપરાધ કર્યો હોય; તથાપિ તેનો એક અપરાધ સહન કરો. એક પાંદડામાં બગાડ થતાં કાંઈ ફળેલું વૃક્ષ કાપી નાખવામાં નથી આવતું.

અમારા સ્વામીએ આ સાર્થવાહને પોતાના માણુસપણે સ્વીકાર્યો છે, તો આ ધનાઢયનો નિગ્રહ કરવો, તે હવે તમને અશકય થઈ પડશે; કેમકે જે વનમાં સિંહ ગર્જના કરી રહ્યો છે, તે વનને જોવાને પણ શું હાથી સમર્થ થશે ?

રાજન્ ! તમે શૂરવીર છો; તથાપિ અલ્પબળવાળા છો અને અમારા રાજા મહાન્ સૈન્ય સમુદાયવાળા છે. તો સમુદ્રની અંદર સાથવાની મુઠીની માફક તમારૂં સૈન્ય તેના સૈન્યમાં વિલય થઇ જશે.

પૂર્વાપર વિચાર કરી સાર્થવાહને છોડી દેવો તે યોગ્ય છે. નહિતર અમારા મહારાજાઓ સાર્થવાહનો બળાત્કારે પણ છુટકારો કરાવશે અને તમને પણ શિક્ષા કરશે. સિંહે પોતાનો પંજો સજ્જ કર્યે હાથીનું કાંઈ પણ જોર ચાલનાર નથી, માટે હે રાજન્ ! આ છેવટનો પેગામ છે. કાંતો સાર્થવાહને છોડી દો, નહિતર યુદ્ધ માટે તૈયાર થાઓ.

રાજન્! મારા વિચાર પ્રમાણે કાર્યનો દીર્ઘ વિચાર કરો. રાવણુની માફક મોહ નહિં પામો. ઉપાર્જન કરેલું રાજ્ય ચિરકાળ પર્યંત ભોગવો અને અમારા મહારાજાનું વચન માન્ય કરો.

સિદ્ધરાજે દૂતના કહેલાં વચનો શાંતપણે સાંભળ્યાં, પોતાનો પિતા તથા સસરો સન્મુખ આવ્યા જાણી તેને ઘણો હર્ષ થયો. હર્ષથી તેનાં રોમેરોમ ઉલ્લાસ પામ્યાં; છતાં કૃત્રિમ કોપના આવેશમાં તે રોમ ઉલ્લાસને ફેરવી નાખી અર્થાત્ કોપનો આડંબર કરી રાજા દૂતને કહેવા લાગ્યો.

અરે દૂત! તું બહુ વાચાળ જણાય છે, તારા બન્ને સ્વામી ઘણું મોટું સૈન્ય લઈને આવ્યા છે, તો શું મારે ભુજા નથી? દેહ નથી? કે હું મનુષ્ય નથી? એકજ સૂર્ય કરોડો તારાનું તેજ શું નથી ગ્રહણ કરતો? એકજ કેસરી અનેક હાથીના મદ શું નથી ગાળતો? વ્હાલો અને એકનો એકજ પુત્ર હોય છતાં દુષ્ટ આચરણવાળા તે કુપુત્રને ન્યાયી રાજાઓ શું શિક્ષા નથી આપતા? આ સાર્થવાહ તારા રાજાને વલ્લભ હોય તો તેમાં મારે શું? તે અન્યાયીને શું હું શિક્ષા ન આપું? શરીરે વળીયા પડયાં અને માથે પળીયાં ચડયાં છે, ન્યાય માર્ગે ચાલવાનું બીરૂદ ધરાવે છે; છતાં આ અપરાધીને છોડાવતાં તારા સ્વામીને શું લજ્જા નથી આવતી? અન્યાય પક્ષને પુષ્ટિ આપનારાઓ યુદ્ધમાં મારી આગળ બીલકુલ ટકી શકવાના નથી. તને યાદ હશે કે ઘુવડને આશ્રય આપનાર રાત્રિના અંધકારની સૂર્ય આગળ કેવી સ્થિતિ થઈ પડે છે તેવી સ્થિતિ અન્યાયીને આશ્રય આપનારની થશે.

સિંહ જ્યારે પોતે ચઢાઈ કરે ત્યારે હરિણનાં બાળકોને કોનું શરણ! વિદ્યુત્પાતની આગળ વૃક્ષ કે ઘર, શું મનુષ્યનું રક્ષણ કરી શકે છે? નહિ જ.

રાજા હો કે રંક હો, અપરાધીને તો શિક્ષા આપવીજ. જો તેમ કરવામાં ન આવે તો અમારો રાજ્યધર્મ ક્યાં રહે? અન્યાયી

સાર્થવાહનો પક્ષ કરનારા તારા સ્વામીને રણસંગ્રામમાં મારા ખડ્ગ અને બાણની સાક્ષીએ હું પ્રાયશ્ચિત આપીશ. માટે દૂત ! જા જલદી. તારા સ્વામીને ચેતાવ. સંગ્રામને માટે તૈયાર થાય. હું પણ તારી પાછળજ યુદ્ધ અર્થે બહાર આવું છું. આ પ્રમાણે બોલતાં જ સિંહાસન પરથી સિદ્ધરાજ બેઠો થયો અને રણસંગ્રામના પ્રયાણ-સૂચક રણશીંગુ (ભેરી) વગડાવ્યું.

સિદ્ધરાજની વાક્ચાતુરી અને ઉત્સાહ દેખી દૂત તો સ્તબ્ધજ થઇ ગયો. તરતજ ત્યાંથી રવાના થઈ રાજા સુરપાળ તથા વીરધવળને આવી મળ્યો અને સિદ્ધરાજે જણાવેલા વાક્યોથી યુદ્ધ માટે સજ્જ થવા જણાવ્યું.

મહાબળ સભા બરખાસ કરી, પોતાના મહેલમાં મલયસુંદરીને આવી મળ્યો અને બળસારને છોડાવવા માટે આવેલા પિતાશ્રી તથા સસરાના શુભ સમાચાર નિવેદિત કર્યા. અનાયાસે પિતાશ્રી તથા સસરાને અહીં આવેલા સાંભળી મલયસુંદરીના આનંદનો પાર ન રહ્યો.

મહાબળ—કાંતા ! સંગ્રામ કર્યા સિવાય એકદમ પિતાજી તથા સસરાને જઇ મળવું તે મને ઉચિત લાગતું નથી. યદ્યપિ પિતાજી તથા સસરાજી સન્મુખ યુદ્ધ કરવું તે અનુચિત છે, છતાં સંગ્રામાર્થે આવેલ હોવાથી તેમ કર્યા સિવાય 'હું તમારો જમાઇ છું' કે 'આપનો પુત્ર છું' એમ કહી દીનતાથી મળવું એ ક્ષત્રિયોને મોટું અપમાન કરનાર છે કે માનભંગ કરનાર છે. તો એકવાર થોડો પણ સંગ્રામ કરી મારા હાથ દેખાડી પછી હું તેમને ભેટી પડીશ માટે તું અહીં રહેજે. આ મહેલના ઝરૂખામાં બેસી દૂરથી થતા સંગ્રામને જોયા કરજે. આ પ્રમાણે મલયસુંદરીને જણાવી મહાબળ ત્યાંથી બહાર નીકળ્યો.

—મુનિ ચંદ્રોદય વિજયજી મહારાજના
પ્ર શિષ્ય મુનિ દક્ષપ્રભવિજય

પ્રકરણ ૪૮ મું.

યુદ્ધ પ્રવેશ.

રણશીંગાં ફુંકાવા લાગ્યાં. ચતુરંગ સૈન્ય આવી મળ્યું. રણરંગ હસ્તીપર બેસી મોટા ઉત્સાહથી સિદ્ધરાજ શહેર બહાર આવ્યો.

બન્ને સૈન્યમાં રણસંગ્રામનાં વાજીંત્રો એટલા જોરથી વાજતા હતા કે જાણે બ્રહ્માંડને પણ ફોડી નાખશે. રણાંગણમાં પ્રવેશ કરવા માટે સુભટો તૈયાર થઈ ગયા. ભાટ લોકો સુભટોનાં પરાક્રમોનું વર્ણન કરવા લાગ્યા. ભયંકર સિંહનાદ ચારે બાજુ થવા લાગ્યા. જયશ્રીના ઈચ્છક સુભટો નૃત્ય કરવા લાગ્યા. બન્ને સૈન્ય સન્મુખ આવી લાગ્યાં, યુદ્ધનો પ્રારંભ થયો. રથવાળા રથવાળા સામે, હાથીપર ચડેલા હાથીવાળા સામે, અશ્વવાળા અશ્વવાળા સામે અને પદાતિઓ પદાતિ સામે ધસ્યા. રણાવેષમાં વીરપુરૂષોના મસ્તકના કેશ મનની અંદર રહેલા ક્રોધાનળના ધુમાડાની માફક ઉછળવા લાગ્યા. પરસ્પર છોડેલા બાણના સમુદાયથી સૂર્ય ઢંકાવા લાગ્યો અને જાણે કાળરાત્રિની શરૂઆત થઈ હોય તેમ અંધકાર ફેલાવા લાગ્યો. અન્યોઅન્યના શસ્ત્રોના સંઘર્ષણથી ઉત્પન્ન થતો અગ્નિ વચમાં વીજળીની માફક પ્રકાશના ઝબકારા આપતો હતો. પ્રસરતાં બાણનાં સૂત્કાર, ભયંકર ભાલાઓના રણત્કાર, ધૂધૂયમાન થતા શિલાના સમુદાય, ખડ્ગના ખાટકાર, છુરીના છણત્કાર અને દંડના ભાત્કારથી સંગ્રામભૂમિ ભયંકર દેખાવા લાગી.

શરીરપર ધારણ કરેલ બખ્તરોના ત્રુટત્ ત્રુટત્ શબ્દો થવા લાગ્યા. કાયર પુરૂષો કંપવા લાગ્યા અને શૂરવીરોનાં રોમાંચો

चीत्र ५. पृ० २६८ बल सार्थवाहनी प्रेरणाथी तेने छोडाववा सुरपाल तथा वीरधवल राजा आवे छे, महाबल साथे लडाई थाय छे, देवनी मददथी महाबलनी जीत थाय छे माता अने पिताने मळे छे, तमाम कुटुंबनो अहीं मेलाप थाय छे.

श्री शारदा मुद्रणालय—अमदावाद.

સિત થવા લાગ્યાં. ખડ્ગાખડ્ગી, દંડાદડી; શરાશરિ; કુંતાકુંતિ; ગદાગદિ, દંતાદંતિ, લાતાલાતિ; મુષ્ટામુષ્ટિ અને મુદ્ગરા મુદ્ગરિ પ્રમાણે ભયંકર યુદ્ધ આપસમાં થયું. ક્ષય કાળને સૂચવનારા આ યુદ્ધના પ્રસંગમાં થોડાજ વખતમાં સિદ્ધરાજનું સૈન ભાંગ્યું; કેમકે તે ઘણુંજ થોડું હતું તેમજ તેને અચાનક તૈયાર થવું પડયું હતું. યુદ્ધમાંથી પાછું ફરી સેન્ય શહેર તરફ વળવા લાગ્યું.

પોતાના સૈન્યને પાછું ફરતું દેખી રણુરંગ હાથીપર બેસી સિદ્ધરાજ પોતાના સૈનિકોને સ્થિર કરતો, સિંહનાદથી સામા પક્ષના સૈન્યને ત્રાસ આપતો રણુસંગ્રામના સોખરાપર આવી યુદ્ધ કરવા લાગ્યો.

સિદ્ધરાજને સન્મુખ આવેલો દેખી વિશ્વાલંકાર હાથી ઉપર બેસી સુરપાળરાજા અને સંગ્રામતિલક હાથી ઉપર બેસી વીરધવળ રાજા તેના સન્મુખ યુદ્ધ કરવા આવી પહોંચ્યા. પોતાના સર્વ બળને વાપરતા તે સર્વે રાજાઓ જીવપર આવીને લડવા લાગ્યા.

પોતાના બાહુબળથી સામો પક્ષ અજેય જણાતાં સિદ્ધરાજે વ્યંતરદેવનું સ્મરણુ કર્યું. સ્મરણુ કરતાંજ તે વ્યંતરદેવ હાજર થયો, ‘ હું આવી પહોંચ્યો છું ’ એમ જણાવી તે દેવ સિદ્ધરાજને મદદ કરવા લાગ્યો. તે સામા પક્ષ તરફથી આવતાં બાણોને અર્ધમાર્ગમાંથી પકડી લઈ સિદ્ધરાજને આપવા લાગ્યો. સિદ્ધરાજના સૈન્યનાં બાણુ સામા પક્ષને વાગવા લાગ્યાં અને તે તરફનાં બાણુ વચમાંજ દેવ ઉપાડી લેવા લાગ્યો. આ કારણુથી મેઘધારાથી જેમ હંસો દિશાઓમાં ઉડી જાય છે, તેમ સિદ્ધરાજની બાણુધારાએ રણાંગણુમાંથી રાજહંસો સહજવારમાં ઉડવા લાગ્યા. એક તો બળવાન્ અને યુવાન સિદ્ધરાજ, તેમાં વળી દેવની મદદ. આ બન્ને કારણુથી સિદ્ધરાજનું જોર વધ્યું. તેણે કૌતુકથી રાજાના ચામર, ધ્વજા અને છત્ર છેદી

નાખ્યાં; તેમજ તે બન્ને રાજાના શરીરનું રક્ષણ કરતાં તેમણે હાથમાં લીધેલાં શસ્ત્રો વારંવાર પાડી નાખવા લાગ્યો.

તેજવાન્ ગુરૂ શુક્રને પણ ચંદ્રમા જેમ નિસ્તેજ કરી નાખે છે, તેમ બન્ને રાજાને નિસ્તેજ કરી ચિંતાસમુદ્રમાં નાખ્યા. ચિંતાથી અધોમુખ અને લજ્જાથી શ્યામ મુખ ધારણ કરતા પિતા તથા સસરાને દેખી સિદ્ધરાજે વ્યંતરદેવને બોલાવી કેટલીક અગત્યની ભલામણ કરી પૂર્વે લખી રાખેલ એક લેખ બાણના અગ્ર ભાગમાં રાખી તે બાણ રાજાના સન્મુખ ફેંક્યું.

દેવ પ્રભાવથી સિદ્ધરાજે મુકેલું બાણ રાજાને નમસ્કાર કરતું અને મનુષ્યોને મોહ પમાડતું રાજા પાસે આવ્યું.

આ પ્રમાણે આવતા બાણને દેખી તે બન્ને રાજાઓ ચિત્તમાં ચમત્કાર પામ્યા. બાણ આકાશથી નીચું ઉતર્યું. સુરપાળ રાજાને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી નમસ્કાર કર્યો અને તેના ચરણારવિંદમાં તે પત્ર મૂકી પાછું તે સિદ્ધરાજની પાસે ચાલ્યું ગયું.

બાણનું આવું કર્તવ્ય જોઈ સર્વ સૈનિકોને આશ્ચર્ય થયું. તેઓ પરસ્પર બોલવા લાગ્યા. ભાઈઓ! આમાં કાંઈ ગૂઢ પરમાર્થ જણાય છે, પણ આપણે સમજી શકતા નથી.

એટલામાં તો સુરપાળ રાજાએ તે લેખ હાથમાં લીધો અને તેને ખોલી ઘણીવાર સુધી તે અક્ષરની પંક્તિ નિહાળી વાંચવા માંડયો.

લેખ સાંભળવાની ઇચ્છાથી રાજાને ચારે બાજુ હજારો મનુષ્યો વીંટાઇ વળ્યા. કોળાહળ બંધ થયો એટલે રાજાએ મોટા સ્વરે તે લેખ વાંચવો શરૂ કર્યો.

શ્રીમાન્ વીર પુરૂષોથી સુશોભિત, રણાંગણ ભૂમિમાં સ્થિત પૂજ્ય પિતાશ્રી સુરપાળ નરેંદ્રના ચરણારવિંદમાં તથા શ્રીમાન્ ચંદ્રાવતી નરેશ, શ્વશુર શ્રીવીરધવળ ચરણસરોજમાં.

આપશ્રીના સન્મુખ સૈન્યમાં સ્થિત મહાબળ કુમાર આપ

સર્વને નમસ્કાર પૂર્વક વિજ્ઞપ્તિ કરે છે કે આપશ્રીના પવિત્ર પ્રસાદથી મને આ રાજ્યનો પૂર્ણ પરિગ્રહ પ્રાપ્ત થયો છે; તેમજ પૂજ્ય પિતાશ્રીના પ્રમોદાર્થે મારા ભુજબળનો વિનોદ આપશ્રી સમક્ષ મેં કર્યો છે. તેમાં પૂજ્યોનો કરેલો પરાભવ કે અવજ્ઞા યા અવિનય તે કૃપાકટાક્ષથી ક્ષમા કરવા યોગ્ય છે.

પૂજ્ય પિતાશ્રીના પાદારવિંદની પ્રાપ્ત્યર્થે પ્રબળ ઉત્કંઠિત થઈ રહ્યો હતો, તેમાં પ્રબળ પુણ્યોદયથી અકસ્માત્ પૂજ્યોનાં પવિત્ર દર્શન પ્રાપ્ત થયાં છે, તો આ અદ્વિતીય હર્ષસ્થાને આપશ્રી શોકસંકલિત શા માટે ?

આ લેખનો ભાવાર્થ વાંચવાની સાથેજ આપણા સૈન્યમાં હર્ષનાદની ગર્જનાઓ થવા લાગી.

સુરપાળ રાજા આનંદાવેશમાં બોલવા લાગ્યો. અહો ! વિધિની પ્રસન્નતા ! અહો ભાગ્યોદય ! હમણાંજ પુત્રવધૂ સહિત મહાબળ અહીં આવી મળશે. આજે નારકી સરખા અસહ્ય વિયોગ દુઃખથી અમારો ઉદ્ધાર થયો. આજેજ જીવન પામ્યા. આજેજ ચૈતન્ય સુપ્રગટ થયું અને નેત્રો પણ આજેજ વિકસ્વર થયાં આ પ્રમાણે બોલતો સુરપાળ રાજા વીરધવળ રાજાની સાથે મહાબળકુમારના સૈન્ય સન્મુખ ચાલવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૪૯ મું.

સ્વજન મેળાપ.

સ્નેહ એવી ચીજ છે કે ત્યાં માન અપમાન કે મોટાનાનાની ગણના કે તુલના રહેતી નથી. અવિવેક કે અવિનય તે અખંડ રસના પ્રવાહમાં લીન થઈ જાય છે અને ઉલટા તે આંતરની કારી લાગણીને સૂચવી સ્નેહનું પોષણ કરે છે.

પિતાશ્રી તથા સસરાને સન્મુખ આવતા દેખી મહાબળ પણ તરતજ આસન છોડી સન્મુખ દોડી ગયો અને પિતાજીના ચરણમાં નમી પડ્યો. નેત્રોમાંથી જરતા અશ્રુપ્રવાહે વિયોગ વ્યથા ખાલી કરી, આંતરૂસ્નેહ પ્રકટ કર્યો, તે સ્નેહ કેટલો હશે તેનું માપ કરવું અશક્ય હતું.

ત્યાં વિશેષ વખત ખોટી ન થતાં આ પૂજ્યમંડળને મોટા મહોત્સવપૂર્વક મહાબળે શહેરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. પરિવાર સહિત બન્ને રાજાઓ મહેલમાં દાખલ થયા.

મલયસુંદરી, પિતા તથા સસરાને નમી પડી, તેમને જોતાંજ આંતરૂ દુઃખ યાદ આવ્યું, તેની આંખોમાંથી અશ્રુનો અખંડ પ્રવાહ વહેવા લાગ્યો, તેનું હૃદય તેને સ્વાધીન ન રહ્યું. અંતે ધ્રુસકે ધ્રુસકે રૂદન કરવા લાગી. પોતે રૂદન કર્યું અને સ્નેહીઓને પણ રડાવ્યા. છેવટે પિતા તથા સસરા પ્રમુખે દિલાસો આપવા પૂર્વક ઘણી રીતે સમજાવી તેને શાંત કરી.

ભોજન કર્યા પછી ખાનગી મહેલમાં રાજકુટુંબ એકઠું થયું. સુરપાળ તથા વીરધવળ રાજાએ મહાબળ અને મલયસુંદરીને આજપર્યંત પોતે અનુભવેલું સર્વ વૃત્તાંત કહી સંભળાવવા માટે જણાવ્યું. મહાબળ તથા મલયસુંદરીએ પોતાને માથે વીતેલી સર્વ બીના મૂળથી કહી સંભળાવી.

મલયસુંદરીનું કહેલું વૃત્તાંત સાંભળી, વીરધવળ પ્રમુખ સર્વના નેત્રોમાંથી અશ્રુધારા વહેવા લાગી. તેઓને ઘણો શોક થયો. પુત્રીના મસ્તકપર હાથ ફેરવતો, વીરધવળરાજા બોલ્યો. મારી વ્હાલી પુત્રી! તું મોટા સંકટમાં આવી પડી હતી. અહા! રાજકુળમાં જન્મ પામી છતાં રોરની માફક તું દુઃખમાં રોળાઈ પુત્રી! કુસુમથી પણ કોમળ છતાં આવાં તીવ્ર દુઃખ તેં કેવી રીતે સહન કર્યાં! ઈત્યાદિ વિવિધ

પ્રકારે શોક કરતા રાજાએ પુત્રીને વારંવાર હાથથી સ્પર્શ કરતાં, નેત્ર માર્ગે આંસુ બહાર કાઢી પોતાના શોક ખાલી કર્યો.

સુરપાળ રાજાને તેથી પણ વિશેષ દુઃખ લાગી આવ્યું. ઘણા ખેદ કરવા પૂર્વક તેણે જણાવ્યું. પુત્રી ! આવા મહાન દુઃખાર્ણવમાં તને નાખનાર અવિચારી અને પાપી આ સુરપાળજ છે. કુળવધુ ! મારો સર્વ અપરાધ તારે ક્ષમા કરવા યોગ્ય છે. તું ક્ષમા કરજે. પ્રસન્ન થા. કોપને ત્યાગ કર, તું તત્ત્વજ્ઞ છે, એટલે વિશેષ પ્રકારે કહેવાની જરૂર નથી.

મલયસુંદરીએ નમ્રતાથી ઉત્તર આપ્યો. સસરાજી ! આપ આટલો બધો ખેદ શા માટે કરો છો ? ભાવી કોઈ અસત્ય કરી શકતું નથી. પૂર્વકૃત કર્મો અવશ્ય ભોગવવાંજ પડે છે. બીજા મનુષ્યો નિમિત્તમાત્ર છે. સુખ દુઃખ આપનાર તો શુભાશુભ કર્મોજ છે. મારાં પૂર્વકર્મજ તેવાં હશે તેમાં આપનો શું દોષ છે ?

મહાબળ તરફ દૃષ્ટિ કરી સુરપાળ રાજા બોલ્યો; વત્સ ! તારી કૃપા અપૂર્વ છે. અપરાધી કંદર્પ રાજાપર તેં ઘણો અનુગ્રહ કર્યો છે, છતાં તે નિર્ભાગ્ય તારા અનુગ્રહનો લાભ ન લઈ શકયો, તારૂં સાહસ, તારી બુદ્ધિ, તારૂં શૌર્ય, તારૂં ધૈર્ય, તારૂં સુકૃત અને તારાપર મનુષ્યોનો–પ્રજાનો અનુરાગ એ અનુકરણીય સાથે અનુમોદનીય પણ છે. ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારે પુત્રના ગુણોનું અનુમોદન કરતા રાજાએ પુત્રને જણાવ્યું. વત્સ ! મલયસુંદરીથી પેદા થયેલ તે પુત્ર હાલ કયાં છે ? તે પાપી બળસારે તેની શી વ્યવસ્થા કરી છે ?

મહાબળ–તે બળસારને અહીં બોલાવીને પૂછી જોઇએ. તરતજ મહાબળે બંધીખાનામાંથી બળસારને સુરપાળરાજા પાસે બોલાવી મંગાવ્યો. અનેક સુભટોથી વિંટાયેલ અને લોઢાની બેડીથી નિગડિત બળસાર સભામાં આવ્યો.

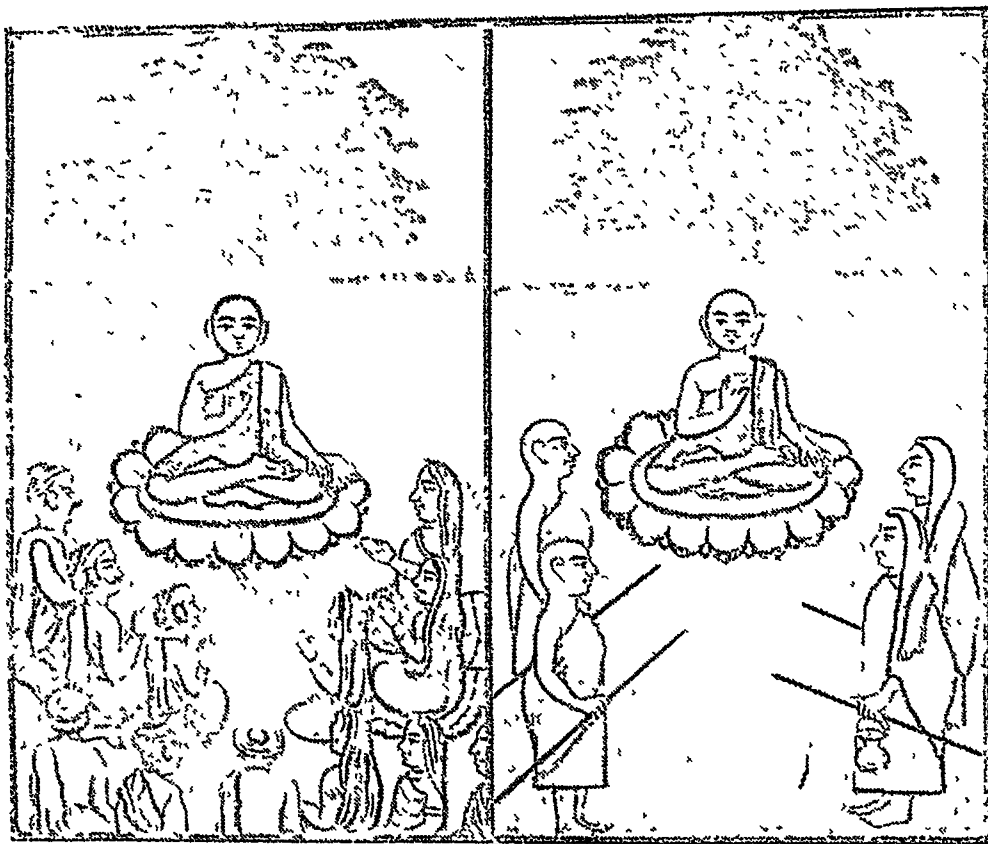
તેને જોતાંજ ભયંકર ભ્રકુટી કરી સુરપાળ રાજાએ જણાવ્યું અરે ! દુર્બુદ્ધિ તેં અમારો ઘણો અપરાધ કર્યો છે. તને જે શિક્ષા કરવાની છે તે તો કરશુંજ, પણ પ્રથમ તું સત્ય જણાવ કે તેં અમારા પુત્રની શી વ્યવસ્થા કરી છે ? તેને ક્યાં રાખ્યો છે ?

સુરપાળ અને વીરધવળ બન્ને રાજાને ત્યાં બેઠેલા દેખી તે સાર્થવાહ અત્યંત ગભરાઇ ગયો. તેને ઘણો ભય થયો. જેની મદદવડે બંધીખાનાથી છુટવાની કાંઈપણ આશા રાખતો હતો, તેનાંજ આ પુત્ર અને પુત્રી છે અને મેં પણ તેનોજ મહાન્ અપરાધ કર્યો છે, તેનેજ મેં મહાન્ કષ્ટ આપ્યું છે, તે વીરધવળ રાજાની પુત્રીનેજ દુર્દશામાં લાવી મૂકી હતી અને છેવટે કારૂને ઘેર દ્રવ્યથી વેચી દીધી હતી. તો શું તે રાજાઓ હવે મારો બચાવ કરશે ? ના નહિંજ. ત્યારે હવે મારે શું કરવું ? મારા સર્વ મનોરથો નિષ્ફળ ગયા. રાજ-ગુન્હો અને સ્વામીદ્રોહ કરનારા મને મારા કુટુંબ સહિત આ રાજા મારી નાખશે પણ હવે એક ઉપાય છે તેનાથી મને જીવિતવ્ય મળવાની આશા છે. તે એજ કે તેમનો પુત્ર મારી પાસે છે માટે પાછો આપવા બદલ જીવિતવ્યની માગણી કરવી; એમ વિચારી સાર્થવાહે જણાવ્યું.

મહારાજા ! હું આપ સર્વનો મહાન્ અપરાધી છું, છતાં આપ જો મારા કુટુંબ સહિત મને જીવિતદાન આપવાની દયા કરો તો હું આપનો પુત્ર ક્યાં છે તે બતાવી આપું.

પુત્ર જીવતો છે તેમ સાંભળી સર્વને આનંદ થયો. રાજાએ દયા લાવી તેની માગણી કબુલ રાખી એટલે સાર્થવાહે કોઇ એક ગુપ્ત સ્થળેથી, અન્ય મનુષ્યો પાસે પુત્ર મંગાવી આપ્યો.

વરસાદના આગમનથી જેમ મયૂરકુટુંબ આનંદ પામી નૃત્ય કરે છે તેમ પુત્રને દેખી આખું રાજકુટુંબ આનંદમાં નૃત્ય કરવા લાગ્યું.

चीत्र ६. पृ० २७५ चंद्रयशा केवली भगवान आवे छे, राजा विगेरे देशना सांभळे छे, देशना सांभळी महाबल तथा मलयसुंदरीनो पूर्वभव पूछे छे, वैराग्य थाय छे, राजा सुरपाल वीरधवल चंपकमाला तथा पद्मावती दीक्षा ले छे.

श्री शारदा मुद्रणालय—अमदावाद.

સુરપાળ રાજાએ બળસારને પૂછ્યું કે, આ પુત્રનું તેં શું નામ રાખ્યું છે! બળસારે જણાવ્યું મહારાજા! તેનું નામ બળ રાખવામાં આવ્યું છે. સુરપાળ રાજાએ પુત્રને ખોળામાં લીધો એ અવસરે તે રાજાની પાસે હાથમાં સો સોનામહોરની એક પોટલી હતી. તે બાળપુત્રે તરતજ પોતાના હાથમાં ખેંચી લીધી. તે દેખી સુરપાળ-રાજાએ તેનું નામ શતબળ સ્થાપન કર્યું.

સુરપાળ રાજાએ તે બળસાર સાર્થવાહનું સર્વસ્વ લુંટી લીધું પણ કુટુંબ સહિત તેને જીવતો મૂકી પોતાનું બોલેલું વચન પાળ્યું.

એક વર્ષ પછી મલયસુંદરીનો મેળાપ થશે તે નિમિત્તજ્ઞનું વચન સત્ય થયું. કેમકે બરોબર એક વર્ષેજ મહાબળને પ્રથમ મલયસુંદરીનો મેળાપ કુવામાં થયો હતો. રાજકુટુંબમાં અને વિશેષ આખા રાજ્યમાં આજનો દિવસ આનંદ ઉત્સવનો હતો. સર્વ સ્થળે આનંદ વર્તાઈ રહ્યો હતો. પુત્ર, પુત્રી વિયોગથી વિધુરિત થયેલા બન્ને રાજાઓ આજે શાંતિ અનુભવતા હતા. સિદ્ધરાજ તે મહાબળ કુમાર છે એમ જાણી પ્રજા સમુદાય પણ પોતાને વિશેષ પ્રકારે સનાથ માનતો હતો. પોતાની ભુજાબળથી પેદા કરેલું રાજ્ય મહાબળે પોતાના પિતા સુરપાળને સ્વાધીન કર્યું. અન્યોન્ય પરમ સ્નેહમાં નિમગ્ન થયેલ બન્ને રાજકુટુંબો આનંદમાં દિવસો પસાર કરવા લાગ્યા.

પ્રકરણ ૫૦ મું.

ચંદ્રયશા કેવળી.

નાના પ્રકારના પાર્થિવ વૈભવનો અનુભવ કરતાં બન્ને રાજકુટુંબો આનંદ સમુદ્રમાં નિમગ્ન થઇ રહ્યાં છે. સાનુકુળ ઇષ્ટ સંયોગના

સંબંધથી પૂર્વે અનુભવેલ અસહ્ય દુઃખ અત્યારે વિસારે પડી ગયું હતું. પૂર્વોપાર્જીત પ્રબળ પુણ્યનો સૂર્યોદય પરાકાષ્ટાએ પહોંચ્યો હોય તેમ પૂર્ણ તપી રહ્યો હતો. આ અવસરે બાહ્યશાંતિ માટે જેમ વર્ષાઋતુની જરૂર હોય છે, તેમ તેથી પણ વિશેષ જરૂર આંતર શાંતિ માટે સદ્‌ગુરૂની હતી. તે પૂર્ણ કરવાને માટેજ પુણ્યથી પ્રેરાયેલા પાર્શ્વનાથ પ્રભુના શિષ્ય શ્રીમાન્ ચંદ્રયશા કેવલી પૃથ્વીતળપર વિચરતા અનુક્રમે ત્યાં આવી સમવસર્યા.

કેવલી ભગવાનનું આગમન સાંભળી બંને રાજાઓ પોતાના કુટુંબસહિત ગુરૂવર્યને વંદન અને ધર્મ શ્રવણ કરવા માટે તેમની પાસે આવ્યા. ધર્માર્થી પ્રજા સમુદાય પણ ઈચ્છાનુસાર ધર્મ શ્રવણ નિમિત્તે આવી મળ્યો.

ચંદ્રયશા કેવલી પ્રભુએ પણ જીવોનાપર અનુકંપાથી જન્મ મરણને દૂર કરનારી ધર્મદેશના આપવી શરૂ કરી.

મહાનુભાવો ! આ દુનિયાના સર્વ જીવ જન્મ, જરા, મરણ, આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિ આદિ નાના પ્રકારના દુઃખનો અનુભવ કરતાં નજરે પડે છે. આ દુઃખ ક્ષણિક છે કે આત્યંતિક છે ? તેનો નાશ થઈ શકે તેમ છે કે નિરંતર આમને આમ મુંગે મોઢે તેનો અનુભવ કર્યા કરવો જ પડે છે ? તે સબંધમાં મનુષ્યોએ અવશ્ય વિચાર કરવો જોઇએ. જનાવર કરતાં મનુષ્યો ઉત્તમ છે, કારણ કે તેમના કરતાં મનુષ્યોમાં વિચારશક્તિ પ્રબળ છે. પશુઓ કરતાં મનુષ્યોનું મન વિશેષ સ્પષ્ટ છે અને તેથી ગમે તે જાતનો તે વિચાર કે નિર્ણય કરી શકે છે અને પછી તેના પ્રતિકાર નિમિત્તે તે પ્રયત્ન પણ કરી શકે છે. આટલું છતાં અરે ! અસીમ સામર્થ્ય છતાં પણ તે દુઃખના મૂળ કારણો શોધવા કે દુઃખનો વિનાશ કરવા મનુષ્યો વિચાર કે પ્રયત્ન ન કરે તો તે મનુષ્યપણું તેમનું શા ઉપયોગનું

છે ? પશુઓમાં અને મનુષ્યોમાં પછી શાનો તફાવત ? તેના જેવું બીજું શોચનીયપણું શું હોઈ શકે ?

દરેક મનુષ્યે વિચાર કરવો જોઈએ કે હું કોણ છું ? આ જગત્ શું છે ? આ વિચિત્રતાનું કારણ શું ? પરમશાંતિ શાથી મળે ?

પોતાના મંદ ક્ષયોપશમથી–વિચારની કે વિશુદ્ધિની મંદ પ્રબળ-ળતાથી આ વાતનો નિર્ણય પોતે ન કરી શકે તો અવશ્ય તે ખુલાસો સદ્‌ગુરૂ પાસેથી મેળવવો જ જોઈએ. જે મનુષ્ય પોતાના ભલા માટે પણ પ્રયત્ન નથી કરતો તે મનુષ્યપણાને લાયક કેમ ગણાય ?

હું કોણ છું ? તમે કોણ છો ? આવો પ્રશ્ન તમને પૂછવામાં આવે તો તમે શું ઉત્તર આપશો ? અથવા તમે તમારા મનથી જ પ્રશ્ન કરો કે હું કોણ છું ? આનો આંતરૂમાંથી શું ઉત્તર મળે છે ?

'હું રાજા છું, ક્ષત્રિય છું, પુરૂષ છું, મનુષ્ય છું, આર્ય છું.,

આ ઉત્તર તમને વ્યાજબી લાગે છે ? જરા વિચાર કરો તો આનું વિશેષ સ્પષ્ટિકરણ થશે. આર્યદેશમાં જન્મ્યા માટે આર્ય. આર્ય સિવાયના દેશમાં જન્મ પામ્યા હોત તો આર્ય તો નજ કહે-વાતને ? ત્યારે આર્ય એ અમારૂં નિત્ય સંબંધીત લક્ષણ કે સ્વરૂપ કહેવાય ? ના નહિજ. " કેમકે તે વિનશ્વર યાને પલટણ સ્વભાવવાળું લક્ષણ છે. તમારૂં સ્વરૂપ તમારી સાથે નિત્ય સંબંધીત હોવું જોઈએ."

'હું મનુષ્ય છું.' મનુષ્યના દેહમાં રહ્યા છો માટે મનુષ્ય. પણ જનાવરના શરીરમાં રહ્યા હોત તો ? 'તો જનાવર કહેવાત.' ત્યારે આ લક્ષણ પણ તમારૂં નિશ્ચિત નજ ગણાય.

'હું પુરૂષ છું' પુરૂષ સંજ્ઞા સૂચક ચિન્હવાળા શરીરમાં રહ્યા છો માટે પુરૂષ–કદાચ સ્ત્રી સંજ્ઞા સૂચક ચિન્હવાળા શરીરમાં રહ્યા હોત તો ? સ્ત્રી કહેવાત' ત્યારે પુરૂષ સ્ત્રી, એ શબ્દવાચક જે વસ્તુ

છે, તે તમારૂં નિયમિત અને નિશ્ચિત સ્વરૂપ નજ કહેવાય. એ તો સર્વે એક જાતની ઉપાધિઓ છે.

'હું ક્ષત્રિય છું' ક્ષત્રિયપણું તમે પોતે છો અથવા તમે ક્ષત્રિય સ્વરૂપ છો. તે શા કારણુને લઈને ? 'ક્ષત્રિયના કુળમાં જન્મ પામ્યા તે માટે.' અથવા 'क्षतात् भयात् त्रायते' इति क्षत्री એટલે ભયથી બીજાનું રક્ષણુ કરવાનો જેનામાં ગુણુ છે તે ક્ષત્રિય, ક્ષત્રિય સિવાય અન્ય કુળમાં જન્મ થયો હોત, અથવા ભયથી બીજાનું રક્ષણુ કરવાનું સામર્થ્ય તમારામાં ન હોત તો ? 'ક્ષત્રિય નજ કહેવાત.' ત્યારે આ ઉપાધિ એજ ક્ષત્રિયપણું. પણુ તેથી 'તમારૂં સત્ય સ્વરૂપ ક્ષત્રિયપણું છે.' એ તો સિદ્ધ નજ થયું.

'હું રાજા છું.' તમે રાજા છો તે કયા પ્રબળ કારણુને લઈને ? 'અનેક મનુષ્યોના ઉપર અને ઘણી લાંબી પૃથ્વી ઉપર હકુમત ચલાવો છો, આજ્ઞા પાલન કરાવો છો, ઐશ્વર્યનો અનુભવ કરો છો તે કારણુને લઈને ? અસ્તુ. આ હકુમત, આજ્ઞા, ઐશ્વર્ય અને વૈભવ એ ચાલ્યું જાય તો રાજા કહેવાઓ ખરાકે ? ના. નહિ જ, ત્યારે તમે રાજા છો તે કઈ અપેક્ષાને લઈને તે તમે સમજ્યા જ હશો. હા, 'આ રાજ્યવૈભવને લઇને' જો એમ જ છે તો આ રાજ્યવૈભવ સંયોગ વિયોગ ધર્મવાળો હોવાથી ચિરસ્થાયી નથી. માટે તે તમારૂં સત્ય, શાશ્વત સ્વરૂપ નજ ગણુાય.

આ શરીર પણુ આપણે નથી. તે તો આપણું છે. હું અને મારૂં આ બંને વસ્તુમાં બાહ્ય, અભ્યંતર અપેક્ષાને લઇને તપાસ કરતાં વિશેષ તફાવત છે. બાહ્ય વસ્તુની અપેક્ષાએ જેમકે 'મારૂં ઘર' આ ઠેકાણે મારૂં કહેનાર મનુષ્ય અને તેને રહેવાનું ઘર અથવા તેનું ઘર આ બંને વસ્તુ પૃથક્ જુદી છે. તેમજ અત્યંત ભિન્ન લક્ષણુવાળી છે. તે તદ્રુપ નજ કહેવાય કે મનાય યા અનુભવાય.

અભ્યંતર અપેક્ષા જેમકે, 'મારો ક્રોધ ઝાલ્યો ન રહ્યો.' આ ક્રોધની ઉત્પત્તિ અન્ય વસ્તુની અપેક્ષા રાખે છે. ઈષ્ટાનિષ્ટ વસ્તુના વિયોગ સંયોગથી તે ઉત્પન્ન થાય છે અને તેનો અભાવ થતાં અથવા ઈષ્ટ વસ્તુ આવી મળતાં અનિષ્ટ વસ્તુ ચાલી જતાં તે ક્રોધ વિલય થઈ જાય છે. માટે તે પણ આપણું સત્ય સ્વરૂપ નજ બની શકે.

આહાર, પાણી, હવા, ચિંતા, પરિશ્રમ, નિશ્ચિતતા વિગેરે અનેક કારણોને લઈ આ શરીરની વૃદ્ધિ, હાનિ થાય છે. જેમ ઈંટ, ચૂનો, પથ્થર, માટી, લાકડાં, લોઢાં, જમીન વિગેરે અનેક કારણોની વૃદ્ધિ, હાનિથી ઘર નાનું મોટું થાય છે. માટે જેમ ઘરનો બનાવનાર કે ઘરમાં રહેનાર તે ઘર નથી પણ ઘરથી જુદો છે, તેમ આ શરીર બનાવનાર કે શરીરમાં રહેનાર આ શરીરથી જુદો છે.

ઘર કે મહેલના ઝરૂખામાં ઉભા રહીને કોઈ માણસ બહારના પદાર્થો જોઇ શકે છે, તેમ આ શરીરના નેત્રોરૂપી ઝરૂખામાં રહીને, અંદર રહેનાર આ દુનિયાના પદાર્થો જોઈ શકે છે. ઝરૂખો અને ઝરૂખામાં ઉભો રહી જોનાર મનુષ્ય બંને જુદાં છે, તેમ શરીર અને શરીરનાં રહી બાહ્ય પદાર્થોનો જોનાર બંને જુદા છે.

ઘર કે મહેલ પડી જતાં કે તે ભાડાનું હોય તો તેની મુદત પુરી થતાં રહેનાર તે ઘર કે મહેલ ખાલી કરી બીજે રહેવા જાય છે, તેમ આ શરીર પડી જતાં અથવા તેમાં રહેવાની મુદત—આયુ-ષ્ય પૂર્ણ થતાં આ દેહમંદિરમાં રહેનાર તેને ખાલી કરી અન્ય મંદિરમાં રહેવા જાય છે. એટલે ઘર ખાલી કરનાર જેમ ઘરથી જુદો છે તેમ આ દેહ ખાલી કરનાર દેહી પણ દેહથી જુદો છે.

અનાદિ કાળના અભ્યાસથી દેહમાં આત્મભાવ મનાયો છે કે 'દેહ તેજ હું છું. દેહને સુખે સુખી, દુઃખે દુઃખી, રાત્રિદિવસ તેની સેવા કરવામાં, તેનું રક્ષણ કરવામાં અને તેનું પાલનપોષણ કરવામાં

વ્યતીત કરાય છે. આવા પ્રબળ દેહાધ્યાસથી આત્મા દેહ સમાન ભાસે છે પણ ખરૂં જોતાં તેમ નથી આત્માનાં લક્ષણો જુદાં છે. આત્મા ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે, અરૂપી છે, જ્ઞાનમય છે, જ્ઞાતા છે, દ્રષ્ટા છે, ત્યારે આ દૃશ્ય દેહાદિ જડ સ્વરૂપ છે, રૂપી છે, અજ્ઞાન સ્વરૂપ છે, દ્રષ્ટાથી દૃષ્ય છે, જ્ઞાતાથી જ્ઞેયસ્વરૂપ છે, આ લક્ષણોથી વિચાર કરતાં આ દૃષ્યાદિથી ભિન્ન જે છે, તે પોતે હું છું, કે આત્મા છે. એવા ઉપનામથી બોલાવાતો આત્મા છે.

તલવારથી જેમ મ્યાન જુદું છે, તેમ તે દેહથી જુદો છે કેટલાએક શંકા કરે છે કે તે નેત્રોથી કેમ દેખાતો નથી, પણ વિચાર કરતાં જણાશે કે નેત્રને પણ જોનાર આત્મા છે તે, નેત્રોથી કેવી રીતે દેખાશે ?

દરેક ઇંદ્રિયોને પોતપોતાના પ્રત્યેક વિષયોનું જ્ઞાન થાય છે. નેત્રથી જોવાય છે. કાનથી સંભળાય છે. નાસિકાથી ગંધ ગ્રહણ કરાય છે. જીહ્વાથી સ્વાદ અનુભવાય છે અને ત્વચાથી સ્પર્શનો અનુભવ થાય છે ? પણ આ પાંચે ઇંદ્રિયોના વિષયોનું જ્ઞાન કોને થાય છે ? એ જ્ઞાન જેને થાય છે, તેજ આત્મા છે. ત્યારે આ ઈંદ્રિયોથી પણ તે કેવી રીતે જાણી શકાય ?

ઈંદ્રિયોથી જે વિષયોનું જ્ઞાન થયું હતું તે ઈંદ્રિયો નષ્ટ થતાં પણ તે વિષયોનું જ્ઞાન સ્મરણમાં રહે છે. ધારો કે આ નેત્રથી તમે અનેક શહેર, પહાડ, નદી, ખીણો વિગેરે જોયાં હતાં. તે નેત્રો કોઈ રોગાદિ કારણથી નાશ પામ્યાં, છતાં તેનાં વિષયનું–શહેરાદિનું સ્મરણ તે માણસને રહ્યા કરે છે કે અમુક વર્ષે, અમુક દિવસે, હું અમુક શહેરમાં ગયો હતો; વિગેરે આથી પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે આ સર્વ વિષયોનો જે જ્ઞાતા છે તે આ દેહાદિ ઈંદ્રિયોથી જૂદો જ છે.

તેમ જ મન પણ આત્માને જાણી શકતું નથી. પણ ઉલટું

આત્મસત્તાથી તે જણાય છે. જેમકે મારૂં મન અમુક ઠેકાણે ગયું હતું. મેં મનમાં આવા વિચારો કર્યા. વિગેરે આ સ્થળે મનને જાણનાર તેમ જ મન ઉપર સત્તા ચલાવનાર તરીકે કોઇપણ અદૃષ્ય તત્ત્વ આ દેહમંદિરમાં રહેલું છે તેજ ભગવાન્—સમર્થ આત્મા છે.

નિદ્રા, સ્વપ્ન અને જાગૃત દશા આ ત્રણે દશાનો અનુભવ કરનાર અર્થાત્ દ્રષ્ટા તે આત્મા છે 'મને સારી નિદ્રા આવી હતી, મને અમુક સ્વપ્ન આવ્યું હતું—"હું જાગું છું." આ સર્વનો જ્ઞાતા પણ તેમનાથી વિલક્ષણ આત્મા છે. જેની સત્તાથી આ દુનિયાનાં પ્રત્યેક પદાર્થનો અનુભવ થાય છે તેજ આત્મા છે. ટુંકામાં કહીએ તો 'હું કોણ છું' આવી શંકાનો કરનાર તેજ પોતે આત્મા છે.

આટલું જણાવ્યા પછીથી હવે તમને નિર્ણય થયો જ હશે કે હું કોણ છું? આત્મા છું અને દેહાદિ સર્વ પદાર્થોથી જુદો અને વિલક્ષણ છું.

પાયા સિવાયની ઈમારત નકામી છે. માટે જ આ સંબંધમાં કાંઇક લંબાણથી જાણવાની જરૂર છે; કારણ કે આત્મા જ ન હોય કે ન જાણ્યો હોય તો પછી તેને છોડાવવાનો પ્રયત્ન કરવો તે કેવી રીતે ઉપયોગી નીવડે? અસ્તુ.

પ્રકરણ ૫૧ મું.

પુનર્જન્મ.

દેહથી આત્મા ભિન્ન છે એમ જાણ્યા છતાં આ આત્મા દેહના નાશની સાથે જ નાશ પામતો હોય, તો પછી તેને દુઃખથી છોડા-

પ્રકરણ પર મું.

આ જગત્ શું છે?

જડ અને ચૈતન્ય યા જીવ અને અજીવ આ બે દ્રવ્ય–વસ્તુ જગત્માં ભરેલી છે. અથવા આ બે વસ્તુ તેજ જગત્ છે. આ બે દ્રવ્યથી જગત્ કોઇપણ પ્રકારે જૂદું પડી શકે તેમ નથી. વિચારવાનને આ બે વસ્તુજ સર્વત્ર જુદા જુદા રૂપે જુદી જુદી આકૃતિએ કે જુદા જુદા પર્યાયે વિસ્તાર પામેલી જોવામાં આવે છે. અજીવ વસ્તુ રૂપી અને અરૂપી એમ બે ભાગમાં વહેંચાયેલી છે.

જેમાં રૂપ, રસ, ગંધ શબ્દ અને સ્પર્શ હોય તે રૂપી અને જેમાં તે માંહીલું કાંઇપણ ન હોય તે અરૂપી.

ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશ અને કાળ એ ચાર અરૂપી દ્રવ્ય છે. તેમાં રૂપ, રસ, ગંધ શબ્દ કે સ્પર્શ તે માંહીલું કાંઇપણ ન હોવાથી સામાન્ય મનુષ્યો ચર્મચક્ષુથી તેને જોઇ શકતા નથી. પૂર્ણ જ્ઞાની, યોગીઓ. આત્મચક્ષુથી તેને જોઇ શકે છે. સામાન્ય મનુષ્યો તેના કાર્યથી તેને જાણી શકે છે.

ચાલવામાં આપણુ સર્વને જડ અને ચૈતન્ય બન્નેને ધર્માસ્તિકાયની મદદની જરૂર પડે છે. જેમ માછલાંઓમાં ચાલવાનું સામર્થ્ય છે; તથાપિ પાણીની મદદ સિવાય તે નજ ચાલી શકે, તેવી રીતે ધર્માસ્તિકાયની મદદ હોય તોજ આપણે ચાલી શકીએ. આ ચાલવારૂપ કાર્યથી અનુભવાતો ધર્માસ્તિકાય, એક સામાન્ય મનુષ્યોને ચર્મચક્ષુથી ન જાણી શકાય તેવો અરૂપી અજીવ દ્રવ્ય–પદાર્થ છે, એમ સામાન્ય મનુષ્યો જાણી શકે છે.

અધર્માસ્તિકાયમાં શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ કે સ્પર્શ નથી. તેને પણ દિવ્ય ચક્ષુવાળા પૂર્ણ જ્ઞાની સિવાય ચર્મ ચક્ષુવાળા જોઈ શકતા નથી. જડ ચૈતન્ય પદાર્થને સ્થિર રહેવામાં તે મદદ કરે છે અને તેથીજ સામાન્ય મનુષ્યો તેને જાણી શકે છે કે અધર્માસ્તિકાય એક દ્રવ્ય પદાર્થ છે. અથવા તો આ બન્ને પદાર્થોની હૈયાતીના નિર્ણય માટે અલ્પજ્ઞને તેવા આપ્ત-પ્રમાણિક સત્યવક્તા, પૂર્ણ જ્ઞાનીના વચનો ઉપર શ્રદ્ધા રાખવા સિવાય છુટકો નથી.

આ બે પદાર્થ છે તેમ ચર્મ નેત્રવાળા મનુષ્યો માને કે ન માને છતાં તે પદાર્થ પોતપોતાનું કાર્ય બજાવે જાય છે. એટલે તેને સર્દહવાથી કે ન સર્દહવાથી તમને તેના તરફથી કાંઈ નુકશાન કે ફાયદો થવાનો નથી. છતાં વસ્તુ વિદ્યમાન હોય તેને ' વિદ્યમાન છે ' તેમ જ્ઞાનીઓએ કહેવુંજ જોઈએ દુનિયાના જીવો માને કે ન માને છતાં જ્ઞાનીઓએ સત્ય પ્રકાશવુંજ જોઈએ.

આકાશ અરૂપી દ્રવ્ય છે. આકાશમાં રંગ, બેરંગી આકાર દેખાય છે તે આકાશ નથી. મેઘના વાદળ તે આકાશ નથી. ઇંદ્રધનુષ્ય અને ચંદ્ર, સૂર્યાદિના પ્રકાશ કે આકાશમાં દેખાતી કાળીમાં-કાળાશ તે આકાશ નથી. તે તો આકાશમાં રહેલી રૂપી પુદ્ગળ દ્રવ્યની આકૃતિઓ છે. કેવળ પોલાણને ' આકાશ ' એવી સંજ્ઞા આપવામાં આવે છે. કેવળ પોલાણરૂપ આકાશમાં શબ્દ, રૂપ, રસ ગંધ કે સ્પર્શ કાંઈ નથી. પોલાણમાં પણ સૂક્ષ્મ પરમાણુઓ-જેને મનુષ્યો જોઈ શકે છે તેવા સ્કંધો જે દેખાય છે, તે પણ પુદ્ગલ છે; પણ આકાશ શબ્દની વ્યાખ્યા તો તેને પણ મૂકીને કેવળ પોલાણ માટેનીજ છે; જડ, ચૈતન્યને જવા, આવવાનો અવકાશ-માર્ગ આપવો તે આકાશ દ્રવ્યનું કાર્ય છે. કેવળ આકાશ આ તેના કાર્યથી સામાન્ય મનુષ્યો જાણી શકે છે. પૂર્ણ જ્ઞાનીઓ ગમે તે પ્રકારે જાણી દેખી શકે છે.

વવા માટે પ્રયત્ન કરવો તે નિષ્ફળ જ છે. માટે આત્માની અસ્તિતા સાથે અમરતા–નિત્યતા પણ અવશ્ય સમજવી જોઈએ. તે અમરતા પુનર્જન્મ થતો હોય તોજ સંભવી શકે.

આ માણુસ મરી ગયો કે પાછો થયો. આ શબ્દ સાંભળવાની સાથે જ આટલો તો નિર્ણય કરી શકાય છે કે, જેની મહાન્ સત્તાથી આ શરીરમાં હલન, ચલન, સ્મરણાદિ નાના પ્રકારની ક્રિયાઓ થતી હતી તે બંધ પડી ગઇ અને તે ઈંદ્રિયાદિકનો પ્રેરક આત્મા આ સ્થળથી કોઇપણ સ્થળે ચાલ્યો ગયો છે. તે ક્યાં ગયો? તે ભલે આપણને ન દેખાય, કે ન સમજાય પણ તેનુંજ નામ પુનર્જન્મ છે. કેમકે તે કોઈપણ સ્થળે ગયો છે. તે સ્થળ ભલે પછી ગમે તેવું હોય, પણ એક સ્થળ–દેહથી સ્થળાંતરમાં જવું તેનું નામ જ પુનર્જન્મ છે–ફરી ઉત્પન્ન થવું તે.

આટલી વાત યાદ રાખવી જોઈએ કે કોઇપણ વસ્તુનો નિરન્વય નાશ–મૂળથી સર્વથા નાશ થતો નથી, પણ તેના પર્યાયો બદલાયા કરે છે. આ વાત અનુભવસિદ્ધ છે. ધારો કે એક વસ્ત્ર છે. કે એક લાકડું છે, તેને અગ્નિથી બાળી નાખ્યું, તેથી તે વસ્ત્ર કે લાકડાંનો નાશ તો થયો. પણ વિચાર કરશો તો તેનો સર્વથા નાશ થયો નથી એ વાત સ્પષ્ટ સમજાશે. કેમકે તેની રાખ તો કાયમ જ છે. વસ્ત્રની આકૃતિ કે પર્યાય તેનો તો નાશ થયો પણ તેના પરમાણુંઓ તો કાયમ જ છે. તે વસ્ત્ર રાખપણે ઉત્પન્ન થયું તે તેનો પુનર્જન્મ. એવી જ રીતે દેવનો ત્યાગ કરી અન્ય દેહમાં ઉત્પન્ન થવું તે આત્માનો પુનર્જન્મ, અર્થાત્ આત્માનો નાશ થતો નથી પણ પર્યાય બદલાય છે.

સુખ દુઃખ એ પૂર્વ ક્રિયાને અનુસારે થાય છે, આ વાત પ્રત્યક્ષ જણાય કે સમજાય તેવી છે. ધારો કે તાપ સખત લાગે છે

અને બહાર જવું છે તો પગમાં જોડા પહેર્યા અને માથે છત્રી ઓઢી. એટલે તાપ લાગતો ઓછો થયો. આ તાપ ઓછો લાગવાથી જે સુખ થયું તે, તે સુખ પહેલાની જોડા પહેરવા અને છત્રી ઓઢવા રૂપ ક્રિયાથી થયું અથવા શેહેરમાંથી ચાલી તમે ધર્મ શ્રવણુ નિમિત્તે આ ઉદ્યાનમાં આવ્યા. અહીં આવવા રૂપ કાર્ય તે, પેહેલાની ક્રિયાને સૂચવે છે. આ દૃષ્ટાંતે ગર્ભમાં આવ્યો તે કઈ ક્રિયાથી ? ઉત્તર મળવો જ જોઈએ કે ગર્ભમાં આવ્યા પહેલાં કાંઇપણુ ક્રિયા કરવી જોઇએ. તે ક્રિયા કરવાનો કાળ ગર્ભમાં આવ્યા પહેલાનો માનવોજ પડશે અને તેથી એજ ફલીતાર્થ થયો કે આત્મા ગર્ભમાં આવ્યા પહેલાં કોઈ પણુ સ્થળે હતો અને ત્યાંથી અહીં આ જન્મમાં આવ્યો તેજ તેનો પુનર્જન્મ અને તેજ આત્માની અમરતા.

કાર્ય કારણુનો વિચાર કરતાં કારણુ પહેલું અને કાર્ય પછી. આ વાત સમજાય તેવી છે. તો આ માનવદેહરૂપ કાર્ય, તેનું કારણુ આ દેહ ઉત્પત્તિ પહેલાં હોવુંજ જોઈએ.

આ જન્મ્યો, આ મરી ગયો. આ આવ્યો તે કયાંથી ? અને ગયો તે કયાં ? આ ગતિ આગતિ તે પુનર્જન્મ સૂચવે છે.

સર્વે સુખી શા માટે થતાં નથી ? સર્વે દુઃખી શા કારણુને લઈને દેખાતાં નથી ? રાજા રાંક શા માટે થાય છે ? રાંક રાજા શા હેતુને લઇને ? જ્ઞાની શા કારણુથી ? આ સર્વ બાબતનું કાંઈ કારણુ સમજાય તેવું છે. એકજ જ્ઞાતિમાં, એકજ કુળમાં અને એકજ માબાપથી ઉત્પન્ન થતાં બાળકોમાં નાના પ્રકારની વિષમ–વિપરીતતા થવી. એજ આત્માની અમરતા અને પુનર્જન્મના સિદ્ધાંતનો અપૂર્વ પુરાવો છે.

આથી એટલું તો સ્પષ્ટ સમજાયું હશે કે આત્મા દેહથી ભિન્ન છે અને તે મૂળ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અમર છે, નિત્ય છે, તથા પર્યાયની અપેક્ષાએ અનિત્ય છે. આ કેહેવાથી ‘ હું કોણુ છું ’ એ વિચાર પરિસ્ફુટ થયો.

પ્રકરણ પર મું.

આ જગત્ શું છે?

જડ અને ચૈતન્ય યા જીવ અને અજીવ આ બે દ્રવ્ય–વસ્તુ જગત્માં ભરેલી છે. અથવા આ બે વસ્તુ તેજ જગત્ છે. આ બે દ્રવ્યથી જગત્ કોઈપણ પ્રકારે જૂદું પડી શકે તેમ નથી. વિચારવાનને આ બે વસ્તુજ સર્વત્ર જુદા જુદા રૂપે જુદી જુદી આકૃતિએ કે જુદા જુદા પર્યાયે વિસ્તાર પામેલી જોવામાં આવે છે. અજીવ વસ્તુ રૂપી અને અરૂપી એમ બે ભાગમાં વહેંચાયેલી છે.

જેમાં રૂપ, રસ, ગંધ શબ્દ અને સ્પર્શ હોય તે રૂપી અને જેમાં તે માંહીલું કાંઈપણ ન હોય તે અરૂપી.

ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશ અને કાળ એ ચાર અરૂપી દ્રવ્ય છે. તેમાં રૂપ, રસ, ગંધ શબ્દ કે સ્પર્શ તે માંહીલું કાંઈપણ ન હોવાથી સામાન્ય મનુષ્યો ચર્મચક્ષુથી તેને જોઈ શકતા નથી. પૂર્ણ જ્ઞાની, યોગીઓ. આત્મચક્ષુથી તેને જોઈ શકે છે. સામાન્ય મનુષ્યો તેના કાર્યથી તેને જાણી શકે છે.

ચાલવામાં આપણુ સર્વને જડ અને ચૈતન્ય બન્નેને ધર્માસ્તિકાયની મદદની જરૂર પડે છે. જેમ માછલાંઓમાં ચાલવાનું સામર્થ્ય છે; તથાપિ પાણીની મદદ સિવાય તે નજ ચાલી શકે, તેવી રીતે ધર્માસ્તિકાયની મદદ હોય તોજ આપણે ચાલી શકીએ. આ ચાલવારૂપ કાર્યથી અનુભવાતો ધર્માસ્તિકાય, એક સામાન્ય મનુષ્યોને ચર્મચક્ષુથી ન જાણી શકાય તેવો અરૂપી અજીવ દ્રવ્ય–પદાર્થ છે, એમ સામાન્ય મનુષ્યો જાણી શકે છે.

અધર્માસ્તિકાયમાં શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ કે સ્પર્શ નથી. તેને પણ દિવ્ય ચક્ષુવાળા પૂર્ણ જ્ઞાની સિવાય ચર્મ ચક્ષુવાળા જોઈ શકતા નથી. જડ ચૈતન્ય પદાર્થને સ્થિર રહેવામાં તે મદદ કરે છે અને તેથીજ સામાન્ય મનુષ્યો તેને જાણી શકે છે કે અધર્માસ્તિકાય એક દ્રવ્ય પદાર્થ છે. અથવા તો આ બન્ને પદાર્થોની હૈયાતીના નિર્ણય માટે અલ્પજ્ઞને તેવા આપ્ત-પ્રમાણિક સત્યવક્તા, પૂર્ણ જ્ઞાનીના વચનો ઉપર શ્રદ્ધા રાખવા સિવાય છુટકો નથી.

આ બે પદાર્થ છે તેમ ચર્મ નેત્રવાળા મનુષ્યો માને કે ન માને છતાં તે પદાર્થ પોતપોતાનું કાર્ય બજાવે જાય છે. એટલે તેને સર્દહવાથી કે ન સર્દહવાથી તમને તેના તરફથી કાંઈ નુકશાન કે ફાયદો થવાનો નથી. છતાં વસ્તુ વિદ્યમાન હોય તેને 'વિદ્યમાન છે' તેમ જ્ઞાનીઓએ કહેવુંજ જોઈએ દુનિયાના જીવો માને કે ન માને છતાં જ્ઞાનીઓએ સત્ય પ્રકાશવુંજ જોઈએ.

આકાશ અરૂપી દ્રવ્ય છે. આકાશમાં રંગ, બેરંગી આકાર દેખાય છે તે આકાશ નથી. મેઘના વાદળ તે આકાશ નથી. ઇંદ્રધનુષ્ય અને ચંદ્ર, સૂર્યાદિના પ્રકાશ કે આકાશમાં દેખાતી કાળીમાં-કાળાશ તે આકાશ નથી. તે તો આકાશમાં રહેલી રૂપી પુદ્‌ગળ દ્રવ્યની આકૃતિઓ છે. કેવળ પોલાણને 'આકાશ' એવી સંજ્ઞા આપવામાં આવે છે. કેવળ પોલાણરૂપ આકાશમાં શબ્દ, રૂપ, રસ ગંધ કે સ્પર્શ કાંઈ નથી. પોલાણમાં પણ સૂક્ષ્મ પરમાણુઓ-જેને મનુષ્યો જોઈ શકે છે તેવા સ્કંધો જે દેખાય છે, તે પણ પુદ્‌ગલ છે; પણ આકાશ શબ્દની વ્યાખ્યા તો તેને પણ મૂકીને કેવળ પોલાણ માટેનીજ છે; જડ, ચૈતન્યને જવા, આવવાનો અવકાશ-માર્ગ આપવો તે આકાશ દ્રવ્યનું કાર્ય છે. કેવળ આકાશ આ તેના કાર્યથી સામાન્ય મનુષ્યો જાણી શકે છે. પૂર્ણ જ્ઞાનીઓ ગમે તે પ્રકારે જાણી દેખી શકે છે;

કાળ–કાળ અરૂપી વસ્તુ દ્રવ્ય છે, સૂર્યના પરિભ્રમણુથી નિર્ણય કરાતા દિવસ, માસ, વર્ષ આદિને કાળ કહેવામાં આવે છે. પણ તે ઉપચારિક કાળ છે. તાત્ત્વિક કાળમાં પદાર્થોને નવાં પુરાણાં કરવાનું સામર્થ્ય છે અર્થાત્ જે અન્યઅન્ય કારણુની મદદથી પદાર્થોમાં નવા, પુરાણાપણું થાય છે, તે કાળ દ્રવ્ય છે. આ ચાર અરૂપી જડ અથવા અજીવ દ્રવ્યો–પદાર્થો છે.

પુદ્‌ગલ, રૂપી જડ પદાર્થ છે. તેને અજીવ પણ કહેવામાં આવે છે. સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ પરમાણું પુદ્‌ગલ છે, તેવાં અનેક પરમાણું એકઠા થઈ નાના પ્રકારની દૃશ્ય આકૃતિઓ બને છે. આ આકૃતિઓ કેટલીક કુદરતથી સ્વભાવિક પોતાની મેળે બને છે અને કેટલીક આકૃતિઓ કોઈ મનુષ્યાદિકની મદદથી કે મહેનતથી બને છે. છતાં સામાન્ય મનુષ્યનાં નેત્રથી જોઈ શકાય તેવી પરમાણુંની નાની આકૃતિઓ પ્રાયે પોતાની મેળે બને છે. કેમકે પરમાણુંઓમાં તેવો સંયોજન અને પલટણ સ્વભાવ રહેલો છે.

આવાં પુદ્‌ગલો ક્યાં છે? કેટલાં છે? તે વિષે પૂછવુંજ નહિ, જ્યાં દેખો ત્યાં તેજ છે. સંખ્યા માટે પૂછો તો તેની સંખ્યા થઈ શકે તેમજ નથી, એટલે તેને માટે અનંત શબ્દ વાપરવો તેજ યોગ્ય છે અર્થાત્ તે અનંતા છે.

આ પુદ્‌ગલો જીવોની સાથે સંયોજીત થયેલાં પણ છે અને તે સિવાય છુટાં પણ ઘણાં છે.

સંસારચક્રમાં રહેલો કોઈપણ જીવ આ પુદ્‌ગલોથી સર્વથા વિયોજીત નથી અને જેઓ આ પુદ્‌ગલથી સર્વથા વિયોજિત જુદા થયેલા છે, તેઓ પરમપદ પામેલા સિદ્ધના જીવો કહેવાય છે. તેઓને ફરી પુદ્‌ગલો સાથે સંયોજીત થવાનો કોઈપણ દિવસ વખત આવવાનો નથી.

સંસારી દરેક જીવો આ પુદ્દગલથી વીંટાયેલા છે. તેઓ પુદ્દગલની વૃદ્ધિ, હાની અને આકૃતિના પ્રમાણમાં જુદી જુદી જાતિયોમાં વહેંચાયેલા છે. તેઓનાં આહાર, શરીર, મન, ઇંદ્રિય, વચન, શ્વાસોશ્વાસ, આયુષ્ય અને કર્મો તે સર્વે આ પુદ્દગલોનાંજ બનેલાં છે.

સોનું, રૂપું, લોઢું, તાંબુ, કથીર, હીરા, માણેક, મોતી, પ્રવાળ, પથ્થર, માટી, ખાર, વિગેરે જેટલા ખનીજ પદાર્થો છે તે સર્વેને 'પૃથ્વીકાય' જાતીના એકેંદ્રિય જીવ કહે છે તે જીવો આ પુદ્દગલોની સાથે મિશ્રિત થયેલા છે. અથવા આ પુદ્દગલો તે જીવોની સાથે સંયોજીત થયાં છે.

સર્વ જાતનાં ખારાં, મીઠાં વિગેરે પાણી, સર્વ જાતની અગ્નિ, સર્વ જાતનો વાયુ અને સર્વ જાતની વનસ્પતિ આ સર્વે એકેંદ્રિય જીવની જાતી છે. તે સર્વનાં શરીરો આ પુદ્દગલ પીંડમાંથી બનેલાં છે. તે સર્વને થોડું જ્ઞાન હોય છે અને તેઓ ત્વચા—સ્પર્શ ઇંદ્રિયથી સહજ અનુભવ મેળવે છે.

ત્વચા અને જીહ્વાવાળા બેઇંદ્રિય જીવ. ત્વચા, જીંહ્વા અને ધ્રાણુ—નાસીકા વાળાં ત્રણ ઇંદ્રિય ધારક જીવ. ત્વચા, જીંહ્વા, નાસિકા અને નેત્રને ધારક ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવ અને ત્વચા, જીંહ્વા, નાસિકા, નેત્ર તથા કાનને ધારણુ કરવાવાળા પાંચ ઇંદ્રિયવાળા જીવ. આ સર્વે જીવોનાં શરીરાદિ પુદ્દગલનાંજ બનેલાં છે.

પાંચ ઇંદ્રિયવાળા જીવોમાં સર્વ જાતનાં જનાવર, પક્ષી, છાતીએ ચાલવાવાળાં, ભુજાએ ચાલવાવાળાં અને પાણીમાં ઉત્પન્ન થનારાં જીવોનો સમાવેશ થાય છે.

તેમજ સર્વ જાતીના મનુષ્ય, દેવ અને નારકિના પાપી તથા દુઃખી જીવો તે સર્વનો પણુ તેમાંજ સમાવેશ થાય છે.

આ સર્વ જાતિના જીવોના શરીરો, તેમજ તેના ઉપભોગમાં આવતા સર્વ પદાર્થો તે પણુ જડ પુદ્દગલોનાજ બનેલા કે બનાવેલા હોય છે.

કાળ–કાળ અરૂપી વસ્તુ દ્રવ્ય છે, સૂર્યના પરિભ્રમણથી નિર્ણય કરાતા દિવસ, માસ, વર્ષ આદિને કાળ કહેવામાં આવે છે. પણ તે ઉપચારિક કાળ છે. તાત્ત્વિક કાળમાં પદાર્થોને નવાં પુરાણાં કરવાનું સામર્થ્ય છે અર્થાત્ જે અન્યઅન્ય કારણની મદદથી પદાર્થોમાં નવા, પુરાણાપણું થાય છે, તે કાળ દ્રવ્ય છે. આ ચાર અરૂપી જડ અથવા અજીવ દ્રવ્યો–પદાર્થો છે.

પુદ્દગલ, રૂપી જડ પદાર્થ છે. તેને અજીવ પણ કહેવામાં આવે છે. સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ પરમાણું પુદ્દગલ છે, તેવાં અનેક પરમાણું એકઠા થઈ નાના પ્રકારની દૃશ્ય આકૃતિઓ બને છે. આ આકૃતિઓ કેટલીક કુદરતથી સ્વભાવિક પોતાની મેળે બને છે અને કેટલીક આકૃતિઓ કોઈ મનુષ્યાદિકની મદદથી કે મહેનતથી બને છે. છતાં સામાન્ય મનુષ્યનાં નેત્રથી જોઈ શકાય તેવી પરમાણુંની નાની આકૃતિઓ પ્રાયે પોતાની મેળે બને છે. કેમકે પરમાણુંઓમાં તેવો સંયોજન અને પલટણ સ્વભાવ રહેલો છે.

આવાં પુદ્દગલો ક્યાં છે? કેટલાં છે? તે વિષે પૂછવુંજ નહિ, જ્યાં દેખો ત્યાં તેજ છે. સંખ્યા માટે પૂછો તો તેની સંખ્યા થઈ શકે તેમજ નથી, એટલે તેને માટે અનંત શબ્દ વાપરવો તેજ યોગ્ય છે અર્થાત્ તે અનંતા છે.

આ પુદ્દગલો જીવોની સાથે સંયોજીત થયેલાં પણ છે અને તે સિવાય છુટાં પણ ઘણાં છે.

સંસારચક્રમાં રહેલો કોઇપણ જીવ આ પુદ્દગલોથી સર્વથા વિયોજીત નથી અને જેઓ આ પુદ્દગલથી સર્વથા વિયોજિત જુદા થયેલા છે, તેઓ પરમપદ પામેલા સિદ્ધના જીવો કહેવાય છે. તેઓને ફરી પુદ્દગલો સાથે સંયોજીત થવાનો કોઇપણ દિવસ વખત આવવાનો નથી.

સંસારી દરેક જીવો આ પુદ્ગલથી વીંટાયેલા છે. તેઓ પુદ્ગલની વૃદ્ધિ, હાની અને આકૃતિના પ્રમાણુમાં જુદી જુદી જાતિયોમાં વહેંચાયેલા છે. તેઓનાં આહાર, શરીર, મન, ઇંદ્રિય, વચન, શ્વાસોશ્વાસ, આયુષ્ય અને કર્મો તે સર્વે આ પુદ્ગલોનાંજ બનેલાં છે.

સોનું, રૂપું, લોઢું, તાંબુ, કથીર, હીરા, માણેક, મોતી, પ્રવાળ, પથ્થર, માટી, ખાર, વિગેરે જેટલા ખનીજ પદાર્થો છે તે સર્વેને 'પૃથ્વીકાય' જાતીના એકેંદ્રિય જીવ કહે છે તે જીવો આ પુદ્ગલોની સાથે મિશ્રિત થયેલા છે. અથવા આ પુદ્ગલો તે જીવોની સાથે સંયોજીત થયાં છે.

સર્વ જાતનાં ખારાં, મીઠાં વિગેરે પાણી, સર્વ જાતની અગ્નિ, સર્વ જાતનો વાયુ અને સર્વ જાતની વનસ્પતિ આ સર્વે એકેંદ્રિય જીવની જાતી છે. તે સર્વનાં શરીરો આ પુદ્ગલ પીંડમાંથી બનેલાં છે. તે સર્વને થોડું જ્ઞાન હોય છે અને તેઓ ત્વચા—સ્પર્શ ઇંદ્રિયથી સહજ અનુભવ મેળવે છે.

ત્વચા અને જીહ્વાવાળા બેઇંદ્રિય જીવ. ત્વચા, જીભ્હા અને ઘ્રાણુ—નાસીકા વાળાં ત્રણ ઇંદ્રિય ધારક જીવ. ત્વચા, જીભ્હા, નાસિકા અને નેત્રને ધારક ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવ અને ત્વચા, જીભ્હા, નાસિકા, નેત્ર તથા કાનને ધારણ કરવાવાળા પાંચ ઇંદ્રિયવાળા જીવ. આ સર્વે જીવોનાં શરીરાદિ પુદ્ગલનાંજ બનેલાં છે.

પાંચ ઇંદ્રિયવાળા જીવોમાં સર્વ જાતનાં જનાવર, પક્ષી, છાતીએ ચાલવાવાળાં, ભુજાએ ચાલવાવાળાં અને પાણીમાં ઉત્પન્ન થનારાં જીવોનો સમાવેશ થાય છે.

તેમજ સર્વ જાતીના મનુષ્ય, દેવ અને નારકિના પાપી તથા દુઃખી જીવો તે સર્વનો પણ તેમાંજ સમાવેશ થાય છે.

આ સર્વ જાતિના જીવોના શરીરો, તેમજ તેના ઉપભોગમાં આવતા સર્વ પદાર્થો તે પણ જડ પુદ્ગલોનાજ બનેલા કે બનાવેલા હોય છે.

ટુંકમામાં પુદ્ગલની વ્યાખ્યા કરીએ તો જેમાં થોડું કે ઝાઝું ગમે તે જાતનું રૂપ હોય, જેમાં થોડો કે ઝાઝો, ગમે તે જાતનો રસ હોય જેમાં થોડો કે ઝાઝો ગમે તે જાતનો ગંધ હોય, થોડો કે ઝાઝો, શબ્દ કરવાની શક્તિ હોય અને જેમાં ગમે તે જાતનો થોડો કે ઝાઝો સ્પર્શ હોય તે પુદ્ગલ કહેવાય છે.

હવે તમે આખી દુનિયાની કોઈપણ વસ્તુ તરફ નજર કરો. કે આ શબ્દ રૂપ, રસ, ગંધ કે સ્પર્શ સિવાય કોઈ પણ વસ્તુ તમને દેખાય છે ?

આખી દુનિયામાં ફરી વળો, તપાસો, છેવટે તેનો ઉત્તર નકારમાં જ આવશે.

આ કહેવાથી તમને હવે સ્પષ્ટ સમજાયું હશે કે આ જગત્ શું છે ? જડ અને ચૈતન્ય બે વસ્તુ જ. કેટલાંક એકલાં જડ પુદ્ગલો—એકલા અજીવ અને કેટલાંક અજીવ યા જડ મિશ્રિત જીવ એ બે સિવાય બીજું કાંઈ નહિં. આ સર્વ તેનોજ વિસ્તાર છે. આ સર્વ ચિત્ર, વિચિત્ર, જડ, ચૈતન્યની જ માયા છે.

પ્રકરણ ૫૩ મું.

આ વિચિત્રતાનું કારણ શું ?

સુખી, દુઃખી, જ્ઞાની, અજ્ઞાની, રાજા, રાંક, રોગી, નિરોગી, શોકી. આનંદી, રાગી, નિરાગી, પુરૂષ, સ્ત્રી, જનાવર, દેવ, નારક, વિગેરે નાના પ્રકારની વિચિત્રતા આ જગત્માં દેખાય છે તેનું કારણ શું ! આ વિચાર તમોને ઘણો જ ઉપયોગી છે. ‘ આ જગત્

શું છે' ? તે પ્રકરણમાં તમને સમજાયું હશે કે જડ અને ચૈતન્ય એ બે વસ્તુ છે. ચૈતન્ય, આત્મા પોતે છે અને અજીવ યાને જડ વસ્તુ તે આત્મા નથી, પણ આત્માથી ભિન્ન છે. આ જડ વસ્તુ ઉપર જેટલો જેટલો મમત્વ થાય છે, મારાપણું થાય છે, મનાય છે, ઇષ્ટવસ્તુથી રાગ થાય છે અથવા ઇષ્ટવસ્તુમાં આસક્તિ થાય છે. અનિષ્ટ વસ્તુથી કે અનિષ્ટ વસ્તુમાં દ્વેષ થાય છે; ઈર્ષ્યા થાય છે, ક્લેશ થાય છે, તે પ્રસંગે આત્મા તે તે વસ્તુમાં તે તે આકારે પરિણમે છે, તન્મય થાય છે, તે તે પરિણામને આધારે આત્મા નવીન કર્મનો બંધ કરે છે, જેવે જેવે કે જેટલે જેટલે રસે આત્મા પરિણમ્યો હોય, તેવે તેવે પ્રકારે તેનો રસ પાડે છે, તેવે તેવે પ્રકારે તે તે કર્મનો સ્વભાવ બંધાય છે અને તેવે તેવે પ્રકારે તે તે કર્મની સ્થિતિ સ્થાપિત થાય છે. ત્યાર પછી જ્યારે જ્યારે તે કર્મ ઉદય આવે છે, ત્યારે ત્યારે તે તે કર્મ ભોગવવા માટે નાના પ્રકારના આકાર ધારણ કરવા પડે છે. આ આકાર ધારણ કર્યો, કર્મ ઉદય આવ્યાં એટલે વિચિત્રતાની શરૂઆત થઈ ચૂકી.

આથી ફલીતાર્થ એ થયો કે આ વિચિત્રતાનું મૂળ કારણ ઇષ્ટાનિષ્ટ પદાર્થોપર પરિણામની વિષમતા થવી તે, રાગદ્વેષની લાગણી ઉત્પન્ન થવી તે છે.

આ વિષમતા એકજ જાતની અને એકજ સરખી હોતી નથી. એક નાના સરખા કાર્યમાં પણ અનેક જાતના પરિણામની તારતમ્યવાળી વિષમતા જોવામાં આવે છે. જેમકે એક છ વટેમાર્ગુઓ જંગલ તરફ ચાલ્યા જતા હતા. તે જંગલમાં જાંબુનાં વૃક્ષો ઘણાં હતાં, વખત પણ લગભગ જેઠ અશાડ મહીનાનો હતો, તેથી જાંબુના ફળો પાકી ગયાં હતાં કેટલાક વૃક્ષ નીચે તો તે ફળોના ઢગલા પડેલા જોવામાં આવતા હતા. તે છએ પુરૂષોને જાંબુ ખાવાની

ઈચ્છા થઇ. એક પુરૂષ બોલ્યો કે આપણી પાસે કુઠાર–કુહાડા તૈયાર છે. એક જાંબુના વૃક્ષને થડમાંથી કાપી નાખીએ, તે નીચું પડયા પછી આપણને ઘણી શાંતિથી જાંબુ ખાવા મળશે.

બીજો પુરૂષ બોલ્યો કે એમ શા માટે કરવું પડે? એક મોટી મજબુત ડાળ કાપી નાખો, તે નીચે પડશે એટલે આપણે જાંબુ વીણી ખાઇશું. ઝાડ કાયમ હશે તો ફરી નવાં જાંબુ પણ આવશે.

ત્રીજો પુરૂષ બોલ્યો. એવડી મોટી ડાળ પણ શામાટે કાપવી પડે? નાની નાની ડાળીઓ કાપી નાખો એટલે આપણને તેમાંથી જાંબુ મળશે. કાંઈ મોટી ડાળના લાકડા ઉપર તો જાંબુ નથીને? ફોગટ એવડી મોટી ડાળ શામાટે કાપવી પડે?

ચોથો પુરૂષ બોલ્યો. ભાઇઓ! તે નાની, નાની ડાળો પણ શામાટે કાપવી પડે? જ્યાં જ્યાં જાંબુ લાગેલાં છે તેવા નાના નાના ગુચ્છાઓ કાપી નાખો એટલે આપણું કામ સિદ્ધ થશે.

પાંચમો પુરૂષ બોલ્યો. તમારા બોલવામાં હજી પણ સુધારો કરવા જેવું છે. નાના, નાના ગુચ્છાઓ કાપી નાખવા તેમાં પણ કેટલાંએક પાંદડાં અને કાચાં જાંબુ નિરર્થક જવાનો સંભવ છે, માટે આપણામાંથી કોઇ ઉપર ચઢી જાઓ અને જ્યાં જ્યાં પાકાં જાંબુ હોય તે વીણી લ્યો એટલે આપણને જાંબુ મળશે અને ઝાડનાં ડાળાં, પાંદડાંને પણ નુકશાન નહિ પહોંચે.

છઠ્ઠો પુરૂષ બોલ્યો આપણુ સર્વને જાંબુની જ જરૂર છે ને? તો આ વૃક્ષ નીચે પાકેલાં જોઈએ તેટલાં જાંબુ પડયાં છે, જે જાંબુને માટે તમે આટલી મહેનત કરવા ધારો છો તે જાંબુ આપણને અનાયાસે જોઈએ તેવાં અને તેટલાં મળે છે, માટે આ નીચે પડેલાં જ વીણી ખાઓ.

આમ એક જ કાર્ય માટે મનુષ્યોનાં તારતમ્યતાવાળા વિવિધ વિચારો જોવામાં આવે છે.

આ પરિણામ કે માનસિક વિચાર ક્લિષ્ટ, ક્લિષ્ટતર, ક્લિષ્ટતમ અથવા જઘન્ય, મધ્યમ, કે ઉત્કૃષ્ટ જેટલા માપમાં પ્રબળ કે નિર્બળ હોય; તીવ્ર કે મંદ હોય, તેટલા જ પ્રમાણમાં તીવ્ર કે મંદ કર્મ-બંધ થાય છે અને તેનો ઉદય આવેલો કર્મવિપાક–કર્મરૂપ પણ તેટલો જ તીવ્ર કે મંદ હોય છે.

દૃષ્ટાંત તરીકે લીંમડાનો રસ કડવો છે અને શેરડીનો રસ મીઠો છે. એક શેર રસ બન્ને જાતનો લીધો હોય અને તેને જુદો જુદો ઉકાળીને એક રૂપીઆભાર બાકી રાખ્યો હોય, આ એક રૂપીઆ-ભાર કડવાશ કે મીઠાશમાં તમે તપાસ કરશો તો એક શેર રસની અપેક્ષાએ આ રૂપીઆભાર રસમાં ચાળીસગણી કડવાશ કે મીઠાશ જણાશે. હવે તે શેર રસમાં એક મણ પાણી નાખો તો તમને એક શેર રસમાં જે કડવાશ કે મીઠાશ જણાતી હતી કે લાગતી હતી તેના કરતાં ચાળીશગણી કડવાશ કે મીઠાશ આ રસમાં ઓછી લાગશે.

આવી જ રીતે કર્મ કરતી વખતે જેવાં જેવાં તીવ્ર કે મંદ પરિણામ–આશય–વિચાર–અધ્યવસાય હોય તેના પ્રમાણમાં તે જીવ તીવ્ર કે મંદ સુખ દુઃખનો અનુભવ કરશે, માટે જ મહાત્મા પુરૂષો વારંવાર પોકારીને જગતવાસી જીવોને ચેતવે છે કે તમે સાવધાન થાઓ. ક્લિષ્ટ કર્મો નહિ કરો. અત્યારે તમને આનંદ થાય છે, પણ તે કર્મનાં ફળો ઉદય આવતાં તમને પશ્ચાત્તાપ થશે, ખેદ થશે, દુઃખ થશે, તમે રીબાશો. અત્યારે તમે હસતાં હસતાં કર્મ બાંધો છો, પણ તે કર્મનાં ફળ રોવા છતાં પણ પછી ભોગવ્યા સિવાય નહિંજ છુટે.

આ તીવ્ર, મંદ કે કલિષ્ટાદિ પરિણામે–અધ્યવસાયે ગ્રહણ કરેલાં પુદ્ગલો આઠ ભાગમાં વહેંચાઈ જાય છે, તીવ્ર, મંદ કે કલિષ્ટ અધ્યવસાય થયો, તેવે ભાવે કાંઇ બોલાયું અથવા તેવે ભાવે કાંઈ કાર્ય કે ક્રિયા કરાઈ કે તરતજ આ જીવ તેવાં શુભ કે અશુભ પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે. અને પછી તેને કર્મપણે બાંધે છે, ગોઠવે છે. જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુષ્ય, નામ, ગોત્ર અને અંતરાય આ આઠ કર્મપણે તે પુદ્ગલો વહેંચાઈ જાય છે.

કર્મો, આત્માના સત્તા સામર્થ્યનો નાશ નથી કરી શકતાં પણ તેને દબાવી નાખે છે; પણ તે એટલા બધા જોસથી આત્મગુણોને દબાવે છે કે બીજા અજાણને એમજ ભાન થાય કે, આપણા આત્મામાં કાંઈ ગુણ નથી અથવા તો આત્મગુણનો નાશ થયો છે.

૧. જ્ઞાનાવરણીય કર્મમાં આત્માના વિશુદ્ધ જ્ઞાન ગુણને દબાવવાનું સામર્થ્ય છે. આ કર્મના પ્રબળ ઉદયથી જાણવાનું પૂર્વાપર વિચાર કરવાનું, સત્યાસત્ય નિર્ણય કરવાનું અને ટુંકામાં કહીએ તો હસ્તામલકની–હાથમાં રહેલા આમળાંની માફક પૂર્ણ સ્વરૂપને–સર્વ વસ્તુને જાણવાનું સામર્થ્ય દબાઈ જાય છે. આ કર્મ કાંઈ સર્વથા આત્મગુણને દાબી શકતું નથી. જો તેમ બને તો આત્મા જડ સ્વરૂપ યા જડવત્ થઈ જાય, પણ જેટલા પ્રમાણમાં તેનું વધતું ઓછું દબાણ હોય, તેટલા પ્રમાણમાં જ્ઞાનના ગુણની વૃદ્ધિ હાનિ થાય છે.

૨. દર્શનાવરણીય કર્મ, આત્માના દર્શન ગુણને દબાવે છે. આ કર્મના ઉદયથી આંખે આંધળા થવું. કાને બહેરા થવું, નાશીકાથી બીલકુલ ગંધ માલમ ન પડે, જીહ્વાથી સ્વાદ માલમ ન પડે અને ત્વચાથી ઠંડા, ગરમ વિગેરેનો નિર્ણય ન થાય, નિદ્રા આવવી, ઈંદ્રિયોની અપેક્ષા સિવાય આત્મવિશુદ્ધિથી થતું મર્યાદાવાળું કે પૂર્ણ

સામાન્ય રીતે વસ્તુનું જ્ઞાન તે ન થાય. આ સર્વ દર્શનાવરણીય કર્મનું પરિણામ છે. આ કર્મ ઉદયપણે જેટલું પ્રબળ કે મંદ હોય તેના પ્રમાણમાં જ તે આત્માના દર્શન ગુણને દબાવે છે.

૩. વેદનીયકર્મ, આત્માના અનંતસુખને દબાવે છે. વેદનીય-કર્મના ઉદયથી જીવ નાના પ્રકારનાં પૌદ્ગલીક સુખ દુઃખોનો અનુભવ કરે છે. દૈવિક વૈભવ અને માનુષી ઐશ્વર્ય એ શુભ વેદનીયનો ઉદય છે અને નાના પ્રકારના કાયિક, માનસિક દુઃખ તે અશુભ વેદનીયનો ઉદય છે. તીવ્ર કે મંદ જેવો વેદનીય કર્મનો ઉદય હોય, તેવો તીવ્ર કે મંદ સુખ દુઃખનો અનુભવ થાય છે.

૪. મોહનીય કર્મ, આત્માના અનંત આનંદને દબાવે છે. આ કર્મના ઉદયથી જીવોમાં ક્રોધ, માન, માયા–કપટ લોભ, હાંસી, હર્ષ, ખેદ, ભય, શોક, દુગંછનીયતા–વિષયવાસના અને સત્યનું અશ્રદ્ધાન વિગેરે દુર્ગુણો પ્રગટ થાય છે અને આત્મસંયમની ઇચ્છા પણ થતી નથી. કદાચ ઇચ્છા થાય તો તે પ્રવૃત્તિ કરી શકતો નથી. આ કર્મનો મંદ કે તીવ્ર જેવો ઉદય હોય તેના પ્રમાણમાં તે તે દુર્ગુણોની હાનિ વૃદ્ધિ થાય છે.

૫. આયુષ્ય કર્મ, આત્માના સાદિ અનંત સ્થિતિ ગુણનો નાશ કરે છે–દબાવે છે. આયુષ્ય કર્મના ઉદયથી જીવ દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચ અને નારકીના ભવોને વિષે આવી વસે છે. પોતાની ઇચ્છા તે તે ભવમાં રહેવાની હોય કે ન હોય તથાપિ તે તે ભવમાં તે તે કર્મ ઉદયાનુસાર ત્યાં રહેવું જ પડે છે.

૬. નામ કર્મ. નામકર્મ આત્માના અગુરૂલઘુ ગુણને દબાવે છે. નામ કર્મના ઉદયથી જીવ માન, અપમાન, કીર્તિ, અપકીર્ત્તિ પામે છે. ત્રસ, સ્થાવર વિગેરે અનેક ઉચ્ચ નીચ નામથી બોલાવાય છે. પોતે આત્મા છતાં એકેંદ્રિય, બેઈંદ્રિય, પંચેદ્રિયાદિ વ્યપદેશ–

નામને પામે છે. આ નામ કર્મ, એકસોને ત્રણ પ્રકારે જુદા જુદા ભેદમાં વહેંચાયેલું છે.

૭. ગોત્રકર્મ. ગોત્રકર્મ આત્માના અરૂપિ ગુણને દબાવે છે. ગોત્રકર્મના ઉદયથી જીવને ઉચ્ચ નીચ ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થવું પડે છે અને ઉચ્ચ નીચ ગોત્રથી બોલાવતાં તેને ઘણી વખત અસહ્ય માન અપમાન કે સુખ દુઃખ અનુભવવાં પડે છે.

૮. અંતરાય કર્મ. અંતરાય કર્મ આત્માના અનંત વીર્ય ગુણને દબાવે છે. અંતરાય કર્મના ઉદયથી જીવને ઇચ્છિત વસ્તુ મળતી નથી. પોતાની પાસે વસ્તુ છતાં તે બીજાને દયાની લાગણીથી આપી શકતો નથી. પોતે તે વસ્તુ પોતાના ભોગમાં એકવાર કે અનેકવાર લઈ તેનો ઉપભોગ કરી શકતો નથી અને પોતાનું સામર્થ્ય છતાં તે યોગ્ય સ્થળે શક્તિ ફોરવી શકતો નથી.

આ પ્રમાણે આ આઠ કર્મ, આત્માના તાત્વિક આઠ ગુણને દબાવે છે. સત્ય કે તાત્વિક તત્ત્વથી વિમુખ થયેલા જીવો આત્મગુણને ભૂલી વિશેષ નવીન કર્મ બંધ કરી ચાર ગતિમાં પરિભ્રમણ કરે છે.

આ આઠ પ્રકારના કર્મનો બંધ ચાર પ્રકારે પડે છે. પ્રકૃતિ સ્થિતિ, રસ અને પ્રદેશ.

દરેક કર્મનો સ્વભાવ. તેની સ્થિતિ, તેનો રસ અને તેના પ્રદેશ; એમ ચાર પ્રકારે કર્મ બંધ થાય છે. એક લાડુનું દૃષ્ટાંત આ સંબંધમાં ઉપયોગી થઈ પડે છે. જેમકે લાડુમાં લોટ અને ઘી, ગોળ આદિ રસની જરૂર પડે છે. તેમાં સૂંઠ વિગેરે પદાર્થ નાખવાથી વાયુ હરણ; કે પિત્તહરણ આદિ ગુણ કે સ્વભાવ પણ હોય છે. વળી તે લાડુનું કાળમાન પણ હોય છે કે આ લાડુ મહિનો કે પન્નર દિવસ પહોંચી શકે ત્યાર પછી બગડી જાય કે નાશ પામે.

તેમ કર્મબંધનમાં કોઈ કર્મનો સ્વભાવ, જ્ઞાન ગુણને દબાવવાનો હોય છે તો કોઈ કર્મનો સ્વભાવ વીર્યગુણને દબાવવાનો હોય છે; જે હમણાંજ પૂર્વે કહેવામાં આવ્યું છે. જેમ લાડુની સ્થિતિ પન્નર દિવસ કે મહીનાની હોય છે. તેમ કોઈ કર્મની સ્થીતિ બે ઘડીની હોય છે. કોઈ આયુષ્યાદિકની પચીશ, પચાશ કે સો વર્ષની હોય છે અને કોઈ કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થીતિ વીસ, ત્રીશ કે સીત્તેર કોડાકોડી સાગરોપમ-માપ વિશેષ સુધી લંબાયેલી હોય છે.

રસ,-મીઠાશ કે કડવાસ કોઇ લાડુમાં તેના દળથી-લોટથી બમણી કે ચારગણી હોય છે, તેમાં પૂર્વે કહી ગયા તેમ કોઇ કર્મનો કડવો-દુઃખરૂપ કે મીઠો-સુખરૂપ રસ કર્મ દળના પ્રમાણથી બમણો, ચારગણો દશગણો કે હજાર અથવા લાખગણો પણ વધારે હોય છે. આવાં ઘણા મનુષ્યો નજરે પડે છે કે જેઓ ઘણા થોડા વખતમાં ઘણું અસહ્ય દુઃખ ભોગવે છે અને ઘણા મનુષ્યોને તે કર્મદળના પરમાણુ-પુદ્ગલો વિશેષ હોવાથી તેમજ રસ પણ વિશેષ હોવાથી તેઓ ઘણા લાંબા વખત સુધી રીબાય છે, ઝુરે છે અને નજરે દેખી ન શકાય તેવી અસહ્ય વેદના વેદે છે.

"આ સર્વ જગત્‌ની વિચિત્રતા તો છે." પણ તે સર્વ વિચિત્રતા કર્મની વિચિત્રતા ઉપર આધાર રાખે છે. ઠેકાણે ઠેકાણે નજર કરશો તો આ કર્મ વિચિત્રતાને નહિં અનુભવતો હોય એવો એક પણ દેહધારી જીવ તમારા જોવામાં નહિ આવે. આ કર્મવિચિત્રતા પણ ઇષ્ટાનિષ્ટ વસ્તુ ઉપર જે રાગ-દ્વેષ રૂપ વિષમ પરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે તેના ઉપર આધાર રાખે છે. આ સર્વ કહેવાથી 'જગત્‌ની વિચિત્રતાનું કારણ શું?' આ મહાવાક્યનો ફલિતાર્થ એટલો થયો કે રાગદ્વેષરૂપ વિષમ પરિણામ-અધ્યવસાય તે આ વિચિત્રતાનું કારણ છે.

પ્રકરણ ૫૪ મું.

-○o○-

પરમશાંતિ શાથી મળે ?

—○o○—

રાજન્! પરમ શાંતિની પ્રાપ્તિના બે માર્ગ છે. એક જ્ઞાન માર્ગ અને બીજા ક્રિયામાર્ગ. જ્ઞાનમાર્ગ એ ઘણો નજીકનો માર્ગ છે; પણ તે એટલો બધો વિકટ માર્ગ છે કે તે રસ્તે કોઈ વિરલ જીવજ જઈ શકે છે. જ્ઞાનમાર્ગમાં જુઓ કે જ્ઞાનની મુખ્યતા છે, છતાં આંતરૂ ક્રિયા ત્યાં પણ રહેલી છે. તેમજ ક્રિયામાર્ગમાં ક્રિયાની મુખ્યતા હોય છે, છતાં જ્ઞાન ગૌણપણે ત્યાં પણ રહેલું છે. જ્ઞાન અને ક્રિયા એકલાં કોઈપણ વખત રહી શકતાં નથી. કોઈ વખતે જ્ઞાનીની મુખ્યતા તો ક્રિયાની ગૌણતા. અને ક્રિયાની મુખ્યતા તો જ્ઞાનની ગૌણતા. પણ એ જોડું કાયમ સાથેજ રહે છે. છતાં જ્ઞાનમાર્ગ અને ક્રિયામાર્ગ, એ કહેવાનો આશય, જ્ઞાનની મુખ્યતા તે જ્ઞાનમાર્ગ અને જેમાં ક્રિયાની મુખ્યતા તે ક્રિયામાર્ગ એજ છે.

જ્ઞાનમાર્ગ.

अलीप्तो निश्चयेनात्मा लिप्तश्च व्यवहारतः
शुध्यत्यलिप्तया ज्ञानी क्रियावान् लिप्तयादृशा. ॥१॥

" નિશ્ચય નયવડે આત્મા લેપાયેલો નથી. વ્યવહારનયથી આત્મા લેપાયલો છે. હું લેપાયેલો નથી આવી નિર્લેપ દૃષ્ટિવડે જ્ઞાની શુદ્ધ થાય છે, અને 'હું બંધાયેલો છું' આવી દૃષ્ટિ વડે ક્રિયા કરવાવાળો શુદ્ધ થાય છે."

જ્ઞાનમાર્ગ, સિદ્ધ પરમાત્માનું જે સ્વરૂપ છે તે શુદ્ધ સ્વરૂપ છે. તેમને ઔદારિક, વૈક્રિય; આહારક, તૈજસ અને કાર્મણ આ પાંચ શરીર માહીલું એકપણ શરીર નથી. તેઓ કેવળ આત્મસ્વરૂપ, પરમજ્યોતિમય

છે. શરીરજ ન હોવાથી જન્મ, મરણુ, રોગ; શોક, આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ, આહાર, નિહારાદિ કોઈપણુ શરીરના ધર્મો લાગુ પડતા નથી. તેઓમાં અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત આત્મિક આનંદ, અનંત આત્મિક સુખ, સાદિ અનંત સ્થીતિ, અગુરૂ લઘુ, અરૂપિ અને અનંત આત્મિક વીર્ય, આ આઠ આત્મિક ગુણુ રહેલા છે. જેવું સિદ્ધ પરમાત્માનું સ્વરૂપ છે, તેવુંજ આ સર્વ જીવોનું સત્તા સ્વરૂપ છે.

એ સત્તા સ્વરૂપ સાથે કે સિદ્ધ પરમાત્માના સ્વરૂપ સાથે વારંવાર પોતાના વર્તમાન કાળના સ્વરૂપની સરખામણી કરે અને જ્યાં જ્યાં તે સત્તા સ્વરૂપથી ન્યુનતા દેખાય, ત્યાં ત્યાં તે ન્યુનતા પુરણુ કરવા માટે અહોનિશ પ્રયત્ન કરે. નિરંતર આત્મ ઉપયોગમાંજ રહ્યા કરે. થોડા પણુ વખત વિશુદ્ધ સ્વરૂપને ભુલે નહિં. મનમાં ઉત્પન્ન થતી પરપરિણુતી આત્માના સ્વરૂપ સિવાયની વૃત્તિઓને–જેમ બને તેમ દૂર કરી કેવળ શુદ્ધ સ્વરૂપ થઇ રહે.

અહોનિશ જ્ઞાન સ્વરૂપની, શુદ્ધ સ્વરૂપની જાગૃતિ અને પરસ્વરૂપની વ્યાવૃત્તિ આવી રીતે મુખ્ય જ્ઞાન અને ગૌણુ આંતર્ ક્રિયારૂપ જ્ઞાનમાર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરતાં કર્મનો સર્વથા ક્ષય કરી શુદ્ધ સત્તારૂપ સ્વસ્વરૂપ પ્રગટ કરે તે જ્ઞાનમાર્ગ છે. આ જ્ઞાનમાર્ગ નિવૃત્તિનો–પરમ શાંતિનો સરલ માર્ગ છે, પણુ તે બહુ વિકટ છે. તે સર્વ મનુષ્યોને યોગ્ય નથી. પણુ કોઈ વીર પુરૂષનેજ યોગ્ય છે. અનેક પ્રકારના અધિકારીઓ સહેલાઈથી જે માર્ગે જઈ શકે છે તે ક્રિયામાર્ગ છે.

ક્રિયામાર્ગ—ક્રિયામાર્ગવાળાને પણુ અંતે જ્ઞાનમાર્ગ ઉપર તો આવવુંજ પડે છે, છતાં જે માણુસમાં દોડવાની શક્તિ ન હોય તેમણે ધીમે ધીમે-નહિં, તોપણુ ઉતાવળું તો ચાલવુંજ જોઇએ. એ રીતે આ ક્રિયામાર્ગ છે. આમાં પૂર્વોક્ત જ્ઞાનમાર્ગ પણુ રહેલો છે, છતાં ક્રિયાની મુખ્યતા હોવાથી ધીમે-ધીમે તે માર્ગ ઘણે વખતે ઇચ્છિત સ્થળે જઈ મળે છે.

આ માર્ગમાં જે ક્રિયા કરવી પડે છે તે સર્વ ક્રિયા વિશુદ્ધ હોય છે કે અધિકારી પરત્વે શુભ હોય છે. આમાં પુણ્યબંધ પણ થાય છે, છતાં લક્ષબિંદુ તો સિદ્ધસ્વરૂપ કે શુદ્ધ સ્વસત્તા જ હોય છે. તે સર્વ ક્રિયા આ સ્વરૂપ પ્રાપ્તિ નિમિત્તેજ કરવી જોઇએ. શહેર ઘણું છેટું હોય અને મુસાફર ધીમો ચાલનાર હોય તેથી પોતાના લક્ષબદુિવાળા શહેરમાં એકજ દિવસે તે ન પહોંચી શકે તો રસ્તામાં ધર્મશાળા પ્રમુખ સ્થળે રાત્રે નિવાસ કરી, તેને વિશ્રામ લેવાની જરૂર પડે છે. આ વિશ્રામથી તે પોતાના લક્ષબિંદુને ભૂલ્યો હોય તેમ નજ કહી શકાય. બીજે દિવસે તે પોતાનું પ્રયાણ શરૂ કરવાનો અને તેથી અમુક મુદતે પણ ધારેલા સ્થળે પહોંચવાનો જ. એવી રીતે આ ક્રિયામાર્ગ ધીમે ધીમે ચાલનાર હોવાથી ધર્મશાળામાં વિશ્રાંતિની માફક પરમશાંતિ સ્થળમાં એકજ ભવે નહિ પહોંચી શકવાથી રસ્તામાં એકાદ કે વધારે દેવ, કે મનુષ્યના ભવો કરવા પડે તો તેથી તે લક્ષબિન્દુ ચુકયો હોય તેમ ન કહેવાય. તે પોતાનો માર્ગ કાપતોજ રહે છે. ભવિષ્યમાં તેવાં ઉત્તમ નિમિત્તો મેળવી ફરી આગળ વધશે અને એક વખત એવો આવશે કે તે પોતાના લક્ષબિન્દુરૂપ પરમશાંતિના મંદિરમાં પહોંચશે. એવી રીતે આ ક્રિયામાર્ગ મોડો યા લાંબો પણ ઉપકારી તો છેજ.

ક્રિયામાર્ગ કે જે પરમ શાંતિના સ્થળનો એક માર્ગ છે, તેમાં પ્રવેશ કરતાં પહેલાં, પોતાનો ધર્મ કે લક્ષબિન્દુ અને તે લક્ષબિંદુસ્થળે પહોંચવામાં મદદ કરનાર, આ બે વાતનો ચોક્કસ નિર્ણય કરવો જોઇએ. તે સિવાય લક્ષવિનાના નાંખેલા તીરની માફક અને ભીષણ રસ્તે જોખમ લઈ ચાલનારની માફક તેનો પ્રયાસ નિરર્થક કે કષ્ટદાયક નિવડે છે.

પોતાનો ધર્મ કે પોતાનું લક્ષબિંદુ ‘ હું કોણ છું ’ એ સંબંધી વિવેચનથી સમજાઈ ગયું છે કે હું પરમ શુદ્ધ સ્વરૂપ આત્મા છું.

એજ મારો પરમ ધર્મ છે અને એજ મારૂં લક્ષબિંદુ કે કર્ત્તવ્ય છે. હવે તે રસ્તામાં મદદગાર કેવા પ્રમાણિક યાને યોગ્ય છે તે વિચારવાની જરૂર છે. કેટલીક વખત રસ્તામાં ચોકી કરવા માટે યા રસ્તો બતાવવા માટે સાથે લીધેલ મનુષ્ય તે રસ્તાનો અજાણ હોય કે અપ્રમાણિક-ચોર પ્રમુખ હોય તો પથિકને હેરાન થવું પડે છે અને ઈચ્છિત સ્થળે નહિં પહોંચતાં વચમાંજ રખડવું પડે છે. આવીજ રીતે પરમશાંતિના માર્ગમાં સાથે રસ્તો બતાવવા અને રક્ષણ કરવા લીધેલ ભોમીયા તરીકે દેવ અને ગુરૂ તે પ્રમાણિક અને રસ્તાના જાણકાર હોવા જોઈએ.

ખરેખર વિચાર કરતાં તમને જણાશે કે મનુષ્યને દેવ, ગુરૂની શા માટે અને કેટલી જરૂર છે? દેવ, વીતરાગ, અર્હન્ કે પરમેશ્વર ગમે તે નામથી બોલાવો તેમાં વાંધો નથી, પણ તેમણે પરમશાંતિનો માર્ગ જાણેલો અને અનુભવેલો હોવો જોઇએ. તોજ તે આપણને સત્ય રસ્તો બતાવી શકશે. અજાણ વટેમાર્ગુને રસ્તો બતાવનારની જેટલી અગત્ય છે તેથી પરમશાંતિનો માર્ગ બતાવનાર તેવા અર્હતોની આપણને હજારોગણી જરૂર છે. પરમશાંતિનો રસ્તો નહિં જાણનારા દેવનામનધારક બીચારા આશ્રિતોને મધ્ય અટવીમાં રખડાવે છે. તેઓ પોતે પણ પરમ શાંતિનો માર્ગ જાણતા ન હોવાથી તેના આશ્રિતોને તેવે રસ્તે કેવી રીતે ચડાવી શકે? માટે સત્ય માર્ગ જાણનારની મદદની મનુષ્યોને ઘણી અગત્ય છે.

આવા નિર્યામકોની કે સત્ય સાર્થવાહોની ઉપર આશ્રિતને પૂર્ણ શ્રદ્ધાન હોવું જોઇએ. પોતાના મન, વચન અને શરીર તેને અર્પણ કરી દેવાં જોઇએ. અર્થાત્ આ ત્રણે મનાદિ યોગને તેમના કહ્યા મુજબ ચલાવવાં જોઇએ.

જ્યારે દેવે પૂર્ણ પરમ શાંતિમાં વિશ્રાંતિ લીધી હોય, અર્થાત્ આ દેહ ત્યાગ કરી, નિર્વાણ સ્થિતિમાં જઈ વસ્યા હોય એ અવસરે તેમના બતાવેલ માર્ગે ચાલનાર ગુરૂઓનો આશ્રય, પરમ શાંતિ માર્ગના પથિકોએ લેવો જોઇએ. આ ગુરૂવર્ગ પણ પરમ શાંતિના માર્ગમાં ચાલનાર છે કે નહિ? આગળ ચાલે છે કે નહિ! ગુરૂ નામધારક છે કે, સાર્થક નામ ધારક ગુણથી ગુરૂ છે! વિગેરે બાબતનો અવશ્ય નિર્ણય કરવો જોઇએ. તે સિવાય નામધારી ગુરૂઓનો આશ્રય કરવાથી આશ્રિતોને તેઓ ઇચ્છિત માર્ગે પહોંચાડી શકતા નથી, પણ ઉલટા અધઃપતન કે ઉન્માર્ગ ગમન કરાવે છે.

પરમશાંતિના માર્ગમાં ગુણવાન ગુરૂની અવશ્ય જરૂર છે. તેમની મદદથી થોડા વખતમાં ઘણું આગળ વધી શકાય છે. પરમશાંતિનો થોડો અનુભવ તો આંહીજ થાય છે અને છેવટે તે નિર્વાણ પદ સુધી પહોંચી શકે છે, માટે આવા ઉત્તમ ગુરૂઓનો આશ્રય કરવો અને તેમના ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખવી.

આ ગુરૂ પરમ ત્યાગી, જ્ઞાનવાન્, સત્યાસત્યના વિવેકી, શાંત રસમાં ઝીલનાર, દયાળુ અને બોલે તે મુજબ ચાલનાર હોવા જોઇએ. ક્રિયામાર્ગમાં મદદ કરનારની આવશ્યકતા જણાવી હવે ક્રિયામાર્ગ બતાવવામાં આવે છે.

સંયમ અને તપ.

સંયમ અને તપ આ બે ક્રિયામાર્ગ છે. જ્ઞાન સાથે હોવું જોઇએ. જ્ઞાન પ્રકાશરૂપ છે. સંયમ આવતાં કર્મ રોકે છે અને તપ આવેલ કર્મ કાઢી નાંખે છે. એક દૃષ્ટાંતથી તે વાત તમને સ્પષ્ટ સમજાશે.

રાજમાર્ગ ઉપર અનેક બારી બારણાવાળો એક મહેલ હતો. તે બારી બારણાથી રસ્તા ઉપર ઉછળતાં ધૂળ આદિનાં રજકણો ઉડી ઉડી તે મહેલમાં ભરાતાં હતાં. મહેલ ઘણો સુશોભનીક હતો, છતાં

આ ધુળ પ્રમુખથી ઘણો ખરાબ દેખાતો હતો. અંદર તો ગાડાં ભરાય તેટલી ધુળ ભરાઇ હતી. મહેલની આવી દુર્દશા થયા છતાં, તેનો માલીક તો ઘોર નિદ્રામાં ઘોરતો હોય તેમ સુતો પડયો હતો. અર્થાત્ તેની બીલકુલ સાર સંભાળ કરતો નહોતો. તેને ભાન પણ ન હતું કે મારો સુંદર મહેલ આવી દુર્દશામાં આવી પડયો છે. તે ઓરડાના એક ભાગમાં પડયો રહેતો હતો. એક દિવસે તેણે એક દીપક કર્યો. તેનો પ્રકાશ મહેલના મધ્ય પ્રદેશમાં પડયો. તે પ્રકાશમાં તેણે મહેલમાં ભરાયેલી ધુળ, કચરો વિગેરે દીઠાં. તે જોતાંજ તેને ઘણો ખેદ થયો. પોતાના સુંદર મહેલની આવી દુર્દશા! તરતજ તેણે તે મહેલ સાફ કરવા કે સુધારવા પ્રયત્ન કર્યો. દીપક મહેલના મધ્ય પ્રદેશમાં લાવી મૂકયો. તેથી મહેલમાં ધુળ ભરાવાના મૂળ કારણરૂપ બધાં બારી બારણાં બંધ કર્યાં, અને એક પાવડો લઈ ખાંપી ખાંપી તે ધુળ બહાર કાઢી નાંખવા માંડી, જ્યારે પાવડાથી લેવાય તેવી ધુળ ન રહી, ત્યારે તેણે ઝીણી સાવરણીથી ધુળ એકઠી કરી, સર્વ બહાર કાઢી નાંખી મહેલ તદ્દન સાફ કર્યો.

આ દૃષ્ટાંત ઘણું સહેલું અને સમજાય તેવું છે, પણ તેનો ઉપનય સમજવા જેવો છે. મહેલ તે પરમસ્વરૂપ શુદ્ધાત્મા. બારી. બારણાઓ તે આશ્રવને—પુણ્ય, પાપને આવવાના રસ્તા. માલીક જીવ, અજ્ઞાનરૂપ નિદ્રા, તેમાં તે ઘોરાય છે. જાગૃત થયો તે અંતરાત્મામાં આવ્યો. પ્રકાશ તે જ્ઞાનદીપક પ્રગટ કર્યો. જ્ઞાન પ્રકાશના તેજની મદદથી શુદ્ધાત્માની દુર્દશા તેના સમજવામાં આવી. અર્થાત્ કર્મરૂપ ધુળ આત્મા ઉપર લાગેલી છે, તેથી તેની અપૂર્વ સોભા—શક્તિ નાશ પામી છે, એમ તેણે જાણ્યું. તરતજ તેણે બારીબારણાં રૂપ આશ્રવને પુણ્ય પાપરૂપ ધુળને આવવાના રસ્તા, સંયમરૂપ બારણાએ કરી બંધ કર્યાં અને બાહ્ય અભ્યંતર તપશ્ચર્યારૂપ પાવડા અને સાવરણીએ કરી કર્મરૂપ

સર્વ ધુળ કાઢી નાંખી મહેલરૂપ આત્માનું તાત્વિક સ્વરૂપ શુદ્ધ કર્યું. આ દૃષ્ટાંતે પરમશાંતિનો માર્ગ સંયમ અને તપ છે.

પ્રકરણ ૫૦ મું.

સંયમ.

પાંચ આશ્રવથી વિરમણ, પાંચ ઇંદ્રિયનો નિગ્રહ, ચાર કષાયનો વિજય અને ત્રણ દંડની વિરતિ એમ સંયમના સત્તર ભેદ થાય છે.

પાંચ આશ્રવ વિરમણ–અહિંસા, સત્ય, અચૌર્ય, બ્રહ્મચર્ય, અને અપરિગ્રહ; આને પાંચ આશ્રવ વિરમણ કહેવાય છે.

સંયમનો ટુંકો અર્થ એટલોજ થાય છે કે, આશ્રવનાં દ્વારને બંધ કરવાં. અર્થાત્ કર્મ આવવા ન દેવાં કે આવતાં કર્મને રોકવાં.

જીવની હિંસા કરવાથી, અસત્ય બોલવાથી, ચોરી કરવાથી, મૈથુન સેવનથી અને પરિગ્રહના સંચયથી, અનેક કર્મનું આગમન થાય છે. કેમકે રાગ, દ્વેષ સિવાય આ માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ થતી નથી અને રાગ, દ્વેષ તે કર્મ આગમનનું પરમ કારણ છે. આ રાગ, દ્વેષની ઉત્પત્તિ આ અસંયમના કારણથી થાય છે.

અહિંસા–મન, વચન અને શરીરથી કોઈપણ જીવની હિંસા કરવી, કરાવવી અને તેને અનુમોદન આપવું તેને હિંસા કહેવામાં આવે છે; તે હિંસાનો આ નવ પ્રકારે ત્યાગ કરવો તે અહિંસા છે.

આત્મા અમર છે એમ પૂર્વે કહેવામાં આવ્યું છે, છતાં તેની હિંસા કેમ થાય? એ પ્રશ્ન અહીં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય છે. તેનો પરિહાર એજ છે કે, આત્માધિષ્ઠિત આ દેહ જેના ઉપર જીવોને મારાપણાનો મમત્વ ભાવ છે. જેની સાથે આત્મા લોલીભૂત=એક-

એક થઈ રહ્યો છે અને જેનો નાશ કરવાથી આ દેહમાંથી અન્ય સ્થળે આત્માને ચાલ્યા જવું પડે છે, તે દશ પ્રાણ–પાંચઈંદ્રિય, મન, વચન અને શરીરબળ, શ્વાસોશ્વાસ અને આયુષ્યનો નાશ કરવો કે તેને કીલામણા–દુઃખ ઉત્પન્ન કરવું તેને જીવહીંસા અહીં કહેવામાં આવે છે. તે દશ પ્રાણને નહીં હણવા તે અહિંસા સંયમ કહેવાય છે.

૨. સત્ય–ક્રોધ, લોભ, ભય કે હાસ્યથી કોઇપણ પ્રકારે મન, વચન, શરીરથી અસત્ય બોલવું નહિં, બોલાવવું નહિં અને અસત્ય બોલનારને અનુમોદન ન આપવું, તે સત્ય સંયમ કહેવાય છે.

૩. અચૌર્ય–માલિકની રજા સિવાય કોઈ પણ વસ્તુ મન, વચન, શરીરથી લેવી નહિં અને લેવરાવવી નહિં અને લેનારની અનુમોદના ન કરવી, તે અચૌર્ય સંયમ કહેવાય છે.

૪. બ્રહ્મચર્ય–દેવ, મનુષ્ય અને તિર્યંચ સંબંધી મૈથુન–વિષય ભોગ મન, વચન, શરીરથી સેવવું નહિં; સેવરાવવું નહિં, અને સેવનારને અનુમોદન ન આપવું, તે બ્રહ્મચર્ય સંયમ કહેવાય છે.

૫. અપરિગ્રહ–સર્વ પદાર્થ ઉપરથી મૂર્ચ્છાનો ત્યાગ. દેશ કાળનો વિચાર કરી, ધર્મ ઉપગરણ સિવાય કોઈ પણ પ્રકારનો ધન, ધાન્યાદિ પરિગ્રહ મન, વચન, શરીરથી રાખવો નહિં, રખાવવો નહિં રાખનારને અનુમોદન ન આપવું, તે અપરિગ્રહ સંયમ કહેવાય છે.

૬. સ્પર્શઈંદ્રિયનિગ્રહ–શીત, ઉષ્ણ, સુવાળા, ખરસટ વિગેરે ઇષ્ટાનિષ્ટ સ્પર્શને પામી રાગ, દ્વેષ ન કરવો તે સ્પર્શ ઈંદ્રિય સંયમ.

૭. રસઈંદ્રિયનિગ્રહ–ઇષ્ટાનિષ્ટ સ્વાદવાળા રસને પામી રાગ, દ્વેષ ન કરવો તે રસઈંદ્રિય સંયમ.

૮. ઘ્રાણઈંદ્રિયનિગ્રહ–ઇષ્ટાનિષ્ટ ગંધમાં રાગ, દ્વેષ ન કરવો તે ઘ્રાણેંદ્રિય સંયમ.

૯. ચક્ષુઈંદ્રિયનિગ્રહ–ઈષ્ટાનિષ્ટ રૂપ દેખી તેમાં રાગ, દ્વેષ ન કરવો તે ચક્ષુઈંદ્રિય સંયમ.

૧૦. શ્રોત્રેંદ્રિયનિગ્રહ–ઈષ્ટાનિષ્ટ શબ્દ સાંભળી તેમાં રાગ, દ્વેષ ન કરવો તે શ્રોત્રેંદ્રિય સંયમ.

૧૧. ક્રોધકષાયવિજય–ઉદય આવેલા ક્રોધને ક્ષમાથી નિષ્ફળ કરવો. તેનું પરિણામ વિચારી શાંત થવું, તે ક્રોધ સંયમ.

૧૨. માનકષાયવિજય–માન અહંકાર, ગર્વ નહિ કરવો. તેવા પ્રસંગને નમ્રતાથી નિષ્ફળ કરવો તે માન સંયમ.

૧૩. માયાકષાયવિજય–કપટ, માયા નહિં કરવી. સરળતાથી–સરલ સ્વભાવે દરેક પ્રસંગમાં પ્રવૃત્તિ કરી માયાનો વિજય કરવો તે માયા સંયમ.

૧૪. લોભકષાયવિજય–સર્વ સ્થળે સંતોષવૃત્તિ રાખી, લોભનો વિજય કરવો તે લોભ સંયમ.

૧૫. મનદંડવિરતી–આર્ત્ત, રૌદ્ર પરિણામ ઉત્પન્ન થાય તેવો કાંઈ પણ વિચાર ન કરવો, પણ ધર્મ, શુક્લધ્યાનમાં પ્રવેશ થાય તેવા વિચાર કરવા તે મનદંડ વિરતિ સંયમ.

૧૬. વચનદંડવિરતિ–પોતાને કે પરને જેનું પરિણામ દુઃખરૂપ આવે તેવું વચન ન બોલવું, પણ પરિણામે શુભરૂપ થાય તેવું હિતાવહ બોલવું તે, વચનદંડ વિરતિ સંયમ.

૧૭. કાંયદંડવિરતિ–શરીરથી કોઈપણ જાતની ખરાબ પ્રવૃત્તિ ન કરવી, પણ જેનાથી આત્મવિશુદ્ધિમાં મદદ મળે તેવી પ્રવૃત્તિ કરવી તે કાયદંડ વિરતિ સંયમ.

આ સત્તર પ્રકારનો સંયમ માર્ગ છે. આ એક એક ભેદ આશ્રવના પ્રવાહને રોકવાને માટે મજબુત દરવાજાની ગરજ સારે છે. પરમશાંતિના માર્ગમાં પ્રવેશ કરનારાઓએ વારંવાર આ સંયમનું સમાલોચન કરવું જોઇએ, તેનાથી વિપરીત પ્રવૃત્તિ ન થાય તે માટેવારંવાર જાગૃત રહેવું જોઈએ.

આ સંયમના દ્વારોએ, આવતા આશ્રવને રોકયા પછી પૂર્વે જે કર્મનો જમાવ એકઠો થયો છે તેને દૂર કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

પ્રકરણ ૫૬ મું.

તપ.

પ્રબળ કિલષ્ટકર્મોને ભેદવાનું મુખ્ય શસ્ત્ર તપ છે. નિકાચીત કર્મો પણ તપથી બળીને ભસ્મીભૂત થઈ જાય છે. ટુંકામાં કહીએ તો પૂર્વ સંચિતકર્મ તપથીજ દૂર થઈ શકે છે.

બાહ્યતપ અને અભ્યંતર તપ, એમ તપ બે પ્રકારના છે. ઉપવાસ કરવો, સ્વલ્પ આહાર લેવો, નિયમિત વસ્તુજ લેવી, રસકસ જેનાથી વિકૃતિ પેદા થાય તેનો ત્યાગ કરવો, મજબુત આસને લાંબા વખત સુધી બેસી શકાય તેવી ટેવ પાડવી અને અંગોપાંગને સંકો-ચીને નિર્વાત–વાયુ વિનાના સ્થાનમાં રહેલા પ્રદીપની માફક સ્થીર બેસી રહેવું; ઈત્યાદિ સર્વ બાહ્ય તપ છે, તે અભ્યંતર તપમાં ઘણોજ ઉપયોગી છે. ઉપવાસાદિકથી શરીર પરથી મમત્વભાવ ઓછો થાય છે. ઈન્દ્રિયો સ્વાધીન રહે છે, નિઃસ્પૃહ થવાય છે, અને ધ્યાનમાં ઘણા લાંબા વખત પર્યંત સુખે બેસી શકાય છે ઈત્યાદિ અનેક પ્રકારે બાહ્ય તપ ઉપયોગી છે.

અભ્યંતર તપ.

આત્મનિરીક્ષણ કરી, જ્યાં જ્યાં સંયમમાર્ગમાં વિપરિત પ્રવૃત્તિ પોતાની થઈ હોય, ત્યાં ત્યાં ગુર્વાદિ સમક્ષ પ્રાયશ્ચિત લઈ શુદ્ધ થવું.

ગુર્વાદિકનો વિનય કરવો, તેમની વૈયાવચ્ચ કરવી, આત્મજાગૃતિ થાય તેવાં અધ્યાત્મિક પુસ્તકોનું પઠન કરવું; યા તેની જાગતિ માટે–

તે ગ્રંથોનું વારંવાર સ્મરણ કરવું, ધ્યાન કરવું અને મલીન વાસના રૂપ રાગ, દ્વેષનો ત્યાગ કરવો. આ અભ્યંતર તપ છે.

આ તપના બાર ભેદમાં ધ્યાન તપ એ સર્વમાં મુખ્ય છે. ધ્યાનના અનેક પ્રકાર છે. જેવું આલંબન તેવે રૂપે આત્મા પરિણમે છે, માટે પોતાને જેવું થવું હોય તેવા લક્ષબિન્દુને સન્મુખ રાખી તેવા થવાને માટે અહોનિશ પ્રયત્ન કરવો. પરમ શાંતિ પામવી હોય તેઓએ પરમ શાંતિને પામેલા મહાત્માનું જીવનચરિત્ર પોતાના હૃદય પટ પર આળેખી તેની માફક દરેક પ્રસંગમાં વર્તન કરવાનો પ્રયત્ન કરવો, તેથી પોતાની માનસીક પ્રબળતાના પ્રમાણમાં તે તદ્રુપ થઈ શકશે. આમ છે, તથાપિ ક્રમ સિવાય એકજ કુદકે કોઈ શાંતિ સ્થળમાં પ્રવેશ કરી શકતો નથી. માટે ક્રમની ઘણી જરૂર છે. તે સાથે તેવા પવિત્ર આલંબનની પણ જરૂર છે,

પરમ શાંતિપદ પામવા માટેનાં અનેક આલંબનો મહાત્મા જ્ઞાની પુરૂષોએ બતાવ્યાં છે, તેમાં નવપદજીનું આલંબન મુખ્ય છે અને તેમાં ક્રમ અને આલંબન સાથેજ છે.

પ્રકરણ ૫૭ મું.

સાધુ પદ.

પરમ શાંતિપદના અભિલાષીઓએ પ્રથમ મુનિપદનું અવલં-બન લઈ તેનું ધ્યાન કરવું, સાધુઓનું ઉત્તમમાં ઉત્તમ ચરિત્ર પોતાના સન્મુખ સ્થાપન કરવું. તેના ઉત્તમ ગુણો એક બાજુ સન્મુખ લખી લેવા પછી તે માફક પ્રવૃત્તિ કરવાની દૃઢ પ્રતિજ્ઞા કરવી. દરેક પ્રસં-ગમાં અપ્રમત્ત મુનિઓ આ ઠેકાણે કેવી પ્રવૃત્તિ કરે ? તે પોતાના

મનને પૂછવું અથવા તેમના ઉત્તમ જીવનમાંથી તપાસી લેવું. તેમાંથી જે જવાબ મળે તે માફક વર્તન કરવું.

ખાતાં, પીતાં, સુતાં, બેસતાં, ઉઠતાં કે કોઇ પણ કાર્ય કરતાં, તેઓનું ચિત્રપટ પોતાના હૃદયમાં કે સન્મુખજ રાખવું અને આવા પ્રસંગોમાં તેમની કેવી પ્રવૃત્તિ હોય, કેવી લાગણી હોય, હૃદય કેટલું આર્દ્ર હોય અથવા કેવી વૈરાગ્ય વૃત્તિ હોય કે કેવી ઉપયોગની જાગૃતિ હોય તે વિચારી તેવા તેવા પ્રસંગમાં તદાકાર થવું આજ મુનિપદનું આરાધન અને આજ મુનિપદનું ધ્યાન.

આ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરતાં જ્યારે મુનિપદ લાયકના સર્વ ગુણો પોતામાં દાખલ થયા છે, એમ પોતાનું હૃદય કબુલ કરે, ત્યારે તે પદથી ઉચ્ચ પદ ઉપાધ્યાય પદનું આલંબન લઈ તેનું ધ્યાન કરવું, આ ધ્યાનમાં પણ મુનિ પદની માફકજ ઉપાધ્યાયના ગુણોનું અનુકરણ કરવું. ઉપાધ્યાયના ગુણો પોતામાં દાખલ થયા તેનો નિર્ણય થતાં, આચાર્ય પદનું ધ્યાન કરવું. તેમના છત્રીસ ગુણો સન્મુખ રાખી તે માફક વર્તન કરતાં આચાર્ય હું પોતે છું. દ્રવ્યથી નહિ પણ ભાવથી. તેમના ગુણો સરખા ગુણો ધારણ કરવાથી. આ નિર્ણય પોતાને થતાં અર્હત્પદનું આરાધન કરવું. અર્હત્ જેવું વીર્ય, અર્હત્ જેવું નિશ્ચળ ધ્યાન, અર્હત્ જેવું વર્તન, ટુંકામાં કહીએ તો અર્હત્‌ની માફક સર્વ ક્રિયા કરવી. આ પ્રમાણે કરતાં અર્હત્ સ્વરૂપ થઈ શકાય છે. અર્હત્ સ્વરૂપ થતાં છેવટે સિદ્ધ સ્વરૂપનું ધ્યાન તન્મય—તદ્રૂપ થવાય તેમ કરવું અને તેમ થવું એટલે પરમ શાંતિ મળી ચૂકી. પરમ શાંતિ સ્વરૂપજ પોતે થઈ જવાશે. પરમશાંતિ મેળવવાનો આ માર્ગ છે. આ માર્ગે પૂર્વે અનેક મનુષ્યોએ પરમપદ પ્રાપ્ત કર્યું છે. માટે પરમપદ યા પરમશાંતિ પદાભિલાષીઓએ આ રસ્તે પોતાનું વીર્ય ફોરવવું જોઈએ. તે રસ્તે ચાલવા પ્રયત્ન કરવો

જોઈએ. આ રસ્તે ચાલવામાં પોતાનું અસમર્થપણું જણાય; વિષય વાસનાની શાંતિ ન થઇ હોય અથવા કુટુંબ સ્નેહ વિગેરે બંધનનાં કારણો ન છુટી શકતાં હોય તેઓએ દ્વાદશ–બાર વ્રતરૂપ ગૃહસ્થ માર્ગ સ્વીકારવો જોઈએ.

આ માર્ગ પણ નિવૃત્તિનો માર્ગ છે, છતાં તે ઘણો સહેલો પણ વિશેષ લંબાણુવાળો છે. આ માર્ગમાં આશ્રવના દ્વારો થોડાં થોડાં બંધ થાય છે, પણ આ માર્ગમાં રહી આગળ ઉપર નિવૃત્તિનો ટુંકો માર્ગ અંગિકાર કરવાનાં સાહિત્યો એકઠાં કરવા ધારે તો તે કરી શકે તેમ છે.

ઉત્તમ ભોજન કરવું તે શ્રેષ્ટ છે, પણ તેના અભાવે તદ્દન ભૂખે મરવું તેના કરતાં સામાન્ય ભોજનથી પણ પેટ ભરવું તે યોગ્ય છે. આ ન્યાયે જ્યાં સુધી નિવૃત્તિના કે પરમ શાંતિના ઉત્તમ માર્ગમાં ચાલવાની પોતાની યોગ્યતા ન થાય, ત્યાં સુધી ગૃહસ્થ ધર્મ અંગીકાર કરવો તે પણ શ્રેષ્ઠ છે, યોગ્યતા વધારવાનું તે પરમ કારણ છે. યોગ્યતા સિવાય ઉચ્ચ પદારોહણ કર્યા પછી ગુણોની વૃદ્ધિ કરવી એ મુશ્કેલી ભર્યું કામ છે. તેવાઓને તે પદથી પાછું હઠવું પડે છે. માટે યોગ્યતા ન હોય તો તે પદ સંપાદન કરવાની યોગ્યતા જ્યાં સુધી ન મેળવી શકાય ત્યાં સુધી થોડી યોગ્યતાવાળો કે પોતાને લાયક યોગ્યતાવાળો ગૃહસ્થ ધર્મ સ્વીકાર કરવો.

પ્રકરણ ૫૮ મું.

ગૃહસ્થધર્મ.

આત્મસ્વરૂપ–હું કોણ છું તે જાણ્યા પછી અને વિચિત્ર સંસાર સ્વરૂપ જોયા પછી ગૃહસ્થોએ એક ડગલું પણ આગળ વધવું જોઈએ

અને તે એજ કે તેમણે ગૃહસ્થ ધર્મનાં વ્રતો લેવાં જોઇએ. થોડા પણ આશ્રવ દ્વાર રોકવાથી કર્મપ્રવાહ આવતો ઓછો થાય છે. જેટલા પ્રમાણમાં આશ્રવદ્વાર રોકશો, તેટલા પ્રમાણમાં કર્મપ્રવાહ આવતો અટકશે. આમજ હોવાથી 'કેટલા પ્રમાણમાં તે દ્વાર બંધ કરવાં'? આ પ્રશ્નનો અવકાશ રહેતોજ નથી. એનો ઉત્તર એટલોજ કે, જેટલા પ્રમાણમાં તે દ્વારો રોકાય તેટલાં રોકો.

સ્થૂળ પ્રાણાતિપાત વિરમણ. ૧. સ્થૂળ મૃષાવાદ વિરમણ ૨. સ્થૂળ અદત્તાદાન વિરમણ. ૩. સ્થૂળ મૈથુન વિરમણ. ૪. સ્થૂળ પરિગ્રહ વિરમણ. ૫. દિગ્‌વિરતિ ૬. ભોગોપભોગ ૭. અનર્થદંડ-વિરમણ. ૮. સામાયિક ૯. દેશાવગાસીક ૧૦. પૌષધ ૧૧. અતિથીસંવિભાગ. ૧૨. આ ગૃહસ્થ ધર્મનાં બારવ્રતો છે.

સર્વથા કોઇ પણ જીવને મારવો નહિં તે, સાર્વભૌમ–પૂર્ણ અહિંસાવ્રત છે. તે અપેક્ષાએ આ સ્થુળ અહિંસાવ્રત છે.

૧ ત્રસ અને સ્થાવર એમ જીવના બે ભેદ છે. હાલે ચાલે તે ત્રસ જીવ કહેવાય છે અને સ્થાવર નામ કર્મોદયવાળા જીવો સ્થાવર કહેવાય છે. પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, અને વનસ્પતિ આ પાંચ જાતના જીવોને સ્થાવર કહે છે.

આ પાંચ જાતના સ્થાવર જીવોનું નિરંતર રક્ષણ કરવું તે ગૃહસ્થો માટે અશક્ય છે. માટે ત્રસ જીવોનો તેમણે ખાસ બચાવ કરવો જોઈએ. ત્રસ જીવોમાં પણ અપરાધી જીવોનો બચાવ કરવો તે ગૃહસ્થ ધર્મ ચલાવનાર માટે સલાસતી ભર્યું નથી. તેમજ આરંભમાં પણ ત્રસ જીવોનો વિનાશ થવો તે સંભવનીય છે માટે નિરપરાધી, આરંભ સિવાય અને સંકલ્પીને–મારવાની બુદ્ધિથી જાણી જોઈને ત્રસ જીવોને ન મારવા. આટલો બચાવ ગૃહસ્થોએ પહેલા અહિંસાવ્રતમાં કરવો જોઈએ.

૨. સ્થૂળ મૃષાવાદ વિરમણ, હું આજે દશ વાગે આવીશ, એમ કહી દશ ને એક મીનીટ જો જાય તો મૃષાવાદ—અસત્યનો દોષ લાગે છે. આ આંબાનું વન છે એમ કહેતાં તેમાં જો કોઈ બીજાં વૃક્ષ હોય તો પણ અસત્ય દોષ લાગે છે. આ જાતિનાં સર્વ સૂક્ષ્મ અસત્ય ગણાય છે. તેવી તીવ્ર જાગૃતિ ન હોવાથી આ સૂક્ષ્મ અસત્યનો ત્યાગ ગૃહસ્થો કરી શકતા નથી માટે તેઓએ જેને વ્યવહારમાં લોકો અસત્ય ગણે છે તેવાં સ્થૂળ—મોટાં અસત્ય બોલવાનો ત્યાગ કરવો તે ગૃહસ્થનું બીજું વ્રત છે.

૩. સ્થૂળ અદત્તાદાન વિરમણ. ચોરી કરવી નહિ. વસ્તુના માલીકની રજા સિવાય એક તૃણ માત્ર લેવું તે ચોરી ગણાય છે, પણ ગૃહસ્થોએ મોટી ચોરીનો ત્યાગ કરવો તે ગૃહસ્થાશ્રમમાં બની શકવું યોગ્ય છે. ખાતર પાડવું, તાળું તોડવું, વાટ લુંટવી, ગાંઠ કાપવી, દાણ ચોરી કરવી, ઓછું દેવું, વધારે લેવું વિગેરે રાજા દંડે તેવી ચોરીનો ત્યાગ કરવો તે ગૃહસ્થોનું ત્રીજું વ્રત છે.

૪. સ્થુળ મૈથુન વિરમણ. પરસ્ત્રી ગમનનો ત્યાગ કરવો. વિધવા વેશ્યા, બાળકુમારી વિગેરેનો ત્યાગ આ વ્રતમાં આવી જાય છે. સ્વદારા—પોતાની પરિણીત સ્ત્રીમાંજ સંતોષ રાખવો તે ગૃહસ્થનું ચોથું વ્રત છે.

૫. સ્થૂળ પરિગ્રહ વિરમણ ઇચ્છા અપરિમિત છે તેને નિયમમાં રાખવી. એટલે ધન, ધાન્ય, ક્ષેત્ર, ઘર, રૂપું, સોનું, હીરા, માણેક, મોતી. વિગેરે. દાસ, દાસી, પશુ, અને રાજ્યાદિ વૈભવ ઈત્યાદિ જે મીલકતમાં ગણવામાં આવે છે, તે સર્વનો ઇચ્છાનુસાર નિયમ રાખવો. તેથી વધારે થાય તો સન્માર્ગે પરોપકારાદિમાં તેનો વ્યય કરવો, તે ગૃહસ્થોનું પાંચમું વ્રત છે.

૬. દિગ્‌વિરમણ. ચાર કે છ દિશાઓ તરફ જવા, આવવાનો

નિયમ રાખવો. આ નિયમ પોતે જે શહેર કે ગામમાં રહેતો હોય ત્યાંથી ગણવો અને નિયમિત ઇચ્છાનુસાર રાખવો. પરમ શાંતિમાર્ગના પથિક બન્યા પછી, ગૃહસ્થે પોતાની પાપ પ્રવૃત્તિને કે આરંભ પરિગ્રહાદિને કાબુમાં રાખવા અને ધર્મ ક્રિયામાં સત્સંગાદિના અભાવે શિથિલતા પ્રાપ્ત ન થાય તે માટે આ વ્રત લેવાની જરૂર છે.

૭. ભોગોપભોગ વ્રત. એકવાર ઉપયોગમાં આવે તે ભોગ. અનાજ પાણી આદિ ખોરાક અને એકનીએક વસ્તુ વારંવાર ઉપયોગમાં આવે તે ઉપભોગ. વસ્ત્ર, સ્ત્રી પ્રમુખ, તેનો ઇચ્છાનુસાર નિયમ કરવો. ભોજનમાં સાત્વિક ખોરાક લેવો. મદ્ય, માંસ રાત્રીભોજન અને કંદાદિ અનેક સત્વના સંહારવાળી અને વિકૃતિ કરનાર વસ્તુઓનો ત્યાગ કરવો. કેમકે મદ્ય, માંસાદિ તામસી અને રાજસી પ્રકૃતિવાળાં હોવાથી વિચારમાં વિકૃતિ બનાવી શાંતિમાર્ગમાં વિઘ્ન કરનાર છે.

ડગલે અને પગલે અને શાંતિમાર્ગમાં આગળ વધવાનું હોવાથી તેવા પથિકોએ અનેક જીવોનો જેમાં સંહાર થવા સંભવ છે તેવા વિશેષ પાપના વ્યાપારોનો પણ ત્યાગ કરવો જોઈએ.

૮. અનર્થદંડ વિરમણ. વગર પ્રયોજને દંડાવું, કર્મથી બંધિત થવું એ અનર્થદંડ. આર્ત્તરૌદ્રધ્યાન. ૧. પાપોપદેશ. ૨. હિંસકઉપગરણ માંગ્યાં આપવાં. ૩. અને પ્રમાદાચરણ એમ અનર્થદંડ ચાર પ્રકારે છે.

(૧) આર્ત્તરૌદ્રધ્યાન, વગર પ્રયોજને બીજા જીવોને દુઃખ આપવાના કે મારવાના વિચાર કર્યા કરવા. જેમકે વૈરીનો ઘાત કરૂં! રાજા થાઉં તો ઠીક. શહેરનો નાશ કરૂં! અગ્નિ સળગાવી મુકું! અમુક સ્ત્રી મળે તો ઠીક. વિદ્યાધર થાઉં, આકાશમાં ઉડવાની મજા પડે વિગેરે.

(૨) પાપોપદેશ—જ્યાં પોતાની દાક્ષિણતા ન પહોંચે તેવા મનુષ્યોને પાપ કરવાનો ઉપદેશ આપવો. જેમકે ક્ષેત્ર ખેડો, બળદને દમન કરો, ઘોડાને ષંઢ કરો, ગૃહ બનાવો, બાપનું વેર લ્યો વિગેરે પરમ શાંતિમાર્ગનો પથિક છતાં ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેલો હોવાથી કુટુંબ વિષયિક ઉપદેશ આપવો પડે છે તે પણ જેમ બને તેમ ઓછો કરે, તો પછી પરને પાપવૃત્તિમાં પ્રેરવાને તેનો અધિકાર નથી.

(૩) હિંસક ઉપગરણ—જેનાથી જીવની હિંસા થાય તેવાં હથિયાર વિગેરે પૂર્વની માફક જ્યાં દાક્ષિણતા ન પહોંચે ત્યાં માગ્યાં ન આપવાં.

(૪) પ્રમાદાચરણ—પરમશાંતિમાર્ગના પથિકે વિકાર ઉત્પન્ન થાય તેવા ગાયન, નાચ, નાટક ન જોવાં. કામશાસ્ત્રમાં આસક્તિ ન રાખવી. જુગાર ન ખેલવો, જળક્રિડા હિંચોળાદિ વિનોદ, ભેંસા, સાંઢ, હાથી વિગેરેના યુદ્ધાદિ કરવાં નહિં, તેમ જોવાં પણ નહિં. શત્રુપુત્ર ઉપર વેરવાલન અને સ્ત્રી, દેશ, રાજ્ય તથા ભોજન કથાદિ પ્રમાદાચરણનો ત્યાગ કરવો.

(૯) સામાયિકવ્રત—રાગદ્વેષ વિનાની શાંત સ્થિતિમાં બે ઘડી ઓછામાં ઓછી અડતાળીશ મીનીટ સુધી રહેવું. તેટલા વખતમાં આત્મધ્યાન, પરમાત્મધ્યાન, આત્મનિરીક્ષણ, પરમેષ્ટી મહામંત્રનો જાપ, મહાત્મા પુરૂષોના ઉત્તમ ચરિત્ર યાદ કરવાં કે અનિત્યાદિ બાર ભાવનાનો વિચાર કરવો, તે સામાયિક વ્રત. ઓછામાં ઓછી દિવસમાં એકવાર આ સામાયિક કરવી.

(૧૦) દેશાવકાશિક—છઠ્ઠા વ્રતમાં લીધેલ દિશાના લાંબા નિયમનો એક દિવસ કે અમુક કલાકો માટે ટુંક સંક્ષેપ કરવો. એવી જ રીતે બીજાં વ્રતોનો પણ સંક્ષેપ કરવો. ચૌદ નિયમ ધારવાં.

(૧૧) પૌષ[illegible]—આ[illegible] આત્મગુણોને જેનાથી પુષ્ટિ મળે તે પૌષ[illegible] દિ[illegible] પાપવાળા સદોષ વ્યાપારનો

સર્વથા ત્યાગ કરવો. ૩ બ્રહ્મચર્ય પાળવું અને ૪ શરીરની અભ્યંગનાદિ શુશ્રૂષાનો ત્યાગ કરવો. આ ચાર પ્રકારની ક્રિયા પૂર્વક ચાર કે આઠ પહોર પર્યંત ધર્મ ધ્યાનમાં પ્રયત્નવાન રહેવું તે પૌષધવૃત છે. નિરંતર ન બની શકે તો પર્વતિથિએ તો અવશ્ય આ પૌષધ કરવો.

(૧૨) અતિથિસંવિભાગ–પરમશાંતિના માર્ગમાં પ્રયાણ કરવા માટે જેઓએ સર્વથા ગૃહસ્થાશ્રમનો ત્યાગ કર્યો છે તેવા અતિથિ, ત્યાગી, મુનિ, વિગેરે ઉપનામથી ઓળખાતા મહાત્માઓને અન્ન, પાણી, પાત્ર, વસ્ત્ર અને મુકામાદિ, તે માર્ગમાં ઉપયોગી અને માર્ગના આધારભૂત વસ્તુઓનું દાન આપવું તેને અતિથિસંવિભાગવ્રત કહે છે.

આ ગૃહસ્થ ધર્મને યોગ્ય ગૃહસ્થનાં વ્રતો છે. આ સિવાય પણ તેઓએ નિરંતર દેવાધિદેવની પ્રતિમાનું પૂજન–વંદન કરવું. તીર્થ યાત્રાઓ કરવી. અનુકંપાબુદ્ધિથી દુઃખીયા જીવોનો ઉદ્ધાર કરવો. ધર્મવ્યાખ્યાનો સાંભળવાં. ધર્માચાર્યની આજ્ઞા શીરપર ઉઠાવવી. સ્વધર્મી બંધુઓનો અને બહેનોનો ઉદ્ધાર કરવો. તેઓને જોઇતી મદદ આપી, ધર્મમાર્ગમાં સ્થીર કરવાં, જ્ઞાનના ઉત્તમ ભંડારો બનાવી તેનું રક્ષણ કરવું. જ્ઞાનશાળાઓ સ્થાપન કરવી.

હે રાજન્! રાજાઓએ અને ધનાઢયોએ બીજાં પણ અનેક લોકોપયોગી, પ્રજા ઉપયોગી કાર્ય કરી ગૃહસ્થ ધર્મમાં પોતે આગળ વધવું અને બીજાઓને આગળ વધારવા. દુઃખીઆ જીવો માટે અનાથ શાળાઓ, દર્દીઓને માટે દવાશાળાઓ, પથિકો માટે ધર્મશાળાઓ અને ભુખ્યાઓ માટે ભોજનશાળાઓ કરી તેમના દુઃખમાં ઓછાશ કરવી. જે મનુષ્ય જે આશ્રમમાં રહ્યો હોય તેણે તે તે આશ્રમને લાયક પોતાનો ધર્મ બજાવવામાં પશ્ચાત્ પડવું ન જોઇએ. આ પ્રમાણે સરલ, પણ વિશેષ લાંબો પરમશાંતિ માટેનો ગૃહસ્થ ધર્મ એ પણ એક માર્ગ છે.

આયુષ્ય અસ્થિર છે. સંપદા તે વિપદાથી ભરપુર છે. સંયોગ તે વિયોગવાળો છે. લક્ષ્મી વીજળીની માફક ચપળ છે. સંસારનું સુખ સ્વપ્ન સરખું છે. ચારે બાજુથી વિપદાઓ આવી પડે છે. મરણચક્ર માથે ફરી રહ્યું છે. પાણીના પરપોટાની માફક પ્રાણીઓ ઉત્પન્ન થાય છે અને વિલય પામે છે. શરીર જરાએ જર્જરીત થાય છે. ધર્મ સિવાય કોઈ રક્ષણ કરનાર નથી. ઇંદ્ર ચંદ્રાદિ દેવો પણ મરણને શરણ થાય છે તો હે માનવો! તમે આમ ક્યાં સુધી ઘોર નિદ્રામાં ઘેરાશો? આટલા બધા નિશ્ચિંત શા કારણથી થઇ બેઠા છો? જાગો. ઉઠો. પરમ શાંતિના માર્ગમાં પ્રયત્ન કરો. ગમે તે વખતે તેનું શરણ લીધા સિવાય તમારો છુટકો નથી જ. અમૂલ્ય આયુષ્યનો એક સમય પણ નિરર્થક ન કાઢો. આ માનવદેહ અને આ સંપૂર્ણ સામગ્રી ફરી ફરી મળવી મુશ્કેલ છે. ઇત્યાદિ ગુરુમહારાજની ધર્મદેશના સાંભળી અનેક મનુષ્યો પ્રતિબોધ પામ્યા.

સુરપાળ રાજાદિ રાજકુટુંબને ઘણો હર્ષ થયો. તેમના આનંદનો પાર ન રહ્યો. અહા! ગુરૂ સિવાય અજ્ઞાન અંધકાર કોણ દૂર કરે? ગુરૂ સિવાય જ્ઞાનનેત્ર કોણ આપે? ગુરૂ સિવાય પરમ શાંતિનું કારણ કોણ બતાવે? ધન્ય છે ગુરૂવર્યના તાત્વિક જ્ઞાનને!

પ્રકરણ ૫૯ મું.

તે મચ્છ કોણ હતો?

આ જ્ઞાની ગુરૂજી મારો સંશય દૂર કરશે. ખરેખર સૂર્ય સિવાય અંધકારને દૂર કરવાનું કોનામાં સામર્થ્ય છે? ઇત્યાદિ વિચાર કરતા રાજાએ ગુરૂમહારાજને પ્રશ્ન કર્યો.

સુરપાળ—જ્ઞાનદિવાકર! પ્રભુ! અમને મોટું આશ્ચર્ય થાય છે કે સમુદ્રમાં પડેલી મલયસુંદરીને તે મચ્છે પાર કેમ ઉતારી? એનામાં એવું તે શું જ્ઞાન હતું કે તે વારંવાર પાછું વાળીવાળી, સ્નેહની દૃષ્ટિથી તેના સન્મુખ જોતો જોતો, સમુદ્રમાં ચાલ્યો ગયો?

ચંદ્રયશાકેવલી—રાજન્! મલયસુંદરીની વેગવતી નામની ધાવમાતા અંત અવસરે આર્ત્તધ્યાને મરીને આ સમુદ્રની અંદર તે હાથી આકારના મચ્છપણે ઉત્પન્ન થઇ છે. ભારંડ પક્ષીના મુખમાંથી જ્યારે મલયસુંદરી નીચે સમુદ્રમાં પડી, એ અવસરે દૈવયોગે તે મચ્છ પાણી ઉપર તરતો હતો તેની જ પીઠ પર તે આવી પડી.

મલયસુંદરી ઉચ્ચ સ્વરે નવકાર મંત્રનો સ્મરણ કરતી હતી, તે મચ્છના સાંભળવામાં આવ્યો, સાંભળી ઉહાપોહ કરતાં તે મચ્છને સદ્‌ભાવયોગે પૂર્વજન્મનું જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થઈ આવ્યું. પોતાની પીઠપર કોણ આવી પડ્યું છે, તે જોવા માટે પોતાની ડોક પાછી વાળી જોતાં, તેણે મલયસુંદરીને દીઠી. તેને જોતાં જ પૂર્વના પરિચયવાળી પોતાની ધાવપુત્રીને તેણે ઓળખી લીધી.

મચ્છ વિચારમાં પડયો કે અહા! આ મારી અન્ય જન્મની પુત્રી, આવી વિષમ આપત્તિમાં કેમ આવી પડી હશે? આવી અધમ તિર્યંચની સ્થિતિમાં હું તેને કેવી રીતે સહાય આપું? હું તેને બીજી મદદ કરવા અશક્ત છું છતાં મારાથી એટલું તો બની શકે તેમ છે કે આવી જ સ્થિતિમાં—પીઠપર રહેલી સ્થિતિમાં તેને કોઈ મનુષ્યની વસ્તીવાળી જમીનપર લઇ જઈ મૂકું. ત્યાર પછી તે કોઈપણ પ્રયોગથી પોતાના બંધુવર્ગને જઈ મળશે.

આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે મચ્છે તેને સમુદ્રમાંથી સુખે સુખે લાવી સમુદ્રના કિનારા પર બહાર મૂકી દીધી, કેમકે આગળ ચાલવાની તેની ગતિ બીલકુલ નહતી.

પુત્રીપણાના સ્નેહથી વારંવાર ગ્રીવા પાછીવાળી જોતો અને ખેદ પામતો તે મચ્છ પાછો સમુદ્રમાં ચાલ્યો ગયો.

સુરપાળ–ભગવન્! તે મચ્છ હવે પછી કઈ ગતિમાં જશે?

ચંદ્રયશાકેવલી–જાતિસ્મરણ થયા પછી તે ધાવ માતાનો જીવ નિરંતર નિર્દોષ–જીવોનો સંહાર ન થાય તેવો આહાર કરે છે અને નમસ્કાર મહામંત્રનું ધ્યાન–સ્મરણ કર્યા કરે છે. આ મચ્છભવના આયુષ્યને પૂર્ણ કરી પૂર્વકર્મનો પશ્ચાત્તાપ, નવકાર મંત્રનું સ્મરણ અને શુભ ભાવની મદદથી તે દેવલોકમાં જશે.

ચંદ્રયશાકેવલીના મુખથી વેગવતી–મલયસુંદરીની ધાવમાતાનો ભવાંતર સાંભળી રાજાપ્રમુખ સર્વજનો આપસમાં કહેવા લાગ્યા કે ખરેખર તેણે આ જન્મમાં પણ માતાના સરખો જ સ્નેહ બતાવ્યો છે. આવા તિર્યંચના ભવમાં પણ તે પોતાની ફરજ ભૂલી નથી.

સુરપાળ–ભગવન્! આ મારા પુત્ર મહાબળે અને મલયસુંદરીએ પૂર્વજન્મમાં એવાં શું કર્ત્તવ્ય કર્યાં છે કે, તેઓને આવી યોવનાવસ્થામાં આવાં અસહ્ય દુઃખનો અનુભવ કરવો પડયો.

ચંદ્રયશા–રાજન્! તમે સાવધાન થઇ તેઓના પૂર્વજન્મ સાંભળો.

પ્રકરણ ૬૦ મું.

પૂર્વભવ.

પૃથ્વીસ્થાનપુરમાં પહેલાં પ્રિયમિત્ર નામનો ગૃહપતિ રહેતો હતો. તે ઘણો સમૃદ્ધિમાન્ હતો, પણ તેને પુત્રાદિ સંતતિ કાંઇ ન હતી.

પ્રિયમિત્રને રૂદ્રા, ભદ્રા અને પ્રિયસુંદરી નામે ત્રણ સ્ત્રીઓ હતી. રૂદ્રા અને ભદ્રા બે બહેનો હતી. તેઓને આપસમાં સારી પ્રીતિ હતી, છતાં પ્રિયમિત્રને આ બન્ને સ્ત્રીઓ ઉપર લેશ માત્ર પણ પ્રીતિ ન હતી, પણ પ્રિયસુંદરી ઉપર તેને પૂર્ણ સ્નેહ હતો. આ કારણથી પ્રિયમિત્ર અને સુંદરી સાથે રૂદ્રા અને ભદ્રાનો ક્લેશ કોઈપણ દિવસ શાંત થતો ન હતો. અર્થાત્ આપસમાં તેઓને નિરંતર ક્લેશ થયા કરતો હતો.

પ્રિયમિત્રને મદનપ્રિય નામનો મિત્ર હતો. તે સુંદરી ઉપર વિશેષ સ્નેહ રાખતો હતો. તેમજ તેના ઉપર તે આસક્ત થયેલો હતો. ઘણી વખત તે સુંદરી સાથે નર્મ—સ્નેહનાં વાક્યો પણ બોલતો. એક દિવસ એકાંતમાં રહેલી તે રૂપવાન સુંદરીની પાસે મદનપ્રિય કામ સંબંધી પ્રાર્થના કરતો હતો. સુંદરીનું હૃદય પવિત્ર અને નિર્મળ હતું. તે પોતાના પતિ ઉપર પૂર્ણ સ્નેહ અને ભક્તિ રાખતી હતી, તેમજ તેના પતિનો પણ તેના ઉપર અનન્ય પ્રેમ હતો.

સુંદરી, મદનપ્રિયની પ્રાર્થનાને ધિક્કારી કાઢતી હતી અને આજ પછી તે સંબંધમાં કાંઈ પણ ન બોલવા માટે સમજાવતી હતી.

મદનપ્રિય, તે મદનપ્રિય થઈને વિષયને માટે પ્રાર્થના કર્યા કરતો હતો, એ અવસરે પ્રિયમિત્ર અકસ્માત્ ત્યાં આવી ચડયો. તેણે ગુપ્તપણે ઉભા રહી આ સર્વ વૃતાંત જાણી લીધું. પ્રિયમિત્રે ક્રોધાતુર થઈ આ સર્વ બીના તેના બાંધવ પ્રમુખ સ્વજનની આગળ જાહેર કરી. તેઓએ અત્યંત નિર્ભર્ત્સના કરી તેને શેહેર મૂકી ચાલ્યા જવાની ફરજ પાડી.

ગુરૂમહારાજ ચંદ્રયશાના મુખથી આ વાત સાંભળી સભામાં બેઠેલા કેટલાક વૃદ્ધ માણસો બોલી ઉઠયા, ગુરૂ શ્રી ! આપનું કહેવું બરોબર છે. અમે પૃથ્વીસ્થાનપુરના છીએ, આ સર્વ વાત અમારી

સ્મૃતિમાં છે. ખરેખર જ્ઞાનના વિષયમાં કાંઈ પણ ન હોય તેમ નથી. અર્થાત્ જ્ઞાનીઓ જ્ઞાનબળથી પૂર્વે બનેલી સર્વ હકીકત જાણી શકે છે. પ્રિય મિત્રનું ઘર હજી પણ ત્યાં તેના નામથી જ ઓળખાય છે અને હમણાં તે બીજા મનુષ્યના કબજામાં છે.

સુરપાળ—શહેર છોડી ગયા પછી મદનપ્રિયની શું સ્થિતિ થઈ?

ચંદ્રયશા—મદનપ્રિય એક દિશાને ઉદ્દેશીને આગળ ચાલવા લાગ્યો. આગળ ચાલતાં નિરાહારપણે તેને બે દિવસ થઈ ગયા. ત્રીજે દિવસે આગળ ચાલતાં અટવીમાં એક ગોકુળ-ગાયોનું ટોળું તેના જોવામાં આવ્યું. ક્ષુધાતુર મદને એક ગોવાળીયા પાસે દૂધની પ્રાર્થના કરી. તે દયાળુ ગોવાળીયાએ તેના સમુદાયમાં એક મહીષી —ભેંસ દોયાવિનાની હતી; તે એક ઘડામાં દોહી આપી અને તે દુધનો ભરેલો ઘડો તેને પીવા માટે આપ્યો. આ નજીકમાં તળાવ જણાય છે, તેના કિનારા પર જઇ ત્યાં બેસી હું આ દુધનો ઘડો પીઇશ. માટે આ ઘડો હું ત્યાં લઈ જાઉં ? ગોવાળીયાએ તેમ કરવા હા કહી. એટલે તે દુધનો ઘડો લઈ તળાવના કિનારા પર આવ્યો.

શુભ ભાવથી તે વિચારવા લાગ્યો કે હું બે દિવસનો ભુખ્યો છું, આ અવસરે કોઈ અતિથિ, તપસ્વી વિગેરે ઉત્તમ પુરૂષ મળી આવે તો તેને થોડું દૂધ આપી પછી હું પીઉં તો મારો જન્મ સફળ થાય. કારણ કે આ જીંદગીમાં એવું કાંઇપણ સુકૃત મેં કર્યું નથી તેથી મારી આવી દુર્દશા થઇ છે. મારી પાસે ખાવાપીવાનું કાંઇ પણ સાધન નથી. આવી સ્થિતિમાં પણ આ પરદ્રવ્યથી કોઈ તેવા મહાત્માના શરીરને ઉપકાર થાય તો, મારી દુઃખદ જીંદગીમાં આટલું સુકૃત સુખરૂપ થાય.

આ પ્રમાણે મનોરથો કરતાં મદને સદ્ભાગ્યથી માસોપવાસી એક તપસ્વી દીઠા. આ તપસ્વી માસોપવાસને પારણે પારણાર્થે

નજીકના ગામડા તરફ જતા હતા. તેને દેખી તેના શુભ પરિણામમાં વધારો થયો તે વિચારવા લાગ્યો અહો ! મારો ભાગ્યોદય ! મનોરથની સાથે જ આ તપસ્વીના દર્શન થયાં. આ દૂધમાંથી હું તેને આપું. એમ નિશ્ચય કરી તે મુનિના રસ્તા તરફ જઈ ભક્તિ પૂર્વક તેણે જણાવ્યું હે અનાથ બંધો ! કૃપાળુ મુનિ ! આ પયસ ગ્રહણ કરી મારો નિસ્તાર કરો અનેક દુષ્કર્મમાં જીવન ગાળનારા, મારા જેવા પાપી જીવને આટલું પણ અન્ય જન્મમાં પાથેય-ભાતા તુલ્ય થાઓ.

મદનનાં આવાં શુભ પરિણામ દેખી દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર; કાળ, ભાવથી તે દ્રવ્ય વિશુદ્ધ જાણી ઇચ્છાનુસાર તેમાંથી તે તપસ્વીએ કેટલુંક ગ્રહણ કર્યું.

મદને પણ આ શુભ પરિણામથી વિશેષ પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યું. ખરેખર આવી ગરીબ સ્થિતિમાં અને બે દિવસની ભુખમાં પણ દાન આપવાના પરિણામ થવા, એજ શુભ દિવસની શરૂઆત છે અને વિશેષ ફળ આપનાર પણ એજ છે. ભર્યામાં કોણ ભરતું નથી ? સુખીઆ અને ધનાઢયને કોણ જમાડતું નથી ? પણ આવા જરૂરીઆતવાળા અર્થીઓને આપવામાં વિશેષ ફાયદો છે.

મુનિરાજ અન્ય સ્થળે ચાલ્યા ગયા, મદન પણ મુનિને નમસ્કાર કરી પાછો તે તળાવની પાળપર આવ્યો અને પોતાને કૃતાર્થ માનતાં પાછળ વધેલું દૂધ પોતે પીધું.

મનુષ્યના વિશેષ ઉપયોગમાં નહિ આવતું હોવાથી આ જંગલમાં તળાવના આરા પ્રમુખ પથ્થરથી બાંધેલા ન હતા તેમ તે પણ અજાણ્યો હોવાથી તળાવની ઉંડાઇ કે અંદર ઉતરવાનો સરલ માર્ગ જાણતો ન હતો. એક માટીની ભેખડ ઉપર બેસી વાંકો વળી તે તળાવમાંથી પાણી પીવા લાગ્યો તેવામાં માટીની ચીકાસથી તેનો

મુનિને સન્મુખ ઉભો રહેલો દેખી "અરે! આ વેશ ધારી મારા સન્મુખ અહંકાર કરીને ઉભો રહ્યો છે. મેં વાહન ઉભા રાખ્યા એટલે તે પણ ઉભો રહ્યો." વિગેરે નિષ્ઠુર શબ્દો સુંદરી ક્રોધથી બોલવા લાગી તેના ક્રોધમાં આથી વિશેષ વધારો થયો.

ખરી વાત છે "ઘી" પણ સન્નિપાતના રોગવાળાને તેનાં રોગમાં વધારો કરનારૂં થાય છે, તેમ મુનિનો શુભ આશય અથવા ક્રિયા પણ સુંદરીને વિશેષ ક્રોધનું કારણ થયું.

સુંદરીએ સુંદર નામના પોતાના ચાકરને જણાવ્યું કે સુંદર! આ નજીકમાં બળતાં ઈંટના નિભાડામાંથી અગ્નિ લઈ આવ કે તેનાથી આ પાંખડીને ડામ દઈએ, એથી આપણું અપશુકન દુર થશે અને તેનો ગર્વ પણ ઉતરી જશે.

સુંદર–સ્વામિની! મારા પગમાં ઉપાનહ–જોડા નથી, રસ્તામાં કાંટા ઘણા છે, તો ફોગટ કાંટામાં કોણ જાય? એને ડામ દેવાથી તમને શો ફાયદો થવાનો છે. તમારા આ વિચારને તમે મૂકી ઘો અને આગળ ચાલો, હજી આપણે ઘણે દુર જવાનું છે.

પોતાની સ્ત્રીના હુકમનો અનાદર કર્યો જાણી સ્ત્રીના આ હુકમને સંમતિ આપનાર પ્રિયમિત્ર. ક્રોધથી બીજા નોકરો તરફ નજર કરી બોલ્યો. અરે! આ સુંદરના બંને પગ આ વડની શાખામાં ઉંચે બાંધો કે તેના પગ જમીન પર બીલકુલ અડે નહિં, તેમ થવાથી તેને કાંટા પણ વાગશે નહિં.

પોતાના પતિએ પોતાનું ઉપરાણું લીધેલું જાણી–તેના મતને અનુમોદન આપ્યું જાણી સુંદરીને પણ વિશેષ જોર આવ્યું, તે રથથી એકદમ નીચે ઉતરી બોલવા લાગી, અરે! પાખંડી! તારા આ અપશુકનથી અમારા આ સ્ત્રી ભરથારનો કદાપિ પણ વિયોગ ન થાઓ, પણ તે અપશુકન તને જ નડો અને તેથી તને તારા બંધુ વર્ગની

સાથે સદાને માટે વિયોગ થાઓ. તું ખરેખર રાક્ષસ છે અને તેથીજ અમારા જેવા જીવોને ભયંકર જણાય છે.

આ પ્રમાણે અનેક પ્રકારનાં આક્રોશવાળાં વાક્યો બોલતી નિષ્ઠુર હૃદયવાળી તે સુંદરીએ પોતાના સુખ ઉપર જ જાણે પ્રહાર કરતી હોય નહિં, તેમ તે મુનિને ત્રણવાર પથ્થરનો પ્રહાર કર્યો–માર માર્યો આટલું કરવા છતાં તે પોતાના દુષ્કર્મથી વિરામ ન પામી. અને તે સાધુની નજીક આવી તે મુનિના હાથમાં રહેલ રજોહરણ–જૈન મુનિપણાને સૂચક ચિન્હ તેણે ખેંચી લીધું. તે પોતાના વાહનમાં–રથમાં નાંખ્યું અને પોતાના નોકરોને આજ્ઞા કરી કે આપણું અપશુકન દૂર થયું. નિર્ભય થઈ હવે આગળ ચાલો, ધનંજય યક્ષની પૂજા કરીએ. સુંદરીના આદેશથી સર્વ પરિવાર આગળ ચાલ્યો. અનુક્રમે યક્ષના મંદિરે આવી પહોંચ્યો.

યક્ષની પૂજા કરી સર્વ પરિવાર સહિત પ્રિયમિત્ર અને પ્રિયસુંદરી એક શાંત સ્થળે ભોજન કરવા માટે બેઠાં, એ અવસરે સુંદરીનો ક્રોધ શાંત થયેલો જાણી જીનધર્મમાં વિશેષ પ્રેમવાળી એક દાસીએ નમ્રતાપૂર્વક પોતાના શેઠ અને શેઠાણીને જણાવ્યું કે તે મહાવ્રત ધારક, ક્ષમાશીળ મુનિને ઉપસર્ગ, આક્રોશ અને કદર્થના કરવાથી તમે મહાન્ પાપ ઉપાર્જન કર્યું છે, સંસાર આવાસથી વિરક્ત મહાત્માની હાંસી કરનાર પણ આ જન્મમાં અને અન્ય જન્મમાં અનેક દુઃખનો અનુભવ કરે છે, તો તમે તો તેનું રજોહરણ લઈ લીધું છે, આક્રોશ કર્યા છે અને પથ્થરવતી માર મારી કદર્થના પણ કરી છે, તો તેથી કેટલું બધું દુઃખ તમે પામશો, તેનો તમે પોતે વિચાર કરો. આવા મહાત્માપુરૂષો અનેક જીવોનો ઉદ્ધાર કરનાર હોવાથી દુનિયાના જીવોને આધારભૂત છે અને સુખના

પગ ખસી ગયો, પગ ખસવાની સાથે જ તે તળાવમાં જઇ પડ્યો અને તેના અગાધ જળમાં પડ્યા પછી તરત જ ડુબી મુવો. કેમકે આ જંગલમાં તેની ચીસ કોઈ સાંભળે કે મદદે આવે તેવું નજીકમાં કોઈ ન હતું.

મુનિદાન અને શુભ ભાવના કારણથી કે પ્રભાવથી તે મદન આજ સાગરતિલક શહેરના વિજય રાજાને ઘેર પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. તેનું કંદર્પ નામ આપવામાં આવ્યું અને વિજય રાજાના મરણ પછી તે આ શહેરનો રાજા થયો.

પ્રિયમિત્ર પણ સુંદરીની સાથે વિલાસ કરતો આનંદમાં દિવસો પસાર કરતો હતો, પણ આ વિષયાનંદમાં તેણે પોતાની બીજી બે પત્નિઓ રૂદ્રા અને ભદ્રા સાથે અનેક પ્રકારનું વૈર ઉત્પન્ન કર્યું, ખરેખર વિષમ સ્વભાવવાળી અનેક પત્નિઓ વેરનું પરમ કારણ બને છે.

એક દિવસ પ્રિયમિત્ર સુંદરીને સાથે લઇ ધનંજય યક્ષના દર્શનાર્થે જતો હતો. રસ્તામાં ચાલતાં તેઓ એક વડવૃક્ષના વિસ્તારથી અલંકૃત ભૂમિ પાસે આવ્યા. તેટલામાં સામેથી પોતાની સન્મુખ આવતા એક મુનિને તે બન્નેએ દીઠા.

મુનિને દેખી 'આપણને આ અશુભ સુકન થયાં. ઉઘાડા માથાવાળો આ મુંડ આપણને પ્રથમ જ સામો મળ્યો છે, આપણી યાત્રા નિષ્ફળ જશે અને બીજું પણ કાંઇક અમંગળ થશે' ઇત્યાદિ બોલતી સુંદરીએ પોતાના વાહન અને પરિવારને ત્યાંથી આગળ વધતાં અટકાવી ત્યાંજ ઉભાં રાખ્યાં.

અહા! મનુષ્યોની અજ્ઞાનતાની પણ કાંઈ હદ છે? જે મહાત્માઓ વિષય' કષાયાદિ મહાન્ અપમંગળોથી વિરમ્યા છે, દુનિયાની મલીન વાસનાઓ જેમનાં હૃદયમાંથી નીકળી ગઈ છે, જ્ઞાન, ધ્યાન

અને આત્મિક વિચારણામાં જ જેઓ લીન થઈ રહ્યા છે, જેઓ વિષય લંપટ પામર જીવોનું હિતોપદેશ આપીને રક્ષણ કરી રહ્યાં છે, જેઓ નિરંતર સ્વપર ઉદ્ધાર કરી રહ્યા છે અને જે મહાત્માઓ દુનિયાની દશાનું ભાન પણ ભૂલિ ગયા છે આવી મંગળમૂર્તિને પણ અપમંગળ કે અપશુકન કહેવું કે કલ્પવું તેના જેવું બીજું એક પણ દુ:ખદાયી અજ્ઞાન કે મૂર્ખતા નથી અર્થાત્ તે અજ્ઞાન મૂર્ખતા છે.

આત્માનંદમાં નિમગ્ન સાધુ જો સન્મુખ મળ્યા હોય તો તેના જેવું બીજું કોઈ પણ શુભ શુકન કે માંગલિક નથી અર્થાત્ તે ઘણા સારા શુકન ગણાય, પણ આટલી વાત યાદ રાખવી જોઈએ, કે શુકનને દેખી જેવી મનુષ્યોની ભાવના હોય છે, તેવું ફળ મળે છે.

સુંદરીએ અપશુકન બુદ્ધિથી પોતાના રથ અને પરિવારને ઉભો રાખ્યો, એટલાથી જ તેની સમાપ્તિ ન થઈ, પણ તે મુનિને અનેક પ્રકારના ઉપસર્ગ કરવા લાગી. ખરેખર નિરંકુશ અને ક્રોધાધીન સ્ત્રી જેટલું કરે તેટલું ઓછું છે.

મુનિએ વિચાર કર્યો કે આ વખતે મારા પર ઉપસર્ગ આવ્યો છે. સુવર્ણની ખરી પરીક્ષા તો કસોટી આગળ જ થઈ શકે છે. મારે મારા સ્વભાવને કે આત્મિક વિચારને ભૂલી જઈ અજ્ઞાની જીવોની માફક ચેષ્ટા ન કરવી જોઈએ અને જો તેમ કરવામાં આવે તો જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીમાં તફાવત શો ! જ્ઞાનીના જ્ઞાનની પરિક્ષા આવે અવસરે જ થાય છે. મારે મારા મન કે આત્મા ઉપર કાબુ રાખવો જોઈએ. ઉદય આવેલ કર્મો સમભાવે વેદી, આત્મોપયોગમાં જાગૃત રહી, તેને નિર્જરી નાખવાં જોઈએ અને નવીન કર્મબંધ થતો અટકાવવો જોઈએ. એમ નિશ્ચય કરી માનસિક વૃત્તિઓને નિર્મળ કરી તે મુનિ તેજ ઠેકાણે કાયોત્સર્ગ મુદ્રામાં ધ્યાનસ્થ પણે ઉભા રહ્યા.

મુનિને સન્મુખ ઉભો રહેલો દેખી "અરે! આ વેશ ધારી મારા સન્મુખ અહંકાર કરીને ઉભો રહ્યો છે. મેં વાહન ઉભા રાખ્યા એટલે તે પણ ઉભો રહ્યો." વિગેરે નિષ્ઠુર શબ્દો સુંદરી ક્રોધથી બોલવા લાગી તેના ક્રોધમાં આથી વિશેષ વધારો થયો.

ખરી વાત છે "ઘી" પણ સન્નિપાતના રોગવાળાને તેનાં રોગમાં વધારો કરનારૂં થાય છે, તેમ મુનિનો શુભ આશય અથવા ક્રિયા પણ સુંદરીને વિશેષ ક્રોધનું કારણ થયું.

સુંદરીએ સુંદર નામના પોતાના ચાકરને જણાવ્યું કે સુંદર! આ નજીકમાં બળતાં ઈંટના નિભાડામાંથી અગ્નિ લઈ આવ કે તેનાથી આ પાંખડીને ડામ દઈએ, એથી આપણું અપશુકન દુર થશે અને તેનો ગર્વ પણ ઉતરી જશે.

સુંદર–સ્વામિની! મારા પગમાં ઉપાનહ–જોડા નથી, રસ્તામાં કાંટા ઘણા છે, તો ફોગટ કાંટામાં કોણ જાય? એને ડામ દેવાથી તમને શો ફાયદો થવાનો છે. તમારા આ વિચારને તમે મૂકી દ્યો અને આગળ ચાલો, હજી આપણે ઘણે દુર જવાનું છે.

પોતાની સ્ત્રીના હુકમનો અનાદર કર્યો જાણી સ્ત્રીના આ હુકમને સંમતિ આપનાર પ્રિયમિત્ર. ક્રોધથી બીજા નોકરો તરફ નજર કરી બોલ્યો. અરે! આ સુંદરના બંને પગ આ વડની શાખામાં ઉંચે બાંધો કે તેના પગ જમીન પર બીલકુલ અડે નહિં, તેમ થવાથી તેને કાંટા પણ વાગશે નહિં.

પોતાના પતિએ પોતાનું ઉપરાણું લીધેલું જાણી–તેના મતને અનુમોદન આપ્યું જાણી સુંદરીને પણ વિશેષ જોર આવ્યું, તે રથથી એકદમ નીચે ઉતરી બોલવા લાગી, અરે! પાખંડી! તારા આ અપશુકનથી અમારા આ સ્ત્રી ભરથારનો કદાપિ પણ વિયોગ ન થાઓ, પણ તે અપશુકન તને જ નડો અને તેથી તને તારા બંધુ વર્ગની

સાથે સદાને માટે વિયોગ થાઓ. તું ખરેખર રાક્ષસ છે અને તેથીજ અમારા જેવા જીવોને ભયંકર જણાય છે..

આ પ્રમાણે અનેક પ્રકારનાં આક્રોશવાળાં વાક્યો બોલતી નિષ્ઠુર હૃદયવાળી તે સુંદરીએ પોતાના સુખ ઉપર જ જાણે પ્રહાર કરતી હોય નહિં, તેમ તે મુનિને ત્રણવાર પથ્થરનો પ્રહાર કર્યો–માર માર્યો આટલું કરવા છતાં તે પોતાના દુષ્કર્મથી વિરામ ન પામી. અને તે સાધુની નજીક આવી તે મુનિના હાથમાં રહેલ **રજોહરણ**–જૈન મુનિપણાને સૂચક ચિન્હ તેણે ખેંચી લીધું. તે પોતાના વાહનમાં–રથમાં નાંખ્યું અને પોતાના નોકરોને આજ્ઞા કરી કે આપણું અપશુકન દૂર થયું. નિર્ભય થઈ હવે આગળ ચાલો, ધનંજય યક્ષની પૂજા કરીએ. સુંદરીના આદેશથી સર્વ પરિવાર આગળ ચાલ્યો. અનુક્રમે યક્ષના મંદિરે આવી પહોંચ્યો.

યક્ષની પૂજા કરી સર્વ પરિવાર સહિત પ્રિયમિત્ર અને પ્રિયસુંદરી એક શાંત સ્થળે ભોજન કરવા માટે બેઠાં, એ અવસરે સુંદરીનો ક્રોધ શાંત થયેલો જાણી જીનધર્મમાં વિશેષ પ્રેમવાળી એક દાસીએ નમ્રતાપૂર્વક પોતાના શેઠ અને શેઠાણીને જણાવ્યું કે તે મહાવ્રત ધારક, ક્ષમાશીળ મુનિને ઉપસર્ગ, આક્રોશ અને કદર્થના કરવાથી તમે મહાન્ પાપ ઉપાર્જન કર્યું છે, સંસાર આવાસથી વિરકત મહાત્માની હાંસી કરનાર પણ આ જન્મમાં અને અન્ય જન્મમાં અનેક દુઃખનો અનુભવ કરે છે, તો તમે તો તેનું રજોહરણ લઈ લીધું છે, આક્રોશ કર્યા છે અને પથ્થરવતી માર મારી કદર્થના પણ કરી છે, તો તેથી કેટલું બધું દુઃખ તમે પામશો, તેનો તમે પોતે વિચાર કરો. આવા મહાત્માપુરૂષો અનેક જીવોનો ઉદ્ધાર કરનાર હોવાથી.દુનિયાના જીવોને આધારભૂત છે અને સુખના

મૂળ કારણુ રૂપ છે. તેવા ઉત્તમ પુરૂષોને દુઃખ આપવું, તે પોતાના સુખનો નાશ કરવા ખરેખર છે.

ઈત્યાદિ અનેક વચનો કહીને દાસીએ તે દંપતી—સ્ત્રી ભરથારને એવી રીતે બોધ આપ્યો કે દુર્ગતિપાત થવાના ભયથી તેઓ કંપવા લાગ્યા, દીન મન કરી અત્યંત પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યા અને વારંવાર આત્મનિંદા કરતાં તેઓ જીનધર્મના અભિલાષી થયાં.

તે દંપતીએ તે દાસીની ઘણી પ્રશંસા કરી, પોતાને દુર્ગતિપાતથી બચાવનાર દાસીની બુદ્ધિને ધન્યવાદ આપ્યો.

યક્ષ મંદિરથી તત્કાળ પાછાં ફરી પોતાના અપરાધની માફી માંગવા અને તે મુનિનો ધર્મધ્વજ—રજોહરણુ પાછો આપવા માટે તે દંપતી મુનિની પાસે આવ્યાં.

આ મુનિ પણુ હજી તેજ સ્થળે ઉભા રહેલા હતા, તેમણે પોતે ચોક્કસ નિર્ણય કર્યો હતો કે જ્યાં સુધી મને ધર્મધ્વજ પાછો નહિં મળે, ત્યાં સુધી કાયોત્સર્ગ—ધ્યાનમાં સ્થીર રહેવા માટે આસન વિશેષ—પારી મુક્ત થઈ અન્ય સ્થળે હું જઈશ નહિં.

તે દંપતી મુનિ પાસે આવ્યાં, પોતાના અપરાધનો પશ્ચાત્તાપ કરતાં તેમનાં નેત્રોમાં અશ્રુ ભરાઈ આવ્યાં. મુનિના ચરણુ કમળમાં લોટી પડયાં, ધર્મધ્વજ પાછો આપ્યો અને ઘણી આજીજી કરતાં તેઓએ જણાવ્યું કે કૃપાસમુદ્ર ! પ્રભો ! અજ્ઞાનને પરતંત્ર થઈ અમોએ જગત્પૂજ્ય મહાત્માની મોટી આશાતના યાને વિરાધના કરી છે. આ વિરાધનાથી કુંભારના ચાક પર રહેલા માટીના પિંડની માફક અનંત સંસારના ચક્રમાં અમે પર્યટન કરીશું તો પણુ અમારો અંત નહિં આવે. દયાનિધિ ! અમારા પર પ્રસન્ન થાઓ. ક્ષમાસાગર ! કરૂણાર્દ્રચિત્તે આ અવિનીતોનો કરેલો અપરાધ માફ

કરો અને અમને કોઈ ઉપાય બતાવો કે જેથી અમે આ પાપથી તદ્દન વિમુક્ત થઇ શકીએ.

કરુણારસથી ભરપુર અને પૂર્ણ પશ્ચાત્તાપ સૂચક, દંપતિના આ શબ્દો સાંભળી મુનિએ કાયોત્સર્ગ પૂર્ણ કરી જણાવ્યું કે મહાનુભાવો ! મારા હૃદયમાં ક્રોધ નથી. કર્મપરાધિન, આજ ભવને જોનારા, પરમાર્થથી પરાઙ્મુખ અને પોતાના કર્મથી જ હણાયેલા આ દુનિયાના પામર જીવોપર તત્ત્વજ્ઞ મુનિઓ કદી પણ ક્રોધ ન કરે અને કદાચ તેવા લબ્ધિધર મુનિ અનન્ય કારણે ક્રોધ કરે તો સમજવું કે આ દુનિયા તેમના ક્રોધ આગળ બચી પણ ન શકે.

મારૂં હૃદય સર્વ જીવો ઉપર કરૂણારસથી ભરપૂર છે અને તેથી કોઇની પ્રેરણા સિવાય પણ હું સર્વ જીવોપર ક્ષમા જ રાખું છું; છતાં મહાનુભાવો ! મારે તમને જણાવવું પડે છે કે તમારે આ મૂઢતા કે અજ્ઞાનતાનો ત્યાગ કરી વિવેકી થવું જોઇએ. તેમજ અજ્ઞાનને દૂર કરનાર એવા જીન ધર્મનો સ્વીકાર કરવો જોઇએ. આત્માની નિત્યતા અને કર્મોની વિષમતા સમજવી જોઇએ, સર્વ જીવો સુખની ઇચ્છા રાખે છે, સુખ તમને પોતાને વહાલું છે, દુઃખ ઇષ્ટ નથી, તો તે બીજાને શામાટે તમારે આપવું જોઇએ ? શુભાશુભ કર્મનાં ફળો અવશ્ય ભોગવવાં પડે છે, તો તે કર્મ બાંધતા સાવધાન રહેવું જોઇએ. જેથી દુષ્ટ વિપાકો અનુભવવા ન પડે. અજ્ઞાનપણાથી પણ જે મનુષ્યો હસતાં હસતાં કર્મ બાંધે છે, તેના વિષમ વિપાકો રોતાં છતાં પણ છુટી શકતાં નથી. પાપને આવવાના માર્ગો રોકવા જોઈએ. સર્વથા રોકી ન શકાય તો પણ થોડે અંશે તે રોકવાનો અભ્યાસ રાખવો જોઈએ.

કરુણારસથી પ્રેરાઈ અપકાર ઉપર પણ ઉપકારના બદલા તરિકે

મુનિએ તેમને અનેક પ્રકારે હિતશિક્ષા આપી. ટુંકામાં દ્વાદશવ્રત-રૂપ ગૃહસ્થધર્મ સમજાવ્યો.

આ દંપતીએ પણ તે મુનિનાં વચનો ઘણા ઉપગાર સાથે સાંભળ્યાં અને પાપથી મુક્ત થવા તેમજ આગામીકાળે સુખી થવા સમ્યકત્વપૂર્વક ગૃહસ્થધર્મ રૂપ દ્વાદશવ્રત તે મુનિ પાસે અંગીકાર કર્યો.

જૈનધર્મ સ્વીકારી વૈરાગ્ય રંગથી રંગીત થયેલાં દંપતી આહારાદિ નિમિત્તે મુનિને પ્રાર્થના કરી પોતાને ઘેર આવ્યાં.

મુનિપણ કેટલાક વખત પછી ભિક્ષાર્થે તે નગરીમાં ગયા અને ફરતાં ફરતાં તે પ્રિયમિત્રનેજ ઘેર અકસ્માત્ જઈ ચડયા. પોતાના જન્મ તથા વિત્તને–ધનને કૃતાર્થ માનતાં તે દંપતીએ ઘણા હર્ષ પૂર્વક વિશુદ્ધ–નિર્દોષ આહાર પાણી તે મુનિને આપ્યો, તે લઈ મુનિ અન્ય સ્થળે ચાલ્યા ગયા.

પરસ્પર પ્રીતિ ધારણ કરતાં આ દંપતી મનુષ્યજન્મના સાર-ભૂત સમ્યક્ શ્રદ્ધાપૂર્વક શ્રાવકધર્મ પાળવા લાગ્યા.

આપસમાં સ્નેહ રાખતી રૂદ્રા અને ભદ્રા પણ કોઈ જુદા ઘરમાં રહી યથાશક્તિ પુણ્ય દાન કરવા લાગી. તે બન્નેને પરસ્પર પ્રેમ હતો, છતાં કોઈ કારણસર તેઓને એક દિવસ આપસમાં મહાન્ કલેશ થયો. થોડીવારે શાંત થયા પછી બન્નેને પશ્ચાત્તાપ થયો. તે પાછી એકઠી મળી વિચાર કરવા લાગી કે ધિક્કાર થાઓ આપણને ! આપણો જન્મ અને જીવિતવ્ય નિરર્થક ગયું. આપણા ઘરમાં કલેશ શાંત થતોજ નથી. પતિ તરફની તો બીલકુલ શાંતિ નથી, કેમકે તેને તો સુંદરીએ સ્વાધિન કરી લીધો છે. તે બન્ને તો આપણા સામું પણ જોતાં નથી. આપસમાં આપણને સ્નેહ હતો તેમાં પણ આમ કલેશ થઈ આવે છે. આમ કલેશીત જીવન ગુજા-

રવું તેના કરતાં આપણુને મરવું શ્રેષ્ટ છે. આપણે યથાશક્તિ દાન, પુણ્ય કરી લીધું છે. તો હવે આ દેહનો ત્યાગ કરવો તે શ્રેષ્ટ છે. એમ વિચાર કરી એક ચિત્તવાળી તે બન્ને સ્ત્રીઓ કોઇને કહ્યા સિવાય એક કુવામાં પડી આપઘાત કરી મરણુ પામી.

મરણુ પામ્યા પછી રૂદ્રા નામની સ્ત્રી જયપુરના રાજા **ચંદ્રપાળને** ઘેર પુત્રીપણે ઉત્પન્ન થઇ.તેનું **કનકવતી** નામ આપવામાં આવ્યું,જેનું લગ્ન આ નજીકમાં બેઠેલા ચંદ્રાવતીના રાજા **વીરધવળની** સાથે થયું છે.

ભદ્રા નામની બીજી સ્ત્રી મરણુ પામી પરિણામની વિચિત્રતાથી વ્યંતર જાતિના દેવમાં વ્યંતરી પણે ઉત્પન્ન થઈ.

એક દિવસે તે વ્યંતરી પૃથ્વી ઉપર ફરતી ફરતી પૃથ્વીસ્થાનપુર ઉપર થઈ આકાશ માર્ગે જતી હતી, તેણે પ્રિયમિત્રને અને સુંદરીને દીઠાં. તેને જોતાંજ પોતાની સાથે વિવાહ કર્યા છતાં પોતાનો ત્યાગ કર્યો અને સુંદરી ઉપર સ્નેહ રાખ્યો વિગેરે, પાછલું વેર યાદ આવ્યું, સપત્ની–શોકના વેરથી તેનું હૃદય ઉકળી આવ્યું, ઘરની અંદર શાંતપણે સુતેલાં તે દંપતી ઉપર દૈવીક શક્તિથી તે ઘરની એક મોટી દીવાલ–ભીંત તેમના ઉપર પાડીને વ્યંતરી ત્યાંથી ચાલી ગઇ.

તે સ્ત્રી ભરથાર, શુભભાવમાં મરણુ પામી પ્રિયમિત્રનો જીવ, હે સુરપાળ રાજા! તમારે ઘેર **મહાબળ** પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો છે છે અને પ્રિયસુંદરીનો જીવ ત્યાંથી મરણુ પામી **વીરધવળ** રાજાની પુત્રી મલયસુંદરીપણે ઉત્પન્ન થઈ છે. પૂર્વજન્મના પ્રબળ પ્રેમથી આ જન્મમાં પણુ તે સ્ત્રી ભરથારપણે સંબંધીત થયાં છે.

રાજન્! **મહાબળ** અને **મલયસુંદરીએ** પૂર્વ જન્મમાં રૂદ્રા અને ભદ્રા સાથે તીવ્ર વેર ઉત્પન્ન કર્યું હતું. તે વેરને યાદ કરતી વ્યંતરીદેવીએ ફરી આ જન્મમાં પણુ **મહાબળકુમારને** મારવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો, પણુ તેના પુણ્યની પ્રબળતાથી તે તેને મારવાને જ્યારે સમર્થ

મુનિએ તેમને અનેક પ્રકારે હિતશિક્ષા આપી. ટુંકામાં દ્વાદશવ્રત-રૂપ ગૃહસ્થધર્મ સમજાવ્યો.

આ દંપતીએ પણ તે મુનિનાં વચનો ઘણા ઉપગાર સાથે સાંભળ્યાં અને પાપથી મુક્ત થવા તેમજ આગામીકાળે સુખી થવા સમ્યક્ત્વપૂર્વક ગૃહસ્થધર્મ રૂપ દ્વાદશવ્રત તે મુનિ પાસે અંગીકાર કર્યો.

જૈનધર્મ સ્વીકારી વૈરાગ્ય રંગથી રંગીત થયેલાં દંપતી આહારાદિ નિમિત્તે મુનિને પ્રાર્થના કરી પોતાને ઘેર આવ્યાં.

મુનિપણ કેટલાક વખત પછી ભિક્ષાર્થે તે નગરીમાં ગયા અને ફરતાં ફરતાં તે પ્રિયમિત્રનેજ ઘેર અકસ્માત્ જઈ ચડયા. પોતાના જન્મ તથા વિત્તને—ધનને કૃતાર્થ માનતાં તે દંપતીએ ઘણા હર્ષ પૂર્વક વિશુદ્ધ—નિર્દોષ આહાર પાણી તે મુનિને આપ્યો, તે લઈ મુનિ અન્ય સ્થળે ચાલ્યા ગયા.

પરસ્પર પ્રીતિ ધારણ કરતાં આ દંપતી મનુષ્યજન્મના સારભૂત સમ્યક્ શ્રદ્ધાપૂર્વક શ્રાવકધર્મ પાળવા લાગ્યા.

આપસમાં સ્નેહ રાખતી રૂદ્રા અને ભદ્રા પણ કોઈ જુદા ઘરમાં રહી યથાશક્તિ પુણ્ય દાન કરવા લાગી. તે બન્નેને પરસ્પર પ્રેમ હતો, છતાં કોઈ કારણસર તેઓને એક દિવસ આપસમાં મહાન્ ક્લેશ થયો. થોડીવારે શાંત થયા પછી બન્નેને પશ્ચાત્તાપ થયો. તે પાછી એકઠી મળી વિચાર કરવા લાગી કે ધિક્કાર થાઓ આપણને! આપણો જન્મ અને જીવિતવ્ય નિરર્થક ગયું. આપણા ઘરમાં ક્લેશ શાંત થતોજ નથી. પતિ તરફની તો બીલકુલ શાંતિ નથી, કેમકે તેને તો સુંદરીએ સ્વાધિન કરી લીધો છે. તે બન્ને તો આપણા સામું પણ જોતાં નથી. આપસમાં આપણને સ્નેહ હતો તેમાં પણ આમ ક્લેશ થઈ આવે છે. આમ ક્લેશીત જીવન ગુજા-

રવું તેના કરતાં આપણને મરવું શ્રેષ્ટ છે. આપણે યથાશક્તિ દાન, પુણ્ય કરી લીધું છે. તો હવે આ દેહનો ત્યાગ કરવો તે શ્રેષ્ટ છે. એમ વિચાર કરી એક ચિત્તવાળી તે બન્ને સ્ત્રીઓ કોઇને કહ્યા સિવાય એક કુવામાં પડી આપઘાત કરી મરણ પામી.

મરણ પામ્યા પછી રૂદ્રા નામની સ્ત્રી જયપુરના રાજા **ચંદ્રપાળને** ઘેર પુત્રીપણે ઉત્પન્ન થઇ.તેનું **કનકવતી** નામ આપવામાં આવ્યું,જેનું લગ્ન આ નજીકમાં બેઠેલા ચંદ્રાવતીના રાજા **વીરધવળની** સાથે થયું છે.

ભદ્રા નામની બીજી સ્ત્રી મરણ પામી પરિણામની વિચિત્રતાથી વ્યંતર જાતિના દેવમાં વ્યંતરી પણે ઉત્પન્ન થઈ.

એક દિવસે તે વ્યંતરી પૃથ્વી ઉપર ફરતી ફરતી પૃથ્વીસ્થાનપુર ઉપર થઈ આકાશ માર્ગે જતી હતી, તેણે પ્રિયમિત્રને અને સુંદરીને દીઠાં. તેને જોતાંજ પોતાની સાથે વિવાહ કર્યા છતાં પોતાનો ત્યાગ કર્યો અને સુંદરી ઉપર સ્નેહ રાખ્યો વિગેરે, પાછલું વેર યાદ આવ્યું, સપત્ની–શોકના વેરથી તેનું હૃદય ઉકળી આવ્યું, ઘરની અંદર શાંતપણે સુતેલાં તે દંપતી ઉપર દૈવીક શક્તિથી તે ઘરની એક મોટી દીવાલ–ભીંત તેમના ઉપર પાડીને વ્યંતરી ત્યાંથી ચાલી ગઇ.

તે સ્ત્રી ભરથાર, શુભભાવમાં મરણ પામી પ્રિયમિત્રનો જીવ, હે સુરપાળ રાજા! તમારે ઘેર **મહાબળ** પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો છે છે અને પ્રિયસુંદરીનો જીવ ત્યાંથી મરણ પામી **વીરધવળ** રાજાની પુત્રી મલયસુંદરીપણે ઉત્પન્ન થઈ છે. પૂર્વજન્મના પ્રબળ પ્રેમથી આ જન્મમાં પણ તે સ્ત્રી ભરથારપણે સંબંધીત થયાં છે.

રાજન્! **મહાબળ** અને **મલયસુંદરીએ** પૂર્વ જન્મમાં રૂદ્રા અને ભદ્રા સાથે તીવ્ર વેર ઉત્પન્ન કર્યું હતું. તે વેરને યાદ કરતી વ્યંતરીદેવીએ ફેરી આ જન્મમાં પણ **મહાબળકુમારને** મારવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો, પણ તેના પુણ્યની પ્રબળતાથી તે તેને મારવાને જ્યારે સમર્થ

ન થઇ, ત્યારે રાત્રે રાજમંદિરમાં સુતેલા મહાબળને રોષથી ઉપદ્રવ કરવા લાગી. કુમારનાં વસ્ત્રોજ વિગેરે તેણેજ હરણ કર્યા હતાં, કે જે વસ્ત્રો વડના કોટરમાંથી મહાબળને મળી આવ્યાં હતાં.

કુમારી મલયસુંદરીએ મહાબળના પ્રથમ સમાગમ વખતે પોતાના હૃદય સરખો વલ્લભ જે લક્ષ્મીપુંજહાર આપ્યો હતો, તે હાર પણ કુમારના સુઈ જવા પછી તેની પાસેથી હરણ કરી સ્નેહાધિકયતાથી પૂર્વજન્મની બ્હેન કનકવતીના કંઠમાં લાવી નાંખ્યો હતો.

આ અવસરે વિસ્મય પામેલો વીરધવળ રાજા નમ્રતાથી બોલી ઉઠયો. ભગવાન્ ! મહાબળ પ્રથમ મલયસુંદરીને મળ્યો હતો તે વાત અસંભવિત જેવી લાગે છે, કેમકે મારા ધારવા પ્રમાણે સ્વયંવર મંડપ સિવાય તે મલયસુંદરીને કોઇ વખત મળ્યો નથી.

આ વચનો સાંભળી મહાબળ તથા મલયસુંદરી મુખ આગલ વસ્ત્ર રાખી ગુપ્ત રીતે હસવા લાગ્યાં. કેમકે તેમના પ્રથમ મેળાપની વાત તેમના સિવાય બીજાઓના જાણવામાં ન હતી.

રાજાની આ શંકા દૂર કરવા માટે જ્ઞાનદિવાકર જ્ઞાનીએ તે સર્વ વાત વિસ્તારથી કહી બતાવી કે રાજકાર્ય માટે આવેલા સુરપાળ રાજાના પ્રધાન સાથે મહાબળકુમાર ગુપ્તપણે આવ્યો હતો, તે કનકવતીના મહેલમાં પ્રથમ દાખલ થયો હતો, ત્યાંથી મલયસુંદરી પાસે જઈ મળ્યો. એ પ્રથમ સ્નેહસૂત્ર દઢ કરવા નિમિત્તે લક્ષ્મીપૂંજહાર મલયસુંદરીએ મહાબળને આપ્યો હતો.

પૂર્વજન્મના વેરથી આ વાતને બીજા રૂપમાં ઉલટાવી કનકવતીએ તમને કપટથી જુદું સમજાવી મલયસુંદરી ઉપર વિશેષ કોપ ઉત્પન્ન કરાવ્યો. ઈત્યાદિ કનકવતીનો સર્વ વૃત્તાંત ગુરૂશ્રીએ રાજાને જણાવ્યો.

એ સાંભળી સર્વ લોકો બોલવા લાગ્યા. અહો ! તેનાં આવાં નિર્દય અને કપટતાવાળા ચિત્તને ધિક્કાર થાઓ. ધિક્કાર થાઓ.

એ અવસરે મહાબળ અને મલયસુંદરીએ ગુરૂશ્રીએ પ્રથમ મેળાપની કહેલી વાત કબુલ કરી કે ગુરૂશ્રી જેમ કહે છે તેમજ બનેલું છે, તેમાં કાંઈ સંદેહ કરવા જેવું નથી.

ગુરૂશ્રીએ મહાબળના પૂર્વભવ સંબંધી બીના આગળ ચલાવી. જ્યારે તે વ્યંતરી દેવીએ કુમારનું હરણ કર્યું અર્થાત્ તે વ્યંતરીદેવીના હાથ ઉપર બેસી કુમાર આકાશમાર્ગે ગયો. ત્યાં કુમારે વ્યંતરી ઉપર જોરથી જે પ્રહાર કર્યો હતો તેથી દુઃખીત થએલી વ્યંતરી પાછી કુમાર પાસે કોઈ વખત આવી નથી.

પૂર્વ જન્મમાં જે સુંદર નામનો ચાકર હતો, જેને મુનિને ડામ આપવા નિભાડામાંથી અગ્નિ લાવવા માટે સુંદરીએ કહ્યું હતું, તે સુંદર મરણ પામી, પૃથ્વીસ્થાનપુરની બહાર વડવૃક્ષ ઉપર ભૂત થઈ રહ્યો હતો.

જ્યારે મહાબળ યોગીની પ્રેરણાથી લોભસાર ચોરનું મૃતક–મડદું લેવા માટે તે વડ પાસે આવ્યો, ત્યારે તે ભૂતે જ્ઞાનના બળથી મહાબળને ઓળખી કાઢયો અને 'આના પગ વડની સાથે બાંધો કે જેથી તેના પગ ભૂમિ પર ન અડે. અને તેને કાંટા પણ ન વાગે. વિગેરે તે પ્રિયમિત્રના કહેલાં વચનો યાદ આવ્યાં. તેણે વિચાર કર્યો કે સ્વામીપણાના ગર્વથી તેણે મને આ પ્રમાણે કહ્યું હતું, તો તેના વચનને અનુસારે મારે પણ તેને મારા બળનો ચમત્કાર અને તેના વચનનું ફળ આપવું જોઈએ. ઇત્યાદિ વિચાર કરી તેણે તે મૃતકના શરીરમાં પ્રવેશ કર્યો અને મૃતકના મુખદ્વારા મહાબળને જણાવ્યું કે "રે મૂઢ! મને આ પ્રમાણે ઉંચે બાંધેલો અને લટકતો દેખી તું શા માટે હસે છે તું પણ આવતી રાત્રિએ આ વડની ડાળે મારી સાથે બંધાવાનો છે અને અધોમુખ તથા ઉર્ધ્વપાદપણે રહી ઘણું દુઃખ સહન કરવાનો છે."

આ ભૂતના કહેવા મુજબ બીજેજ દિવસે મહાબળ તે વડની ડાળી સાથે બંધાયો હતો. પૂર્વ જન્મમાં નોકરને તીવ્ર આવેશ અને કઠોર વચનથી જે શબ્દો કહ્યા હતા, તે તીવ્ર આવેશનું પરિણામ આ વડ સાથે ઉંધે મસ્તકે બંધાવવાના રૂપમાં આવ્યું હતું.

એક દિવસે રૂદ્રાએ તેના પતિનું મુદ્રારત્ન-વીંટિ લોભથી ચોરી લીધું હતું. તે લેતાં સુંદર નામના ચાકરે તેને દીઠી હતી. પ્રિયમિત્રે ઘણી તપાસ કરી પણ મુદ્રારત્ન જોવામાં ન આવ્યું. ત્યારે પોતાના શેઠને વ્યાકુળ થતો દેખી રૂદ્રાની હૈયાતિમાંજ સુંદરે જણાવ્યું કે સ્વામીન્! આમ વ્યાકુળ શા માટે થાઓ છો! તમારૂં મુદ્રારત્ન રૂદ્રા પાસે છે, તેની પાસે કેમ માગતા નથી?

આ વચનો સાંભળી રૂદ્રા રોષથી બોલી ઉઠી. અરે દુષ્ટ સુંદર! કપટી; છિન્નનાસિકાવાળા, મારા વૈરી! તું જુઠું શા માટે બોલે છે' મેં ક્યારે તારા શેઠનું મુદ્રારત્ન લીધું છે?

રૂદ્રાના રૌદ્ર જેવા ભયંકર શબ્દો, બિચારો તે પરાધીન નોકર સાંભળી રહ્યો, તે મૌન કરી ઉભો રહ્યો. અસત્ય ઉત્તર આપનાર શેઠાણીને શું કહેવું તે તેને ન સુજ્યું. 'એનાં કર્યાં એ ભોગવશે' એમ ઉપેક્ષા કરી શાંત ચિત્ત કરી રહ્યો.

પ્રિયમિત્રે સામ, દામ, દંડ, ભેદાદિ ઉપાયોએ કરી રૂદ્રા પાસેથી મુદ્રારત્ન કઢાવ્યું અને પછી આપસમાં તેની વિશેષ હલકાઇ કરી.

ચાકરને આવું દુર્વચન કહેતાં તેના પરિણામના પ્રમાણમાં રૂદ્રાએ રૌદ્ર કર્મ ઉપાર્જન કર્યું.

પોતાની શેઠાણી રૂદ્રા, તેજ આ કનકવતી થઈ છે, એમ ધારી પોતાને કહેલ તે રૌદ્રવચનને યાદ કરી ભૂતપણે ઉત્પન્ન થયેલા તે નોકરના જીવે ચોરના મૃતકમાં-મડદામાં પ્રવેશ કરી કનકવતીની નાસિકા કાપી નાંખી.

પૂર્વ જન્મમાં મદનને સુંદરી ઉપર સ્નેહ હતો, તે સ્નેહની પ્રબળ વાસનાથી આ જન્મમાં પણ કંદર્પ રાજા મલયસુંદરી ઉપર આસક્ત થયો હતો. પ્રબળ વાસનાઓ ભોગવ્યા સિવાય કે પ્રબળ જ્ઞાનની મદદ સિવાય શાંત થતી નથી.

પૂર્વજન્મમાં મહાબળ અને મલયસુંદરીએ, દ્વાદશ, વ્રતરૂપ ગૃહસ્થધર્મ પાળ્યો હતો અને મુનિને દાન આપ્યું હતું, તે શુભ કર્મથી આ જન્મમાં ઉત્તમ કુળાદિ સર્વ સામગ્રી તેમને મળી આવે છે.

મલયસુંદરીએ મુનિને આક્રોશ કરતાં કહ્યું હતું કે રે મુનિ! "તને તારાં સ્વજન વર્ગાદિ સાથે નિત્યનો વિયોગ થજો. તું રાક્ષસની માફક ભયકારી દેખાય છે." તેમજ રોષ કરી પથ્થર વતી ત્રણ વાર મુનિ ઉપર પ્રહાર કર્યો હતો, મહાબળના જીવે પણ મૌનપણે ઉભા રહી પોતાની સ્ત્રી જે કાંઈ કરતી હતી તેને અનુમોદન આપ્યું હતું. આ કારણથી તે બન્ને જણાએ મહાન્ પાપ ઉપાર્જન કર્યું હતું. પાછળથી પશ્ચાત્તાપ થતાં અને મુનિ પાસે જઈ અપરાધ ખમાવતાં તેઓએ ઘણું પાપ નિર્જરી નાંખ્યું હતું, પણ જે કાંઈ પાપ બાકી રહ્યું હતું, તેના અનુભાવથી—પ્રભાવથી કે હેતુથી આ બન્નેને પોતાના સંબંધી લોકોથી ત્રણવાર વિયોગ થયો છે. વળી પૂર્વ જન્મના વૈરથી સંબંધિત થયેલી કનકવતીએ નિર્દોષ મલયસુંદરીને રાક્ષસીનું કલંક આપ્યું, આ પ્રમાણે આ બન્ને જણાંએ પોતપોતાના કર્માનુસાર મહાન્ દુઃખ સહન કર્યું છે. ખરી વાત છે કે બાંધેલ કર્મ ભોગવવાથી ઓછાં થાય છે.

પૂર્વજન્મમાં મલયસુંદરીના જીવે મુનિના હાથમાંથી રજોહરણ લઈ લીધું હતું. આ રજોહરણ લેતી વખતના તેના ક્લિષ્ટ અધ્યવસાયના પ્રમાણમાં તેના તેવાજ વિષમ ફળરૂપે તેના પુત્ર સાથે તેનો વિયોગ થયો હતો

આ બન્ને સ્ત્રી પુરૂષે પ્રથમ મુનિને ઉપસર્ગ કરી પાછળથી તેનું આરાધન કર્યું હતું, તે મુનિને હમણાં કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે અને તે હું પોતે જ છું.

મહાબળ અને મલયસુંદરીનો આ બીજો ભવ છે, પણ મારો તો હજી તેજ ભવ છે.

સુરપાળ—ભગવન્! કનકવતી અને તે વ્યંતરીદેવી, આ મારા પુત્રને તથા પુત્રવધુને આ જન્મમાં હવે ઉપસર્ગ કરશે, કે દુઃખ આપશે?

કેવળજ્ઞાની—રાજન્! કુમારે જ્યારે તે વ્યંતરી દેવીને પ્રહાર કર્યો ત્યારે જ તે પોતાનું વેર શાંત કરી પોતાને ઠેકાણે ચાલી ગઈ છે, એટલે તેના તરફથી તેઓને બીલકુલ ઉપદ્રવનું કારણ મળશે નહિ; પણ કનકવતી તરફથી હજી મહાબળને ભય રાખવાનું કારણ છે. તે ફરતી ફરતી અહીં આવશે અને આ નગરની પાસેજ એકવાર મહાબળને ઉપદ્રવ કરવાથી કનકવતી મહાન્ પાપ ઉપાર્જન કરી સંસારચક્રમાં પરિભ્રમણ કરશે.

હે રાજન્! આ પ્રમાણે મહાબળ અને મલયસુંદરીના પૂર્વભવની સમાપ્તિ થાય છે.

પોતાના પૂર્વભવનું ચરિત્ર સાંભળી અસહ્ય યાતનાઓ—પીડાઓમાંથી છુટવા માટે યોગ્યતાનુસાર તે દંપતીએ દ્વાદશવ્રતરૂપ ગૃહસ્થધર્મ અંગીકાર કર્યો અને આ જન્મના દુઃખના કારણભૂત પૂર્વ જન્મમાં વિરાધિત મુનિવર્ગની આરાધના—ભક્તિ કરવાનો વિશેષ પ્રકારે અભિગ્રહ કર્યો.

આ વૈરાગ્ય ગર્ભિત ચરિત્ર અને ધર્મદેશના સાંભળી કેટલાએક લઘુકર્મી જીવો સંયમ લેવાને ઉત્સુક થયા, કેટલાએક ગૃહસ્થ ધર્મ લેવા માટે તૈયાર થયા અને કેટલાએક જીવો ભદ્રિક ભાવને તથા માર્ગાનુસારી ભાવને પામ્યા

પોતાના પુત્ર, પુત્રીનું આવું બોધક ચરિત્ર સાંભળી વીરધવળ અને સુરપાળ રાજા સંસાર દુઃખથી ભય પામી ચારિત્ર લેવાને તૈયાર થયા. તેઓએ ગુરૂશ્રીને જણાવ્યું. પ્રભો ! આ રાજ્યની વ્યવસ્થા કરી અમે આપની પાસે ચારિત્ર સ્વીકારશું

ગુરૂશ્રી—ભલા રાજાઓ ! આ કાર્યમાં જરાપણ વિલંબ ન કરશો, કેમકે ઉત્તમ કાર્યમાં વિઘ્ન આવવાનો મોટો ભય છે.

ગુરૂશ્રીનું વચન મસ્તક પર ચડાવી તેમને નમસ્કાર કરી બન્ને રાજાઓ શહેરમાં આવ્યા અને પોતાના રાજ્યની વ્યવસ્થા કરવા લાગ્યા. મહાબળ તો અહીંજ હતો તેથી સુરપાળ રાજાને પૃથ્વી-સ્થાનપુર જવાની કાંઈ જરૂર ન પડી તેણે મહાબળકુમારને અહીં રહીનેજ પૃથ્વીસ્થાનપુરનું રાજ્ય સોંપી દીધું અને તરતજ સંયમ લેવાને તૈયાર થયો. ખરી વાત છે કે વસ્તુને ગ્રહણ કરવામાં જેટલો વિલંબ કરવો અને અસત્ય જાણ્યા પછી તેનો ત્યાગ કરવામાં જેટલી ઢીલ કરવી, તેટલોજ તેના બોધમાં કે તે તરફની લાગણીમાં ક્યાસ સમજવી.

સંયમ માટે સૂરપાળ રાજાને ત્વરા–ઉતાવળ કરતો દેખી વીરધવળ રાજા પણ ચંદ્રવતીમાં ન જતાં મલયકેતુ કુમારને ત્યાં બોલાવી અહીં રહ્યાં છતાંજ રાજ્યતંત્ર સ્વાધીન કરી આપ્યું અને તરતજ બન્ને રાજાએ પોતાની રાણીઓ સાથે તે ગુરૂવર્યની પાસે ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું.

ગુરૂવર્ય પણ કેટલાક દિવસ ત્યાં રહી તે બન્ને રાજરૂષિઓને સાથે લઈ, પૃથ્વીતળપર અન્ય સ્થળે વિહાર કરી ગયા.

તે બન્ને રાજરૂષિઓ કેટલોક વખત દુષ્કર તપ કરી આરા-ધના પૂર્વક મરણ પામી દેવલોકમાં ગયા અને ત્યાંથી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જન્મ પામી, કર્મ ક્ષય કરી મોક્ષે જશે.

મલયકેતુ રાજા પણ પોતાના બેન બનેવીને પૂછી પોતાના શહેરમાં આવ્યો અને ન્યાયપૂર્વક રાજ્યનું પાલન કરવા લાગ્યો.

મહાબળ રાજાએ સાગરતિલકપુરમાં બાળ, પણ અબાળ પરાક્રમી શતબળ કુમારને રાજ્યાસન પર બેસાર્યો અને ત્યાં પોતાના સેનાપતિ તથા પ્રધાનને મૂકી, શતબળ કુમારને સાથે લઇ, મૂળ રાજધાની પૃથ્વીસ્થાનપુરમાં આવી રહ્યો. દુર્જય શત્રુઓને સ્વાધિન કરી નિષ્કંટકપણે રાજ્યનું પાલન કરવા લાગ્યો. વિશેષ પ્રકારે ધર્મમાં સાવધાન થઇ રહ્યો. વ્યંતરદેવની મદદથી પ્રજા ઉન્નતિનાં અને ધર્મોન્નતિનાં તેણે ઘણાં સારાં કાર્ય કર્યાં. ઘણા શહેરમાં જીનેશ્વરનાં ભવ્ય દેવાલયો બંધાવ્યાં અને પૂર્વ જન્મને વારંવાર યાદ કરતાં વિશેષ પ્રકારે મુનિઓની ભક્તિ કરી. ગૃહી ધર્મનું પાલન કરતાં મલયસુંદરીએ વંશની ધુરાને ધારણ કરનાર સહસ્રબળ નામના બીજા કુમારનો જન્મ આપ્યો.

પ્રકરણ ૬૧ મું.

મહાબળનો વૈરાગ્ય.

સંસારના પ્રપંચમાં અને પાંચ ઇદ્રિયોના વિષયમાં દિવસોના દિવસો, મહીનાના મહીનાઓ અને વર્ષના વર્ષો ચાલ્યાં જાય તો પણ મનુષ્યોને તે સ્વલ્પજ જણાય છે. અનાદિ કાળના લાંબા અભ્યાસથી લાંબુ આયુષ્ય અને ઇષ્ટ વિષયોની પ્રાપ્તિ મનુષ્યોને વિશેષ ગમે છે, કોઇની પ્રેરણા હો યા ન હો, તથાપિ તે તરફ સાવિકજ મનુષ્યોનું વલણ વળે છે, પણ અનાદિ કાળથી ભુલાયેલું આત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવા માટે પોતાની ઇચ્છાથી પ્રયત્ન કરનાર

કોઇકજ અપવાદરૂપ વીર પુરૂષ મળી આવશે. ઘણો મોટો ભાગ તો પરની પ્રેરણાની રાહ જોઇ રહે છે અને તેનાથી પણ મોટો ભાગ મહાત્માઓની પ્રેરણા થતાં પણ તે માર્ગમાં ચાલવા માટે આનાકાની કરે છે.

અહા ! કેટલું બધું મોહનું જોર ! કેટલી અજ્ઞાનતા ! પોતાનું પેટ ભરવા માટે પણ પરની નિમંત્રણાની રાહ જોવી ! નિમંત્રણા કર્યા છતાં પણ મોઢામાં મૂકવા માટે સામાના મોઢા સામું જોઈ રહેવું અને દયાથી મોઢામાં કોળીઓ મૂકયે છતે પણ ચાવ્યા વિના બેસી રહેવું, એ કેટલું બધું શોચનીય ગણાય ?

પોતાના ભલા માટે મનુષ્યોએ જાતેજ ધર્મ શોધવા નીકળવું જોઇએ. તેમ ન કરી શકે તેવાઓના સન્મુખ આવી મહાત્મા પુરૂષો ધર્મબોધ આપે છે તે તો લેવોજ જોઇએ. તે લઇને પણ પ્રબળ પ્રયત્ને તેનું પાલન કરવા પ્રવૃત્ત ન થાય તો તેવાઓ માટે આ વિશાળ સંસૃતિના—સંસારના રસ્તાઓ ખુલ્લા જ છે.

ગુરૂમહારાજે સન્મુખ આવી આપેલો બોધ મહાબળે લીધો, વ્રતો અંગિકાર કર્યાં. પૂર્વ જન્મના દુઃખરૂપ કર્ત્તવ્યથી જન્મનો અમુક ભાગ દુઃખરૂપ અનુભવાયો, પણ સુખની શરૂઆત થતાં હળવે હળવે ધર્મમાં શીથીળ આદર થયો. સુશીલ સ્ત્રી, ગુણવાન પુત્રો અને વિશાળ રાજ્ય, આ વૈભવમાં પોતાનું કર્ત્તવ્ય ભૂલાયું.

એક વિદ્વાન્ કહે છે કે, "મને કોઈ નમસ્કાર કરે તો હું તેને એટલોજ આશીર્વાદ આપી શકું કે તારા માથે અસહ્ય દુઃખ કે મોટી આફત આવી પડજો." આ કહેવાનો આશય એટલોજ છે કે દુઃખી અવસ્થા વિચાર કરતાં શીખવે છે, સહનશીળતામાં વધારો કરાવે છે, ટાઢ તાપાદિ સહન કરવાને લાયક શરીર બનાવે છે, દેશાટન કરાવે છે, અનેક મનુષ્યોનો સમાગમ કરાવે છે, ટુંકામાં કહીએ તો

મલયકેતુ રાજા પણ પોતાના બેન બનેવીને પૂછી પોતાના શહેરમાં આવ્યો અને ન્યાયપૂર્વક રાજ્યનું પાલન કરવા લાગ્યો.

મહાબળ રાજાએ સાગરતિલકપુરમાં બાળ, પણ અબાળ પરાક્રમી શતબળ કુમારને રાજ્યાસન પર બેસાર્યો અને ત્યાં પોતાના સેનાપતિ તથા પ્રધાનને મૂકી, શતબળ કુમારને સાથે લઇ, મૂળ રાજધાની પૃથ્વીસ્થાનપુરમાં આવી રહ્યો. દુર્જય શત્રુઓને સ્વાધિન કરી નિષ્કંટકપણે રાજ્યનું પાલન કરવા લાગ્યો. વિશેષ પ્રકારે ધર્મમાં સાવધાન થઇ રહ્યો. વ્યંતરદેવની મદદથી પ્રજા ઉન્નતિનાં અને ધર્મોન્નતિનાં તેણે ઘણાં સારાં કાર્ય કર્યાં. ઘણા શહેરમાં જીનેશ્વરનાં ભવ્ય દેવાલયો બંધાવ્યાં અને પૂર્વ જન્મને વારંવાર યાદ કરતાં વિશેષ પ્રકારે મુનિઓની ભક્તિ કરી. ગૃહી ધર્મનું પાલન કરતાં મલયસુંદરીએ વંશની ધુરાને ધારણ કરનાર સહસ્ત્રબળ નામના બીજા કુમારનો જન્મ આપ્યો.

પ્રકરણ ૬૧ મું.

મહાબળનો વૈરાગ્ય.

સંસારના પ્રપંચમાં અને પાંચ ઇંદ્રિયોના વિષયમાં દિવસોના દિવસો, મહીનાના મહીનાઓ અને વર્ષના વર્ષો ચાલ્યાં જાય તો પણ મનુષ્યોને તે સ્વલ્પજ જણાય છે. અનાદિ કાળના લાંબા અભ્યાસથી લાંબુ આયુષ્ય અને ઇષ્ટ વિષયોની પ્રાપ્તિ મનુષ્યોને વિશેષ ગમે છે, કોઇની પ્રેરણા હો યા ન હો, તથાપિ તે તરફ સ્વભાવિકજ મનુષ્યોનું વલણ વળે છે, પણ અનાદિ કાળથી ભુલાયેલું આત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવા માટે પોતાની ઇચ્છાથી પ્રયત્ન કરનાર

કોઈકજ અપવાદરૂપ વીર પુરૂષ મળી આવશે. ઘણો મોટો ભાગ તો પરની પ્રેરણાની રાહ જોઇ રહે છે અને તેનાથી પણ મોટો ભાગ મહાત્માઓની પ્રેરણા થતાં પણ તે માર્ગમાં ચાલવા માટે આનાકાની કરે છે.

અહા ! કેટલું બધું મોહનું જોર ! કેટલી અજ્ઞાનતા ! પોતાનું પેટ ભરવા માટે પણ પરની નિમંત્રણાની રાહ જોવી ! નિમંત્રણા કર્યાં છતાં પણ મોઢામાં મૂકવા માટે સામાના મોઢા સામું જોઈ રહેવું અને દયાથી મોઢામાં કોળીઓ મૂકયે છતે પણ ચાવ્યા વિના બેસી રહેવું, એ કેટલું બધું શોચનીય ગણાય ?

પોતાના ભલા માટે મનુષ્યોએ જાતેજ ધર્મ શોધવા નીકળવું જોઇએ. તેમ ન કરી શકે તેવાઓના સન્મુખ આવી મહાત્મા પુરૂષો ધર્મબોધ આપે છે તે તો લેવોજ જોઇએ. તે લઇને પણ પ્રબળ પ્રયત્ને તેનું પાલન કરવા પ્રવૃત્ત ન થાય તો તેવાઓ માટે આ વિશાળ સંસૃતિના—સંસારના રસ્તાઓ ખુલ્લા જ છે.

ગુરૂમહારાજે સન્મુખ આવી આપેલો બોધ મહાબળે લીધો, વ્રતો અંગિકાર કર્યા. પૂર્વ જન્મના દુઃખરૂપ કર્ત્તવ્યથી જન્મનો અમુક ભાગ દુઃખરૂપ અનુભવાયો, પણ સુખની શરૂઆત થતાં હળવે હળવે ધર્મમાં શીથીળ આદર થયો. સુશીલ સ્ત્રી, ગુણવાન પુત્રો અને વિશાળ રાજ્ય, આ વૈભવમાં પોતાનું કર્ત્તવ્ય ભૂલાયું.

એક વિદ્વાન્ કહે છે કે, "મને કોઈ નમસ્કાર કરે તો હું તેને એટલોજ આશીર્વાદ આપી શકું કે તારા સાથે અસહ્ય દુઃખ કે મોટી આફત આવી પડજો." આ કહેવાનો આશય એટલોજ છે કે દુઃખી અવસ્થા વિચાર કરતાં શીખવે છે, સહનશીળતામાં વધારો કરાવે છે, ટાઢ તાપાદિ સહન કરવાને લાયક શરીર બનાવે છે, દેશાટન કરાવે છે, અનેક મનુષ્યોનો સમાગમ કરાવે છે, ટુંકામાં કહીએ તો

ગુપ્ત રહેલી મનુષ્યોની અમાનુષી 'શક્તિ–દૈવી શક્તિ પણ દુઃખી અવસ્થાજ બહાર લાવી આપે છે.

મહાબળ કાંઈ એટલો બધો ધર્મથી પતિત થયો ન હતો તથાપિ તેને આત્મોદ્ધારનું જે પરમ કર્ત્તવ્ય કરવાનું હતું તે વિસ્મરણ થયું હતું. રાજ્ય પ્રપંચ અને વ્યવહાર માર્ગમાં પ્રવેશ કર્યાને તેને ઘણો વખત થઈ ગયો હતો. એક દિવસ તે પાછલી રાત્રિએ જાગૃત થયો. રાત્રિ શાંત હતી. મનુષ્યોનો સંચાર કે શબ્દ સંભળાતો નહોતો. હું કોણ અને મારૂં કર્ત્તવ્ય શું? આ મનોરથો યાદ આવ્યા. વિચાર સૂર્યોદયનું એક કિરણ બહાર આવ્યું, કાંઇક પ્રકાશ થયો. શાંતિ વળી. તેની સાથે બીજું કિરણ દેખાયું. **निशाविरामे परिचिंतयामि गेहे पलित्ते किमहं सुवामि.** એ શ્લોક યાદ આવ્યો. ઘર બળી રહ્યું છે, હું શા માટે સુતો છું? શા માટે બહાર નીકળી નથી જતો? ચારે બાજુ નજર કરી, એક પણ ઘરબળતું ન દીઠું. ત્યારે આ હું શું બોલું છું? હું જાગું છું કે સ્વપ્નમાં છું? ચોક્સ નિર્ણય કર્યો કે હું જાગું જ છું. ત્યારે કયું ઘર બળે છે? આનો ભાવાર્થ શો? વિચારમાં ઉંડા ઉતરતાં વધારે પ્રકાશ થયો–જ્યોતિ થઇ. તેમાં પિતાશ્રીની સંવેગ રસમાં ઝીલતી શાંત મૂર્તિ દેખાઈ. મૂર્તિ જરાવારમાં લોપ થઈ ગઈ, પણ તે વિચાર શ્રેણીનો પ્રવાહ આગળ વધ્યો, પિતાશ્રીએ આદર કરેલો સંયમ માર્ગ યાદ આવ્યો. અહા! ધન્ય છે મારા પૂજ્ય પિતા સૂરપાળને! અને ધન્ય છે મારા સસરા વીરધવળને! જેઓએ બળતા અરણ્યની માફક રાજ્યતંત્રનો ત્યાગ કરી સંયમમાર્ગ સ્વીકારી આત્મોન્નતિનો નિકટનો રસ્તો લીધો છે.

અહા! હું કેટલો બધો પ્રમાદી! અન્ય જન્મમાં કરેલ સુકૃત તથા દુષ્કૃત અનુભવવા છતાં પણ તે સુખમય માર્ગને અંગીકાર ન કરતાં વિષય સુખમાં લુબ્ધ થઇ રહ્યો છું, આ મારી છેવટની સ્થતિમાં

કોઈ પણ રીતે આત્મોન્નતિ કરવી, જન્મ મરણનાં ચક્રોથી વિમુક્ત થવું અને શાશ્વતસુખ મેળવવું તેજ યોગ્ય છે. આ વખતે પ્રમાદ કરી ક્ષણભંગુર અને વિરસવિપાકવાળા વિષયોમાં વિશેષ વખત વહન થવા દઈશ તો આયુષ્ય પૂર્ણ થતા મને મોટો પશ્ચાત્તાપ થશે. મનના મનોરથો મનમાં રહેશે. આ એક વખતની ભૂલ અનેક ભૂલો ઉત્પન્ન કરશે. પાપવૃત્તિ, પાપવૃત્તિઓને વધારશે અને છેવટે આ વિષમ સંસારચક્ર અતિ વિષમ થઈ પડશે. જ્ઞાનીઓએ શું આવતા દિવસની રાહ દેખી છે? જાણ્યું અને તરતજ પ્રવૃત્તિ કરી છે. એક ક્ષણ પણ અનેક વિઘ્નોથી ભરેલી છે. હવે તો મારે હમણાંજ આત્મોન્નતિ માટે પ્રયત્ન કરવા તૈયાર થવું. ઈત્યાદિ મનોરથો અને નિશ્ચય કરતાં પ્રભાત થવા આવ્યો. શય્યાથી ઉઠી આવશ્યકાદિ ષટ્કર્મ કરી વિરક્ત-રાજા રાજસભામાં આવી બેઠો.

જ્યાં ઈચ્છા છે ત્યાં માર્ગ છે. જેટલી પ્રબળ ઇચ્છા, તેટલોજ તે નજીક છે. આ અવસરે વનપાળકે આવી વધામણી આપી કે મહારાજા! જ્ઞાનદિવાકર ગુરૂમહારાજ આપણા ઉદ્યાનમાં આવી ઉતરેલા છે. આપની નિત્યની આજ્ઞા મુજબ તેઓશ્રીને સગવડ અમે કરી આપી છે.

પોતાના મનોરથોને મદદ કરનાર કે સિદ્ધ કરનાર સમાચાર સાંભળી રાજાના આનંદનો પાર ન રહ્યો. ખરેખર હું ધન્યભાગ્ય છું. મારા મનોરથોની સાથેજ જ્ઞાની ગુરૂનું આગમન થયું છે. મારા ઉત્તમ ભવિષ્યની સિદ્ધિની આજ નિશાની છે કે ઇચ્છા થતાં જ મદદગાર તૈયાર, દરેક સાધનો અનુકુળ. રાજા તત્કાળ સિંહાસનથી નીચે ઉતરી પડયો, પાદુકા કાઢી નાખી, ઉત્તરાસન કરી જે દિશામાં ગુરૂમહારાજ આવી ઉતરેલા હતા તે દિશા સન્મુખ સાત, આઠ પગલાં જઈ પંચાંગ પ્રણામ કર્યા. વધામણી લાવનારને પારિતોષિક

દાન આપ્યું અને તરતજ સભા બરખાસ કરી ગુરૂ મહારાજને વંદન કરવા જવાની સર્વે તૈયારીઓ કરી થોડાક વખતમાં તૈયારી થતાં મહારાજા મહાબળ, પોતાની રાજસભા, નગરના લોકો અને મલયસુંદરી પ્રમુખ સ્ત્રીસમાજને સાથે લઇ ગુરૂશ્રીને વંદન કરવા ગયો. ભક્તિભાવથી વંદન કરી પોતાને ઉચિત સ્થાને ગુરૂમહારાજની સન્મુખ રાજા પ્રમુખ બેઠા.

જ્ઞાનદિવાકર ગુરૂશ્રીએ તેઓની યોગ્યતાનુસાર સમયને અનુકુળ ધર્મદેશના આપવી શરૂ કરી.

પ્રકરણ ૬૨ મું.

ધર્મદેશના.

મહાનુભાવો! આ દુનિયામાં રહેલાં જીવો આ ભવચક્રમાં અનાદિકાળથી પરિભ્રમણ કરતાં અનેક પ્રકારનાં અસહ્ય દુઃખોનો અનુભવ કરે છે. અનેક યોનિઓમાં—જાતિ અથવા ઉત્પત્તિસ્થાનમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને વિલય થાય છે. એમ અરહટ્ટ ચક્રની માફક આ જન્મ મરણનો અંત આવતો નથી, અંત નહિં આવવાનું કારણ જીવો પોતે પોતાને ઓળખી કે જાણી શકતા નથી અને તેથી આ દુનિયાનાં ક્ષણીક તુચ્છ વિનસ્વર અને વિરસ પરિણામવાળાં સુખ મેળવવા માટે અનેક પ્રકારનાં પાપો કર્યા કરે છે, પણ તેમને સુખ મળતું નથી. જે મળે છે તે થોડા વખત રહી વિલય થઇ જાય છે, ચાલ્યું જાય છે નાશ પામે છે અને છેવટે નિરાશાજ મળે છે.

જે સુખ આવીને ચાલ્યું જાય તે તાત્ત્વિક નજ કહેવાય. તાત્ત્વિક સુખ તો તેજ કહેવાય કે, જેનો કોઈપણ વખત નાશ જ ન થાય અને કાયમ બન્યું રહે, આવું તાત્ત્વિક સુખ, આ દુનિયાના પાંચ ઈંદ્રિય સંબંધિ વિષયોમાંથી કોઈપણ વખત મળી શકવાનું જ નથી, છતાં તેને માટે અહોનિશ તેમાંજ પ્રયત્ન કરવો તે ખરેખર અજ્ઞાનતા કે મૂર્ખતાજ છે.

ખરૂં સુખ પોતાના આત્મા સિવાય કોઈપણ સ્થળે છેજ નહિં તે સુખ માટે બહાર પ્રયત્ન નહિં કરતાં, પોતાના સ્વભાવમાં આવવું જોઈએ અને અંતરમાં ઉછળતા વિષય, લોભ, તૃષ્ણા વિગેરેના કલ્લોલોને શાંત કરવા જોઈએ, તે શાંત થયા સિવાય આત્મશોધનનો —આત્મવિશુદ્ધિ કરવાનો પ્રયાસ નિરર્થક છે. ધારો કે એક પાણીનો ભરેલો વિશાળ કુંડ છે અને તેને તળીએ એક અમૂલ્ય રત્ન પડ્યું છે, છતાં પાણી ઘણું ડોળું છે અને પવનની લહરીએ:—મોજાઓ વારંવાર તે પાણીને હલાવી રહ્યાં છે, આવી પાણીની મલીન અને હલન ચલનવાળી સ્થીતિમાં તે પાણીને તળીએ પડેલા રત્નને તમે શું જોઈ શકશો? નહિં. બીલકુલ નહિં દેખાય.

આજ દૃષ્ટાંતે શુદ્ધ આત્મરત્ન, મન રૂપ પાણીની નીચે મનથી પણ પર રહેલું છે. તે મનરૂપ પાણી, વિષય કષાયની ડોળાશથી મલીન થયેલું છે અને અનેક પ્રકારના વિચાર તરંગોથી હાલી ચાલી રહ્યું છે, માટે વિષય કષાયનો અભાવ અને અનેક વિતર્કોની શાંતિ જ્યાંસુધી નહિં થાય, ત્યાંસુધી શુદ્ધ આત્મરત્ન જોવાની કે પ્રાપ્ત કરવાની આશા રાખવી તે વ્યર્થ છે, આજ કારણથી આત્મવિશુદ્ધિ માટે બાહ્ય અને અંતરંગ ઉપાધિઓનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, તોજ નિત્ય,અવિનાશી આત્મિકસુખ પ્રગટ થાય છે અને નિરંતર સુખી થવાય છે.

હે રાજન્! જો સત્ય સુખની અભિલાષા હોય તો આ ક્ષણ-

ભંગુર દેહ અને વિયોગશીળ રાજ્યાદિમાં આસક્ત ન થતાં આત્મ-સાધન માટે પ્રયત્ન કરવો, તે તમારા જેવા સમજુ મનુષ્યોને યોગ્ય છે.

દેહનો નાશ અવશ્વ છેજ. માનવજન્મ ફરી ફરી મળવો મુશ્કેલ છે. આ ક્ષણભંગુર દેહથી પણ ઉત્તમ આત્મધર્મ પ્રગટ થતો હોય તો કયો સમજુ મનુષ્ય પ્રમાદ કરે ?

ઈત્યાદિ ગુરૂમહારાજ તરફથી ધર્મદેશના સાંભળી મહાબળરાજા આત્મસાધન કરવા માટે સાવધાન થયો. આજ પ્રભાતથી જ પોતે સાવધાન થઈ રહ્યો હતો, તેમાં ગુરૂશ્રીના ઉપદેશે વિશેષ વધારો કર્યો.

પ્રકરણ ૬૩ મું.

મહાબળ અને મલયસુંદરી સંયમ માર્ગમાં.

દેશના સાંભળી મહાબળ પરિવાર સહિત શહેરમાં આવ્યો અને શતબળ, સહસ્રબળ તથા મલયસુંદરી પ્રમુખ કુટુંબ વર્ગને બોલાવી પોતાની સંયમમાર્ગ અંગિકાર કરવાની આતુરતા જણાવી.

મલયસુંદરી તો પૂર્વજન્મનાં કટુક વિપાકો સાંભળ્યાં તથા અનુભવ્યાં ત્યારથી જ વિરક્ત થયેલી હતી, કેવળ મહાબળની ઈચ્છાને આધીન થઈને જ આટલો વખત ગૃહસ્થાવાસમાં રહી હતી. મહાબળનાં આ વચનો સાંભળી તેના ઉત્સાહમાં વધારો થયો. સ્નેહ-બંધનોને તોડી નાંખી મહાબળની સાથે ચારિત્ર લેવા માટે તે તૈયાર થઈ રહી.

કુમાર શતબળ તથા સહસ્રબળે પિતૃભક્તિને લઈ રાજ્યમાં રહેવા માટે આગ્રહ કર્યો, પણ મહાબળની આત્મઉન્નતિ માટેની તીવ્ર લાગણી દેખી કુમારોને તેની ઈચ્છાને આધીન થવું પડ્યું.

चीत्र ७. पृ० ३४० ज्ञानदिवाकर ज्ञानी गुरु आवे छे, देशना आपे छे, महाबल तथा मलयसुंदरी विगेरे सांभळे छे, महाबल तथा मलयसुंदरीने वैराग्य थाय छे अने दीक्षा अंगीकार करे छे.

श्री शारदा मुद्रणालय—अमदावाद.

સાગરતિલકનું રાજ્ય પ્રથમથી જ તેણે શતબળને આપ્યું હતું એટલે પૃથ્વીસ્થાનપુરના રાજ્ય ઉપર રાજા તરિકે સહસ્રબળને અભિષેક કર્યો. રાજા શતબળ તથા રાજા સહસ્રબળે અષ્ટાહ્નિકા મહોત્સવ-પૂર્વક મહાબળ અને મલયસુંદરીનો મહાન્ દિક્ષા મહોત્સવ કર્યો.

મહાબળની સાથે અનેક રાજપુરૂષોએ ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. તેમજ રાણી મલમસુંદરીની સાથે પણ અનેક રાજવર્ગની તેમજ અન્ય સ્ત્રીઓએ ચારિત્ર લીધું.

દિક્ષા લીધા પછી મહાબળાદિ મુનિઓને ગ્રહણ, આસેવનાદિ શિક્ષા અર્થે સ્થવિર મુનિઓને સોંપવામાં આવ્યા. તથા સાધ્વી મલયસુંદરી પ્રમુખને મહત્તરા સાધ્વીને સોંપવામાં આવી.

બન્ને પ્રકારની શિક્ષા પાલન કરતા પૃથ્વીસ્થાનપુરમાં કેટલોક વખત રહી જ્ઞાનદિવાકર ગુરૂ સાથે મહાબળ મુનિએ અન્ય સ્થળે વિહાર કર્યો. સાધ્વી મલયસુંદરી પણ પોતાની મહત્તરા સાધ્વી સાથે અન્ય સ્થળે વિહાર કરી ગયાં.

તેઓ પૃથ્વી તળપંર જુદા જુદા સ્થળે વિચરતાં જ્ઞાંન ધ્યાનથી પોતાના આત્માને કૃતાર્થ કરતા હતા. વચમાં આંતરે આંતરે પૃથ્વી-સ્થાનપુર અને સાગરતિલકપુરમાં આવી તે બન્ને પુત્રોને ધર્મમાં ઉત્સાહ પમાડતા અને વ્યસન સેવનથી નિવારણ કરતા હતા.

ગુરૂ શિક્ષાથી પોતાને કૃતાર્થ માનતા તે બન્ને ભાઈઓ આપસમાં દ્દઢ સ્નેહવાન્ થયા અને ધર્મમાર્ગમાં પણ સાવધાન થયા.

કાળાંતરે તે બન્ને રાજાઓ એટલાં બધા ધર્મમાં સાવધાન થયા કે બીજાઓને પણ તે સત્યમાર્ગનો બોધ કરવા લાગ્યા.

મહાબળ મહામુનિ ખડ્ગની ધારા સમાન તીવ્ર વ્રતને પાલન કરતાં અનુક્રમે સિદ્ધાંતના પારગામી થઈ ગીતાર્થ થયા.

આત્મોદ્ધાર માટે ભગીરથ પ્રયત્ન કરનાર મહાબળ મુનિને ગીતાર્થ હોવાથી એકાકી વિહાર કરવા માટે પણ ગુરૂશ્રીએ આજ્ઞા આપી. પોતાનાં ક્લિષ્ટ કર્મ ખપાવવા નિમિત્તે તેઓએ પણ સમુદાયથી પૃથક્ થવાનું ઉચિત ગણ્યું. સમુદાયથી પૃથક્ થઈ જીર્ણવનો, જંગલો, શ્મશાન; પહાડ અને ગિરિકંદરા પ્રમુખમાં નિવાસ કરી નિરતિચાર વ્રત પાલન કરતાં આત્મધ્યાનમાં લીનતા કરવા લાગ્યા.

આ મહાત્માની આત્મધર્મમાં નિશ્ચળતા મેરૂની માફક હતી. પૃથ્વીની માફક સર્વ પરિષહો સહન કરવાની સહનશીળતા હતી. તેમની મુખમુદ્રા ચંદ્રની માફક સૌમ્ય યાને શાંત હતી. આકાશની માફક તેને કોઈ તરફના આલંબનની જરૂર ન હતી. શંખની માફક રાગાદિકથી નહિ રંગાવા રૂપ નિરંજનતા હતી. પ્રથમ સંવેગરંગમાં અને પછી શાંત રસમાં રહી અંતરંગ શત્રુઓનો–કામ ક્રોધાદિનો નાશ કરતા હતા. અનુક્રમે પૃથ્વી તળપર વિચરતાં એક વખત સાગરતિલકપુરના બહારના વનભાગમાં સંધ્યા વેળાએ એકાકી મહાબળમુનિ આવી પહોંચ્યા. ક્લિષ્ટકર્મ ખપાવવાં અને શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટ કરવું, એજ જેમનું લક્ષબિન્દુ હતું. તેથી તરત જ તે વનના એક ભાગમાં કાયોત્સર્ગ મુદ્રામાં ધ્યાનસ્થપણે ઉભા રહ્યા.

એ અવસરે ઉદ્યાનનો પાલક માળી ફરતો ફરતો ત્યાં આવ્યો. તેણે કાયોત્સર્ગ મુદ્રામાં રહેલા તે મુનિને જોયા. જોતાં જ તેણે તેને ઓળખી લીધા. તરત જ ત્યાંથી નીકળી જ્યાં શતબળ રાજા હતો, ત્યાં શહેરમાં આવ્યો. આવીને રાજાને નમસ્કાર કરી વધામણી આપી કે મહારાજા ! આપના પૂજ્ય પિતાશ્રી મહાબળમુનિ એકાકીપણે આપના ઉદ્યાનના એક ભાગમાં આવીને ધ્યાનસ્થપણે રહ્યા છે.

આ વધામણી સાંભળતાં જ હર્ષથી રોમાંચિત થયે[illegible]